חיי היהודים

הכלכליים והחברתיים בימי הבינים ובעת החדשה.

מאת גיאורג קארו.

חלק ראשון.

(ימי הבינים הראשונים והאחרונים).

תרגום

מ. פ. זיידמאן.

ווילנה, ה'תר"ע.

„ביבליאותיקה של הד הזמן".

Хаіей Гаіегудимъ т. е. Жизнь Евреевъ.

ТОМЪ I.

Профессора Ж. Кару.
Переводъ М. Ф. Зайдмана.

Вильна 1909-го года.
Печатано со стереотиповъ въ типогр. Іосифа Завадзкаго.

ספר ראשון.

ימי הבינים הראשונים והאחרונים.

תולדות האיקונומיה היהודית,
מהותן ומושגיהן.

א.

תולדות האיקונומיה של איזה עם מחיבות, לכאורה, שלהעם הזה תהיה ארץ, שמצבה הגיאוגראפי, מזג־אוירה, טיב־אדמתה מגדירים את העבודה האיקונומית וגם מדינה, התמונה הסוציאלית היותר נעלה, המשפיעה הרבה על החיים האיקונומיים, על חצוניותם ותוכנם. אבל העם היהודי איננו עם שאפשר לדמותו לשאר העמים. בהיותם מפוזרים בכל קצוי ארץ לא נהיו משנים קדמוניות לרוב באיזו ארץ מיוחדת ולא נסו ליסד להם מדינה על יסוד חקותיהם המיוחדים. על השאלה, עד כמה אפשר לדבר על־אדות תולדתה של האיקונומיה היהודית, אפשר להשיב רק אחרי השקפה קצרה על מהלך ההיסטוריה הישראלית בכלל.

לעם ישראל היתה ארץ ומדינה עוד זמן־רב קודם התקופות ההיסטוריות המכומנות בשם ימי־הבינים והעת החדשה. על אדמת פלשתינה, זה חלק הארץ המבורך מאת הטבע והנמצא בין מדבר ערב ובין שפת ים־התיכון, צמחה וגדלה המדינה היהודית. מראש מקדמי עולם, מימות ההירוגליפים של המצריים וכתבי־היתדות של האשוריים, מתחלת המסורה הלאומית של העברים. המדינה חרבה והחיים האיקונומיים שנסדרו בה נתבטלו בו בזמן שהעולם־העתיק של המזרח לוחם את מלחמתו האחרונה עם המות. על־ידי עם אשור הלוחם חרבה ממלכת עם ישראל, וכאשר נפלה ממשלת אשור,

לא יכול ישראל החלש, שעמים גדולים כבבל ומצרים סבבוהו, להמשיך את קיומו. עם מפלת ירושלים תמו דברי ימי המדינה היהודית; אבל היהודים, בהיותם מגורשים מארץ-מולדתם, מפוזרים בין עמים זרים, לא התבוללו בין עמי אזיה-הקרובה. תורת-האבות נהיתה הקשר המאחד את הגולים יחד. על נהרות בבל שמרו באמונה את המסורה הקדושה של הדורות הקודמים. ואם הממשלה נקרעה מהם — החוקים נשארו בקרבם. ממלכות בית-דוד נשמר בזכרונם, בית-המדש של שלמה בתור מכון לעבודת-אלהים הטהורה, ואת בית-המקדש בנו שבי-הגולה מחדש למען יוכלו לנטוע במנוחה את גפניהם ולהקריב קרבנותיהם על מזבח אלהים בתור עבדי מלך פרס. גם כאשר החזירו להעם הזה את ארצו, לא נסה עוד לחדש את ממשלתו הלאומית.

בכל תקופת הבית-השני לא התישבו כל בני-ישראל על אדמת פלשתינה. אלה שהגלו מארצם בחזקה ואלה שעזבו אותה ברצונם הטוב, התישבו בכל שלשת חלקי התבל, שהיו ידועים אז. וכאשר נתבטלה ההגבלה הארצית, נתבטלה גם ההגבלה הלאומית. עם ישראל נעשה לעם התורה, לחברה דתית המבקשת ומוצאת את תעודתה בשמירת המסורה שבכתב ושבעל-פה. יותר מחצי-אלף שנה נמשך מהלך ההשתנות הזאת, אך לאט-לאט ולא בלי נסיגות לאחור אפשר היה להתפתחות הזאת לבוא לידי גמר. בפלשתינה נוסדה עוד הפעם מדינה יהודית, אחרי אשר שחררו המכביים הגבורים את העם מעול מחללי המקדש, ולמען יהיה הנצחון בטוח, מן ההכרח היה ליסד הבתחוות מדינית; אבל את הרעיון המדיני ואת הרעיון הדתי אי-אפשר היה לאחד והפירוד הזה הוא שגרם למפלת הממלכה השניה של עם ישראל.

לא מזמן חורבן מלכות בית-אדום, כי-אם מזמן חורבן בית-שני מונה ההשקפה הרגילה את ראשית הגלות השניה. אבל עם חורבן בית-המקדש לא תמו מעריציו, ארץ-האבות לא אבדה לעם ישראל. מאות בשנים נשארה עוד הארץ המרכז האמתי של העם, והעם היה עוד הרוב הגדול של תושבי הארץ. במקום בית-המקדש בא בית-המדרש, ראש-הישיבה מלא את מקום הכהן-הגדול, התפלה היתה במקום הקרבנות, ולשמוע קריאת-התורה התאספו לבית-הכנסת.

הסדר החדש הוא תוצאה מחויבת מההתפתחות שהיתה לפניו ויחד עם זה גרמה שעם־ישראל יכול להתקיים במצבו החדש ולהשאר נאמן לתעודתו ההיסטורית.

מכל הפורעניות שבאו לעולם מזמן חורבן מלכות רומי ואילך, כמעט שאין ארץ שלקתה יותר מפלשתינה. שמה היה שדה־המלחמה בין הפרסים והערבים, נושאי־הצלב והטורקים. החרב והדבר עשו שמות בתושבי הארץ הזאת. להרבות את המספר הקטן של התושבים היהודים בארץ־ישראל לא הועילו גם כל אלה היהודים אשר נקבצו מסביב והתאזרחו בהארץ; היהודים נשארו תמיד המיעוט בין התושבים האחרים, שהתישבו בארץ־מולדתם. גורלה של ארץ־ישראל לא היה עוד חשוב כל־כך לעם ישראל. למוד התורה, הבלתי־תלוי בשום מקום, אפשרי בכל מקום שהוא; הוא פרח בבבל כמו בספרד ומצא את מקלטו בכל מקום שהתאספו היהודים שם בבית־כנסת. ספר־התורה, הסמל והתוכן של היהדות, לוה את שומריו תחת תמרות המדבר ותחת יערות הצפון. והוא לא היה אוצר מת, ששומריו מקברים אותו, למען הצפינו. התפתחות התורה היתה הכרחית, שאחוקי הכתב המפורש היותר נאמנים לא יכלו להפטר ממנה; כי במשך אלף וחמש מאות השנה, זמן התקופה השלישית של תולדות ישראל, נשתנו, פשוט, כל סדרי התבל. עמים חדשים קמו במקום העתיקים, מדינות נתיסדו ונתרבו, רעיונות שלטו ברוח האדם ונשכחו. כל התנועה הגדולה הזאת לא יכלה לעבור מבלי השפיע על היהדות. אמנם, היא נשארה נאמנת ליסודותיה. התורה הגדולה של אחדות הבורא היתה מורשת דורות רבים בחייהם ובמותם, חוקי המוסר היו יסוד התפתחותה; אבל הבנת המושג האלהי לא יכלה להשאר תמיד בלי שינוי תחת השפעת הפאנטאזיה המזרחית והמחשבה האריסטית; חוקי המוסר צריכים היו להתחדש על־פי דרישות העת החדשה. הנסיון ההיסטורי למד ועזר להבדיל בין התוכן העולמי של החכמה העתיקה ובין הקליפה של מקרי־הזמן.

והאם אפשר היה באופן אחר, כי המקרים של ההיסטוריה הכללית לא ישאירו אחריהם רושם על היהדות. הן לא היה אף מקרה חשוב אחד בההיסטוריה הכללית, שהיהודים לא יקחו

כו חלק או שלא ידעו אותו, ולא היה איש־מפורסם אחד שהיהודים לא יבואו אתו באיזה מגע. הם ראו את הגרמנים המנצחים שוטפים את ארץ רומי, הם הגיעו בתלונותיהם לפני המושל של הגוטיים המזרחיים תיודריך והיו נכנסים ויוצאים בחצר המלך הראשון של הפראנצים, לקארל הגדול. בקרבתו של מיסד ממשלת האפיפיורים, גריגור השביעי, לא נפקד מקום היהודים, ופיליפ השביעי הפראנצי התיחס להיהודים באופן לא פחות טוב מלהאפיפיור בוניפאציוס השמיני. בין האירופאים הראשונים, שרגליהם דרכו ראשונה בעולם החדש אשר במערב, היה יהודי אחד, ככה גם על הצי, שהביא ואסקה די־גאמאה מהודו המזרחית. לוואלינשטיין ולקרומביל היה מגע־ומשא את היהודים, אם־כי כל אחד באופן אחר, ואיזה תפקיד חשוב מלאה „חכמת הפינאנסיה" של היהודים בימי מלחמת שבע השנים, נודע לנו זה לא כבר. למותר היה הדבר, להרבות במשלים ודוגמאות. כתור בעלי־אמונה, שדרישות פוליטיות רחוקות ממנה, הקדישו את עבודתם לטובתה של אותה המדינה, שתחת חסותה גרו, אם אך רצתה להשתמש בהם.

ועל שדה־העבודה הרוחנית לא היו היהודים כל־כך נפרדים ומובדלים, כפי שאפשר לחשוב על־פי סקירה ראשונה. כמעט כל רעיון, שהגיע את הלבבות של בני־הדור, מצא לו הד גם בין היהודים של הזמן ההוא. הכרת האמונה הפילוסופית של היהודים הספרדיים, והמיסטית של היהודים האשכנזיים, הנה תולדות הדעות של המחמדים והנוצרים באותו הזמן. רוח־האביב של ה„רינסאנס" נשב גם בין יהודי איטליה, ובקרב גדולי הפילוסופיה, שמהם מתחלת הפילוסופיה החדשה של זמננו, נמצא יהודי אחד, שאין דוגמתו בין הפילוסופים. אך באלה הזמנים ובאותן הארצות שחסרה בהם שאיפה רוחנית נעלה, התאבנה היהדות ונקפאה, דבר המתנגד לגמרי למהותה. על־ידי מגע־ומשא תמידי עם העולם הקולטורי אשר מסביב לה התפתחה היהדות תמיד. גדולתה היא בזה, כי ידעה תמיד להסתגל אל הרעיונות הזרים, עד כמה שאלה התאימו אל יסודותיה וחוקיה ולזרות הלאה את כל המתנגד להם.

החיים הרוחניים של היהודים במשך אלף וחמש מאות שנה היו, כמובן, אך דומים לאלה של בני־ארצם, בארצות המערב והמזרח,

אבל לא מאוחדים אתם. קיר מבדיל הפריד ביניהם, לא כל-כך גבוה, שיהא מונע את המבט מן החוץ, אבל גבוה למדי לעצור ולהפריע את האחדות הגמורה. הרעיונות של תורת-משה התפשטו על-פני הארץ. הרעיון האלהי וחוקי הצדק היו נחלה כללית לעמים רבים, המודים בהנוצריות ובהאיסלאם; אבל ביחד עם התפשטותם נשתנו התורות. באותה מדה שלאומים שונים השפיעו על התפתחות האמונות-הבנות, באותה מדה התעטף התוכן העברי בקליפות זרות, שונות ועבות, והחוב הגדול של היהודים היה לשמור על התוכן הזה בשלמותו. והניגוד הזה שבין האמונה-האם והאמונות-הבנות היה הנקודה הראשית לתולדות היהודים בימי-הבינים וגם בהעת החדשה. היהדות איננה יכולה על-פי מהותה למשול בעמים, כמו שהנוצריות הכריחה את הממשלה המדינית לשרת אותה או כמו שהאיסלאם הכניע בחרבו את בני האמונות האחרות תחת ממשלתו. בחפצה להגן על עצמה, היא שומרת את התורה עם סייגים של מצוות וחוקים; רק זה שקבל עליו עול מצוות, מצא לו דרך לפנים מן הקודש, אם כי בכל הזמנים נכנסו גרים תחת כנפי היהדות. היהודים היו לכתה דתית, אבל לא עם, כמו שהם מכנים את עצמם על-פי ההרגל העתיק, ולא גזע, כמו שהדעות החדשות רוצות לעשותם. להכה-הדמיון אפשר שנעים הדבר, שישנה קרבה רוחנית וכן גופנית עם ההורות העתיקים. בגאון מתיחסות משפחות רבות לבית-דוד המלך ולכהני-המקדש; אבל לא הלידה היתה מציינת את השייכות להיהדות, כי-אם האמונה בתורתה ובשמירת מצוותיה. אם אמת הדבר, כי להיהודים ישנם סימנים גופניים מיוחדים הדומים לאלה של אבותיהם הראשונים, אז לא מהירושה הטבעית מוצאם, כי-אם על-ידי החנוך והדרכם הרוחני.

הניגוד הדתי עשה את התקופה השלישית של תולדות ישראל לתקופה של צרות, שנעשית קשה ביותר על-ידי אריכותה. מארץ אחת הם מגורשים בתור מכחישי-אל, ובאחרת הם נחשבים לזרים משוללי כל זכויות. נבזים בלי הרף על אמונתם בתורתם, נעשו עוד יותר שנואים ונקלים אצל אלה העמים שבעצמם היו ראויים לבוז ולקלסה. רק קוי-אור מעטים האירו את החשך והפיצו את אי-הסבלנות של הנוצרים בנוגע למתנגדיהם הקשים, ובאותה העת

ראו היהודים במזרח את עצמם מוכרחים לקחת חבל בהתרבות הלאומית שהחלה, אז לרדת מטה. לא בלי רשמים עמוקים עברה על היהדות העת הזאת של עניים ופורעניות; קודרת ומעונה אבדה התורה את ליחה ואת רעננותה; אבל הגזע הישן אשר נשל את פארותיו בעת שואה החל להעלות נוצה, כאשר אך נשבה רוח חרישית חדשה.

הפרינציפים הישנים של הסדר המדיני והחברתי של האירופא' שנתפתחו באנגליה, לבשו בפראנציה את צורתן הנכונה, בגרמניה נעשו לישנים, ותנועת ההשכלה של המאה הי"ח הביאה להאנושיות התכרה, שעבר זמנם. ממערב האיר היום החדש. האידיאות החדשות את עמקותן הפילוסופית, ובכל מקום, שנמצאים בו אנשים חושבים, מצאו את מעריציהן. הרעיון המדיני שחרר את עצמו מהשפעת הרעיונות הדתיים והמדע — מכבלי התיאולוגיה. על־ידי זה נשתנו לגמרי התנאים שבהם היו היהודים מוכרחים לחיות עד עתה. בין העובדים בשביל המדע החפשי יכולים עתה היהודים, מבלי לבגוד בעצמם, לקחת חבל בתור עוזרים בהבנין הגדול של הכרת הטבע וההיסטוריה. והמדינה הלאומית נתנה ליהודים שווי־זכויות בתור אזרחים מה שהיה מן הנמנע להממשלה הנוצרית. המלחמה בעד ההשתחררות של היהודים בהמאה העברה הוא רק המוצא מתוך השאיפה הכללית של העמים בעד שחרורם הם. קו־המדה לנצחון הרעיונות החדשים היו התוצאות — הטובות או הרעות — של המלחמה בשביל האימאנציפאציון של היהודים. את העובדה הזאת אל לנו להכחיש, גם כשאנחנו רואים בתחלת המאה העשרים מעשים שונים המתנגדים לה. תנועת ההשכלה העירה אך את טובי חלקי החברה; אבל ההמונים הקיצו משנתם הכבדה אך בימי המהפכה בפראנציה. תנועות־המוניות אינן יכולות לעשות צעדים קדימה בלי נסיגות לאחור. הכח החזק של המצב הקיים מצא לו תומך באותה הרומאנטיקה, החפצה יותר לראות בהשקפות של התקופות הקולטוריות המתות את הביטוי היותר חזק של הרגש הלאומי, מאשר ההטרח הפנימי של התפתחות הרעיונות הפרוגריסיביים. החברה שנשתחררה מעבדותה, לא יכלה עוד להתרגל אל החופש, וגם יען כי המהפכה האיקונומית, שבאה בעקב המהפכה המדינית, הביאה אינטריסים

מפלגותיים וניגודים חדשים, שאינם פחותים מאלה הישנים שנצחו. בזרם של שאיפות הזמן נגרפות גם כאלה, המקוות למצוא תרופה להמחלות הסוציאליות באמצעים שהפסדם הוא למעלה מכל ספק. היהודים, הנמשכים בזרם שתי התנועות הלוחמות, מחויבים לעמוד בקשר המלחמה הזאת, ובזה הם יכולים לשלם את חובתם להעמים, אשר קבלו אותם בתור עוזרים בהעבודה של ההכשרה הלאומית.

ב.

מן ההשקפה הכללית הזאת על מהלך ההיסטוריה היהודית אפשר כבר לראות את היחס הבלתי=אמצעי שבין תקופות העבר להוה. התקופה הראשונה וחלק גדול מהשניה שייכים להעת העתיקה, להעבר הנשלם ונגמר, ולא בלי עזרת היהדות, שרעיונותיה עזרו לבנין העולם החדש. חלק מתעודתה ההיסטורית של היהדות נתמלא, אף כי בלי רצונה. ובשביל התעודה, שהיא צריכה למלאות עדיין, תכשיר אותה התקופה השלישית, שאת חשיבותה המלאה ילמדנו העתיד. ודוקא מפני זה, שהתקופה השלישית המקשרת את היהדות העתיקה לזו של עכשיו, היא מלאה ענין. חלק ההיסטוריה היהודית בהתקופה השלישית הוא הנושא של הספר הנוכחי.

מהותה וערכה של תולדות האיקונומיה העברית בימי=הבינים ועת החדשה היא תוצאה נאמנה מפתרון השאלה הקודמת. שמירת התורה היתה התעודה הרוממה של נושאי=היהדות בין שונאיה הרבים. וככה נפרדת ההיסטוריה היהודית לפנימית ולחצונית, ההולכות קשורות ביחד בכדי למלא את התעודה. הפעולה הפנימית, לימוד התורה, התפתחות יסודי רעיונותיה והגנה נגד ההתנפליות, זאת הוא התוכן הנכון של ההיסטוריה העברית; אבל מלוא החובות הדתיים היה תלוי לפעמים בתנאים חצוניים, ממצבם במדינה וההחברה הפחות או היותר רע, וזה האחרון היה תוצאת המצב, שהם כבני אמונה מיוחדה הוכרחו להכנע תחת אותם התנאים, שאחרים, בעלי האמונה

השולטת, הציעו לפניהם. ואם כי לעתים תכופות הכחידו בחזק־יד את החיים הרוחניים של היהודים, אם־כי שרפו באש את ספריהם ואת חכמיהם, בכל־זאת הוכיחה היהדות כפעם בפעם, מכיון שנפסקו מעט הרדיפות, את הכח המוסרי הגדול שהיא נותנת למעריציה. ותמיד, כאשר רק היה המצב בלתי־כבד מנשוא, פרחה החקירה המדעית בין נושאיה, ואך בין העמים, שתרבותם השפלה לא עוררה את המחשבה, נשארה היהדות במסגרתה הצרה והסתפקה בפירושים פלפוליים. וככה היה לחק, כי המצב החמרי של היהודים והתעוררותם הרוחנית תלויים תמיד זה בזה וכאשר יגבר האחד יעלה השני. ההתפתחות הפנימית של היהודים היתה תלויה במדה ידועה בהחצוניות, ומובן הדבר, כי תנאי החיים האיקונומיים השפיעו במדה ידועה על המצב הזה.

על העבודה האיקונומית של היהודים עברו עוד בהימים העתיקים חליפות ותמורות שונות. הם היו עובדי־אדמה בארץ־ישראל, סוחרים בבבל, ובעלי־מלאכה בערי גלות־יון; אבל הם לא נבדלו בעבודתם מאחרים ושום מקצוע מיוחד לא היה להם. על־דבר סוף הימים־העתיקים מוכיחה ההיסטוריה של החיים הכלכליים של היהודים להסתפק בקבוץ החמר, המראה לדעת, כי היהודים עסקו בהעבודות הללו שבהן היו עסוקים שכניהם הרומאים והפרסים. אפשר שהיו גם איזו שנויים בין יהודי מדינות שונות, — הדבר היה תלוי במספרם הגדול או הקטן ובפזורם בערי המדינה או בכפרים; אבל כי שמירת היהדות וההפיץ לעסוק דוקא במקצוע של עבודה ידועה — תלויים זה בזה, הוא דבר אי־אפשרי באחרית הימים העתיקים. היהודים נבדלו מן בעלי האמונות האחרות במוסרם ובמנהגיהם, בשמירת החגים ובמאכליהם; אבל לא נבדלו באופן השגת פרנסתם. ואם במאות ימי־הבינים והעת החדשה נשתנה הדבר, אז האשם בכל אלה בשום אופן לא הטבע הגזעי. השנויים בהעבודה האיקונומית של היהודים לא היו כל־כך חשובים, כמו שרגילים היו עד עתה לחשוב על יסודי הידיעות הבלתי־מספיקות. בעת שבאמת נתמעטה עבודת־האדמה אצל היהודים, היו הרבה מהם במזרח ובספרד לבעלי־מלאכה, כמו שהם עתה בדרום־רוסיה. להתורה אחות טבע היהודים לעסוק במסחר מתנגדת העובדה, שבאשכנז

לא עסקו היהודים זמן רב בסחורה, כי־אם בהלואות־כספים, ולהחק הידוע שיש שייכות בין היהודים לעסקי־כספים מתנגדת, למשל, העובדה, שבין התושבים היהודים הרבים בסיציליה לא היה בימי־הבינים אף שולחני אחד. ואם היהודים באו לאט־לאט לידי המצב הזה, שבחרו במקצועות עבודות ידועות, אז אין החזיון הזה, כשאנו מביטים עליו מתחלתו ועד סופו, אלא כעין הדרגה. בין יהודי ארצות שונות נתהוו הבדלים איקונומיים ובהחיים הכלכליים של הארצות החלו היהודים לקבל על עצמם תפקידים מיוחדים. ולא אמת הדבר שהתפקיד הזה היה בכל הזמנים והמקומות המסחר. היהודים בגרמניה באמצע ימי־הבינים, לא עסקו, כאמור, בסחורה; ככה עסקו היהודים באנגליה עוד הרבה קודם לזה בהלואות־כסף, ובאותה עת עצמה רואים אנו את היהודים בדרום־איטליה עוסקים במלאכות־הצבע ובארצות יון היו היהודים אורגי־משי ובצור היו היהודים בימי מסעי־הצלב עוסקים בעשית־זכוכית. בכלל אפשר להחליט שבאותן הארצות אשר מצבם האיקונומי לא נבדל מזמן תקופת הרומיים לא עסקו גם היהודים במקצועות־עבודה ידועים ומוגבלים. במזרח ובכלל על שפת הים־התיכון חיו היהודים עוד זמן־רב בהתנאים הקודמים, נבדלים משאר התושבים על־ידי הניגוד הדתי, אבל לא נכרים על־ידי עסקיהם בתור מפלגה סוציאלית מיוחדה. אך שם, מקום שהיהודים ראו את עצמם בחיים איקונומיים שונים לגמרי, אלצו אותם התנאים החצוניים לבחור בעבודות ידועות. שם ההלו, ביחוד באותן הארצות שנמצאו בחייהם האיקונומיים על מדרגה נמוכה מאד, למלאות החסרונות בההסתדרות האיקונומית שלהן. ככה היו בימי ממשלת קארל הגדול לאנשי־הבינים בהמסחר האינטרנאציונאלי, ובאשכנז ובפראנציה, בעת שהממלכות הללו עברו מהקנין־האגרארי הגמור להקנין־הממונאי, היו היהודים לבעלי מסחר־הכסף; אבל אך באותן הארצות, שהיהודים היו מפוזרים בהן בתור מעוט קטן בין התושבים בעלי האמונות האחרות, אפשר היה להגיע לידי כך, שהם היו מוצאים את כל פרנסתם ממקצוע־עבודתם המיוחד. כמו שאי־אפשר לתאר את העבודה האיקונומית של היהודים בכלל על־פי דוגמתה אצל יהודי אשכנז, ככה לא נכונים המה כל ההחלטות על־דבר הטבע המיוחד של היהודים, הנבנות על יסוד חקירות בלתי־מספיקות.

אחרי אשר כבר צעדו היהודים לפנים במקצועות-עבודה ידועים, לא נשאר הדבר בלי השפעות מצד חלק אחד של היהודים על השני. הרבה מלוים יהודים מאשכנז נדדו לאיטליה, סוחרים יהודים גדולים מספרד ברחו לאמשטרדם ולהאמבורג, מקומות שעד אז לא גר בהם אף סוחר יהודי גדול אחד. בהמזרח המלאכי מלאו היהודים את תפקיד העירונים שהיה חסר שם. ההבדלים הישנים נתבטלו בעת שנאלצו היהודים על-ידי הרדיפות והגירושים השונים בסוף ימי-הבינים וראשית העת החדשה לבקש כפעם בפעם מנוח בארצות חדשות. ביחד עם זה נולדו עוד הפעם הסבות, שיהודי ארץ ידועה השתלמו במקצוע של עבודה ידועה. השלמת הקולטורה האיקונומית בארץ אחת והמצב הנמוך של הקולטורה האיקונומית בהשניה פעלו הרבה על השנוי הרב שבהמצב האיקונומי של יהודי ארצות שונות. ביחוד פעלו הרבה החוקים המגבילים שחקקו למענם הממשלה והדת השלטת ועל-ידי-זה נאלצו למרות רצונם לעסוק אך במקצועות ידועים. מעבודה-אגרארית פוריה הורחקו, המלאכה נאסרה להם, על-כן היו מוכרחים לעסוק במסחר, למען מצוא את פרנסתם. בזה לא היה הכרח-טבעי. כאשר לא היו הכרחים הצוניים, לא הסתפקו להיות אנשי-בינים במכירת המחורות. בעל-המלאכה היהודי לא היה בהמאה הי"ח, מלבד בארץ אשכנז, חזיון בלתי-מצוי. ואם הרוב של היהודים אז במלוא דתכל, עסק, בלי-ספק, במסחר, התאוננו אמנם, ובצדק, טובי האנשים על המצב הקיצוני הזה, אבל במחשבותיהם הטובות לא יכלו להביא עזרה מהירה, כי היהודים היו ממלאים על-ידי עסקיהם חסרון גדול בהחיים האיקונומיים, וכמובן, דאגו האנשים הטובים האלה יותר למען טובת הכלל האנושי מאשר לטובת הפרט היהודי. המשפט המלא בוז על-דבר הטבע-המסחרי של היהודי נובע בעיקרו, אם-כי בלי ידיעה ברורה גם אצל אלה המחליטים, ע"פ תורת-המוסר הנוצרית, הרואה חטא נורא בכל מדה טובה של הפראים והמחרפת כל תשוקה להיטיב את המצב האיקונומי כתור תאוה נתעבה להרויח; הדבר הזה נכבד מאד בבקרת המקורים והמקרים, שעוד נשוב לדבר אודותיו בהמשך החבור.

התכונה המיוחדת אשר לתולדות האיקונומיה היהודית מכריחה, שהרצאתה איננה יכולה להיות שלמה ומלאה. העיקר הוא למסור את העובדות ולברר, להכיר באיזה אופן מצאו להם בני-תורת-משה את פרנסתם, אם-כי ע"ד הימים הראשונים קשה לתת ידיעות סטאטיסטיות, אבל בכל-זאת אפשר לתת במדה ידועה תמונה נאמנה ושלמה מהמצב האיקונומי של העדות היהודיות. כבר על-ידי זה הרויחנו הרבה. למען תורת היהדות בתור רעיון מפשט היו מטרות מוסריות; אבל שומרי התורה הזאת היו צריכים גם לחיות; מוכרחים היו לברוא למענם תנאי-קיום חצוניים למען החיים האלה. אבל רק במקום שאפשר היה להשיג זאת בתנאים בלתי-קשים ביותר, במקום שדאגת הפרנסה היומית לא היתה כבדה מאד, יכולים היו למלאות את חובתם, חובת למוד-התורה, באמונה. בלי-ספק, אין הדבר בלתי-נכבד להכיר היטב את התנאים האיקונומיים, שבהם פרחו ונבלו הישיבות בבבל, בספרד ובפולין. ולהתולדה של האיקונומיה היהודית יש עוד חובות יותר נכבדים, מלבד זה של חקירה אחרי התנאים שבהם נבנו החיים הרוחניים של היהודים.

הניגוד הדתי הסב שבכל מקום אשר היהודים ישבו שם, נבדלו משאר תושבי-הארץ בתור מפלגה סוציאלית מיוחדה. ההבדל הזה פעל גם על חייהם הכלכליים ולא לעתים רחוקות השפיע ההבדל הכלכלי להגדיל את הניגוד הדתי; ברדיפות שונות על היהודים התאחדו הגורמים האיקונומיים והדתיים למכשול כללי אחד. מצד אחר עוד הועיל המצב האיקונומי לקיומם בתוך כל הרדיפות והעניים. הטבע של מהירות וחריצות, שמתחלה לא חסר להם, הועיל להם לעתים קרובות לעשות עושר גם בתנאים בלתי-מסוגלים. וככה אירע כמה פעמים, שהמדינה שגרשה אותם בתור בלתי-מאמינים, הרשתה להם עוד הפעם להתישב שם בתור תושבים מועילים. היהודים העשירים היו למלכי ימי-הבינים והעת החדשה למקור נאמן למסים גדולים; את העניים לא חפצו אמנם לדעת גם המושלים המשכילים של המאה הי"ח. הצד האיקונומי כשהוא לעצמו היה בתולדות ישראל לחשוב ונכבד. מובן, כי לא אמת האגדה שהעושר לוה תמיד את היהודי על דרכו. כמעט בכל מקום, שהיהודים גרו במספר רב, פוגשים אנו סימני עניות

נוראה ואיומה, אבל תמיד נמצאו בינידם אנשים בעלי=כשרונות איקונומיים מצוינים. התמונה דאופית של היהודי הפינאנסי לא חסרה על=פי=רוב בחצרי נסיכי אירופה. וכמעט אף אחד מהם לא עזב את המקרה להשתמש בהשפעתו ובכספו ולהקל את מצב אחיו. החשיבות של אנשים פרטים אחדים מישראל לא תוכל התולדה האיקונומית של היהודים לשכוח; אבל עוד יותר חשוב מזה הוא הדבר, כי יהודי ארצות שונות בכללם היו חלק נכבד בהאורגאניזם הכלכלי של המדינות.

לא בכל זמן ולא בכל מקום היה כדבר הזה. מקום אשר חלוקת=העבודה נשארה בהתחלותיה, כמו שקרה לרוב בהמאות הקודמות בארצות המזרח, אפשר היה להמדינה להתקיים גם מבלעדי היהודים, והמדינה לא היתה מפסידה כלום במצבה האיקונומי. ככה היה גם הדבר באותן הארצות שתחת השפעות הרעיונות החפשים השתדלו לבטל למצער את ההבדלים האיקונומיים. ארץ הולאנד לא ידעה כבר בהמאה הי"ז הבדל בין סוחרים נוצרים ויהודים. החקירה כמה מן הרכוש היהודי לקח הכל בחברות המניות הגדולות להמסחר עם מערבה ומזרחה של הודו או כמה מן היהודים היו בין מבקרי הבורסה האמשטרדמית, יש לה רק ערך במדה ידועה בשביל ארץ הולאנד למען דעת את התוצאות הטובות בשביל הכלכלה הלאומית שהביא הרשיון להיהודים להתישב בארץ, ובשביל היהודים יש לה ערך למען דעת את מצבם ומשלוח=ידם בעת הזאת. תפקיד היהודים בהחיים הכלכליים בהולאנד היה בהשתתפותם הרבה במפעלים מסחריים כאלה שגם האחרים לקחו בהם חלק רב. היהדות בהארץ הזאת אינה ענין לנו בתור פרט עומד בפני עצמו, — יען כי תוצאות החפש שעליו התענגו יהודי הארץ הזאת היו, כי הם לא נבדלו למפלגה סוציאלית מיוחדה.

לא כן היה הדבר, במקום אשר חלוקת=העבודה הגיעה עד לידי הקיצונית האחרונה ונשמרה על=ידי מוסדים מדיניים בהמאה הי"ח עסקו כמעט כל יהודי אשכנז בהלואות=כסף, ומלבדם היו אך איטלקים אחדים שעסקו בפרנסה זו. החוקים אדות היהודים בארץ אשכנז מכילים דינים שונים על=דבר עניני כספים, הלואות ומשכנות, כאשר לא היו העסק והאמונה שני דברים בלתי=נפרדים.

התפקיד המיוחד שמלאו היהודים באשכנז בחיים האיקונומיים של הזמן ההוא, מחייב להקציע מקום חשוב בתולדות הכלכלה האשכנזית לשאלת הכלכלה היהודית. להתולדה האיקונומית של היהודים יש במקרים כאלה חוב מיוחד, להבין את מהותה והחשיבות של העבודה המיוחדת של היהודים בגבולי התנאים הכלכליים הכללים של אותה הארץ ואותו הזמן. לא די הדבר אך לתאר תנאי זמן וזמן, וגם האינטירים הפרטי איננו כל־כך נכבד, העיקר הוא השאלה אודות הסבות שהביאו לידי מצב מיוחד כזה והשפעתו על מצב היהודים ועל תולדות התפתחות הארץ. אם בהספר הזה נעסוק בתולדות יהודי אשכנז הרבה יותר מגודל השפעתם על התולדה הכללית של היהודים, נעשה זאת, לא יען שנקל היה להשיג החמר ההיסטורי הנחוץ בדבר יהודי הארץ הזאת ואפשר היה לדעת את כל הפרטים של חייהם הכלכליים; וגם העובדה שיהודי ארץ אשכנז היו מזמן משה מנדלסון המנהיגים הרוחניים של כל היהודים, לא היתה הסבה להדבר הזה. תולדות יהודי אשכנז יש להן דוקא מנקודה ההיסטורית־האיקונומית ענין מיוחד, יען כי כמעט בשום ארץ אחרת לא ערבו כל־כך את הגיגוד הדתי והאיקונומי שנשאר מעורב גם הלאה, אם־כי כבר באו שנויים גדולים במשלות ידי היהודים ובעבודתם.

פרק ראשון.

היהודים באחרית הימים העתיקים.

א.

על־פי ההשקפה הרגילה מפריד תהום עמוק בין הימים העתיקים וימי־הבינים. הממשלה הגאיונה של מלכי רומי נפלה, הערים היפות נחרבו על־ידי הפראים ובחרבם הרגו את תושביהן. האומנות והמדעים ירדו לממלכות חדשות ועמים חדשים הוקמו בארץ המלאה דם. העולם החדש הנבנה על משואות הישן, נראה שהוא שונה לגמרי מן העתיק, ובכל־זאת אין בתבל מעבר פתאומי. המרחק נראה רב מאד, כשממששים את סימני הזמנים, שבהם אפשר כבר להכיר היטב את ההבדלים היסודיים בין שתי התקופות הללו. להעולם בימי גריגור השביעי ומסעי־הצלב היה כבר מראה אחר מאשר להזמן, שבו היה אויגוסט השליט על הארץ; אבל לא בלי מעברים נברא השנוי בסדרי המדינה והחברה, בהקולטורה האיקונומית והרוחנית. בהבטה נאמנה על כל אלו מאות השנים שעברו בין זמני ההתפתחות, רואים איך לאט־לאט התפתחו שתי התקופות הגדולות הללו, השניה מהראשונה, במדה בלתי־נראית, עד שרק הדורות שבאו ימים רבים אחרי־כן הכירו את מפלת העולם העתיק. הלא מזמן שהסירו את הכתר מעל ראש מלך רומי המערבית עברו עוד כמעט אלף שנה עד אשר הכירו לדעת, כי ממלכת רומי מתה ונקברה, ובאותה העת עצמה האמינו בימי־הבינים, כי מלכות רומי חיה ואת מספר המלכים חשבו עד ימי ההאבסבורגים מימות ציזאר־אוגוסטוס ויוסטיניוס וקארל הגדול.

המקרה הגדול של מסעי־העמים לא שם קץ להרעיון של המונארחיה־העולמית. ההתישבות של שבטי הגרמנים על אדמת

ארצות רומי לא הביאה גם מהפכה עמוקה בהתנאים האיקונומיים. המעבר בין סוף הימים־העתיקים והתחלת ימי־הבינים לא היה על שדה החיים האיקונומיים כל־כך חשוב, כמו שאפשר להשוב. נשאר ביחוד הערך החברתי של בעלי־האחוזות הגדולות וההסתדרות של עבודת־השדה. הקשר, המסמן את אופים של ימי־הבינים, שבין בעל־האדמה והשתרגותו על עובדיה, היא עתיקה מהסדר הפיאודאלי ויסודי המדינה בגרמניה. המוסדים הפיאודאליים שנוסדו בסוף תקופת קיסרי־רומי שנו אחרי־כן את שמותם ואת דמותם, אבל לא את מהותם ואת השפעתם הידועה על יחוסי־החברה. המומינטים האלה נחוצים בכדי להכיר את המצב האיקונומי של היהודים בימי מלכות־רומי.

בעלי־אחוזות־גדולות היו חברי הסינאט ברומי, זה המוסד של גדולי האריסטוקראטים, שכבודו נשאר לו גם בימי הקיסרים, יען כי בו נתקבלו אך עשירים אבירים ומפורסמים. חברי מועצות הערים הגדולות היו לרוב גם־כן בעלי־האחוזות הגדולות, ראשי וחברי ה„קוריות" היו בעלי נחלות גדולות בהערים והחוכרים העשירים. מיוחסי המדינה והערים היו מכניסים את הכנסותיהם ביחוד מאחוזותיהם הנעבדות. אבל גם הסינאטורים גם החוכרים לא השתתפו מאומה בעבודת ומשק אחוזותיהם. אלה היו מוכרחים על־פי חובת מצבם לשבת ברומי בארמונותיהם אשר בערים ומסביב להם שורות של עבדים ומשרתים, או שהלכו לגור לנאות־קיץ היפות להתענג על אויר הטבע תחת כפת השמים. ככה היו גם החוכרים תושבי־ערים ואת משק האחוזות מסרו להמשרתים, העבדים והחוכרים.

עוד בסוף ימי הקיסרים נתפתחה ביחוד במדינות גאליה ואפריקה־הצפונית, מקום שהאחוזות־הגדולות היו הרוב, שטה מיוחדת במשק האחוזות: בעל־האחוזה היה מנהל בעצמו את עניני האחוזה ואת האדמה מסר בחלקים קטנים לאכרים עניים לעבדה, שבעד זה היו מחויבים לשרת את בעל־האחוזה, ולתת לו חלק הכנסותיהם, כמו שהונהג אחרי־כן אצל אדוני־האחוזות (Frohnhöfe) בתחלת ימי־הבינים ואחרי־כן בהאחוזות של האצילים במזרח האילבה. שטת משק־הנטעים שהיתה נהוגה לפני זה אצל הרומים ושנעשתה אך על־ידי עבדים, שכדמותה היו הנטיעות של פשתי־גפן אצל מדינות

הנגב שבאמיריקה הצפונית, נתבטלה בימי המאה הרביעית, יען כי הכנסות העבודה של הבלתי־חפשים היתה קטנה מאד ופועלים חפשים קשה היה למצוא; אבל אופן העבודה תחת השגחת בעל־האחוזה לא נתבטל; עד כמה שהעבדים לא היו מספיקים, היו נמצאים חוכרים־קטנים או קולוניסטים שהיו עושים עם בעל־האדמה חוזה מסוים על־דבר חובותיהם ביחס לזה האחרון. האחוזה, ששמה היה תמיד כשם בעליה, היתה נחלקת לשנים. בבית היה יושב המנהל והיה משגיח על העבודה הנעשית (על חשבון האדון) על־ידי היהודים בשטח־האדמה הקרובה, ועל־ידי האכרים, שהיו מחויבים לעבוד שטח־אדמה או מספר ימים ידוע בחנם. החלק השני, הנחלק חלקים קטנים, נמסר להקולוניסטים לעבדה. לא בכל מקומות מדינת רומי נתפתחה אותה שיטת העבודה של עבדים וחוכרים. אבל בכל מקום נפל מאד מספר מפלגת האכרים בעלי־האדמה; נתונים בעול החובות, נמסרים להעשירים, היו האכרים המעוטים תלויים ברצון אחרים. ההמון הרב של תושבי הכפרים והאחוזות היו אך עבדים וקולוניסטים. לעתים תכופות קרה, שהאדון לא היה משתמש בכל כחות העבד לעבודתו, כי־אם מסר לו חלקת־אדמה ידועה לעבדה ולשלם בעד זה חלק מסוים מהכנסותיו, כמו הקולוניסט.

בסיס נכון מצאו להם החוקים־האגראריים רק בסוף ימי קיסרי רומי על־ידי התערבות המדינה. הקולוניסטים נקשרו לאדמת־מושבם ויאבדו את החופש לנוד ממקום למקום. המה, ביחד עם כל צאצאיהם היו מחויבים להשאר תמיד על אדמת אותה האחוזה, ששמה נרשמו בגליונות־המסים. לחפש אחרי הכירות הדשות לא הורשה להם. מי שהכניס לאחוזתו קולוניסט־בורח, מחויב היה על־פי דרישת אדונו הקודם למסרו ולשלם בעדו מס בעד הזמן שלא עבד את אדוניו. מאידך גיסא אסור היה להאדון להעלות את מחיר החכירה. כל היחס קבל תכונה מתמידה וקבועה. על־פי חוקי קונ־סטאנטין הגדול בדבר ההתקשרות שבירושה נעשתה השייכות של תושבי־הכפרים לאדוני־האחוזות לקימת, דבר שהיה כל־כך חשוב בתולדות ימי־הבינים.

ההתקשרות שבירושה היתה אז לחק לא אך להאכרים, כי־אם לכל מפלגות החברה בממלכת רומי היורדת. רק על־ידי לחץ קיצוני

אפשר היה להממלכה הזאת, שמטה כבר לנפול, להתקיים. נחוצים היו אנשי-חיל, למען הגן על הגבולים נגד ההתנפלות של הפראים; ולמען החזיק את הצבא, אי-אפשר היה בלי מסים. בהפלכים היה על המוסד היותר חשוב, על הקוריה, להשתדל בדבר הכנסות המסים; אבל איך יכלו ראשי-הקוריה למלאות את חובותיהם, אם עובדי-האדמה ברחו מהאחוזות למען הפטר מעול הבעלים והמדינה! וככה נאסרה על הקולוניסטים היציאה ממקום למקום, אבל ככה היו גם אדוניהם, החוכרים, נקשרים להקוריה. חוקים רבים סגרו לפניהם ולפני יורשיהם את הדרך למצוא מוצא ולבלי לקיים את החובות ששמה עליהם הקוריה. מוכרחים היו כולם לשאת את משרות-הכבוד בהעיר ולמלאות את החובות שהיו קשורים במשרות הללו; בנפשם ובמאודם היו ערבים בעד הכנסות מסי-הממשלה. העול של ראש-הקוריה לא היה שוה בכבוד להיות עשיר, המטיל על בעליו עול קשה לדורי-דורות.

התתחברות הקשה הזאת היתה אחרי-כן לחוק גם למוסדי העירונים הנמוכים. בעלי-המלאכה, שהיו מחויבים לעבוד בשביל צורך הצבא, הסוחרים, שעליהם היה להכין צרכי-אוכל בעד תושבי-הערים הגדולות, פקידי-הממלכה הנמוכים ואנשי-החיל נתחברו הם ויורשיהם לתפקידם ביד חזקה. לכל איש היה כבר תפקידו בהסולם החברתי מיום לדתו. רק הקיסר היה יכול להוציא את מי-שהיה מן הכלל, בזה שהיה נותן לה„מכובד" איזה שם-תואר מצלצל וזכויות מיוחדות.

כנסיון אחרון ומלא יאוש להגן על סדרי המדינה והחברה הרומאית, נראים החוקים הקשים האלה שהכריחו את העובד להשאר על אדמתו, הפועל אצל בית-מלאכתו ולגנזי-הממלכה את בעלי-המסים; אבל האמצעים הקשים האלה סייעו אך ורק, שהחיים האי-קונומיים ירדו עד למדרגתם התחתונה. המשק דממוני המפותח של הימים-העתיקים כבר נהרס בימי האסונות של המאה השלישית. תוצאות הנפילה אצל הגבולים והגזלות בממלכה פנימה, חורבן מדינות פורחות על-ידי הפראים ומלחמות-אחים בשביל כתר-הממשלה הביאו לידי משבר-כלכלי במדינה, שפעולתו הנוראה היתה הרבה יותר גדולה מזה של אחרי מלחמת שלשים השנה. לא עבודת-

האדמה סבלה ביותר. השדה שנרמסה על־ידי רגלי הלוחמים, הביאה עוד הפעם פרי, אם אך מצאה ידים חרוצות, שתקנוה ועבדוה; אבל הרכוש המטולטל נגרע בעת שמטבעות המדינה אבדו במשך עשרות שנים אחדות $^{19}/_{20}$ חלקים של כסף, ואת המטבעות של נחושת, שהיו מעורבות במעט כסף בכדי שיהיה להן מראה־כסף, מוכרחים היו התושבים לקבל כמטבעות כסף ממש. דיוֹלקציון והבאים אחריו עשו אמנם סדרים במצב הכסף, אבל לעשות את הממון לקנה־ערך ואמצעי של חליפין לכל הסחורות אי־אפשר היה עוד. הירידה להמשק הטבעי מצאה הסכמתה על־ידי משטרי דממשלה. את מס־האדמה גבו לא בכסף, כי־אם בתבואות, שנאספו באסמי הממלכה ושמשו לפרנסת הצבא והפקידים. מהמחאה להפקידים על חלק אחד מהכנסות האדמה, עד נתינת אדמה ממש — הוא אך צעד קטן אחד שנעשה בראשית ימי־הבינים.

ביחד עם ההתפתחות של החיים האיקונומיים הכלליים בממלכת רומי, מוכרחים היו המסחר והתעשיה לנפול במדה מרובה מאד. הסתפקו בהמשק הפרטי, שבאמת נתפתח במדה מרובה רק אחרי שהממון נפל בערכו בתור ערך העובר לסוחר. המשק הכפרי החל לעבוד אך בשביל הצורך של אדון־הכפר ועבדיו; רק התבואה הנשארת, עד כמה שלא לקחה אותה המדינה בתור מס, נמכרה. למען הקטין את הוצאות־העבודה ידעו הרומאים בעלי־החשבונות־החריפים גם לפני זה למסור את כל העבודות הטיחניות להעבדים, שידעו, למצער, מעט מכל העבודות הללו. אחרי־כן היה העבד־בעל־מלאכה לנפש הכרחית בהאחוזה, והנשים־השפחות עסקו במעשה מטוה וארג. המשק הכפרי הספיק אז את כל צרכי החיים של עבדי האחוזה, ודהצורך בתוצאות התעשיה. העבד אכל את הלחם, שאת הגנו זרעו על שדה אדוניו, ולבש את המלבושים מהארג שנעשה באחוזת אדונו. שכר־עבודה במזומנים לא קבל, כמו שלא קבל הקולוניסט כסף בעד עבודתו. כל עניני המשק נעשו באופן כזה בלי כל ממון מזומן, ולא הביא הכנסה של ממון, יען כי לרוב תבואותיו נמצא צורך בהאחוזה עצמה. על־ידי־זה נעשה המשק הכפרי לבלתי־תלוי בהשוק העירוני. האחוזות הגדולות לא הספיקו שום סחורות למכירה בשוק ולא היו צריכים לקנות שמה. לבעלי־

המלאכות והמסחר היה המצב הזה מעציב מאד. הפיאודאליות השמידה לא רק את מפלגת האכרים האיטלקים, היא גם החריבה בסוף ימי הקיסרים את הערים. התעשיה שעמדה ברשות-עצמה, בהיותה נשללת מדקונים הכפריים, אולצה לרדת מטה-מטה. לבעלי-המלאכה העירונים קשה היה למצוא פרנסתם, כי בעלי-אהחוזות העשירים לא היו נזקקים להם והקולוניסטים העניים לא יכלו לקנות הרבה.

המסחר אבד את חלקו היותר נכבד, הוא העסק בתבואות-השדה, עם סחורות של צרכי-היום. לצורך הערים, שמספר יושביהם התמעט, די היה את אשר הביאו מהכפרים היותר קרובים, שיכלו לקנותם בלי עזרת הסוחר. להסוחר, עד כמה שלא נעשה הנוני-פעוט, נשאר רק המסחר בחפצים יקרי-ערך, שקוניהם היו העשירים המעטים. והמסחר על השדה המוגבל הזה היה, אף בהימים היותר רעים של מסעי-העמים, מלא חיים. חלוף הסחורות בין המזרח והמערב לא נפסק לעולם. אבני-החן והממתקים של המזרח מצאו להם קונים בין הגרמנים-הלוחמים לא פחות מאשר בין הרומאים-הרכים. עיר-הבירה החדשה, קוסטאנטינופול, שנבנתה על-ידי המלך קונ-סטאנטין במקום ביצאנץ היונית, היתה, הודות למצבה הגיאוגראפי, למרכז המסחר העולמי, שהעיר הישנה לא היתה זאת מעולם; כי אך על-ידי החרישה הרבה השפיעה רומי על תנועת-הסחורה; היא משכה את כל הסחורות אליה, למען מלאות צרכיה הרבים; אבל קונסטאנטינופול היתה גם לעיר-הבינים, שוק-עולמי, שנתנה להמערב את תבואות המזרח והתעשיה היקרה של העיר עצמה. המשי, שערכו היה ממש כזהב, כל-זמן שהיו מוכרחים להביא אותו מחינה בדרך אזיה-התיכונה, היה נעבד במדה מרובה בקונסטאנטינופול מזמן יוס-טיניון, שגלה את סוד גידולו; ארג-המשי היפה שהיה נעשה בהפאב-ריקאות של הממשלה הגביהו את חין-ערך ארמון-המלך, ונעשה סחורה-איקספורטית נדרשת מאד.

בעיקרה נמצאה ההתפתחות המסחרית של קונסטאנטינופול עוד באותה התקופה, בעת שהממלכה הרומאית, שאחרי אבדה את נפות-המערב היתה מצומצמה בהמזרח היוני, נהפכה לממלכת בי-צאנצית. בכלל לא עמד המזרח, זה המקלט של התרבות היונית העתיקה, מעולם על מדרגה נמוכה כמו המערב, שברובו קבל את

התרבות העתיקה מן הרומאים רק בזמן מאוחר ורק מן השפה ולחוץ בלבד. הריאקציה הכללית חזקה את יתרון הסוחרים ובעלי־המלאכה של תושבי שפת־ים התיכון המזרחית, שגם לפני זה, בהימים הטובים, היה מצבם נכבד מאד. ביחד עם החיים העירוניים נשארו באזית־הקטנה, סוריה ומצרים, העבודה האינדוסטרית של תושביה וחלוף־הסחורות הרבה יותר מאשר בהכרח של המשק־הטבעי בהמערב, גאליה, ספרד וגם איטליה.

באופן אחד שמר המסחר של הימים־העתיקים את אופיו המיוחד עד סוף ימי־הבינים, בזה שהיה ונשאר על־פי תכונתו תמיד א י ש י, בלי כל הסתדרות של כחות או אמצעים. ברגליו נדד הסוחר מארצות הרהיין עד המדבר, היה קונה את הסחורה במקום מוצאה, או על השוקים שהובאו על־ידי המעבדים אותה או על־ידי סוחרי־הבינים, ולוה בעצמו את משא הסחורה למקום תעודתה, אם לא מכר אותה בדרך, למען קנות, כדי להרבות את הכנסותיו על־ידי מרבית המכירה.

ההובלה והמסירה לא יכלו, על־ידי חסרון סדר במשלוח־הסחורות ומכתבים — הפוסטה הרומית שמשה אך למטרות הממלכה — להתפתח. לא מתוך חדר־הכתיבה, כי־אם על־ידי נסיעה ממקום למקום, דאג הסוחר להמציא את הסחורה לתעודתה. אבל לא כל מי שרצה להשתכר היה מוכרח לעבור בעצמו ממקום למקום. ביָמים־העתיקים כבר ידעו, כיצד יכול בעל־הרכוש לשבת בית ולקבל בכל־זאת חלקו מן הריוח של המקח־וממכר. בהלואות, שסוכנת היבשה או הים היתה כרוכה בהן, היה הלוה שותף באבדת הסחורות בהדרך, בים או ביבשה, והמלוה היה מקבל נשך פי שנים או שלש (24%—36%) מכפי שהיה רשאי לקבל על־פי החוק. דומה לזה היה החוזה־החברתי (Commenda או accomenda) של ימי־הבינים בהשפעתו האיקונומית שעל־פיו קבל השותף הנשאר בביתו חלק מן הריוח שחברו הנוסע הצליח להשיג במסחרו.

ב.

אצל הרומיים וכמו כן אצל היונים הקדמונים היה לעבודת־האדמה הערך החברותי היותר גדול; על מדרגה שניה הימנה עמד המסחר־הגדול. המסחר־הפעוט והמלאכה נחשבו לפרנסות מכוערות, שאינן לפי־כבודו של האזרח החפשי והנעשות אך על־ידי המישוחררים או העבדים. ברומי אמנם אירע לפעמים, כי העבד בעל־כשרון היה מקבל רשיון מאדוניו להתעסק במסחר או במלאכה כעומד ברשות־עצמו, בכדי שיקבל האדון את הריוח העולה מזה. הסינאטור, שנאסר לו על־פי מצבו החברתי לעסוק באיזה עסק אחר מלבד עבודת־האדמה, היה משתדל להוציא ריוח מרכושו על־ידי המסחר של אנשי־בינים, הסוחרים והמשוחררים. הרומאי המכובד לא היה עוסק בשום עבודה, ובנידון זה היה הקטן מחקה את הגדול ממנו. התבואות של הממלכה הספיקו את פרנסת העם, והמשחקים הפומביים היו מבדחים את דעתו. כל אזרח רומאי חשב את עצמו כמושל־התבל, ובגאון היה מביט על הנכנעים, שעמלו בזעת אפם לפרנס אותו ולבדח את דעתו. ועל־כן נהרו זה מכבר, מלבד העבדים השבוים שהיו מובאים הנה, נודדים זרים רבים לרומי, היונים מלחכי־הפנכא, הסורים הפוחזים — וגם היהודים. בכל אופן היתה רומי העיר הראשונה במערב הלאטיני, שהיהודים התישבו בה ישיבת־קבע; כי ההשערה על־דבר השתתפותם בנסיעות הצוריים לספרד, אינה עדיין אלא השערה בעלמא. יהודי רומי היו נשאים כבר על לשן ציצירון, הם התאבלו אצל מדורת־האש של מגינם הגדול ציזאר. על־פי מספרם היו, כנראה, אך מעוט קטן בתוך המון העמים שמלאו את עיר־התבל; עוד פחות מזה הצטיינו בעשרם; אבל אחדותם נתנה להם ערך ידוע. אם נציב איזו מדינה הצר להיהודים, יכול היה להיות בטוח, כי כאשר ישוב לרומה, לא יתקבל על־ידי העם בסבר פנים יפות.

בעת שהחלו היהודים להתישב במערב, היו מפוזרים כבר במזרחה של המדינה. הגלות של ימי יון נתנה להערים היוניות החדשות תושבים יהודים. ביחוד התישבו במספר רב באלכסנדריה, שבימי פילון היו בידיהם שנים מחמשת חלקי העיר, ועוד קודם

לזה היו יותר מהחלק השמיני של כל תושבי מצרים. מרכז יהודי שני מזמן הגלות נהיתה אנטיוכיה, העיר־הראשית של סוריה. על הקהלות הרבות אשר באסיה־הקטנה יעידו לנו גם כתבות שונות; אבל במדינת יון עצמה היו יהודים באתונה, קורינטיה, על איי הארכיפילאג ובמוקדניה. הנבואה העתיקה, כי כל הארצות וכל הימים יהיו מלאים יהודים, נתקימה בימי קיסרי רומי. כמו שמתחלה התפשטו היהודים ביון, התחילו מעכשיו להתפזר בהמערב הלאטיני. בבריטאניה, בספרד, בסוף גבולי הגאליים, בבילגיה ובאשדות הרהיין היו היהודים עוד בהמאה הרביעית. בקילן, במדינת גרמניה, היתה להם, כפי הנראה, קהלה חשובה. בפינוניון־השפלה אשר באונגארן נמצאו מצבות של יהודים בשפת רומי. רוב האותות אדות מציאתם ישנם באיטליה. בחרבות פומפיה נמצא כלי־חרס, שעליו כתוב „כשר". המצבות בוויניזה, קאפואה, טארינט, ברזיציה ובשאר ערים מעידות על מציאותן של קהלות יהודים. החשובה שבהן היתה בלי־ספק קהלת רומי, כפי שאפשר להכיר על־פי בתי־הקברות ומספר בתי־הכנסיות שלה.

פזור היהודים לא חדל לפני גבולות רומי; אין גם לשער, כי רוב היהודים היו תושבי מדינת רומי. ארץ־ישראל, שהיתה לפנים מרובה באוכלסין, התחילה לדתרב ולהעזב מיושביה. בבל, הארץ אשר בין נחל פרת וחדקל, היתה למאות־בשנים המרכז של חיי היהודים; שם היו חלקי־ארץ שלמים נושבים רק מן היהודים, כמו שאולי היתה כזאת בארץ־מולדתם העתיקה; נהרדעא, פומבדיתא, מקום הישיבה הגדולה, ומחוזא על־נהר טיגריס, מקום אשר משפחותיה המפורסמות מוצאן מהגרים, נחשבו לערים הנושבות אך מיהודים. בסוריה, מקום הישיבה השניה הגדולה, היו התושבים שונים; וגם במקומות אחרים של הגלות היו היהודים חלק גדול של תושבי המדינה הפרסית. שאחדים מהגולים הלכו כבר אז גם לארצות הודו וחינה, איננו דבר בלתי־אפשרי. בערב, שהיא יותר קרובה, השפיעו כפי שמשערים, הרבה שבטים של יהודים על יסוד האיסלאם, ומתיי היהודים השחורים באביסיניה במשך אלף וחמש מאות שנה לא נודע עד כה מאומה.

את פזור היהודים בשלשת חלקי התבל אי־אפשר לבאר על־ידי סבה אחת; ההכרח החצוני הועיל לזה; אבל הלא מגלות־בבל שבו אך חלק קטן מאלה שנגלו בחזקה מארצם בשעה שהרשה להם המלך כורש לשוב לארצם, ואנה באו אלה שנלקחו בתור שבויים על־ידי הרומאים אי־אפשר לדעת בבירור. אופי של רצון־חפשי ישנו להגלות המענינת בימי יון. כשהיתה ממשלת הרומאים בתוך גבולי ארצות הים־התיכון שלמה וגמורה והבדלי הלאומים נתערבו, נפלו הגדרים, שעצרו את היחידים ללכת לאותם המקומות, ששם היתה התקוה לעשות עושר. כי הסבות האיקונומיות השפיעו הרבה על פזור היהודים, בזה לא הסתפקו מעולם, אלא שנתנו להמסחר ערך יותר חשוב מכפי שיש לו על־פי מהותו במהלך זה. הסוחר אמנם עשה נסיעות, בכדי להתעשר על־ידי מכירות־סחורות; אבל כאשר היה שבע מריותיו ועיף מתלאותיו, שב לעיר־אבותיו, השקיע את ממונו בקרקע, וגמר את ימיו האחרונים במנוחה נעימה בתור בעל־אחוזה, או כי השתתף בעסקיהם של סוחרים אחרים בכדי להרבות את נכסיו בעזרת אחרים. להתישבות תמידית של הסוחר בארצות רחוקות לא היה שום הכרח; להפך, הפריעה התנועה הכרוכה בעסק־המסחר את ישיבת־הקבע. אחוזות־מסחריות נבנו ונחרבו, נהרבו ונבנו. אם התישבו היהודים באלה המקומות שבאו שמה, אז לא סבות מסחריות בלבד הכריחום לצאת מארצות־מושבותיהם.

היהודים שבארץ־ישראל ובבבל לא היו כלל שטופים במסחר. השקפות כאותן שאנו מוצאים בתלמוד, „שלא כל המרבה בסחורה מחכים", „המלוה מעותיו ברבית דומה למשחק בקוביא ואין נוהגין בו כבוד", אינן כלל תוצאות פסיכולוגיה מסחרית. אך אנשים, העוסקים לרוב בעבודת־האדמה ובמלאכה, יכולים להביע דעות כאלו.

כי לא יכלו היהודים להשאר בעקשנות זו, בהשתנות המצב, כמו הנוצריות, שלקחה את גזרותיה נגד המלוים־ברבית מהיהדות, היא תוצאת כשרון־ההסתגלות של היהודים, ששמרו תמיד את רוח התורה ולא את אותיותיה המתות. בלי כל מסחר לא יכלו, כמובן, החיים האיקונומיים של ארץ־ישראל גם לפני זמן־הגלות, להשאר. בבל נמצאה על אם־הדרך שעליו עברו סוחרי אזיה־הגדולה. מחוצי

הים־הפרסי באו הדרך הים מחורות הודו עד בבל העתיקה, כטיסיפון ובגדד שהיו אז מרכז מסחר־העולם. קשה היה לצייר שהיהודים לא לקחו חלק בהחיים המלאים תנועה שסבבו אותם, אפילו אלמלא היתה לנו מצבת העברי אוריאל שלמלת, שהוצגה לכבודו בשנת 257 על־ידי המועצה והעם בעיר־המדבר פאלמירה בעד מפעליו בהנהגת ארחות־הסוחרים. הסוחר היהודי לא היה, כבזמן שישב ישראל בארצו וכן בזמן גלותו, חזיון בלתי־נפרץ; אבל המון־העם מצא את מחיתו על־ידי עבודות אחרות. את ערך העבודה בשדה ומלאכה בבית, ידעה ההשקפה היהודית לכבד הרבה יותר, מאשר יכלה כזאת לעשות היונים והרומאים בהשקפותיהם האריסטוקראטיות. וכבר חשבו ומצאו, כי יותר ממאה חכמי־התלמוד עסקו במלאכה, שהיתה בזויה בעיני העמים הקלאסיים. בבית־הכנסת הגדול אשר באלכסנדריה, בנין יפה ונהדר בטעם היונים, שנהרס בימי מלחמות בר־כוכבא, היו לכל מיני בעלי־מלאכות מקומות מיוחדים. צורפים בכסף או בזהב, עושי־מחטים ומספרים, חרשי ברזל ואורגים ישבו נבדלים זה מזה וכשבאו בעלי־מלאכות ממקומות אחרים, מצא כל אחד את מקומו בין חבריו למלאכה.

לתאר בפרטות את החיים האיקונומיים של היהודים בימי התלמוד, למנות את העבודות השונות שבהן השתתפו היהודים, אין זה תעודת הספר הנוכחי. די להוכיח, כמו שמודים פה־אחד על זה כל החוקרים הידענים, שהגלות היהודית במזרח לא נתנה השיבות מיוחדה להמסחר הגדול או הקטן; ואין שום סבה להחליט כי בהמערב היה המצב אחר. התנאי היותר קשה בהחקירה ההיסטורית הוא, שלא להקיש מן ההוה על העבר. מתוך סתירה ובנין שנה תמיד זרם ההתפתחות את כל הקיים והעומד. אם היהודים בהעת־החדשה עוסקים לרוב במסחר אין מזה ראיה שגם בימים קדמונים היה כך. והצד החשוב להשתתפות היהודים בהחיים האיקונומיים של ממשלת רומי הוא: בעלי־האדמה היהודים, עסקם בעבודת־האדמה, שעל־ידי־זה לקחו חבל במפלגות החוכרים והקולוניסטים.

ג.

בארץ-ישראל היתה האדמה, אם לא ביחוד, בכל-זאת ברובה היותר גדול, בידי היהודים. הרבה חוקים נקבעו בשביל כך שלא תעבור האדמה לרשות עכו"ם או שתשוב לפחות לבעליה היהודים. באופן כזה היו ביחד עם עובדי-האדמה והקולוניסטים גם בעלי אחוזות גדולות. רבן גמליאל מיבנה החכיר את שדותיו חלקים חלקים: נתן להחוכרים את הזריעה, כדי לקבל אחר-כך חלק בתבואות-השדה; אחד מהבאים-אחריו, ר' יהודה הנשיא הראשון, עסק, כנראה, הרבה בגדול-בהמות. אמרו עליו: „האורוות והרפתים אשר לרבי יהודה מלאים אוצרות רב יותר מהנמצא בגנזי שבור מלך פרס". מובן, כי הכנסותיו הספיקו לו לפרנס גם את התלמידים הרבים שבאו לשמוע תורתו. קיסר אחד ומוזיריום שמו נתן להנשיא הזה אחוזות-אדמה במתנה. אחרי-כן רואים אנו את משפחת סילואני מטבריא בתור בעלת אחוזות עשירות; ואם כי תושבי ארץ-ישראל נתמעטו אז, בכל-זאת בראשית המאה השביעית, בעת מלחמת הקיסר היראקליום עם הפרסים, היה הנשיא ר' בנימין מטבריא מנהיג היהודים, והוא, כנראה, היה בעל אחוזות גדולות.

מבבל, מקום שהתנאים היו דומים לאלה, ידוע לנו אדות רב הונא, שאף-על-פי שהיה ממשפחת ראש-הגולה, בכל-זאת עבד בעצמו את חלקת אדמתו הקטנה וכשנתעשר מזה השליש את מעותיו שהרויח, בקרקעות ובגדול-בהמות. את הכנסות אחוזותיו היה מפזר לצדקה. גם לרב יוסף בר חייא, ראש ישיבת פומבדיתא היו שדות עצי-זית וגפנים. במנהגי הריש-מתיבתא השלישי שבא אחריו, רבא בר יוסף מעיר מחוזא, כבר רואים אנו הנגוד בין בעל-האדמה ובין עובדיה. מחוכריו לקח דמי אריסה יותר, מאשר היה נהוג לקחת. לבני-הישיבה הותר אם הם מלוים כסף לעניים בכדי לשלם מס-הגלגולת, להדוש מהלוים שיעשו בעד זה איזו עבודה.

הנגוד הסוציאלי חלק זה כבר את תושבי ארץ-ישראל לשני חלקים. בעלי האחוזות העשירים, יושבי הערים, שמלאכתם נעשית על-ידי אחרים, יכלו להקדיש את עצמם לשמור את התורה, ולקיים

את מצוותיה; הם בזו את עמי־הארץ שאינם נאמנים על הטהרה ואלה האחרונים, שנעשו אמנם על־ידי צרות הזמן לבורים וגסים, נטרו שנאה בלבם לתושבי־הערים החכמים. מזמן מאוחר שומעים אנו תאנות על לחץ המסים ולקיחת־התבואות, שהיו גבוהים מאד והיו נלקחים בחזקה, דבר שנגדו התקוממו תושבי־הכפרים, דומה כמו שקרה בגאליה, יען כי המצב המשפטי של תושבי הכפרים בארץ־ישראל היה כזה שבמדינות אחרות; על זה מעיד גם חוק אחד של הקיסר יוסטין משנת 572. יוסטיניאן זה ענש את השמרונים בעד מרידתם בו, בהגבלת זכויותיהם בדבר ירושה ואחר־כך בטל את הגזרה הזאת; וכשקם יורשו יוסטינוס, חדש את הגזרה; אך בהקולוניסטים, שומרי אמונת השמרונים, לא נגע החוק הזה, ולא למענם ולטובתם נעשה ההבדל לטוב הזה, כי־אם למען האחוזות, שאת שדותיהן עבדו ושמרו. למען שהמסים יגיעו כשורה לאדון האחוזה ולאוצר־הממשלה הרשות לילדי או לקרובי הקולוניסטים לרשת את השדה שעזב המת; אם אין יורשים להשמרוני, אז יורש אותו אדון־האחוזה, שעליו לשלם בעד זה המסים כסדרם, ולא לאוצר־הממשלה, שעל־פי החק הוא היורש של השמרונים. הקולוניסטים היו על־כן גם בארץ־ישראל קשורים אל האדמה. לקחת מהם את אדמתם, שעברה להם בירושה, היה בזה גזלת האדמה מידי עובדיה, שהממשלה והחוכרים היו צריכים להם. כי גם האכרים היהודים היו, כמו השמרונים, על־פי החוקים של הזמן ההוא, קנין עצמו של בעל־האחוזה, בזה אין כל ספק.

מציאת חוכרים וקולוניסטים יהודים לא הצטמצמה רק בהמזרח ובארץ־ישראל. החוקים לא שמו מעצורים בנוגע לקנית אדמה ע״י יהודים. בכל מקום, שהיהודים התישבו שם, יכלו, אם אך היה להם די כסף, לבוא במפלגת בעלי־האחוזות. ציור נכון נמסר לנו במקור היסטורי אחד מחוכר־אדמה יהודי, שעל־פיו אנו מכירים את תמונת החיים בימים ההם. בציור זה יש רק נופך אחד נוסף, הוא הספור על־דבר קבלתו של היהודי את הדת הנוצרית, שאינה, כפי הנראה, אלא בדותה בעלמא, אבל להעובדות עצמן, שאין להן שייכות בלתי־אמצעית עם הטינדינציה של הספור, אפשר להאמין.

על אי מנורקה, בעיר מאגונה (מהון) חי בתחלת המאה החמישית איש מכובד ותקיף, תודרוס שמו, שהצטיין בין שכניו היהודים והנודדים בחריצת שכלו ובידיעותיו הרחבות. כתלמיד־חכם ידוע בחרו בו לראש־הפרנסים. במצבו המדיני מלא את כל חובותיו להקוריה, היה סניגור (Defensor) והיה לו שם הכבוד של נציב־העיר. כי המצב האיקונומי היה הסבה לכל הכבוד שוכה, מראה לנו הידיעה הזאת הבאה כלאחר־יד. בעת שהיהודים ממאגונה היו נלחצים על־ידי הבישוף הקנאי, היה הוא אז במאנורקה, למען בקר את אחוזותיו. למיליציוס, אחי תודרוס, היתה אחוזה במאנורקה עצמה, שחפץ לבקרה למען הפטר מן מעשי הדמון הקנאי. לו היה שייך גם כרם, שבו היתה מערה שבה הדכו את הענבים, בהמערה הזאת התחבאה אשתו ארתימיזיה, עם שפחותיה, מתוך שכעסה על בעלה שכפר באלהי־ישראל. ארתימיזיה זו, שסוף־כוף צייתה לבעלה על־ידי איזה מופת־פלאי, ועזבה גם היא את דת ישראל, היתה בתו של מי שהיה נציב־המדינה ליקטוריוס, שנשא משרה גבוהה בממשלה בשם־הכבוד „Comes“.

וכאשר הננו מוצאים בהמקרה היחידי הזה את בעל־האחוזות היהודי בקרבת־משפחה לאחד מפקידי דאריסטוקראטיה הגבוהים שבהממלכה, אז אין ספק, שהמקרה הזה לא היה היחידי. היהונימוס הקדוש, שהיה בכל אופן לא מאוהבי־ישראל, יתאר באחד מספריו הרבים, איך היהודים מציירים להם את ביאת־המשיח. אז ישובו כל בני־ישראל לא בסוסים, כי־אם בפרדים מדינים. האנשים, שהגיעו כבר למדרגת סינאטורים ובכלל המכובדים ביותר יבואו הנה מברי־טאניה, ספרד, גאליה וגרמניה במרכבות. על־פי־זה היו צריכים במערב־הממלכה להיות יהודים, שנחשבו בהמדרגה הראשונה של החברה הרומית. בין מפלגת החוכרים, שעול הקוריה היתה על צוארם, מוצאים אנו יהודים על שפת הרהיין, ובהפרובינץ הרומית גרמניה. הקיסר קונסטאנטין לא היה צריך להודיע להדיקוריום בקילן את פקודתו הכללית החדשה, שבטל הזכות המיוחדה שהיתה להיהודים לבלי שאת בעול הקוריה, לולא גרו שמה אנשים מישראל היכולים לבוא בקוריה, ולא אחד היה, כי־אם בכל אופן יותר משנים שלשה, שלמענם השאיר עוד הקיסר הזכות בתקפה למען הקל

את המעבר ליהודים. וכי לא כל יהודי קילן היו במצב איקונומי כזה הצריך להתקבל בהקוריה, מראה לנו פקודה אחרת מקונסטאנטין, שעל־פיה היו כל אלה העוסקים בתורה ותפלה וכל „כלי הקדש" פטורים ממס העשרה. (קוריה).

בשים אל לב, כי בשביל לערוב בעד מסי־הממשלה אפשר היה לקבל אל הקוריה ביחוד מבעלי האחוזות הגדולות, מראים לנו החוקים האלה של הקיסרים על־דבר יחס היהודים אל הקוריות על המספר הגדול של יהודים בעלי־אחוזות. ביחוד באיטליה־התחתונה היה, כנראה, מספרם רב מאד; על־פי פקודת הקיסר הונוריוס נראה, שבין חברי־הקוריות בערי אפוליה וקאלבאריה היו כל־כך הרבה יהודים, שלמען מלאות את משרות הערים, שהיהודים דרשו שיפטרו אותם מהם, אי־אפשר היה מבלעדם. עדות נאמנה על־דבר מציאת בעלי־אחוזות יהודים מעיד לנו גם מכתב אחד מאת האפיפיור גריגור הראשון משנת 594. על־פיו היו להיהודים שישבו בעיר לוני (שנהרסה אחרי־כן) על חוף טוסקאנוס (לא רחוק מספיציה של עכשיו) עבדים נוצרים לא אך בביתם, כי־אם גם באחוזותיהם. העבדים גרו שם ישיבת־קבע ונתנו לבעליהם, על־פי המנהג הרומי, חלק מתבואות־האדמה שנעבדה על־ידם.

חשוב הדבר להוכיח מתוך תעודות היסטוריות את מציאותם של יהודים בעלי־אחוזות, שלא שמו לכך עד הנה לב כלל. אמנם, אין דבר שבו יהיה ההבדל כל־כך גדול בין הימים־העתיקים וימי־הבינים כמו בהיחס שבין העיר והכפר. להימים העתיקים היה זר לגמרי הנגוד הפוליטי, שהתפתח אחרי־כן בימי־הבינים האשכנזים בתקופת־הערים, כמו שזר היה להימים האלה ההתבדלות של האצילים בעלי־האחוזות והאכרים עובדי־האדמה בכפריהם בנגוד להאזרחים גרי הערים. שהיהודים בהימים־העתיקים — כפי שמשערים — גרו לרוב בהערים, לא מנע אותם להשתתף בעניני עבודת האדמה. באותה העת שיועצי־העיר היו בעלי האחוזות הגדולות. וגם בעבודת־האדמה עצמה התעסקו היהודים גם מחוץ לגבולי ארץ־ישראל. בתור קולו־ניסטים עבדו את האדמה וחרשוה על האי סיציליה. על־פי מכתב האפיפיור גריגור הראשון גרו היהודים במספר רב בהאחוזות הגדולות והמרובות של הכנסיה הרומית, והאפיפיור חפץ להוריד

את דמי-החכירה בחלק שלישי או רביעי אם יקבלו עליהם את דת הנוצרית. קשה לחשוב, כי עבודת-האדמה אצל היהודים במערב נצטמצמה אך על האי סיציליה. מה שיש לנו, מפני חסרון מקורים, ידיעות מעטות בנידון זה, אין זה מוכיח עוד את שלילת הדבר, כי לא ראינו אינה ראיה. אותו היהודי, שהפריע, כפי המסופר, את קלודיוס רוטיליוס נאמאטיאנוס ממנוחתו האידילית אצל הנהר אשר על האי פלריה (אצל אילבה) ונתן לו מקום להתרעם כל-כך על ממלכת רומי המתיהדת, לא היה איזה רוכל עז-פנים, כי-אם שומר-השדה שבא לדרוש תשלומין בעד היזק-שדהו.

ד.

היהודים התחברו להסדר החברתי של הרומאים. אם לא התערבו לגמרי בין הלאומים השונים, אז היה זה רק הודות לתורתם ולדתם אשר החזיקו בהם.

הנגוד הדתי היה בסוף הימים-העתיקים יותר קשה מאשר לפני זה. הממלכה הרומאית לא היתה שונאת היהדות; הרדיפות הנוראות שסבלו היהודים בימי אדרינוס מקורן בסבות פוליטיות. על-ידי הסבלנות המרובה בנוגע לתרבות אחרת, שבה הצטיינה רומי, יכלו היהודים להשאר במנהגיהם והיו מצוינים לטוב ביחס לשאר התושבים, בהיותם חפשים מאותם החובות המשפטיים והצבוריים, שהתנגדו לתורתם ואמונתם. אך אחרי שנשכחו הצרות מימי מלחמת בר-כוכבא, נתנו הקיסרים לראש-הישיבה בארץ-ישראל את התואר נשיא, הרשו, שהיהודים יתנו לו מסים, כמו שלפני-זה לבית-המקדש וציינו אותו בתור אחד מראשי נושאי-משרה בממלכה. לר' יהודה (השני) הנשיא היה הכח, הכבוד והעז של מלך, חיילים מזוינים שמרו על ראשו, ועבדים עמדו לשרת לפניו. דוקא בהמאה השלישית שהיתה כל-כך איומה בשביל התבל הרומאי, הוטב המצב המשפטי והחברתי של היהודים. על-ידי בטול ההבדל הקודם בין התושבים

הפרובינציאליים קבלו זכות אזרח, עד כמה שלא היתה עוד להם. אפשר להאמין בהידיעות בהתלמוד, שקיסר אחד או שני חבב ביחוד את היהדות. ובכה קרה הדבר, שהשנאה נגד הרומאים החלה להשתכח, ההתרחקות החלה להחליש. והלא היה בחפץ ר' יהודה הנשיא לבטל את יום זכרון חורבן בית-המקדש, יען כי במקום שאין רדיפות, אין גם מקום להתענות. אך גזרה אחת נשארה עוד בתקפה בחוקי הרומאים. גזרת-מילה שגזר אדרינוס ושביטל אותה הקיסר אנטונינוס פיוס אך בנוגע לבני-ישראל אבל לא בשביל בני-הנכר, ועל-ידי זה נתמעטו הגרים בישראל, שבתחלה, כנראה, היה רב מספרם. כאן התעוררה גם התנועה נגד היהודים, מכיון שהנוצריות התחילה לשפוך את ממשלתה. גזרת קונסטאנטינוס, שכל יהודי הנותן את עבדו הנוצרי או עובד-האלילים למול את בשרו, מאבד את זכותו על העבד הזה, היתה התחלה לגזרות חדשות שגזרו הקיסרים שבאו אחריו, שלטובת הכנסיה הנוצרית המעיטו את זכויותיהם האזרחיות של היהודים. אך שנים אחדות אחרי-כן אסר קונסטאנטינוס להיהודים בכלל לקנות עבדים, ואם אחד היהודים ימול את אחד מעבדיו, מות ימות. ואם יקנה עבד נוצרי, יוחרמו נכסיו.

מזמן המאה הרביעית ואילך, מתחילה הפוליטיקה הרומית-ביצאנצית לעמוד תחת השפעת הכנסיה. ביחוד התגברה הפוליטיקה הזאת כשהתחילו רוב האזרחים לקבל עליהם את הדת הנוצרית והקיסר התחיל להכיר, שבכדי לחזק את בנין הממשלה שהחל למוט נחוצה לו אחדות בהכנסיה ובהאמונה. התפשטות הנוצרית בארצות הים-התיכון, היא אחד מהמקרים הנפלאים של ההיסטוריה הכללית. הכח החצוני, הלחץ המדיני שבלתם מעולם לא הצליחו אחרי-כן המסיתים, עזרו אך בתקופתה האחרונה. היסוד הנאמן היה כבר נכון, והסתדרות הרחבה של המחזיקים היתה כבר קימת, גם בהעת שהקיסר רדף בחרמה את הכת המסוכנת להממשלה. מקור הפלא בשנוי של השקפת החיים והעולם. מבט קצר על החלוף והתמורה הזאת הוא הכרחי למען דעת והבן את התפתחות הענינים שבאו אחרי-כן.

כמו להחיים האיקונומיים, ככה גם להחיים הקולטוריים היה בממלכת רומי אופי אריסטוקראטי, וכשאנו סוקרים על פני שורה

שלמה של מאות בשנים, הננו פוגשים פה ושם את ההתפתחות צועדת לאחור. ממקור אחד באה הירידה לחיים האיקונומיים ולהקול־טוריים: לחץ־העריצות של הצבא־משולל הכשרון, שהיה הגורם היותר נכבד בהממלכה, להגן על הגבולים נגד הפראים, גמלו את אלה נצני הרקבון, שהוו זה כבר טמונים בחוק התנאים של הימים העתיקים. באתונא העתיקה לקחו אמנם כל התושבים חלק בההתפתחות של האמנות והמדעים, מפעלי המשוררים והחושבים היו תוצאה של הרגש הלאומי האמתי; אבל כאשר אך התפשטה התרבות היונית במזרח, אבדה באיכותה את אשר הרויחה בכמותה, ובמערב בכלל עלתה בידי הרומאים, שעל שדה התרבות היו תמיד אך מקבלים ולא נותנים, אך לכסות במסוה של תרבות, שאמנם כסתה את הפראות שנשארה גם להבא, מבלתי יכלת להחזיק מעמד בימי הסער של מסעי־העמים. הזיו החצוני של ערי הרומים, ההידור של התיאטרים ובתי־המרחצאות, כל אלה הבנינים המפוארים של ימי הקיסרים לא היו בעיקרם אלא ריקנות נוראה ועניות הרוח. אך יחידים מצוינים עסקו בספרות ובפילוסופיה, האריסטוקראטים העשירים, בכדי להפיג את השעמום, והדברנים שאומנתם בכך, בכדי לבדח את דעת האצילים. מחסרון יסוד נכון להמדעים בתוך שדרות־העם הבינוניות, היו החכמות רק כעין נוי ותכשיט יפה להתנאות בהן, ולא כמטרה בפני־עצמה, שאנשים אידיאליים מסורים אליה בכל נפשם. עם ה„נדיבות" של הרומאים העשירים התומכים את הספרות ואת החכמות, היה כבר קשור הטפוס של „בעל־המחבר" ה„נצרך", ואם איזו מן ה„גדולים" השפילו לפעמים את עצמם להתעסק בספרות, היו קוראיהם אך המספר המועט של חבריהם. עם ההמון העני לא היה להם כל עסק. אבל לשניהם, למגיני־הספרות ולהמכבדים אותם, חסר היה הצורך הפנימי להרחיב את חוג ההכרה האנושית, ללכת קדימה ולהבין את העולם החצוני והפנימי. הצורך בחקירה הזה לא נמלא על־ידי מליצות יפות. מתוך חסרון כח־יצירה עצמית הביטו הדורות הבאים אחר־כך בהתפעלות מרובה על הדורות הראשונים והשתדלו לחקותם מבלי שעלה הרבה בידם, עד שלבסוף נכחפו עם הזרם אשר תקף את ההמון. אמנם בימי המפלה היה עוד ערך להכשרון הבלתי־מצוי של היונים; להמזרח היוני עוד היתה תנועה רוחנית ידועה, בה

בעת שהמערב הלאטיני סבל כבר תחת עול הרעיון של עתיקות־העולם. ודוקא היתרון של התרבות המזרחית העתיקה והנשרשה על פרחי ההשכלה הרומאית המעושה, השפיע הרבה על המהלך רוחני של האנושית.

העיקרים של הפילוסופיה היונית לא יכלו לעולם להיות קנין ההמון. להעבד, שלא היה אדון לעצמו, להקולוניסט העובד עבודה קשה, להעני דחוי חיי יום־יום, לא יכלו הסטואיקים והאפיקורים, תלמידי פלאטון ואריסטו, להגיד מאומה. תורת־המוסר שלהם היתה מוסר האצילים שאין ההמון נזקק כלל אליו, אחת היא, אם הללו את ערך המדות הטובות או של תענוגי החיים. לא השקפות־עולם פילוסופיות, כי־אם חזיונות דתיים משפיעים על ההמון; עבודת־האלילים שירדה אצל המשכילים לדבר חסר כל תוכן, היתה עוד חיה בין השדרות הנמוכות של ההמון; התרבות המזרחית, מלאה קסם הסודות, מצאה לה מחזיקים רבים בהחלק היוני וכן הרומי של הממלכה. אצלם התחזקה האמונה בנסים, שגם גדולי־הרוח בהזמים העתיקים לא היו חפשים ממנה. ההכרה, שאף החיים הרגילים נמצאים תחת ההשגחה של כחות שהם למעלה מן הטבע, שלטה בתקפה על האנושית. לאותות חוזי־העתידות חרשו כל אלה שסבלו על־ידי חלופי הזמנים ושאבדו את מצבם בחיים.

המבוכה של אמונת־השוא העתיקה לא יכלה זמן־רב למלאות את הצורך הדתי; אבל בהכרח משכה אליה את כל מה שהיה קרוב לה מן הרעיונות היותר טהורים. הנוצריות, שהיתה בתחלה כתה יהודית, קבלה את תוכן רעיונותיה מהיהדות. וכשיצאה אל העולם שהיה מוכשר לקבלה, השליכה תכף מעליה את החלומות הקומוניסטיות שבהן היתה מכוסה. זכרון המחוקק שנשמר באהבה, נקשר עם אגדה, שמצאה את נקודתה הראשית בנפש הגואל, שנתגלה בעולם בכדי לפדות את האנושית מסבל החטאים הרובצים עליו. ההגיון היוני נתן להשטה הזאת את מהלך־המחשבות הנחוץ, הכשרון להסתדרות של הרומאים עזר למחזיקיה לעשותם לחברה מקושרה ומאוחדה היטב. הממשלה לא ידעה את הנוצריות ולא רדפה אותה; והיא, זאת האמונה של העניים, החלה גם להשפיע על שדרות העם הגבוהות, שכבר קצה נפשם בהויכוחים הריקים אדות דעות

פילוסופיות ולא מצאו עוד חפץ בדגאומים המצלצלים והחסרים כל הוכן וענין וכבר חפשו אחרי תשובות על השאלות היותר חשובות של החיים, ובהאמונה החדשה קוו למצוא את האמת הנכונה. מבלי יכולת להשיג את ההכרה האמתית על־ידי המחשבה, מצא הדור העיף מפלט בחיק האמונה.

בכל אופן היה אך חלק קטן מתושבי ממלכת רומי למחזיקי הנוצריות, בעת שהממלכה שנתה את יחוסה אליה. האמונה השלטת במדינת רומי, שאבדה את תוכנה, לא השיגה את מטרתה האחרונה. כבוד־אלהים שנתן להקיסר, לא יכול לדבטיח לו את אמונת אנשי־חילו ולהגן עליו מרציחת־נפשו. הקיסרים של המאה השלישית, שלא כולם היו ילידי רומי, החלו לשים לב אל התרבות המזרחית. לקונסטאנטינוס הגדול נתגלה בחלומו שאלהי הנוצרים, שעל־ידי מופתיו נצח את שונאו החזק, הוא גדול ממלך־הרוחות. לא סבות פוליטיות ביחוד הסבו לכניסת קונסטאנטינוס בצל הנוצריות, כי־אם גם ההכרה הפנימית הביאתו לכך.

אבל ביחד עם התנצרותו של הקיסר, לא היה עוד נצחון הנוצריות שלם. נגודים ביסודות האמונה פצצו את מוסדותיה. רדיפות נגד הבוגדים והפושעים החלו עוד לפני הרדיפות כנגד עובדי־האלילים והיהודים. יוליאן „המפיר־ברית“ העיז לפרסם במקום אמונת הנוצרים אמונה חדשה על יסודות הפילוסופיה היונית. הדבר לא הצליח, רק מפני שמתולדה מת מיתה חטופה; אבל הוא השפיע לדחות את „התנצרות“ הממלכה לעשרות בשנים. תוצאת המלחמה בין הנוצריות וההשקפת־העולם העתיקה אפשר היה לחזות מראש. לעתים תכופות עוד התנגד ההמון, כאשר הרסו כהנים־נוצרים קנאים את תמונות־האלילים ושברו את תשמישי־הקדושה. הפילוסופים, נאמנים למסתורי האמונה, לא הבינו לתת במקום האמונה את הכרת המציאות. והממלכה קברה את המתים־האלילים של רומי ויון ואסרה את הקרבנות, סגרה את מסגדיהם, ונצלה את הכהנים ואת הפילוסופים מהכנסותיהם.

בשאיפתה לממשלה יחידית מצאה לה הנוצריות במקום אחד התנגדות בלתי מנוצחת בהיהדות, שהגינה על עמה בגדר של חוקים

נגד השקפות זרות. בטהרתו ובבלי־שנוי שמרה את יסודה, את רעיון האחדות, בתוך חורבן הישן והתפתחות יסודות אמונה חדשה. המלחמה למשול על העולם לא היתה היהדות יכולה וצריכה להחל. על־ידי התפשטות בין ההמון בעל־השאיפות הבלתי־ברורות נתקבלו ביהדות הרבה רעיונות המתנגדים למהותה. על־ידי ההגנה בלבד מלאה את תעודתה, שמירת התורה בטהרתה. להמטרה הגדולה הזאת שמש המפעל־הכביר, התלמוד, שדוקא באותה שעה שהמלחמה בין הנוצריות ובין השקפת־העולם העתיקה היתה נפוצה בכל חזקה, התפתח והשתלם. מובדלת מן העולם הגדול ובכל־זאת במגע־ומשא תמידי עם שאיפות־הזמן פתחה היהדות בהתלמוד את עושר־רעיונותיה ובראה לה צורות חדשות, שבכחן להגן עליה זמן־רב. לא תורה חנוטה, בגו כל אלה ההורות הרבים שהשתתפו בבנין התלמוד. לפתח את רוחה היתה המטרה, ולא להכניעה תחת עול של דעה יחידית ובאותה שעה בראו אבות הכנסיה הנוצרית על־ידי הדמיון המזרחי וההגיון היוני שטה־דוגמאתית, כתור חובה להאמין בה, למען ייטב למאמיניה בזה ובבא.

ה.

מצב היהודים בממלכה והחברה היה בזמני־המעבר בכל אופן בלתי־גרוע. מפוזרים על פני הארץ, ומפורדים בין כל המפלגות החברתיות, לקחו חלק בלי הבדל בכל המקרים שקרו את שאר התושבים בארצות הים־התיכון. הם נשאו בעול הממלכה והתענגו תחת חסותה. לא הפרו גם חוקים, שהקקו הקיסרים במאה הרביעית לטובתם, מלבד אלה שחקק יוליאן שמקורם בשנאתו להנוצרים. גם פקודת־השויון, שבה התחיל קונסטאנטין הגדול את התקופה החדשה בהפוליטיקה הדתית של ממלכת רומי, היתה צריכה להביא ליהודים רב טובה, מבלי להביט על ההגבלות שנעשו אמנם סמוך

לזה. בכדי להמנות במשרת הממשלה לא היה עוד תנאי מוכרח לקבל את אמונת האלילים. בטול התפלה של היהודים בחוקה, שהיתה נחשבת תמיד כמותרת, אסרו הקיסרים האחרונים על־ידי פקודות מיוחדות. קונסטאנטין בעצמו שחרר את ראשי־הישיבות, החזנים ושמשי בתי־התפלות העברים מכל המסים — כמו את המשמשים ההתיים הנוצרים, כפי שנאמר בהשנות הפקודה הזאת על־ידי ארקאדיוס והונוריוס. אלה, שכבר היו חברי הקוריה, היו חפשים מכל חובותיה, ואחרים גם פטורים מלהיות חבריה. בכלל כאשר נתקבלו יהודים אל הקוריה, היתה אמנם בזה הגבלת זכויותיהם המיוחדות, שהיתה גם קשה ליחידים, אבל יכלה להביא בתוצאתה רב טובה לשויון זכויות־היהודים, לבטל את ההכרה על־דבר מצב מיוחד וחוקים מיוחדים ליהודים. החוקים על־דבר הקהלות הישראליות נשארו בכל־זאת בכל תקפם. לשפוט על כל הדברים שיש להם איזו שייכות אל האמונה, היתה הזכות של הדיינים שנתמנו על־ידי הנשיא. אלה יכלו להחרים את כל מי שלא שמע לקולם, והממשלה היתה מקיימת את החרם. בכלל חיו היהודים על־פי חוקי ממלכת רומי ואת משפטיהם היו מביאים לפני השופטים הרומאים, אבל הרשות היתה להיהודים גם בעניני ממונות, בהסכם שני הצדדים, לבוא במשפט לפני בית־דין היהודי, שהשתמשו בו היהודים בכדי למנוע בעד ההבדלים בין החוקים של הממלכה ושל תורת־ישראל.

כי בין הנוצרים והיהודים שרתה תמיד שנאה כבושה, — היא טעות גמורה. על־ידי ההבדלים המיוחדים של שתי האמונות הללו לא חסרו אמנם מחלוקות בין מחזיקיה השונים. קרה לפעמים, שנוצרי הפריע את חג־השבת בבית־תפלה להיהודים, או שהיהודים הביעו את שנאתם להמומרים במכות־יד. אבל אין לשכוח שהתפשטות הדעות היהודיות בממלכת רומי על־ידי הנוצריות, יכלה, כשהיא לעצמה, רק להחליש את הנגודים שהיו קיימים כבר. מנוחת־השבת, אותה עבודת־אלהים בלי תמונות, חדלה מהיות מטרה ללעג התושבים. ספר הספרים של העברים, שהנוצרים כבדו אותו ונתנו לו ביאורים, גם תרגמו אותו ללשונות־המדינה, היה ליסוד משותף, שעליו לחמו בכתב ובתוכחה בעל־פה. קשר־מתווך כזה בין היהדות והתורה

היונית לא היה לעבודת־האלילים העתיקה. וככה אפשר להבין, שבתחלה, למען הנצל מן הרדיפות, יכלו הנוצרים להשאר ולבוא בעדת היהודים. מזמן מאוחר מראה לנו מכתב־מליצה של הבישוף דרומי גילסיוס אודות יהודי אחד, על יחס של ידידות נאמנה; ואם גם המקרה הזה הוא יחיד במינו, אבל העובדה שהיהדות והנוצריות היו קרובות ביותר מאשר עבודת־האלילים, לא הכחיש עוד איש משני הצדדים. ובזה היא בלי־ספק הסבה להחזיון המתמיה, שאף בזמן מאוחר לפי־הערך החלה קנאת הנוצרים להעביר את היהודים לדתם ולהביאם בברית הנוצריות.

הרדיפה הראשונה, שבאה מן הרדיפות, שתכפו מאז על היהודים מידי הנוצרים היתה בסוף המאה הרביעית ובראשית המאה החמישית. הידיעה אודותיה הגיעה אלינו אך פרטים־פרטים, שבסקירה ראשונה אין ביניהם שום קשר פנימי אבל כשאנו משווים את המאורעות בהמקומות השונים מתקבלת תמונה נכונה. ההתנפלות לא היתה על אנשים יחידים, כי־אם על בנינים. בתי־התפלות נהרסו, כמו שנהרסו המסגדים של האלילים, בכדי שכשיתחרב המרכז של הקהלות, יעברו חבריהן להכנסיה הנוצרית; כי לא להשמיד את היהודים ולאבדם היה עצם כונתם והמטרה האחרונה, וגם לא לגרש אותם, כי אם להכניסם בצל הדת הנוצרית. תמונה ברורה ממעשי המיסיון שנשלח להיהודים נותן לנו הדין־וחשבון אודות מעשי הבישוף סיבירוס ממאגונה על האי מינורקה, שכתב בעצמו במכתב־חוזר לחבריו־במשרה שממנו יראו וכן יעשו. בזה נראה ברור, באיזו אמצעים מצאו תלמידי הנוצרי לאפשר לאחוז בהם למען השמיד את הבלתי־מאמינים. השתדלויות על־ידי הסתה היו אך התחלה; חלומות, נביאות, אותות ומופתים, — לכל אלה יש כבר ערך יותר נכבד; אבל ההצלחה, שבה יתפאר הבישוף, באה על־ידי הלחץ והרדיפות, שנעשו על־ידי הכהנים־הנוסעים וההמון הנלהב. לא בכל מקום עברה „מלחמת־האמונה” בלי שפך דמים. ההמון העירוני, השואף לגזל וחמס אשר בעיר אלכסנדריה, לחם את היהודים בשם המשמרים, כמו שלפני־זה לחם בשם אליליו העתיקים, קרע והמית את האשה־הפילוסופית היפאטיה, כמו שלפנים המית בישוף נוצרי. בכל אופן מקור התנועה הזאת לא היה

השנאה להיהודים, כי היא היתה מעושה. הבישוף סוריוס היה
ל־כך ישר להודות על האמת, כי כל אשר נעשה במאגונה, הנהו
וא האשם בדבר. קירילוס מאלכסנדריה מתחפש. אבות־הכנסיה
אחרים, קריסוסטומוס מאנטיוכיה ואמברוזיוס ממילאן פעלו בנאומיהם
בספריהם גם־כן ברוח זה; אבל רכישת 450 נפשות להנוצריות,
טבדן מתפאר סוריוס, הוא בלי־ספק מקרה יוצא מן הכלל. בסופה
סערה, בכח הזרוע, שלפניו השתחוו היונים, לא עלה בידם להכניע
ת היהודים. ועל־כן לקחה לה לעזור את תוקף הממשלה.

ו.

אין פה המקום לספר ולתאר את כל השנויים בהמלחמה
גד היהודים, שלחמו מלכי רומי המזרחית והמערבית, ושאת תמונתם
ואיב אנו על־ידי החוקים השונים שחקקו המלכים האלה. נכבדה
תוצאת־הדבר היא המסקנה. בעשרות השנים הראשונות של המאה
חמישית נחקקו החוקים היסודיים, שעל־פיהם היה צריך מצב
יהודים בהממלכה הנוצרית להגיע להבא לידי סדר ומשטר. בהמאות
שבאו אחרי־כן עשו איזו שנויים בהחוקים האלה, ולפעמים הוטבו;
רעיון היסודי נשאר בתקפו, — בכל מקום ששלט המשפט הרומאי,
במקומות אחרים שהמשפט של הכנסיה הנוצרית היה השליט בארץ,
שארו בכל־זאת החוקים בדבר היהודים בכל תקפם. עוד היום
אנו מרגישים את תוצאותידם. ביחוד החוק של הקיסר תיאודוריוס
משנת 4384, שהגיע לידינו במלואו ומתוכנו וכן מביאוריו רואים
אנו את רוח השליט בהחוקים של ימי סוף ממלכת רומי. הקיסר,
אמר שמה, מחויב לדאוג בשביל האמונה האמתית, ששמירתה הוא
הדרך להצלחה בעניני העולם הזה. נסיונות רבים מוכיחים את
דבר, ועל־כן ידעו נא זאת גם הדורות הבאים. ברבי הנסיונות

שנעשו אז ושבאו על ידם בזמן ההוא לידי הוכחות ידועות, מבאר לנו החוק האוסר — בעונש של מות — על העובדי־אלילים להקריב קרבנות, יען כי הם משפיעים לרעה על מזג־האויר. היתה שנת בצורת ורעב בארץ. כתור עונש על חטאי־האדם עבר הטבע על חוקיו. ובכדי שלא יהיה צורך לסבול גם להבא מצב כזה, החליט הקיסר הירא־אלהים, כי נחוץ להביא איזה קרבן, והקרבן הזה יהיו עובדי־האלילים, ישהם, על־ידי מנהגיהם הרעים וההטאים לאלהים, אשמים בכל אלה הפורעניות. גם את היהודים (והשמרונים) נחוץ לענוש קשה. כעובדי־אלילים ובוגדים בהאמונה הנוצרית נחשבו גם היהודים כמוכים בסנורים. אם הקיסר משתדל על־ידי חוקותיו לרפאות את רוחם החולה, אז חייבים הם בעצמם בתוצאות החוקים, שהם בעקשנותם הנוראה אינם משיגים את הטובה הרבה שהמלך חפץ לעשות להם.

בכלל היה חוב מוטל על הקיסר לרדוף בחרמה לטובת המדינה את כל מי שאיננו מודה בהאמונה האמתית. הכלל הזה לא נאמר בפירוש, אבל הנהו תוצאה נאמנה מכל הנעשה. אמנם הרגון הקיצוני אין בכל החוקים האלה. המטרה היתה רק להפריע את התפשטות הכתות הפושעות האלה; כי על־פי מימרא עתיקה אי־אפשר לרפאות מחלות עתיקות. למטרה זו אסרו על היהודים והשמרונים לשאת משרה בממלכה, לבנות בתי־כנסיות חדשים, ובעונש של מות אסרו להסית או לאלץ את העבד או הנוצרי־החפשי לצאת מן הכנסיה הנוצרית.

בשביל המצב הסוציאלי של היהודים היה החוק הראשון היותר נכבד. עד כמה השפיע החוק הזה על המצב הקיים, מראים לנו ביאוריו ואלה הפרטים שהוצאו מן הכלל. אי־מוסרי הוא, אומר הביאור, ששונאי מלך־השמים והחוקים הרומאים היו למוציאי לפעולות־ידים את החוקים ובכח־משרתם שופטים המה את הנוצרים וגם את הבישופים, לקלון אמונתנו ועושים מה שלבם חפץ. בממלכה נוצרית אין לבני־אמונות אחרות לשאת משרות, זה הוא היסוד. האמונה השלטת, בהכירה את אי־סבלנותה, חוששת שמא ימדדו לה בני־האמונות הזרות מדה כנגד מדה, כשתהיה ידם על העליונה ועל־כן היא מרחיקה אותם לכתחלה מכל שררה. להחוק הכללי הזה

עוד פרטים יוצאים, הנעשים לטובת עניני הממשלה. הוצאת
ים גם מן הקוריה היתה יכולה להיות יותר לטובתם מאשר
ם; גם המשרות בהקוריה הזכות עוד להיהודים לשאת, מלבד
ה היותר גבוהה, זאת של הפניגור. ככה הותר להיהודים
אר בתור חברים בהמועצות ששייכות להם בירושה, ועליהם
ת את כל החובות הקשורות בזה. יש להם הזכות לשאת
להבא משרות נמוכות בהממשלה, אבל לא בתור משרתי
המשפט, שעליהם לקיים את פסקי־המשפט ולא להיות שומרי
הסהר, לבלי יענו על ידיהם הנוצרים שנואי נפשם. הוצאת
ים מכל משרות הממשלה אין החוק של תיאדוריוס גוזר, אבל
וד ולההשפעה, שהמשרה הגבוהה נותנת, לא יגיעו היהודים.
נשארים בהמדרגה התחתונה של החברה, אם גם אחד מהם
איזה תואר של כבוד, דבר שאיננו בלתי־אפשרי. על־ידי
ת היהדות, או איזו אמונה אחרת שאיננה מסכמת להנוצריות,
עשים לבלתי־מוכשרים לעלות בהמדרגות הגבוהות של החברה.

את הצד החברתי הזה אי־אפשר לראות בהחוקים של קיסר
המערבית הונוריוס, שגם המה אוסרים על היהודים לשאת
ת בצבא ובמוסדים־אזרחיים. כהאסור הזה, כמו שנאמר בפירוש,
מפצו לענוש את היהודים; במקום לשאת משרות בממשלה,
לאלה היהודים שיש להם די השכלה וכשרון להיות סנגורים
המשפט.

עד כמה השפיע האיסור להיהודים לשאת משרות בממשלה
מצבם האיקונומי, אי־אפשר לדעת בבירור. האמונה, שאיננה
בסבות איקונומיות, היתה לסבה ביסוד המפלגות האיקונומיות.
אזרחים שניים במעלה, שהיחס אליהם היה מלא שנאה, היו
ים צריכים לסבול הרבה מאד תחת העול, שהממלכה הרומאית
ת שמה על תושביה. אפשר הדבר, שהלחץ הנוסף גדל כבר
ת חריצותם, ושהמשכילים בהם, אשר העבודה בשביל הממשלה
ה עליהם, החלו לעסוק בשקידה יתרה במסחר, אבל גם אפשר,
יותר נאות להמצב של הזמן ההוא, שבהיותם מחוסרים חוקים
ים עליהם, היו הפקר לשרירות־לב הפקידים, וירדו למצב פרו־

ליטאריון מחוסר-נכסים. בכל-זאת אין ראיות שתוכחנה על א
משני האופנים האלה. ביותר נראה הדבר, כי בכלל לא בא שנ
רב במצבם האיקונומי של היהודים. לשבוע מקרות הממלכה י
אך אנשים מעטים מאד. בנוגע להכלל היה ערך יותר רב להב
החברתי הזה ליהודים, מאשר להפסד הבלתי-אמצעי. זה ז
נצחון להנוצריות, אם הקיסר הונוריוס גרש את בני-חילו החרוצ
שהצטיינו בהמלחמה הידועה נגד הגוטים, מפני שהם יהודי
הפקידים האזרחיים לא אבדו כל-כך הרבה, כי הם יכלו, למצ
לגמור את אשר החלו בעבודתם החברתית. בשביל תוצאת הו
נכבד לדעת את הזמן וההשקפות, שאת יסודותיהם בארו באופ
שונים.

הגבלת הזכות של היהודים לקנות עבדים, שאתה מתחי
החוקים נגד היהודים, נשתנתה פעמים רבות. בתור מנהג נתפ
הדבר, כי אין ליהודי להחזיק עבד נוצרי, ואף תחת יוסטינ
הוצא החוק האוסר את הדבר הזה. התוצאות האיקונומיות של הו
הזה נכבדות וצריכות ביאור. בסוף הימים-העתיקים השתמ
בעבדים באחד משני האופנים האלה: בעבודת-הבית במקום משרו
ושפחות, או בעבודת-השדה, בתור שייכים להאחוזה שבה
רשומים ברשימות-המסים. המין השני של העבדים, מקושרים
אדמתם, עברו מאדון אחד למשנהו ביחד עם האחוזה, שממנה
אפשר היה להוציאם. להוציא מן האחוזות של היהודים את העבו
התושבים, היה זה משמע שהיהודים אינם צריכים לעבד את אחוזותי
הדבר הזה, כנראה, לא היה בחפץ המחוקק. פקודה אחת נ
הקיסר הונוריוס בהממלכה המערבית מתירה להבעלים היהו
להחזיק עבדים נוצרים, אך בתנאי שלא יפריעו בעדם לשמור
אמונתם. בדומה לזה פקד בהממלכה-המזרחית תיאודוריוס ה
והוא אוסר אך לקנות או לקבל במתנה עבדים-נוצרים, אבל
העבדים-הנוצרים שכבר נמצאים תחת רשותם באחוזותיהם והנרש
ברשימות-המסים ואלה שיעברו אליהם בירושה, יכולים לה
אצלם; אבל בעונש מות יענש היהודי אם יסית את עבדו ל
את אמונתו. כי גם אחרי זמני יוסטיניאן היו לבעלי-האד
היהודים עבדים-נוצרים, נראה מהמקרה שהובא לעיל בלוני.

היה חוק הזה מוכשר במדה ידועה להחזיק את היהודים בקנין
ות חהשות. לא נאסר להם לעבוד בעצמם את האדמה או
ניא תועלת מן הזכיות הכלליות בנוגע להקולוניסטים; אבל
ק אחזה גדולה אי־אפשר היה בלי מספר־רב של עבדים
־חפשיים. ופה היה צריך החוק הבלתי־ברור למדי להפריע.
נאמר, איך הוא הדין במקרה שהיהודי קנה אחוזה שעליה
ו עבדים־נוצרים. קרוב לשער, כי האיסור להיהודים לקנות עבדים־
ים, השפיע להמעיט את מספר היהודים העוסקים בעבודת־האדמה.
ביל להבין היטיב את הערך האיקונומי של החוקים האלה נחוץ
ם לב אל הענינים האלה:

על־פי חוקי תורת־ישראל, אסור בכלל להיהודי להחזיק עבד
ביתו, אם לא נתן למול את בשרו ולא קבל עליו את
היהדות. אם לא הסכים העבד בחפץ־לב להיות יהודי, או
נמכר במשך שנה אחת לאינו יהודי. אבל על־פי החוקים
אים העתיקים היתה רק להיהודים הרשות למול את בשרם;
אפשר היה להם להחזיק עבדים עברים. אפשר אמנם, שבימי
דיוקליטיניוס לא נשמר איסור־המילה בכל תקפו, ולכן נתחדש
ש בימי קונסטאנטין וקונסטאנטיניוס. בכל אופן מצאו להם
דים איזה מוצא מהנגוד הזה שבין חוקי התורה וחוקי הממשלה,
על־פי תנאי־החיים בהימים ההם, אי־אפשר היה לאיש בעל־
ם להתקיים בלי עבדים. העבדות כשהיא לעצמה הותרה על־
הכנסיה הנוצרית כמו שהותרה על־ידי התלמוד. אבל אפשר
ר, כי במזרח היו העבדים־התושבים הרבה פחות מאשר במערב.
ות המיוחדות שחקק התלמוד למען הפועל החפשי מראים איזה
דוה להמפלגה הזאת במזרח. בההבדלים הרבים אשר בהחיים
ונומיים בגבולי ממלכת רומי לא יכלו החוקים להשפיע במדה
בכל מקום.

אחרי־כן התפתח המצב של העבדות באופן כזה, שמצב העבדים
ח, על־פי חוקי מחמד ובדומה להם בחוקי התלמוד, היה הרבה
טוב מאשר על־פי החוקים הרומאים, כי פה היו לרוב עושים
ת־בית, בה בעת שבארץ המערב היה קשור העבד אל אדמתו
ר במצבו זה גם בימי־הבינים. היהודים שהיו להם אחוזות

עם עבדים השתדלו שתשארנה תחת רשותם. אודות זה ידובר ע
כאשר נדון על המצב בספרד. מובן, כי שמה לא נתקיים הד
הזה, יען, כי טרם שנודע שם, כבר יצאה הארץ מתחת רש
המלך, ודוקא במערכה של הארץ אפשר היה, שהיהודים יפר
שמה מסחר גדול בעבדים. ועל־כן אין להחליט עוד, כי הד
המגביל את זכות היהודים בקנין עבדים־נוצרים השפיע הרבה
המצב האיקונומי. על־ידו אמנם קשה היה להיהודים לעסוק במ
האחוזות, אבל לא עשה אותו לאי־אפשרי לגמרי. יסודו היה בהשאי
למנוע מהתפשטות היהדות על־פי הדרך שהתותה לה תורת־מש
אפשר שהשיגה את מטרתה; אבל בזה כבר השפיעו גם החו
שלפני זמן קונסטאנטין.

ההגבלה האחרונה של מחוקקי רומי האחרונים נגד היהו
היה האיסור של נשואי־תערובות עם נוצרים, שאין לו ערך נכ
כי מקרים כאלה היו, בלי־ספק, מעטים מאד, אבל השפיעה הר
להתבדלות היהודים שנעשתה לחוק קבוע. מטרתה היתה לעצור
התפשטות היהדות בין התושבים האחרים. כנגד זה לא נא
נשואי־תערובות בין נוצרים ועובדי־אלילים, כפי הנראה מפני שעבוד
האלילים כבר ירדה אז ולא תפסה עוד שום מקום.

בה בעת שקיסרי רומי היו עסוקים בהגבלת זכויות היהו
באה השואה של מסעי־העמים בכל תקפה על ממלכת רומי. המ
נפרד על־ידי נצחון הבארבארים מן המזרח. קורות היהדות בשתי ה
ממלכת רומי העתיקה היו שונות. אך בהאחרונה השפיעה עוד הכנ
הנוצרית שהתאחדה עם הממלכה, על היהודים לרע, אבל לא
מצבם האיקונומי. יהודי המערב באו בתנאים חדשים ונשתנה מ
האיקונומי תחת השפעת התפשטות הגרמניות.

פרק שני.

היהודים בהמדינות הגרמניות, שנוסדו ע"י מסעי־העמים.

א.

בתוך כלל המאורעות המפורסמים בשם מסעי־העמים, מצוינת ביחוד העובדה של התישבות שבטים גרמניים על אדמת מדינות רומי. עמים שלמים עזבו את מושבותיהם הישנים ומצאו, לפעמים אחרי נדידות ארוכות, מקום־מנוחה חדש, רחוק מארצות־מולדתם, לאט־לאט התערבו בהתושבים, או, אחרי שנקרע קשר מדינתם, אבדו לגמרי בין ההמון של תושבי מדינות רומי. תורת ההשתלשלות של ההיסטוריה הכללית רואה בזה את השאיפה העתיקה והתמידית של המזרח והצפון לשדמות הדרום הפוריות. ממלכת רומי עצרה את השאיפה הזאת; גבולותיה היו מאות בשנים הקיר המבדיל את התבל הנאור מן הפראים, המלחמות התכופות החלישו את כחות המתנגדים וההומה הבצורה שבקיעים נראו בה, נפלה. את מצב היהודים בהמדינות הגרמניות שנוסדו על־ידי מסעי־העמים אפשר להכיר אך אחרי ההסתכלות בהיסודות שעליהם נבנו המדינות הללו. גלוי.

באותה העת שלגיונות הרומאים עוד משלו בגבולות הרהיין והדונאי, היו כבר גרמנים תושבים בהפרובינציות, מפוזרים בתור קולוניסטים, אחרי שנוצחו, בין אדוני דאחוזות, ועבדו את האדמה, על אדמת הממשלה, שהתחייבו להגן על גבולותיה. הרבה מהם

נלחמו בין הלגיונות נגד בני־ארצם. צבא־הגרמני קבל יחד עם הלגיונות מזונותיו מאוצרות־הבר של הממשלה, שמלאו אותן על־ידי המסים־הטבעיים של בעלי־האחוזות. נשים וטף לוו את הצבא הגרמני ואחרי־כן גם את הצבא הרומאי במלחמותיו. הרומאים לא ראו עוד מימיהם חיל כזה, ההולך למלחמה עמום כלי־זינו וילדיו. הקיסר, מבלי יכולת לגרש את הנדחקים מגבולות ממלכתו, השתדל להסית את שונאיו האחד במשנהו. והיה כאשר בא שבט לעבוד אצל הממשלה הרומאית, היה עושה אתו חוזה ומקבל מאוצרות הממשלה מעונות ומזונות; אבל השבט החזק היה תכף לבעל־ברית בלתי־נעים. במקום לקבל את תבואות־השדה, דרשו הגרמנים שיתנו להם את השדה המביא את הזרע, ואופן כזה היה יותר פשוט, במקום שבעל־האחוזה הרומי, שבביתו גר הגרמני, היה צריך לתת חלק מתבואותיו להממשלה, שממנה היה מקבלן הגרמני, למסור לזה האחרון חלק מתאים של השדה ביחד עם מספר העבדים הצריכים ונחוצים לעבדה ולשמרה. ככה התישבו הגותים המזרחיים בפראנציה הדרומית וכספרד, הבורגונדים בין הרהיין והאלפים, האדואקים ואחרי־כן גם הגותים המזרחיים באיטליה, שבכל מקום חלקו הבעלים הרומאים את האדמה עם המתישבים החדשים. הגותים־המערביים לקחו מבעליהם האזרחיים בעלי־האחוזות שתי שלישית מאדמתם, הגותים המזרחיים הסתפקו בשלישית אחת; הבורגונדים חלקו את האדמה פעמים רבות, בכדי להספיק אדמה גם להמתישבים אחרי־כן. באופן אחר מעט, משערים, היתה ההתישבות של הואנדאלים בצפון אפריקה; הלאנ־גובארדים שהתישבו באיטליה אחרי כל העמים האלה, לא קבלו חלק מסוים מהאדמה, וקיסר הפראנקים שלודביג, אחרי שכבש את גאליה הצפונית לא לקח בכלל אדמת קנין פרטי, כי־אם את אדמת הממשלה והאחוזות שלא היו להן בעלים, וחלק את כל זה בין אנשי־חילו.

אופי מיוחד של שניות ישנו להמשטר המדיני הזה, שנתהוה על־ידי התישבות השבטים הגרמנים בהמדינות הרומאיות. במספר קטן ביחס אל התושבים העיקריים, גרו המנצחים הזרים מפוזרים קבוצים קבוצים על פני כל הארץ, בלתי־מרוכזים במקום אחד בהמון רב ובמצב חברתי טוב; כי את האדמה התחלקו לא עם הקולו־

ניסטים, כי־אם עם הבעלים בעצמם. החלקים שנפלו בגורלם היו פחותות או יותר אחוזות גדולות. ודוקא במקומות הללו שהיתה בהם חלוקת־האדמה, לא אבדו הרומאים מאומה במצבם האזרחי. נשארו היחוסים החברתיים, הדינים המיוחדים והרבה מן המוסדות שהכינה ממלכת רומי. המנהיג של השבטים הרומאים משל על בני־ארצו וגם, לפחות בתחלה, על־פי פקודה מיוחדת מאת הקיסר גם על הרומאים. השניות הזאת שבין התושבים והממלכה מצאה לה בטוי נאמן בספרי החוקים המיוחדים שהוציאו מלכי הגוטים־המערביים והבורגונדים בשביל הגרמנים והרומאים. שווי־זכויות במלוא מובן המלה לא היו בכל־זאת לשני הלאומים האלה. יתרון האחד על השני היה בערך של כופר־הנפש שהיה הרוצח צריך לתת על־פי מנהגי הגרמנים ליורשיו הנרצח בעד הנפש שהמית. סכום התשלומין היה נערך על־פי מצבו החברתי של הנרצח, והיה לפעמים גדול בעד הגרמני מאשר בעד הרומאי; הפראנקי החפשי נערך בשויו שתי פעמים מהאזרח הרומאי.

ההבדלים הגמורים שבין שני הלאומים ביסודות החדשים של המדינה נתטשטשו אמנם במשך הזמן תחת השפעות נגודים דתיים, בשאלות הדוגמאטיקה הנוצרית. ההריסה בההשקפות הדתיות לא היתה בגבולות ממלכת רומי בלבד. בכל מקום שהגרמנים באו ביחס יותר קרוב את הרומאים, היו מושפעים במדה מרובה מהאחרונים. בין הגוטים התפשטה הנוצרית, עוד בעת שגרו בעבר השני של הדוניי. וכאשר באו והתישבו בהממלכה הרומאית דבקו בהנוצריות האריאנית, שגם הקיסרים היו אז מעריציה, בה בעת שבהפרובינציות נצחה התורה האורתודוקסית של אתאנסיוס. וכמו הגוטים ככה גם הואנדאלים, הבורגונדים והלאנגובארדים שעל־ידי העתקת התנ"ך על־ידי אולפילה התחילו להדבק בהנוצריות ובתמונתה האריאנית. השאלה, אם „הבן" שוה או רק דומה ל„האב" עוררה אז יותר את הרוחות מהידיעה על־דבר הורדת קיסר רומי־המערבית מכסאו ואפשר גם מחלוקות האדמה. נרפים ונחלשים על־ידי המחלוקת הדתית נחרבו בינתים המדינות של הואנדאלים באפריקה־הצפונית ושל הגוטים־המזרחיים באיטליה, והבורגונדים אבדו את חרותם והגוטים־המערביים — חלק גדול מגאליה הדרומית. הדבר שמלכי

הגוטים המערביים והלאנגובארדים עברו לדקאתוליות היה אחרי־כן לאסון נורא בשביל יהודי ספרד.

רק הפראנקים קבלו תכף את האמונה האורתודוקסית ששררה אז בגאליה הרומאית. ושלודביג מלכם, מיד אחרי שקבל עליו את עול האמונה הקאתולית, לחם מלחמתה נגד הכופרים הגוטים־המערביים. במדינה שיסד לא היו נגודים דתיים, ופה נסתמנו במוקדם סמני המצב המיוחדים לימי־הבינים. בצד המלך, שהיה בא־כח ונשיא המדינה, עמדה הכנסיה הקאתולית ברשות עצמה, הודות לכחה הרוחני והודות להשפעתה האיקונומית, שהשיגה על־ידי המספר הגדול של אחוזותיה. כבר בימי המירובינגיים נגבלו זכויות המלך על־ידי הבישופים והאצילים, דבר שהיה אי־אפשרי בהימים־העתיקים; אבל היסודות החדשים לא יכלו לקבל צורה מסוימה בימים של ערבוב ההשקפות הגרמניות והרומאיות, של השפעת פרעות הבארבארים וההפקרות החולנית. ובכלל סבלה ממלכת הפראנקים בגאליה בימי המאה השביעית על־ידי מלחמות פנימיות לא פחות ממדינות הגוטיים המזרחיים בספרד והלאנגובארדים באיטליה. בימים ההם הגיעה הרי־אקציה הקולטורית עד מדרגתה היותר אחרונה. על־ידי הצללים העבים שמלאו אז את הארץ, כבו הקוים האחרונים של ההשכלה העתיקה, והכנסיה הועילה רק להגדיל ולהגביר את הבערות והקנאות הדתית התקוות־למופתים ואמונות־תפלות היו האמצעים שעל־ידיהם השפיעה הכנסיה הנוצרית על הגרמנים התמימים ועל הרומאים החולנים.

וכמו במקצוע הרוחני כן גם במקצוע החמרי התפתחה התנועה־לאחור בלי־דרך. המערב של אירופה ירד עוד הפעם לשטת הכלכלה הטבעית־הפרימיטיבית אשר כבר נתישנה. ההשקפה שעל־ידי תנועת־העמים נתבטלו כל היחוסים והמצבים האיקונומיים והחברתיים הרומאים, איננה, כנאמר כבר, צודקת ואמתית. אך לפעמים הפריעו ההתנפלות של הפראים את תנועות האניות בהים־התיכון. המסחר התקיים גם בהזמנים היותר קשים; חלוף־הסחורות בין המזרח והמערב לא נתבטל בשום זמן ובמהירות גדולה למדו הבארבארים הפראים לדעת את חפצי־מותרות המזרחים ומצאו חן בעיניהם. אמנם ערים רבות נחרבו בחרב ובאש. התיאטרון ומעגלי־המרוץ נהרסו, המלחמה

ודמחלות השמידו ,את התושבים ; אבל על חורבות הארמונות וההיכלים בנו הנצלים את בתיהם. אך ערים מעטות באיטליה, גאליה וספרד נשמדו לגמרי. אם כי הגבולים העתיקים של הערים היו עתה רחוקים ממקום-הישוב, אבל בין הבתים המעטים עתה נטעו כרמים וזרעו ירקות, והתנועה המסחרית שנשארה לא הצטמצמה רק בחופי הים האחרים שהיו ביחוד מסוגלים למסחר, כי-אם הלכה והתרחבה.

לעבודת-האדמה הביאה תנועת-העמים כחות חדשים. העבדים והקו-לוניסטים הגרמנים מלאו את הגרעון בין התושבים הפרובינציאליים, חלוקת-האדמה הקטינה את ההתרכזות של האדמה בידי אחדים, ובעלי-האחוזות הגרמנים לא מצאו עונג, כמו הרומאים, בהחיים העירוניים, כי-אם לשבת באחוזותידם, ומסביבם עבדים רבים, ולהתנהג כעין נסיכים קטנים. המחרשה עברה עוד הפעם על האדמה השוממה, אבל עבודת-האדמה שהצליחה, לא יכלה להרים את המצב האיקונומי של העם. ההסתדרות החברתית של העבודה האגרארית נשארה בכללה במלואה, קולוניסטים ועבדים שהיו שייכים להאחוזה היו גם עתה התושבים בהכפרים. המשק הפרטי המעיט עתה עוד יותר את הצורך בקניות מן החוץ והיה ממלא את כל צרכיו בלי עזרת העיר והיה נותן לבעל-האחוזה את כל האמצעים הנחוצים לו להיות חיי אציל גרמני של העת הזאת.

בהתנאים החדשים לא נתבטלו ההרגלים המלחמותיים של המנצחים. כל בעל-אחוזה היה מסדר לו צבא מזוין. במקום השכירים שהיו מתענגים משלחנות הסינאטורים הרומאים, באו צבאות הרוכבים, שהיו ההולכים וממלאים תמיד את כל פקודות אדונם, וכאשר זה האחרון מצא לנחוץ למרוד במלכו, נכונים היו לכל מעשה של אלמות וללחום אתו יחד נגד המלך. וכך היו בעלי-האחוזות הגדולים במשטר המדיני הזה וגם נגתו לכח גדול לא רק בהחיים החברתיים. כי-אם גם בהחיים הפוליטיים.

ב.

איך השפיע המעבר הזה, שאת ראשי־פרקיו בארנו זה עתה, על תנאי חיי היהודים, אפשר רק לשער ולא לדעת בבירור. בהיותם שייכים להתושבים הפרובינציאליים בממלכת רומי, חלקו אתם את גורלם. בלוית עבדיו ברח אינוצינטיוס להאי מינורקה, כאשר החריבו הבארבארים את ארץ־מולדתו, ספרד. חלוקת־האדמה שהיתה אחרי־כן לא פסחה בלי־ספק על אחוזות היהודים; אבל שהמנצחים רדפו בחמה מיוחדת את היהודים, אין כל מקור המעיד על זה. אך על־פי חוקי הרומאים הכירו הגרמנים את ההבדל שבין היחוסים להיהודים ובין היחוסים ליתר התושבים הרומאים.

ביחוד קשה לדעת את אשר קרה להיהודים תחת ממשלת הואנדאלים. בשום מקום ומדינה גרמנית לא היתה המלחמה בין האריאנים והקאתולים כל־כך עצומה כמו על אדמת אפריקה החמה. אפשר לשער, כי היהודים חיו כל אותו הזמן בשלום, שהופרע רק על־ידי חורבן מדינת הואנדאלים. אחרי אשר הכניע ביליזאר את המלך גיילימאר ולקח אותו בשבי לקונסטאנטינופול, גזר הקיסר יוסטיניאנוס גזרה לאסור על היהודים את התפלה בצבור ושמירת המצוות, וצוה להפוך את בתי־הכנסיות לבתי־תפלה נוצריים. אפשר שלהגזרה הזאת יש יחס להמסופר במקום אחר אדות העיר בוריון שנמצאה על גבול בהירבירים. שם היה בית־כנסת עתיק, שלפי האגדה נבנה על־ידי שלמה המלך. אבל יוסטיניאנוס אנס אותם להמיר את דתם ואת בית־כנסתם הפך לבית־תפלה לנוצרים. ומאחרי שהיהודים ישבו לא בתוך העיר, כי־אם סמוך לה, אפשר לשער, לפי איזו ידיעות מזמנים אחרים, שקבלו אז הרבה שבטים שלמים את דת היהודים.

ג.

באיטליה, תחת ממשלת הגוטים-המזרחיים, התנהגו עם היהודים על-פי החוקים הרומאים, שנשארו בתקפם בימי יסוד הממלכה הזאת על-ידי תיאודוריך הגדול. ספר-החוקים שהוציא הרחיב עוד את „זכיותיהם" בזה, שבנוגע לכל המשפטים בינם לבין עצמם הכיר בתור חובה את דיני תורת-משה ואת בתי-הדינים של היהודים קיים בתור שופטים מומחים. אבל ביחד עם זה נשארו ההגבלות הישנות בכל תקפן. את בתי-כנסיותיהם התירו להם רק לתקן ולא לבנות בתי-כנסיות חדשים או ליפות ולהגדיל את הנמצאים מכבר. המלך תיאודוריך הרשה ליהודי ג'ינוא לתקן את בדקי הכתלים ולכסות את הגג של בית-הכנסת רק בתנאי, אם לא עברו רוב שנותיו של זכות-הקנין על הבית. בית-הכנסת הזה חרב, כפי הנראה, בשעת ההריגות שנעשו ביהודים על-ידי הכתת אחד הנוצרים הקנאים או (על-ידי) שנתמעטו מבקריו והיהודים שרצו לחדש את יסוד קהלתם הוצרכו לקיים מחדש את הזכיות המגיעות להם.

הקיסר תיאודוריך משך חסד ליהודים. בפקודה שיצאה מלשכתו היא מבליט את נקודת-ההשקפה של הנוצריות; אבל הוא מביע גם את הרעיון, שאין בכח הממשלה לכפות על אזרחיה אמונה ידועה, מפני שאי-אפשר להכריח את מי-שיהיה להאמין בעל-כרחו. וכך מצאו להם היהודים בהמלך מחסה נגד ההמון הפרוע ונגד הקנאים. בתי-הכנסיות שנשרפו ברומי וברובינה, נבנו מחדש על חשבון אלה, שהיו אשמים בפרעות. כנראה, לא מעט היה מספר היהודים בהערים הגדולות כאשר הביא צבא ביצאנץ את העיר ניאפול במצור, הגינו היהודים על העיר מעבר הפונה אל הים, ונלחמו בחרף-נפש גם אחרי אשר פרץ חיל ביצאנץ אל תוך העיר. יש מקורים נאמנים המעידים, כי בית-הכנסת להיהודים היה לא-רחוק ממחוף-הים, ורחוב אחד של יהודים היה בהחלק השני של העיר. היחס של היהודים אל הים נקשר על-ידי המסחר והנסיעה-באניות; במסחר-הים של ניפולוס היה, כנראה, להיהודים תעודה חשובה מאד. הבטחתם, כי צרכי-האוכל לא יחסרו אמצה את רוח התושבים להוסיף וללחום נגד ביליזאר, לפי עדותם של דברי

ימי המלחמה הזאת. ההבטחה והשפעתה היו אפשריות רק אם
זוה מצבם המסחרי יכול להיות אחראי שיוכלו לעמוד בה. העיר
הנצורה מעבר היבשה חכתה שהיהודים יביאו את האוכל מצד הים.

מכלל ספור אגדה אחד, שנתחבר אחרי חורבן מלכות הגוטים־
המזרחיים, אנו למדים, שהיהודים לקחו חלק גם במסחרי־הים והפליגו
בספינות העוברות בין פראנציה ואיטליה. כמו ברוב ספורי ימי־
הבינים אין עיקר המעשה אלא בדותה, אבל יש בו מקצת אמת
בהתנאים הסובבים אותו, שאפשר להעלות אותם על הדעת. מספור
זה אנו למדים, שהיהודים היו לא רק סוחרים, כי־אם גם קברניטים
של ספינות והיו ממלאים את העבודות הטיכניות להובלת האניות.

גם מכתבו של האפיפיור גריגור הגדול, משנת 598 אל
פונטיוס, מנהל אחוזות־הכנסיה אשר אצל פלורמא מעיד לנו, כי היו
היהודים בזמן ההוא יורדי־ים באניות. על־פיו התאונן יהודי אחד,
נוסטאמנוס שמו, לפני האפיפיור שאחד לפקידיו בלוית
אחדים מנושיו זקפו את החובות שהיהודי חייב להם על נכסיו
ועל ספינתו ומכרום; אחרי־כן החזירו כל המלוים את השטרות
של היהודי שהיו בידם, מלבד האחד, שלא רצה להחזיר את השטר־
חוב הנמצא תחת־ידו, למרות מה שדתובע דרש אותו ממנו זה
פעמים רבות. ויען כי לפי דברי נוסטאמנוס, כבר קבל קאנדידוס
את החוב שהיה חייב לו, צוה האפיפיור פלונטינוס לחקור את
הדבר הזה, ואם אמת כפי נוסטאמנוס יכריח את המלוה להחזיר
את השטר־חוב לבעליו. נוסטאמנוס, בעל־האניה, היה, כנראה, גם
סוחר והיה מנהל את עסקיו בכסף זרים, וגם פקיד הכנסיה הרומאית
היה בין מלויו.

על־ידי מה שהיו היהודים מביאים תלונותיהם על רדיפות מצד
הכהנים לפני האפיפיור גריגור ובקשו עזרתו, נודעים לנו עוד
פרטים אחדים על־דבר מצבם האיקונומי. במכתב אחד משנת 591
נאמר: מספר גדול של בעלי־האמונה היהודית, שיש להם ישיבת־
קבע במדינת רומי, נסעו לרגלי ענינים שונים למארסיילה וספרו
(בדרך נסיעתם הביתה) להאפיפיור, ששם נאנסו יהודים רבים להתנצר.
מטרת הנסיעות הללו היתה בלי־ספק מסחרית, ועל־פי התנאים אז

לא יכלו לעשות נסיעתם בתוך אחרת חוץ מדרך-הים. מענפי-
המסחר שהיהודים עסקו בהם, אי-אפשר להודע הרבה על-פי המכתבים
האלה. עברי אחד קנה אצל הכהן-הנוצרי בפינאטרו אשר בקומפניין
חפצים מבית-התפלה לנוצרים, כלי-כסף, כתרים ומלבושי-חג. גריגור
כעס מאד על-זה וגזר על הקונה שיחזיר את החפצים היקרים
הקדושים.

על-פי חוקי רומי אסור היה ליהודי להחזיק עבדים-נוצרים
בתוך ביתו. החוק הזה נעשה לכתחלה בכונה להמעיט את מסחר
העבדים ואת העבדות בכלל. אבל הרבה לא הועיל בזה, מפני
שעל-פי חוקי המלחמה היו השבויים לעבדים; גריגור בעצמו מספר
במכתב אל הקיסר מאוריציוס, שהוכרח לראות בעיני עצמו איך
שבמלחמת המלך הפראי של הלאנגובארדים אגילאף נגד רומי קשרו
חבלים בצוארי הרומאים ונהגו אותם ככלבים למכרם לעבדים בארץ
הפראנקים. בין האומללים האלה היו, אפשר, גם ארבעת האחים
של איזה דומיניצוס, שבקש את עזרת האפיפיור לשחררם ושנקנו
על-ידי יהודים והיו לעבדיהם בנארבונה.

בפראנציה היתה הרשות ליהודים להחזיק עבדים. ועל הדבר
הזה התאונן גריגור באזני המלכה ברונהילדה. וככה קרה, כי
יהודים הביאו עבדים מארץ גאליה לאיטליה למכרם. הבישוף מניא-
פולי מחה בהסכמת האפיפיור נגד התפשטות המסחר באופן כזה.
אבל היהודי באזיליוס ועוד יהודים אחרים הציעו את טענותיהם,
שגם גריגור מוכרח היה להודות בצדקתן. את העבדים קנו על-
פי פקודת פקידי הממלכה. בין העבדים עובדי-האלילים היו גם
נוצרים. ועל-כן כתב האפיפיור אל הבישוף מניאפולי שישגיח על
הסוחרים, שבשובם מגאליה יחזירו את העבדים הנוצרים או ימכרום
לפחות במשך ארבעים יום לבעלים נוצרים; אך את העבדים שנפלו
להם בירושה היו רשאים להחזיק אצלם עד שיתרפאו. אלה העבדים
הנוצרים שנקנו לפני זה ועוד לא נמכרו, או אלה אשר הבישוף
לקח מהם, מוכרחים היו היהודים למכרם, בשביל שלא יסבלו שום
נזק. בכדי שלא לעבור על חוק אסור קנית עבדים-נוצרים
בקש לו היהודי באזיליוס אופן של היתר מותר, שגם האפי-
פיור לא התנגד לו. הוא נתן במתנה את עבדיו לבניו, שהתנצרו,

בתנאי שהם נשארים אצלו לעשות את העבודות אשר ישים עליהם. ואם גם בקשו להם מפלט בהכנסיה הנוצרית, לא השיגו את החופש, כי־אם נשארו בעבדותם אצל בעליהם הנוצרים.

כי היה מסחר היהודים רק בעבדים, איננו נכון, כמו שאי־אפשר להחליט שהם עסקו אז רק או ביחוד במסחר, או כי בכלל היה להם ערך מיוחד בהמסחר של הים־התיכון בימי המאה הששית. מהזמן ההוא יש לנו הידיעות על־דבר הקולוניסטים היהודים על האי סיציליה, ובעלי־האחוזות היהודים בטוסקאנה. בניאפול, טרם שהושמה במצור על־ידי בייליזאר, בא לפני זה האחרון איש סורי אחד, ושמו אנטיוכוס, שגר שם זה שנים רבות ועסק בסחר־הים. ובהימים האלה, ביחוד באיטליה, היתה אך ההתחלה להמצב דאיקונומי דמיוחד של היהודים. דוקא האפיפיור גריגור, שעל־פי מכתביו אפשר להכיר מעט על־דבר המצב האיקונומי של היהודים, לא היה ביחוסו אל היהודים מושפע מטעמים איקונומיים, כי־אם מנקודת המבט הדתי. אפשר שגם טעמים פוליטיים השפיעו על יחוסיו להיהודים.

חצי־האי האפיניני לא נשאר זמן־רב אחרי חורבן מלכות הגוטים־המזרחיים מאוחד תחת ממשלת ביצאנץ. שבט גרמני אחר, הלאנ־גובארדים, התנפל על איטליה העליונה ויסד שם את ממלכתו. אמנם הלאנגובארדים התנהגו ביתר אכזריות נגד הרומאים מאשר נגה דגוטים או הפראנקים; לא על־ידי חלוקת־האדמה, כי־אם על־ידי גזילה הבעלים התאחזו בהאחוזות; אבל לרדוף איש בעד אמונתו לא היו מסוגלים אז אלה עובדי־האלילים למחצה, ואת אלה שעברו על צדם היו מקבלים בסבר פנים יפות. להגן על רומי (מחמת הלאנגובארדים ראה האפיפיור את עצמו מחויב אז, מפני שהקיסר שגר בקונסטאנטינופול, רחוק ממקום המעשה, לא היה יכול להושיט להם עזרה. בזמני המלחמות עם השונא הנורא לא היה ראוי להקניט אף חלק קטן מהתושבים. היהודים לא התרצו להתאחד באמונתם עם הנוצרים; מוטב היה להתנהג אתם במדת היושר, במקום להרגיזם ולהכריחם שיעברו לצד הלאנגובארדים. ובכל־זאת אי־אפשר להגיד שהטעמים האלה יכלו להיות חשובים בעיני איש כזה כהאפיפיור גריגור. את רעיונו־היסודי, להכיר בתוקף

חוקי רומי בהיחס של הכנסיה הנוצרית להיהודים, קיים, גם במקומות שסכנת הלאנגובארדים לא היתה. הוא גם אסר את ההתנפליות על בתי־כנסיות היהודים מצד הכהנים־הנוצרים בכל המקומות שעמדו תחת רשותו.

החוקים הרומאים שהוצאו תחת השפעת הכנסיה הנוצרית, וביחוד אחרי שיוסטיניאן החמיר בהם מאד, הגבילו אמנם את הזכויות האזרחיות של היהודים; אבל אפשר היה לפרש אותם באופנים שונים. והאפיפיור גריגור לא היה בכל אופן מחמיר גדול. הוא לא השתדל להצר להיהודים ולבלי תת להם לקיים מצוות תורתם, דבר שהותר להם על־פי החוקים. את בתי־הכנסיות של היהודים שהיו כבר קיימים ועומדים השאיר, אבל לא נתן לבנות חדשים. בתי־התפלה של היהודים בטארצינה לא היו רשאים להיות קרוב לבתי־התפלה של הנוצרים, בכדי שלא ישמעו את זמירות היהודים בעת תפלתם. גריגור השתדל אמנם להביא את היהודים בברית הנוצריות, אבל ההמרה באונס היתה למרות רוחו. הוא ידע אמנם, כי על־ידי דברים רכים ונוחים אפשר יותר לפעול ולהצליח, אבל לא נמנע מלחזק את השפעתה של שיחה נאה על־ידי מתן שכרה בצדה. להקולוניסטים היהודים בסיציליה, שהיו נכונים להמיר את דתם, הבטיח להקל את עול המסים, וחשב שהאמצעי הזה הצליח. למרות כל הדברים האלה צריך להודות, כי מדת הסבלנות של גריגור היתה רבה, עד כמה שאפשר למצוא אותה אצל אפיפיור. לא לשוא נתנו לו את שם־התואר „הגדול". על־פי רוחו הכביר ואצילות מחשבותיו כמעט לא היה כמוהו בין יורשי כסא פיטרוס שבאו אחריו.

ד.

אין אף מקור נאמן אחד, שיודיע לנו את אשר קרה להיהודים בדתלק של איטליה שנשאר תחת ממשלת ביצאנץ, בדמאה השביעית

והשמינית; מלבד ספור של מופת-אחד שבו ידובר גם על יהודי אחד בראווינה. בהעיר המרונה באוכלוסין שעמדה בברית-מסחר תמידי עם קונסטאנטינופול, המרכז-המסחרי, נשארה הקהלה היהודית שהיתה עוד בימי מלך הגוטים-המזרחיים תיאודוריך, כמו שנשארו גם שאר הקהלות היהודיות, וביחוד בהרום, שמכאן יש לנו ידיעות נכונות אדות הקהלות היהודיות מזמנים מאוחרים.

עוד יותר סתומים וחתומים לפנינו דברי ימי היהודים בממלכת הלאנגובארדים, וגם להשערות אין כל מקום, יען כי עוד לא הוברר הדבר, אם השאירו הלאנגובארדים את החוקים הרומאים בתקפם או לא; כנראה, אבדו הרומאים אז את זכותם על אדמתם. הם עשו אותם לעבדים או לחצים-עבדים וחצים בני-חורין, או שהתבוללו בין השבט המושל. פקודות המלך של הלאנגובארדים מכילים חוקים כלליים על זכות-האדמה, ואין בהן זכויות מיוחדות בשביל מפלגה אחת. בספר-החוקים של הלאנגובארדים אין דבר אחד אדות היהודים, אם כי חיו היהודים תחת ממשלת הלאנגובארדים. הם סבלו באמצע המאה השביעית רדיפות נוראות שאדותיהן מספר לנו שיר-תהלה אחד שנתחבר בישיבת הסינוד בפאוויה בהשפה הלאטינית. בזה מהללים את המלך אריפירט, החסיד והכשר, שהשמיד את הכופרים האריאנים והגדיל את כבוד האמונה הנוצרית. בנו פירקטריט תכף אחרי עלותו על כסא המלכות (בשנת 661) עשה, כמעשה אביו, פקד על היהודים להמיר את דתם, ואת אלה שלא חפצו לקיים פקודתו צוה להמית בחרב. מזה אפשר היה להחליט, כי כל היהודים נשמדו ממלכת הלאנגובארדים, מי בשמד ומי בחרב. אבל ידוע לנו ממקור אחר, שפירקטריט, אחרי מות אביו, היה מוכרח לחלק את כסא מלכותו עם אחיו. האחד מלך בפאוויה, והשני במילאן. על-ידי דבת אנשים רעים החלו האחים להתקוטט זה בזה. גודפירט הומת בידי ההרצוג גרימואלד מביניווינט, שאת עזרתו בקש, פירקטריט ברח חוצה-לארץ; ואז לקח גרימואלד את מושכות הממשלה בידו, ואך אחרי מותו, כעשר שנה אחרי-כן, עלה פירקטריט עוד הפעם על כסא-ממלכתו. אבל היהודים היו אז באיטליה העליונה. תעודה אחת משנת 816 על-דבר מכירת חלקת-אדמה אצל העיר אסטה מגבילה את הגבול אצל חלק האדמה של היהודי דאנדונוס, ועוד לפני חורבן

ממלכת הלאנגובארדים על-ידי קארל הגדול (בשנת 774) היה ליהודי אחד, שלולוס שמו, ויכוח-דתי בפאוויה עם המדקדק הידוע פיטרוס מפיסה, במעמד המלומד הגדול אלקוין, בהיותו אז עוד צעיר לימים. מכל העובדות הללו מחויבים אנו לבוא לידי החלטה, כי על-פי החוקים האזרחיים של החלק הלאנגובארדי באיטליה היה להיהודים שויון-זכויות גמור עם הנוצרים. בחוקי המלך רותארי (בשנת 643) אין חוקים מיוחדים להיהודים. השפעת הרדיפות לא יכלה להיות לזמן ארוך, מפני שהיו נוהגים רק בחלק אחד של המדינה ויען שמחוקקם אבה מהרה את ממשלתו.

ובכל-זאת אין הדברים מבוררים כל צרכם. ספר-החוקים של הלאנגובארדים נשאר עוד בתקפו גם אחרי חורבן הממלכה הזאת. מזמן הקרולינגים ישנה גזרה על-דבר גירוש היהודים ממדינת איטליה; עד יום הראשון לחודש אוקטובר עליהם לצאת כולם. מי מהם שישאר אחרי-כן, כל רואהו יקחהו ביחד עם נכסיו ויביאהו לפני המלך. בשים לב אל הפקודה הזאת, שהיא בלתי-רגילה בהמאה התשיעית, אפשר להחליט, כי הדבר שאין בהחוקים הלאנגובארדים כלום אודות היהודים, הוא יען, כי אחרי שנשמדו מקרב הארץ על-ידי אונס השמד, לא היתה להם בכלל שום זכות לשבת ולגור בהארץ הזאת, ויען, כי עוד הפעם התישבו היהודים שם, דיה היתה פקודה מהירה מאת המלך בשביל לגרשם מן הארץ. אבל בכל-זאת על-ידי ההשערה הזאת אי-אפשר לבאר את המקורים המודיעים לנו על-דבר ישוב-היהודים בלאנגובארדיה בזמנים שונים. במקור אחד עוד נדבר על זה, כמו על הפקודה הנזכרת ופירושה הנכון. אבל על דבר אחד עלינו להעיר בזה. מאות בשנים רבות אינם יודעים ימי-הבינים אודות מציאת יהודים באיטליה העליונה. בהערים הפורחות הללו לא יכלו להגיע לאותה המדרגה שאליה הגיעו בהצד הצפוני של הרי האלפים ובעבר השני של הרי הפירינײם.

ה.

בעת שנתיסדה ממלכת הגוטים-המערביים בספרד ובדרום-פראנציה, נשארו החוקים הרומאים בתקפם בשביל התושבים הרומאים. ספר-החוקים Lex Romana Wisigdnorum שהוציא המלך אלאריך השני (בשנת 506) בשביל התושבים הרומאים, חוזר רק את החוקים כפי שנאמרו בחוקי רומי ואף לפעמים הוא מוסיף עליהם דברים אחדים, בכדי לבאר את תוכנם ויסודם. שם נאמר בקצרה ובפירוש: היהודים הנם רומאים; — אין לאומית מיוחדה של יהודים. הדברים מובנים. כל היהודים, כשידוע רומאים המה, ככה נאמר שם, יביאו לפני מוריהם ורבניהם רק את השאלות והדינים הנוגעים לעניני דתם, בכדי שישגיחו אלה על בני-עדתם שישמרו את חוקי-אמונתם. בעניני-משפט אחרים, הנכללים בהחוקים שלנו (הרומאים) עליהם לבוא לפני בית-דין רומאי, כמו כל הרומאים. ואם שני הצדדים מסכימים להביא את טענותיהם לפני שופטיהם (היהודים), אז יש לפסק-הדין הזה תוקף כמו לפסק-הדין של השופט הרומאי; אבל התוקף הזה ישנו רק לפסקי-הדין בעניני-ממונות ולא בעניני-נפשות. על-פי תוכנו דומה החוק הזה להחוקים על-דבר משפטי היהודים של הקיסרים הונוריוס וארקאדיוס, נוסף בו רק הביאור, שהיהודים צריכים לחיות על-פי חוקי רומי. בממלכת הגוטים-המערביים לא חשבו אותם, כמו שלא היו נחשבים גם בימי הקיסרים, כזרים; הם נשארו אזרחים רומאים, מה שהיו, אם כי ממדרגה שניה על-פי חוקים מגבילים, שגם הם נשארו. נשואי-תערובות עם נוצרים נאסרו להם. דאיסור לשאת משרות בהממשלה, וביחוד משרת שומר בית-הסוהר, נתחדש על-ידי הקיסר תיאודוסיוס השני, כמו שחדש גם את דאיסור לבנות בתי-כנסיות חדשים, אבל את הישנים מותר היה לתקן. נוצרי שבא בדת היהודים דינו מחרימים את רכושו, ואם יהודי הסיתו לזה, נתחייב היהודי מיתה, אבל אסור להיהודים לעשות רע ולהצר להמומר. ועל-אדות קנין העבדים-הנוצרים, אוסר ספר-הדינים של הגוטים-המערביים הרומאים רק שלא יבאו העבדים האלה בברית-ישראל. העוברים על החוק הזה יענשו ועבדיהם יוצאים לחפשי. בכל-זאת מוסיף

הביאור להחוקים, אין לשום יהודי רשות להחזיק עבד־נוצרי; אבל הביאור מוסיף עוד, כי על־פי החוקים מכבר, צריכים לשלם דמי־נזק להיהודי שאבד את עבדו, יען כי הביאו בברית־ישראל. באמת היו להיהודים בימי ממלכת הגוטים־המערביים עבדים־נוצרים. אדות נארבונה, שנשארה בידי הגוטים־המערביים גם אחרי שנוצחו על־ידי מלך הפראנקים חלודביג, יש לנו מופת נאמן בהמכתב של האפיפיור גריגור שהבאנו לעיל.

כל־זמן שמלכי הגוטים־המערבים היו תלויים בהכנסיה האריאנית, היו, כנראה, מקילים בביאור החוקים הרומאים נגד היהודים. אך כאשר בא ריקארד הראשון בברית־הכנסיה הקאתולית, החלו עוד הפעם לדקדק בהאיסורים העתיקים נגד היהודים. החלטת הכנסיה הטולידית, (שהיתה לה תוקף חוקי), אוסרת על היהודים לקחת נשים או פלגשים נוצריות, להחזיק עבדים נוצרים, לכהן במשרות המדינה, יען כי על־ידי זה אפשר להם לענוש נוצרים. הילדים הנולדים מנשואי־תערובות אחת דתם להכניסם בברית הדת הקאתולית; נוצרים (דמונה היא, כמובן מאליו עבדים) שבאו בברית־ישראל ונמלו, יוצאים לחפשי ומחויבים לבוא בברית־האמונה הנוצרית, ואין לשלם לבעליהם את הנזק. החוקים האלה היו קשים מהרומאיים, כי על־פי החוקים הרומאים הרשות היה לסחור בעבדים־נוצרים ולא אסרו על היהודים לשאת משרות פינאנסיות בהמדינה. ואמנם קשה היתה הגזרה הזאת לישראל בספרד. האפיפיור גריגור הלל לשבח את צדקת המלך ריקארד, שלא חפץ לקחת את הכסף שהציעו היהודים לפניו, אם יקל את הגזרה. המכתב של גריגור שנשלח עשר שנים אחרי הכנסיה הטולידית, מדבר על־דבר פקודה מאותרה של ריקארד, המשחררת כל העבדים־הנוצרים שהיו בידי היהודים, אבל נתבטלה על־ידי ממלא־מקומו הראשון, ועל־כן ראה את עצמו המלך החסיד סיסיבוט (בשנת 612) מחויב, לחדש את הגזרה. אבל סיסיבוט לא הסתפק בזה. בקנאתו הגדולה לדתו הקאתולית, השתמש באמצעים כאלה, שהיתה להם השפעה רבה על כל תולדות היהודים בממלכת הגוטים־המערבים. על־פי שני מקורים, המעידים שניהם על הדבר הזה, (מפני שהם מאותו זמן, נודע לנו, כי הוא הביא את כל יהודי ממלכתו בברית־הנוצריות. על־ידי דברים טובים ונעימים, כמו

שמיעץ האמפיור גריגור, לא הגיע, בלי־ספק, להמטרה הזאת; אפשר לשער, כי עשה כמעשה המלך הלאנגובארדי וצוה לאזרחיו „הבלתי־מאמינים“ לבחור להם או את המות או את הדת הנוצרית, כי, כל מי שהיכולת היתה בידו, נמלט אז מהממלכה הזאת והלך לפראנציה — וזהו דבר המובן מאליו, אבל את הדבר יכלו, כנראה, אך לעשות אלה היהודים שגרו לא רחוק מגבולי פראנציה. ובספרד היו בימים האלה בין התושבים חלק ידוע של נוצרים־אנוסים, שהיו נאמנים לתורת־אבותם, ובסתר שמרו את תורת־משה, ובכל מקום שרק היתה להם האפשרות גלו את שייכותם להיהדות. כמאה שנה, כל ימי היות עוד ממלכת הגוטים־המערבים על הארץ, ארכה המלחמה, כי המדינה והכנסיה השתמשו בכל האמצעים שהיו בידם, למען השרש את האמונה החדשה בלב האנוסים.

לא פה המקום לספר את פרטי המלחמה הזאת. די לנו רק בדמקרים היותר חשובים. הכנסיה הטולידית הרביעית (בשנת 633 תחת נשיאות המלך סיזנד, החליטה החלטה כללית נגד ההמרה באונס וכפיה, אבל אלה שכבר התנצרו מחויבים להשאר באמונתם. ורק אחרי חמש שנים, מקיימת הכנסיה הששית את חוק המלך חינטילה, שאין רשות לאי־קאתולי לגור בדממלכה הזאת, בתור חוק־עולם לדורות, וכל מלך ומלך חדש, מחויב לשבוע שבועת אמונים שיקימו. גם על הכנסיה הטולידית השמינית (בשנת 653 תחת נשיאת המלך ריקים ויגט דנו עוד הפעם והבדילו בין היהודים האמתים ובין המומרים, שלמרות בואם בברית הדת הנוצרית נשארו ביהדותם. אדות שניהם החליטו על הכנסיה שבאה אחריה, החלטות שונות, שעשו את שמירת תורת־משה לאי־אפשרית. החוקים של הגוטים־החדשים, שבאו במקום הרומיים־העתיקים, אסרו בכלל להאמין בהיהדות. אמנם אחרי כל אלה, היה צריך עוד המלך אירוויג (בשנת 80—687) לצוות, כי כל היהודים שנשארו עוד באמונתם, מחויבים הם ונשידם ובניהם הקטנים ועבדיהם לבוא במשך שנה אחת בברית הדת הקאתולית, ואשר ימאנו — ויוכו מאה מלקות, יפשיטו מהם עוד ראשם ומצחם, ואת כל רכושם יחרימו לגנזי המלכות. יורש־כתרו הוציא חוקים, שתעודתם היתה, כי המומרים יבאו באמת

בברית הדת הקאתולית, אבל דוקא את המלך הזה הורה הנסיון, עד כמה אין בכח חוקים כאלה להועיל.

אם כי היהודים־האנוסים הסתפקו בזה, שסבלו וחכו לזמנים יותר טובים, בכל־זאת מצא איגיקה האפשרות להתאונן עליהם לפני הכנסיה הטולידית השבע־עשרה (בשנת 694), כי הם התאחדו עם היהודים אשר מעבר לים (באפריקה הדרומית) למען קשור קשר נגד הממלכה ונגד האמונה הנוצרית. התעודות ששם המלך לפני הכנסיה, הראו, כי לא אך נגד המלך קשרו, כי־אם גם נגד הכנסיה הנוצרית, ומגמת חפצם להשמיד את הארץ והעם היושב בתוכה, ולולא קרה הדבר כחפצם, כי אז היו מתנפלים על הקאתולים ועשו בהם כלה. אפשר שהכנסיה הגזימה הרבה, בכדי להצדיק את העונש הקשה ששמה על היהודים. לא אך לנקום בעד חלום את כבוד הצלב, כי־אם בעד הקשר שקשרו נגד העם והארץ נענשו יהודי ספרד והוחרם כל רכושם וכעבדי־עולם של הממשלה נמכרו לצמיתות. להמלך יש רשות לתת אותם במתנה כחפצו. מעבדיהם הנוצרים בוחר המלך באחדים ומוסר להם את האחוזות ועליהם לשלם לאוצר הממלכה את המסים הקבועים. כל הילדים בן שבעה ומעלה, נלקחים מאת הוריהם ונמסרים לנוצרים שיחנכם ברוח הדת הנוצרית.

את המקרה הזה היו מבארים בזה, שהיהודים קשרו ברית את הערבים אשר באפריקה־הדרומית והשבו למרוד במלכם; אבל לוא היה הדבר כן באמת, כי אז היתה הכנסיה מבארת זה באופן יותר ברור. על־פי סגנון הדברים נראה, כי הכונה היא למהפכה פנימית. מהפכה בשטת הכנסיה, יכלה לתת להיהודים החופש לקיים ולשמור את דתם. בשנה שלפני המקרה הזה הסירו ממשמרתו את ראש־הכהנים בספרד, את הארכי־הגמון מטולידה על אשר קשר קשר להוריד את המלך מכסא־מלכותו. ואפשר שהאמינו אז, כי באה העת, לתמוך בהתנועה נגד בית־המלך, ואם השתדלו להשיג עזר מחוץ לגבולי הממלכה, אי־אפשר עוד להחליט, כי קוו שעל־ידי נצחון האיסלאם יביאו תחת רשותם את כתר־המלכות, כפי שהאשימו אותם בזה. ועוד יותר אי־אפשר להאמין להאשמה, כי חפצו להנהיג בספרד את דת היהדות במקום הנוצרית. אך לנצחון מפלגה שחשבה

טובות על היהודים שאפו, וכי בין שרי ורבי הממלכה היו כאלה שמצאו את קשר-ברית עם היהודים לטוב ולנכון, מראה לנו עובדה אחת מזמן מוקדם של עשרים שנה. בסיפטימניך, בעת שהתקוממו הגראף הילהדריך מניסמיס נגד וואמבה, לקחו היהודים הרבים אשר בהפלך הזה חלק גדול בקשר. כאשר נצח המלך, גרש את היהודים מעיר נארבונה, וכי חפצו המתקוממים בידידות היהודים נודע לנו מקונטרס-הפלכתר של הארצבישוף יוליאן מטולידה. אבל קוו עוד דברים, מלבד זה שהיהודים תמכו, כפי שמשערים, את המתקוממים בכסף. יוליאן מוכיח את הגאליים (הגוטים), כי רוח הכפירה של היהודים דבקה גם בבני-ארצם; אנשים שהיו ידועים לנוצרים אמתים, עברו במהה ידועה לדת העברים: „כי תמיד אתה מתדבק במחשבות של אלה, שאין אלהים בלבם. ואיך תכבד את הקדושה אשר ימאסו בה היהודים, שבעדם אתה דואג כל-כך הרבה?" הארצבישוף יוליאן, שהיה מומר ומלא רוח קנאה לאמונתו החדשה, לא חפץ בלשונו המליצי להגיד שבגאליה עבר המין רב להיהדות; אבל בכל אופן נכרו הרבה סימני מינות, שבאו לא בלי השפעת היהדות. במקום אחר בספריו אומר יוליאן, כי ספרי הויכוח של היהודים, שהמלך אירוויג אסר עליהם לקראם, מביאים גם את הנוצרים לידי מחשבות זרות בנוגע לאמונתם הם. התוצאות של השמדת האמונה האריאנית מן הארץ ביחד עם השפעת היהודים, יכלו להביא בלב האנוסים את התקוה, כי אפשר להוריד את הקאתוליות מגדולתה וביחד אתה את סדרי המדינה הקיימים; כי לא קשה היה לדעת את כל חמרונות הבנין הגאוני של ממלכת-הכהנים הגוטית, שהכנסיה מלאה בה את מקום בית-המחוקקים. הדת, שהקנאים הכריחו לשמור אותה, לא היו לה שרשים עמקים בלב העם. ואך עברו כעשרים שנה מיום שנלקחו היהודים לעבדים על-פי החלטת הכנסיה הטולידית, וארץ ספרד עברה לידי הערבים; ביחד עם ירידת הממשלה הנוצרית עברו גם רבים לאמונת איסלאם.

אי-אפשר בכל-זאת לדעת בבירור, אם החלטות הכנסיה נשארו בתקפן עד ימי חורבן המדינה. הסליחה הכללית, שעל-פי מקור נאמן חנן בה את בני-ארצו יורש-הכסא של המלך איגיקה, וויטיקה, בעלותו על כסא-מלכותו (בשנת 701) הביאה אולי גם הנחה ידועה

בשביל היהודים, כמו לכל אלה שהיו בין המורדים נגד הממשלה החולנית. בכל אופן לא השפיעו החלטות הכנסיה על היהודים האנוסים בהחלק הגוטי של הרום-פראנציה, כי הם עמדו תחת המות ההירצוג-המושל בחלק המדינה הזאת.

ו.

ההשקפות המובאות לעיל נותנות כבר מקום להבין את הערך שהיה להיהודים בממלכת הגוטים-המערבים, אבל עוד יותר אפשר לדעת על-דבר החיים האיקונומיים של היהודים בספרד על-פי התעודות של הכנסיה הטולידית השבע-עשרה. העבדים-הנוצרים, שבתחלה דרשה איגיקה להיהודים להחזיקם, היו בלי-ספק עובדי-אדמה, שחרשו ועבדו את אדמת אדונם. באופן אחר אי-אפשר לבאר, איך יכלו לעשות במדה יזועה חלופין בין האדון והעבד. אם נחליט, כי היהודים עסקו במסחר או במלאכה והעבדים עסקו בעבודת-הבית, אי-אפשר להבין, איך אפשר היה לדרוש מאלה העבדים, שבחר בהם המלך ונתן להם חופשה וקבלו חלק מנכסי אדונם, שהם ישלמו את כל המסים אשר היה לשלם על היהודים. איך להרויח על-ידי קאפיטאלים של כסף לא ידעו בלי-ספק העבדים הקדמונים.

כי היהודים בממלכת הגוטים-המערביים היו בעלי אחוזות גדולות ועסקו גם בעצמם בעבודת-האדמה, יש לנו עוד הרבה עדים נאמנים. אחד מחוקי המלך אירוויג אוסר על היהודים והיהודיות לעסוק בימי הראשון וחגי-הנוצרים בכל מיני עבודת-האדמה, לטוות צמר ולעשות מלאכה בבית, לחרוש את האדמה או איזו עבודה אחרת שנוצרי נאמן לדתו לא יעשנה בימים האלה, וכל אשר יעבור על החוק הזה ילקה מאה מלקות ויפשטו את עורו מעל

ראשו. אם עבדים או שפחות יעברו על החוק הזה, אז יענשו גם־כן בעונש כזה; אבל אדוניהם, אם הרשו להם את העבודה, משלמים קנס מאה מטבעות־זהב. עוד קודם לזה, החליטה הכנסיה בנארבונה (בשנת 589) שאסור לכל איש ואיש, אדון או עבד, גוטי, רומאי, סורי, יוני ויהודי לעשות מלאכה ביום הראשון, וגם השור והחמור ינוחו ביום הזה, מלבד ימי הבציר.

בהיותם נאחזים בארץ בתור בעלי־אחוזות, אי־אפשר היה להיהודים לצאת מן הארץ הזאת ולהחלץ מעוליה הקשים ששמה עליהם, כמו שאפשר היה להם בזמנים ובמקומות שונים אחרי־כן, כאשר עסקו כבר בנכסי דניידי. בלי־ספק, היתה זאת הסבה הנכונה להחזיון המוזר, שלמרות החזקם באמונה בתורת־אבותם לא יצאו מן הארץ גם אחרי שנאנסו להמיר את דתם. בהיותם מקושרים היטב אל אדמתם, קבלו עליהם לקיים איזו מנהגים חיצוניים אם כי הלב לא היה שבע־רצון מהם, ובלבד שלא יהיו מוכרחים לצאת בגללה בלי כל רכוש. וכאשר כבר המירו את דתם, אמנם על־ידי כפיה ואונס מצד הממשלה, אפשר היה להם לעבוד את אדמתם בעזרת העבדים־הנוצרים, ושהיו נחוצים להם מאד. החוקים של הגוטים־המערבים וההחלטות של הכנסיות אדות קנין עבדים־נוצרים מובנים רק ביחס הנחיצות של העבדים האלה בעבודת־האדמה ומראים גם על הערך הרב שהיה להעבדים האלה בשביל היהודים בספרד.

הכנסיה השלישית בטולידה (בשנת 589) אסרה את קנין העבדים הנוצרים בשביל הצורך הפרטי, כלומר, בשביל עבודת־הבית, ולהפיך לא אסרה את מסחר־העבדים, ולא קנין עבדים כאלה היושבים על אדמת האחוזה־היהודית ועושים את מלאכתם, בתור אריסים בשדה. לא הרבה הוסיף על החלטת הכנסיה הזאת החוק של המלך ריקארד, שאסר על היהודים למול את בשר עבדיהם הנוצרים שקנו או קבלו במתנה. אמנם, כמו שכבר נאמר, הוציא ריקארד עוד חוק אחד שיש לו ערך יותר נכבד, על־פי החוק הזה אסור בכלל להיהודים להחזיק עבדים־נוצרים. המלכים שבאו אחריו, המתיקו את חומר הדין, והוציאו פרטים אחדים מן הכלל. אך המלך סיסיבוט (בשנת 612) גזר למלאות אחרי כל דברי החוק הזה: כל העבדים הנוצרים,

שבימי צאת החוק של ויקארד הז׳ שייכים ליהודים, יוצאים לחפשי ונחשבים לאזרחים גמורים. על־ידי זה נתבטלו כל המכירות והמתנות שעשו היהודים עם עבדיהם משום מראית־עין. המוכרים מחויבים להחזיר לקונים את הכסף שלקחו מהם, והמשוחררים מקבלים חלקת־האדמה, שעבדו בעבדותם מאת אדוניהם ובאים ברשימות־המסים של הממשלה. ביחד עם זה חדש סיסיבוט האיסור של קנין עבדים־נוצרים בכל מלואו. הוא לא הסכים שהמאמינים יהיו תלויים באיזה אופן־חברתי שיהיה, בהבלתי־המאמינים; אפס גם שנוצרים יעבדו אצל היהודים בתור משרתים מקבלי שכר. אלה העבדים הנמצאים עוד בידי היהודים, ימכרו לנוצרים, אבל אך במקום שיש להם ישיבת־קבע; אין רשות להמוכר להביאם למקום אחר, ואלה העבדים שאין להם חלקת־אדמה peculium על אדונם לתת להם. ואם מוצא היהודי לטוב לפניו לשחרר את עבדו מאשר למכרו, יעשה הדבר הזה על־פי החוקים הרומאים, אף בלי הסכמת היהודי.

ביחד עם העבדים לא אבדו היהודים את אחוזותיהם. המשוחררים וכן אלה שבאו ברשות אדונים חדשים יכלו גם לדבא לעבוד את אדמת היהודי. רק את הזכות על העבד אבדו היהודים ולא הזכות על האדמה; ולפיכך אפשר היה להתחכם ולעבור על החוק הזה על־ידי אופנים שונים. לקחת עבדים־יהודים קשה היה מאד על־ידי האיסור למול את בשר העבדים, שסיסיבוט החמיר בו וגם צוה שהילדים הנולדים מנשואי־תערובות של יהודי ונוצרי נחשבים כנוצרים. אך הדרך אחת נשארה להיהודי שרצה להחזיק עבדים בתוך ביתו ולעבד את אחוזתו — ההמרה, ויען כי בימי סיסיבוט אנסו את כל היהודים להמיר את דתם ולפיכך לא נתקיימו חוקיו, שמטרתם היתה לאלץ ולהצר להיהודים בשביל שיקבלו עליהם את הדת הנוצרית, במלואם. בכל אופן, על־ידי חסרון תוקף משפטי קשה היה אז בלי־ספק, להוציא את החוקים האלה לפעולת־ידים.

עשרים שנה אחרי־כן חדשה הכנסיה הטולידית את אסור קנין העבדים־הנוצרים אך למען היהודים; המומרים, שתשובתם להיהדות היתה אסורה להם, לא סבלו מאומה על־ידי החוק הזה, כי הלא המה היו, אם כי רק על־פי תיצוניותם, נוצרים ונשארו בזכויותיהם. והמלך אירוויג, בחקקו חוקים במטרתו להשמיד שם וזכר להיהודים

בארצו, חדש עוד הפעם, אם כי בשנויים אחרים, את חוקי סיסיבוט. במשך של ששים יום מחויבים היהודים למכור את עבדיהם הנוצרים, לשחררם אינגו מתיר; רק את אלה היהודים, שבאמת ובלב שלם חפצים המה לבוא תחת כנפי הדת הנוצרית — מומרים הלא היו כבר כולם — הוא מוציא מן הכלל; בתור נוצרים יש להם גם להבא הרשות להחזיק עבדים נוצרים ולהשתמש בהם. השבועה שיהיו נאמנים להדת הנוצרית, שהיה עליהם לחתום, נצטרפה אל החוק, מי שחתם עליה את ידו, נשארה לו הזכות להחזיק עבדים־נוצרים. אם האנוסים השתמשו בהאופן הזה, למען הפטר מן רוע הגזרה או שעלתה בידם באופן אחר מבלי עשות כדברי החוק, אי־אפשר לדעת בבירור. על־פי התעודות של הכנסיה הטולידית השבע־עשרה החזיר המלך איגיקה את העבדים־הנוצרים שלוקחו מהאנוסים בעד אי־שמירת האמונה הנוצרית כהלכתה, אבל בתנאי שעליהם להשבע בעל־פה ובכתב כי מעתה יהיו נאמנים להדת הנוצרית. אפשר לשער, כי השבועה הזאת היא שנתחברה על־ידי אירוויג ונתחדשה ונתקיימה אך על־ידי איגיקה, אחרי אשר גם בימי ריקסיווינט וקינדילה נחקקו גם־כן חוקים כאלה.

על־ידי זה שהיהודים יכלו, עד אשר נעשו כולם לעבדים בשנת 694 ואולי גם אחרי־כן, להשתמש בעבדיהם בעבודות אחוזותיהם הגדולות, לא השפיעו הרבה החוקים האלה על מצבם האיקונומי. החוקים לא נתקיימו, יען כי לא נגודים איקונומיים בין היהודים ושאר התושבים היו מקורם, כי אם רק סבות דתיים. אמנם, אפשר לשער, כי לא בעין־יפה הביטו על התרחבות אחוזות היהודים בארץ. סיסיבוט דרש בחזרה מן היהודים את כל המתנות שנתנו להם המלכים אשר היו לפניו. איגיקה פקד, כי כל הנכסי דלא ניידי כגון בתים, אחוזות, כרמים ויערות שקנו היהודים או קבלו במתנה מאיזה זמן מן הזמנים מאת הנוצרים, שייכים מעתה ביחד עם העבדים הנמצאים שמה להממשלה. וזאת האחרונה מחזירה להיהודים את מחירם. ודוקא הפקודה הזאת מראה לנו, כי תעודתה היחידה היתה לאלץ את היהודים להיות נאמנים להדת הנוצרית. תנאי החרם הזה על רכושם היו כל־כך קשים שכמעט אי־אפשר היה להוציאם אל הפועל, כמו, למשל, התנאי של החזרת־המחיר; ועוד נאמר בהפקודה

הזאת, כי הרשות להמלך לתת את הנכסים האלה במתנה כפי חפצו ורצונו, כלומר, נתנה היכולת להוציא מן הכלל את אלה שהמלך יחפוץ ביקרם, ואלה היהודים שיהיו נאמנים בברית-הנוצריות יקבלו את המתנה הזאת של המלך. בכל אופן לא היתה מטרת הפקודה הזאת לגרש את היהודים ממקצוע עבודת-האדמה; כי אדות המסחר של היהודים נחקקו חוקים עוד יותר קשים ונכבדים. להיהודים, הנשארים באמונתם, אין רשות לבוא אל החוף ולקנות סחורות חוץ-לארץ, ואין להם רשות לעשות בפומבי או בסתר איזה עסק עם נוצרי, ויכולים המה אך למחור ולקנות בינם לבין עצמם; על-ידי זה כמעט שנתבטלה לגמרי אפשרות המסחר של היהודים. כמובן, אלה, שהיו לנוצרים אמתים, יכולים לבוא אל החוף ולעשות עסק עם נוצרים; אבל הנוצרי החפץ לקנות דבר-מה ואת אמונת המוכר איננו יודע, מחויב תחלה להודע, אם באמת יש לו עסק עם מומר אמתי, וצריך לדרוש ממנו, שהוא יגיד לפני עדים את התפלה הנוצרית „אבינו אתה" או תפלה אחרת ושיאכל מאכל-טרפה. מובן, כי דבחינה הזאת לא הועילה למהירות עסק-המסחר. סוחרים-נוסעים היו, על-פי חוק של המלך אירוויג, תחת השגחה מיוחדה אדות הנהגתם הדתית, דבר שהפריע בלי-ספק בעד מסחר-היהודים. כל יהודי שנולד במדינת הגוטים-המערבים ושבא לעיר אחרת להתעסק במסחר, מחויב תחלה ללכת אל הבישוף או הכהן ואל השופט, ועד אשר אלה לא יאשרו, כי היהודי הזה איננו שומר שבת וחגי-היהודים, אין לו רשות לעשות שום דבר של עסק. למהר ולצאת מן העיר יש להיהודי רשות אם נקרא אל השופט בעיר אחרת או במקרה חשוב אחר; וגם אז הוא נמצא תחת ההשגחה.

המטרה האמתית של החוק הזה היתה, להפריע את היהודים שיצאו לזמן-ידוע ממקום מגורם למקום שאין מכירים אותם ושם, בלי כל השגחה עליהם, לשמור את השבת והחגים; בשביל היהודים שבאו מארצות-אחרות לא נחקק החוק הזה. ולכן קשה היה הדבר ליהודי-המדינה לעשות נסיעות-מסחר גדולות. על-פי דברי החוק של איגיקה אפשר להחליט, כי הם קנו את הסחורות שהובאו אל החופים; את הסחורות יכלו להביא הנה יהודים מארצות אחרות, יונים וסוריים, אבל יהודי ספרד הסתפקו בקנית הסחורות הללו

על החוף ובמכירתם אחרי־כן במדינה גופא. להחלטה הזאת, כי גבולי המסחר של יהודי ספרד היו צרים מאד, יש יסוד נאמן בדברי איגיקה עצמו, האומר, כי האיסור לבלי עשות עסקים עם הנוצרים לא יזיק כלל להיהודים להשיג את צרכי־פרנסתם; את המסים למען הממלכה עליהם בכל־זאת לשלם, אבל כפלים מן המומרים האמתיים.

אי־אפשר לדעת בבירור את האופי האמתי של המסים האלה. בכל אופן היו אלה מסי־הנכסים, כלומר, מן האחוזות, כי ככה נאמר בפירוש בהחוק של איגיקה, כי עליהם לשלם את מסי־הנכסים, אם גם יחדלו לעסוק במסחר. בתור אזרחי רומי היו היהודים בכל אופן מחויבים לשלם את מס־האחוזות; אפשר שעתה היו צריכים גם בתור יהודים לשלם מס מיוחד מאחוזותיהם, אבל מן התעודות המעטות שישנן לנו, אי־אפשר להחליט את הדבר הזה בבירור, ועלינו לשער, כי החוק הזה מדבר על־דבר אלה המסים שגם הנוצרים היו מחויבים לשלמם מהכנסות אחוזותיהם. המומרים האמתים לא נשתחררו לגמרי מן המסים; הם צריכים היו לשאת בעול הממלכה כמו יתר הנוצרים; אבל לא היו צריכים לתת חלק גדול מהכנסות אחוזותיהם להמדינה, ועל־פי מושגי הגרמנים היתה כל הנחה של מסים כזו קשורה בזכות מפלגותית ידועה, ועל־כן יכלה הכנסיה הטולידית הט"ז, בעת שאשרה את פקודת איגיקה להגיד: את אלה (היהודים) שנתקנו על־ידי אמונת הנוצרי, מחויבים האנשים להוקירם בתור חשובים. המלה „חשוב" היא בלי־ספק מובנה פה כאצילות. החופש והעושר־באחוזות היו בספרד של הגוטים־המערבים הסימנים המובהקים של מפלגת האצילים. ויען כי על־ידי הקלת המסים יכלו לבוא במפלגת האצילים, ועל־כן קבלו עתה בעלי־האחוזות מבני־היהודים את תואר־הכבוד, שעד עתה, בהיותם מסורים לתורת היהדות, לא יכלו השיגו.

לא לכל מומר אמתי נתנה, כמובן, הכנסיה את הזכות של אצילות. נגודים מפלגותים והבדלים בהנכסים השפיעו על ההבדלים החברתיים בין היהודים כמו בין הנוצרים בספרד של הגוטים־המערבים. כי היו להיהודים גם עבדים־יהודים מעיד לנו חוק אחד של המלך אירוויג. מספרם אמנם לא היה רב; כי החופש מעבדותם

שנתן להם המלך סיסיבוט, אם יבאו בברית הנוצרית, היה אמצעי נאמן לעוררם שיבגדו בדתם. מעבדים-עברים אצל אדונים-נוצרים אין לנו שום ידיעות.

ההמון היהודי היה בכל אופן ממפלגת החפשים. ההבדל בין אלה העומדים על מדרגה גבוהה ואלה העומדים על מדרגה נמוכה עושה חוק אחד של אירוויג, אם כי איננו משתמש בהמושגים האלה. עם יהודי עבר על החוק האוסר לו למכור עבדים-נוצרים, הוא נענש בהחרמת חצי הונו ונכסיו; העניים, שאין ידם משגת לשלם את הקנס, נענשים במאה מלקות ופושטים מהם עור ראשם ומצחם. בהתנועה החברתית, המכניעה אנשים הפשים תחת עשירים ואצילים לקחו כבר היהודים חלק. כי לפני הרדיפות על היהודים היו נוצרים תחת חסות אדונים Senorien יהודים, מראה לנו האיסור הנמרץ של המלך סיסיבוט. ביאת היהודים תחת חסות שרים ואצילים גבוהים, היה זה כבר למנהג. היהודי גוצולאס, שהיה תחת חסות הפאטריציוס מאנוס פיליקס, הביא פעמים לאדונו מכתבים מאת אפולינאריוס סידוניוס. כנראה, התפשטה מאד השטה הזאת בספרד שיבאו יהודים תחת חסות אדון ידוע. לא רק אצילים, כי-אם גם כהנים, בישופים ואחרים נרשמים בתור אדונים-מגינים Semoren בהחוק של המלך ריקיסווינט, שאיננו מתיר להם להגן על אלה שאינם חפצים לקבל עליהם את הדת הנוצרית. על-ידי מתנות קנו להם היהודים את חסות הגדולים אשר בארץ; אבל ביחד עם זאת היו גם טעמים כלליים אחרים שהועילו להפצת שטת-החסות. העני מצא לטוב לפניו לקבל כאופן כזה אדמה לעבדה ולשמרה. בעל האחוזות הגדולות לקח לו אנשים רבים, שיעבדו אותו בכלי-זיינם. ביחוד היה תלוי דבר-החסות בהצורך ביהודים, שיהיו מנהלי האחוזות של האצילים ושל הכנסיה. עבודה בתור בעל-פרבר villicus היה בלי-ספק עושה הנחה. והממשלה שהיתה להיהודים במשרתם זו על העבדים היתה הסבה לאיסורו של המלך אירוויג, שהיהודים ימשלו בנוצרים; כי אין רשות לאלה לענוש באיזה עונש שיהיה את הנוצרים. ואת החוק הזה, שהוא רק תוצאה נאמנה מהחוק הרומאי האוסר על היהודים לשמש במשרות הממשלה, לא חפץ המלך אירוויג לעשותו לחוק כללי, ועוד פחות

מזה הסכימו להחוק הזה החיים המעשיים. למלך היתה רשות להוציא פרטים מן הכלל. לדבר הזה הסכימה הכנסיה הטולידית הי"ב.

אך מההערות המפוזרות ולפעמים הבלתי־מובנות היטב אפשר להחליט איזו החלטות על־דבר המצב האיקונומי של היהודים בספרד של הגוטים־המערביים. ההשקפה הדתית, שמשלה בהחיים של הזמן ההוא, ממלאה את כל התעודות מהתקופה הזאת שבאו לפנינו. בכל אופן אי־אפשר לבלי הראות על המחוה הזה, כי בנגוד להמאות המאוחרות אין זכר בהתעודות הללו אדות יהודים מלוים־ברבית ואדות עושר־היהודים. עשירים, על־פי השקפת אותו הזמן, היו אך בעלי האחוזות הגדולות מאד, שעבדים רבים היו עליהן. להמפלגה היותר גבוהה הלזו לא היו שייכים היהודים; בעלי־אחוזות בינוניות אמנם היו, וכי שעל־ידי עסקי־מסחר הצליחו גם לאסוף הון דניידי, אי־אפשר לדעת בבירור. אלה שישבו בהערים ובהישובים הקטנים לא נבדלו, בלי־ספק, בעסקיהם ומסחרידהם משאר התושבים. לשנות מן המנהג הזה, לא היה בחפץ המחוקקים. מלכי הגוטים־המערביים וכן הכנסיות לא חפצו לעשות מן היהודים מפלגה חברתית מיוחדה; שאיפתם היתה לבטל את כל ההבדלים והנגודים שבין היהודים והנוצרים; ששהדת תחדול להשפיע על התפתחות המפלגות. אבל, כמובן, אין לחשוד את האנשים האלה, שהשתדלו להפיץ את הדת הקאתולית וראו בה את הרפואה הרוחנית בשביל כל בני־דורם, בהשקפות חדשיות אדות הגזע וממלכת הלאומים. היהודים לא היו זרים בהארץ ולא התנהגו אתם כאת זרים. מן התושבים הפרובינ־ציאליים הרומאים, שעליהם נתחשבו באמת ובאופן משפטי, נבדלו רק במנהגיהם הדתיים.

בהארץ הקאתולית נשארה היהדות בתור יסוד מובדל ושונה. הכנסיה, בהכרתה השלמה את נצחונה שנצחה את האריאניות, הפצה גם להשמיד את מתנגדה קשה־העורף, שאת השפעתה היתה מפחדת, שמא תבטל את הנצחון שעלה בכל־כך הרבה כחות; המלכים עזרו לזה, כי הנגודים הדתיים היו מביאים גם למהפכות מדיניות. וככה נחקקו החוקים שהגיעו לידי המדרגה היותר גדולה של האי־סבלנות הנוצרית. כמעט יותר מאשר בהכפיה המוסרית, שעשתה אחרי־כן

האינקוויזיציה הספרדית, מצאה לה אי-הסכלנות מוצא בהאיסורים הרבים על כל מנהגי ישראל. על היהודים לחיות כנוצרים אמתיים, לבלי למול את בשרם, להמיר את דתם, לשמור את יום-הראשון, לאכול כל מאכל-טרפה – אך לבלי אכול את בשר החזיר שתעבה נפשם – הותר להם. לגרש את היהודים מארצם לא היתה כונתם. אין אף מלך אחד בין מלכי הגוטים-המערבים שרצה לגרש את היהודים מארץ ספרד; בהשאי אפשר שברחו אחדים או רבים מהם לארצות-אחרות. צריכים היו להכנע או אחת דתם להמית, עד שהנהיג הקיסר עונשים אחרים.

השנאה של הגוטים והרומאים להיהודים לא היתה קשה. היו מקרים של נשואי-תערובות והיו גם נוצרים שהתגיירו ומלו את בשרם. הבדל בין היהודים והנוצרים, שמקורו בהדת, אפשר היה לבטל על-ידי שנוי הדת. לא אך הכנסיה הטולידית השבע-עשרה (694), כי-אם כבר הרביעית (633) מחליטה, שיקחו את ילדי היהודים מאת הוריהם וימסרו אותם לידי נוצרים שיגדילו ויחנכו אותם בהדת הנוצרית; בימי המלך ריקיסווינט (654) הבטיחו היהודים (האנוסים) מטולידה, שאת בניהם ובנותיהם יחתנו רק עם נוצרים. וככה היו האמצעים, שמקורם רק בהחפץ לעשות את היהודים לנוצרים, נסיונות של התבוללות. החלק היהודי של תושבי ספרד צריך להתבולל עם החלק הנוצרי. מחשבות כאלו היו גם בלב האפיפיור גריגור והנה באו הכנסיה והמלוכה של ימי-הבינים והשתדלו עוד הפעם בדבר הזה. ההשקפה ששררה בימים המאוחרים אודות היחס של הכנסיה הנוצרית אל היהודים שמצאה לה מקום בפראנציה, היה השביל האמצעי בין הרכות של גריגור והאכזריות של הכהנים הספרדים.

ז.

יותר ברור מאשר אפשר לדעת מן החוקים הבלתי-ברורים והשפה המליצית של החלטות הכנסיות אודות המצב בספרד הגוטית-

המערבית, יודעים אנו את החיים ואת התנאים בגאליה בימי המאה הששית, מפי ההיסטוריון של הפראנצים, הבישוף גריגור מטור. ספוריו הארוכים, העושים רושם של כפורי־איש המספר מה שראה ושמע בעצמו, מתארים לנו תקופה כזאת, שהיהודים לא חסרו בה, ולא רק מסבות דתיות בא הכהן המורם־מעם הזה לכפר על־דבר היהודים. בתור סוחרים ידע אותם ואת ההולאנדים, שהיו מביאים לפראנציה את החפצים היקרים של המזרח והיו מוצאים להם קונים נאמנים בבית המלך ובין השרים הגבוהים. חברו למשרה, הבישוף קויטינוס מקלירמונט חבב מאד את היהודים, כי היה קונה אצלם חפצים יקרים; ויען כי הם היו חונפים אותו, היה הוא משלם להם מקחים גבוהים בעד סחורתם. אחרי מות קויטינוס השתדל איפארסיוס, בנו של רומאי חשוב, להשיג את המשרה הזאת, ולמען קנות את לב המלך לחפצו, קנה אצל היהודים חפצי־ערך רבים ונתנום במתנה להמלך. בחצר המלך חילפריק היה היהודי פריסקוס, יועץ־המלך בקנית אבנים טובות, ואתו היה המלך חילפריק בעצמו והבישוף גריגור מטור מתוכחים בענינים דתיים, ושאחרי־כן נפל בתור קרבן בשביל אמונתו, כי בלכתו ביום־השבת בלי כלי־זינו, נפל שחוד מחרב רוצחו.

בגאליה היו יהודים שולחניים גם בין פקידי אוצרות הממשלה. היהודי ארמאנטריוס, כפי שמספר גריגור, בא ביחד עם בני־אמונתו ושני נוצרים לטור למען לגבות את חובותיו, שהיו חייבים לו בעד מסי־המדינה מי שהיה פקיד הממשלה אניוריוסוס ומי שהיה גראף אינומיוס. הלוים הבטיחו לו שישלמו את החוב ביחד עם הרבית, והציעו לפניו, שילך עמהם לביתם ושם עוד יכבדוהו לפי ערכו; בבואו שמה קבל אניוריוסוס את פניו ובקשו לסעוד אתו על שלחנו. אחרי שהסעודה נגמרה, לפנות ערב, קמו ללכת למקום אחר. ושם, כפי הנראה, נהרגו היהודים ושני הנוצרים על־ידי אניוריוסוס ואת גויותיהם השליכו אל הבאר הקרוב לביתו. בכל אופן נמצאו שמה המתים, כאשר התחילו קרובי הנהרגים לחפש אחרידם. אניוריוסוס לא חפץ להודות, כי ידו היתה בהרצח הזה, ונתחייב להשבע. התובעים הגישו את דינם לפני המלך קילדיבירט; אבל לא הכסף ולא שטרי־החוב של הנרצח היהודי נמצאו. אמרו אז,

י השופט מוּדארבוס, שעליו היה לעשות חקירה-ודרישה בהענין
זה, השתתף בהרצח הזה, יען כי גם הוא היה חייב להיהודי כסף.
ניזוריזסוס יצא נקי במשפטו, כי התובעים לא באו לבירור-המשפט.
המסים, שלמענם לקח אניזוריזסוס על עצמו את ההתחייבות,
ו עוד מימי הרומאים שנשארו גם בממשלת הפראנצים, הלא המה
ס-הגלגולת והנכסים שהתושבים מחויבים היו לשלם להממשלה.
ניזוריזסוס היה חייב לתת את המסים האלה לארמינטאריוס, או שזה
אחרון היה חוכר-המסים או, מה שאפשר יותר לשער, כי שלם
עדו את המסים, יען כי להרי שון לא היה אז הכך הנחוץ ועתה
א טורח לדרוש מעותיו והרבית.

המשפט נגד אניזוריזסוס היה על-פי המנהגים הקבועים. אם
תובעים של הנרצח באו לדרוש את משפטם לפני המלך — אין
זה להחליט, כי להמלך היתה רשות מיוחדה לשפוט בהענין
זה, יען כי ארמינטריוס היה תחת חסות המלך. הלא הנוצרים
נרצחים, שגם קרוביהם התאוננו לפני המלך לא היו „יהודי-החסות"
ל המלך. בכל אופן נראה, כי התלונה הזאת של קרובי הנרצחים
א יכלה להביא איזו תועלת, ולפיכך לא באו המתאוננים ליום
רור-המשפט בבית-המשפט של המלך. בעת רציחת פריסקוס יצא
רוצח פאטי זכאי בדינו. המלך קילפיריק שהיה אב-הטבילה של
רוצח, הרשה לו לברוח מבית-התפלה ששם התחבא; עבדיו, שעזרו
בהרצח, נהרגו. ברור-המשפט לא היה כלל. את פני גואלי-
דם של פריסקוס לא כפרו בעד דם-קרובם הנשפך, ועל-כן הלכו
ומיתו את הרוצח. תחת השפעת ההשקפות ששררו בין הגרמנים
ממלכת הפראנקים אשר בגאליה החלו היהודים להתבולל. כבר
שנת 568 יודע לנו בעיר בורזש יהודי אחד שנקרא בשם האשכנזי
גריך.

שהיהודים בפראנציה חיו על-פי משפטי הרומאים, בזה אין
ל ספק. בהפלכים של הגוטים-המערביים אשר כבש אותם חלודביג,
שאר בתקפו ספר-החוקים של הגוטים-המערביים, שעל-פיהם נחשבים
יהודים להרומאים, גם אחרי-כן אשר בספרד עצמה כבר נתבטלו
חוקים האלה. אלה החוקים היו נוהגים גם הפלכים שכבשו אחרי-
ן בני-חלודביג אחרי שנצחו את ממלכת הבורגונדים. בספר-החוקים

של הבורגונדים אין דברים רבים אדות היהודים. ספר־החוקים שעל
פי ההשערה חבר אותו המלך גונדובאר להרומאים בשנת 500
בערך, אוסר אך את נשואי־התערובות בין יהודים ונוצרים. בהחוקי
שבשביל הבורגונדים נמצא רק החוק הזה: יהודים שהכו מכת־מו
את הנוצרי, יחתכו את ידם, או שמשלמים כסף ענושים שבעי
וחמשה מטבעות־זהב ושתים־עשרה מטבעות־כסף; ואם התנפלו ע
כהן־נוצרי, יענשו בעונש־מות ונכסיהם יחרמו לאוצר־הממלכה. אפש
שסבה מיוחדת, בלתי־ידועה לנו, הסבה בהחוק הזה. בכל העניני
האחרים היו היהודים נחשבים לרומאים והתנהגו אתם על־פי החוקי
בשביל הרומאים. בצפון־פראנציה לא נשתנו התנאים הלל על־יד
כבוש הנפות האלה בידי חלודביג. מלך הפראנצים רכש את מקו
מלך הרומאים; גם חלוקת־האדמה לא היתה נהוגה כאן. ואין כ
סבה לשער, כי התנהגו בזה עם היהודים באופן אחר מאשר ע
הרומאים, ובפרט שחלודביג בא בברית האמונה הקאתולית אך כעש
שנים אחרי נצחונו את סיאגריוס ועוד רבים מבני עמו היו עובדי
האלילים.

בהחוקים המעטים שנשארו לנו מימי המירובינגים יודעים אנ
בבירור אך אחד, שנחקק אמנם ביחוד נגד היהודים. על־פי הפר
העשירי של חוקי המלך שלוטאר השני משנת 614 אסור להיהודי
להמנות לשופטים או לשום משרה במדינה. עונש־המות שנאמ
בסוף הפרק הזה אי־אפשר, מפני טשטוש האותיות אין לדעת אדו
איזה חטא נאמר; אפשר לשער, כי זה הוא איסור להביא א
העבדים־הנוצרים בברית היהדות.

ויען כי החוקים הרומאים נשארו בתקפם ביחס אל היהודי
על־כן ידעו אלה האחרונים להשתמש בדם ולדרוש על־פיהם א
זכיותיהם; על הדבר הזה מראה לנו מקרה אחד, המסופר על־יד
גריגור מטור. כאשר נסע המלך גונטרים (585) לפאריז ויסר אל או
ליאן ויקדמו את פניו תושבי־העיר הזאת בדגלים ובתופים, בשירי
ובמחולות. ביחד קראו בשפות שונות, הסורים, הרומאים והיהודים: יח
המלך וממלכתו תקום לעולם ועד. אבל היהודים קראו: כל הגוים יתפלל
אליך וישתחוו לפניך ויכנעו לפניך. בעת הסעודה, שהיתה אחר
קבלת־הפנים הנהדרה הזאת, אמר המלך: אוי לו לעם ישראל, הר

בוגד, כי תמיד מחשבות־ערומים בלבו; בכונה קבלו הם את
י היום ביתר כבוד, נרמו אותי, כי כל העמים יתפללו אלי
שר מתפללים אל אלהיהם, בחפצם כי אבנה להם מגנזי הממלכה
בית־התפלה, שהרסו זה כבר הנוצרים. דבר כזה לא אעשה
ום ה' לעולם. המלך הפקח גונטראם הבין באמת את כונת היהודים.
ל דרישתם היתה צודקת על־פי חוקי רומי; אם כי לא היתה להם
שות לבנות בתי־תפלה חדשים, אבל הנמצאים כבר הלא היו
ת חסות הממשלה. המלך תיאודוסיוס הראשון פקד על בישוף־
קים לבנות בכספו את בית־התפלה של היהודים שנהרס באשמתו;
ך רגוטים־המזרחים תיאודריך פקד על חלק התושבים בראבינה
ת את הכסף הנחוץ לבנות את בית־התפלה שנהרס על־ידי ההמון;
האפיפיור גריגור פקד תמיד להחזיר את בתי־התפלה להיהודים
לקחו מהם בחזקה או לשלם את מחירם. וככה יכלו יהודי אור־
ן לדרוש לא רק את הזכות לבנות את בית־תפלתם, כי־אם
תמיכת־כסף או חומר־לבנין מאוצר הממלכה, ובלי־ספק כבר
יעו את הדרישה הזאת גם לפני המלכים הקודמים. כי איך אפשר
ה לגונטראם לדעת מה הוא חפץ היהודים, טרם שהם הגידו זה
ניו. אם נבנה בית־התפלה באורליאן גם בלי עזרת הממשלה,
ות זה המספר אין מודיע מאומה.

ח.

הכנסיה הקאתולית בפראנציה, שהיתה בזה המושלת עוד טרם
גיעה לגדולתה ואת בספרד, התחילה גם בארץ זו להתעסק
יני היהודים לפני הכנסיה בספרד, שעוד טרודה היתה במלחמתה
האריאנית. רוב ההחלטות של הכנסיות הטולידיות, שמטרתן
ה להשמיד את היהודים מן הארץ, נחקקו בימי המאה השביעית,
ן החלטות הכנסיות בממלכת פראנציה, העוסקות באופן אחר בשאלות

היהודים, כבר נעשו בימי המאה הששית. אבל ההבדלים אינ
רק בזמן. ביחס הכנסיה הגאלית אל היהודים, גם עוד טרם שנתיסד
ממלכת הפראנקים, רואים אנו בתור עיקר ראשון סבה חברתית
שאפשר היתה צריכה למנהגי וחיי אותה הארץ, אבל בכל אופ
היתה גם בימים הבאים לנכבדה מאד. עוד בשנת 465 אסרה הכנסי
בוואן על הכהנים להיות מסובים על שלחן היהודים ולא לקבל או
היהודים בתור אורחים לביתם ושלחנם. אמנם טעם נתנה הכנסי
לאיסורה, שהיהודים אינם אוכלים מאכלי הנוצרים; ועל-כן לא לכבו
הוא להכהנים וחטא הוא להם לקחת את המאכלים אשר יתנו לפניה
היהודים. יען כי ברשות המשיח אנו לוקחים, את אשר אלה חושבי
לבלתי-כשר, ונמצא כי הכהנים יעמדו למטה מהיהודים במדרג
החברה, אם יאכלו, את אשר היהודים יציעו לפניהם, והיהודי
ימאסו בזה, שהכהנים יתנו להם. האיסור הזה על הכהנים לאכו
עם היהודים נתחדש בהכנסיה שהיתה בעיר אגד בשנת 506 ונתפש
גם על אנשים פשוטים, בלתי-כהנים. הכנסיה (הבורגונדית) בעי
איפאאונה בשנת 517 מאשרת ומקיימת את ההחלטה הזאת, הכנסי
האורליאנית (בשנת 538) כבר מזהירה את אלה שיסעדו על שלח
היהודים בעונש של חרם לשנה אחת והכנסיה במאסון (בשנ
583) מחליטה להוציא את כל אלה הנוצרים שיתגאלו בפת-ב
היהודים מהכנסיה הנוצרית. הכונה היתה לעשות הבדל חברתי בי
המאמינים ובלתי-מאמינים. סופר אחד של זמני הקארולינגים, הארכ
בישוף אגובארד מליאון הבין היטב את כונת הגזרה הזאת באמרו
„על בני-האור בל יפול נא צל על-ידי התחברותם עם החושך"

ההתחברות עם היהודים מזיקה להאמונה; בהדברים האל
אפשר שהיתה קצת אמת; כי אין להכחיש, כי הכנסיה הנוצרי
ידעה תמיד לאחוז באמצעים נכונים הצריכים למטרתה. ביחוד ה
היהודים מריבים את האמונה במופתים, וגם לא הסתירו את הד
הזה. בבורדו, ככה מספר גריגור מטור, הלך לופוס הפריסבו
שחלה מחלת הקדחת, בבקר השכם ביום מארטין הקדוש לבי
התפלה של אותו הקדוש. בדרך פגש אותו יהודי, ושאל או
אנה פני לופוס מועדות. לופוס ענה: חולה אני מחלת הקדחת ור

אנכי לבית־התפלה של הקדוש, למען דתרפאות ממחלתי על־ידי מופתי הקדוש. היהודי משיב: לחנם אתה הולך, מארטין לא יוכל להועיל, הוא כבר מכוסה באדמה והיה לעפר. והמת לא יוכל הועיל להחי... הדברים האלה של „הנחש הקדמוני" מובאים, כמובן, בהספור רק למען הוכיח, כי בכל־זאת מצא לופוס מרפא למחלתו. החולה לופוס נרפא רפואה שלמה, ומחלת הקדחת עברה אל היהודי, שאפילו על פתחם של יסורי הגיהנם לא חזר בתשובה ר"ל.

אפשר, שבמקרים אחרים השפיעה יותר אי־דאמונה של היהודים. ליאונסטיס, שומר בבית־התפלה לנוצרים בבורזש, נסתמא והלך לדרוש ברפאים רבים; אבל הם לא הועילו כלום; לסוף בא לבית־התפלה של מארטין הקדוש; נשאר שמה שנים או שלשה חדשים ולא פסק פומיה מתפלה בתעניתים. והיה כאשר קרב יום־החג של הקדוש, פתח את עיניו והתחיל לראות. הנרפא הלך לביתו, וקרא אליו יהודי אחד, וזה נתן קרנא דאומנא על שכמו להיטב את ראיתו עוד יותר, אבל במקום לתקן קלקל היהודי וליאונסטיס נשאר כל ימיו סומא בעיניו, אם כי עוד הפעם בא לבית־התפלה של הקדוש. לולא דרש ליאונסטיס לעזרת היהודי, אז היה נשאר כל ימיו פקח, חושב גריגור מטור.

האמונה־במופתים היתה קשורה בקשר אמיץ עם השטה של הכנסיה הנוצרית; אותות ומופתים יוכיחו את אמתת האמונה הנוצרית; הספק יעצור לגדול הצמח שבשמירתו עסקו בשקידה רבה. ועל־כן שמרו הרועים את העדר לבל יבוא חלילה במגע־ומשא עם היהודים, שאינם רוצים להאמין לא בהמופתים ולא בהדוגמה. בשום אופן אי־אפשר להחליט, כי סבת היחס הזה היא בשנוי הגזע. להכופרים אחת היא אם היו רומאים או גרמנים, לא התיחסו אליהם באופן יותר טוב הרבה מאשר להיהודים. הכנסיה באיפאונה (517) ענשה כהן־נוצרי אחד, שנהגה משלחנו של כהן־הכופרים, והוציאה אותו לשנה אחת מדת הנוצרית; את אחרים, האנשים הפשוטים, הוזהירו מלעשות כזאת בעונש של מלקות. ההבדלים שנעשו באופן מלאכותי, התנגדו להמנהגים הקבועים. בכל אופן לא הקפידו הרבה בשמירת האיסורים האלה. את הילריוס הקדוש משבח כותב־תולדותיו, פנאנתיוס

פורטונטוס, כי עלתה בידו לקיים מה שלבשר-ודם אחר היה, כנראה, קשה לעמוד בו, והוא: שלא סעד מימיו על שלחן אחר עם יהודים וכופרים. הילריוס עוד הוסיף לעצמו סיג להאיסור הזה. כל-כך היתה שנאתו של הקדוש-הגדול לכל שונאי-האמונה הקאתולית, שלא היה משיב גם ברכה למברכיו המופרים והיהודים שעברו על פניו. אם באמת כבר קיים הבישוף הילריוס, שמת בשנת 366, את האיסורים שהחליטו הכנסיות שהיו במאות של-שנים אחריו, קשה להאמין.

בהמאה הששית לא היה מורגש כל-כך ההבדל בין התושבים על-פי הבדלי דתיהם. בזה שבקש אניזריוסס את היהודי ארמינטריוס לסעוד אתו על שלחנו, אין הבישוף גריגור מוצא שום חטא. את האיסור של החוקים-הרומאיים על-דבר נשואי-תערובות חדשו כנסיות רבות בשנות השלשים של המאה הששית בהזהרה של עונש-חרם על הנוצרים שלא ישמעו לדברי האיסור הזה; אפשר, שסבות מיוחדות הביאו אז להתחדשות החוק. לצוות שיוציאו את כל היהודים ממשרות-הממשלה, אי-אפשר היה להכנסיה הנוצרית, כי ידעה שלא ישמעו לה. החלטת הכנסיה בקלירמונט בשנת 535: כי היהודים לא ישאו משרה בממשלה, היתה, כנראה, אך דבעת-רצון, שאתה יכלו המלכים המירובינגים לבלי התחשב כלל, כמו שאפשר היה להם אי-שמירת החוקים הרומאים, כי הכל היה תלוי בחפץ ורצון המלכים. אמנם אין אנו יודעים אף מקרה אחד, שיהיה ליהודי תואר של גראף או אפילו פחות מזה. אפשר לשער, כי היו להיהודים משרות ופקידות באוצרות-הממשלה, ועל-כן החליטה הכנסיה במאכון, כי צריך להרחיק את היהודים גם ממשרות גובי-המכס. בכל אופן ראויה לתשומת-לב מיוחדה העובדה, כי ביחד עם פקודת המלך שלוטר השני מחדשת הכנסיה בפאריז (בשנת 614) את החוק הישן-נושן: אין רשות ליהודי לבקש משרה בממשלה שתתן לו הזכות לצוות ולפקוד על נוצרים. ואם בקש היהודי משרה כזאת, אז מביא בישוף-העיר אותו ואת בני-ביתו בדת-הנוצרית, כי עבר על חוק הכנסיה. התראה מפורשת! ההבדל בין הדברים הקצרים של פקודת המלך וההחלטה הארוכה של הכנסיה ביחד עם הבאור להחלטה וההתראה המורה מראה לדעת, כי לא

כלכ שלם הסכים המלך לבלי־לקבל פקידים יהודים במשרות הממלכה. ועוד שתי פעמים בימי המלך שלוטר חדשו הכנסיות את האיסור הזה.

להיהודים בפראנציה היתה הרשות להחזיק עבדי־נוצרים; ועל זה התאונן האפיפיור גריגור במכתבו אל המלכה ברונהילדה ולהמלכים תיאודריך ותיאודיבירט, אם כי בלי כל תוצאות. איסור מוחלט, כפי שדרש גריגור, לא נחלט. הכנסיות הקודמות הסתפקו בהחלטות, שמטרתן היתה לדקל את פדיון העבדים, אחרי־כן השתדלו להקטין את מסחר העבדים. אין למכור נוצרים ליהודים ועובדי־אלילים, כהכ נאמר בהחלטות הכנסיה בשנות העשרים להמאה השביעית. אם איש נוצרי מוכרח למכור את עבדיו הנוצרים, ימכרם אך לנוצרי, אבל אם מכרם ליהודים או לעובדי־אלילים, אז יחרם והמכירה איננה נכונה. עבדים־נוצרים, שבעליהם היהודים הביאום בברית־ישראל, או שהתנהגו אתם שלא כשורה, יוצאים מרשות בעליהם ובאים לרשות הממלכה.

להשאלה אחות העבדים הנוצרים שהיו ברשות היהודים, לא היה, כנראה, בפראנציה הגאלית ערך נכבד כזה, שבממלכת הגוטים־המערביים. פה לא היו העבדים אכרי־השדה כי־אם עבדי־בית שנקל היה להביאם לשוק־העבדים ולמכרם לבעלים אחרים. נראה הדבר, שרוב היהודים בגאליה בימי המירובינגים נחשבו בין העירונים. הדבר הזה אפשר להחליט מתוך אחד של שולדיבירט הראשון, בנו של חלודביג, המאשר את החלטת הכנסיה במאכון (בשנת 583): היהודים לא יטיילו בשוק וברחובות העיר בימי חגי הנוצרים. ויש לנו עדים נאמנים, כי בערים נכבדות אחדות היו קהלות גדולות בישראל. בעת שהעיר ארל (בשנת 508) הושמה במצור על־ידי הפראנקים והבורגונדים, הגינו היהודים לפני חלק אחד של חומת־העיר, והם התאוננו אחרי־כן על הבישוף הקאתולי צזאריוס, שעל־ידי בגידתו נפלה העיר בידי שונאיה. בקלירמונט הביא הבישוף אוויטוס (בשנת 567) יותר מחמש מאות יהודים בברית הנוצריות, הנשארים ברחו למארסיליה. המספר הזה, גם אם נחשב את הילדים ואת העבדים, נראה כעצום מאד ביחס למספר בני־ישראל בהערים בימות־הבינים, אבל כל הספור הזה מסופר מבן־הדור והזמן ההוא, ועל־

כן אפשר להאמין באמתתו. על־פי זה אפשר לשער, כי גם בהערים, שבהן ימצאו קהלות עבריות, כמו מארסיילה, אורליאן ובורדש, היה מספר חבריהן היחוסי והחיובי, וביחוד היחוסי אל שאר התושבים, גדול מאד. אבל אין להחליט, כי היו שם הרוב של התושבים; בקלירמונט הרס ההמון את בית־התפלה להיהודים, וכנראה היו שם הנוצרים רוב מוחלט.

בתור תושבי הערים לא חדלו היהודים בגאליה לעסוק גם בעבודת־האדמה. כי מלבד הבתים אשר בהערים היו להם גם שדות וכרמים בכפר, ידוע לנו ממקורים שונים שנביאם להלן; אבל אחוזות גדולות עם מספר גדול של עבדים שיעבדו אותן השייכות להיהודים, היו, כנראה, מקרים יוצאים מן הכלל. בעלי־האחוזות, הגדולים והקטנים, לא גרו בהעיר, כמו חבריהם הרומאים בזמנם, כי־אם ישבו בהכפרים ודאחוזות כמנהגי הגרמנים ועסקו בעניני משק הכפר. בהדהתפתחות המהירה של הנגודים בין הכרך והכפר היו היהודים על־פי־רוב יושבי כרכים. וספק גדול הוא, אם היו אז בגאליה יהודים בעלי אחוזות גדולות או קטנות. בין חומות העיר, כמו מחוץ להעיר, גרו אנשים חפשים, הפשים־למחצה ועבדים, וכל האנשים האלה, לא יכלו לעסוק במלאכה, כי העבדים בעלי־המלאכה בהאחוזות ודכפרים היו ממלאים את הצורך של אדוניהם בהעבודות הללו. אבל מרכזי־המסחר האלה היו רצויים בשביל המוחרים. ולמותר הוא להגיד, כי סבת התרכזות היהודים בהערים אשר על חוף הים־התיכון, כמו במארסיילה ובארל, היתה עניני־המסחר. וערי־הדרום היו בלי־ספק בקשרי מסחר תמידים עם ערי־הצפון; היהודי פריסקוס חפץ לתת אשה לבנו מבנות מארסיילה.

את הסחורות המזרחיות היו מביאים, ואת העבדים היו מוציאים על־ידי חופי הים הרומיים; אבל היהודים לא היו היחידים בפראנציד שעסקו במסחר־חוץ. כמוהם היו גם הסוריים אך תושבי־הערים, כמו באורליאן, שהלכו לקבל את פני המלך גוטראם. על־דבר עסקיהם ומנהגיהם בגאליה, יש לנו ידיעות ברורות; בתור סרסורים בעניני מותרות ודברי־עברה מפורסמים הם שלא לשבח. ועל־ידיהם נתפרסם שם הסוחר בתור איש ערום, יודע מזמות ותחבולות, מבין להנוף את הגדול והחזק, כמו שתארו בגרמניה את הסוחר אחרי אלף שנה.

הכנסיה במאמון אוסרת על היהודים הבאים לרגלי מסחרהם בבתי הנזירים להתלחש את הנזירות ולהתראות שם כבני-בית או כנאמן-בית ולהשאר שם זמן-מה. אפולינאריוס סידוניוס, הבישוף מקלירמונט, שלח בעת מלחמת הבורגונדים ודגוטים מכתבים לידידו, פטריציוס מגנופ פיליקס על-ידי הידודי גוצולאס. את יהודי אחר זכר לשוב במכתב-מיוחד (בשנת 772) אל הבישוף איליותיריוס מטורניי. ובכן היו היהודים עושים עסקי-מסחר בבתי-המסגד לנזירות; ולמען עשות עסקים בעיר אחרת היו צריכים לעזרת הבישוף. היהודים היו כבר אז חרוצים ובעלי-תחבולות; אין צורך בפאנטאזיה עשירה למען תאר לעצמו את התמונה, איך ידע היהודי החרוץ להרים את ערך סחורתו בעיני הגרמני התם, או לעורר על-ידי סחורותיו היקרות בלב הנזירה החסידה התשוקה למחמדי חיי האדמה. אבל על-פי דברי המכתב של סידוניה אין לדעת, אם נסע היהודי לטורניי בעניני מסחר. „אנשים כאלה עוסקים רק בענינים ישרים", הנזה אומר במכתבו. „תוכל לעזור להאדם היקר הזה, אם כי אתה לוחם נגד דתו". אפשר שהלך שמה בעניני פדיון-שבויים. אבל בתי-הנזירות היו כבר כל-כך עסוקים בעניני מסחר על-ידי אחוזותיהם הרבות, עד שהכנסיה במאמון לא מצאה עוז בנפשה לאסור כל יחס מסחרי עם היהודים, ורק הגבילה את היחס במדה ידועה. איסור אחר של הכנסיה, האוסרת על הכהנים הצעירים לבוא אל בתי-מסגד הנזירות, מראה לדעת, כי לא מפני סחורות היהודים פחדה הכנסיה הקדושה, כי-אם מפני היהודים בעצמם. מכתבים היו נשלחים על-ידי היהודים, יען כי אלה היו עושים לעתים תכופות נסיעות של מסחר, אבל אי-אפשר מזה להחליט, כי להיהודים היתה הריצות מיוחדה לבלי פחד מפני סכנות-המלחמה.

ט.

לא תמיד התיחסה הכנסיה הקאתולית בגאליה ביחס של שנאה להיהודים; וגם הקנאה-לדת נחלשה לפעמים. הכנסיה באגד

בשנת 506 החליטה לבלי קבל יהודים בדת־הקאתולית אך אחרי שמונה חדשים מיום שיודיעו את חפצם זה באופן רשמי, יען כי קרו מקרים רבים, שהיהודים המומרים שבו לדת־אבותיהם. אם יהודים היו ממירים את דתם, הלא אפשר הדבר שגם נוצרים התגיירו. הכנסיה באורליאן, בשנת 541, החליטה החלטות וגזרות שונות נגד הגרים וביניהם היא אוסרת על נשואי־תערובות בין יהודים־חפשים ושפחות נוצריות בתנאי שהנוצריות תבואנה בדת ישראל ואסור להוציא את העבד לחפשי בתנאי שהוא יבוא בברית־ישראל. התנאי הזה איננו נכון ומבטלים אותו אם העבד שיצא לחפשי הוא בן לדורים נוצרים; באופן אחר הנהו, כנראה, תנאי קיים. אך בסוף המאה הששית החלה הכנסיה להשתמש באמצעים קיצוניים נגד הגרים, אבל להשנוי היו גם במדה ידועה, מלבד הסבות הדתיות גם סבות פוליטיות.

הבישופים בגאליה, שרובם היו יוצאי חלצי הרומאים, ממשפחות הסינאטורים העתיקים, ראו את עצמם בתור ראשי תושבי העיר וחשבו את עצמם מחויבים לדאוג בשביל התושבים בעניניהם החמריים והרוחניים. יחס כזה נתפתח כבר בתחלת המאה החמישית; הבישופים היו באי־כח העירונים בזמני ההתנפלות של הכארבארים, עזרו לדגן על הערים, פדו את השבויים וחלקו נדבות בין העניים. וגם על־ידי העושר הרב שהיה הולך ונאסף בידי הכנסיה, היו כבר תושבים רבים תלויים בה ובחסדי באי־כחה. היהודים אמנם הכירו בגדולת הבישופים ובמצבם החברתי. ישנן ידיעות רבות על־דבר יהודים שלקחו חלק בהלוית הבישופים לבית־עולמים והתאבלו על מותם. כאשר מת הילריוס הקדוש (בשנת 449) מארל, שרו היהודים שירים עברים נאותים במקרה כזה. כאשר מת הבישוף צזאריוס מארל (בשנת 542) היו גם יהודים רבים בין המלוים, אם כי אך לפני שנים אחדות, בעת שהעיר היתה במצור על־ידי הפראנקים והבורגונדים, רבו אתו. אחרי מטתו של הבישוף גלוס מקלירמונט הלכו היהודים (בשנת 551) בקינות ולפידי־אש. המקרים האלה, שכנראה לא היו בודדים, מראים לדעת, כי היהודים כבדו ודוקירו את הבישופים בתור ראשי־הערים, אם כי לא הלכו אחרי הבישופים בעניני אמונה ודת,

דעת הבישופים לא היתה נוחה ביותר מזה, שבהעיר, ששמה המה הראשים, נמצאה חברה דתית, עומדת ברשות עצמה ואיננה תלויה כדב בעניני הדת. אם חפצים אתם להאמין, אמר הבישוף אוויטוס מקלירמונט ליהודי עירו, כאשר אני מאמין, והייתם עדר אחד תחת חסותי, אם אין, לכו לכם מפה. המרת היהודים בכלל איננה העיקר בעיני אוויטוס; היא אך תנאי־הכרחי בהעיר שהנהו מכהן בה בתור בישוף. ההמרה ההמונית שהיתה אז (בשנת 576) באשמת אוויטוס העירה תשומת־לב בזמן ההוא. בלי־ספק חקו גם אחרים את אשר עשה הבישוף אוויטוס. אהות הבישוף סולפיציוס מבורזש (מת בשנת 646) מספר כותב־תולדותיו, כי לא הרשה את הכופרים, העובדי־אלילים והיהודים לגור בעיר, אם לא היו לנוצרים. לוא היו כל הבישופים מתנהגים ככה, כי אז לא היה נשאר להיהודים עיר־מקלט. אבל דברים כמו אלה עשה כל בישוף ובישוף על דעת עצמו, ומקור הדבר היה הרפיון של הממשלה המרכזית ביחס אל האצילים. אמנם המקורים מספרים, כי היהודים המירו את דתם ברצונם החפשי; אבל כי יהודי קלירמונט היו נתונים בסכנת־נפשות ממש, בזה, למצער, מודה פורטונטוס; הריסת בית־הכנסת של היהודים בעיר הזאת היתה בכל אופן נגד החוקים השוררים. באורליאן, שלפי ההשערה קרה גם־כן כדבר הזה, דרשו יהודי המקום, כמו שכבר נאמר, ובצדק, שיבנו להם את בית־תפלתם על חשבון הממלכה, ואך ביראתו לעורר את חמת ראשי־הכנסיה השיב המלך גונטראם את פני המבקשים ריקם. לעורר חמת ההמון נגד בתי־התפלה של היהודים על־ידי הבישופים היה כבר למנהג מקובל מימי הרומאים; אבל שלטונת הכנסיה יציעו הבישופים לפני היהודים את הבחירה בין גירוש או שמד, זה היה כבר המצאת פראנציי גאליה, ובמקומות אחרים אי־אפשר היה למנהגים כאלה להתקיים, יען כי הממשלה המרכזית לא נתנה חופש מרובה כל־כך להאצילים ונציבי־המדינות.

גרוש היהודים מכל ממלכת הפראנקים לא קרה לעולם. לגרש את התושבים משלמי־המכס, לא היה למנהג באותו הזמן. המלכים דרשו שיעשו כמצותם וישמעו לפקודתם גם בענינים רוחניים. סיסיבוט דגוטי־המערבי ופירקטריט הלאנגובארדי צוו להיהודים שימירו את דתם. ובהפקודה לא נאמר, כי אם ימאנו,

הרשות להם לצאת מן הארץ. וככה גם המלך קילפריק (בשנת 582) פקד על יהודים רבים שימירו את דתם; אצל רבים מהם, ששמעו לפקודתו, היה בעצמו אב־הטבילה. פריסקוס, שלא חפץ לקיים את דברי המלך, הושם במאסר ואף בשחד מתנות רבות עלתה לו לפריסקוס לצאת לחפשי ונתנה לו ארוכה שימור את דתו אחרי זמן ידוע. פקודה כזאת בשביל כל יהודי ארצות הפראנקים הוציא המלך דגוברט (בשנת 629 בערך). בידיעה האחרונה הזאת, עד כמה שהיא נוגעת לגאליה אין להטיל כל ספק; אבל מה שקרה בהמזרח הרחוק לא יכול בבירור לדעת מחבר „הכרוניקה של פרידיגר". המלך הביצאנצי היראקליוס שלח צירים למלך הפראנ־קים דגוברט לבקשו, שיצוה לכל היהודים אשר בממלכתו, שיבואו לחסות בצל הדת הקאתולית; דגובירט מלא תכף את הבקשה הזאת. אבל אין אנו יודעים איזו תוצאות היו להפקודה הזאת ואם פתרה הפקודה את שאלת היהודים.

לא פחות מהיהודים הספרדים שמרו היהודים הגאלים את תורת־אבותם. אלה היהודים שנאנסו על־ידי קילפריק להמיר את דתם, שבו אחרי־כן לאמונת־אבותם ושמרו את יום־השבת וכבדו את יום־הראשון, ככה מספר גריגור מטור. אלה, שהמירו את דתם על־ידי הבישוף סולפיציוס מבורזש חיים „עד היום הזה" כנוצרים, מספר כותב־תולדותיו, הבלתי־צעיר ממנו. מקרים כאלה, שאנוסים ישארו נאמנים לדתם החדשה, לא היו, כנראה, רבים. אבל בזה לא התפתחו הענינים כמו בספרד, ואין אף חוק אחד, אף החלטה של כנסיה אחת, האוסרים על האנוסים לשוב לדת משה. הדבר הזה דיו בשביל לפתור את השאלה, אם חיו היהודים בממלכת הפראנקים גם אחרי שנת 629, ואם אלה היהודים הנודעים לנו מאותה ארץ מזמנים שאחרי־כן (בערך מאה וחמשים שנה) המה צאצאי דור האנוסים או חדשים שבאו הנה מארצות המזרח. אם גם החוק של דגובירט נמלא בכל תקפו, היו עוד להאנוסים אמצעים ודרכים שונים למען שוב אל אמונתם ותורתם.

אודות היהודים בגאליה הפראנקית בסוף ימי המירובינגים אין אנו יודעים דבר וודאי. אחרי מפלה של ההגמונית רוסטיקולה מארל דלכו לא רק המאמינים, כי־אם גם היהודים, ככה כותב ספרי־

תולדותיה; אבל את הדברים האלה העתיק מספר ישן-נושן, ובכלל אי-אפשר לבטוח באמתת ספוריו, ומה גם שאף את יום מות הקדושה אינני יודע בבירור. הכנסיה בשאלון, שנאספה תחת נשיאות חלודביג השני, בן דגוברט, ושמלך אז בנויסטריה, החליטה, כי אין רשות לשום איש למכור את עבדו מחוץ לגבולי ממלכת חלודביג, בכדי שהעבדים הנוצרים לא ילכו בשביה, או, מה שרע מזה, שלא יבואו תחת אדנות היהודים. להחליט על יסוד ההערה הבלתי-ברורה הלזו, כי אז לא היו יהודים כלל בנויסטריה, אין אני יכול להסכים. מכירת עבדים-נוצרים ליהודים בתוך גבולי הארץ היתה זה כבר אסורה על-פי החלטות ופקודות הכנסיות; ועתה חפצו למנוע את מכירת העבדים-הנוצרים ליהודים גם מחוץ לגבולות הארץ. השאיפה לבטל את מסחר-העבדים הכריחה לאסור את מכירת-העבדים מחוץ לגבולי הממלכות. ומלבד זאת, הלא נויסטריה היתה מוקפת מחלקי ארץ-הפראנקים, שגם בהם לא היו היהודים ראשים לישב מימי המלך דגוברט, ובכן הלא היתה צריכה הסכנה, שעבדים-נוצרים יבואו תחת אדנות היהודים, להיות קלה מאד. יותר יש לנו רשות להחליט, כי ההחלטה הזאת של הכנסיה הותלטה, יען כי היהודים שגרו בארץ עסקו גם הלאה במסחר-העבדים, ויען כי בגאליה אי-אפשר היה למצוא עבדים בלתי-נוצרים, היו מחפשים אחרי עבדים כאלה באיזו ארצות אחרות. וככה אפשר לבאר כי באנגליה פקדו הארכיבישוף תיאודור מקנטרבורי (בשנות 69—691) ואחרי-כן גם הארכיבישוף איגברט מארק (בשנות 35—766) שלא יהיו להנוצרים שום יחוסים חברתיים עם היהודים, ולבלי למכור להיהודים עבדים-נוצרים. קשה להחליט, כי בבריטאניה היו יהודים עוד מימי הרומאים. כאשר נצחו האנגלוזאקסים את הארץ, גרשו ממנה את כל התושבים או עשו אותם לעבדים. ולפיכך לא יכלו היהודים לחיות בארץ זו בתור רומאים. קשה גם להאמין שבימי רדיפות דגוברט נסו הנה היהודים בהמון. עבדים מאנגליה כבר ראה האפיפיור גריגור על השוק ברומי. ביחד עם הוצאות הסחורה החיה מן הארץ, היו גם מכניסים אליה חפצים שונים מארצות אחרות; בשתי התפקידים הללו השתתפו, כנראה, היהודים מגאליה.

פרק שלישי.

יהודי המזרח בימי מחמד והכליפים.

א.

להקיסר הירקליוס הודיעו החוזים=בכוכבים, שעמים נמולים יתרבו את הארץ. ועל=כן שלח שלוחים מיוחדים אל מלך הפראנקים דגובירט בבקשה לאנוס את היהודים שימירו את דתם. הוא בעצמו החליט לעשות כדבר הזה בכל מדינות ממלכתו; לא ידע מאיזה מקום תבוא הסכנה המרחפת על הממלכה. הידיעות, שכבר דברנו על=אדותן, אלה שבהכרוניקה של פרידיגר, בכל היותן מכוסות בערפלי= האגדה, מראות לדעת, כי יהודי המזרח והמערב היו קשורים בגורלם זה בזה. את אשר קרה להיהודים בארץ=ישראל השפיע, גם אחרי בטול הנשיאות בישראל, השפעה רבה על כל יהודי הגלות.

אדות המצב החיצוני של יהודי ארץ=ישראל והמזרח תחת ממשלת הרומאית המזרחית=הביצאנצית, אין לנו ידיעות ברורות. הקיסרים הלכו בדרך אשר התוו להם אבותיהם. בחוקים=מגבילים, רדיפות וגזרות הוכיחו את שנאתם להיהודים. אבל כל אלה לא יכלו לשנות הרבה בהחיים האיקונומיים של היהודים. ובפרט באלו הארצות, שגרו שם בהמונים, עסקו בכל ענפי הפרנסות; בעבודת= האדמה, במלאכה ובמסחר מצאו את פרנסתם כמו בשנים קדמוניות. הידיעות המעטות אדות חיי היהודים האלה באותו הזמן, מוכיחות ומעידות על אמתת העובדה הזאת.

קדוש אחד מסוריה, סירגיוס, שפך את כל קנאתו=לדתו על בית=התפלה של יהודי כפר אחד, שהיו עוד בלי=ספק קולוניסטים,

ושהיו משלמים מסים לטובת בית־התפלה לנוצרים. אדות יהודי אחד בקונסטאנטינופול, שהיה מתיך זכוכית ע"פ אומנותו, מספרת אגדה אחת דברים נוראים. את בנו יוצא־חלציו זרק האב דאכזר לתוך כבשן האש, אבל הבן נצול ויצא שלם בגופו ובנפשו; אבל המופת איננו גדול כ"כ, למען תת ליהודי מלאכה כזאת שתהיה מתאמת לפעולתו הנוראה, ושהיהודים אחרים לא התעסקו בה. ביהודי מוגג אחד באימיזה התהלל הנזיר סימון סאלום באופן מוזר. כאשר היה היהודי עסוק בעבודתו אצל כבשונו, הראה לו הקדוש הנפלא הזה את מופתיו, שבכל פעם ופעם שהיה היהודי מוציא כלי של זכוכית מכבשונו היה רשום עליו שתי־וערב והכלי נשבר. יהודים סוחרים עשירים גרו במחוזה אשר על נהר חדקל, זאת האנטיוכיה הפרסית; ובלי־ספק היו להם יחוסים־מסחריים עם בני־אמונתם אשר בממלכת ביצאנץ ובערב. על כל הדרכים שבין המזרח והמערב היו תמיד שיירות של סוחרים יהודים. על דאי יוטובה גרו יהודים משנים קדמוניות, בלתי־תלויים בשום ממשלה זרה, עד אשר כבש אותם יוסטיניאן, והיו לנתיני ממלכת רומי. דאי הזה הנמצא על הים־סוף וחמש־עשרה פרסאות מהעיר אילה היה בלי־ספק תחנה בשביל הסוחרים היהודים מארץ־ישראל שהובילו כחורתם לדודו.

אדות היהודים באילה מספרת אגדה אחת, המובאה בהקוראן. כשראו היהודים בשבת אחת דגים רבים כתוך הים, יותר כבימות־החול, חללו אחדים מהם את השבת והלכו לצוד את הדגים, ונענשו כולם מן השמים והיו לקופים. אפשר לשער, כי היהודים שישבו על חוף ים־סוף עסקו כמו שאר התושבים בציד־הדגים; בפנים ארץ־ערב עסקו ביחוד בעבודת־האדמה. אדות זה יש לנו ידיעות נאמנות בהספורים הערביים הרבים אדות חיי ומעשי הנביא מחמד. אפשר שהחיים האיקונומיים של היהודים בערב לא נבדלו כל־כך הרבה, כאשר אפשר לחשוב, מחיי אחיהם אשר בארצות המזרח האחרות, יען כי מהראשונים יש לנו ידיעות יותר עשירות ומפורטות; אבל מצבם החברתי היה בזה לגמרי אחר; יען כי גם הם הסתדרו, כמו הערבים, לשבטים מיוחדים, ויען כי לא היתה שמה ממשלה מרכזית וחזקה, הגינו השבטים בעצמם על קרוביהם ובני־משפחתם. קשורים היו בינידם בקשר המשפחה, ולרוב היו מריבים את שכנידם

ותיו, כמו שכניהם הערבים, חיים של חופש, אם כי על־פי מושגי זמננו חיי פראים.

מן הספורים אדות הזמן ההוא, רואים אנו תנאים של חיים פרימיטיביים, המזכירים את חיי אבותינו הקדמונים. הנה עצי־התמר של השבט היהודי בני־נדיר במדינה, שמחמד צוה לעקרם „עוד טרם בשלו את פרים", לפי ספורו של המשורר היהודי כאמאך. הפרסי זלמן מספר בזכרונותיו אדות הזמן שהיה בתור עבד אצל יהודי אחד משבט קוריזה במדינה, והוא ישב אז על ראש עץ־תמר ואדונו תחת העץ, בשרו את הבשורה, כי הנביא מחמד יבוא הנה. גם עבד־אלה־אבן־סאלאם, למרן מופלג, ישב גם הוא על ראש־תמר, כאשר באה הבשורה הזאת. הסופר מוכאיריך, שמחמד כנהו בשם הטוב בהיהודים, ושנפל בהמלחמה בעד מחמד אצל אוהוד, היה עשיר מאד בתמרים. כאיבאר, זאת הארץ העשירה והשמנה, היתה מיושבת רק יהודים. כאשר קרבו מחמד ומאמיניו אל העיר למען שים אותה במצור, פגש בפועלים ש„השכימו לצאת במעדריהם ובסליהם הגדולים". הארץ הטובה והשמנה הלזו נתנה פרי טוב למכביר. חשבו ומצאו, כי אחרי אשר היהודים נכנעו תחת מחמד היה עליהם לשלם מדי שנה בשנה יותר מאלפים מדות חטים ויותר מעשרים אלף מדות של תמרים. דיה במדה אחת של תמרים לפרנס נפש אחת במשך שלשה חדשים. משורר ערבי אחד מתהלל בהכאיבארים, שלא ידעו „להגן כראוי על השדות השמנים ועל נטעי התמרים". אבל באמת הגינו באמץ־לב על ארצם, וכאשר הביאום אחרי־כן הכליף אומאר לקופה אשר על נהר פרת עסקו גם בזה בעבודות האדמה.

והיודע את חיי הערבים, לא יתפלא, כי גם שכניהם היהודים עסקו מלבד העבודה בשדה ובגן, גם במרעה צאן ובקר. כל הבדמה והעוף ששלל מחמד מאת יהודי כיבר נתן במתנה לאבן־לוקים־אלבזי. כאשר צר מחמד על העיר, בא רועה אחד, אלאסבאד, אל הנביא, והיה אתו עדר, ששמר אותו בשביל בעליו היהודי, ובקש מאתו שיורהו את דת האיסלאם". בקשתו נמלאה, ו„כאשר בא בברית האיסלאם, שאל את מחמד, מה עליו לעשות עם העדר, שהנהו שומר בשכר?" מחמד ענה: „הכה אותו בפניו, וילך אל אדוניו".

מלא אלאסבאד את פקודת הנביא, הלך העדר „ישר, כמו
היג אל ההר", ששמה, כנראה, היתה הרפת. וגם אבו-אל-
ב התפאר במעשי גבורתו נגד עדר של צאן. „בערב אחד
אצל מחמד בכאיבאר ובא צאן היהודי, אשר צרנו על ביתו.
אמר: מי יתן לי לטעום טעם הצאן האלה? אבו-אל-יזר ענה:
ליח-אלהים! מחמד אמר: עשה כדבריך. רצתי כבת-היענה.
ראה מחמד אותי רץ, אמר: אלהים! השביעני נא על ידו!
להצאן, הראשונים כבר היו בחצר בעליהם, ואנכי החזקתי
כבשות מן האחרונות, לקחתי אותן תחת זרועי ורצתי אתן
מאומה לא היתה בידי, עד שהשלכתי אותן לפני מחמד,
שחטו ונאכלו.

יען כי בחצרי היהודים היו גם בהמה ועוף לרוב, היו להם
כי-החיים במדד מרובה. „בני סאהאם באו למחמד ואמרו לו:
אלהים, עיפים אנחנו ואין לנו מאומה. יען כי גם למחמד
ה מאומה לתת להם, התפלל: אלהים! אתה מכיר את מצבם,
אתה, שאין עוד כח בגופם, ושלי אין מאומה לתת להם,
תן להם לכבוש את המצודה המלאה מזון לרוב. ליום המחרת
להים את חצר סאאב אבן-מואד בידם, ומכל חצרי כאיבאר
ה העשיר בבשר ובצרכי-אוכל שונים". הבשר הזה היה יכול
אחת לשים קץ לחיי הנביא. כי האשה היפה זאיניאב, אשת
אבן-מישקאם, שחפצה לנקום את נקמת דם אישה וקרוביה,
לו חתיכת-בשר גדולה משוחה ברעל, אבל מחמד „לקח
עט אל פיו, אבל לא בלע את האוכל, כי הרגיש טעם הרעל
ממות.

בנגוד להבידואינים הנודדים היו יהודי ערב בימי מחמד יושבים
ם את אדמתם, עוסקים במלאכה ובמסחר. השבט היהודי בני-
במדינה עסק בעבוד מתכיות, כי שדות ועצי-תמרים לא
להם. שוקם היה בכל-אופן המקום המרכזי של מסחר העיר.
ידיעה אחת, שאמתתה מוטלת בספק, היתה סבת הריב בין
והשבט הזה, על-ידי שהרשה לו יהודי צורף-בזהב להתלוצץ
ערבית, שבאה הנה למכור חלב וישבה לפני תצר היהודי
בשוק של בני-קינוקה אסף מחמד את היהודים והודיע להם

את גזר־דינו של אלהים, אם לא יבואו בברית האיסלאם. ו
הזה עצמו „לחם" אומאר, מי שהיה אחרי־כן לכליף את אחד
קיניקה, הסופר צאיד אבן־אלוכאיט, זה הסופר שאמר, כאשר
מחמד את גמלו: מחמד אומר שהנהו נביא־אלהים ובכל־זאת
ידע מקום גמלו איהו".

קשה לשער, כי היהודים מכרו רק את הסחורות
בעצמם. יש לנו ידיעות אדות סוחרים־יהודים. פעם אחת אמר
„כל יהודי שיפול לידכם, המית תמיתו אותו! והנה התנפל
על אבן־סנינה, סוחר־יהודי שמכר לו מלבושים ועוד חפצים
והמית אותו. הוביסה, אחי הרוצח הבכור, שאז לא היה עוד מ
הכה אותו ואמר: שונא־אלהים, ההרגת איש, שכל משמן
לקחת משדהו?" המסחר הגדול של ערב לא היה עוד בידי ה
כי מרכז מסחר הזה במיקה, במקום שמספר היהודים היה
ממיקה היו הולכים אורחות־הסוחרים דרך צפון לסוריה ודרך
תימנה. מחמד בעצמו, טרם שהרגיש את עצמו כנביא, היה
עם אורחות־סוחרים כאלה. עזה, החוף, אשר על הים־התיכון,
המטרה האחרונה של אורחות־הסוחרים ממיקה. הנה הביאו צ
מתכיות יקרות וביחוד עורות מעובדים, שבעבודן היו עסוקות
רבות בערב. את אלה היו מחליפים בסחורות סוריה, ארג ש
ומשי וחפצי מותרות.

בלי־ספק היו היהודים בערב עומדים ביחס תמידי עם
בסוריה ובארץ־ישראל. יהודי סורי, אבן־אלבאיבאן, התישב ב
שנים אחדות טרם בוא מחמד הנה; אבל המסחר המרכזי ה
במיקה. ביומי־דפגרא הערבים היו יומי־דשוקא, ומנהג היו
הערבים לבלי התנפל ועשות רע לעולי־הרגל לחוג את ה
להסוחרים שבאו בסחורותיהם. מיקה התפרנסה רק מהמסחר. בא
סוחרים אחדות היו משתתפים כל אזרחי העיר ביחד עם
וטפיהם. הסוחרים היו לוים משכניהם גם סכומים קטנים
מכירת הסחורות היו נותנים להמלוים את חלק הריוח שנפל
כספם. חשבו ומצאו, כי המסחר בין מיקה וסוריה היה עולה
של שלשת מיליונים מארק בערך מדי שנה בשנה.

הערבים כבר ידעו את עניני הלואות־כסף וגם כרבית קצוצה.
ן נאמר: „המלוה לאלהים, מקבל את כספו כפלים". במקרה
ם אנו על־דבר הלואה במשכון, שנעשתה על־ידי ערבי בן
־משה, כי אמו היתה יהודית. קאוב־אבן־אלאשראף במדינה,
משבט תאי, מבני נבאן, שאמו היתה משבט בני נדיר" (היהודים)
מתנגד קנאי למחמד, ועל־כן החליט זה האחרון לקחת את
. הרצח נעשה בערמה. סילאקן הלך ובא לקאוב, התאונן לפניו
וחבריו עטופים ברעב, ולסוף אמר: חפצי, שתמכור לנו
אוכל, ערבון נתן לך ודבר־חוזה נעשה, וצדקה אתה עושה
קאיב שאל: „התתנו לי את בניכם בערבון?" סילאקן לא הסכים
את חפצו, שהוא וחבריו יתנו את שריונותיהם בתור ערבון
כל החוב". ויען כי קאיב חפץ לקבל את אלה בערבון, אמר:
השריונות ערבים בעד החוב". ובאופן כזה באו הרוצחים
ם לקאיב.

עסקי מסחר גדולים, אם כי לא תמיד גם כשרים, היו עושים
י הנביא הנאמנים. כאשר השמיד מחמד את השבט היהודי בני־
, הרג את כל הגברים, אבל את הנשים והילדים, כמו את
השלל, חלק בין חסידיו; אז הלך התנו וקנה ביחד עם אחד
אהמאן את כל הנשים „שנמכרו בזול, בתנאי שאת מחירן ישלם
אחרי זמן יהוע". אחרי־כן באו היהודים מהמקומות הקרובים
את השבויות מעבדותן. דמחירים עלו למעלה והסותרים
סכום עצום. בעד שתי שבויות, למשל, השיגו מאה וחמשים
אם כי מחירן האמתי היה משלשים עד ארבעים זהב, והמוכרים
ספק לא שלמו בעדן גם מחיר כזה.

כל הגברים מבני קוריזה נהרגו; מספרם היה למצער שש
. מספר הנשים והילדים היה כאלף בערך. על־פי חלוקת־
רואים אנו, שלכל משפחה ומשפחה יהודית מבני השבט
היו נכסים בסכום חמשים זהב בערך, סכום דמראה לנו לדעת,
הודים בערך לא היו מסובלים בעושר, כי בהשלל כבר נחשבו
ק כל הנכסי־דניידי כי־אם גם השדות ועצי־התמר. כמספר
ות בהשבט קוריזה היה גם בערך מספרן בהשבטים האחרים,
יר ובני־קינוקה אשר במדינה. להאחרונים היה כשבע מאות

אנשים מלומדי מלחמה. ואך על-פי מספרם היה ככר ליהודי מ
ערך נכבד וחשוב, ובכל-זאת הלא היתה מדינה „תמיד הצפונית וד
ביותר“ במספר יהודיה בין כל הקהלות העבריות הרבות שהיו נמ
על כל הדרך מארץ-ישראל עד הנה.

ב.

תולדות יהודי ערב לפני זמני מחמד מעוטפות בערפלי ה
הדמסורות. משערים, כי לא בזמן קדום מאד התפשטו בהחלק ה
של הארץ. אפשר, שבימי מלחמות הרומאים ברחו רבים מה
נאות מדבר ערב, בשביל לשמור את תורת-אבותיהם בהארץ הח
יאתריב או מידינה, „עיר הגביא“, היתה בתחלה עיר שכולה יה
ויהודי העיר הזאת הביאו בברית היהדות את מלך החאמיארים. ב
ובמופתים הוכיחו קאאב ואסאד, שני יהודים מלומדים משבט
להמלך את גדולת תורת-משה ואת הבלי אליליהם. השנאה להנ
שמאפריקה באו דרך הים לכבוש את ערב-הדרומית, הקריבה, פ
את לבות החימיארים אל דת היהדות. בהמלחמה נגד אלה המה
נפל (בשנת 530 בערך) המלך דהו-נואם (בעל התלתלים) או
על-פי שמו העברי, זה המלך, שעל-פי מקורים שונים, שבכל
מוגזמים המה הרבה, עשה שמות בהנוצרים שבנאג׳ראן.

סבות המלחמות הללו היו לא רק דתיות, כי-אם גם מ
מסחריים. סוחרים רומאים שעברו דרך ארץ חימיאר נתפשו
ונשללו בפקודת דהו-נואם, כי אמר לנקום נקמת היהודים מה
ועומי-נפשו. המכשולים ששם דהו-נואם על דרך המסחר היו
שמלך הכושים החל לתגר בדהו-נואם מלחמה. במסחר התבל
הימים-העתיקים היה ערך גדול לערב ה„מוצלחת“, בתור ארץ-
במסחר עם מחוזות הודו ובתור הארץ שהספיקה לכל
לבונה שהיתה יקרה אז מאד; אבל הממלכות העשירות של המ
והסבאים אשר על חוף ים-סוף ירדו מגדולתן, כי אחרי

לא הצליח אוגוסטוס קיסר להכניעם תחת ממשלתו, והלו הרומאים ללכת על הדך ההרומית לדוהו ולא היה להן כבר ערך בתור סוחרי הבינים. שבטים אחדים מתימן רתישבו בצפונו של הצי־ דאי; הנדידה הזאת של הערבים ההרומיים הביאו את בני־אוס ואת בני־כאזראדאש למדינה וחיו יחד עם היהודים לפעמים בידידות ולפעמים בריב ומחלוקת, אבל לסוף התגרו בנידם עצמם ומלחמה קשה היתה בין שני השבטים האלה. זמן לא־רב לפני התגלות מחמד נצחו בני־אוס בעזרת היהודים את הכאזראדאשים; אבל גם השבטים היהודים בני־קוריזה ונדיר לקחו חלק בהמלחמה הזאת בתור בני־ברית של השבטים בני־אוס ובני־כאזראדאש. כל־כך חקו היהודים את מנהגי ואופני־החיים של הערביים, עד שלא היתה להם שום דטדה על־דבר ההבדל הלאומי בינם ובין שכניהם הערבים. ההבדל הדתי לא היה קיר מבדיל בין שני העמים האלה. בני־המדבר הפקחים לא יכלו להתענין בהמסתורין של הנוצריות. נקל היה להם קבלת אמונת היהדות, שהיו לה מוקירים רבים בין הערבים. ההעברה אל היהדות היתה קלה לבני הערבים גם יען כי ברית־המילה היתה נהוגה אצלם משנים קדמוניות.

לא להיהודים, כי־אם לבני־עמו החשוכים והעובדי־אלילים הודיע מחמד בהכרה ברורה ובקנאה רבה של נביא־אמתי את התורה הקדושה של אחדות אלהים. ולפיכך מוכרח היה לברוח ממיקה. אבל גם במדינה, למקום שבא על־פי הזמנת הכאזראדאשים, פגש התנגדות עצומה מצד היהודים. בתור נביא שליח־אלהים, כמו שחשב את עצמו מחמד וכמו שעשו מעריציו, לא רצו היהודים להכירו, וגם התלוצצו עליו. ואגודת־המאמינים שיסד מחמד שיסודה היתה האמונה החדשה של האיסלאם, עשתה לה למקור פרנסה וצרכי־ אוכל את המלחמה והשלל ואחרי הנצחונות הראשונים התגברה והתגדלה והיתה לאמצעי חזק בשביל התפשטות אמונת האיסלאם בכח החרב. אי־האהדות התמידית של היהודים, איחור ההכרה של הסכנה המרחפת, הועילו להוות היהודים. בהמלחמות והנצחונות הלא התחזק כח בעלי האמונה החדשה ובמשך עת קצרה חרבו את ממלכת הפרסים והוציאו מרשות הממלכה הביצאנצית אחדים מפלכיה היותר טובים. מהיהדות לקחה תורת מחמד את רעיונותיה היותר

חשובים; ההתנגדות של היהודים להתורה החדשה הזאת השפיעה הרבה על אופן התפתחותה, תוצאות המקרים האלה היו לחשובות ונכבדות מאד בשביל מצב היהודים במזרח וגם חלק קטן של המערב.

על־פי החוזה הראשון שעשה מחמד עם היהודים תכף אחרי בואו למדינה ושהיה גם לחוק נאמן למחזיקיו הנאמנים בברית אמונתו, נתן להיהודים שווי־זכויות גמור על־פי מנהגיהם וחפציהם. „היהודים משבט בני־אוף נעשו לעם אחד את המאמינים. היהודים נשארים באמונתם והמושלמים בהאמונה שלהם, וככה קדושים יהיו גם נפשם ומאודם, הם ועבדיהם, קרוביהם ובני־בריתם, מלבד אלה שעברו עבירה או נאשמו כאשמת גזלה, שבזה השחיתו אמנם את נפשם ונפש משפחתם". כל דברי־החוזה האלה היו גם קדושים בשביל שאר היהודים; היהודים והמושלמים נלחמו זה כנגד זה ונשאו יחדיו בעול הוצאות המלחמה. „מי אשר יתגרה מלחמה במדינה יהיה מוכה מכולם. אם ידרשו מהם שיכרתו ברית ויחיו בשלום אז עליהם לקיים את דבר הדרישה; ואם הם ידרשו כזאת מהמאמינים, יקיימו גם המאמינים את דרישתם, מלבד כאשר הם לוחמים מלחמה־דתית".

מבלי שים לב להברית הזאת לחם אחרי־כן מחמד עם השבטים היהודיים, את בני־קוריזה השמיד ואת בני־קינוקה ואת בני־נדיר גרש ממושבותיהם, והמאמינים היו כבר לאדוני הארץ. יהודי כאיבאר אבדו את אדמתם, אחרי שנוצחו במלחמה, שהמנצחים חלקו אותה, כמו את שאר השלל, ביניהם; ובכל־זאת נמסרה להם האדמה לעבדה ולשמרה, בתנאי שחצי תבואותיה עליהם לתת לבעליה החדשים. את התנאים הקשים האלה קיימו וקבלו עליהם גם היהודים המנוצחים שבוואדי־אל־קורה, תימה ופאדאק. להמס הזה לא היה אופי של משפט־פרטי, כי־אם משפט־ממלכתי; זה לא שכר־חכירה כי־אם מס, שברובו הגדול לקחו מחמד בעצמו בשביל הצרכים הכלליים של המאמינים; אך אדמת כאיבאר, יען כי נצחה בעזרת החרב, נחלקה. ההכנסות העשירות הללו הרבו גם את מספר מעריציו. מי מהערבים עובדי־האלילים שבא לתוך בני־חילו, נעשה למושלמי. את היהודים והנוצרים לא הכריחו לקבל את התורה החדשה;

רבה, הורשה להם, אם קבלו עליהם את מרות מחמד, למלא
ת חוקי דתם בלי מפריע.

מחמד אמר: „היהודים המה שנואי-אלהים, והנוצרים שוגים״.
כל-זאת לא דרש מהם שיכירו בנבואתו, כי-אם עליהם לקבל
ת מרותו המדינית ובהתאמה לזו לשאת בעול של מסים. ואחרי
טר באה מכה בבריתו, נכנעה כל ארץ ערב תחת ממשלתו,
ו התנהג בהמצב החדש לא תמיד במדה שוה. לנסיך ההימגרים
גב: „יהודים ונוצרים הבאים בברית האיסלאם חולקים ביחד עם
אמינים את הטוב ואת הרע. אלה הנשארים באמונתם, לא
רשו ממקום מושבותם, כי-אם ישלמו מס-הגלגולת, כלומר, כל
ש ואשה, חפשי או עבד, ישלם מדי שנה בשנה מטבע של
ב (דינאר) או מחירה בתבואות. הנותן זאת לנביא-אלהים הנהו
ת חסות אלהים ונביאו, המונע את המס הזה הנהו שונא אלהים
ביאו״. למונדזיר, נסיך האגאר, ענה על שאלתו, איך עליו להתנהג
ה הפרסים והיהודים: „עשה כטוב לבך, ואנחנו לא נמיר אותך
משמרתך. ההפץ להשאר באמונתו עליו לשלם מס-הגלגולת״.
נדזיר השתמש בההרשאה הנתונה, ודרש מבני האמונות האחרות,
לבד מס-הגלגולת, חצי תבואות שדיהם וכרמיהם. אבל הנהגה כזאת
תה אך ביחס ליהודים יחידים שהיו מפוזרים בין עמי ערב,
ל בשבטים יהודים, שהיו לבעלי-בריתו, היה עושה מחמד חוזה
וחד. מבני-גאנבה במאקנה דרש שיתנו לו רבע תבואות כרמיהם
בע הדגים שיצודו; מכל מס אחר היו חפשים, אבל היו מחויבים
שמוע תמיד בקולו; ואין להם רשות לקחת להם נסיך מבני
-אחר שאיננו יהודי או מושלמי. בתנאים עוד יותר טובים עשו
שבטים (היהודים) בני-חדיושה ובני-אריד חוזה עם מחמד. הראשונים
צריכים לשלם בעד חסות הנביא מס לגלגולת והאחרונים —
ר מדות חטים ועשר מדות שעורים וחמשים מדות תמרים.
הודים במדין היו מראים שנים רבות אחרי-כן מכתב הנביא שהיה
וכב על עור, כנראה. זה היה כתב-החוזה שעשו אתו היהודים
אלה. על הנוצרים בנאדזשראן שם מחמד את כל אלה המסים כמו
היהודים. מענין הוא סעיף אחד בהחוזה: „בעלי-החובות אינם

מחויבים לשלם את הרבית שנשארו חייבים ובעתיד אין להם רשו
לקבל רבית ובכלל לעסק בעניני הלואות של כסף".

ג.

כאשר הגיעו נצחונותיו עד לידי נקודתם היותר גבוהה הו
מחמד לעולמו (ביום 8 ביוני שנת 132). ולשומרי בריתו צו
„אל תעשו אותי לאלהים, כמו שעשו לאלהים את ישוע בן מרי
עבד ושליח־אלהים תקראו אותי". על־פי פקודת הנביא למאמי
היה ממלא מקומו אחרי מותו הכליף, שהיה הראש־הדתי והרא
של הממלכה, שבזמן קצר התרחבה גם הרבה מחוץ לגבולות ער
נצחון המזרח על־ידי האיסלאם הביא שמה תקופה חדשה, כ
שקרה על־ידי נדידות־העמים במערב. איך השפיעו המקרים הנכבד
האלה באופן בלתי־אמצעי על היהודים, אי־אפשר להכיר ולד
היטב על־פי המקורים המעטים, שהגיעו לפנינו.

ערב, ארץ־המולדת של האמונה החדשה, היתה צריכה ע
פי רצון הכליף השני, אומאר, להיות כולה איסלאמית. ועל־
הבריחו את הנוצרים בנאדושראן ואת היהודים בכאיבאר ובוער
אל־קורה לצאת מן הארץ. אי־אפשר להאמין, כי כל היהודים עז
או את הארץ. למצער, אלה, שהיה בידם החוזה שעשו עם מחמ
נשארו שם בלי־ספק. ממצב היהודים בערב, בהימים שבאו אחר
כן אין אנו יודעים, כמובן, מאומה; אך הודות להנוסעים בזמ
נודעו לנו מקורים אחדים על־דבר אופני־חייהם. בהתקופה הנכב
של המעבר ההיסטורי, היה להם ערך חשוב. במשך התקופה הה
הם נגלים לפנינו באופני חייהם. אבל מהתקופה שלאחריה ואי
הם נעלמים ומכוסים מאתנו כמו לפנים ואין מאתנו יודע ו
אורחות חייהם ואת גורלם.

מחוץ לגבולות ארץ־ערב היה יחס המושלמים להיהוד
והנוצרים על־פי אלה החוקים שחקק עוד מחמד. אלה שנכנ

בעצמם תחת ממשלת המושלמים היו צריכים לשלם מס־הגלגולת ודתבואות והיו חוסים, הם ונכסיהם, בצל הממשלה, וחופש נתן להם להשאר באמונתם. כתבי־חוזה נכתבו ונחתמו אדות התנאים האלה, שבכל אופן לא תמיד נעשו על־פי לחץ חיצוני; כי לא כשונאים ראו תושבי סוריה ומצרים את הערבים שנצחו את ארצם. כי בשביל הכופרים דרבים שהיו נרדפים על־ידי הכנסיה האור־תודוקסית הביא נצחון הערבים רק טוב וחופש. בזה שהערבים גרשו את חיל היונים נתחלפו להתושבים אך האדונים, שעליהם היה לפרנסם במסים שונים, והבעלים החדשים, כאמור, היו יותר סבלנים בנוגע לענינים דתיים מן הראשונים. יותר מאשר על־ידי כלי־זייניהם נצחו הערבים נצחונותיהם הרבים על־ידי ההבה שנודעת להם מהתושבים העיקריים. בכל המקורים אדות המעשים האלה אין זכר להיהודים, אם כי אין ספק, שבמקרים רבים כאלה היה גם להיהודים ערך נכבד.

בארץ־ישראל היה עוד רוב התושבים יהודים, אם כי מספרם נתמעט בלי־ספק תחת הלחץ של הכנסיה השלטת בממלכת ביצאנץ, מבלי שהיתה התמעטותם הכמותית מונעת בפני התעוררות למעשים עצמיים ולתשוקה להשתחרר מן העול הקשה. הדבר הזה נראה זמן לא רב טרם בוא מחמד, כאשר התנפל כוזרו השני על ממלכת הקיסר. לחיל הפרסים, שהגיע בשנת 614 לגבולות ארץ־ישראל, התאחדו היהודים מטבריה, מהרי הגליל ומנצרת והסביבה למען עזור למלך הפרסים לכבוש את ירושלים. הספור, כי בירושלים עשו אז היהודים בהנוצרים הרג רב והשמידו מהם תשעים אלף נפש, הוא מגוזם הרבה; את בתי־התפלה לנוצרים הרסו הפרסים. אבל כאשר באה הארץ עוד הפעם תחת ממשלת הקיסר, נעשו שמה פרעות נוראות.

יהודי צור, ארבעת אלפים במספר, קראו, כפי הספור, לאחיהם מירושלים, מצפורן, מדמשק, מהרי־הגליל ומטבריה, לבוא ולהתנפל על משכנות הנוצרים בצור בלילה הראשון לחג פסחם ולהמיתם מבלי השאיר להם שריד ופליט, וללכת משם ירושלימה לעשות ככה בדרך גם לשאר הנוצרים ולכבוש באופן כזה את עיר־הקדושה; אבל להנציב המלך ולהנוצרים בצור נודע הדבר ותפשו

את כל היהודים וישימום במאסר, אף סגרו את שערי העיר ויתבצרו בקרבם ועל־כן לא הצליחו היהודים, שבאו במספר רב הנה, מאומה. אבל היהודים החריבו את בתי־התפלה לנוצרים אשר מסביב לעיר, ובעד כל בית־תפלה שנהרס העלו הנוצרים מאה יהודים מן השבויים על התומה, כרתו את ראשיהם מעליהם והשליכו אותם החוצה. באופן כזה הומתו אלפים יהודים; אז עלו היהודים מן העיר והנוצרים רדפו אחריהם וימיתו מהם רבים. הספור הזה, אם כי נתחבר בזמן מאוחר, אבל איננו כולו בלתי־אמתי. השנאה בין היהודים והיונים היתה תמיד רבה וחזקה. בימי הקיסר פוקאס, זמן לא רב לפני התנפלות של הפרסים, היו היהודים הנרדפים; אמרו, שהמיתו את הפאטריארך אנאסטאסיוס.

אין כל ספק, כי יהודי ארץ־ישראל התענגו על חופש ידוע בימי הדהתנפליות של הפרסים על ממלכת ביצאנץ. מנהיגם, העשיר בנימין מטבריה, היה, כנראה, בעל אחוזות גדולות שעל־ידי רוב עבדיו ומשרתיו היה בימי המשבר לממלכת ביצאנץ להמנהיג הטבעי של העם. אך אחרי כאשר נצח הקיסר הירקליוס את הפרסים, התחזקה ממשלת ביצאנץ בארץ. ואז באה גזרה, נוראה על היהודים, האחרונה בהגזרות הרבות שסבלו היהודים בארץ־מולדתם. מה שקרה באמת, קשה לדעת מהמקורים הבלתי־שלמים ולפעמים מלאים בהגדות שונות. יש לשער, כי הירקליוס חדש את הגזרה האוסרת על היהודים לבוא בשערי ירושלים; אסור להם לגור גם שלש פרסאות מסביב להעיר, והיהודים שגרו בהעיר או מסביב לה, גורשו ממשכנותיהם. אפשר להאמין, כי על־ידי הגזרות הללו הפיר הירקליוס את הברית שכרת בבואו לטבריה עם היהודים בעיר הזאת, בהרי הגליל, בנצרת ובעוד ערי הסביבה. אך על־פי תנאים כתובים וחתומים באו היהודים עוד הפעם תחת ממשלת ביצאנץ, ואם אמנם תחת השפעת הכנסיה הפיר הקיסר את הברית הזאת, אבל גם סבות מדיניות גרמו להפרת הברית. ההמונים היהודים היו לסכנה בממלכת ביצאנץ בימי מלחמה. ועל־כן לא הסתפק הירקליוס בגירוש היהודים מירושלים וסביבתה, כי עשה בהם הרג רב גם בהרי הגליל. אלה, שנצלו מן ההרג ברחו המדברה ומצרימה. אחות רדיפות היהודים בכל מדינות ביצאנץ מודיע אך

סופר דברי־הימים הפראנקי, שכבר זכרנו אותו. כנראה, לא עשה הירקליוס שפטים בהיהודים בכל ארץ־ישראל; את העשיר בנימין מטבריה הסית להמיר את דתו, מה שגם נעשה.

בכל אופן הסבו המקרים הללו, כי כאשר קרבו אחרי־כן הערבים לגבולות ארץ־ישראל וסוריה לכבשן, לא באו היהודים בהמון לעזרתם. אין אנו יודעים, אם מסירת הערים דמהירה היתה בעזרת היהודים. קיסריה נפלה בעזרת יהודי אחד. למען ירושלים כרת בשנת 637 הפאטריארך סופראניוס ברית עם הערבים שאחד מתנאיה היה, כי לא תהיה רשות להיהודים גם להבא לגור בעיר הזאת. אבל בהברית שכרת הפאטריארך כורש מאלכסנדריה עם מפקד־הצבא הערבי אמאר (בשנת 642), שעל־ידו נכנעה העיר תחת רשות הערבים, נאמר, שיש דרשות להיהודים לגור בעיר זו. בנוגע למספרם שהיה ארבעים אלף נפש, קשה להאמין לדברי המכתב של אמאר להכליף עומר שאמתתו מוטלת בספק גדול.

התרחבות ממשלת הערבים מערבה צעדה כבר צעדים אטיים. רק בתחלת דמאה השמינית נגמר כבוש אפריקה הצפונית, והתושבים העיקריים, הבירבירים, קבלו עליהם אחרי מלחמה כבדה וארוכה, את דת האיסלאם. מבני הבירבירים־המושלמים היה החיל, שנצח את קסיריס אשר אצל פרונטרה (בשנת 711), והנצחון הזה חרץ את גורל חצי־האי פירינאה; המלחמה היחידה הזאת השמידה, והחריבה את ממלכת הגוטים־המערביים. בשביל יהודי ספרד הועיל הנצחון הזה לשחרר אותם מעול הגזרות שהושם עליהם. כנראה, קבלו את פני הערבים בתרועות שמחה ועזרו להם עד כמה שידם מגעת. אבל מעטים המה הפרטים הידועים לנו. בטולידה פתחו היהודים לפני מחנה הצרים את שערי העיר, בעת שהנוצרים התאספו בבית־תפלתם להתפלל. גם ערים אחרות כבשו בעזרת היהודים. בכל אופן סבלו גם היהודים מחבלי המלחמה והמעבר להתנאים החדשים. שנים אחדות, אחרי שנוסדה ממשלת הערבים דמבה תנועה משיחיות בסוריה, שיהודים רבים עזבו את נכסיהם ועלו לארץ־הקדושה. ולא מאופן אחר מאשר במערב יכלו יהודי המזרח להתיחס אל נצחונות הערבים. ולמצער בבבל היה להם ערך חשוב מאד בימי המלחמה.

ד.

בימי המאה הששית באו על יהודי בבל רדיפות נוראות על־ידי אמונת־האור שהמלך הפרסי היה מסור אליה; אבל הסתדרותם לא נחרבה על ידן. הריש־גלותא נשאר על מכונו, אם כי הריש־גלותא, מר זוטרא השני, קשר קשר נגד המלך ואחרי הנצחונות הראשונים מוכרח היה להכנע. הישיבות הגדולות בפומבדיתא וסורא, שנסגרו לזמן־מה, לא נתבטלו. ביחוד מתוארים יהודי מחוזא כתור אנשים הנכונים תמיד להתקומם ולעשות מהפכות. בהמלחמות הפנימיות של המלחמה לקחו תמיד חלק. מפני סבות דתיות תמכו היהודים בידי המורד באדראם במלחמתו נגד המלך הורמיסדס הרביעי.

הערבים התנהגו עם יהודי בבל אחרי שנצחו את ממלכת פרס באהבה ובחסד. אפשר שעשו ככה בשביל לגמול חסד עם היהודים בעד העזרה הבלתי־אמצעית שהושיטו היהודים להערבים בעת מלחמתם, או, מה שיותר נכון, כי חפצו קרבתם. על היחס הזה מראה לנו באופן ברור מקרה מצוין אחד. הכליף אומאר נתן במתנה לנשיא הגולה, בוסתינאי, את בת המלך הפרסי כוזרו השבויה. בוסתינאי לקח את בת המלך לו לאשה וילדה לו בן, שאמנם אחיו, בני נשים־יהודיות, לא חפצו להכירו כתור אח ויורש.

במתנת הכליף אומאר לנשיא הגולה היתה הצטיינות מיוחדה, ובפרט שהכליף הזה בכלל לא רחש אהבה להיהודים. הכליף אומאר הוציא חוקים קשים בשביל בני האמונות האחרות החיים במדינות האיסלאם, ואלה החוקים היו אחרי־כן להחוקים־היסודיים של המדינות האיסלאמיות, שעל־פיהם התנהגו עם התושבים היהודים והנוצרים, לפעמים החמירו בהם ולפעמים גם הקילו בהם. אבל הם היו העיקרים בהיחס לבני־אמונות אחרות בכל מקום שהדת האיסלאמית היתה השלטת; כי בחוקי האיסלאם אין הבדל בין השלטון הדתי והשלטון המדיני, הדת והסדר המדיני של הערבים שאבו את יסודותיהם ממקור אחד, מדברי הנביא. וחוקי אומאר הלא המה תוצאה נאמנה מהדרך שהתוה עוד מחמד ביחוסו אל בני אמונות אחרות: האיסלאם הנהו הדת השלטת והמושלמים העם השליט; ועל־כן הגבילו את

זכות של בני אמונות האחרות לשמור את דתם. הרשות לכל
יש ואיש לקבל עליו את דת האיסלאם, אבל היוצא מן הדת הזו
ייב מיתה, וכמו כן חייבים מיתה כל אלה המחללים את זכר
נביא או מבזים את דת האיסלאם. המושלמים צריכים להתענג על
רון של זכויות מאשר בני הדתות האחרות. לבני הדתות האחרות
ן רשות לרכוב על סוס, כי־אם רק על גמלים וחמורים; בכדי
אפשר יהיה להבדילם מן בעלי הדת השלטת צריכים המה לשאת
לבושים אחרים וגם אות מיוחד על בגדיהם.

אומרים, שהחוקים האלה היו בתחלה התנאים, שעל־ידם מסרו
י־סוריה את עצמם בידי אומאר המנצח, ואף אחרי־כן היו לחוקים
לליים שהשפיעו ביחוד לרע על מצב יהודי המזרח. הדבר הזה
ננו מתנגד להעובדה, שדוקא בימי עומר הורם מצבו של נשיא־
גולה בבבל. כי באמת היתה ההנהגה המדינית של האיסלאם אך
עניני כספים ומלחמה; בהענינים הפנימיים של האזרחים לא התערב
מעט מאומה; אם אך שלמו את המסים במועדם, נתנה להם אויטו־
מיה רחבה. אפשר לשער, כי התפקיד הראשי של נשיא־הגולה
ה לאסוף את המסים מן הקהלות ולהביאם במועדם לגנזי הממלכה.
עד זה היה גם הוא מכנים הכנסות גבוהות. ויען כי היהודים
כתי אותו כתור הנצר האחד לגזע ישי, ראו בו את הנסיך הטבעי
ל היהודים. והכליפים הכירו בו את המנהיג והנסיך של היהודים. מובן,
שלטונו לא היה בגבולי ארץ מיוחדת, כי־אם על היהודים המפוזרים
ה ושם בכל הארץ. ואת תפקידו הראשי בהענינים הפנימיים
ל הקהלות, והוא, לשפוט ולדון ולמנות שופטים ודיינים בהקהלות
עבריות היה ממלא ביחד עם ראשי־הישיבות בסורא ובפומבדיתא,
הראשון, שהיה מוכתר בשם־התואר גאון, היה השני במעלה אחרי
שיא־הגולה. דברי העדות היו נחתכים על־פי שבעה ראשים שהיו
חרים מחבריה; ההשגחה העליונה על כל המעשים הנעשים בהקהלה
תה לשלית נשיא־הגולה או של ראש־הישיבה.

ההסתדרות הזאת לא יכלה להברא בפעם אחת. אך דבר
בלת הזכויות שבין נשיא־הגולה וראש־הישיבה, צריך היה להביא
די קטטות שונות. כמעט שאפשר להחליט, כי המחלוקת בין
נה המדיני והדתי, שעזרה הרבה להורבן ממלכת היהודים, עברה

ובאה עם היהודים גם לבבל. וביחד עם זאת היה הכל תלוי בחפץ המושלים־הזדונים אשר במזרח. אמנם, תקופת הגאונים היתה התקופה היותר מאירה של היהדות בימי־הבינים, תקופה של מלחמה והתפתחות רוחנית. התורה נתפשטה ונתעמקה בישראל בהזמן ההוא של התפשטות האיסלאם. כמו שבין חסידי הנביא התפרצו דברי ריב על־דבר המנהגים הכתובים והמסורים, ככה גם נולדו בין היהודים כתות שונות, החפצות לבטל את דיני התלמוד, ולא כולן עטפו את יסודותיהן בחלומות משיחיים. ענן, המיסד את כת הקראים, היטר מגזע בוסתינאי, מבאר בהגיון ברור את התנגדותו להתלמוד ודורש השיבה להתורה הכתובה. ואם כי הפירוד הפנימי הזה בין היהודים התבלט רק במנהגים דתיים, עזר גם לתת דחיפה גם לבקרת שאר המסורות. בדומה להתיאולוגים הערבים החלו הקראים לחקור אחרי מהות ומושג אלהים. הרוח החדשה הזאת השפיעה גם על הישיבות שהחזיקו בנושנות. סעדיה, הגאון מסורה (נפטר בשנת 942) ידע להרים את ערך ההגיון ולהשוותו בזכויותיו עם המסורה. בנגוד להמכתפקים המהרסים בחיי היהודים וכמו כן להההמון המושמר, השתדל להוכיח, כי בתורת היהדות אין דבר המתנגד להגיון הבריא. בשטת הפילוסופיה־הדתית של סעדיה הגיעה ההתפתחות הרוחנית בבבל עד מרום קצה. היסוד העיקרי של אחדות־אלהים הגיע לידי מדרגתו הגבוהה. בהשאלה הזאת, לפשר בין הידיעה והבחירה, היתה בימי דור אחר במקום אחר לכור המבחן של התולדה היהודית.

הרבה פחות מהידיעות שיש לנו על־דבר הצלחת יהודי בבל במקצוע הרוחני, נודעים לנו חייהם האיקונומיים ומוכרחים אנחנו להשתמש בהשערות כלליות במקום ידיעות נאמנות. נצחון הערבים לא הביא, כמו התאזרחות הגרמנים במדינות רומי, שום שנוי בקנין האדמה. חלוקת־האדמה בין המנצחים והמנוצחים לא נעשתה במזרח. המושלמים קבלו שכר שנתי מגנזי הממלכה שהיו מלאים ממסי האדמה והגלגולת; ומחוץ לגבולות ערב לא היתה להם רשות, על־פי פקודה נמרצה של עומר, לקנות להם אדמה ולא גם לעבוד שם בשדה אחר. הבא בברית האיסלאם, מחויב למכור את נכסיו הלא־ניידי. ועל־כן לא התרכזו הערבים ולא התישבו בהארצות

הנכבשות. ילבטחון הממשלה בהארצות הנכבשות, כנו ערי-צבא גדולות קופה ובסרה באיראק (ארץ-פרת), וקאירואן באפריקה-הצפונית. פה גרו הרבה מושלמים ביחד, כצבא תמידי המוכן תמיד לצאת לקרב. עסקי האזרחים נעשו על-ידי בעלי האמונות האחרות, להחוסים בצל הממלכה ושבעבודתם מפרנסים את אדוניהם. אמנם, ההכתדרות החברתית והמדינית של האיסלאם לא יכלה להשאר זמן-רב כתמונתה הראשונה. השנויים היו מוכרחים, וביחוד בפרס, במקום שהרבה מן התושבים באו בברית אמונת הנביא. בכל אופן ברור הדבר, כי על-פי המצב הזה אי-אפשר לשער, כי אסרו להיהודים לעסוק באחד מענפי הפרנסות והעבודות. וצריכים אנו להחליט, כי היהודים עסקו גם עתה באותן העבודות שעסקו בהן עד כה. ואם על-פי מקרה נודע לנו, כי מצבת האבן הגדולה המפורסמת מרהודוס נמכרה לסוחר יהודי מארייסה שישברנה, אין עוד להחליט מזה, כי היהודים בממלכת הכליף סחרו במתכיות ישנות. הלא רואים אנו מהויכוחים התלמודיים עד כמה התעניינו בהחוקים האגראריים. אהרן בעל-המופתים, ששתל את חכמת הנסתר הבבלית בארץ איטליה, היה בנו של טוחן ברחיים. עליו מספרים, שבכח מופתים מן השמים קשר את הארי, שהפץ לקלקל את טחנת של אביו. יהודה יודגאן מעיר האמאדאן, דמכונה הפרסי, מיכד כת קראית, היה מראשיתו על-פי דברי מתנגדיו רועה גמלים.

בתולדות הכליפיות החלה תקופה חדשה, בעת שמשפחת בני-אומייה, שממנה קמו כמעט במשך מאה שנה ממלאי-מקום הנביא, נפלה והממשלה עברה למנצחיהם מבני משפחת האבאסים. עיר הבירה של בני-אומייה היתה דמשק בסוריה, והכליף מאנסור ממשפחת האבאסים יסד את בירת-ממלכתו בשנת 762 בעיר בגדד, על חוף נהר חדקל, בארץ השמנה והמלאה ברכות-מים, שהיתה זה כבר, אחרי שקטסיפון ירדה מגדולתה שהיתה לה מלפנים ובבל העיר נחרבה, למרכז המדינות הגדולות אשר באזיה הקטנה. עיר הכליפים עלתה ביפיה על כל אחיותיה שהיו לפניה, פה התרכזו כל החפצים והדברים היקרים שנמצאו ונעשו בהממלכה הגדולה והרחבה. מהלך האניות הביא עוד הפעם בקשר מסחרי את באסרה, מקום המסחר המרכזי עם הודו. בגדד בימי גדולתה היתה עיר-מרכזית

של מסחר־התבל שדוגמתה לא היתה לא לפניה ולא לאחריה. היא השתרעה, בגבול שהיהודים גרו שם תמיד משנים קדמוניות במספר רב. אבל, כנראה, היו עתה אך חלק קטן בין תושבי עיר הזאת. על־פי מקור נאמן, שלמו היהודים והנוצרים בעיר מס לגלגולת בסך־הכל עשרים אלף וששת אלפים ככר כסף. ויען, כי לפי חלקו שלם כל אחד ואחד שתים־עשרה ככר כסף, לא היה אפוא מספרם יותר מאלפים. אחרי־כן בימי המאה הי״ב חיו בבגדד על־פי דברי ר׳ בנימין מטולידה, ארבעים אלף נפש, ולדברי ר׳ פתחיה מריגינש־בורג אך אלף נפש. בכל אופן, אם במקומות אחרים וביחוד בהעת־ההחשה מתרכזים המונים של יהודים במרכזי המסחר, לא היתה כזאת בבבל בימי ממלכת הכליפים. גם אין אף ידיעה אחת אחות הגבלת זכויות היהודים להתישב בבגדד. הלא שם גר גם נשיא־דגולה, כנראה, לא היו סבות שגרמו להמוני היהודים להתישב בעיר הזאת, האפשרות להתעשר על־ידי עסקי המסחר לא השפיעה על יהודי בבל. נכונה היא ההשערה, כי במסחרה הגדול של בגדד לא היה להיהודים ערך חשוב; הם עסקו על־פי מנהגיהם הקדמונים בעבודת־אדמה ובמלאכה; אבל מן המסחר הגדול בפנים ממלכת הכליפים היה אך חלק קטן מאד בידיהם. אחרת היה בדבר מסחר־החוץ ומסחר־הבינים עם ארצות המערב.

אדות היהודים הסוחרים, שסבבו על פני כל הארץ, מודיע לנו מקור נאמן, הספר של אבן־קורדאדביה, מאמצע המאה התשיעית. „הנודדים", שידעו שפות רבות, נסעו ממערב מזרחה, וממזרח מערבה, לפעמים ביבשה ולפעמים בים. הם הביאו מהמערב סריסים, שפחות, עבדים צעירים, משי, עור וכלי־זיין. מארץ הפראנקים נסעו דרך ים־התיכון (מצרימה; הורידו סחורתם מן האניה בפאראמה, חבשו אותם על גמלים ונסעו עד קולזום; משם נסעו עוד הפעם דרך היאור עד דיעדה, החוף של מיקה, ומפה נסעו עד ארצות הודו וחינה. בחזורתם לקחו אתם אגוזי־מושקאט, עצי־בשם, קומפור, קנמן ושאר פרי המזרח. וכאשר שבו דרך קולזום לפאראמה שלחו את אחד מהם לקונסטאנטינופול, למען מכור שמה את הסחורות, והאחרים הלכו לארץ הפראנקים. לפעמים הלכו הסוחרים היהודים דרך אנטיוכיה, שמשם אפשר בשלשה ימים להגיע עד נהר פרת. בבגדד ירדו

אניה ונסעו עד אובולה, ומפה נכעו באניה עד אזיה המזרחית.
ז ותינה אפשר היה לנסוע גם ביבשה. הסוחרים שבאו מספרד
ין הפראנקים הלכו לטאנג׳יר ולמארוקה ומשם דרך אפריקה
ונית מצרימה, ומפה הדרך רמלה, דמשק, קופה, ובגדד לבאסרה
ה – דרך פרס הדרומית. אפשר היה לנסוע גם דרך גרמניה,
שעברו את ארץ הסלאבים עד בירת הכוזרים (על־נהר וולגה)
י־כן באניה דרך הים הכספי והגיע לארץ חינה דרך אזיה
מונה. בתור מרכז־היציאה ראה אבן־קורדאדביה את ארץ־הפראנ־
ולפעמים גם ארץ־ספרד. ה„נודדים" היהודים שהביאו מערבה
סחורות המזרח לא נולדו במזרח. הם היו, כנראה, בני הסוחרים
ה ששחרו על החופים בגאליה בימי המירובינגים. בה בעת
זרח לא היה ערך מיוחד להסוחר היהודי בין הסוחרים הרבים
העמים האחרים, היה במערב בימי קארל הגדול האיש־הבינים
עי במסחר־התבל.

פרק רביעי.

היהודים בממלכת קארל הגדול.

א.

מקורים רבים מבארים ומוכיחים את מדותם וערכם ש
היהודים בהחיים האיקונומיים בממלכת קארל הגדול. המפורסם ביות
הוא הספור של הנזיר הס-גאלי נוטיקר במאספו „הלצות מח
קארל". ביום אחד, כאשר היה מלך הפראנקים בעיר אחת בגאלי
החרומית, ראו אניות המתקרבות אל החוף. אחדים חשבו, כי ש
יהודים הן, ואחרים אמרו, כי אלו הן של סוחרים אפריקאים א
בריטאניים; אבל קארל, החכם מכל האדם, הכיר שהן של שודדי
הים הנורמאניים, ואמר: האניות האלה אינן מלאות סחורות, כ
אם מלאים שונאים בעלי-חיל. כי כל הדברים האלה באמת יסודם
קשה לדאמין. נסיעות שודדי-הים מארצות הדרום כמעט שלא הי
עוד אז, וגם מסופק הדבר, אם דאנגלו-זאקכים היו נוסעים בהים
התיכון; אבל הנסיעה באניות של היהודים בימי המאה הששי
נשארה בתקפה גם בימי המאות השמינית והתשיעית.

בהלצה אחרת מסופר אדות סוחר-יהודי, שהיה מבקר לעתים
תכופות את ארץ-ישראל והיה מביא משם הדרך-הים חפצים יקרים
ובלתי-ידועים. בסוחר הזה השתמש קארל הגדול בשביל לימ
בישוף אחד שהיה להוט אחרי הבלי-העולם. את פקודת הקיס
לרמות, ולתכלית זו, את הבישוף, מלא היהודי באופן כזה. לקח
עכבר ומשחו בבשמים נותני ריח והביאו לפני הבישוף ואמר
כי את החיה היקרה והבלתי-ידועה ושכיחה עד הנה הביא מיהודה.

שוף שמח מאד על המציאה הזאת והציע בעדו להמוכר שלשה
יאות כסף. היהודי אמר: מה הוא סכום כזה בעד סחורה טובה
ת; טוב לי להשליך אותה הימה, מלמכרה. בעד מחיר קטן
ה כזה. הבישוף העשיר והקמצן מבטיח לו עשר לטרה בעד
פץ היקר הזה. היהודי עונה בכעס: אלהי אברהם לא יחפוץ
ת, שאנכי אפסיד את עמלי ואת הוצאותי. הבישוף שהתאוה
שיג את החיה המצוינה הזאת מציע לפניו עשרים פונט. היהודי
ח את העכבר, מעטף אותו במשי יקר והולך לו. הבישוף
א אחריו ואחרי בקשות רבות השיג את חפצו בעד מדה מלאה
. המוכר מסר את הכסף להקיסר, וזה לא אחר להוכיח
הבישוף על טפשותו.

גם הספור הזה איננו אמת היסטורית; אבל פעולת הסוחר
ודי מתוארת, כנראה, כמו שהיתה נהוגה אז. את הסחורות
ביא מדמזרח מכר בעצמו, בזה שהיה מבקר את הקונים העשירים
יהם, הראה והציע לפניהם את החפצים החדשים, ועל-ידי התרגלותו
עתו להרבות דברים פתה את הקונה לקנות את הסחורה.
טים אחות הקניה של הבישוף תאר המספר על-פי הדוגמאות
נים הריאליים. שקארל הגדול שם על יהודים תפקידים מיוחדים,
לנו היטב. בזכרונות הממלכה מסופר משנת 801, שארבע
ם לפני זה שלח הקיסר את היהודי יצחק ואת לנטפריד ואת
מנח להכליף הארום-אל-רשיד. מסגנון המקור נכר, שהיהודי
ק היה בראש השליחים; אבל על-פי הזכרונות שנכתבו ונעבדו
י-כן אפשר להחליט, כי השליחים האמתים היו לנטפריד וזיגמונד,
היהודי יצחק היה אך המתורגמן בתור יודע-שפות. ויען כי
השליחים האלו מתו בדרך, מוכרח היה היהודי יצחק להביא
מו להמלך את המתנות ששלח לו להכליף. בהזכרונות נרשם
(20 יום לחודש יולי שנת 802) שבו הגיע יצחק לאאחין ביחד
הפיל ומתנות אחרות ששלח הכליף להמלך. למען הביא את
ק משם שלח קארל לאפריקה צי-מיוחד, ששב באוקטובר שנת
לפורטובנורה(קרוב לפציה), אבל הפיל לא יכול לעבור את
פים המכוסים שלג ונשאר לימי החורף בוורסאל. קשה להחליט,
תעודת המשלחת הזאת היתה רק למען הביע רגשות של

ידידות. במקום אחר מודיעים, כי הקיסר שלח להחליף ארג־צ
יקר, שהיה בלתי־שכיח במזרח. אפשר הדבר שנחפץ הקיסר
להביא את ארצו ביחס מסחרי עם ארץ המושלמים. לתכלית זו
היהודים אנשי־בינים מצוינים, ואת שאיפותיהם היה מחזק על־
פריביליגיות שונות.

ב.

במושג סוחר של הקיסר היתה בימי הקארולינגים קשו
גם ההוראה על היות האדם הזה תחת חסות מיוחדה של הקיסר.
הדבר הזה מראה לנו תעודה אחת מלשכתו של לודביג הח
שבלי־ספק נעשתה כדוגמת האחרות שהיו נעשות גם לפנ
דנאמנים לנו, פלוני בן פלוני, ככה נאמר בהתעודה, באו לפנ
בשנת 828 באחוזתנו אאחן, אנחנו לקחנו אותם תחת חסותנו וחפ
שישארו תחת חסותנו, ובכן עליהם מהיום והלאה לבוא באחוז
בכל שנה (או בכל שנתים), וכל אחד, הכל על־פי מסחרו, י
נא הנה, לגנזי ממלכתנו מתנה יפה ויראה את המכתב הזה. וב
זה אין רשות למי שיהיה להתאונן עליהם נגד החוק, את אניותי
לא יקובלו לעניני הממלכה, חפשים המה מחובות העבודה־העצמ
אין רשות להפקידים להחרים אותם או לדרוש מהם עונשי־כ
כי אם הרשות להם, כמו להיהודים, לעבוד באמונה לטובת אחוזת
מכס אין להם לשלם, מלבד מעשר־הממלכה המשתלם בחופי הא
השפלה; אם נשפטו הם ואנשיהם במשפט אחר ודינם י
שלא לטובתם, נשפטים עוד הפעם לפני המלך או לפני השו
שהמלך ישים על הסוחרים לשפטם. תעודת־החסות זו נתנה בלי־ס
לסוחרים נוצרים. למען הגין עליהם מעלילות דברים בימי נסיעותי
היתה תעודת הפריביליגיה הזאת. ולפיכך היא נערכה לנושא
משרות ופקידים, לבישופים וכהנים, להירצוגים וגראפים וכן הל
והלאה, לכל אלה שהכח היה בידם לתת מכשולים על דרך הסוחרי

וגם כל הפלכים והמדינות נרשמו בהתעודה הזאת, כי הלא יפה היה כחה בכל מדינות המלך. האמצעי למען הגיע אל המטרה היתה החסות של המלך. אבל מכאן לא נשמע עוד הדבר, כי כל משפטיהם יבואו לפני המלך, אבל היכולת נתנה להם, בזמן שנחוץ הדבר להם, להביא את המשפט לפני המלך, כגון, בעת שבית המשפט הרגיל נשא את פני מתנגדיהם בדין או כי היה ממשיך את דבר המשפט. אם הפקידים שמו מכשולים על דרך הסוחר, או כי שמו לו עלילות דברים ולקחו ממנו את סחורתו, עברו בזה על פקודת המלך ונשאו עונם. חסות־המלך הגינה על כל הדברים האלה שבית־המשפט הרגיל לא היה מגין כדבעי. אבל הסוחרים לא הסתפקו בהתפקידים הכלליים של חסות־המלך. שהיו נחוצים בשביל התפתחות מסחרם. הם נשתחררו גם משאר חובות הממלכה, שהאזרחים האחרים היו נושאים אותם. ביחוד היו חפשים מלקיים את הפקודה ללכת בצבא; להפקידים אסור לדרוש מהם את המס שהיו מקבלים מכל אלה שלא הלכו לעבוד בצבא. לקיחת חבל במלחמות שהיו כמעט בכל שנה ושנה, מפריעה את הסוחר לעשות את נסיעותיו־המסחריות; ולא פחות מזה קשה היה בשביל עניני המסחר למסור את האניות לטובת הממשלה. וככה היו צריכים תושבי החוף הליגורי לתת אניות להביא את הפיל מאפריקה; הקיסר קארל שלח את הקאנצליר שלו להזמין את הצי הזה. בימים רבים אחרי־כן קרה הדבר כי הארצבישוף חפץ להביא אליו אורח חשוב והלכו עושי־רצונו, החרימו אנית־סוחר אחד, הורידו את סחורתה והשתמשו בה להצרך האמור.

רק על־פי ידיעת מצב הדברים של הזמן ההוא מובן ערך חסות המלך. לא מפני השודדים והגזלנים אשר על הדרכים, כמו בסוף ימי־הבינים, פחד הסוחר הנוסע עם סחורתו, כי אז עוד לא היו המצודות החזקות שבהן הסתתר השודד־האציל מאימת הדין; אבל הפקידים בעצמם, אלה השומרים של הסדר המדיני יכלו, על־פי זכויותיהם הרבות, להשתמש בכל מקרה למען מלאות את תאותם לבצע, והסוחר הזר היה צריך לאמצעים מיוחדים שיגינו עליו. ולפיכך עזר המלך בעצמו נגד אי־הסדרים הללו והיה נותן פריבילגיות מוחדות שיגינו בעד העלילות של הפקידים.

מובן הדבר, כי חסות המלך עם הזכויות הקשורות בה לא נתנה בחנם. אלה שהשיגו את החסד הזה היו מחויבים לתת לעתים תכופות מתנות לאוצר־המלך, שעל־אדות אופין היו צריכים להתפשר עם שומרי גנזי המלך. אפשר שאלו היו הסבות לפקודת קארל הקרח מפראנקיה המערבית, בנו של לודביג החסיד, שהסוחרים היהודים ישלמו ההלק העשירי והנוצרים החלק האחד־העשר (מן הריוח או הקרן?), ואם כי על היהודים הושם באופן כזה עול יותר כבד מאשר על הנוצרים, אבל צריך לדעת, כי מכתבי־החסות שקבלו הראשונים היו מלאים הרבה יותר זכויות, כמו שכבר אפשר להכיר מדברי הפריביליגיה שקבלו הנוצרים, המציינת את היהודים, וכנראה, היה מכתב־החסות של היהודים לה למופת. משלשה מכתבי־החסות, שנתנו מלשכתו של קארל החסיד להיהודים ושהגיעו לידינו הנה אחת בלי־ספק של סוחר נוסע, ודוקא תושב מדינה אחרת, של העברי אברהם, שגר בעיר סראגוסה, בספרד הערבית.

אברהם בא לפני הקיסר, מלא את האות הסימבולית של פשיטת היד ובא תחת חסות הקיסר, כלומר, שאין רשות למי שיהיה לבוא עליו בעקיפים או להחרים את נכסיו וסחורתו. ממכס ומסים אחרים חפשי הנהו ובעד זה עליו לעבוד באמונה את הקיסר. יש לו הרשות לקיים את מצוות תורתו (תורת־משה), להשתמש בפועלים נוצרים, מלבד בימי הראשון והחגים; וכן יש לו הרשות לקנות עבדים זרים ולמכרם בתוך גבולות הממלכה. הזכות, להביא את משפטיו לפני המלך, נתנת לו וכן לבאי־כחו, ועל־פי דברי התעודה אפשר להכיר, כי האנשים האלה היו תחת חסותו כמו שהוא בעצמו הנהו תחת חסות המלך. בהמשפטים אשר בבית־המשפט הרגיל מחויבים הנוצרים המאשימים אותו להוכיח את אשמתו ע"י שלשה עדים נוצרים ושלשה—יהודים; ואם הוא מאשים את הנוצרי מחויב להביא עדים נוצרים, אבל יש לו גם הרשות במקום להביא עדים למסור את החקירה לבית־המשפט, וזה מחויב להכריח על־ידי שפטים קשים את אלה, היודעים את האמת ואינם חפצים להודות עליה.

מתוך התאמת תעודת־החסות לכל מצב ומצב של מקבלו, אפשר כבר להכיר, כי בהמכתב הזה לא נאמר דבר אדות המכס

אשר על גבול הארץ השפלה, כי באברהם הספרדי ובעסקיו לא גע דבר המכס הזה מאומה. אבל נגד זה נפרטו בפרטות כל המסים אשר בארץ, שאיננו צריך לשלמם, מכס בכלל, מס־הדרך, מס־הבארות, מס־השער, מס־הברכה (בעד דרישון להתחיל ת המסחר) ומס־האניות; איננו מחויב גם לתת סוסים ואכסניה פקידי הממלכה העוברים דרך ביתו. ויען כי במכתב־החסות הזה אסר לקחת ולהחרים מנכסי וסחורות החסוי, קרוב לשער, כי דעת אברהם היה לקנות לו אחוזות־אדמה, כלומר, להתישב ישיבת־קבע בפראנציה.

הרבה יותר בהיר וברור הוא מכתב הזכות של היהודים אחרים גם על אחוזותיהם. בעלי־המכתב האחד, דוד, יוסף וחבריהם, ו בעיר ליאון ובעלי המכתב השני, רבי דאמאתום ובן־אחיו שמואל, אפשר שגרו גם־כן באותו מקום, בכל אופן היו מגרי ראנציה. וגם הם חפשים מכל אלה מיני מכס ומס ועוד אחרים מפורטים בהמכתב (מסי־החוף, הגשר, העגלות ועוד), וגם להם תנה הרשות לקנות עבדים זרים ולמכרם בתוך גבולות הארץ. וכאן משמע, שלטובת מסחרם בקשו את הזכות הזאת; אבל ביחד ם זה מבאר המכתב את דבר החסות על נכסיהם באופן כזה, שאפשר להבינו אך ביחס לאחוזות אדמה. מאחוזות־אדמתם הנמצאת רשותם אין רשות להפקידים, שאלידם נכתב המכתב, לקחת משם יזה דבר. ובכלל אין להקטין את האחוזה ואף לבעלה אין רשות עשות כזאת; לפחות, בתעודת־החסות של יהודי ליאון הותר הם אך להחליף את אחוזתם באחוזה אחרת. לדאמאתום ושמואל תנה גם הזכות למכור את אחוזתם.

כמו על אחוזת־האדמה חלה תעודת החסות גם על קנין עבדים. החוק, שעבדי היהודים הבאים בברית הנוצריות יוצאים חפשי, לא נמלא בפראנציה בכל תקפו; לא אסרו להם בבירור החזיק עבדים־נוצרים. ולהמצב הזה מסכימים דברי החסות של הודי ליאון, שאת עבדיהם הזרים אין להביא בברית הנוצריות בלי שותם. באמת היתה הזכות הזאת גם לבעלי המכתב השני, אבל שים לב אל המצב המיוחד — כנראה, היה הדבר בימי הריב בין ארצבישוף אגוברד מליאון והיהודים — נאסרה הזכות הזאת בפירוש.

יען כי היהודים התאוננו על אנשים ידועים המסיתים את העבדים
לבגוד בבעליהם היהודים, או מיעצים את העבדים שיקבלו את דת
הנוצריות ובשביל שיצאו לחפשי, על־כן מצוה הקיסר, כי אין
רשות למי שיהיה לעשות כדברים האלה והעובר על מצוות הקיסר
ענש יענש בגופו ובנכסיו.

בתור בטחון מיוחד להיהודים נגד שונאיהם ובתור תוצאה
נאמנה של חמת המלך, אפשר לראות את החוק, שכל איש ואיש
המסית להמית יהודי או שהמית בעצמו איש יהודי, מחויב לשלם
דמי־עונשין במדה גדולה, כזאת של עשר ליטראות זהב. זכויות
מיוחדות בעניני משפטים וכן הזכות של חקירת בית־המשפט בעניניהם
לא נאמרו במכתב־הזכות של דאמאתום ושמואל, ובמכתב יהודי
ליאון נאמר אמנם, אבל תחת זאת חפשים המה ממשפטים התיים
מחקירות ודרישות כרוכות בעונשים של אש ומים, וגם ניתנה להם
ההבטחה שלא יענשו אותם במלקות. מה שנוגע לדברי ההבטחה
האחרונה הנאמרה באופן בלתי־ברור למדי, אפשר לנו לדעת מדברי
המכתב השני. היהודים חיו, ע"פ רשיון מיוחד של הקיסר, על־פי חוקי
תורת־משה, העונשים בעד חטאים ידועים בעונש של מלקות,
עונש, שלא היה נהוג בפראנציה בנוגע לאנשים חפשים. ואפשר
שיקרה הדבר, כי בית־המשפט הרגיל יחליט לענוש את היהודים
האלה על־פי חוקי תורת־משה. הקיסר לודביג הוציא פעם אחת
פקודה, שלא הגיעה לידינו, המבארת בפרוטרוט באיזו מקרים הרשות
לבית־המשפט לענוש בעונש כזה, כי השופטים היו משתמשים
בהחוק הזה להוות היהודים ולרעתם. ולהעינינם האלה מכוונים הדברים
במכתב־החסות.

ג.

למען הכיר ולדעת את המצב האיקונומי, החברתי והמשפטי
של היהודים בימי הקארולינגים, ישנם, בלי־ספק, למכתבי החסות

לה של לודביג החסיד ערך גדול מאד. ביחס להחלטות שאפשר
חליט בניהן זה, מדברי המכתבים האלה, נחוץ גם לדעת דברים
נים הידועים לנו מאותם הזמנים.

בחצר המלך היה בלי־ספק תמיד מספר ידוע של יהודים.
אכין, העיר שדקיסרים קארל הגדול ולודביג החסיד אהבו לגור
, היה לבעלי־מלאכה היהודים, כמו לחבריהם הנוצרים, בית־מקלט
יחד. נערה אחת נתרפאה, בכח הקדושה של איזה חפץ קדוש
יק שהיה שייך לאינהרד, סופר־התולדות והמפקח הראשי של
ני קארל, והיו באותו מעמד גם יהודים אחרים, שאחד
ם, דוד שמו, מהר להודיע לבעל־האוצר הזה את הבשורה בעד
ון־הבית, ששמה ישב אז אינהרד. אולי זה הוא היהודי דוד
קבל את מכתב־החסות; בכל אופן היו יהודי ליאון נכנסים
צאים בחצר המלך. אויבם הקשה, הארכיבישוף אגובארד, מתאונן,
יהודים מתפארים כי הם נכנסים ויוצאים בחצר־הקיסר, כי שרים
ילים הרשים לברכותיהם ולתפלותיהם, שהנסיכות ונשי קרובי
לך נותנות במתנה לנשי היהודים מלבושים יקרים ובגדי חמודות.
נם, אגובארד בעצמו איננו מאמין לדברי היהודים; אבל כי
יהודים היו אוהבים ומליצים נאמנים בחצר המלך, אפשר להכיר
ל דברי הריב הזה. להמסחר, שבו עסקו היהודים, היה המקום
רכזי בחצר־הקיסר. פה היתה להם התקוה למכור את החפצים
קרים שהיו מביאים ממזרח להקיסר בעצמו, לשריו, יועציו ואציליו
י־פניו שהיו באים אליו לעתים קרובות.

גם בחצר האפיפיור שברומי היו יהודים נכנסים ויוצאים,
כי בזה לא נתקבלו בכבוד גדול. באמצע המאה התשיעית
ה המנהג, כי האפיפיור בעצמו לא דבר עם היהודים. גם אם
יאו את הסחורה היותר מצוינה, היו מחכים בפרוזדור, ולא על
סלים, כי־אם על רצפת שיש ישבו והיו מונים את הכסף
קבלו בעד סחורתם, בשביל שלא יראה הדבר, כי קבלו מאומה
האפיפיור בעצמו. האפיפיור ניקולוס הראשון, הלוחם הגדול
ל הממלכה בסוף ימי הקארולינגים, שנא את החפצים החדשים
יו היהודים מביאים. הוא חפץ לאסור על הבישוף ארסיניוס מהורטה,
יה הראשון שחפץ להנהיג את האדרת של עור „היהודית" בתור

מודה, לקחת חבל בכל תהלוכה־פומבית, אם לא יפשוט את המלבו
של העם „הקנאי" ולא ילבוש את המלבושים הנהוגים אצל הכהני

אדרות של עזר, שלדברי אבן־קורדאדביה, היו נמכרים ע
ידי היהודים גם במזרח, אפשר היה להביא אך מארצות הצפו
מאותו המקום היה מוכרח להיות גם מין סחורה אחר, שהיה
ערך גדול בהמסחר האינטירנאציונאלי במזרח, זה העבדים. המכ
של יהודים בעבדים לא יכול להיות בהמאה התשיעית במד
גדולה, כזאת כמו בימי האפיפיור גריגור הגדול. למכור עבדי
נוצרים להיהודים לא הרשו, עובדי־אלילים כמעט שלא היו ע
בפראנציה; ובכלל שלט אז חוק האוסר למכור עבדים חוצה לאר
מכתבי־החסות מתירים להיהודים אך לקנות עבדים בחוץ־לארץ ולמכ
בארץ עצמה; כלומר, התירו את האיקספורט ואסרו את האימפור
מחוץ לגבולות הממלכה היו סוחרי־העבדים מובילים את סחור
בדרכים רחוקים של הממלכה לארצות האיסלאם.

בתור מקום קנית־העבדים יכלו להיות רק ארצות הסלאבי
אשר על מזרח האילבה ובדרומית־מזרחית, על שני צדי הדונא
וגם במדה ידועה ארצות ביהם ומיהרן. ארץ אנגליה היתה כ
כולה נוצרית ולעובדי־האלילים הגרמניים הדרומיים אשר בסקא
דינאביה לא היו באים היהודים, כנראה. קארל הגדול הוציא חוק
שונים בנוגע לגבולות ממלכתו המזרחיות. במקומות מיוחדים, ובינ
מאגדיבורג וריגינסבורג, שעל דרכם היו מוכרחים לעבור אלה שנס
חוצה־לארץ, פקד המלך פקידים מיוחדים, שעליהם היה לשמ
ולהביט על הסוחרים העוברים, שביחוד אסור היה להם להוציא כל
זיין. אדות דיני העברת עבדים נאמר בחוקי המכס אשר על גבו
הדונאי, שנכתבו בתחלת המאה העשירית. סוחרים, כלומר, יהוד
ואחרים, מכל מקום אשר יבואו, מבייארין ומארצות אחרות, משלמ
מכס מעבדים ומסחורות אחרות, כמו שהיה נהוג עד הנה, בי
המלכים הקודמים. סדרי המכס בהמקומות הללו נתאשרו על־
דברי עדים מושבעים. בין העדים ישנם גם שנים, יצחק ושלב
ששמותיהם נותנים מקום להשערה, ששייכים המה להסוחרים היהוד
באותם המקומות; אבל בימים האלה היו נקראים בשמות ביבלי
גם בלתי־יהודים.

העבדים שנקנו בארצות הסלאבים היו נמכרים ביחוד בארץ ספרד; שמה היו נעשים לשומרי ראש הכליפים בקורדובה, שהיה להם ערך כזה, כמו שאחרי־כן להמאמילוקים במצרים. וגם אגובארד במעשיותיו הנוראות מציין ארץ ספרד בתור הארץ ששמה מוכרים היהודים את ילדי הנוצרים הגנובים על־ידם.

מלבד המטרות המסחריות היו יהודים קונים עבדים „זרים" גם בשביל צרכיהם עצמם. בליאון היה להם, כנראה, מספר לא קטן של עבדים, כמו שאפשר להכיר ממחירם הנמוך, אך מעשרים עד שלשים מטבעות כסף היה מחיר העבד בליאון. אגובארד, ששאף לעשות אותם לנוצרים, מכנה אותם בתור עובדי־אלילים, אבל קשה להאמין, כי העבדים שנתחנכו והיו זמן־רב ברשות היהודים לא ידעו, למצער, את ראשי יסודות היהדות.

הרבה פחות ממסחר־החוץ של יהודי פראנציה ידועים לנו עסקיהם בפנים הארץ. ישנו מקום אחד בפקודות המלך, שידיעתו השטחית נותנת מקום לתאר איזו תמונה של עסקי הסוחרים היהודים, הרצים עם סחורותיהם ממקום למקום, עומדים לפני בית־המשפט למען מצוא קונים, וממלאים את החיל למען מכור לאנשי־הצבא את סחורתם. אבל התמונה הנה בלתי־אמתית, שמקורה בהקריאה הבלתי־נכונה בהמקור; שמה נאמר רק, כי אין לדרוש מסים חדשים מאלו הסחורות שאינן עומדות למכירה, ושבעליהן מעבירים אותן אך ממקום למקום, לבית־המשפט או למחנה־הצבא. באמת אפשר היה בימי הקארולינגים לעסוק במסחר גדול אך בשני מינים של סחורות, מלבד ארג־הצמר שהאורגים היו עסוקים בעצמם במכירתו, בתבואות וביין. במסחר הדגן התענין קארל הגדול; אסר להוציא מן הארץ וקבע מחירו. ממקום אחר ידוע לנו, כי סוחרי מאינץ היו מביאים לעירם תבואות שונות באניה דרך המאין. במכירות היין עסקו יהודי ליאון. אגובארד מאשים אותם במעשים מכוערים בעת שימת היין בחביות ואומר, כי הם מותרים אך יין כזה להנוצרים שהם בעצמם, בהיותו אי־נקי, אינם חפצים לשתותו; מובן, כי להאשמה הזאת איננה מסכמת העובדה, שהגהו מכפר בעצמו, כי היהודים מתפארים שבעד מכירת יין לחצר המלך קבלו הרבה לשראות של כסף.

בפקודה אחת, המיוחסת לקארל הגדול, נאמר על היהודים למכור יין, תבואות ועוד דברים אחרים; אבל בסוף הפקודה נאמר, כי העובר עליה יחרם כל רכושו, ומפסיד את הכספים שהלוה וכן המשכנות, כלומר, המשכנות שקבל בתור ערבון על ההלואות. אבל אמתת הפקודה הזאת מוטלת בספק גדול. כי היהודים בימי הקארולינגים עסקו בהלואת-כספים במשכנות, אי-אפשר להוכיח; מלבד כי פקודה המוטלת בספק אוסרת להם לקבל חפצי בתי-התפלה בתור ערבון. בפקודה אמתית אחת מצוה קארל הגדול לעושי-רצונו, כי ישגיחו היטב, שהבישופים והכהנים ישמרו על חפצי בתי-התפלה, יען כי ספרו לו, שהסוחרים, יהודים ואחרים, מתפארים, שיכולים הם לקנות מהבישופים והכהנים את כל מה שמוצא חן בעיניהם. בלי עזרה של נתינת וקבלת קרידיט אי-אפשר היה, כמובן, לנהל את המסחר. אפשר הדבר, שהיהודים לקחו דמי-קדימה על הסחורות שהיו צריכים לתת אחרי-כן או, על-פי המנהגים העתיקים, לוו כסף לצרכי נסיעותיהם בים וביבשה. וככה אפשר לבאר, כי יהודי אחד היה חייב לאחד הגזירים 24 ליטראות של כסף, ויען כי היהודי לא יכול לשלם, היה הגזיר מלוה אותו תמיד על דרכו. היו גם מקרים, שהיהודים היו המלוים. הודנה, אשת הגראף בירנהארד מטולוזה, אשה כשרה וצנועה, מספרת לבנה ווילהלם בספר-זכרונותיה, כי היא אולצה במקרים רבים ללוות כסף לא רק מנוצרים כי-אם גם מיהודים, ועד כמה שידה מגעת, שלמה את החובות הללו, ותשתדל גם לדבא לשלם את חובותיה; אבל אם יקרה הדבר שבזמן מותה לא יהיו כל החובות מסולקים, מבקשת היא את בנה, שיחקור היטב אחרי המלוים, וישלם להם מירושתה וגם מכספו. גם הכבוד, לעזור להגראפית בשעת דחקה, היה ליהודים. אם ההלואות הללו היו תמיד בכסף, ואם גם היתה מוכרחת לשלם רבית בעד ההלואות, לא נאמר שם דבר.

המסחר הפנימי היה נעשה בהשוקים. כי היהודים לקחו בזה חלק, אפשר כבר לראות מתלונתו של אגובארד, שדחה את את יום-השוק בליאון מיום-השבת ליום אחר שחפצו בו היהודים. אבל ימי-שוקה הללו היו לתועלת תושבי הערים, שבהם היו

קונים צרכי־אוכל ושאר הדברים הנחוצים להם, והיהודים, כמו יתר תושבי העיר, היו עושים אז את קניותיהם. ועד כמה גדול היה חלק היהודים בין המוכרים אי־אפשר לנו לדעת. קופצים על החפצים היקרים, שבמסחרם עסקו היהודים, קשה היה למצוא בין האכרים, אלה המבקרים התמידיים של יומי־דשוקא. הרבה יותר טוב היו יומי־דשוקא השבועיים, בשביל הסוחרים היהודים היו המכירות בחצר האחוזה אשר באאכין; אבל במקור אחד נאמר אודתם ואדות הסוחרים הנוצרים, שהם עושים עסקים בשוקים ובמקומות אחרים, כלומר, גם שם בקשו קונים לסחורותיהם או שהיו להם שם בתי־מסחר. התפקיד היחידי של המסחר, להיות איש־הבינים בין העושה והאוכל, הנהו אי־אפשרי בהשוקים ששמה נפגשים שני אלה יחדיו. על השוקים השנתיים לא היו חסרים בלי־ספק המוחרים הנוסעים בין היהודים; אבל על השוקים השבועיים לא היה מקום גדול למען עסקיהם. העיקר הזה היה, לדעתי, נכבד מאד למה שבא אחרי־כן.

כי היו בעלי־מלאכה יהודים בימי הקארולינגים אי־אפשר לדעת בבירור; ממפקודת קארל הקרח דמעידה שגם על היהודים חל האיסור הכללי, להתיך כסף וזהב, יכולים להחליט, שאחרים מהם היו צורפים בכסף ובזהב.

ד.

בעבודת־האדמה עסקו יהודי גאליה, אולי אך באופן מוגבל, עד כמה שאפשר היה להם בתור תושבי הערים לעסוק בהעבודה זו מחוץ לעיר, אבל יש לנו עדים נאמנים אדות אחוזות גדולות של יהודים. ויען כי לא היתה להם הרשות להחזיק עבדים נוצרים, השתמשו בנוצרים חפשים לעבודת הבית והשדה; מעיד על זה הארכיבישוף אמולה, הממלא־מקומו והעושה כמעשהו של אגובארד, ביחוד ובפירוש אדות יהודי ליאון. להמצב הזה מתאים הדבר, מה

שברשימות האחוזות וואלירינים ובגנילים בפראנציה הדרומית, שהיו שייכות להעברי גוידיוקוס ולבניו יעקב וביבציום, לא נרשמו שום עבדים, כי־אם אך החפצים האחרים שהיו באים ברשימות כאלו. הבתים והבנינים, השדה־המעובד והבלתי־מעובד, הרי־הגפן, המגרשים, דריתים, נאות־דשא, הבארות והנהרים, והדרכים.

אחוזות רבות היו בידי היהודים בנארבונה, שכנראה נשארו עוד בידם מימי הגוטים־המערביים. העיר היתה עשרות בשנים תחת ממשלת הערבים, עד שבשנת 759 באה תחת רשות מלך הפראנקים פיפין. אגדות מאוחרות מספרות איך שבהמלחמה לפני שערי נארבונה הקריב יהודי אחד את נפשו והציל את חיי קארל הגדול, בזה, שנתן את סוסו להקיסר שאבד את סוסו במלחמה והוא בעצמו נהרג במקום הזה. ובתור הכרת תודה להיהודים, נתן להם הקיסר החלק השלישי מן העיר ופרסה אחת מסביבה ולראשיהם בכל מדינות מלכותו נתן פריביליגיות ישונות. אגדה אחרת מספרת: הקיסר קארל בקש מאת מלך בבל, שישלח אליו אחד מצאצאי בית־דוד. הכליף שלח אליו את החכם המפורסם רבי מכיר, והקיסר נתן לו במתנה חלקת־אדמה גדולה שכבש זה עתה במלחמתו עם המויאורים. ואחרי אשר לכד את העיר נארבונה, חלק אותה הקיסר לשלשה חלקים, החלק האחד נתן לנציב המדינה Vicecomes הוא אימיריך, החלק השני להבישוף והחלק השלישי – לרבי מכיר וכבד אותו בשם־התואר של אציל. באהבתו אותו נתן ליהודי העיר פריביליגיות מצוינות. בהזכרונות המסובכים אדות המקרים של כבוש סיפטימניין בגאליה הדרומית, שלפנים היתה שייכת לממלכת הגוטים־המערביים, על־ידי הפראנקים, ידועה לנו, למצער, עובדה נאמנה ונכונה אחת. כי הפראנקים שצרו על העיר נארבונה (בשנת 759) עשו חוזה עם הגוטים אשר בפנים העיר, שיהרגו את צבא האויב המגין על העיר; ובעד מעשיהם אלה הורשה להם לחיות על־פי חוקיהם ומנהגיהם. העובדה הזאת נרשמה בזכרונות של אותו הזמן. בהמלה גוטים יהיו צריכים להיות נכללים גם היהודים, אם לא שבהמקום הזה ברשימות הכרוניקאי מויסיצנס צריך לקרוא „עברים“ במקום גוטים, ועל־ידי־זה נפתרות עוד שאלות שונות.

בנארבונה היה צריך להיות מספר גדול של יהודים, גם אחרי הגירוש שגרשם (בשנת 673) מלך הגוטים-המערביים וואמבה. סימנים על מצבה אחת משנת 689 נותנים מקום לשער, כי באותו הזמן היו מודיעים גלוי את דבר אמונתם. אמרו, כי כאשר כבשו הערבים את העיר נארבונה (בשנת 720) דמיתו בה כל נפש זכר; בכל-זאת לא נשארה העיר ריקה מתושביה. בן-משק-בית מלך הפראנקים, קארל מארטיל צר עליה בלי כל תוצאות, והיא היתה אז המצודה האחרונה של ממלכת הערבים מעבר מזה של הפירינים.

מקור אחד, שמשערים את זמן חבורו כעשר שנים אחרי כבוש נארבונה, מאשר על-פי ההשקפה הראשונה, את האגדה אודות הטובות שנעשו ליהודים. במכתב אחד אל הארכיבישוף אריבירט מנארבונה ולכל האצילים והשרים מסופטימניין וספרד מתאונן האפיפיור סטיפאן, שלדאבון לבו ונפשו שמע, כי העם היהודי המורד באלהים והשונא את אמונתנו, יש לו, על-פי תוקף פקודות מלכי הפראנקים, בתים ואחוזות בהערים והסביבות השייכות לעם נוצרי, וגם יש לו פועלים נוצרים, וכרמיהם ושדותיהם נעבדים על-ידי נוצרים, ובתוך העיר ומחוצה לה גרים הנוצרים אצל הבוגדים האלה והם נחלפים ביום ובלילה ושומעים את קללות היהודים, והאומללים האלה מוכרחים לעבוד כל עבודה בשביל הכלבים היהודים. מה היה בחפץ האפיפיור לעשות נגד המצב הזה, אין המכתב מודיע; אך על-ידי עובדה פורמאלית אחת אפשר להכיר, כי המכתב הזה איננו של האפיפיור סטיפאן, אם בכלל איננו שקר ומזויף. האפיפיור סטיפאן השלישי (משנת 768 עד שנת 772) לא היה בן-זמנו של פיפין.

כי הרשות ליהודים להיות בעלי-אחוזות היה בתחלת ימי-הבינים כדבר המובן מעצמו ושום איש לא הטיל בזה ספק. היו אמנם לפעמים דברי משפטים וריבות אודות שייכות חלקת-אדמה ידועה לאיש יהודי, ובפרט שעל-ידי המלחמות התכופות והמהפכות המדיניות נולדו ספקות שונות באמתת התעודות. נגד עלילות כאלו היה מכתב-החסות של המלך מגין, וכחו היה יפה לפני בית-המשפט להוכיח על קנין האחוזות הללו ושום בית-משפט, מלבד המלך בעצמו, לא יכול כבר לנצל היהודים מאחוזותיהם.

במקור יהודי מאוחר אחד מדובר אדות תעודה (רומאית) של הקיסר קארל ובחתימתו שנתנה ליהודי נארבונה. רבי מכיר, ראש העדה, ובניו היו נכנסים ויוצאים בחצר הקיסר. מי שהעיז לנגוע בזכויות רבי מכיר ובקניניו, נענש על־ידי הקיסר בעצמו. הנשיא היה כותב להקיסר, וזה פקד לפקידיו, והדרישה היתה נעשית בלי איחור. גם הנוסע בנימין מטולידה מספר על־דבר האחוזות הרבות שישנן לרבי קלונימוס, בן הנשיא תודרוס מבית־דוד, וכי שום איש לא יוכל לקחת אותן מאתו. קארל התם הוציא פקודה אחרת אדות קניני היהודים. לבישוף אחד איריפונס ולהכהן ולטפאר, המכהנים בבית־התפלה של הקדוש קלינטיניוס בעיר נארבונה, נתן במתנה את כל האדמה והריחים הנמצאים תחת הגשר (העתיק הרומאי) בהעיר והשייכים להיהודים, וגם הריחים השייכים גם־כן ליהודים אשר במיקטאפידילי. וגם במקרה הזה היתה הפקודה הזאת מכונת רק בנוגע להמסים; קנינם לא נשלל מאתם. אחרי־כן (בשנת 955) קנו האחים שמואל, יוסף, משה, יצחק הלוי, בני אברהם מאנדיאס ואשתו טוציה ובנם ווילהלמוס חצי הריחים גאצלום על נהר אוידע תחת הגשר בנארבונה, שמעבר מזה היו אצל הריחים של היהודים הנזכרים ומעבר השני אצל צנורות־המים של העברי יוסף.

ידיעה ברורה אדות המצב המשפטי בעניני קרקעות היהודים אשר בנארבונה בימי הקארולינגים אי־אפשר לדעת מהמקורים המעטים. ומה שידוע לנו הם רק מקרים בודדים. בעיר וויאן היה בית אחד, על־פי עדות התעודות, אצל אדמת היהודים. המלך לודביג מבורגונד השפלה אשר להבישוף יצחק Isaak את אחוזותיו אשר בהפלכים וויאן, ליאון והפרובאנס, שיש לו ושיבואו בידו בכל אופן שהוא, בירושה, מתנה, חלוף וקניה מקרוביו, נוצרים, יהודים, יהודיות, עבדי־המלך ובתי־המסגד. להיהודים שבאו תחת חסות המלך היתה רק אז הזכות לעשות באחוזותיהם כל מה שלבם חפץ, אם נאמרה זאת בפירוש במכתב־החסות; ואם לא נאמרה, היו מוכרחים לבקש רשיון מיוחד מאת המלך, כאשר חפצו למכור את אחוזותיהם לאחר. יסוד הדבר הזה הוא בהמשפט הכללי של החסות; גם בתי־התפלה והמסגד היו צריכים במקרה כזה לבקש רשות מאדונם שהיו חוסים

בצלו. החוק הזה לא שמר על קנין הקרקעי של היהודים, כמו על קניני בתי־תפלה לנוצרים, שהועיל להם כי אחזו באחוזותיהם לצמיתות. בימי הירידה של תקיפות המלך, בסוף המאה התשיעית, לא היה כבר המנהג בחלקי הממלכה אשר בפראנציה המערבית והבורגונדית לקבל יהודים תחת חסות המלך, זאת הזכות שהיתה לה ערך כל־כך גדול לגורל היהודים באשכנז. אבל טרם שנבאר את יתר פרטי ההתפתחות, עלינו לתאר צדדים חשובים אחדים הנחוצים לנו בכדי להבין היטב את תולדות יהודי המערב בימי הקארולינגים.

ה.

בהממלכות הגרמניות שנתהוו על־ידי נדידות העמים באה על היהודים, על־ידי נצחון הקאתוליות וההשפעה שהיתה להבישופים ממלאי־מקומה על הנהגת הממשלה, תקופה של רדיפות נוראות. הכנסיה שנתחזקה ונתאמצה מבקשת אמצעים להביא תחת כנפיה את כל מתנגדיה, המרות באונס, כמו שהיו בספרד של הגוטים־המערביים, לא חסרו גם בממלכות הפראנקים והלאנגובארדים; אבל ביחד עם זה הוברר הדבר, שלא בכח הכנסיה ולא בכח הנוצריות לרפא את התבל העתיק מהריסותיו ולתת לו חיים חדשים. זאת הירידה הקולטורית, שהיא אופיית בתקופת קיסרי רומי, הגיעה בהמאה השביעית עד למדרגתה היותר תחתונה; לארץ המערב בא שנוי בהתרבות ע"י יסוד הגרמני, שבא על־ידי אבי משפחת הקא־רולינגים, בלקחו את רסן הממשלה מידי צאצאי המלך הפראנקי חלודביג.

המקרים החשובים האלה קרו בחצי הראשון של המאה השמינית. אז שם קארל מארטיל, ההירצוג מאוסטירזין ושומר בית־המלך המירובינגי־החלש, מעצור לנצחונות האיסלאם. רוב החיל היה באנשי־צבאו האוסטרזיים, שאתם נצח אצל פויטיר את הערבים שהגיעו כבר עד ללב גאליה. לחמו – עד אשר נפל האמיר אברהמן חלל

על שדה המלחמה, וזה היה הקץ להמלחמה הזאת. על־ידי תוצאות המלחמה האחת הזאת לא הוסרה עוד הסכנה. הערבים, שגורשו מארצות הדרומיות־המערביות פנו להמדינות הדרומיות־המזרחיות וכאשר עברו את הרונה התחברו אליהם גם אחרים מאצילי בור־גונדה ונשיאיה, ונחוץ היה נצחון חדש של האויסטרזיים למען הבטיח את הנצחון הראשון. במלחמות קארל מארטיל עם נציבי הכליפים, רואים אנו את ארץ גאליה, או למצער, את חציה הדרומי בתוך סבת הריב. אמנם פגשו הערבים הרבה יותר התנגדות באק־וויטינין מאשר בחצי־האי הפירינאי; אבל בשום מקום לא נחלו נצחון כל־כך מהר ובנקל כאשר בספרד. עיפה וחלשה ממלחמותיה הפנימיות, נפלה מהר ממלכת הגוטים־המערביים על־ידי הדחיפה הראשונה מחוץ; נשיאי וגדולי הארץ שהתעסקו בעניניהם הפרטיים לא עשו שלום ביניהם בימי הסכנה הכללית הזאת, והבישופים שהתערבו יותר מדי בענינים מפלגותיים, לא יכלו כבר לעורר תנועה כבירה שתגן על הכנסיה. והמוני העם, הקולוניסטים והעבדים באחוזות האצילים והכנסיה ראו במנוחה את חלוף הבעלים, כמו לפנים בימי התישבות הגרמנים בהמדינות הרומאיות. מה איכפת להם, אם יתנו את תוצאות עבודתם לממלכת המחמדים במקום הבעלים הנוצרים. אלה שלא היה להם מה להפסיד, יכולים היו להרויח, כי בבואם בברית האיסלאם השיגו את חופשתם. כדברים האלה היו יכולים לקרות גם לממלכת הפראנקים, לולא הכח האמיץ של האויסטרזיים, שהגינו על הממלכה. הם שמרו יותר את לאומיותם המקורית מאשר בני־גזעם בהמדינות הרומאניות; מנהיגם, ההירצוג מאויסטרזין, עשה גם סדרים בנוסטרין ובורגונד והרים בזה את כח הממלכה, שנתן לו הזכות למשול בהממלכה הזאת ובמלכה.

בזה, שקארל מארטיל, בנו פיפין ובן־בנו קארל הגדול, השתדל לקשר ולחזק את כל חלקי הממלכה בקשר אמיץ, נתחזק הרבה גם האופי הגרמני של ממלכת הפראנקים. נתקשרו עם הממלכה, כמו אל אלה השבטים ששמותיהם נשאו האשכנזים גם אחרי־כן, הפראנקים אשר בהארצות התיכוניות של הרהיין והמאין, הפריזים, הטירינגים, האלאמאנים, הבייארים, ולסוף גם הזאקסים,

שעה אז היו בלתי־תלויים כלל בהממלכה. בימי המלחמות שהיו תוצאות הדבר הזה, לקח פיפין הקארולינגי את כסא־המלך של דמירובינגי האחרון; ולסוף נתחדשה על־ידי קארל הגדול הקיסריות. ממלכת הפראנקים היתה לממלכת התבל שהתפשטה על כל הארצות של שבטי דגרמנים והרומאנים.

מיום שנתן הכתר על ראש־קארל (ביום חג־הלידה בשנת 800) חשבו בימי־הבינים את יום ביאת הממלכה היונית תחת ממשלת הפראנקים. לא בהקיסר, שמקום מושבו היה בקונסטאנ־טינופול, ראה המערב אז את ממלא־מקום הציזארים הרומאים, כי אם בדמושל מצאצאי הגרמנים, שהאפיפיור שם את הכתר על ראשו. כמו לממלכת הפראנקים, ככה גם להקיסריות היה אופי גרמני. ביחוד אפשר להכיר את ההבדל בין דרכי הרומאנים והגרמנים ביחוסיהם אל הכנסיה והנוצריות. קארל מארטיל כמו ממלא־מקומו היו בלי־ספק נוצרים נאמנים להתם. הוא היה מבקר בלי־ספק לעתים תכופות את בית־התפלה, והשתחוה לפני הקברות הקדושים ואת הכהנים היה מכבד, הכל לפי הדישות ומנהגי זמנו. ובכל־זאת לא פחד לתת לאנשיו הנאמנים חלקות־אדמה ואחוזות מאלו שהיו שייכות להכנסיה ולבתי־התפלה הנוצרים.

מכירת אחוזות הכנסיה לאנשים פרטיים, שהחלה על־ידי פיפין, הביאה בכנסיה את היסודות החדשים של הקארולינגים בעניני הצבא והממלכה. הוא בראה את היסודות החמריים בשביל צבא הפרשים, שדוה נחוץ בהמלחמות עם פרשי הצבא הערבי, ובשביל המשועבדים להם. המשועבדים, שקבלו את אחוזות הכנסיה, נשבעו שבועת־אמונים מיוחדה לאדונם והתחייבו לשלם מסים ידועים ולפרנס מספר ידוע של אנשי־צבא רוכבים על סוסים. ראשי־הכנסיה, שהסירו מהם את עול העושר הרב, ושעל־ידו היו מוכרחים להתערב בעניני המדינה, יכלו עתה לעסוק בענינים רוחניים. השאיפה להרים את מצב הכהונה היתה כבר לקארל מארטיל, ועוד יותר השתדלו בזה פיפין וקארל הגדול. שיבת הכהנים לעבודתם ולמלוא חובותיהם הרוחניים, הקטינה את עמידתם העצמית. הממשלה על הכנסיה הגדילה את ערכו של הקיסר; הוא יכול להשתמש למען השג מטרות מדיניות.

באונס ובכפיה הביא קארל הגדול את הזאקסים בברית הנוצריות. בעונש של מות ענש את כל אלה, שעברו על מצוות דתיות קלות; מי שלא שמר את התעניתים במועדם, הומת, כמו רוצח נפש כהן או כמחלל את קדשי הנוצריות. הומתו כל אלה שלא הפצו לקיים את הטבילה. ובכל־זאת אין לדמות ולהשוות את מעשי קארל הגדול עם הרדיפות של היהודים בממלכת הגוטים־המערביים. כי למען הכניע תחת ממלכת הפראנצים את הזאקסים שנוצחו רק אחרי מלחמות קשות וארוכות, מוכרח היה להנהיג שמה את סדרי הכנסיה והממשלה של הממלכה. הגראפים, המשועבדים והבישופים היו כבאי־כח המלך בהארץ. והקארולינגים הנהיגו את הסתדרות הכנסיה בכל ארצות הגרמנים שהיו כבר נוצרים; אבל בזאקסין נחוץ היה לברוא את יסוד ההסתדרות הזו, את הדת, על־ידי בואם במסורת הברית הנוצריות שהתנגדו לה הזאקסים העקשנים, ולמטרה כזאת אי־אפשר להגיע בעזרת אמצעים קלים.

אבל לא רק מטרות מדיניות הסבו להכפיה הדתית, שהשתמש בה קארל הגדול נגד הזאקסים. באותו הזמן ובארצו היה כבר להנוצריות ערך מיוחד, שלא היה לה קודם. היא היתה ליסוד קולטורי, הלוחמת נגד המנהגים הפראים של העמים הבארבאריים וממציאה להם את יסודות ההשכלה הגבוהה. אצל כל אלה השבטים האשכנזיים, שבימי מסעי־העמים לא התישבו בתוך הרומאים, התחילה ההתפתחות של החיים הרוחניים וגם האיקונומיים רק על־ידי הנוצריות. להתרוממם מתרבותם הנמוכה בכחותיהם העצמיים לא יכלו בשום מקום. בימי קארל הגדול היו הזאקסים דומים ממש להגרמנים, כמו שתאר אותם טאציטוס כשבע מאות שנים לפני זה. כי הנוצריות בנגוד ליסודותיה ומהותה העצמית, היתה לאמצעי קולטורי, אפשר לבאר ולהבין על־ידי יסודותיה הרבים שלקחה מהתרבות העתיקה, שבמלחמתה עם העולם העתיק נאנסה לקבל את יסודותיו נגד חפצה ורצונה ובלי ידיעתה והכרתה. וכאשר האויב היה כבר מנוצח, לא היה עוד מקום לאי־הרצון מצד ראשי־הכנסיה כנגד הספרות הקלאסית. מעוטפים בלבוש הנוצריות, ועל־ידי כהנים־מורים הובאו יסודות העולם־העתיק לאשכנז ובתמונתה זו נתועדה לגאליה

הרומאנית אחרי זמן של שבע מאות שנים. אך בהעבר ההרמי של האלפים, באיטליה, במקום שנוכחו בתי-כפר לרקדוק, לא הגיע הדבר למצב כזה, שההשכלה תהיה מתנת הכהונה; שמה נשארה הכהונה (בגבולותיה הצרים, בתור מוסר הדואג לרפואת הנשמה החוטאת ולא היתה לה התעודה הקולטורית כמו לאחותה הצפונית.

ו.

על-ידי הערך החדש שהיה עתה לנוצריות, ועל-ידי המצב החדש של הכנסיה בא גם שנוי נמרץ ביחוסה להיהודים. הלא אפשר, כי בימי המבוכות של המאה השביעית נחלשה השנאה הרבה לישראל, שבימי הגוטים הגיעה לידי המרה של כפיה; אולם ערבון לבטחון חיי היהודים בלי מפריע היה חסר, כל-זמן שהיו תלויים בחסדי הבישוף, שברצונו היה לסבול אותם בעירו או לא, ובעלי הכנסיה היו על-פי טבעם מוכרחים לאחוז באמצעים של כפיה לשמד. רק כח הממשלה יכול היה לתת מנוחה להיהודים, למצער, לחסות עליהם מהתנפלות, שבימי ממשלת הכומרים עשו אותן המלכים בעצמם. בכח הממלכה היה להגן על היהודים, וכשהיה צורך בדבר, יכולה היתה לצוות גם להכנסיה שתעשה כמעשה. יחס הקארולינגים להיהודים היה יותר תלוי בהפוליטיקה של המדינה בנוגע להכנסיה, מאשר באהבתו או שנאתו של מושל זה או אחר להיהודים. אמנם המקורים הרבים מעידים על הטובות הרבות שעשה לודביג החסיד עם היהודים; אולם הבן הזה הלך בדרכי אבותיו, וקארל הגדול כבר גמר את המעשה הגדול שהחלו אבותיו לעשות. מלכים, שבאש ובחרב לחמו את מלחמת הנוצריות, לקחו את היהודים תחת חסותם המיוחדת. הסתירה הנראית הזאת מבוארת בשים עין אל המטרות הפוליטיות ואל הטינדינציות התרבותיות שהיו נחלת מלכי פראנציה.

על-ידי פעולתם המסחרית היו היהודים נחוצים ונדרשים, הם היו אנשי-הבינים בהמסחר של המערב עם ארצות האיסלאם; אולם

לא למען ערכם האיקונומי ולא יען כי אפשר היה להשתמש בהם בשליחות להכליפים סבלו את היהודים. התחדשות החקירה המדעית על־ידי קארל הגדול לא היתה בלי השתתפות היהודים. אמנם אין להאמין להאגדה אדות קריאת רבי מכיר מבבל, אבל יש עדים נאמנים אדות חכמים יהודים בממלכת הקארולינגים ובחצריהם. הרבנים מוירוס, הגמון בפולדה, ואחרי־כן האירצבישוף ממאינץ (בשנות 847—856), „אחד מגדולי המלומדים בזמנו", היה בא עם היהודים ביחס למודו, והיה מבקש מאתם שיבארו לו את דברי תורת משה. על־פי זה היה חי בגרמניה בהמאה התשיעית, למצער, יהודי מלומד גדול אחד, שההגמון השואף לחקירה היה צריך לקחת תורה מפיהו.

במקומות אחרים היו היהודים מכובדים לא רק בשביל ידיעותיהם התיאולוגיות. בשיר־מליצי אחד של המלומד ירה סאריליוס לכבוד המלך קארל הקרח מפראנציה המערבית נאמר: פראנציה שמחה בנצחונותיך הגדולים; היהודי, היוני שרים את נפלאות גבורתך, השוטי שומע לפקודתיך, והגורמאני חרד מפניך. העברי, השוטי והיוני נמצאים גם בשיר שני של המשורר הזה, ששר לכבוד המלכה אירמינגרד (אשת לודביג השני מאיטליה). היהודי מביע את תהלת המלכה, היוני והשוטי מפארים אותה, וכולם שמחים, בהיותה גברתם ומשבחים את אלהים בעד זה. את הדברים האלה אי־אפשר להבין אחרת, כי־אם אמנם היו אז יהודים שבשירים עבריים הללו את מלכם, כמו שהמשורר עשה את הדבר הזה בהשפה הרומאית. הדבר הזה איננו בלתי־אפשרי. לקארל הקרח היה יהודי אחד, סדכיאס, אהוב וחביב מאד, כי היה ידוע לרופא מומחה והקיסר שם אותו לרופאו הפרטי; מלבד זה היה סדכיוס, על־פי מקור אחר שבכלל ידיעותיו הן נכונות, „סיקופאנט", כלומר ידע היטב את חכמת הכשפים ולרמות את מחשבות איש בחכמתו. אפשר שהיה אחד מבעלי חכמת הסוד המזרחית, שנתפשטה מימים קדמונים בבבל. הכמות הקבלה, המאגיה והאסטרולוגיה היו מזורות לחכמת הרפואה, אבל לא נמנעו מלהשתמש בה באופן נכון. בכל אופן נחוצה היתה להידיעות הללו השכלה גבוהה. אולי חבר סדכיוס זה שירי־תהלה עבריים לכבוד ידידו המלך.

כי היו יהודים מלומדים עוד בחצר קארל הגדול אי-אפשר להוכיח הוכחה נאמנה. בכל אופן היו היהודים שסבבו על פני כל הארץ, סוחרים יודעי שפות רבות ובעלי נסיונות החיים, וידיעות תיאולוגיות בוודאי לא היו חסרות להם, כמו לפריסקוס בזמנו. בקרבת לודביג החסיד היו מכבדים את היהודים, לדברי אגובארד מתנגדם, כעד מעשי אבותיהם. בני כהנים, דור צדיקים, צאצאי הנביאים היו קוראים היהודים את עצמם ולא בלי השפעה נשארו דבריהם בעת הויכוחים הדתיים בחצר המלך. אשכנזי, בן משפחת אצילים עתיקה, הדיאקון בודו, חניך בית-המלך, שהיתה לו, לפי ההשפעה, משרה בלשכת המלך, עבר בגלוי אל היהדות, מל את בשרו, קרא את שמו אליעזר, ובספרד, מקום שקבע את דירתו, נשא אשה עבריה; בן-אחיו, שלוה אותו בדרכו, עשה כמעשהו. המקרה הזה, המובא בכל פרטיו בזכרונות הממלכה, מעיד, כי אמנם נכון הדבר המסופר במקומות שונים אודות החבה היתרה שהיתה נודעת בהימים האלה לספרי היהודים. אולם הספור, כי המלכה יהודית, אשתו השניה של לודביג החסיד חבבה את היהודים, אינו אלא השערה.

לשנאת היהודים של הארצבישוף אגובארד מליאון, שמסרה לממלא-מקומו אמולה, הסב ריב בלתי-נכבד שאופי מקומי לו. הנגודים הפוליטיים-הפנימיים שבעמל רב עלתה לו לקארל הגדול לבטלם כמעט, התבלטו עוד הפעם בימי לודביג החסיד. ההבדלים שידי קארל הגדול החזקות הכניעום, הביאו את ממלכת השני לידי מצב של תסיסה. כי במות קארל הגדול החלו בניו לריב בעד הירושה. מפלגת הכהנים אמרה כי הבכור, בתור יורש הכתר שנתן מאת האפיפיור, צריך לקבל גם את חלק הממלכה היותר גדול, אבל הבנים הצעירים דרשו כי תחולק הירושה על-פי מנהגי הגרמנים, כלומר, בחלקים שוים. על צדם היו אצילי הארץ בתקותם, כי כאשר תחולק הממלכה, נקל יהיה לקבל אחוזות גדולות של הממלכה והכנסיה ברשותם. אמנם בימי הריבות הגלו שכחו לפעמים את הנגודים הפרינציפיאליים, ובהמקרים ההיסטוריים האלה היה לשנאת אגובארד להיהודים ערך בלתי-חשוב מאד; אבל כי השנאה הזאת יצאו מאת אלה שחדשו את זכות הכתר שנתן מאת ראש-הכנסיה,

איננה אך במקרה. אם משפטי הזכות של הכנסיה חשובים מאלה של הכלליים, כמו שחשבה מפלגת הכהנים, אז לא היתה כבר רשות להמלך להוציא חוקים בדבר היהודים. על יסוד החלטות הכנסיות, יכלו הבישופים לעשות בהיהודים כטוב בעיניהם. כאשר התאספה הכנסיה במו (בשנת 845) והחליטה, כי הנסיכים הנוצריים וכל חורשי אלהים יתנהגו עם היהודים על־פי החלטות הכנסיה וחוקי הקיסרים, נתחדשה גם החלטת הכנסיה הרביעית בטולידה, שעל־פיה צריך לקחת את כל ילדי היהודים מהוריהם ולחנכם בבתי־נוצרים.

כאשר חפצו להנהיג את החלטות הכנסיות של ממלכת הגוטים־המערביים בתור חוקים קיימים גם בפראנציה, התקרבו כמעט אל אותו הזמן שאלה החוגים עצמם זייפו חוקים מדיניים־דתיים. לדרישה כזאת לא הגיע גם אמולו, כאשר ציין להוגמה את ההמרה באונס בימי המלך סיסבוט, ואף אגובארד הסתפק אך להראות על הכנסיות הגאליות הקודמות במחברתו אודות האמונה הכוזבה של היהודים, שחברה ביחד עם הבישוף מויאן והבישוף משאלון, ששלחה ללודביג החסיד. הודות להמחברת הזאת ושאר ספריו של אגובארד נודעו לנו הפרטים, אם כי לא כולם, אודות המקרים אז. לדברי המחברת הזאת היתה סבת הריב בין אגובארד והיהודים, מה שהארכיבישוף הטיף את עבדי יהודי ליאון שיבואו בברית הנוצריות. בתחלה השתדל, אמנם בלי תוצאות, שהשרים והאצילים בחצר המלך, אדלהארד, וואלר ודקאנצליר הלישתרי יסכימו למעשיו. ואחרי אשר עלתה בידו להביא בברית הנוצריות אשה עברית אחת (משערים, כי שפחה היתה), הגיע הדבר לידי ריב גלוי. היהודים דרשו את זכותם שנתנה להם במכתב־החסות של הקיסר ושם נאמר, כי אין רשות למי שיהיה להביא את עבדיהם ושפחותיהם בברית הנוצריות בלי רשיון בעליהם. מפקח היהודים, איברהארד, שנתמנה מטעם הקיסר להיות צופה ומשגיח על זכויות היהודים, הזהיר אותו בועד מיוחד מטעם המלך להוציא ממנו את השפחה הזאת באונס. ואז החל אגובארד להתנפל בדרשותיו על היהודים, והדבר הגיע, כנראה, לידי מהלומות והכאות, עד שהיהודים קראו באמת לעזרת הקיסר. בכל אופן באו שליחים מיוחדים ביחד עם מפקח היהודים

לפני הקיסר, שהצליחו בשליחתם. בשובם הביתה היה בידם כתב־מלכות להארכיבישוף, כי יחדל לדהיש דרשותיו המלאות שנאה להיהודים ומכתב שני אל הנציב המושל מטעם הקיסר בליאון, שיעמוד לימין היהודים. אגובארד הודיע, שהמכתב הוא בוודאי מזוייף, אבל איבהארד הודיעו והזהיר בו, כי יקצוף המלך עליו בעד המרותו את פקודתו. ולפיכך מצא הארצבישוף לטוב לפניו לעזוב את ליאון; ובבוא צירי הקיסר לליאון לצוות עליו, כי ישבות מריב עם היהודים, לא היה אגובארד בעירו, וגם הכהנים שעזרו לו בעבודתו זו התחבאו. אין כל ספק, כי הצירים האלה שפטו את הנאשמים ומלאו את משלחתם. אגובארד הודיע להצירים את חפצו להכנע, אבל אך למראית־עין ולא בסגנון ברור. מכתבו להארצבישוף ניברידיוס מוכיח, כי לא עלתה על דעתו להכנע, כי אם חשב מזמות למצוא לו תומכים וסועדים.

יתר דברי המקרה אינם ברורים למדי. אחרי עת קצרה מרדו בני לודביג החסיד באביהם, ואגובארד היה מראשי מתנגדי הקיסר לודביג. אפשר שעל־ידי זה עזב את התנפליותיו על היהודים. אבל השנאה שזרע עשתה פרי. ממלא־מקומו בליאון, אמולו, חבר (בשנת 846) ספר נגד היהודים, והקדיש אותו לכבוד קארל הקרח, הבן הצעיר של לודביג, שאחרי מות אביו ירש, על־פי החוזה בווירדין, את ארץ פראנציה המערבית. אולי עוררה את אמולו לכתוב את הספר הזה אותה העובדה, כי קארל הקרח לא הסכים לאשר ולקיים את החלטות הכנסיה במו, שביניהן היו גם איזו על־דבר היהודים.

השפעה יותר גדולה היתה, כנראה, לשונאי ישראל בימי הקיסר לותיר, זה האיש שהכנסיה תמכה בו, ושירש מאביו כתר המלכות ואת מדינת לותירינגיה, הארץ הבורגונדית אשר בין הרונה והאלפים ואיטליה. משערים, כי ללותיר היה ערוך מכתבו של בישוף אחד המתפאר בהצלחתו בהפצת הנוצריות בין היהודים. הדבר מתאים להחלטות במו, שנחוץ להביא את ילדי היהודים בברית הנוצריות. בהמכתב נאמר, כי היהודים בערי שאלון, מאקון וליאון בורחים עם ילדיהם לארל; אבל זמן כתיבת המכתב הזה איננו ברור למדי. אדות איטליה הגיעה לידינו פקודה של המלך

לותיר או ישל ובנו לודביג המצווה לגרש את כל היהודים. יום צאת הפקודה הזאת איננו ידוע, ואפשר להטיל ספק אם לא באמתתה, אבל למצער ביציאתה לפעולות. פקודה נכבדה כזאת אודות גירוש חלק ידוע מהתושבים היתה צריכה להיות מבוארת ומבוררת לא בדברים קצרים אחדים. יש מקום לחשוב, כי במלה „יהודים" כוונו להיהודים הסוחרים־הנוסעים; להשערה הזאת יש יסוד בדברי הפקודה האומרת, כי אלה היהודים שלא יצאו מן הארץ להזמן המוגבל, יובאו לפני המלך, הם ורכושם; חסרה כל החלטה אחת הנכסים הלא־ניידי של היהודים ומה נעשה בהם. גירוש כל היהודים תמוה ביותר, בהוות שגם הכנסיה עצמה לא הציעה דרישות כאלה. הכנסיה בפאדובה (בשנת 850) החליטה, כי הוא נגד הדגיון הישר ונגד האמונה הנוצרית, שיהודים יטילו מסים על נוצרים, או שתהיה להם הזכות לשפוט את הנוצרים בדיני ממונות או נפשות; ולפיכך מוחרמים יהיו כל אלה, שהכח בידם והם ממנים יהודים על נוצרים.

נגד מנוי היהודים לשרי־המכס התקומם גם אמולו. הוא מאשים את היהודים שרי־הגבול אשר בהמקומות הרחוקים, שהם נוגשים את הנוצרים ואונסים אותם שיכחשו לדתם. דברי חוקי רומי שאסור להיהודים לשאת משרות בהממלכה, נתחדשו על־ידי הכנסיות הגאליות. כי לא השגיחו בחוק הזה ולא נתקיים היטב, על זה מוכיחים דברי אמולו; כי הכנסיה במאכון אסרה להיהודים להיות שרי־המכס. אגובארד ואמולו השתמשו תמיד בהחלטות הכנסיות הגאליות. לעשות פרוד גמור בין היהודים והנוצרים זהו הרעיון היסודי בהדרישותיהם, שהשתדלו להוציאם אל הפועל; ולכן הרבו בתלונותיהם להוכיח את ההפסד הבא להאמונה מקרבת היהודים, שהם הבישופים־הרועים מוכרחים לשמור את עדרם מסכנת ההפסד הזה. הם מראים ביחוד על ההשפעה המזיקה של היהודים על הנוצרים המשרתים ועובדים עבודה בבתיהם; הם שובתים בשבת ועושים כל מלאכה ביום הראשון, הם עוברים על מצוות התעניתים ואומרים גם, שהיהודים יודעים היטב את חכמת הדרוש יותר מן הכהנים הנוצרים.

אבל השנאה נגד היהודים לא שאבה תמיד את הכחותיה ממקור אחד. אמנם מקור השנאה של הארכבישופים בליאון כמו של ראשי הכנסיה הקודמים היה מפני סבות דתיות; אבל כי ישתדלו בהפצת השנאה גם לבזות את פעולתם האיקונומית, דבר כזה לא קרה עוד בימים האלה. על-ידי כך יש לבוא להחלטה נכבדה מאד. בדברי אגובארד ואמולו אין זכר לנושכי-נשך יהודים. הם מדברים על-דבר עושר היהודים — זאת היא הפעם הראשונה שיהודים ועשירות נזכרים בנשימה אחת — אבל מזה אין להחליט בשום אופן, כי היהודים עסקו בעניני נשך ורבית. האשימו אמנם אז את היהודים, כי הם עוברים על חוקים ידועים במסחר-העבדים ושהם מוכרים את יינם הבלתי-מזוכך; ואגובארד איננו שבע-רצון גם מזה שהנוצרים קונים אצל יהודים בשר-טרפה.

בימי המאה התשיעית, כאשר התגברה השאיפה לממשלת הכהנים בארץ, נחלשה, כנראה, התנועה נגד היהודים, כי בימי ירידת בית הקארולינגים ובטול האחדות של הממלכה הושמו על הכנסיה תפקידים חשובים. את הדבר שאגובארד לא הצליח במעשיו, מבאר אמולו בתנאי-הזמן ותהפוכותיו. להצלחותיו הוא עצמו, אם דגהו אותו הבישוף, שהביא את ילדי היהודים בברית הנוצריות, לא היה ערך קיים. המלך הראשון בפראנציה שלא היה מבית קארל הגדול, בוזו מבורגונד התחתונה (משנת 879 עד שנת 887), חביב האפיפיור יוהאנס השלישי, ושבעזרת הכהנים עלה לגדולה, מסר, כפי שנתאשר על-ידי בנו (הקיסר העור) לודביג השלישי (בשנת 920) את יהודי ארל לבישוף של המקום הזה. הידיעה הקצרה והאי-ברורה הזאת איננה מבוארת כל צרכה ואין הדבר יודע אם יש לה יחס לאיזו רדיפה על היהודים; בכל אופן היתה הכונה למסור להממשלה את הזכות על היהודים, מה שקרה בתקופה שלאחר-כך לעתים תכופות, דבר שבימי הקארולינגים לא היה ידוע עוד.

פרק חמישי.

היהודים בזמן הקדום לקיסרי אשכנז.

א.

על חופי הריין ישבו יהודים עוד בימי מלכות רומי, מקודם שהתאזרחו שם השבטים הגרמנים. הקהלה בקילן, שעל מציאתה וערכה מעידה פקודת הקיסר קונסטאנטין, לא היתה היחידה, כנראה. יש אפוא יסוד לחשוב, כי בערי ממלכת רומי אשר בהפרובינץ גרמניה, גרו היהודים ונשארו שמה זמן ארוך, כמו בגאליה. פה כמו שם מופיעים המה, אחרי הפסקות רבות, עוד הפעם במקומות מושבותיהם העתיקים. אין עובדות נאמנות המכריחות אותנו להחליט, כי הקהלות העתיקות בקילן, מאינץ (ולפנים בישראל: מגנצה) ובוואָרמס (ולפנים — ווירמייזה) כמו שבארל ובנארבונה, נתבטלו, ואחרי־כן נתחדשו עוד הפעם; אבל ההיסטוריה הנאמנה של יהודי גרמניה מתחלת כשנות המאה העשירית, מאותו הזמן שהקיסריות הגרמנית באה במקום הפראנצית, והאוטונים הזאקסים קבלו את ירושת קארל הגדול.

הממלכה הגדולה של הקארולינגים נתפרדה. וגורל אחר לא יכול היה להיות להממלכה בעלת המדינות השונות הזו, שנתאחדה רק בכחו העצום של מושלה הגדול. אבל חלוקת־הממלכה שהתחלה עוד בימי יורשי הקיסר לודביג החסיד ונמשכה בימי בני־בניו, הביאה גם לידי ריאקציה נגד ההתפרדות הזאת. הקיסר קארל השלישי אחד עוד הפעם כמעט את כל ממלכת אבותיו; אך מפני שחסרו לו הכשרונות, בכדי למלא את חובותיו דתכופים של מושל,

גרם להתפרדות הגמורה של הממלכה. המערב הרומאני נתפרד מעל המזרח הגרמני, פראנציה המערבית, ממלכת קארל הקרח; מארצות ימין-הריין, שנפלו בגורל לודביג האשכנזי, ומהארצות התיכוניות של לותיר נתיסדו הממלכות איטליה, בורגונדיה העליונה והתחתונה. וארץ לותירינגיה היתה לסבות המלחמות והריבות בין פראנקיה המערבית והמזרחית. בהפרוד הזה, שאמנם התאים להתפתחות הבולטת של הלאומים השונים, לא בא הקין להשאיפות של התבדלות. בתוך הממלכות עצמן נמשכו השאיפות הללו בלי דרף. לחנם בקשו הבישופים חסות המלך נגד האצילים הלוקחים בזרוע את רכוש הכנסיה, ושוא גם השתמשו בעזרת כלי-זיין התיים נגד המתקוממים. במלחמות המלכים החלשים, כמו קארל התם, עם מתנגדיהם נתפרדה ארץ פראנקיה המערבית למדינות של נסכים רבים, שמלכם לא עצר כח כנגדם. בפראנקיה המזרחית נשתלשלו המקרים כחומה לאלה על-ידי התפתחות השבטים המיוחדים והורצוגיהם בראשם, שבימי הקיסר ארנולף החזק לא היה להם כל ערך, אבל אחרי-כן בימי לודביג הילד נתפתחו מהר, ובימי הפראנקי קונראד הראשון, יורש כתר הקארולינגי האחרון בגרמניה, אי-אפשר היה כבר להגיד אותם ממצבם החזק.

הודות לנצחון האופוזיציה על הכנסיה שהיתה בברית עם המלכות, נוסדה ממלכת גרמניה. קונראד בעצמו הכיר בשכבו על ערש-דוי, כי לא תהיינה שם תוצאות לשאיפותיו ומסר את כתרו לגדול ההרצוגים, היינריך מזאקסין. בבחירות של הזאקסים והפראנקים היה היינריך הראשון למלך. הוא לא הסכים להמשח ולשים כתר-המלכות בראשו, כמו שהוצע לפניו על-ידי הכנסיה; להרצוג ארנולף מביארן ולהרצוג בורכארד משוואבן מסר את נכסי הכנסיה לחלקם בין חבריהם. וככה נוסדה ממלכת הגרמנים על-ידי התאחדות מדינות ארבעת השבטים, שתכף נתאחדה אתן גם החמישית, לותירינגיה, תחת פקודת ההרצוג הזאקסי.

לא בלי מפריעים מחוץ נעשו הסדרים האלה בפנים. התנפליות נמרצות ובלתי-פוסקות של הבארבארים דחקו להמהפכה הזאת. מצפון באו שודדי-הים הנורמאנים, ובספינותיהם הקלות הגיעו אל החוף ומשם עד תוך הארץ והחריבו והשמידו אותה. מה שקארל

השלישי לא גרש אותם בכח מפאריז, וכי כעה כסף הפירו את המצור ששמו על העיר, היתה אחת הסבות שגרמו למפלתו. בדרום דרשו עוד הפעם הסאראצינים את המלחמה הדתית כנגד הנוצריות. את האי סיציליה קרעו מעל ביצאנץ; ובאיטליה עצמה התאזרחו פעמים רבות. עשרות בשנים משל סולטאן בהעיר האיטלקית באריו ועוד במקומות שונים ומשם היה מתנפל על הערים והפלכים אשר מסביב. אבל השונא היותר נורא הופיע לסוף על במת החזיון. האונגארים, עם של פרשים, יוצאי חלצי ההונים ודומים להם בבערות ופראות, עזבו תכף אחרי ימי המאה התשיעית את ערבות רוסיה והתאזרחו בפינוניין. מלחמות מלאות נצחונות פתחו לפניהם את הדרך מערבה. בדרכם היו עוברים ארצות אשכנז, לו־תירינגיה, ובורגונד ושבו דרך איטליה. מושבות בוערות עזבו אחריהם בדרכם. מי מהתושבים שלא הספיק לברוח, נהרג על־ידם או כי נלקח בשביה.

במלחמות נגד שונאי־הארץ לחמו ההירצוגים הגרמנים בתור מנהיגי שבטיהם, בין שנצחו במלחמתם, או לא. ברונה, דוד של היינריך הראשון, נפל במלחמה שלחמו כל בתי־שבטו האוקסים עם ההונים (בשנת 880), ליאופולד, אבי ארנולף, נפל בראש הצבא הבייארי בהמלחמה עם האונגארים אצל אין (בשנת 907). המלוכה החדשה הצליחה, דבר שלא עלה בידי הישנה החלשה ושהיתה מובדלת מן ההירצוגים. המתנפלים גורשו בחוקה מן הארץ, והגבולות נתחזקו והיו למקומות מגן וחסות כנגד התנפליות הדשות. בהצלחות כאלו נגמרה פעולת היינריך הראשון; הפעולה הזאת נשלמה על־ידי הבן הבכור ויורש הכסא של המלך הגרמני הראשון. אוטו הראשון נצח נצחון כל־כך שלם את האונגארים אצל אויגסבורג, עד שלא היה כבר צורך בנצחון שני, ומה שעוד חשוב מזה הוא, מה שעשה הדבר לבלתי־אפשרי, כי הקולטורה שזה עתה החלה להתפתח בהארץ – תהרס על־ידי שונאיה. וחסות היותר חשובה היתה מעתה להתפשטות ההשכלה המזרחית בכל גבולות הממלכה, שהחלה בימי אוטו הראשון ועל־ידו. זאת היתה הפו־ליטיקה של קארל הגדול, שהמלך האשכנזי הלך בעקבותיה, ביחוד

מים שנכתר בכתר מלכות ברומי, ראה את עצמו בתור מושל־ יתבל, בהתאמה להשקפות בני־דורו וזמנו.

לממלכה האשכנזית, שנתגדלה על־ידי ארץ איטליה וארץ בורגונד שבאו תחת ממשלתה, לא קרה מקרה אחותה הפראנקית. זודות להרגש הפנימי והעמוק של אחדות, שהיה נחלת השבטים גרמנים. דבר בחירת המלך עצר בעד חלוקת הממלכה, שהיתה תוצאת חוקי הירושה, ומפני שהושם לב לחפין המלך המת וקרבת־ משפחה היו אמנם בוחרים בבנו ובשארו הקרוב לממלא־מקומו. לכה׳ נשארה אחדות הממלכה בתקפה, וכאשר מתו עם קונראד השני כל בני בית המושלים הזאקסים, עברה הממשלה למשפחת הפראנקים, שהיתה קרובה לבני אוטו הראשון, וגם הפוליטיקה של מלכים האשכנזים נשארה נכונה ביסודותיה. אך היחס אל הכנסיה א־אפשר היה לו להתקיים בתמונתו שנתן לו היינריך הראשון. נשיאי־הארץ לא תמכו כראוי בידי המלכות, כי לא ידעו להכניע את חפציהם ותשוקותיהם הפרטיות לטובת הממלכה כולה. היטב הרגיש בזה אוטו הראשון בעת שבנו, יוצא חלציו, וחתנו, לוקח בתו, מרדו בו והתקוממו נגדו. הנסיון המר הזה נתן בינה בלבו לבקש את עזרת הכנסיה, שבכחה דמוכרי תתמוך במלוכה. השטה המדינית הזאת נשארה בתקפה כמאה שנה עד אשר הכנסיה בעצמה התקוממה נגד השלטון־העליון של המלוכה והסבה את הריב בין האפיפיור גריגור השביעי ובין המלך היינריך הרביעי.

הבישופים היו יסוד ההתחרות של הכנסיה. להשלטון הגבוה של האפיפיור, לא היה בעבר הצפוני של האלפים ערך חשוב נתיים. והנה הלך המלך והשתמש בזכות שלא נתנה לו והיה ממנה בעצמו את הבישופים. בחירות הכהנים נעשו אך באופן חיצוני; הרצון היחידי של המלך בחר באלה הכהנים שעבדו בחצרו, בבית־תפלתו או בלשכתו, ושידע כי אפשר לו להשען עליהם ולבטוח בהם. וככה נעשה הקשר בין הכנסיה והממשלה שנתקיים עוד בימי הקארולינגים ליותר חזק ואמיץ. האפיפיוריות בעצמה מוכרחה היתה להכנע אל השטה הזאת. דעת הקיסר היתה מכריעה גם בבחירת האפיפיור, ואת יורש כסא פיטרוס הקדוש היה ממנה כמו שמנה את אחד הכהנים בגבולות מלכותו. מחוץ

נראה היה, כי הכנסיה והממשלה הן בדעה אחת. על השליחי
שנשלחו להגרמנים הצפוניים ולהסלאווים להפיץ ביניהם את הדו
הנוצרית דגין צבא המלך, והצלחותיהם הרחיבו והגדילו את השפעתו
בפנים הארץ מלאה הסתדרות הכנסיה את מקום הסתדרות של המדינה
כה בעת שאצילי הארץ וגדוליה נהיו על־ידי רוב עשרם וגדולתו
יותר ויותר בלתי־תלויים בדעת המלך, היו הבישופים, שנמנו מטע
המלך, לפקידיו שומרי מצוותיו בתוך הממלכה פנימה. אנשיה
עבדו בצבא המלך, וכשסר לעירו של הבישוף היה זה האחרו
מפרנס אותו ואת מלויו; עניני הממלכה העסיקו את הבישופים יות
מעניני משרתם. בתור הכרת־תודה בעד כל הדברים האלה הי
המלך נותן להם מלבד האחוזות והשדות עוד זכויות מיוחדו
המביאות פרי טוב, כגון ההכנסה ממכ־תשוק, ממכס הגבול ועוד
אבל הבישופים לקחו מעתה חלק במועצות־הממלכה לא בכחם המוסר
כי־אם בתור נסיכי הממשלה, שהעוז והכח בידם כמו להאצילים

ב.

בשני אופנים היתה הפוליטיקה הזאת, שבארנו אותה בקצר
חשובה בשביל היהודים. נצחון הממלכה נתן להם את האפשרו
לחיות בזכות ובמשפט, ובתור תושבי הערים היו נתונים תח
ממשלת הבישופים. שני הדברים האלה, שעל־פי סקירה ראשונ
מתנגדים המה זה לזה, היו אמנם בהזמן ההוא, שהבישופים מלא
תפקיד מדיני, מאוחדים יחדיו, ובפרט בהזמן הקדום של קיסר
אשכנז, חדלה הכנסיה לרדוף את היהודים. לא יען כי הודו בזכו
היהודים לחיות בשלום ובמנוחה. ברוחו של אגובארד ובדומ
להכנסיות הגאליות החליטה הכנסיה הלותירינגית בעיר מיץ (בשנ
888) שאין רשות לנוצרי לאכול או לשתות ביחד עם יהודי א
לקבל ממנו איזה דבר־מאכל. בהכנסיה, שהוזמנה מטעם היינרי
הראשון בעיר ארפורט (בשנת 932) הוצעה דרישה אחת שבא

ושלים, להכרית את כל היהודים שימירו את דתם או לגרשם
הארץ. הצעה כזאת הציע גם הדוכס מווינציה במכתבו להמלך
נריך ולהארכיבישוף הילדברט ממאגנצה. הכנסיה האידפורטית,
יתה טרודה בההכנות להמלחמה עם האונגארים, לא קבלה כל
לטה נגד היהודים; אבל ההצעה הזאת עשתה רושם על האירצ־
שוף פרידריך ממאינץ, ממלא־מקומו של הילדברט. הוא שאל
אלה את האפיפיור ליאו השביעי, מה טוב יותר לעשות, אם
נוס את היהודים שיקבלו את הנוצריות או לגרשם מן הארץ.
אובת האפיפיור היתה, כי צריך להביא את היהודים בברית הדת
צרית לא בכפיה ובאונס כי־אם על־ידי הכתה, אבל את העקשנים
יץ לגרש מן הארץ. אולם לקיים את עצת האפיפיור לא היה
י הארכיבישוף, שבאותו הזמן אסרו אותו, מפני שחשדו בו
קת חלק במרידת הדוכסים נגד אוטו הראשון. אפשר כי היה
אחרי־כן לקו ביחוסו להיהודים החוקים הקאנוניים, שהכהן גיר־
רד העתיק אותם למענם, על־פי דרישתו ובקשתו.

רק בימים רבים אחרי־כן, בשנת 1012, גרש באמת המלך
נריך השני את היהודים ממאינץ, מפני שמאנו לקבל את הדת
צרית. הסבה האמתית של הגזרה הזאת בלתי ברורה. אפשר
בר, כי יש לה יחס למקרה שקרה עם כהן אחד, ושמו ווזילין,
קבל עליו את דת ישראל, ודמקרה הזה עורר אז מאד את חמת
לך. יוכל היות, כי התנועה החזקה שהיתה, כנראה, באותו
מן נגד היהודים בפראנציה עברה גם לגרמניה. קשה לחשוב,
הקינות של רבי גרשום ור' שמעון בן יצחק אודות הגזרות
רדיפות הנוראות מיוחסות אך לגירוש מאינץ, שלא נמשך כלל
־רב. אודות רדיפות אחרות עד ימי מסעי־הצלב אין אנו יודעים
, מלבד החפץ לגרש את היהודים מטרייר (בשנת 1066), שנעשה,
ברי־המסורה, בעזרת קסמים. גם פה גרמה קנאת־הדת. ונגד
מוצאים אנו בהמאה העשתי־עשרה באשכנז מנהג אחד מגאליה
ימי המירובינגים. היהודים לקחו חבל בהלוית הבישופים המתים
ספידו אותם. כדברים האלה מודיעים ממאגדיבורג (משנת 1012)
ממאינץ (בשנת 1051), כי היהודים השתחוו לפני ארון האירצ־
שוף בארח, שמו עפר על ראשיהם וקראו: אם ראויה נשמת

נוצרי למנוחת עולמים, תבוא נא נפשך למנוחת כבוד. את הביש
אדלבירו השני ממיץ (מת בשנת 1005) הספידו היהודים ובכו
מיתתו יום יום במשך שנה אחת. ביום הרביעי לחודש דיצימ
בשנת 1075, בבקר השכם, כאשר מת דארצבישוף אנו מקי
זה האיש שנהג את המלוכה שנים רבות בשם המלך היינר
הרביעי, בהיות עוד המלך בילדותו, ושהיה לו ערך כל־כך חש
ונכבד, היו אז היהודים נאספים בבתי־תפלותיהם לתפלת שחרי
וכשהגיעה לאזניהם דבר הבשורה הזאת, קוננו וילילו על מותו.
אחד קרא את שם המת, ספר אחת מדותיו הטובות ובכה
מיתתו. לא צירימוניות ריקות היו ההספדים הללו. הנגודים הדתי
היו אז ידועים למדי לכולם והכירו בהם. שונאי־הנוצרי הוא ש
התואר להיהודי בהתעודות הנוצריות, ורבי גרשום מכנה את הנוצר
פשוט בשם עובדי־אלילים. ואם היהודים כבדו בכל־זאת באו
כל־כך מצוין את המעשים הטובים של אחדים מראשי־הכנסיה, מונ
הדבר, כי הם ידעו להבדיל בין המעשה והעושה.

צריך אמנם להודות, כי לב הכהנים הגרמנים לא היה
להיהודים. ריגינו, ההגמון מפארים, בקובץ החוקים הקאנוניים ש
הוסיף על החוק, לדברי החלטת הכנסיה בוואורמס, כי ההורג עוב
אלילים הינו כדין רוצח ועליו לבקש סליחה וכפרה ולקבל ע
את עונש הכנסיה, גם המלות „ואת היהודי“. בהתוספה לספ
העתיק אך את החלטת הכנסיה הרביעית דטולידית, האוסרת לא
את היהודים שימורו את דתם. גם הבישוף בורכארד מוואורמס בספ
הגדול אודות משפטי ודיני הכנסיה, העתיק את כל החלטות הכנס
אשר בגאליה המערבית, מלבד אלו המלאות שנאה להיהודי
התקנות בנוגע להיחס אל היהודים, שהציע הכהן גירהארד ל
הארכיבישוף פרידריך ממאינץ, נתחברו על־פי מכתבי האפיפי
גריגור הראשון, ויכלו אף לעורר לסבלנות־דתית. ואם הקיסר
משכו לפעמים חסד להיהודים, לא ראתה הכנסיה את עצמה מחוי
להתערב בדבר, כי הלא היא מצאה לה חפץ בהתושבים העירונ
היהודים והפיקה תועלת מטוב מצבם.

התנאי הכי נכבד למצב היהודים בממלכת גרמניה הוא,
לא נשאר החוק העתיק בתקפו, שעל־פיו חיו היהודים על־

טי רומי. בימי הקארולינגים היה למנהג מקובל, כי היהודים לבין עצמם נדונים על־פי חוקי תורת־משה. ואת הדבר הזה לעשות אך אלה, שידעו את החוקים; ולפיכך, מוכרחים היו ר ולפתח את מוסדי הקהלות, שנתקיימו אולי עוד מימי הרומאים.

אחות הנהגת הדינים שבין יהודים ונוצרים, לא היו יסודות ם, ודברי הפקודה של קארל הגדול אינם מקבילים לדברי י־החסות של לודביג החסיד. כדבר המובן מאליו היה, כי, במקרים יוצאים מן הכלל, היו משפטים כאלו באים לפני המשפט הרגיל. היהודים היו צריכים להשפט על־ידי הגראף די השופט הממלא־מקומו. משרת מישנה־הגראף, שבליאון היה, , על היהודים לשמור ולעשות פקודותיו, לא היתה בגרמניה. הוציאו מלכי גרמניה את כל הערים שבישוף ישב בתוכן ת הגראפים. בדרך משפטי נעשה הדבר באופן כזה, שהמלך ב את אדמת הכנסיה, ועל־ידי זה היו הערים חפשות מכל מיני ומכסים ולא היתה רשות לפקידי הממלכה לעשות שמה דבר בעניני משרתם. ובאופן כזה עברה בפועל הממשלה תית אל הבישופים.

במשך ימי המאה העשירית והאחת־עשרה יודעים אנו על־ ישוב היהודים בבירור אך בערי בישופים אחדות. במיץ, וקילן, בלותירינגיה, במאינץ, וורמס (וגם בשפייאיר משנת , בפראנקיה, בריגנסבורג, בבייארן, במאגדיבורג ומירסיבורג ון. מספקים המה ישובי היהודים באויגסבורג בשוואבין, אדות בביהם היו תנאי חוקים מיוחדים. הוכחות נאמנות ובלתי־ יות ישנן אך אדות חופש־היהודים בעיר מאגדיבורג. עוד טרם נה שם בישוף, הוציא אוטו הראשון (בשנת 965) פקודה, ממגד והיהודים ושאר בעלי־המלאכה הגרים שם אינם נדונים נענשים על־ידי כל בית־משפט, כי־אם אך ורק על־ידי המסגד; הוא או ממלא־מקומו מגרש ומחרים את מי שירצה. כאשר לקח אוטו השני את רסן הממשלה בידו (בשנת 973 את הזכיות (שהיו לבית־המסגד) להבישוף שנתמנה בהעיר : שום גראף או נושא־במשרה אחרת בממשלה, איננו יכול

במאגדיבורג וסביבתה לפקוד על מי שיהיה, להחרים ולגרש, מלב
בא=כח הבישוף, שזה האחרון כהר בו כחפצו. בעלי=המלאכ
והיהודים, החפשים למחצה, והבלתי חפשים והעבדים הגרים שמ
השייכים לדעיר הזאת, נשפטים אך על=ידי בא=כח הבישוף.

על זה שנאמר אדות מאגדיבורג בדתעודות, מעיד בנוגע למיר
סיבורג הכרוניקאי תיטמאר. אוטו השני נתן במתנה לדהכהונ
במירסיבורג, שנוסדה על=ידי אביו, את כל הנמצא בתוך חומו
העיר, את היהודים ואת בעלי=המלאכה ואת הזכות לצרף מטבעות-
טרם שבטל אותה. כאשר שב היינריך השני (בשנת 1004) ויס
את הכהונה הזאת, קבל גם את הזכות על הסוחרים והיהודים, שהית
לה מתחלה ומסרה אותה בחלופין; בהתעודה הזאת של היינרי
השני נאמר אך אדות הסוחרים הגרים בתוך ומסביב חומת העי
השוק, המטבעות, המכס וכל ההכנסות שבאו עד עתה לגנזי הממלכ
תהיינה מעתה שייכות להכהונה. ויען כי תיטמאר בעצמו הי
במירסיבורג הבישוף, השני אחרי יסוד הכהונה בהפעם השניה, ל
אין להטיל ספק באמתת דבריו. בהמושג סוחרים הנאמר בהתעוד
נכללים גם היהודים. הסוחרים ובעלי=המלאכה היהודים ובלת
יהודים, שהתישבו בערי הבישופים שפרחו בזאקסין המערבית, ה
נשמעים למשפטי הבישוף או יותר נכון לממלא=מקומו בהעניני
האזרחיים; כי לו, להכהן בעצמו, לא היתה רשות למלאות א
התפקידים האזרחיים, אך ההכנסות היו שייכות לו.

בין הערים העתיקות אשר בארץ הרהיין נותנת לנו וורמ
את התעודה הראשונה אדות ישוב היהודים בה. אז היה הגרא
של מחוז וורמס השופט גם בעיר. אך בשנת 979 נתן בע
התואר גראף, ההירצוג אוטו מקירנטן, במתנה להכהונה את החל
השלישי שהיתה לו בההכנסות של המשפט ובמכס בעיר וורמ
ובסביבתה; יתר שני החלקים היו זה כבר שייכים להכהונה. והנ
נתן לה אוטו השני את יתר הזכויות, כמו שהיו להבישופי
במאינץ ובקילן, וגזר ששום פקיד לא ימלא מעתה בעיר הב
בעניני משרתו, מלבד בא=כח הבישוף. על=פי זה היה מעתה בא
כח הבישוף השופט הראשי בהעיר, כמו שהיה בשפייאר, שנתנ

, דזאת להבישוף עוד כעשר שנים לפני זה, וגם במאינץ,
ייבליגיד העתיקה שלה אבדה. בכל הערים הללו היה בא-
גם המפקד הראשי של צבא העיר. בעל-הזכות של שופט-
היה גם לבאי-כח הכהונה בטרייר ובמיץ, ששמה מלא
-המחוז את התפקיד הזה. בקילן היו משרת גראף-העיר קילן
ת גראף-המחוז מסורות לאיש אחד שנתמנה מטעם הארכי-
. אך בריגינסבורג, עיר-הבירה העתיקה של בייארן ומקום-
ר החשוב, נשארה לשר-המצודה הזכות של השופט-הראשי.

כי בכל העדות הערים הללו, שבהן לא נרשמו היהודים
ש, היה כחן יפה גם על היהודים, עומד למעלה מכל ספק.
בים היהודים כמו הנוצרים היו צריכים בלי הבדל להכיר את
וף כאדון עירם ולהביא את משפטיהם לפני בא-כחו או יתר
טים. אמנם מצב ותנאים מיוחדים היו להיהודים, כי בהיותם
רים ומאוחדים יחדיו על-ידי אמונתם ודתם, נראו להם הכתדרות
דה בתוך העיר עצמה, והקהל היהודי לא הגביל את פעולתו
בענינים הדתיים, כי אם קבל אז צורה פוליטית, שמלא את
ת הפקידות והמשפט.

ג.

אתות ההסתדרות של הקהלות העבריות שבגרמניה בימי-
ם הקדמונים יש לנו אך ידיעות על הרדיפות והגזרות הנוראות,
על היהודים מימי מסע-הצלב הראשון ורשימות הקדושים
גו אז על-ידי קנאי הדת. תמונה ברורה ונאמנה — אין בהמקורים
. בשם פרנס נרשם אך איש אחד בין הרוגי מאינץ, ששמו היה
קלונימוס בר משולם, ובשם-התואר הזה נרשם גם הקדוש מר
ב"ר אברהם מקילן, ובהרשימה של קדושי וורמס נרשם
מן בהרשימה, רבי שלמה, בשם-התואר רבנו. כנראה, זה

הוא הרב רבי שלמה שעל שמו נתן המלך היינריך הרביעי א
הזכויות המיוחדות ליהודי עדתו. בשפייאיר היה הפרנס רבי מש
בן יקותיאל. שני גבאים נרשמים ברשימת מאינץ, מר מרדכי ומ
דוד בן נתנאל. בקהלת קלן נהרג על קידוש השם הגבאי ר
אשר, אבל גם בטרייר נהרג גבאי אחד על קידוש השם, שג
שמו היה אשר בן יוסף, שאדות ענייו יש לנו דין וחשבו
מפורט. בטרייר נהרגה על קידוש השם האשה אסתר, בת הגבא
רבי חזקיהו ובמיץ נהרג הגבאי רבי שמואל הכהן.

אדות תפקידי הפרנס יש לנו ידיעות נאמנות ממאינץ. רב
קלונימוס, שבתור פרנס ירש את מקום רבי דוד, שבנו יוסף נשר
בבית־הכנסת, היה בא־כח הקהלה בעניניה עם הממשלה ונהג ג
את עניני הקהלה הפנימיים. וככה שלח שליח מיוחד להקיסר, שהי
אז באיטליה, למען הודיע לו את השמועות העוברות אדות המחשבו
הרעות שחשב ההירצוג גוטפריד על המלך, וגם הלך בראש בני
עדתו ללחום את חיל נוסעי־הצלב שבא על העיר. ביחד את
נרשמים גם זקני העם או ראשי העדה, שהביאו להאירצבישו
רותארד שלש מאות מארק כסף, בכדי שיגין עליהם. בטרייר ש
הקהל מס מיוחד על בני עדתו, למען אסוף סכום הכסף הנחו
להגנה. בעניני כספים כאלו, ולא אך בהשגחה על מוסד
הצדקה (והחסד, עסקו, כנראה, הגבאים, שבכל עדה ועדה הי
מספרם שנים למצער. הבדל בין מנהיגי הענינים הכלליים ובין ראש
התורה והדין, כמו שהיה בגלות־בבל, חסר היה בהעדות באשכנ
וכי הגאון או הריש־גלותא ימנה דין לאיזו קהלה — היה באשכנ
דבר בלתי־אפשרי כלל. ראשי הקהל וראשי הישיבות, שהיו ג
בעלי התואר רב, פסקו והחליטו החלטות שונות ובני הקהלה ה
שומעים והיו מקיימים את דבריהם, כי כבדו אותם בתור יוד
ושומרי תורה; כי גם הפרנס היה צריך להיות למדן ובן־תורה

הזכויות של הפרנס בעניני משפטים מבוררות למדי בכת
הזכויות שנתן הבישוף הואצמן משפייאיר בשנת 1084 ליהודי
שבאו להתישב בהעיר הזאת; כי אין ספק, כי בהמלה rchisy-
nagogus אשר בכתב הזכויות חשבו את הפרנס, שכמו רא

העיר (Tribunus) יש לו הרשות לשפוט את כל בני העיר
בכל מיני דינים ומשפטים שהושמו עליהם או שהם שמו על אחרים.
ליהודי שפייאר היה באופן כזה בית־משפט נכון, שראשו היה
פרנס העדה, בכל מיני משפטים, אם התובע והנתבע היו יהודים,
גם אם אך הנתבע היה יהודי, ובאופן כזה היו מחויבים לפעמים
נוצרים לבקש את משפטם בבית־הפרנס, אמנם אך בענינים בלתי־
חשובים, כגון תביעות בעניני כספים; אבל בעניני משפט־נכבדים,
בדיני נפשות, לא יכול היה ראש־העיר או זקן־הכפר לעשות דבר, כ"א
בא־כח הבישוף, שלפניו היו מביאים דברי־משפט כאלה. ואם בדברי
כתב־הזכיות נאמר, כי במשפטים, שהפרנס בעצמו איננו יכול
להחליט בהם דבר, כגון במקרים שבעלי המשפט אינם מסכימים
לגזר־דינו, אז יבוא הדבר לפני הבישוף או בא־כחו, אפשר להחליט,
כי הדברים האלה נתבארו בימים רבים אחרי־כן.

כי דברי כתב־הזכיות הזה, שנתן הבישוף ליהודי שפייאר,
הגיעו לידינו בתכנם הנאמן והאמתי, בזה אפשר להטיל ספק, כמו
גם בתוכן הנאמן של כתב־הזכיות שניתן על־ידי הקיסר בשנת
109. של זה וגם של השני אין לנו גוף הכתב, כי־אם העתקות
רק בספרי התעודות של הבישופים השפייאריים, וכי בהעתקות
האלו נעשו שנויים אחדים לרעת היהודים, אפשר להחליט בוודאות
מוצער בנוגע לכתב־הזכיות שנתן המלך. את הדבר הזה אנו
רואים בשעה שהננו משווים אותו למכתב־הזכיות שנתן המלך
היינריך הרביעי ליהודי וורמס, אם כי גם הוא לא הגיע לידינו
במקורו, אבל תוכנו הנאמן והאמתי נעתק העתקה נכונה במכתב
הקיסר פרידריך הראשון משנת 1157 המאשר ליהודי עיר הזאת
את זכיותיהם. בזכויות יהודי וורמס נאמר, כי יהודי העדה
ישפטים אך על־ידי בני־בריתם, ואם יקרה המקרה, שבן בליעל
אחד מבני־עדתם ידע את האמת על־דבר הנעשה באחד מעניני
עדתם, ואיננו מגיד, אז ענש יענש על־ידי האב־בית־דין, הכופה
אותו להודות על האמת. ואם נאשמים הם בחטא גדול, יותן להם
זמן לבוא ולהשפט לפני הקיסר, אם הם רוצים בזה. השנויים
החשובים שבאו בהעתקת המכתב השפייארי הם, כי במקום הרב
אב־בית־דין Iudenischof נאמר, „זה שנתמנה מטעם הבישוף

(משפייאיר) בתור זקן בית-הכנסת", ושבעניניהם חשובים נשפטים לא לפני הקיסר, כי-אם לפני הבישוף, והוחם מעיד עליהם כי מזייפים המה. כי הן להבישוף בעצמו לא היתה כל רשות לשפוט במשפטי האזרחים, שבדבר זה רוצה ההעתקה לזכות אותו; אך לבא-כחו ולמשנהו היתה הרשות הזאת. כנגד זה אפשר להגיד בבטחה, כי תוצאה הכרחית מדבר-חסות המלך היא, מה שיש להיהודים הרשות להביא את משפטיהם בדרך בלתי-אמצעית לפני המלך בעצמו.

ושני המכתבים של הקיסר היינריך הרביעי המה מכתבי-חסות כתבניתם של אלה, שנתן לודביג החסיד להיהודים. הדבר הזה, שאי-אפשר להכירו ברור בההעתקה הוואורמסית, נאמר בפירוש בהמכתב השפייאירי. יהודים אחדים, נאמר בו, יהודה בן קלונימוס, דוד בן משולם, משה בן יקותיאל וחבריהם באו בשפייאיר לפני הקיסר ובקשו מאתו שיקבל תחת חסותו אותם ואת בניהם ואת כל באי-כחם. המלך מלא את בקשתם ועל-פי השתדלות הבישוף נתן להם המלך את תעודת החסות הזאת. שאלה נשאלה, אם יפה היה כח חסות המלך רק בשביל אותם היהודים ששמותיהם נזכרים בפירוש בדברי המכתב או בשביל כל יהודי עדת שפייאיר. לדעתי, מצב הדברים היה כך: אפשר לשער, כי יהודה הוא ראש-הישיבה בשפיי-איר או במאינץ, דוד הוא פרנס העדה במאינץ לפני שנת 1096 ומשה — היה גם אחרי-כן הפרנס בעדת שפייאיר. שיהודי מאינץ ושפייאיר הלכו יחדיו אל הקיסר, אפשר לבאר על-פי תולדת התיסדות עדת שפייאיר. בערה נפלה בעיר מאינץ וכל בתי היהודים נפלו באש. במצבם הנורא הזה עברו ובאו שפייארה, מקום אשר הבישוף חפץ להביא יהודים בחומותיו וקבלם בסבר פנים יפות ונתן להם זכויות מיוחדות. מגרש מיוחד הציע לפניהם, שחומה חזקה תבנה מסביב לו, למען הגן עליהם משודדים ובני-בליעל. על הדבר צוה לאנשי-חילו ללוות אותם ולהגן עליהם. המקור העברי מוקבל בכל פרטיו להמסופר בתעודות הבישוף הואצמאן משנת 1084, ואין כל יסוד להטיל ספק באמתת הספור, כי יהודי מאינץ התישבו בשפייאיר. אחדים מהם שבו אמנם לעיר-מולדתם, אם כי מצבם שם לא היה עוד בטוב; וחלק מהם התאוה בעיר שפייאיר

ות להשתדלות הבישוף קבלו את מכתב החסות של הקיסר, שיפה
כתו בתחלה אך למען יהודי מאינץ שהיו בני עדה אחת
רי-כן על שתי העדות אשר במאינץ ושפייאר. אפשר, שבהזמן
קבלו גם יהודי וורמס, שהקיסר היינריך הרביעי זכר חסדו
ם, בעד עבודתם הנאמנה לו, זכויות מיוחדות. יותר קרובה לוודאי
השערה, כי במכתב-החסות מדובר אודות הפרנס שלמה וחבריו.
לכתבי-התעודות בזמן ההוא חסר היה המושג „קהל“ ופירושו.
שג של חברה אוטונומית, שאפשר לה לקבל זכויות מיוחדות,
היה עוד ידוע באותה העת. טרם שנתפתחו חוקי הערים
שכנז, ידעה הממלכה אך את ראש-העיר, אבל לא את הכלל
לל פרטים רבים. בהחברים, שגם להם נתנה אותה הזכות אשר
לה המפורשים בשמותיהם, היו נכללים כל חברי העדה, שבשמם
המבקשים, מבלי שים לב למקום מושבם. הדברים שנאמרו
עדה השפייארית, כי יפה כחה גם לכל אלה, ששמות המפורשים
כה דמה באי-כחם, נתנו מקום להרחיב את החסות הזאת גם
יהודים רבים אחרים. אמנם כך נהגו אז לכתוב, עד המאה
שתי-עשרה, עוד מימי הקארולינגים, אבל בזה אין עוד יסוד
ליט, כי להדברים האלה לא היה שום ערך. בכל אופן חשבו
את מכתבי-החסות של לודביג החסיד, האחד למצער, חלים לא
על מקבליו, כי-אם על כל אלה שהיו שוים אליו, ויש לראות
החסות הזאת כאלו נתנה לכל עדת בני-ישראל בעיר ליאון.

ברור הדבר, כי נתנו עוד תעודות כאלו, מלבד אלו שהגיעו
נו. המנהג הקארולינגי, לקבל את היהודים אל חסות-המלך, נעשה,
אה, גם למנהג קבוע אצל מושלי גרמניה. והשערה קרובה
ת היא, שיהודים פרטיים וכן עדות שלמות באיטליה קבלו מכתבי-
ת כאלה. הבישוף ראתיר מווירונה מתאונן במחברתו, שחבר
ת 966, בדברים כאלה: אם כהן נוצרי רב ריב את היהודי
רף את הנוצרי והכו איש את אחיו, הכהן הכה את היהודי,
ודי הכה את הכהן, אז שופט אותם אירינבירט (השופט בווירונה),
המהפך את הכתוב, זה המעקם את החוק, שבעד עשותו דבר
א כדין ליהודי הוא נענש על-ידי המלך עונש-משנה, אבל בעד

עשׂוּהו רע לְהכהן איננו נענש על־ידי שום איש בעולם. מכ
דחסות הזהיר בעונשים קשים את הורג היהודי או מכהו, ה
את היהודי בהכאה שאין בה כדי להמית, חייב לשלם עונש ל
אחת ושל זהב, וההורג את היהודי או שהסית להרגו משלם שה
עשר ליטרה זהב־ענושים. ואם אין ביכולת הנאשם לשלם
העונש הנזכר, הנהו נענש בעונש של זה הרוצח שבימי הוינ
השלישי הרג את היהודי וויבוס, שדקרו את עיניו וחתכו את
הימנית.

ב

בהדרום הרחוק של ארץ איטליה, אצל קוטרונה, היתה ב
החמשה־עשר לחודש יולי בשנת 982 מלחמה כבדה וקשה
הערבים והקיסר אוטו השני אבד בזה את כל צבאו. הקיסר
והגיע עד חוף הים. מרחוק נראתה אניה, והקיסר רכב על ס
של היהודי קלונימוס ובא הימה והגיע עד להאניה; אבל אנש
לא חפצו לקחתו אתם ונסעה הלאה, המלך הוכרח לשוב אל הח
שם עמד עוד היהודי ודאג לגורל מלכו האהוב, וכאשר ה
וקרב האויב, שאל אותו הקיסר, מה יהיה אתו; ידיד יש
בצבא האויב ולעזרתו הוא מקוה, היתה תשובת היהודי. ואז
הקיסר עוד הפעם המימה והגיע לאניה שניה, שבאה אחרי הראשו
פה נתקבל ובא למקום בטוח. ככה מתאר הבישוף תיטמאר ממ
סינבורג את הצלתו של הקיסר. בצבעים יותר נוראים מס
המקרה הזה על־ידי הערבי אבן־אל־אתיר: מלך הפראנקים נ
בלוית יהודי אחד הנאמן לו. סוס המלך עמד מלכת, ואז א
לו היהודי: עלה על סוסי, ואם ימיתו אותי, זכור את ילדי. המ
עשה כדברו ונצול, היהודי נהרג.

מעשה האב היה צריך להביא תועלת ליוצאי חלציו.
בלי ספק, כנראה, נאמר במקור עברי אחד אדות משפחת קלוני

שמוצאו מלוקה בטוסקאנה. על-פי תעודה אחת משנת
החכיר הבישוף גיהארד מלוקה להיהודי קלונימוס בן-יהודה
ל בן יצחק ששת חלקי אדמת זריעה אצל המקום סורי-
השייכת לבית-התפלה על שם מאריה הקדושה, בעד ששים
שנה. השנות השמות יהודה וקלונימוס במאינץ מראה לדעת
ת המשפחה לאלה מלוקה, ואפשר הדבר, שהבאים הנה
אתם מכתב-חסות, שנכתב ונחתם בלשכת המלך באיטליה
לעיני היינריך הרביעי בתתו את מכתב-החסות השפייארי
באשכנז העתיקתו כולו או מקצתו. בכל-אופן אפשר
כי גם יהודים אחרים קבלו מכתבי-חסות כאלה; צריך לזכור
רופא המצויין שהיה יוצא ונכנס בחצר הקיסר קונראד, או
זה מאיטליה מוצאו? בכל אופן נעשו מכתבי-החסות הללו
ת אלו שנתנו בעבר הצפוני של האלפים. להשערה הזאת
דבר מכתבי לודביג, שיש הרשות להיהודים לקחת להם
נוצרים, שיעבדו עבודתם, מלבד בימי הראשון והחגים,
שנאמרה במקום הזה: „לשום בישוף או כהן סתם אין
אסור את הדבר" נאמרה כלפי אגובארד וחבריו. גם הדברים
לפני זה, שהרשות להיהודים לקחת להם שפחות ומינקות
נתכוונו כלפי שאיפות אגובארד, אבל צריכים היו גם
של היינריך הרביעי, כי היה אז כמעט לחוק מקובל,
מרשות היהודים את עבדיהם עובדי-האלילים על-ידי הביאם
הנוצריות, ומכתב-החסות היה מגן נגד המנהג הזה והזהיר
אלה שלא ישמעו לפקודת המלך בעונש גדול של כסף
ליטראות, כלומר, ששים סולידי), וגם צוה, כי כל העבדים
בברית הנוצריות (ישובו לבעליהם היהודי וישמרו כל
, מלבד כזו שהיא נגד חוקי הדת הנוצרית.
גד החלטת הכנסיה כמו התכן האיסור, לקחת ולהמיר את
היהודים בלי רשות הוריהם. הכופה על-ידי שביה באונס
ידי גנבה בהשאי לדמרת הדת, חייב לשלם לגנזי המלך
" שתים-עשרה ליטראות של זהב. אלה המביעים את חפצם
את דתם, יתכו שלשה ימים עד שיבורר, אם באמת באהבתם
הנוצרית או משום איזו מחשבת בליעל רוצים הם לבגוד

בדתם, וכמו שעזבו את דת הורידם נעזבים המה גם מו
הורידם. ברור הדבר, כי גם שני האיסורים האחרונים כמו הר
כונתם על ילדים. לכפות את הגדולים שימרו את דתם, היה
מטעם הכנסיה גם בלאו הכי; ולנסות את אלה החפצים ל
את דתם אם בלב תמים ושלם הם עושים את מעשיהם, הח
כבר הכנסיה באגד ונעתקה באוסף החלטות הכנסיות ש
בורכארד מוואורמס, שעל־פיה היה על המומרים האלה לחכות
של שמונה חדשים. העברת הילדים שהמירו את דתם מנחלת אבו
מסכמת לחוקי תורת־משה.

הזכיות הכלליות אשר לבעלי מכתב־החסות נפרטו
יותר במכתבי היינריך מאשר באלה של לודביג. שום איש, ו
בעלי זכיות גבוהות שנתנו להם מאת המלך, איננו רשאי
ברישות אל היהודים. אין הרשות למי שיהיה לקחת לעצמו מנ
דניידי ודלא ניידי, כגון מגרשים, בתים, גנים, כרמים, ע
עבדים ועוד. אין להושיב בבתיהם את אנשי־הצבא ושריהם
רשות בעליהם היהודים; לנסיעת המלך או הבישוף אינם מח
לתת את סוסיהם, ממסים וחובות לצרכי מלחמה הם הפשים

שחרור גמור מחובת עבודת־הצבא לא היה להיהודים. ל
שפייאיר הרשה הבישוף הוצמאן שימנו שומרים אך לחומת מ
ושיחזקו אך את בנין החומה הזאת; כשנחוץ יהיה להגן על ה
(נגד הצרים עליה), צריך לתת להם אנשי־חיל שיעזרו להם.
היהודים בוואורמס הנמצא כבר בשנת 1080 נקרא, כנראה,
על שום שהשער הזה בחומת העיר נמסר לשמירה בידי היה
מזמן מאוחר מסופר, כי בימים שהתנפל אויב על וואורמס
היהודים בשבת את כלי־זינם והגינו על העיר, ובקילן שמרו ב
בימים של פחד על חומת העיר. למלחמה רחוקה אשר
לגבולות הממלכה היו נדרשים מאת אצילי ונסיכי הארץ ש
במלחמה יחד עם אנשיהם.

חובות הצבא של העירונים שלא היו נשמעים להא
והנסיכים, היו חלות במדה שוה על הנוצרים והיהודים.
הקארולינגים, בעת קריאה לצבא, שכל האזרחים החפשים מו

היו להשמע לה, היו באים גם היהודים, או שקבלו רשות להשאר בביתם על־פי החוקים הקבועים הכלליים; אך לאלה שהיו תחת רשות המלך נתנו, כנראה, איזו הנחות. החוק הרומאי המאוחר, המוציא את היהודים מעבודת־הצבא מטעמים כלליים של חוקי הצבא הרומאים, לא נתחדש בחוקי ממלכת הפראנקים כמו שאר החוקים המגבילים להיהודים. וכאשר נתבטל האופן העתיק של הקריאה לצבא, נשארו אך החובות של שמירת החומות ובנין המצודות; וביחוד הוטלו חובות הללו על גרי העיר, הנוצרים והיהודים, לשמור על חומותיהם ולתקן את בדקיהן. מלבד זה היו מחויבים תושבי העיר לעזור בדברים שונים את ראש־עירם כאשר נקרא ובא לפני המלך. וכך היתה בפריימורג אשר בבייארן רשות לשר־המחוז של ההורצוג מציהרינגן לקחת מכל סנדלר אשר בשוק העיר נעלים על־פי ראות־עיניו. בשטראסבורג נתנו חרשי־ברזל להבישוף, בלכתו למלחמה, פרסות־ברזל לארבעה סוסים, ובנסעו לחצר המלך— בשביל שני סוסים, וכל סרגן היה צריך לתת שתי מרדעות וכדומה. מחובות כאלה, שחררה אותם חסות המלך, אבל הם בעצמם היו מחויבים לעבוד את עבודת־הצבא; ולפיכך היה להם כלי־זין, שידעו בלי־ספק להשתמש בהם. יהודי מאינץ „לבשו את שריוניהם וחגרו את מתניהם בכלי־זין" למען הגן על עצמם מפני נוסעי־הצלב. אבל „משום היסורים והתעניתים הרבים לא יכלו עמוד בפני הצוררים" ואנשי־הצבא של הארכיבישוף לא קיימו את הבטחתם לעזור להם. כי במקומות אחרים היתה ההגנה יותר מוצלחת, איננו דבר בלתי־אפשרי. ליהודי עיר אחת, ששמה לא נמסרה בדיוק, שלח נסיך המקום אלף „פרשים מזוינים", לעזור להיהודים. „והיו שם מבני היהודים אשר בעיר חמש מאות בחורים מזוינים ויודעי מלחמה, שאינם נסוגים אחור מפני כל צר ואויב, והתנפלו אלה על השוגים (נוסעי־הצלב) והכו בהם מכה רבה ומן היהודים נפלו אך ששה אנשים". עניני קרב ומלחמה לא היו אפוא מוזרים כלל להיהודים;

מכתבי־החסות של היינריך הרביעי נתנו להיהודים זכויות מיוחדות גם בדיני נפשות ובדיני ממונות. כאשר נאשמו באיזו אשמה, לא היו צריכים להוכיח את צדקתם על־ידי „משפט־אלהים",

כלומר, על־ידי ביאתם באש ובמים ויצאו בלתי נזוקים, די היה אם נשבעו שבועת־אמונים אחרי ארבעים יום. להעיד על אשמתם יכולים אך עדים יהודים ונוצרים ביחד, וצריך לתת להם ארכא, שיביאו את דברי משפטם לפני הקיסר. ככה נאמר, למצער, במכתב־החסות הוורמסי, שהגיע לידינו בתוכנו האמתי. אם יפה היתה כחה של הזכות הזאת גם במשפטים בין יהודים ונוצרים, דבר זה איננו ידוע. בהתעודה השפייארית נאמר: כל אחד ישפט על־פי משפט־דתו ויוכיח את צדקתו, ודוורמסית מוספת: כי כל נוצרי צריך להוכיח בשלש שבועות, שבועת עצמו, שבועת עדו הנוצרי ושבועת עדו היהודי, כי שלם להיהודי את חובותיו ושהנהו פטור מערבון. כך גם משפט היהודי, החפץ להוכיח, כי מלא את חובותיו נגד הנוצרי; יותר איננו מחויב לעשות בכדי להוכיח צדקתו.

על־פי הדברים הללו אפשר היה להוכח, שעוד בימים האלה כבר היו להיהודים עסקי־הלואה; כי הלא הערבונות היו בעד ההלואות שקבלו הנוצרים מהם. אמנם רואים אנו בזה את היהודים בתור מלוים וגם בתור לווים, אבל בכלל אי־אפשר להכיר מדברי המכתב השפייארי, שהיה להיהודים אינטירים מיוחד לעסוק בעניני הלואת כספים. הבישוף הוצמאן הרשה להיהודים שהתישבו בעיר שפייאר, בתוך גבולות מגרשם ומחוצה לו עד חוף האניות, בחוף עצמו וכן בכל חלקי העיר, לעסוק בחלוף כסף וזהב ולעשות כל מה שהם רוצים, לקנות ולמכור. בהדברים האלה כבר נכללה הרשות לעסוק גם במלאכה. כי כל בעל־מלאכה העומד ברשות עצמו, שלא עבד בשביל מזמינים ובעד שכר קבוע, היה רשאי לעסוק במדה ידועה גם במסחר, כלומר, בקנית החומר לעבודתו ובמכירת תוצאות עבודתו. כי בהזמנים הקדומים היה העסק הזה הרשוב ביותר בעסקי בעלי־המלאכה, זה ידוע לנו באופן מספיק וביחוד על־פי החקירות ההיסטוריות החדשות: בהתעודות הקדומות כנוי אחד להסוחר ולבעל־המלאכה. לא היה שום הבדל בין זה שהביא אל השוק את תוצאות עבודתו עצמו וזה שמכר פרי עבודת אחרים. ועל־ידי הרשות הזאת שנתנה להם, למכור את סחורותיהם,

נה להם היכולת לעסוק במלאכה, דבר שגם לפני זה לא היה
מר להם.

מכתבי-החסות של המלך חוזרים על דברי הזכות שנתנה
מי הקארולינגים, המשחררת את הסוחרים הנוסעים ממסים ומכסים
ונים, אבל גם מבדילים אותם לרעה. חסרים בזה פרטי המכים
בעלי-החסות פטורים מהם, וקשה לשער, כי אמנם פטורים היו
הודים מכל מיני המסים והמכסים בכל מדינות המלך. בשנת
107 שחרר היינריך הרביעי את תושבי וורמס, יהודים ושאינם
הודים, בעד אמון-רוחם אליו, מלשלם מכס שהיה שייך לאוצר
מלך אשר בגבולי הערים פראנקפורט, בופרט, האמרשטין, דורט-
ונד, גוזלר ואנגירן. הזכות הזאת היא בכל אופן קודמת בזמן
מכתב-החסות המיוחד ליהודי וורמס, שזמן נתינתו בלתי ידוע
דיוק; ואפשר להחליט, כי האחרון מלא והוסיף על הזכות
ראשונה. אבל יותר נכונה היא ההשערה, כי הדברים על-דבר
מסים והמכסים נעתקו במכתב-החסות רק מתעודות עתיקות.
רשימות משלמי המכס בערי-גבול שונות של המאה העשירית
עשתי-עשרה נרשמים גם שמות יהודים מבלי הבדל בין בעלי-
סות ואחרים.

ערך ריאלי יותר חשוב מאשר שחרור בעלי-החסות מתשלומי
מכס, היה להזכות הבאה: הרשות להיהודים לעבור בכל ארצות
ממלכה, לעסוק בעסקיהם ומסחריהם, לקנות ולמכור. אין מזה
החליט, כי לאלה היהודים שלא היו תחת חסות-המלך אסור היה
עבור בארצות הממלכה; הדרכים והשוקים היו חפשים לכל עובר
שב. אבל חסות המלך הגינה בעד הגבלות מקומיות שונות. היהודים
עלי-החסות לא היו בשום מקום מוגבלים בזכויותיהם.

מתעודות קדומות נעתקו הדברים הבאים במכתב-החסות השפיי-
רי, שהרשות להיהודים להחליף את חפציהם עם כל מי שיהיה.
הדברים האלה נאמרו תכף אחרי האשור על הנכסים דלאניידי,
לפיכך, כמו במכתב-החסות של לודביג כך גם בזה נאמרו ביחס
הנכסים הלא ניידי; הרשות למכרם חסרה בזה. שנוי גמור ישנו
מכתב-החסות הוורמסי, שבמקום הדברים ארות הנכסים דלא ניידי,

נאמר שם, כי הרשות להיהודים להחליף כספים לכל מי שיה
בכל מקומות העיר, מלבד במקום עשית המטבעות ובמקומות שהעוש
אותם עוסקים בעצמם בחלוף. נראה הדבר, כי מחקו את הדבר
הראשונים, יען כי בהזמן הזה לא היה להם כבר שום ערך ונת
במקומם זכות אחרת שהיתה צריכה לשעתה. אבל עוד שאלה הי
אם השנוי הזה נעשה עוד כימי היינריך הרביעי, או רק בז
שנתאשר המכתב על-ידי פרידריך הראשון.

שלשה דברים נאמרו בשני המכתבים הללו אדות מס
היהודים. האיסור העתיק, לקנות עבדים נוצרים, נשנה ונאשר
בזה. אבל לעומת זאת הותר להם בפירוש למכור לנוצרים
וסמי-רפואה, שאמנם כבר נכלל בהזכות לעסוק במסחר, אבל אח
כך חזרו ופירשו את הזכות הזאת כנגד התנפליות אגובארד
היהודים העוסקים במסחר היין, ואולי גם כנגד הפקודה הבלת
נכונה של קארל הגדול, האוסרת על היהודים לעסוק במסחר ז
בהזכיות שנתן הבישוף משפייאיר להיהודים הוא מתיר להם בפירו
למכור בשר-טרפה להנוצרים. נכבדה מאד גם הזכות על-ד
הקנין הפרטי, שנלקחה מתורת-משה. אם מצאו אצל יהודי א
חפץ גנוב, וזה אומר שקנה אותו, עליו להשבע שבועת-אמונים,
אמנם כן הדבר להודיע את המחיר ששלם בעדו ומחויב ה
להחזיר את החפץ רק אם יקבל את מחירו ששלם בעדו.
החפץ הגנוב יכול היה להיות בידי היהודי אך בתור ערבון, מב
היות נמכר לו, אל הדבר הזה לא שמו לב.

החסות של המלך הגינה על עסקיהם של היהודים, א
הזכיות הללו לא ניתנו ביחוד להיהודים. מטרת המכתבים הית
לשמור על החוקים היסודיים בכל מלואם גם בנוגע להיהודים, והמ
בעצמו הגין על היהודים בעד התנפליות ושרירות הלב של הפקיד
והשרים הגבוהים שהיהודים בעצמם לא יכלו עמוד כנגדם. ופרידר
הראשון אשר ליהודי וורמס את זכויותיהם ופרידריך השני חד
את הזכיות הללו לכל יהודי גרמניה. איך התפתחה העבודה הא
קנומית של היהודים, אפשר לדעת רק על-פי תעודות אחרו
אבל קודם עלינו לשים עין על המצב האיקונומי הכללי בגרמנ
באותו הזמן.

ה.

להשקפה, כי העם הגרמני העתיק היה עם־אכרים איננה מסכמת עם החקירה החדשה. המלחמה היתה ההתעסקות החביבה על האצילים, ובימי שלום עסקו בציד או התענגו על הבטלה. וגם החפשים־הפשוטים לא עסקו בעבודה. הם אחרו לקום ממשכבותם ושמו לילות כימים לעסוק במשתה ושמחה. את העבודה בשדה עשו העבדים, שכמו הקולוניסטים הרומאים, היו להם חלקות אדמה מיוחדות והיו צריכים לתת לבעליהם מס ידוע בתבואות, בהמות וארג. רק זה ושלא היו לו עבדים, היה מוכרח בעצמו לעבוד, אבל גם אלה עסקו יותר בגידול בהמות מאשר בעבודת האדמה שנעשתה כבר אז באמצעים פשוטים. מסעי העמים לא הועילו לאלה הגרמנים שהתישבו בהפלכים הקרובים של ממלכת רומי ולא הביאו להם כמעט שום שנוי בתרבותם האיקונומית. בכל מקום שבאו הגרמנים, דרסו עד היסוד את סימני ממשלת הרומאים. גם הערים המוקפות חומה נתרוקנו מתושביהן; חורבות בתי הרומאים, שמסביבן הרשו במחרשה, העידו ימים רבים אחרי־כן על תאות ההרס של המנצחים, שהתישבו במקומות שונים בכפרים או כל אחד ואחד בין שדותיו.

אך ימי הקארולינגים הביאו תקופה חדשה בהחיים האיקונומיים של האשכנזים. עוד בתחלת המאה השמינית היתה, כנראה, כל הארץ אשר בין האילבה והריין, הנדר־הצפוני והאלפים, מיושבת אך מעט. בהעמק השמן אשר על שפת הריין־העליון ועל יד הדרים, במקום הכרמים היו, אולי, תושבים רבים; בשאר המקומות רבו הבצות והיערים על האדמה הנעבדת. ואחרי שבאו ארצות הגרמנים תחת ממשלת הפראנקים, הראים אנו שני חזיונות השובים: התפשטות הכלכלה של אחוזות גדולות ועקירת היערים. שני החזיונות הללו היו תלויים זה בזה. השדות הרחבים והבלתי מעובדים היו לקנינו הפרטי של המלך, ונתחלקו בחלקים גדולים על־פי גבוליהם הטבעיים, כמו גבולי הנהרות וההרים. מספר ידוע של השדות הללו נשארו ברשות המלך והמותר נתחלק בין גדולי הממלכה והכנסיה. והנה בהשדות השוממים הללו נבנו חצרים

ומסביבם בתים ואדרות והמשק שלהן היה כזה אשר בהאחוזות הגדולות שבגאליה; אבל גם בעלי־השדות החפשים הגדילו את נחלותיהם; ובמקום היערים נזרעו שדות, נבנו כפרים. אז לא היתה עוד להאדמה כל ערך. מי שהיו לו עבדים, יכול היה הרבה יותר להגדיל את אחוזתו, מאשר האכר שהיה מוגבל אך בעבודת כפיו. ודוקא על־ידי התפשטות עבודת האדמה והאיקונומית, נתרבו גם ההבדלים הסוציאליים בין התושבים.

חיים חפשים ובלי עבודה, כדרכי הגרמנים העתיקים, יכול היה לחיות גם בעל־האחוזה, שעבדים היו לו באחוזתו וקבל את המסים, שבהם היה מתפרנס. אבל זה שמוכרח היה לחיות מפרי עבודתו, היה צריך לעסוק בעצמו במלאכתו. וככה נבדלו מעט מעט האציל מהאכר, אם כי לפי המנהגים העתיקים היו שניהם שוים בזכויותיהם, כי שניהם היו חפשים ובעלי־אדמה השייכת אך להם. לא בכל מקום היו החפשים המון התושבים בכפרים. מספר הבלתי־חפשים לא היה, אמנם, כנראה, בשום מקום גדול ורב; אבל המפלגה הבינונית של החצאי־בני־חורין, שכנוי אחר היה להם אצל הבייארים, אצל הזאקסים ואצל הפראנקים, היתה תלויה בנפשה ובעבודתה בבעל־האחוזה. למצב כזה היה מגיע לפעמים גם הבן־חורין שעל־ידי מקרים שונים אבד את אדמת־שדהו, ומוכרח היה ללכת אל בעל־האחוזה ולעבוד אדמת אחרים בכדי למצוא את פרנסתו, ועד כמה ושנתרבה מספר החצאי־בני־חורין והעבדים בהאחוזה, באותה מדה יכולים היו בעליה להגדילה. בעל־האחוזות היותר עשיר בהממלכה היה המלך בעצמו שמהכנסות אחוזותיו היה מוצא לו את הוצאות חצרו הגדולה. על־פי מקור אחד שאיננו בלתי־נאמן היה מכניס הקיסר אוטו הראשון בכל יום ויום „אלף חזירים וצאן, אלף מדות יין, ובמדה כזאת גם שכר, אלף מדות תבואות, שמונה שורים, ומלבד כל אלה, גם מספר רב של עופות, דגים, ביצים וירקות ועוד דברים רבים“.

על־ידי מתנות המלך הגיעו הכנסיות והמנזרים לאחוזותיהם, אבל עוד יותר על־ידי מתנות אנשים פרטיים. בימי קארל הגדול ובימי יורש כתר מלכותו, בעת שהנוצריות נתאזרחה בארצות גרמניה, היו המאמינים מתחרים ביניהם בהשגת שכר בעולם הבא

על־ידי מתן נכסי העולם הזה להכנסיה. תעודות לאלפים הגיעו לידינו המעידות על מסירת בעל האחוזות את אחוזותיהם להכנסיה, ומי ימנה את מספר התעודות שאבדו ולא הגיעו לידינו. המתנות הרבות הללו הביאו לידי תוצאות חשובות מאד. ההכנסות בתבואות היו צריכות לפרנסת הכהנים והנזירים ומשרתיהם. למען קבל את התבואות הללו נבנו אסמים מרכזיים, ומשם היו נחלקים בין אנשי הכנסיה. ומשם היתה גם ההשגחה העליונה על מנהלי האחוזות. שני סעיפי עבודה היו בהנהלת האחוזה, עבוד אדמתה על חשבון בעליה וקבלת המסים מהתושבים; כי בשני חלקים נחלקה אדמת האחוזה. החלק האחד נעבד על־ידי האדון בעצמו או על־ידי מנהלו, והיה מקבל אפוא את כל הכנסתו, והשני נחלק ל„הופות" (חלקים קטנים) שנמסרו להפועלים, שהיו תלויים באדון האחוזה, העבדים והחפשים למחצה. ובני־החורין שהיו צריכים לתת מסים ידועים לאדון האחוזה. בכל הופה והופה היו כל הדברים הנחוצים להמשק האכרי הקטן, חצר ואסם, מחרשות, נאות־דשא. הזכות להשתמש בגדולי היער וגם בהמגרש למרעה הבקר והצאן. ההופות היו לרוב בעלות אדמת אדון האחוזה. וככה אפשר להבין, כי מדת האחוזה היתה נחשבת על־פי מספר ההופות.

לא תמיד נתנו המנדבים לטובת הכנסיה את האחוזה ברשות הכנסיה. על־פי־רוב התנו תנאי, כי הרשות להם, לכל ימי חייהם, ולפעמים גם לבניהם וגם לכל הבאים אחריהם להשתמש בהאדמה שנתנו להכנסיה. באופן כזה נמסרה זכות הקנין על האחוזה להכנסיה, וזאת עשתה „חסד" beneficium עם הנותן, כמו שנאמר, ומסרה לו את האחוזה בתור קנין־של־בקשה preca= rio ונדגו במקרה כזה, כי המקבל היה צריך לתת להכנסיה מס ידוע מדי שנה בשנה; לרוב היה המס הזה כל־כך קטן, שכנראה נעשה רק בכדי שלא ישכחו, כי האחוזה הזאת שייכת להכנסיה. ובאופן כזה השביע הנותן את צורך־נפשו הדתי, והכנסיה העשירה באחוזות רבות היתה יכולה לשלם להמנדב גם את שכרו בעולם הזה; היא נתנה לו, מלבד את אחוזת־עצמו, עוד אחוזה אחת נוספת לה, והגינה על שתיהן, על־פי הזכיות המיוחדות שהיו לה, מתעלולי הפקידים האזרחיים.

המנהג הזה נתפתח אחרי־כך באופנים שונים ובנוגע גם למוסדים אזרחיים ואנשים פרטיים. בסוף ימי הקארולינגים אפשר היה למכור ולתת במתנה ובירושה את הקנינים האלו גם בלי הסכמת בעליהם. האופן האחרון, החפשי, היה אך לאדמת העיר, למגרשי הבנינים שנתנו אדוני העיר להמתישבים לבנות להם בתים ובעד זה היו צריכים לשלם לו או לבא־כחו מס־שנתי ידוע וגם מכס מסוים בזמן שמסרו את קנינם לאחר. היו גם מקרים שהמתישבים היו פטורים מהמס השנתי.

נתינת האדמה החפשית בתוך העיר ומחוצה לה נהיתה חשובה מאד למצב היהודים. לעולם לא קרה הדבר באשכנז, שיהיה יהודי משועבד לאדון אחוזה בתור בעל אופר. לשמש בתור מנהל־אחוזה ולמשול על התושבים הנוצרים נאסר היה מטעם הכנסיה, ובאשכנז, כנראה, לא עברו על האיסור הזה. ואם היתה להם אדמה, שאינה שייכת להם, היתה זאת אך האדמה שנתנה להם לצמיתות או לזמן ידוע. היו מקרים שיהודים נתנו את קנין־אדמתם להכנסיה, למען קבלו בחזרה בעד מס־שנתי ידוע; מובן, כי לא עשו זאת בכדי להציל את נפשותיהם החוטאות, דבר שלא נאמר גם בהתעודות. האשה היהודית שרה, שגרה בווירצבורג, נתנה בשנת 1206 לבית־המסגד בווירצבורג את כל קנין אדמתה, בתנאי שתהיה לה ולבניה הבאים אחריה הרשות להשתמש בה, אבל מחויבת היא לתת בעד זה להכנסיה מדת־חטים אחת ביום הקדוש בורכארד (ביום 14 לחודש אוקטובר) ובעד ביתה (אשר בעיר) שהיא בעצמה גרה בו, היא מחויבת לתת שתי ליטראות שעוה ביום הקדוש ניקוליוס (ביום השני לחודש דיצימבר), ובעד בית אחר גם ליטרה של שעוה באותו יום. התעודה הזאת שהיתה מזמן מאוחר בערך לא נכתבה על־פי דוגמת תעודות כאלו בימי הקארולינגים, אבל על־פי תוכנה דומה היא להן.

בעד מס־שנתי קבלו היהודים בשפייאר את האדמה לבנינם מאת הבישוף, שאדמה הזאת היתה שייכת לו. יסוד הרובע היהודי נעשה על־פי המנהגים הכלליים שעל־פיהם היו בונים ערים או שוקים. שום איש מהמתישבים לא יכול לקנות לצמיתות את האדמה, שעליה בנה את ביתו, כי־אם קבל את הזכות והנחולה בירושה

ג לדבאים אחריו; ולפיכך לא היה צריך המקבל לשלם את
תירד. המס־השנתי הוגבל בעד כל הרובע בסכום של שלשה
רבעה ליטראות במטבעות שפייאיריות לטובת בית־המסגד בשפיי־
ר. כמה היה צריך כל אחד ואחד מהמתישבים לשלם בפני
צמו, אי־אפשר לדעת, כי אין אנו יודעים מספר המתישבים אז.
שערים, כי לא כל הרובע נבנה בתים. בשנת 1114 אשר הקיסר
ינריך החמישי את החוזה שבין הבישוף ברונה משפייאיר ובין
ת־המסגד, שעל־פיו בא עוד הפעם המס מן הרובע היהודי לרשות
ת־המסגד. אפשר לשער, שכל המס הזה היה הקהל משלם. הקהל
ה יכול אז לחלק את מגרשי־הבנין בין חברי העדה ולאסוף בעצמו
ת המסים; אבל להשערה כזאת מתנגדים דברי כתב־החוזה המדברים
ל־דבר עודף וחסרון סכום ההכנסה הזאת; עודף ההכנסה שייך
בית־המסגד, אבל אם לא תהיה הכנסת המס הזה, כגון במקרה
ל בערה וכדומה, מחויב הבישוף לתת את הסכום הנזכר לבית־
מסגד מאוצרו הפרטי. אדמת בית־העלמין נתן הבישוף לנחלת
ילמים, בכל אופן היה הקהל מקבלה.

ו.

המקרים הסוערים בסוף ימי הקארולינגים עכבו הרבה בעד
תפתחותם של החיים האיקונומיים באשכנז, והתקדמותם בכל אופן
א היו בזה, כמו בגאליה הצפונית, בעלי־האחוזות הגדולות המושלים
יחידים בהחיים האיקונומיים. ובין האחוזות הגדולות היו גם,
חות או יותר הרבה, אכרים חפשים ובלתי־תלויים בהאצילים.
אדמה ראויה לעבודה קרקעית יכלו גם היהודים לרכוש להם,
בלי לבוא בעול האצילים; ושהם השתמשו באפשרות והיכולת
לזו, על זאת מעידים מכתבי־החסות השפייאירי והוורמסי המאשרים
ת קניני היהודים בגנים, כרמים וחורשות. אדמה רבה היתה,
נראה, להיהודי שמואל אצל ריגינסבורג; הוא מכר את אחוזתו

ואת כל הנמצא בתוכה והשייך לה, כמו בתים, אריך, נאות
דשא, מגרשים, יערים, אדמה מעובדת ובלתי־מעובדת, לבית־המסג
ס.־אימירם, שהקיסר אוטו השני הרשה לו לקנות, ואחרי שנתקימו
הקניה, אשר אותה הקיסר. הרשאתו של הקיסר על הקניה הזאו
היתה נחוצה, כי היהודי שמואל היה תחת חסות המלך ובמכר
את זכות אדמתו לאחר, היה צריך לשאול את פי אדוניו, שהוא
נמצא תחת חסותו.

קנין הכרמים היה, על־פי הדינים המיוחדים של היהודים בדב
עשיית היין, לדבר הכרחי כמעט. בכתב אחד מבין (משנת 945
מסופר על־דבר כרם אחד השייך להיהודי דוד. כי יהודי מאינ
עסקו בעבודת כרמים ידועה לנו מהעובדה המאוחרה הזאת, כ
אחד מנוסעי־הצלב הרג שמה את רבי יצחק בן יואל הלוי ואת
מר יהודה בעת שעסקו בעבודתם בכרמם. אפשר שהבנינים בלו
בינהים, שהיהודים היו משלמים בעדם מס־שנתי לבית־המסגד המאינצ
של הקדוש יעקב, היו משמשים לעשית היין. מובדלים לגמרי בחייהם
האיקונומיים לא היו היהודים בין תושבי הארץ שהיו עסוקים אך
בהעבודה הקרקעית. אבל פעולתם הראשית היתה במקצוע אחר
בזמן הקדום של קיסרי אשכנז היו המלים יהודי וסוחר שמות
נרדפים.

ז.

על־דבר תפקידי המסחר בהחיים האיקונומיים באשכנז או
יודע לנו אך מעט מאד. הכרח בקנית ומכירת סחורות לא היה
אז בזמן של המשק הטבעי. בתבואות האדמה התפרנסו, חפצי
התעשיה נעשו למען הבעלים על־ידי העבדים, והשפחות היו
מוכרחות לתת ארג בתור מס לבעלי־האחוזות. בזמן המאה העשירית
והלאה היה מסחר היהודים מוגבל באותו המקצוע כמו בימי הקא
רולינגים. הם הביאו לארץ אשכנז חפצי המזרח ועבדים מארצות

סלאוים, ביותר יודע לנו ממחרם בעבדים. הוא גרם, כנראה,
התישבות היהודים בערי סאקסוניה המזרחית, במאגדיבורג ומיר־
בורג. בהמשפט נגד המארקגראף גונצלין ממאיסן, שנגמר בהסרת
אשם ממשמרתו (בשנת 1009), מאשים אותו המלך היינריך השני,
ן שאר האשמות, כי מכר הרבה אנשים להיהודים ועל תלונות
זוקים צוה עליו המלך להחזיר את הנזקים לבעליהם, אבל המארק־
אף לא שמע לפקודת המלך. כנראה, היו אלה הנמכרים מהסלא־
ם שהיו נכנעים לו ושהיתה לו עליהם זכות־משפטית שלמה.
ד מזמן סוף המאה העשתי־עשרה מספרים את תהלת אשת הורצוג
לנאי אחד, כי היא פדתה בכספה הרבה נוצרים מעבדותם אצל
ודים.

ומרכז מסחר העבדים היה בכל אופן המטרפולין הבוהמית.
ת הסבות, שהקדוש אדאלבירט עזב (בשנת 989) את משמרת
ונתו בפראג, היתה כי אי אפשר היה לו לפדות את העבדים
וצרים שקנה יהודי אחד בזהב במקום מכירה פומבית. אבל
אה הדבר, כי לא רק יהודים הבאים מהמערב בקרו את העיר
אג. יהודי ספרדי אחד, אברהם אבן יעקב, בלי־ספק סוחר בעבדים,
אר לנו בספר מסעותיו את העיר פראג, כמו שראה אותה בשנת
9 בערך, בבתיה הבנויים יפה ושהיתה מלאה חיים על־ידי
וחרה הגדול. שמה היו באים מקראקוי בני רוסיה וסלאוים עם
ורות מארץ הטורקים (אונגארן?), מושלמים, יהודים וטורקים עם
ורות ומטבעות זהב ביצאנציות, והיו מוציאים משם עבדים, בדיל
ל מיני עורות של בהמות וחיות. כי בפראג עצמה התישבו
ודים, ידוע לנו על־פי מצבה אחת משנת 942. מקום מושבם
ה במגרש העיר ובהמקום הנקרא וויכגארד; פה היו השוקים,
דברי הכרוניקאי הבוהמי קוסמאס (בשנת 1091), היו בזה יהודים
אים כסף וזהב, סוחרים וצורפי מטבעות עשירים. גם האשכנזים
גרים במגרש העיר, והדברים שנאמרו אדות המסחר הרב של
יר פראג מוצאים להם סמך בהפריביליגיה שנתנה להם, כי יש
ם הרשות לבוא בברית מסחר לא אך עם הנוצרים (כמו שנאמר
פריביליגיה הקדומה), כי־אם גם עם היונים והיהודים.

את העבדים שנקנו בארצות הסלאווים היו מובילים מערבה דרך ארץ אשכנז; מעידים על זה חוקי מכס הגבול. על-פי החוקים האלה היה על היהודים לשלם בעד כל עבד העומד להמכר מכס ארבעה דינר; והוכרחו אפוא בדרכם לספרד לעבור את הרהיין. ובחפצם לבוא לארצות המזרח היו מוצאים להם הדרך אחרת ביבשה או דרך ים-התיכון. אמנם צדקה הערת אברהם אבן יעקב על-דבר מזג האויר האיטלקי המשפיע לרעה על בריאת העבדים שמוצאם מארצות הצפון והמובאים הנה. להכנסיה בטריוויזה שייך היה, על-פי פקודת המלך, המכס של העסקים הנעשים בעיר ומסביב לה על-ידי נוצרים ויהודים. חוק אחד משנת 960 אוסר על בעלי-האניות בוויניציה לקחת באניותיהם עבדים. סוחרים או יהודים—המוחרים בעבדים, כנראה,—לא יוקחו בכלל אל שום אניה.

אמנם אפשר לשער, כי בני וויניציה, בתור אנשי-הבינים בין המערב וביצאנץ, ראו את היהודים בתור מתחרים בלתי-נעימים להם, אבל האיסור הנמצא בהפריביליגיה שקבלה וויניציה מהקיסרים בסיליוס וקונסטאנטין בשנת 992 איננו מסכים להשערה הזאת. יש להם, להוויניצאים, הרשות לקחת באניותיהם אמלפיטנים, יהודים ולומבארדים מבארי וסוחרים אחרים הבאים קונסטאנטינופולה, אבל אך בתנאי, כי אלה יביאו בעצמם את סחורותיהם. מטרת האיסור הזה היתה, להפריע בעד הוויניצאים להשתמש בזכיותיהם המיוחדות שהיו להם בתשלומי מכס-הגבול, לקחת גם סחורות אחרים; ולפיכך הותרו באלה, שיעברו על תקנת האיסור הזה, כי יאבדו את כל זכיותיהם המיוחדות. אבל כנגד זה היו בלי-ספק סבות מסתריות להצעת של הפקיד פיטרוס שהציע לפני המלך היינריך הראשון, כי יאסור על הסוחרים היהודים לעשות את הסימן של שתי-וערב על המתכיות, הארג ושאר הסחורות. הסימן הזה הונהג, כנראה, על כל מיני סחורות; על המטבעות היה הסימן הזה כמעט תמיד. ואם היו אוסרים על היהודים לסמן גם את סחורותיהם בהסימן הזה, אי-אפשר היה להם לעסוק במסחרם ולמכור סחורותיהם, דבר שאליו שאף, כנראה, הפקיד הנזכר, ראש הערים החפשיות וויניציה וגינובה.

בכל אופן צריך לשים לב, כי הוויניצאים והיהודים לא יכלו להפריע זה את זה בעניני מסחרם. יושבי חוף הים-התיכון

היו או אך המתווכים בדבר ההעברה וההובלה. על־פי החווים העתיקים של ההגיים עם הקיסרים היתה הרשות לתושבי מדינות שנידם לעבור ולשוב בהארצות הללו בים וביבשה. אך בסוף המאה העשתי־עשרה הסכים היינריך הרביעי, כי הרשות לתושבי ממלכתו לעבור בארץ ההוגיה רק עד חוף הים „ולא הלאה". בתחלה היו לוקחים הוויניצאים באניותיהם גם סוחרים בני מדינות אחרות והיו מובילים אותם ואת סחורותיהם, כמו שמראה האיסור המובא לעיל; על־פיו יכלו היהודים לעבור דרך ויניציה. קבוצת־איים קרובה לריאלתה נקראת עוד היום בשם Guidessa שהיה נקרא רחוב היהודים בקונסטאנטינופול, על־פי תעודה אחת משנת 1090. ומאידך גיסא, אין מקום לדחליט, כי הוויניצאים היו עושים נסיעות רחוקות; את האלפים עברו לעתים רחוקות מאד; אך באיטליה עצמה היו, כנראה, מתחרים עם הסוחרים היהודים.

כי היהודים ישבו אז בוויניציה עצמה אי־אפשר להוכיח. במספר רב היו באיטליה התחתונה, במדינות ביצאנץ ובנסיכיות הלאנגובארדיות. בבארי, אוריה, ווינוסה, ביניוונט, קאפוא, ניאפול, גאיטה ועוד ערים אחרות היו קהלות עבריות, שהיו עומדות בקשר תמידי עם המזרח. אהרן הבבלי בא ישר באניה מיפו לגאיטה, ששם קבל אותו יהודי ספרדי אחד בסבר פנים יפות. ושמואל בן חננאל, ראש פקידת המכס וצורף מטבעות בקאפוא היה מבקר לעתים תכופות את שאר־בשרו פלטיאל, הוויזיר של הכליף במצרים ובכל פעם ופעם היה מביא הרבה מתנות יקרות.

יהודי איטליה התחתונה היו, כנראה, המתווכים במסחר היהודים של המערב והמזרח ומשם היו מגיעים גם לארץ אשכנז. עד כמה שהיו סחורות המזרח נכנסות דרך כאן לארצות המערב, אי־אפשר לדעת בבירור. מזה, שבמקומות אחרים היו היהודים צריכים לשלם מכס מפלפלין איננו מוכיח עוד, כי הם בעצמם הביאו את הסחורה הזאת מהמזרח; כי אפשר הדבר, שהם קנו אותה מאחר. למצער, עברה בשביל יהודי ארצות הריין העת של הנסיעות הרחוקות בתכלית. מסחרם כבר הוגבל בהחוגים המקומיים. השוקים בקילן היו מרכזי המסחר; ב„העיר היפה" שממנה „יוצא כל דבר מאכל לכל אחינו המפוזרים בכל קצות הארץ" היו באים הקהלות שלש פעמים

בשנה ל׳ימי־השוק, ככה מסופר מזמן סוף המאה העשתי־עשרה. וגם בזמן הרבה קודם לזה, בשאלת־תשובה אחת מאת רבי גרשום יש לדבר, כי ממאינץ וּוורמס באו יהודים לימי־השוק בקילן בשביל קנות סחורות.

ארץ הסלאווים היתה אז מטרת נסיעות מסחריות רחוקות. היהודי הספרדי אברהם אבן יעקב בדרכו למזרח הסלאווי עבר בלי־ספק דרך ארץ אשכנז, והשתדל בלי־ספק למצוא קונים לסחורותיו בחצר המלך. ובאופן כזה מובן לנו, איך אפשר היה לשמוע מפי המלך הרומי אוטו את האגדה אדות עיר־הנשים. את הציר ששלח ההורצוג הביהמי לחצר הכליף בקורדובה לוו גם שני יהודים, שואל ויוסף, על דרכו. בהם השתמש חסדאי, השר היהודי של הכליף, לשלוח את מכתבו למלך הכוזרים שבא בברית היהדות, אחרי שתקוותו לבוא אתו בקשר מכתבים דרך קונסטאנטינופול לא הצליחה. את המכתב היו צריכים יהודי אונגאריה לשלוח לרוסיה (קיוב) ומשם יגיע דרך ארץ הבולגארים (על חוף הוואלגה) לתעודתו. ואמנם קרה הדבר כך, ויודעה לנו גם תשובת נשיא הכוזרים, יוסף, שעל־פיה הביא לו המכתב יעקב בר אליעזר מאשכנז. הדרך מביהם דרך הים הכספי היתה, כנראה, ידועה אז. שאול ויוסף ספרו לחסדאי, שלפני שש שנים בא אליהם יהודי אחד ועמרם שמו, ואמר על עצמו, שהוא אחד ממקורבי נשיא הכוזרים. הידיעה הראשונה אודות ממלכת הכוזרים קבל חסדאי על־ידי סוחרי כורסאן; בתחלה לא האמין לדברי השמועה, אבל היא נתאמתה לו על־ידי צירי ביצאנץ, שידעו גם לספר, כי מארץ הכוזרים אשר בקרים באים אניות לקונסטאנטינופול, טעונות בדגים, עורות וכל מיני סחורות. את המכתב למלך הכוזרים חשב חסדאי לשלוח דרך ירושלים, נציבין וארם (ארמיניה), טרם שלקחו יהודי ביהם על עצמם להמציאו לתעודתו.

יחוסים וקשרים קרובים היו אפוא בין כל הקהלות העבריות המפוזרות במלוא התבל, באותו הזמן שהמזרח, המערב וביצאנץ היו זרים זה לזה ולעתים תכופות רבו ונלחמו זה בזה. עד כמה היו יחוסים קרובים ביחוד בין יהודי ארצות ים־התיכון מוכיחה לנו תעודה אחת משנת 1034, שנתפרסמה זה לא כבר. לפני

בית־דין של ישראל שבקאירבן (אפריקה הצפונית) בא יהודי אחד שאביו יעקב מת בסיציליה ואחיו שלמה מת באלכסנדריה; אמו היא ממארסילה, אחיו השני, יוסף, יושב בטריפולי, אבל עתה הנהו במצרים; הוא בעצמו היה זמן ידוע בסיציליה, שאז היתה, כנראה מדברי התעודה, תחת ממשלת מושל מחמדי. כל התעודות הידועות מאותו הזמן הנן אך מעטות ואי־אפשר להחליט על־פי עדותן, כי לקחו היהודים את החלק היותר גדול במסחר התבל. אם ידוע לנו מקרה, שיהודי הריין שאלו שאלה אצל חכמי ארץ־ישראל, אין מזה להחליט, כי ליהודי הריין היה קשר מסחרי תמידי עם המזרח, אדרבה, זה מראה, כי המקרה הזה נרשם בתור יוצא מן הכלל, יען כי לא היו יחוסים תמידיים בין יהודי שתי הארצות הללו. נוסעים יחידים היו אמנם עוברים דרך ארצות רחוקות, ובכל מקום שקהלות עבריות היו שם, נתקבלו בסבר פנים יפות. להסוחר היה המנהג הזה מביא תועלת רבה, כי ידע למי לפנות, ומצא תמיד אנשים הקרובים אליו על־פי השקפותיהם ומנהגיהם. אבל כל הקהלות הללו ועזרת הקהלות שהיו להסוחר הנוסע היהודי, היו גם בימים רבים לפני הזמן הזה; ואין כל יסוד להחליט, כי אך מימי המאה העשתי־עשרה היו אלה נחוצים ונכבדים בשביל המסחר היהודי. יותר קרוב למצוא, כי בהזמן שאנו עומדים בו נתמעטה השאיפה לנסיעות, שהיתה עוד רבה בימי האוטים. ההבדלים בין קבוצות היהודים בארצות שונות נתרבו. יהודי פראנציה הצפונית ואשכנז נבדלו מאחיהם בפראנציה הדרומית לא רק במקצוע הרוחני, כי־אם גם במקצוע הכלכלי, בזה שהחלו לעסוק במסחר־הכסף, ושבני זמנם ציינו את בעלי־המסחר הזה בתור לוקחי נשך.

אין כל ספק, כי יהודי אשכנז הלוו מעות במשכנות עוד לפני מסע־הצלב הראשון. אם בשנת 1107 נתן הבישוף הרמאן מפראג חמשה תכשיטים יקרים שהיו שייכים לבית־תפלתו בתור ערבון ליהודי ריגינסבורג על הסכום של חמש מאות מארק שלוה, אי־אפשר לחשוב, כי ההלואה הזאת היתה הראשונה במינה, ושהמלוים הסתפקו אך בחזרת ממונם גם בלא רבית. בין כלי־הכסף והזהב של יהודי מאינץ הנהרגים והנשארים בחיים שלקח לעצמו הבישוף רוטהארד היתה גם כוס זהב מבית־התפלה הנוצרי משפייאר, והיא

יכולה היתה לבוא בידי היהודים אך בתור ערבון. וגם מקור ידודי אחד מודה, שעוד בהימים האלה עסקו יהודי אשכנז בעסק של הלואות כסף בערבון; אבל ענף הפרנסה הזה לא היה היחידי וגם לא העיקרי. אפשר, שבאיטליה היו היהודים שולחנים במלוא מובן המלה, וקבלו שטרות לגוביינא והלוו עליהם סכומים שונים כרבית ידועה, כמו שהתעודות מרומי מעידות על זה. בצפונם של האלפים לא ידעו להבדיל בין מסחר הסחורות והכסף. הסוחר הנוסע לקח כסף, מבעלי־הרכוש שנשארו בביתם, על־פי התנאים שהיו נהוגים גם בהימים העתיקים, כלומר, שהמלוה לקח על עצמו גם האחריות בהנזקים וקבל גם חלק בהרווחים. מהמקורים העבריים אפשר לראות, כי אמנם כך היה אז דבר המסחר וההלואה. ובימי המאה השתים־עשרה היה הפתגם הכללי: „כל היהודים עוסקים במסחר", ומהפתגם הזה אין משמע, כי היהודים היו נוסעים תמיד בארץ לקנות או למכור סחורות. כאשר נסע הצעיר יהודה מקילן עם סחורות שונות למאינץ, ששמה קוו אז למכור סחורות רבות, כי המלך לוטאר היה אז שם, לקח גם כספי קרוביו ומיודעיו והיו לשותפים במסחרו, ואחרי־כן, כאשר נודע להם הדבר, כי נתן את כל הכסף שקבל בעד הסחורות להבישוף ממינסטר מבלי לקחת, כנהוג אז, ערבון, התרעמו עליו מאד. הסוחר היה עושה עסקים בכספ עצמו ושל אחרים, ואחת היה לו, אם הרויח ממכירת סחורות לאחר או על־ידי השתתפותו בכספו במסחרו של חברו. הבישוף אנו מקילן היה כבר, כמו אשת הגראף דודאנה בזמנה, חייב ממון ליהודים ולנוצרים. הסוחרים הנוצרים התנהגו ממש כמו היהודים. יש לשער, כי היו יחוסים מסחריים קרובים בין שני מיני תושבי העיר הללו, שהיו נבדלים ונפרדים זה מזה על־פי דתם. יהודים נתנו כסף להסוחרים הנוצרים לנסיעותיהם למען קחת חלק בהרווחים שלהם, ורכוש הנוצרים היה גם שותף במסחרים של יהודים. ההשקפה אדות כבוש המסחר בידי העם היהודי הזר עד אשר נתפתחה מפלגה לאומית של סוחרים, יסודתה לא רק באי־ידיעת המקורים המעידים על־דבר מציאות סוחרים־נוצרים דוקא באלו המקומות שגרו בהם יהודים, כי־אם גם באי־ידיעת מצב אותו הזמן ותנאיו. סוחרים יהודים ונוצרים עסקו בלי־ספק יחדיו

בעיר-המסחר קילן. וכן קרה הדבר, כי בשנת 1096 כשהגיעה הבשורה הנוראה אודות הסכנה הקרובה ברח „כל יהודי לבית מכירו הנוצרי“.

ודבר היות היהודים עסוקים רק במסחר איננו מעיד, כי לא חפצו לעסוק בעבודה פרודוקטיבית-טבעית. את מין הסחורה היותר חשוב, המלח, היו היהודים לא רק מוכרים אותו, כי-אם גם מעבדים אותו. את בית-התוך-המלח של היהודים אצל הסאלה (נהר בגרמניה), שמודיע אודותו אברהם אבן יעקב, אי-אפשר לדעת בבירור היכן היה עומד; אבל גם בימים רבים אחרי-כן היה במקומות הללו יהודי אחד בשם תידריכוס חבר בחברה אחת שעסקה בהכנת המלח. כי היהודים עסקו גם במלאכה, אין לדעת מדברי התעודות והמקורות; אבל אם גם נחליט, שמפני שהמקורים אינם מזכירים על-דבר יציאת בעלי-מלאכה יהודים, מכאן ראיה, כי לא היו כלל, גם אז אין זה מוכיח, כי היהודים היו מובדלים לגמרי בחייהם האיקונומיים. לפני מסע-הצלב הראשון לא היה בהערים בכלל עסק המלאכה מפותח דיו. לתושבי הערים היו שדותיהם וכרמיהם מחוץ לעיר או בעיר עצמה, והעשירים היו מביאים להם את תבואותיהם ממסי עבדיהם באחוזותיהם. בעתותיהם החפשיות מעבודתם בשדה היו עסוקים בענינים מסחריים בעיר עצמה, בימי-השוק ובנסיעות להערים הרחוקות והקרובות. חיי היהודים לא היו שונים מחיי התושבים הנוצרים. אפשר שהיהודים עסקו ביתר שקידה מהנוצרים במסחר, הצליחו לאסוף יותר כסף וזהב למסחרם או להלואה; אבל גם להם היתה אדמה, שמפריה היו מוצאים להם מזונותיהם. וגם לא רחוק הדבר לשער, כי סוחר אחד או שני היה מיפה ומשפר את הסחורות שעברו על ידו, למען הרבות קופצים עליה, זאת אומרת, שמלבד המסחר האמתי עסקו גם במלאכת-כפים. הבדלי העסקים באו אך אחרי-כן כאשר התפתחה המלאכה וחלוקת העבודה בהערים. לפני ימי ההתפתחות הזאת לא השגיחו הרבה בדבר, אם הסוחר המוכר את סחורתו עשה אותה, כולה או מקצתה בעצמו, או אם היא מעשה ידי אחרים. גם אודות בעלי-מלאכה נוצרים באשכנז בזמן הקדום של ימי-הבינים ידוע אך מעט מאד.

ספר שני.

המצב הסוציאלי והעבודה האיקונומית של היהודים בימי מסעי־הצלב.

חלק ראשון.

היהודים בהמאה השתים־עשריה.

פרק ראשון.

מסע הצלב הראשון והשני וערכם להיהודים.

א.

מלחמות כבתות בהמחצה השניה של המאה העשתי־עשרה
ו את הבנין החזק של משטר הממשלה הגרמני. התקונים הדתיים,
מר הנהגת המשפטים הקאנוניים בשביל הכנסיה וחיי הכהנים,
תחלה עזרו להם הקיסרים בעצמם, נהפכו להם, להקיסרים ולמשטרם
דיני־הדתי, לרועץ, באותה העת שעל כסא הממלכה עלה הנער
נריך הרביעי ועל־ידי המלחמות הפנימיות של ראשי הממלכה
לש המשטר המדיני. אז היה האפיפיור גריגור השביעי יכול
ודיע אדות הכנסיה העומדת ברשות עצמה, או היותה בלתי־
ויה בהמשטר המדיני; ובהיסוד החדש הזה היה נכלל כבר דבר
משלה הגבוהה של האפיפיוריות על הקיסרים והמלכים. אם
שפט־אלהים נעלה על המשפט האזרחי, כמו שהודיע האפיפיור
גור, אז מחויבת המדינה להכנע מפני פקודות הכנסיה, כי זאת
הנה הלא שומרת את משפטי אלהים ומצותיו, וראש הכנסיה
ערבית הלא זה הוא הכהן הראשי ברומי, יורש כסאו של
טרים נשיא־השליחים. השאלה, למי יש הרשות למנות בישופים

בארץ, היתה אז שאלה בוערת. את דרישת האפיפיור, כי ד
לא ימנה בישופים, קשה היה להמלך למלאות; כי בזה היה
את האמצעי המדיני היותר נכבד. והשאלה הזאת היתה ד
האחרונה להריב, שתוצאותיו היו, החרם על היינריך הרביעי, חו
בתשובה והליכתו לקאנוסה ומלחמת האזרחים הקשה, שה
את הארץ לעשרות שנים. בכח נשק לכד המלך את העיר ו
ועל־ידי האפיפיור החדש שהתמנה בחפצו נמשח לקיסר.
מרומי העיר, כשבוי, מת גריגור השביעי; אבל מפלגתו נש
גם אחרי מותו. את הנצחון, שהוא לא השיגו, נצח אורבאן ה
האפיפיוריות שמחה על תוצאות הכנסיה בקלירמונט, ששם
אצילי פראנציה את הצלב על לבותם, לאות, כי הם הולכים ל
את הכופרים מהארץ הקדושה, והקיסר ישב אז באחת ה
באיטליה ובכה על בגידת בנו ואשתו.

בתחלה לא השפיעה המלחמה הזאת בין הממלכה והכ
על מצב היהודים. הקיסר היינריך הרביעי עשה אמנם לפעמים
עם היהודים; אבל מדברי שני מכתבי־החסות ומזה, ששחרר
הסוחרים היהודים והנוצרים מוורמס, בעד עבודתם הנאמנה
מתשלומי המכסים על גבולי הממשלה, אין להחליט, כי אהב
את היהודים מאשר המלכים שהיו לפניו. אבל גם גריגור הש
לא רדף בשנאה עזה את היהודים. הוא הוציא אמנם הגבלה
נגד היהודים. באספת־כהנים אחת ברומי (בשנת 1078), שהוא
בראשה, נתחדשה ונתחזקה התקנה העתיקה, שלא תהיה להיה
איזו זכות וממשלה על הנוצרים; ועל־פי התקנה הזאת דרש כ
שנים אחרי־כן האפיפיור מאת המלך אלפונז השביעי מקאסטי
שלא לתת להיהודים למשול בהנוצרים: „כי לתת להיהודים למ
בהנוצרים ולצוות לאלה האחרונים שישמרו את פקודות היהוד
מדבר זה משמע, שמשפילים את ערך בית־התפלה לאלהים ומגב
את ערך בית־הכנסת של השטן". בדברים לא פחות חריפים השר
בלי־ספק האפיפיור־הקיסרי, וויבירט מראבינה, בדברו אודות היה
שהמירו את דתם באונס ומחזיקים אחרי־כן בדת אבותיהם.

האפיפיוריות המתוקנה נטתה בלי־ספק ממדת הרחמים שהתנ
על־פיה עד כה; אבל גריגור השביעי אף החל להשתמש בהמסכ

טה הדתית. קרוב היה למצוא את סבת יחוסו זה להיהודים
ו הגזעית אליהם, אם רק אמתית היא ההשערה שנתחדשה
כבר, כי האפיפיור הזה הנהו (מצד אמו) מזרע היהודים.
השערה הזאת אין עוד הוכחות נאמנות; עוד לא הוברר
כי פיר־ליאון היה אבי־אמו של גריגור השביעי. בכל אופן
ר־ליאון רומאי עשיר ותקיף ושהוא היה מזרע היהודים—
ספק; לא הוברר הדבר רק, אם אביו ליאו (יהודה?) נולד
י, או כי הדברים המסופרים אדות אביו קרו את אבי־
ינדיקט (ברוך?), שבתשוקתו לגדולה, ולא מתוך הכרת
המיר את דתו. ואמנם ליאו כבר הגיע לגדולה. מהקונסול
הזה, כמו שיכונה על מצבתו, יצא דור שלם שהיה לו
את בשנים הערך היותר חשוב בעיר רומי וביחוד עם
הויכטוריה הכללית.

ינדיקט וליאו עסקו לפני הדמרה ואחרי ההמרה בעסקי
שהיה להם כבר אופי גמור של עסקי באנקים. אפשר
כי הילדיבראנד (זה שם האפיפיור גריגור השביעי בעוד
בחר בכהונתו זו) היה משליש את כספיו שאסף מהכנסת
, אצל ליאו. כי האחרון היה משלם לו רבית, אין להחליט
אפשר שבהכספים הללו נעשה שותף בעסקי ליאו. אחרי
כבר יחס עניני כספים בין האפיפיור וליאו, יכול היה
לקחת בחורה את כל כספו או הלק ממנו כאשר נחוץ
חד את הרומאים בעת בחירת האפיפיור בשנת 1059. כי
הבוחר החוץ הזה הביא הילדינבראנד כדרים בנכסי הכנסיה,
שער. משערים, שעוד בינדיקט היה השולחני של הכנסיה,
בים אחרי־כן היה יהודי אחד המנהל את נכסי האפיפיור.

מענין הדבר, שגם האפיפיורים שהיו אחרי גריגור השביעי
תמיד ביחוסים קרובים להמשפחה הזאת, שמוצאה היה ידוע
ל תואר פניהם היהודיים של בני פיר־ליאון, שאחד מהם
בשנת 1130) בשם אנאקליט השני בתור אפיפיור, מעידים
בים בלתי־משוחדים. אבל קשה לשער, כי אישיות כבירה
כמו האפיפיור גריגור השביעי, התחשב באיזו השפעות

חיצוניות ביחוסו לשאלה כזאת, שלפתרונה היו כבר יסודות נא
וחזקים. לסדר פרעות בהיהודים, לא היה ממנהגי חצר האפיפיו
אחד מראשי המפלגה הריפורמית, פיטרוס דומיאני, הבישוף הר
באוסטיה, יעץ לבלי אבוד זמן וכח ברדיפות על היהודים.
ממלא אמנם את בקשת איש אחד, ששמו הונסטוס, שישלח לו
לויכוחים דתיים; אבל ביחד עם זה הוא מיעצו, כי אם בא
רוצה הוא ללחום בעד הנוצרי, יותר טוב ללחום נגד ה
הגוף, אלה אמצעי השטן המשחית. וכך אין בשום אופן להא
את האפיפיור, שידו היתה בהרדיפות על היהודים שהיו בימי מ
הצלב של שנת 1096.

ב.

לשחרר את הקבר הקדוש מידי הבלתי־מאמינים, היתה ה
המפוצצת, שיצאה מפי אורבאן השני בהכנסיה שהתאספה בק
מונט, ושהלהיבה את לבות בני־דורו. אדות היהודים לא ד
כנראה, כלל על האספה הזאת; אבל לא בפעם הראשונה י
הקריאה בפראנציה להמלחמה הדתית. לעתים תכופות עברו צב
הלוחמים את הרי הפירינאים, ללחום את הבלתי־מאמינים, וגם
נתעורר לפעמים הרעיון, שהיה אחרי־כן לאסון להיהודים. ל
מקור עברי אחד, דברו ביניהם נוסעי הצלב כדברים האלה: „
אנו הולכים בדרך רחוקה, למען מצוא (את הקבר) ולהנקם בהמושל
והנה בזה יושבים אתנו היהודים, שאבותיהם המיתו (את הנו
בלי חטא ופשע ותלו אותו. ננקום נא בהם תחלה ונש
מתחת העמים, לבל יפקד ויזכר שם ישראל עוד; או שיהיו כ
ויבאו בברית דתנו". ובפראנציה היה שורר כבר המנהג, ש
לכתם בדרך רחוקה היו מציעים להכופרים אשר במדינה ע
שיבחרו באחת משתי אלה: המות או המרת־הדת. האפיפיור אלכ
השני, זה שהיה לפני גריגור השביעי, השתמש בהמקרה להלל

ק-נציב המדינה, בירנגאר מנאיבונה, על החמתו על היהודים
מדינה אשר תחת פקודתו, וכך שבח גם את הבישופים בספרד
אשר הגינו על היהודים ולא נתנו לדיטמודם בידי אלה שבאו
להיב את המשלמים ובבערותם הגסה או בתאותם הפראית חפצו
עשות הרג ביהודים. '

יהודי פראנציה היו צריכים אפוא להכיר את הרעה הנכונה
ם על-ידי הקריאה של האפיפיור והתנועה החזקה שהקיפה את
שההת העם הרבה יותר מאשר בתנועות אחרות כאלו בימים
בה. לא רק הנסיכים ופרשיהם יצאו המערכה לשדות המזרח;
פניהם נסעו בלי סדר ומשטר המונים רבים, אנשים, נשים וטף
דלת העם, שבראשם עמדו מטיפי המלחמה-הקדושה. עוד טרם
א האמן, הודיעו כבר הקהלות הפראנציות והזהירו את הקהלות
אשכנזיות על נהר רהיין בדבר הסכנה הקרובה. אבל שם לא
נפשטה עוד התנועה; במאינץ לא האמינו, כי אמנם סכנה קרובה
בני-ישראל.

איך היה גורל יהודי פראנציה, אי-אפשר לדעת בבירור;
שה לשער, כי נוסעי-הצלב, שעל חופי הרהיין כבר הוכיחו את
נאתם לדתם, נסעו בשלום, טרם עברו את גבולות המדינה.
בל-אופן, הסרון מקורים עבריים והדברים הבלתי-ברורים בהמקורים
אחרים מוכיחים, כי בפראנציה עצמה לא היו פרעות גדולות
ביהודים. היהודים שם, שתנועות כאלו לא היו זרות להם, היו
רגילים לדעת איך להסתר מפני הרעה. כאשר בא פיטר הנזיר,
ראש מטיפי נוסעי-הצלב, ביחד עם חיילותיו ביום העשירי לחודש
אפריל טריירה, „הביא אתו מכתב מיהודי פראנציה, שבכל המקומות
אשר תדרוך רגלו ובכל הדרכים אשר יעבור, יתנו לו היהודים
צדה לדרך; הוא ידבר טובות על ישראל, כי כומר הגהו ודבריו
נשמעים". הכומר הזה החזיק במשפטי ודיני הכנסיה, האומרים
עשי אלמות; וככה הסתפק בטריר בלקיחת „מתנות" מאת יהודי
המקום; אין שום יסוד להחליט, כי במקומות אחרים התנהג
באופן אחר.

האנשים שלא נשאו משרות בהכנסיה לא ראו את עצמם
חייבים לקיים את חוקי הכנסיה. גראף אחד ודיטמאר שמו, אמר,

כי לא יצא מתוך גבולות הממלכה הזאת „עד אשר לא ירצח למצער נפש יהודי אחד". קשה מזה היה בכל אופן נהרו של גוטפריד מבוליון, ההורצוג מלותרינגיה העליונה, „לבלי לצאת באיזה דרך, עד אשר ינקם דם (הנוצרי) בדם ישראל, ולבלי להשאיר מכל אשר בשם יהודה יכונה שריד ופליט". ולמען קדם את פני הרעה, פנה ראש־הקהל במאינץ, ר' קלונימוס, לקיסר היינריך הרביעי, ששהה אז באיטליה, וזה „שלח אגרת והב"י שלום לכל מדינות מלכותו, להגמונים, הבישופים והגראפים וגם להדוכס גוטפריד, שיגינו על היהודים, ששום איש לא יגע בהם לעשות להם רעה, כי־אם יעזרו להם ויחוסו עליהם". ההירצוג גוטפריד קיים את פקודת המלך; וגם שאר תקיפי הארץ, שלהם באה הפקודה, קיימו אותה. בהערים, שהבישופים היו אדוני המקום, השתמשו באמצעים שונים לחסות על היהודים. ולא לפלא הוא, כי הבישופים האלה וכן ההירצוג באו על שכרם בעד חסותם זו, בקבלם „מתנות" מאת היהודים, וגם בחצר המלך לא נעשה הדבר הזה בלי כסף. בכל אופן השתדלו שני הכחות הללו, הממלכה והכנסיה, לקדם את פני הרעה; ואם בכל־זאת בא האסון, הרי מקורו בהתנועה שהיתה חזקה וגדולה ממנהיגיה.

ההמון הפשוט לא יכול להבין, מדוע ילחמו אך ורק בשונאי הנוצריות אשר מרחוק, ואחרי החילים המסודרים במדה ידועה תחת פקודת פיטר הנזיר, בא ההמון הפרוע, פראנצים, אנגליים, פלאנדריים ולותרינגיים ואז התחולל האסון הנורא. המכה הראשונה קבלו ביום השלישי לחודש מאי היהודים אשר בשפייאר. נוסעי־הצלב ותושבי העיר התאחדו להתנפל על היהודים; אבל הבישוף יוהאנס, הנאמן את מלכו המוחרם, לא יכול לראות במעשי האלמות האלה ולחשות. ביחד עם אנשיו יצא ללחום את הפורעים ואחדים מהעירונים ענש בקצוץ כפיהם. את היהודים החביא במצודו עד עבור הסער, ורק אחד־עשר מהם הומתו.

כמו בשפייאר, ככה גם בוורמס, היו אזרחי העיר שונאים להיהודים. על־פי המקור העברי עשו אלה מעשה בגידה בזה, שבתחלה הבטיחו הבטחה נאמנה להיהודים, כי יחוסו עליהם ויהרגו את כל אחד מנוסעי־הצלב שיגע לרעה ביהודי. תוצאות הדבר הזה היו,

העדה נתחלקה לשתים. ראשי העדה בקשו להם מחסה בחצר בישוף והאחרים נשארו בבתיהם וביום 18 מאי הומתו,, מלבד לה היחידים שהמירו את דתם כדי להציל את נפשותיהם. שבעה ים אחרי־כן בא האסון גם על אלה שנשארו בחייהם. לנוסעי־צלב וההמון התחברו גם תושבי הכפרים הסמוכים; ההמון צר ל מצודת הבישוף ואחרי מלחמה קשה לכד אותה והרג את כל יהודים שנמצאו עוד בחייהם, כי רבים שמו בעצמם קץ לחייהם. ענין הוא היחס הפאסבי של הבישוף להמקרה הזה. מובן, כי י־אפשר גם לדעת בבירור, אם זה היה אדאלבירט, חסיד מפלגת אפיפיור, או בישוף אחר שנתמנה מטעם הקיסר, שלא היה בטוח ם בחייו עצמו מחמת נוסעי־הצלב ולא יכול גם לבטוח באנשיו.

להתנאי האחרון הזה היה גם ערך חשוב במאינץ. אזרחי עיר לא שנאו כלל את היהודים; אדרבה, הם יצאו המערכה לחום את נוסעי־הצלב ואחד מהם נפל בהמלחמה הזאת; ושלשה ים עברו, עד אשר עלתה בידי הגראף אימיכה, מפקד צבאות פורעים, לבוא בשערי העיר. כמו במקומות אחרים הסכים בתחלה ם בישוף־העיר במאינץ, רוטהארד, להגן על היהודים; נתן להם הסתר במצודתו וכאשר השתדלו היהודים לבוא בדין־ודברים עם גראף ולפדות ממנו את נפשותיהם בכסף, התערב הבישוף בלי־פק במעשה הזה. אימיכה לא נמנע מלקבל את הכסף, אבל את בטחותיו לא שמר. בעצם יום 27 מאי נפתחו לפני צבאות חילו שערי העיר. היהודים החלו להתקומם מפני צבאות אימיכה, אבל אנשי הבישוף, שבתחלה הבטיחו אמנם לעמוד בימינם, ברחו בראשונה מסרו אותם בידי השונאים; כי משענת קנה רצוץ היו להיהודים“. שיא העדה, ר' קלונימוס, ואתו עוד חמשים ושלשה מחשובי עדה נצלו מההריגה של אותו היום, והבישוף שלח אותם רידסהיימה מען המסתירים, והבטיח להם שיציל את נפשותיהם, אבל אחרי־ן חלל את דברתו, ודרש מהם כי ימירו את דתם, כי באופן אחר קשה לו להגן עליהם. היהודים בחרו במות.

בקילן הסתתרו היהודים בבתי שכניהם הנוצרים, כאשר קבלו ידיעות המחרידות על־דבר אסון אחיהם בערים אחרות; ובהעיר

עצמה היו אפוא קרבנות מעטים. הפורעים צריכים היו להסתפק בזה, שהרסו את בתי־ישראל ואת בתי־כנסיותיהם. והנה חשב הבישוף, הירמאן השלישי, מי שהיה הקאנצליר של הקיסר, מחשבה לטובה, להוציא את היהודים מן העיר ולהחביאם. אמצעי ההצלה הזה, שהצליח בשפייאר, לא השיגו בה את מטרתו כלל. אחרי שבועות אחדים גלו נוסעי־הצלב את רוב מקומות המקלט של היהודים והמיתו אותם כולם.

נראה הדבר, כי הפורעים בערי הרהיין־התחתון לא היו אלה שעשו את המעשים הנוראים בוואורמס ובמאינץ. הרעיון הדומה הביא גם למעשים דומים. אי־אפשר אמנם להחליט, כי הרצח ההמון היתה מטרת הפורעים. החפץ היה, לאלץ את העקשנים שימירו את דתם; ובכדי להטיל עליהם מורא ופחד, השתמשו בתכסיסי מלחמה, ואם בכל־זאת עמדו במרדם, נפלו בחרב. תכנית מסודרה ויחידה אמנם לא היתה למחנה הפורעים הזה; לא הציעו לכל יהודי ויהודי לבחור בין המות ובין ההמרה; התשוקה לרצח ודם היתה גלויה. אבל לאלה שנכנעו לא קרה כל רע. אם ההסכמה להמרת הדת נאמרה בפירוש אם לא, דבר זה לא היה נכבד בעיני קנאי־הדת האלה; אך המעשה היה בעיניהם העיקר. בטריר סחבו בחזקה את נשי היהודים לבית־התפלה לנוצרים. בריגינסבורג קבלו היהודים הטבילה באופן מוזר, אחרי אשר האורחים בעצמם, מבלתי־יכולתם להגן עליהם, אלצו אותם לעשות את המעשה הזה. „הביאו אותם לחוף הנהר, עשו את האות (השתי־וערב) על פני הנהר, ונטבלו כולם בבת אחת בהנהר הזה". ההמרה הזאת היתה אך חיצונית. ולמען הצדק את נפשם, אמרו אחרי־כן הנטבלים, כי „לא יכלו עמוד בפני שונאיהם, גם לקחת את נפשם לא חפצו". במקומות אחרים בחרו היהודים במות ישרים מאשר להמיר את דתם; או שהומתו בידי שונאים, או ששמו בעצמם קץ לחייהם. הרבה ילדים נשחטו בידי אמותיהם בכדי שלא יפלו בידי השונאים ושלא ימירו את דתם. והמעשים האלה הסבו, שהרדיפות הללו היו כל־כך נוראים ואיומים. בטריר ובמאינץ, מקומות שקרו המרות באונס, נפלו קרבנות מעטים בערך, וככה היה, כנראה, גם בריגינסבורג.

ד זה עלה מספר הקרבנות במאינץ, לדברי עדים נאמנים, עד
איש ובוואורמס — עד שמונה מאות.

ג.

למען הבין את המצב החברתי והאיקונומי של היהודים בימי-
נים, נחוץ ומוכרח לדעת היטב גם תנאי המקרים של אותו
מן, שלא הביאו אמנם תקופה חדשה, אבל היו יסוד נכבד
היסטוריה. מימי היות ממלכת רומי לממלכה נוצרית יצאו כל
דיפות מהכנסיה או מהממלכה, ולעתים תכופות מאד משתיהן
רי. הבישופים לא חפצו לסבול בין תושבי עירם אורחים כאלה,
אינם נשמעים לפקודות דתם הנוצרית; המלכים צוו לתושבי ארצם,
קבלו עליהם את הדת האמתית, וענשו בעונשים של מות את
אלה שלא קימו את פקודתם; אבל תנועות המוניות נגד היהודים
קרו עד הנה בארצות המערב הנוצריות. הריסות בתי-הכנסיות
זמנים הקדומים שנעשו בתעמולות ובאשמת הבישופים הקנאים,
פי מעשה להן, ואת אשר קרה בימי המאה העשתי-עשרה בפראנציה
תה כבר התחלה לקנאת הדת שפרצה בימי מסעי-הצלב. בארץ
שכנו כולה חיו היהודים בשלום. לבאר את השנוי בסבות אי-
נומיות, זאת יוכל לעשות אך המאמין בהתורה המאטיריאליסטית
כל מקרה הוא מחפש ודורש אחרי תנאים איקונומיים. אפשר
בר, שעל-ידי הרעב ששלט אז בפראנציה הנקל היה להתישבים
זוב את הארץ ולצאת להדרך הרחוקה; אבל במה נגע המצב
ה בהנסיכים והאצילים, ששמעו לקול-הקורא של האפיפיור, ובמה
שמו היהודים במקרה האסון הזה, שלא היה בלתי-רגיל בהארץ
את שמספר יושביה היה רב ממדת יכולתה לפרנסם? שהיהודים
עלו את מחיר התבואות באופן מלאכותי או שעסקו בעסקי רבית,
ה אינם נאשמים כלל מאחד מבני-דורם. והלא נצלו היהודים
פראנציה מאסונות נוראים, ואי-אפשר לדוכית, כי נוסעי-הצלב

הפראנציים לקחו חבל במדה מרובה בהפרעות אשר בוורמ ובמאינץ; קילן יושבת בכל־אופן לא על־יד דרך נסיעתם. הפראנ צים הוציאו את המלה המפוצצת, לנקום ברוצחי נפש הנוצר והאשכנזים קימו את דבריהם בכלן מלואם.

כי זהב היהודים הוא הוא שהסב בהגזרה הזו, — היא השער קרובה לאמת. להיהודים היו מתכיות־היקרות בבתיהם. כסף מזומ וכלים נאים; אבל מכל אלה השיגו, כנראה, נוסעי־הצלב אך החל הקטן. יותר קבלו מזה בכל אופן תושבי וואורמס, שבידיהם הפקיד היהודים את הונם. ובמות בעליהם, נשארו הכלים בידי התושבים. במאינץ לא שללו הרבה בבתי היהודים; מר יצחק בר דוד מצא במרתף את כל הון אביו. את נכסי ההרוגים לקח, כנראה, הבישוף לו לעצמו בתור אדון העיר. גם בקילן יכלו השואפים לשלל לקחת אך את חפצי הבית, שלאנשים היוצאים בדרך רחוקה, לא היה להם ערך רב. בשביל נוסעי־הצלב היה יותר טוב ומועיל החוזה שעשה פיטר הנזיר עם הקהלות היהודיות בפראנציה; וההצעה שהציעו יהודי מאינץ להגראף אימיכה, לקבל מזונות או כסף מאת היהודים בשביל להקל להנוסעים את נסיעתם. במאינץ היה אמנם ערך חשוב להתנאים האלה; אבל את הקנאה הדתית שהתפרצה אי־אפשר היה כבר להשתיק. אם אימיכה זה הוא עצמו שגר בנאהייגוי הקרובה, אפשר היה לשער, כי מקור שנאתו להיהודים הוא בנסיונותיו הרעים בעסקיו עם היהודים. אבל אין סבה להחליט, כי הוא היה חייב כסף להיהודים ולחשוד אותו בתחבולות כאלו שבמקרים אחרי־כן והדומים לאלה פעלו הרבה לרעת היהודים. בבטחה אפשר להוכיח, כי הבישוף יודאנוס משפייאיר היה חייב להיהודים כסף, ודוקא זה הגין עליהם בכל כחו ויכולתו.

הביאור בסבות איקונומיות איננו מספיק כלל במקרי שנת 1096; גם התשוקה להון לא היתה הסבה הראשית, רעיון של קנאות דתית השפיע על רוח בני־הזמן, ואלה לא הבינו אותו כראוי וקבל אפוא תמונה כזאת שלא עלתה כלל במחשבות ממציאיו. כי אפשר היה לקרות כמקרה הזה, לכך היו סבות עמוקות, שאין לדעת ולבאר מדברי רושמי זכרונות הימים ההם, אבל מובן הוא

ם עין על כל מצב הדברים של אותו הזמן. זרים לא היו
ודים בארץ; בפראנציה ישבו עוד מימי הרומאים, ועל גדות
ין, למצער, זה מאות בשנים בלי הפסק. כי יהודי מאינץ
 או באיזו שפה רומאנית, קשה להאמין, בשים לב שביאתם
 מן המערב, אם בכלל קרה הדבר כך, היתה לפני זמנים
ם. ובכל־זאת היו היהודים מפלגת של תושבים מיוחדה ומובדלה.
ט בלי יוצאים מן הכלל, גרו בהערים; עם כל אלה המוסרים
וסים המשפטיים שהיו להם ערך רב להרוב הגדול של התושבים,
מר, להכפריים, לא באו היהודים בשום מגע־ומשא. אבל גם
אי הזה לא היה היותר נכבד במצבם החברתי המיוחד.

לשאר תושבי הערים היו היהודים קרובים מאד על־פי עסקיהם
הם. כמו אלה עסקו גם הם בעבודת־האדמה לפני שערי העיר,
במסחר ובעניני כספים. כי הדעה, שנוצרים לא לקחו שום
 בעסקי המסחר, מתנגדת לעדות המקורים היותר נאמנים; ואם
אמת כפי ההשערה שהיהודים עסקו אז אך מעט במלאכה
בודה, אז הלא נהגו כך גם שאר התושבים. לא ניגוד איקונומי,
ם דתי שם פדות בין היהודים ותושבי הערים הנוצרים. הדת
ה ליסוד המפלגות החברתיות, בזה שהטביעה את חותמה על
טבות האיש ומנהגי חייו ועשתה מחיצה בין תושבים שוים
ים זה לזה. מה שנוטים ליחס לסימני הגזע, הוא באמת תולדות
ך הדתי. היהודי המומר „התבולל“ מהר בין שאר התושבים.
 הפייר־ליאונים ברומי, ככה גם משפחה מיוחסת אחת בקילן
 מוצאה מזרע היהודים. וכנגד זה נמצא בין הרוגי קילן גר־
 אחד „ששמו בלתי ידוע“, ובמאינץ בעת הרדיפות היה הראשון
קריב את עצמו על קדושת השם בן אשה־נכרית. ההבדל היה
ביל היהודים בשמירת המנהגים הדתיים; ועל־ידי תולדות יסורי־
ורי היו היהודים בעיני הנוצרים בתור מקור הרע.

 היו ענינים כלליים שאחדו את הנבדלים והנפרדים. דוקא
שבי קילן וריגינסבורג, אלה הערים המסחריות היותר חשובות
שכנז, הראו והוכיחו את ידידותן להיהודים. נוסעי־הצלב הזרים
פריים דרשו להשמיד את היהודים ולהכחידם. וככה נפרץ הנגוד

דהתי והיה לשנאה גלויה. אין להתאונן על יהודי מאינץ,
דפצו להאמין בדבר הסכנה הקרובה. בפראנציה, בא זה, כבר
להמסקנות האחרונות של תורת הכנסיה, אם כי היא עצמה
הסכימה להן; אבל בארצות אשכנז לא קרה עוד כדבר הזה.
פתאומו נראה התהום המפריד, שבלע את המאמינים התמימים

עד כמה נתפשטו הרדיפות, אי-אפשר, כמו שכבר
לדעת בבירור. בפראנציה לא היו קשות, כנראה; הזכרונות
של דברי הימים האלה ורשימות הקדושים מודיעים אך על-
הקהלות האשכנזיות שסבלו מהרדיפות, בלותירינגיה, מיץ,
קילן, בארץ הרהין, שפייאר, וואורמס ומאינץ ובבייארן
בורג. ואם היו יהודים גם בערים אחרות, שנוסעי-הצלב
בהן בדרכם, הציעו בלי-ספק גם להם את הבחירה בין
והמות. כזאת קרה בבירור בפראג העיר, שהדוכס המקומי לא
אז בביתו והבישוף השתדל בלי כל תוצאות להתנגד נגד
הזה הזר לחוקי הכנסיה. נוסעי-הצלב מפראנקיה המזרחית
המתנפלים; ואם במקומות מושבם, כמו למשל, בבאמבורג
בורג, היו אז יהודים, אז היה בלי-ספק גורלם כגורל
בכידם. מה קרה עם הקהלות היהודיות בזאקסן המזרחית, על
דאילבה והסאלה, אי-אפשר לדעת בבירור. העיר, שתושביה
ביחד עם צבא הנסיך לחמו ונצחו את נוסעי-הצלב, איננה ידועה,

בסוף שנת 1096 היו באשכנז מעטים מאד שהביעו
את אמונתם בהיהדות; אבל אלה שהומרו בכפיה ובאונס
בלבם נאמנים לתורת אבותם ושמרו כדת וכנהוג כל חוקי
הנוצריות-למראית-עין לא שרתה אצלם זמן-רב. ובתחלת שנת
כאשר שב הקיסר היינריך הרביעי מאיטליה הרשה לכל
לשוב לדת אבותיהם; המקור העברי מיחס את הפעולה הטובה
לפרנס העדה בשפייאר, רבי משה בר יקותיאל, כי הוא
וקבל את הרשיון הזה מאת המלך. וככה קמו לתחיה העדות הנכח
ובכל מקום שהיהודים נחתים שם לפני בוא נוסעי-הצלב,
לשבת גם אחרי-כן.

והאסון דמאינצי הסב גם למשפט מענין אחר. הקיסר
כי היורש האמתי של הנהרגים הנהו אוצר-הממלכה וצוה

קוּרה והרישה אחות מקום חפצי ונכסי הנהרגים, ולההרים יאותם
אוצת הממלכה. היסוד המשפטי של ההחלטה הוא, כנראה, דבר
ות המלך אדון היהודים שהיו תחת חסותו, על־פי המכתב שנתן
הם לפני איזו שנים. הארכיבישוף הטהארד כתור אדון העיר
שב את עצמו להיורש האמתי של הנהרגים, והדבר הגיע עד
די ריב בין המלך והארכיבישוף עד שזה האחרון נחרם על־ידי
אפיפיור קלימנס השלישי. את דברי האשמה אשר האשימו את
ארכיבישוף בגנבת חפצי בית־התפלה — בשביל הכוס שקבל מאת
יהודים בשפייאר, שבתחלה הכחיש את קבלתה ואחרי־כן החזירה
לקים חלקים — אין להבין במשמעותה הפשוטה; אבל בשים עין
חוסו אל ר׳ קלונימוס, אפשר לחשוד אותו, כי רציחת היהודים
עשירה אותו ואת קרוביו.

לשיבת המומרים ליהדות לא הסכים האפיפיור שנבחר בעזרת
קיסר; במכתבו להבישוף רופרט מבאמבורג הוא צועק חמס על
עשה מלך זה, ודורש לבטל את הגזרה הזאת. ובמקרה הזה
תבטא הנגוד בין חוקי האזרחיים ושל הכנסיה. האחרונים חשבו
ת דבר הטבילה, כברית שאי־אפשר להפירה ולבטלה; אבל הקיסר
קח את היהודים תחת חסותו והגין עליהם מפני כל התנפלות, וגם
בטיח להם, כי שום איש לא יקח מהם בחזקה את ילדיהם למען
מיר את דתם; ולפיכך מן הדין היה, לבטל את דבר המעשה
נעשה למרות הבטחתו ודברתו במכתב־החסות. כי היינריך הרביעי
קק היה אז מאד לכסף, ואת החסד הזה לא עשה בחנם — איננו
גע לגוף הענין. בשאלות־משפטיות הראה הקיסר, איך הוא מבאר
ת זכותי הממלכה. ובמקרה הזה היה בהסכם עם בן־דורו, המלך
ילהלם השני מאנגליה, אשר שנא גם הוא את הכנסיה, שצוה
החזיר להיהודים את הילדים שנלקחו מהם בחזקה והמירו את
תם בלי רשות הוריהם.

ד.

ובהלה ברוח ההמון שבאה באשמת נוסעי-הצלב נשתתק
ובא גם שנוי ביחס ההמון להיהודים. היסטוריון אחד, שעשרו
בשנים אחרי המלחמה הרחוקה במזרח תאר אותה בצבעים בהירי
איננו שבע-רצון מהאכזריות שנעשו בארץ-מושבו, ובנוגע להגרא
אימיכה מספר שיר-המוני על-דבר אי-מנוחתו כקבר, והוא וחבר
נעים-ונדים בתבל ארצה, מבקשים סליחה וכפרה בכדי להפטר מימו
הגידונם. ובהשבועה לשלום-הארץ שהשביע היינריך הרביעי א
תושבי מאינץ בשנת 1103, נרשמו, בפעם הראשונה, גם היהודי
בין מפלגות התושבים הנמצאים תחת חסות מיוחדת של הקיס
אחרי-כן באו חמשים שנות מנוחה, זמן-ארוך, שלא נשמעו
שום רדיפות והריגות.

בפראג היה אמנם על היהודים לסבול הרבה, כאשר חפ
אלה שהומרו על-ידי נוסעי-הצלב באונס ובכפיה להפטר מדה
החדשה ונברחו אלה לפולין ואלה לאונגאריה, ואחרים החלו למכ
את נכסיהם ושלחו את כספם בחשאי לארצות אחרות, היה הדנ
הזה בלתי-נעים להחרצוג בריטיסלאב. הכסף צריך להשאר בדאר
והיהודים יכולים לצאת כחפצם. ולפיכך צוה לעשות חפוש
בבתיהם ולקחת מהם את הכסף שימצא אצלם. „הה, כמה אוצרו
נלקחו אז מהיהודים האומללים; גם מטרויה הנחרבת לא הבי
כל-כך אוצרות אל החוף", אומר הכרוניקאי הביהמי. אדות שא
הדת, היתה דעת ההרצוג, כי על היהודים להתפשר עם הביש
קוסמאס, אז לא היה ממלא-מקומו הירמאן מפריע בידי האנוס
לשוב בגלוי לדתם.

בימי ההרצוג וולאדיסלויס הראשון היתה ליהודי אחד, שש
יעקב, משרה גבוהה בממשלה; מובן, כי את דתו המיר, אולי ע
בשנת 1096. מקרים מוזרים קרו אז בפראג העיר. בבית-הכנ
להיהודים נמצא ארון עם תשמישי קדושה נוצריים שכנראה, העמי
אותו אז שמה; בלילה אחד הרסו אותו. המקרה הזה העלה א
חרון אף ההרצוג; הוא צוה (ביום 22 יולי שנת 1124) לאס
את יעקב ולהחרים את כל רכושו. ולמען הצל את נפש „מב

קדשי-הנוצרים", שלמו היהודים שלשת אלפים ליטראות כסף ומאה ליטראות זהב. אם המספרים האלה אמתיים המה, ועד נאמן מאותו הזמן מעיד עליהם, מוכיחים הם, שיהודי פראג היו הרבה יותר עשירים מיהודי מאינץ, שבמקרה סכנה כזו שרחפה אז על כל העדה, יכלו לשלם רק ארבע מאות מארק כסף ושבעה ליטראות זהב. מעסקי-הלואה לא יכלו לעשות עושר, כי בבידם היה אז המטבע עוד יותר חזק מאשר בארצות דרהיין; כמעט רק המסחר נתן היכולת ליהודי פראג לעשות עושר, והידיעה הזאת תוכיח, כי לא נכונה היא התורה, שנתחדשה זה לא כבר, כי המסחר של אותו הזמן הביא אך פרי מעט.

הערך המסחרי שהיה לעיר פראג בהזמנים הקודמים נתמעט בהמחצה הראשון של המאה השתי-עשרה; מין-סחורה חשוב, סחר-העבדים, חדל להיות עובר-לסוחר. כאשר ירד יעקב מגדולתו, פדה ההרצוג ווֹלאדיסלאוס את כל העבדים הנוצרים מאת היהודים, ואסר על היהודים להחזיק עבדים-נוצרים. על התמעטות מסחר-העבדים השפיע במדה ידועה גם האיסור הזה; אמנם המסחר הזה אבד אז, גם על-ידי התנועה של נוסעי-הצלב את דרכו ומטרתו. על-ידי מפלת המושלמים בספרד, נתמעט שם הצורך בעבדים, ועל חופי סוריה נוסדו ממלכות נוצריות ודגלי ערי איטליה נראו שמה לרוב. האיטלקים הביאו מעתה את תוצאות המזרח, חפצים-יקרים וארג מצוין, לארצות המערב; אבל הם לא נתנו עבדים במחיר הסחורות, למצער, ידוע הדבר הזה בבירור אדות המסחר על חופי סוריה. ארץ מצרים נהיתה במאה השלש-עשרה למרכז גדול של אימפורט; ומסחר-העבדים של הזמנים המאוחרים פרץ לו דרך חדשה, מן החוף הצפוני של הים-השחור לאלכסנדריה, אבל ידי היהודים לא היו אז במסחר הזה. עוד מוכרחים נהיה לבאר, עד כמה השפיעו דרכי המסחר החדשות על היהודים. על אלה שגרו על חוף הרהיין ובאשכנז בכלל לא יכול המצב החדש הזה להשפיע הרבה. בכל אופן היו אלה מביאים את סחורות המזרח לא מהמקור הראשון. ואם קרה הדבר, כי אחד מהם הלך בדרכו עד ארץ-ישראל וגם עד בגדד, לא היה לוקח אתו משאות כבדים. והנה המימרא, כי היהודים שטופים במסחר, נאמרה אך בשנות המאה השתים-עשרה.

מסופק הדבר, אם המסחר „היהודי“ נפחת אז ביחס אל המסחר „הלאומי“ של חבריהם הנוצרים, כמו שבכלל לא בא מזמן מסע־הצלב הראשון עד ימי השני כל שנוי נכבד בהחיים האיקונומיים.

הריב בין המלך והאפיפיור הביא לידי מלחמת אזרחים קשה, שהחריבה את הארץ; מיתת המלך הנחרם לא שמה קץ להמהפכה. בנו, היינריך החמישי, מוכרח היה ללכת בדרכי אביו, כמוהו הגין על זכות מלכותו נגד הנסיכים המתקוממים שהתאחדו עם מפלגת הכנסיה, אחרי שברית־השלום בוורמס לא האריך ימים.

אחריהם באו ריבות אחים בגלל כסא המלוכה והריבות והמהפכות הללו הניחו מכשולים על ההתפתחות השלמה של הסדרים האיקונומיים שהתהוו אז; הישן עזב את מקומו ומצב חדש ושלם לא בא על מקומו. ביחוד ירדו אז הסדרים הקרקעיים, שמאות בשנים היה להם ערך נכבד בהעבודה ובהסתדרות הקרקעית. הקשר הנאמן בין חצר האחוזה וה„הופות“ החל להתפרד. הממשלה תמכה אך בידי אנשים מנוסים במלחמה. אלה קבלו מהמלך אחוזות לתשורה, ומלבד זה גזלו וחמסו בעצמם את נכסי האכרים החפשים והחפשים־למחצה, ובאופן כזה עשו עושר ודרבו בנכסים. ילעתים תכופות קרה הדבר, כי אחד מהשודדים האלה, בימי זקנותו, החל להרגיש מוסר־כליות על כל הגזלות שעשה בימי נעוריו ואז היה נעשה — לנזיר, ואת נכסיו הקדיש לטובת הכנסיה. השפעת הכנסיה בין ראשי מפלגות העם היתה רבה וגדולה בהימים שלפני מסע־הצלב השני.

ה.

הרחיפה להתנועה, שהיתה עתה יותר עמוקה מהראשונה, נתן גם עתה האפיפיור. עתה היה זה אבגיניוס השלישי, ששלח מכתב־חוזר ביום הראשון לחורש דיצמבר בשנת 1145 למלך פראנציה,

להנסיכים ולכל המאמינים לבוא לעזור להערים הקדושות ולבלי תת אותן לנפול בידי הכופרים. לאלה שיקחו חלק בהמלחמה הזאת מבטיח האפיפיור שכר בעולם הזה והבא. לא אך שמוחלים לו כל עונותיו, אלא שהוא יורש את חלקו בעולם הזה, כמו שנרשם בפרטות בהבולה של האפיפיור: הכנסיה תגן על נשי הנוסעים, ילדיהם ונכסיהם בכל ימי היותם בדרך; ובכל הזמן הנזכר אין לקרוא אותם למשפט ולבית־דין. „הנושא בעול חובות והולך בלב תמים להמלחמה הקדושה, פטור מלשלם את הרבית בעד העבר, ואם הוא בעצמו ערב על־ידי שבועה בעד אחרים או אחרים בעדו“, אז פוטר אותם האפיפיור ב„כח קדושתו“. וכן נתנה הרשות לנוסעי־הצלב לתת את אחוזותיהם בערבון להכנסיה או לנוצרים אחרים וללוות עליהם כסף, אם קרוביהם או מכיריהם אינם יכולים או אינם חפצים להלוות להם כסף.

אדות היהודים לא נאמר, כמובן, בהבולה, אף מלה אחת; אבל מובן הדבר, כי ההיתר לבלי לשלם רבית היה מכוון כנגד המלוים היהודים כמו הנוצרים. כי יהודי פראנציה, כמו אלה שבאשכנז, נתנו אז את כספם ברבית, אפשר לשער בבירור, אם כי אין לנו תעודות נאמנות המוכיחות את הדבר הזה. אדות עסקים כאלה היו אז כבר מנהגים קבועים. יהודי פראנציה היו נותנים את הכסף בהלואה פשוטה — ולבטחון כספם קבלו אך שטר־חוב, ויהודי אשכנז היו הורשים גם משכון בטוח, העולה בשויו כפלים מסכום ההלואה. והנה יכול היה האפיפיור להוכיח להמלוים הנוצרים את אי־היושר שבלקיחת רבית ואת התעודה הרמה של הלוחמים הקדושים וגם, לסוף, לענוש אותם בחרם, ולהכריח אותם שיקיימו את דבריו ולבלי קבל את הרבית מבעלי־חובותיהם; אבל בנוגע להיהודים לא יכלו האמצעים הרוחניים האלה להביא תועלת, היכולת היתה בידם לדרוש את הרבית המובטחת בבית המשפט האזרחי או לבלי להחזיר את הערבונות עד אשר יקבלו כספם. התערבות האפיפיור בהחיים האיקונומיים היתה צריכה להביא לידי מחלוקת ותביעות. בחצר המלך הפראנצי לא שמו, כנראה, לב להתוצאות החשובות של המצב הזה. לודביג השביעי, עודנו צעיר לימים, חסיד ואיש מעשה ביהוד, לבש באספת־הממלכה אשר בוויזילאי, בחגא־דפסחא בשנת

1146, את הצלב לאות מלחמה. תחת השפעת הדרשות הנלהבות של ציר האפיפיור, האב (אבט) בירנהארד מקלאירבאו, עשו גם רבים מהנאספים כמעשהו; בימי ההתלהבות הרבה לשם המלחמה הקדושה, לא הכירו בלי-ספק במצב הדברים האמתי.

אבל בשאלת היהודים היו צריכים להתענין בחצר המלך. האב פיטר מקליני ראה את עצמו מחויב לשלוח מכתב להמלך המלא שנאה ומשטמה ליהודים. מה בצע כי נלחום את שונאי-דתנו אשר בארצות רחוקות, כך הוא מבאר בהוכחות שנאמרו גם בימי הרדיפות מכבר, אם היהודים, הרעים מהמושלמים, גרים בינינו הנוצרים ומבזים ומחללים את כל קדשינו מבלי שיענשו על מעשיהם אלה. פיטר איננו דורש שימיתו את היהודים; מעשה כזה הוא נגד רצון אלהים; אבל את הונם צריך לקחת מהם. מה שהרויחו בערמה, יחזירו, את אשר גנבו בחטא, ילקח מהם. בעל-כרחם. כי לא על-ידי עבודה פשוטה בשדה, ולא הודות לפעולה אחרת נכבדה ומביאה תועלת, המה ממלאים את בתיהם בפירות, את מרתפיהם ביינות, את כיסיהם במטבעות ואת ארונותיהם בכסף ובזהב, כי-אם על-ידי הגזלות שהמה גוזלים את הנוצרים, וחפצים גנובים שהם קונים מהגנבים; במחירים נמוכים המה קונים את החפצים היותר יקרים וקדושים. אם גנב אחד תשמישי-קדושה בבית-התפלה להנוצרים הנהו בורח מפני הנוצרים ומבקש לו סתרה אצלי היהודים. שם הוא מוצא לא אך סתרה מחמת רודפיו, הוא מוכר גם את אשר גנב מבית-התפלה הקדוש לבית-הכנסת של השטן. ולמען שים קץ להמסחר הנבזה הזה שבין הגנבים והיהודים, הקקו נסיכים נוצרים זה כבר חוק האומר, שאם המצא ימצא איזה דבר חפץ קדוש בידי היהודים, מחויב היהודי לא רק להחזיר את החפץ, כי-אם גם להראות על הגנב שגנבו. ולפיכך דורש האב פיטר, כי יקחו מהיהודים את רכושם ויקדישו אותו לצרכי מסע-הצלב.

מימות אגובארד ואמולו הוא ההתנפלות הראשונה על עסקים החמריים של היהודים. האשמה שהם נושכי נשך ותרבית אינה נמצאת בהתלונה של שונאם בנפש זה. האב פיטר אינו מחליט, כי יסוד עשרם הוא הרבית והרבית הרבית; הוא לוחם אך בעד

וק־משפטי אחד, שאמנם ידוע היה, אבל תוכנו לא היה כפי
שהוא מתאר אותו. במכתבי־החסות של היינריך הרביעי, נאמר,
י בעל החפצים הגנובים, מקבל אותם בחזרה, אם יחזיר להיהודי
ת המחיר שנתן בעדו, ועל כמות המחיר על היהודי להשבע
שבועת־אמונים. זאת היתה זכות הקניה הנאמנה, ואפשר כי הביאה
איזו תוצאות בלתי־נעימות. בכל אופן לא היו הגזלות והגנבות
בתי־התפלות לנוצרים מהמקרים השכיחים. ואם אינם חפצים להחליט,
י האב פיטר לקח מקרים פרטיים ועשה אותם לכלליים, צריכים
חקור אחרי ביאור שני לתלונותיו.

לבתי־התפלה והמסגד היה אז כסף וזהב לרוב, שהיו מלוים
ותם בערבון אחוזות שדה, בכדי להגדיל את קנין אדמתם, או
עשו מהם כלים נאים, ליפות את עבודת־אלהים. ואם היה דוחק
כסף, וההכנסות התמידיות לא הספיקו למלאותו, מוכרחים היו
השתמש בהאוצרות הללו. ובעת שמכרו את החפצים היקרים האלה,
פשר שהקונה לא חפץ לתת את מחירם הנכון, כי־אם את מחיר
מתכת שבהם; אבל המוכרים יכלו להיות אך הכהנים, אלה שומרי
וצרות בית־התפלה, ולא שודדי־ליל; כי באופן השני אין מקום
התלונה אודות המחירים הנמוכים, כי הלא אפשר היה לקבל את
החפצים בחזרה על־פי המחירים הנמוכים האלה עצמם. עוד קארל
גדול פקד על הכהנים שישגיחו היטב על אוצרות בתי־התפלה:
מכור גמור למכור את חפצי בית־התפלה אי־אפשר היה להוציא,
י זה היה נגד השטה הפינאנסית של הכנסיה אז. הבישופים וראשי
תי־התפלה בעצמם היו לפעמים מוכרחים להשתמש בהאוצרות הללו;
י במקרים כאלה קרו גם מעשים בלתי־כשרים, לא קשה לשער.

מי יודע, איזו נסיונות בלתי־נעימים היו להאב פיטר בבית־
מסגר לנזירים שהיה תחת פקודתו; אבל לא הוא בא בהאשמה
גוראה אודות נושכי־הנשך היהודים, כי־אם דוקא מליצם, האב
רנהארד, כי אמנם גם הוא מדבר מפי הנסיון במה שהוא מספר,
הגמלים הנוצרים, במקום שאין יהודים, הרבה יותר רעים הם
האחרונים, ואת הראשונים הוא קורא בשם יהודים־מומרים. בכל
ופן חשב להתנפל על עסקי היהודים ומפתיהם, כמו שלא עשה

זאת בנוגע לדתם. במכתבו-החוזר, שאפשר כי דגהו מעין תשובה על מכתב האב פיטר, הוא הורש לבלי עשות כל רע להיהודים. אין לרדוף אותם, אין להמיתם ואין גם לגרש אותם. כמצבות חיות על יסורי הנוצרי דמה מפוזרים על פני כל הארץ, ונענשים המה בעד חטאותיהם ומעידים על היסורים שסבל המשיח. גלות נוראה, דם סובלים בממשלות הנסיכים הנוצריים; אבל כאשר תבוא דגאולה האנושיות השלמה, ביום הדין הגדול, יודו על אולתם. ואם ישמידו את כל היהודים, באיזה אופן יקויים אז יעוד הנביא?

על התיאוריה הזאת אדות הכרח מציאות היהודים שמקורה באמונתו המיסטית, הוסיף גם רעיונות הומאניים. גם לעובדי-אלילים אין לעשות רע, אם אלה אינם באים להזיק. במעשי אלמנות לוחמים נגד מעשי אלמות; אבל ראוי הדבר לאלה המתימרים בהאהבה הנוצרית „להכניע את הגאים“, אומר בזה בירנ-הארד בחומה לווירגיל, „ולרחם על הנכנעים“. אבל בכל אופן בהסכם לדברי האפיפיור הפשים נוסעי-הצלב מלשלם את הרבית. בתומה לזה החליט בוודאי גם המלך אלפונזו השביעי. על-פי דברי בעל הזכרונות העברי, אפרים בר יעקב, פקד המלך, שנוסעי-הצלב פטורים מלשלם חובותיהם להיהודים. קשה לשער, כי המלך הוסיף עוד על הרישות האפיפיור, ופטר גם מלשלם את הקרן להיהודים— את הרבית אבדו המלוים הנוצרים כמו היהודים. אפשר להאמין, כי אחדים מיהודי פראנציה אבדו אז בכל אופן את כל רכושם. רבים מנוסעי-הצלב לא שבו הביתה, אחרים נשארו זמן-רב בדרכם הרחוקה; וקשה היה אחרי-כן להשתמש בשטרותיהם. היהודים הגרמנים היו יותר זהירים; הערבונות הנמצאים בידיהם, ששוים עלה על סכום הכסף שהלוו, היו לערובה נאמנה בעד הקרן ביחד עם הרבית. אבל בשום מקום לא נאמר, כי המצב הזה היה סבת הרדיפות הנוראות שבאו עליהם.

ו.

הנזיר רודולף בא לארצות הרהין, כקר את קילן, מאינץ,
ים, שפייאר, שטראסבורג ועוד ערים ומקומות אחרים הקרובים
פיע על אלפים ורבבות, שילבשו את הצלב. בנאומיו הוא אומר
רים כתורים, כי היהודים המפוזרים בהערים והמצודות הם
אי הדת הנוצרית וצריך להכחידם ולהשמידם מעל פני הארץ.
מבאר הבישוף אוטו מפריזינג, שהיה בעצמו אחד מנוסעי-
ב, את סבת הרדיפות. להדברים האלה מסכים בכלל גם המקור
רי. כבואו מפראנציה עבר הנזיר רודולף בכל ארץ אשכנז
סוף את הנוצרים ולשים עלידם את סימן הצלב". „בכל מקום
, דבר רעות על היהודים והסית בנו את הנחשים והכלבים,
רו: הנקמו תחלה בשונאי הנצלב, הנמצאים אתכם, ואחרי-כן
ו למלחמה על הישמעאלים". כי רודולף דבר נגד נושכי הנשך
דים, לא נאמר; בדברים כאלה לא היה יכול להשפיע
ה בגרמניה. איסור הרבית של הכנסיה, שנלקח מדברי תורת
ה ושמצא לו מקום גם בתלמוד, נעתק גם בחוקי קארל הגדול
ו לא נשכח עוד; אבל אז אי-אפשר היה עוד להכנסיה לקיים
, וגם ברוח העם לא מצא לו עוד מקום. אם מלוים נוצרים
דים לקחו רבית, אי-אפשר היה להוכית ולהעניש את האחרונים
מעשיהם זה. בכל אופן לא זאת היתה הסבה הנכונה להמקרים
יאים.

על-פי המצב האיקונומי בגרמניה באמצע המאה השתים-
יה לא היו שדרות העם הנמוכות צריכות ללוות כסף. להמון
רים, שישב ועבד את האדמה באחוזות האצילים לא היה כמעט
צורך לכסף מזומן. הם שלמו את המסים לבעלי-האחוזות
נסיד בתבואות השדה; מהנשאר היו מתפרנסים; אך מעט
ר יכולים היו למכור בכסף, והכסף המעט שקבלו בעד
אותיהם היה מספיק לצרכיהם הקטנים בחפצי התעשיה. האדמה
ת אותה, לא היתה שייכת להם ולא יכלו לתתה בעבוט.
ים-יקרים לא יכלו להמצא בבתי העניים האלה, ובהמות השדה
דבר המסוגל להתמשכן. גם במאות בשנים אחרי-כן היו האכרים

אך לעתים רחוקות בין הלוים. רק במקומות שהחלו החיים העירוניי
להתפתח היה גם מקום להמשק בהלואה. סוחרים לוו כסף לקנו
סחורות, בעלי-המלאכה – בכדי להכין את החומר לעבודה; בכ
אופן היו גם מקרים מיוחדים, שגם האכר לקח כסף בהלוואה למע
השביח את שדהו. בכל המקרים האלה היה זה קרידיט המבי
פירות, שיכול גם לשלם רבית גדולה; כי ההון שהונח בהעס
היה מביא ריוח גדול, שהנותן את הכסף היה יכול להשתת
בו, אפס כי צריך היה להתנות תחלה, שהמלוה מקבל את חלק
בהריוח, או שהוא מקבל את הרבית. אך באופן האחרון קבל בע
ההון ריוח ידוע מבלי לעמול בו, וכל סכנת העסק היה ע
צוארו של הלוה. בכל אופן יש להחליט, כי גם להההלואות בשבי
עסקים מביאים פירות, היה אז בגרמניה, מקום שהחיים האיקונומיי
היו אז בלתי-מפותחים כלל, ערך קטן מאד.

רוב הלוים היו מבני המפלגות הגבוהות, נסיכים, אצילים וכהני
שבעצמם לא עבדו עבודה או מלאכה וגם במסחר לא עסקו והתפרנס
אך ממסי האכרים. ואת הכסף שלוו לא נתנו בעסקים מביאי
ריוח. לא שמו לב לשדותיהם ואחוזותיהם להשביחם למען שיתרב
פירותיהם; שהרי הוקא בימי המאה השתים-עשרה הננו רואים, כ
בעלי-האחוזות מסרו את חלק הקרקע שעד עתה היה נעבד תח
השגחתם, בחכירה לאכרים. הכהנים היו נזקקים לכסף ליפות או
בתי-התפלה והמסגד, האצילים לקנות מלבושים נאים להם ולנשיהם
ועם לוים כאלה אי-אפשר היה לעשות חוזה אדות חלק בריוחים
רבית קבועה היתה הכרחית במקרים כאלה. בפראנציה ובאנגלי
היו הפרשים הפשוטים הלוקחים כסף בהקפה. עליהם היתה תקו
האפיפיור בהיתרו לבלי שלם את הרבית; היתר כזה הביא לה
תועלת. המון האכרים לא היה מסוגל ללחום עם החיל המושלו
שכולו היה מפרשים ורכבים, ויען כי ההמון הזה לקח חלק במ
מרובה במסע-הצלב השני, לפיכך – לא הצליח. באשכנז לא יכ
אז הפרשים הנמוכים (המכונים בשם מיניסטריאלים) ללוות כס
את הסוס והנשק קבלו מבעליהם האציל, הוא נתן להם גם
כל צרכי פרנסתם; ועבודה איקונומית חפשית לא היתה ואי-אפש
היה להיות להם. לא האנשים-העובדים, כי-אם בעליהם האצי

...י נזקקים מאד לכסף. המקרה המסופר על־ידי המומר יהודאס
...קילן איננו יחידי במינו.

הבישוף איקבארט ממינסטר נשאר בחצר המלך להתיר במאינץ
...ן יותר רב מאשר חשב מראש, כי טרוד היה בעסקי המלוכה;
...מכך הרגיש חסרון בכסף, ובשביל למלאות את החסרון הזה לוה
...ף אצל יהודאס שבא הלום לרגלי עסקיו. הלוה היה ידוע
...איש נאמן ועשיר. גם מודעי וקרובי המלוה ידעו, כי הלוה
...ם את הכסף, ובכל־זאת הוכיחו את יהודאס על פניו, על אשר
...א לקח איזה דבר ערבון, כי אמרו, אדם גדול כזה, בעל עסקים
...ים כמוהו, יוכל גם לשכוח כי לוה כסף. יהודאס מוכרח היה
...סע לעיר מינסטר, מקום מושב הבישוף, ולבקש ממנו, כי יחזיר
... את הכסף, בנתנו טעם לדבריו, כי אי־אפשר לו לשוב הביתה
...י הכסף. הבישוף לא יכול לשלם תכף את החוב ויהודאס נשאר
...ן של עשרים שבועות בחצר הבישוף. כנראה, חכה כל הזמן
...ה עד אשר קבל את כספו. עסק ההלואה לא עלה בכל אופן
...י כל עמל וטרחה יתרה. אם ומתי ישלם הלוה האציל, היה
...לוי בחפץ לבו הטוב; להכריח אותו לכך אי־אפשר היה. לפי
...צב הדברים בעת הזאת היו הנסיכים והאדונים, הבישופים והכהנים
...מחים מאד, כי נמצאו בקרבתם אנשים, שאפשר בשעת הדחק
...לוות אצלם כסף.

כאשר הביאו נאומי הנזיר רודולף בסכנה את חיי היהודים
...כסיהם, באו לעזרתם הוקא אלה שידעו בלי־ספק על־פי נסיון
...ות הרבית של המלוים היהודים. המקור העברי מספר תהלה
...ות הרציחות שעשו נוסעי־הצלב שרצחו את נפש רבי שמעון
...סיד מטריר ואת נפש האשה היהודית מינה משפייאר ומוסיף:
...הודים „פחדו מאד וישאו עיניהם אל ההרים והמבצרים ויבקשו
...ש מאת מכרו הנוצרי ומאת כל אשר היה לו מגדל או מצודה
...קבלו אצלו ולהתחבא עד יעבור זעם“. רוב יהודי קילן התחבאו
...מבצר וואלקנבורג, שנתן להם הארכיבישוף בעד סכום גדול של
...סף, „באופן שהם בעצמם היו בהמבצר וזר או נוצרי לא נשאר
...ניהם“. בתור ערבון בעד המבצר נתנו לו היהודים את כל
...תידם. מה שהיה להם מבצר חזק כזה הביא גם „הצלה לכל שאר

היהודים שברחו אל המגדל". הלאה מסופר, כי גם בהמב
שטאלסקי על־יד באכאראך התחבאו שלשה יהודים ובני־ביתם אר
אך יהודי ווירצבורג נשארו בעירם בעת „שכל" שאר הקהל
התחבאו כבר במבצרים והמצודות". לדברי אוטו מפריזינג
יהודים רבים תחת חסות המלך קונראד, שהקצה להם את ה
נירנבורג ועוד איזו מבצרים להאסף שמה ולהסגר מפני חיל
נוסעי־הצלב. כדבר הזה יכול לקרות בארץ המאין, ששם
להמלך אחוזות רבות; המקור העברי מספר, כי היהודים התחב
גם במצודות של בלתי־נסיכים, שהיו אתם בקשרי־מסחר, כי מ
להם סחורות או הלוו להם כסף. חרון אף האדונים על הר
הגדולה של היהודים לא היה, כנראה, גדול, כי באופן אחר
השתדלו להציל את נפשות היהודים. היא היא המלה־המפוצצת שב
מסע־הצלב הראשון הלהיבה את התנועה נגד היהודים; לכל הס
האחרות לא היה שום ערך מיוחד.

אי־הסדרים שבאו באשמת הדרשות הדופי של רודולף ה
את חרון אף הבישופים, כי אמנם דאגו גם לנפשם, שדתנו
הזאת תהיה בהתפתחותה גם לנגדם. ולפיכך התאונן הארכיבי
היינריך ממאינץ במכתבו להאב בירנהארד על פורע הפרעות ה
בירנהארד מהר להשיב ולהוציא את כל חמתו על הנזיר ד
שעליו לשבת בדד ולא לגור בהערים. על שלש עבירות
רודולף: עוסק בהטפה, מבזה את הבישופים וממית לרצח וה
אחרי־כן מבאר בירנהארד מפני מה צריך לרחם על היהודים; א
היהודים המלוים לא נאמר בהמכתב שום דבר. בתחלת חו
נובימבר, שנת 1146, בא האב מקלאירוו בעצמו אשכנזה, ל
שים קץ למטיפי מסע־הצלב, אלה שאיש לא מלא את ידם
בקש זאת מהם ולבאר את המטרה האמתית של המסע, ועבר הר
ערים באשכנז, וגם בא לפני המלך קונראד והשפיע עליו ש
גם הוא חלק במסע־הצלב.

דבר ביאת בירנהארד הביא בתוצאותיו, כי רדיפות
היהודים לא היו. המקור העברי רואה בו מציל מצרה גדו
והאב מקלאירבאו לא לקח שחד מאלה, שהציל את חייהם,
בעת שהאחרים שבאו לעזרת היהודים הישו סכומים עצומים

מפעליהם. וכבה עברה הפעם הסכנה בשלום. אך מקרים מיוחדים של רצח והמרד־באנס קרו: ביום 21 בפיברואר שנת 1147 „שבו כל הקהלות לביתם וישבו בעריהם ובבתיהם כמו מקודם". בפראנציה נשפך דם יהודי אך במקומות אחדים ובאנגליה הגין המלך (כטיפאן) על חייהם ורכושם.

הדבר, שהתנועה המסוכנה עברה הפעם כמעט בשלום, לא יכול לבלי הוכיח את היהודים, כי חייהם נמצאים תמיד בסכנה. ארבעים שנה אמנם עברו עד אשר הלהיב עוד הפעם קול־קורא את ארצות המערב אודות מסע־צלב כללי; אבל הרגש של בטחון החיים פס כבר. על הסכנות התמידיות הוכיחו התנפליות יחידות; ובכל־זאת היתה המאה השתים־עשרה להיהודים בלתי נוראה כלל לעומת השנים הבאות. הצרות הגדולות והקטנות בחיי יום־יום באו אך אחרי־כן.

חלק שני.

בנימין מטודילה ובקורו בקהלות ישראל שבדרום אירופה והמזרח.

א.

בזמן שבין מסעי־הצלב השני והשלישי בקרו שני יהודים את ארץ־הקדושה ובבל. ואדות נסיעתם והקהלות היהודיות שבקרו בדרכם, רשמו והשאירו לזכרון בספרים. פתחיה מריגנסבורג הלך בהדרך המזרחית; מפראג יצא ועבר דרך פולין, רוסיה־הדרומית וארם (ארמיניה) והגיע עד בגדד. ביתר בהירות תאר את נסיעתו הספרדי ר׳ בנימין מטולידה אשר בממלכת נאווארה, שעבר את פראנציה־הדרומית, איטליה, ארץ ביצאנץ והגיע עד ארץ־ישראל ובבל; בשובו הביתה עבר דרך מצרים וסיציליה ואולי גם דרך אשכנז המערבית ופראנציה הצפונית. בעין פקוחה ראה את הארצות והאנשים, ורשם בספר לא אך מה שראה, כי־אם גם מה שנודע לו מפי אחרים. מובן הדבר, כי התענין ביחוד במצב העדות העבריות. הוא מספר בפרטות אדות הקהלות שמצא על הדרך, מי ומי העומדים בראשן ואת מספר חבריהן. ויען כי הוא מביא ידיעות גם אדות היהודים הנמצאים בהארצות שלא בקרן בעצמו, יש לספרו כמעט ערך של תאור גיאוגראפי־סטאטיסטי על אדות כל היהודים שנמצא בארצות התבל ברבע השלישי של המאה השתים־עשרה, מובן כי התאור איננו שלם; אבל ר׳ בנימין איננו מסתפק רק ברשימות

יבשות אחות מספרים וסדר-זמנים. משערים, כי הוא היה סוחר, ולפיכך התענין והבין גם לחקור אחרי המצב האיקונומי של היהודים בכל הארצות הללו. הוא מבאר את מצב המסחר בהערים שבקר בכלל, ואחות השתתפות היהודים בו בפרט. ואם כי קצרות הן רשימותיו, אבל הן משלימות את הידיעות האי-ברורות הידועות לנו ממקורים אחרים. ולפיכך כדאי הוא הדבר ללכת בעקבות הנוסע הזה ולברר את מצב הקהלות היהודיות בארצות המזרח והמערב, מלבד ארץ ספרד, שבה גר ר' בנימין, ושאודותיה הוא מספר אך מעט, וגם להתחקות בתשומת-לב מיוחדה לידיעותיו אודות ארץ אשכנז, שכנראה, אספן ברומי או בעיר איטלקית אחרת. ואם כי הן אי-ברורות ולפעמים גם אי-מובנות, בכל-זאת אי-אפשר לבלי שים לב אליהן.

עשרים יום נחוץ לנסוע, לדברי ר' בנימין, מלוקה (בטוס-קאנה) עד ווירדין (אשר על נהר סאונה) שהיא על גבול אשכנז, ארץ מלאה הרים וגבעות. כל הקהלות העבריות באשכנז יושבות על חוף הנהר הגדול רהיין, מן העיר קולן, שהיא העיר-הבירה של הממלכה, עד העיר ריגינסבורג, היושבת על נהר דנובה. לפי זה לא הוברר הדבר, עד כמה היו כבר יהודים על חוף הרהיין התחתון. באילואס היה מספרם גם בתחלת המאה השלש-עשרה מעט מאד. שמות המקומות, שלדברי ר' בנימין היו בהם קהלות יהודיות, מבארים כי התכוון למיץ וטרייר אשר על נהר מוזיל, קובלינץ, אנדרנאך, בונה, קולן, בינגן, ווורמס, אבל גם מאינץ היתה צריכה לבוא במנין. ראוי לשים לב להעובדה הזאת, שאפשר להוכיח גם ממקורות אחרים, כי היהודים לא גרו אז, כמו עוד בשנת 1069, אך בהערים, במקומות שהבישופים היו שם ומשלו בהם; הם כבר החלו להתפזר בארץ ולהתאזרח גם בהישובים הקטנים, בתחלה אמנם אך בקרבת אלה הערים ששם גרו גם מכבר, על חופי הרהיין התיכוני והמוזיל; בהמקומות האחרים היו אך קהלות מיוחדות. רבי בנימין מונה עוד: אשאפינבורג, ווירצבורג מיטרן (?), באמבירג, פריזינג וריגינסבורג. בכל אלה הערים ישנם יהודים רבים, אנשים חכמים ועשירים. כי היו גם יהודים בזאקסין המזרחית, בארץ האלבה, לא היה ידוע לו, כנראה, כמו שבכלל

לא ידע את ארץ הבקעה באשכנז־הצפונית, אם הוא מכנה את כל אשכנז בשם „ארץ הרים וגבעות". ידיעות אי־ברורות היו לו אודות המזרח הסלאווי, שגם ביהם היתה שייכת לו. היהודים הגרים שם קוראים להארץ הזאת כנען, יען כי הגוי היושב בה היה מוכר את בניו לזרים — אלה הם זכרונות מזמן מסחר־העבדים, שבימי ר' בנימין כמעט שלא היה עוד. בהמשך לזה הוא מספר אודות רוסיה, ארץ גדולה ורחבת־ידים מאד, הנמשכת מפראג עד קיוב. שמה נמצאים בהיערות הגדולים החיות, התחש והחולד, שמעורן עושים אדרות־שער; בימי החורף קר מאד שם ואיש לא יצא מפתח ביתו.

ב.

מפראנציה הצפונית יודע ר' בנימין כמעט אך את הבירה, פאריז, שבה ישנם כל־כך הרבה למדים מופלגים יותר מבכל ארצות התבל. אבל דרום־פראנציה היה ידועה לו היטב, כי דרך שם עבר בתחלת נסיעתו. הוא יצא מסאראגוסה והגיע בדרך היברה טורטוסה, משם נסע דרך טאראגונה, בארצלונה עד נארבונה, מקום תורה, שרבנים גדולים ומופלגי תורה גרים בה, ובראשם רבי קלונימוס, בן הנשיא ר' תודרוס, מצאצאי בית־דוד; לו יש אחוזת ארץ שקבל ממושל הארץ, ושום איש בעולם לא יוכל לקחתה ממנו. מספר היהודים שם לא יותר משלש מאות. אחרי־כן יכול היה ר' בנימין לבקר עוד מקומות תורה אחרים, שהיו על דרכו. הלאה עבר את העיר בצירס שבה נמצאה עדה עברית מלאה חכמים, ואת מונפליה, עיר־מסחרית נכבדה ויהודים נמצאו בה, כולם מופלגי תורה ונשואי־פנים; מלבד אלה שהוא קורא בשמותם ישנם גם אחרים, עשירים מאד ועושים צדקות לכל איש הפונה אליהם; בעיר לוניל, רחוקה ארבע פרסאות ממונפליה, יושבים שלש מאות יהודים. בזה יושבים הרב הגדול ר' משולם וחמשת בניו. כולם מפורסמים בתורתם ועשרם; גם הרופא יהודה אבן תבון מספרד

שם. כל אלה הבאים מרחוק לגולה למען עסוק בתורה, מקבלים
ת פרנסתם בכל ימי מושבם הוהם בזה, מקופת העדה. מלוניל נסע
בנימין לפסקירה, עיר נכבדה, שארבעים יהודים נמצאים בה;
ם נמצאת ישיבת רבי אברהם בן ר׳ דוד, ותלמידים מארצות
חוקות באים הנה, וכלם, הלומדים בישיבת ר׳ אברהם, מקבלים
רבם את לחם חקם על השבוע, „כי עשיר גדול הנהו". אחרי
ן יצא ר׳ בנימין למונט׳ די פ. ג׳יליס, שמאה יהודים ישבו בה
ם הנשיא רבי אבא מארי בן רבי יצחק, שר ופקיד אצל הגראף
ימונד מטולוזה. אצל העיר הזאת עבר הנוסע שלנו את הנהר
גדול רהון והגיע לארל שמאתים יהודים בה ומרסילה, עיר החוף
סחרה גדול, ושלש מאות יהודים בה שלהם שתי עדות, אחת
עמק אצל הים והשניה על ההר, בתוך העיר. בראש הראשונה
מה ר׳ יעקב פארפיניאן העשיר.

ממארסילה נסע, כנראה, באניה ובא עד גינוא, שמצא בה
שני יהודים אחים, שמוצאם מגיותה (באפריקה הצפונית). רשימותיו
ות גינוא הן קצרות אבל מלאות ענין, כי רשם אך את אשר
אה בעיניו עצמו. חומת-הים סובבת על העיר, מספר ר׳ בנימין;
ך אין לה, כי-אם שופטים (קונסולים) שהתושבים בוחרים ביניהם.
כל אחד יש מגדל אצל ביתו ובימי מלחמה פנימית, לוחמים הם
יש כנגד אחיו מעל ראשי מגדליהם. תושבי גינוא מושלים בים;
ם בונים אניות, שעליהן הם הולכים לשלול שלל בארצות אדום
שמעאל (נוצרים ומחמדים) ובארץ יון, ומכל מקום המה מביאים
ה את בזתם. את גרי העיר פיזא הם רבים ולוחמים תמיד.
ת העיר פיזא, מהלך שני ימים מגינוא, ובקר רבי בנימין
ך אחרי-כן. הוא קורא לה עיר גדולה מאד, שיש בה עשרת
לפים בתים ומגדלים; כל תושביה בני-חיל הנה, מלך או נסיך
ן להם, כי-אם קונסולים הבוחרים להם לעצמם. גרים שם
שרים יהודים. העיר רחוקה כששה מילים מן הים, ובדרך הארנו
אניות עוברות בו הם באים אל הים. אדות ערכן המסחרי של
נוא ופיזא איננו אומר ר׳ בנימין אף מלה אחת; אף כי ידע
ת הערך הגדול שהיה לסוחריה במסחר התבל אז; הוא מכנה
אותם ברשימותיו אדות הרחוקים הבאים לסחור באיטולה

ואלכסנדריה, ואומר גם אדות מונפליה, שרוב מסחרה נמצא בידי תושבי גינוא. בהעיר האחרונה הזאת היו אמנם באים גם סוחרים נוצרים ומחמדים מכל קצות התבל, מפורטוגאל, לומבארדיה ורומי, מצרים, ארץ־ישראל, ארץ־יון, פראנציה, ספרד ואנגליה; אבל כל אלה, באים אך לקנות את אשר מוכרים להם תושבי גינוא ופיזא. לדרכי המסחר בערי פראנציה הדרומית היה אופי אחר מאשר להמסחר של ערי־החוף באיטליה, ולא לחנם מציין הנוסע את ידיעתם לצאת בקרב מודיעותיהם במסחר.

מסחר־הים ושוד־הים היו מאות בשנים בחופי מערב של הים־התיכון עסק אחד. בתחלה היתה יד הסאראצינים בזה על העליונה. הם גם התנפלו על גינוא (בשנת 935) ועל פיזא (בשנות 1004, 1011) ושללו אותן, ועוד יותר בזזו את הפרובאנסה. אך בתחלת המאה העשתי־עשרה נהפך הגלגל. בהמלחמה אדות כארדיניה נצחו הגינואים והפיזאים את האימיר הספרדי מוגיהיד ושלמו לו אחרי־כן מדה כנגד מדה. אדות הנסיעות הגדולות בים לאפריקה הצפונית ולספרד מודיעים לנו דברי הזכרונות מהימים ההם; אולם אדות נסיעות קטנות של תושבים אחדים לא רשם איש בספר. אם בהזמן האחרון נשאלה השאלה, באיזה אופן נאסף ההון המסחרי הראשון, שנתרבה אחרי־כן במהירות יתרה, הנה אדות גינוא ופיזא ישנה התשובה הברורה, בשים לב להשלל הרב שהביאו מהערים שנצחו והאניות שבזזו. גם במסע־הצלב הראשון השתתפו הגינואים עם ספינותיהם, והביאו הביתה שלל רב מירושלים. תוצאות מסע־הצלב הראשון היו יסוד המדינות הנוצריות על החוף המזרחי של הים התיכון. להמסחר האיטלקי מתחלת בזה תקופה חדשה. מתחרים זה בזה, משתדלים הגינואים, הפיזאים וגם הוויניציאים, שהיו לפנים בשלום, לכבוש גם את שאר חופי סוריה בעזרת החיל הפראנצי שנשאר במזרח. בתחלת שנת 1100 כשבא בן הדוגה מוויניציה ביחד עם מאתים אניות לחוף יפו עשה הוזה עם גוטפריד מבוילון, שומר הקבר הקדוש, שכמתכונתו עשו אחרי־כן גם אחרים. בעד העזר בימי מלחמה, שהבטיחו הוויניציאים, הם מקבלים בכל עיר ועיר שנכבשה או שתכבש אחרי־כן בתים למעון ושוק למכירת סחורותיהם ובית־תפלה מיוחד, וגם חופש גמור מכל מיני מכס

ל הסחורות שיביאו; ואם יעזרו בכבוש איזו עיר, הם מקבלים
ו החלק השלישי מן העיר ושללה. התנאי האחרון נתקיים כאשר
בדו אחרי־כן בעזרתם את צור העיר. הגינואים עשו חוזה תכף
חרי שנלכדה ירושלים, שעל־פיו היה להם מגרש בטוח באנטיוכיה.
חרי הרגל בא המסחר. על־ידי החופש ממכס והמעונות ומגרשים
היו להם היתה כבר יד אורחי שלש הערים האיטלקיות על
גלינד בהמסחר בין המערב וסוריה, כי הם כבר יכלו למכור
תורותיהם בזול יותר, מאחר שעליו היה לשלם מכס ומחיר מעונות
וקים, והגינואים והפיזאים לא הסתפקו כמו הויניצאים בהבאת הסחורה
ערבה, כי בעצמם עברו בזה ארצות שונות ומכרו את סחורותיהם.
מכה היה המסחר של פראנציה הדרומית כולו בידם; אך למארסילה
י איזו יחוסים בלתי אמצעיים עם חופי סוריה, כי גם לסוחריה
י איזו זכויות.

סבות פוליטיות הועילו להתפתחות המסחר האיטלקי בימי
סעי־הצלב. הדבר כי ידעו התושבים תככיסי מלחמה וצי אדיר
ה להם, היה נכבד מאד למסחרן של שלשת הערים האלו; את
מתחרים החלשים מהם רדפו עד תומה. ביום אחד (יום 4 אוגוסט
נת 1135) הופיעו הפיזאים עם ארבעים ושש ספינות לפני שערי
מלפי ושרפו את האניות על החוף, הבעירו את העיר ובזזו את
שר מצאו. גם פוזא החזקה נפלה אחרי־כן לפני הגינואים. הראו
איטלקים בהיהודים את מתחריהם, שצריך להלחם בהם ולגרשם
ן המסחר? שאלה זו צריכה להשאל, כי הלא בימי הקארולינגים
ו סוחרים־יהודים, שהביאו מערבה את תוצאות המזרח. הנלקח מהם
איזה זמן העסק הזה בחוקה? על־פי הדברים שאמרנו עד כה אפשר
השיב אך בשלילה. להמסחר היהודי לא היה מעולם אופי של
מד ברשות עצמו. מוזיינים במכתבי־חסות, או ששמו מבטחם באיזה
ק כללי, יכלו סוחרים אחרים לנסוע בכל מקום. חופש הנסיעה
סק מהזמן שדרכי הים נעשו מסוכנים על־ידי המלחמות בים ואחרי
נסגרו גם שערי הדרכים ביבשה; אז צריך היה הסוחר לבקש
רכים עקלקלות או שפסק לגמרי מנסוע, כי לא ראוי ובדאי היה
יות לעומת הסכנה שרחפה על ראש הנוסע. אפשר שהויניצאים
תיחסו בימי המאה העשירית בשנאה להיהודים; אבל מן הימים

שאחרי־כן דבר כזה איננו ידוע. יותר נכון הדבר, כי כאשר התמעט המסחר בעבדים, זה היסוד העתיק בחליף־הסחורות, פסקו יהודי המערב מעצמם לבקר את השוקים המזרחיים, כמו שפסקו מעצמן גם הנסיעות־בים שמאות בשנים עסקו בהן הרבה יהודים. סוחרים מיוחדים יכלו אמנם לעבור ארצות שונות אם היו שערי הדרכים פתוחים אז. רבי בנימין בעצמו ור׳ פתחיה מוכיחים, ששום איש לא הפריע בידי היהודים לנסוע ולבוא גם ללב אזיה, דבר שהיה קשה אז מאד לנוצרי המערב. אבל להמסחר במובנו הנכון לא הועילו כלום נסיעות מיוחדות. של אנשים יחידים, מאותו זמן שפלוגות שלמות של סוחרים מכל תושבי עיר אחת היו נוסעות למקומות ששמה היו להן מקומותיהם המיוחדים וזכויות מיוחדות וידעו אפוא לקחת כל המסחר בידיהן. פלוגות כזאת לא יכלו היהודים לסדר, כי היו פזורים בארצות וערים שונות ותמיד אך המועט בין התושבים. הוקא אותה הצורה של אחדות, ליסד עדות פוליטית בלתי־תלויות בדעת אחרים והעומדות תחת פקודות הראש הנבחר על־ידי חבריה, כמו שעשו תושבי גינוא ופיזא למען פשר בין ההבדלים הפנימיים ולהגן על הזכיות שהושגו בחוץ, בשום אופן אי־אפשר היתה ליהודים.

אך בתור גרי אחת מערי החוף ובתור משתתפים בהזכויות שקבלה אותה העיר, יכלו היהודים להשתתף בההתפתחות החדשה של המסחר. והנה נפלא הדבר, כי בפיזא היה מספר היהודים כל־כך מעט, בגינוא כמעט שלא היו כלל, וגם באמאלפי, שעל ר׳ בנימין עשתה רושם בתור עיר־מסחרית בעלת תושבים מלאים חיים ויודעי קרב, היה מספרם מעט. הלא אפשר לחשוב, כי היהודים היו צריכים להשתדל ולהשתמש בתחבולות שונות למען התישב בערים האלה, שמקום לריוח מסחרי בהן — אם באמת היו „עם המסחר“. שום חוק האוסר על היהודים להתישב בגינוא לא היה. דבר הקונסול משנת 1134 מצוה, שכל יהודי הגר או שיבוא לגור בגינוא מחויב לשלם מדי שנה בשנה שלשה סולידי; חוקים אחרים אודות היהודים אינם ידועים. בפיזא היה נוהג עוד חוק רומאי עתיק, שעל־פיו אין רשות לכופר, עובד־אלילים, מושלמי ויהודי להעיד עדות נגד הנוצרי שלא ברשות האחרון. לעניניים

דיים לא נגע החוק הזה, כי בכל עסק ועסק היו עושים
-תוה אצל הנוטאריון וזה שמש בתור הוכחה נאמנה.

הרבה מספרי הנוטאריונים הגיעו לידינו. הראשון בזמן שבהם
זה מגינוא ומזמן של ימים לא רחוקים אחרי בקורו של
בנימין בעיר הזאת, ובהם נמצא גם שם יהודי אחד בשם יוסף,
עמים רבות הנהו נרשם כעד בין שאר עדים נוצריים, ופעמים
ם אנו אותו בתור בעל-דין. ביום 14 דיצימבר שנת 1162
לאינריקוס ניוויצולה ליטיה אחת משי למכרה בספרד על-פי
אים האלה, שזה השני נותן לו בעד הסחורה שנים-עשר ליטראות
קל גינואי והוא יקבל בעדו שלשים וששה ביצאנתיים (מטבע
נציה). האחריות בהדך חלה עליו, ויוסף ערב לו את המחיר
ו לקבל, ואם יקבל פחות מהמחיר האמור, אז על יוסף לשלם
חצי הנזק. ואם יקבל יתר מהמחיר הזה, אז עליו לתת ליוסף
ן החצי. התעודה השניה מספרת אדות הלואה, שבעדה לא
יוסף, כמו שהונהגו בכלל בגינוא, שום רבית. אוטו גאפארי
ו גינוא) מעיד ביום 21 אוגוסט שנת 1164 שהנהו חייב להיהודי
שלשים וחמשה ליטראות שקבל במזומנים ומתחייב להחזיר
החוב ביום חג-הלידה שנה זו, ואם לא ישלם את החוב בזמנו,
לשלם עונש כמדת החוב ועל-זה הנהו נותן לו בערבון
נכסיו ומעמיד ערב בעדו, המתחייב, שאם אחרי שמונה ימים
הזמן המוגבל לא ישולם החוב, אז מישלם הערב את החוב
ם בסחורה וגם זה נותן את נכסיו לערבון על החוב. כי
ד לא קבל שום טובת-הנאה בעד הדלואה, קשה לשער. הריות
בלי-ספק כבר נכלל בסכום החוב — כלומר, שהמלוה לא נתן
הסכום הנאמר בהתעודה, או שהלוה קבל את הסכום הנזכר
במזומנים, כי-אם בסחורה.

בחמר הרב של תעודות גינוא נמצאים שמות יהודים אך לעתים
-תכופות. אבל אלה המעטים מוכיחים למדי, כי עסקי-מסחריהם
דומים לאלה של הנוצרים במארסילה. שמה מעידים ביום
פריל שנת 1235 היהודי בונאפאסוס, בן המנוח גארכנס ואשתו
יונה שקבלו מבירנהארד די מנדוליו (תושב-העיר, נוצרי) תבואה

טובה על סכום של 25 ליטראות בכסף המדינה ומתחיבים לש
הכסף הזה עד יום מיכאילי הקרוב. ההוצאות שתעלינה להמלוה או
יום־התשלומין למען השג את כספו, מחויבים הלוים גם־כן לש
כפי אשר ישים עליהם המלוה. בתור ערבון הוא נותן את
נכסיו וביחוד את ביתו שיש לו בעיר. אחרי אחד־עשר יום רוא
אנו עוד הפעם את שני בעלי־הדינים האלה עושים עוד עסק א
על סכום של 35 ליטראות על־פי התנאים הראשונים. אבל ע
מתחייבת גם בת הלוים לשלם את החוב, ובתור ערבון נות
עוד שני בתים וכרם אחד. ביחד עם ההלואות הפשוטות
נוהגים לתת הלואות על שטרי־חוב והלוה התחייב לשלם במק
אחר ובמטבעות אחרות, באופן שהמלוה היה מרויח בהבדל מה
הכספים; רבית קבועה לא היתה. אדרבה, המלוה לקח עליו
האחריות על הסחורה של הלוה שנשלחה למכירה, ושממנה ה
עליו לשלם את החוב. וככה מעיד מווים מאלכסנדריה במארסיי
ביום 8 מאי, שנת 1248, שקבל מאת היהודי יוסף בן המנוח מ
מפאלירמה, נגד שטר־חוב סך שנים־עשר ליטראות בכסף המד
ומתחייב לשלם בעדם $44^2/_5$ כסף ביצאנתיים, בלי שום הוצא
אחרות, וזמן התשלומין חמשה־עשר יום אחרי שתגיע האניה
בירטראנד האוין המכונה ס. פראנציסקוס לחוף בוג׳יה (באפרי
הצפונית) או לחוף אחר, בתנאי שהארבעים שקים אגוזים השיי
לו והנמצאים בהאניה הזאת יגיעו למקומם בשלמותם; בתור ער
הוא ממשכן את האגוזים ואת שאר נכסיו.

במארסייל מצא ר׳ בנימין עדה נכבדה וגדולה מאד בעי
צריך להעיר, כי המספרים שהוא מודיע אינם מספרי הגלגול
אמנם הוא מודיע אך את המספרים על־פי אומדנא; אבל לוא ה
מונה את כל נפשות היהודים, האנשים, הנשים, הילדים והמשרת
הנה המספרים האלה המה נמוכים מאד ביחס להמקורים האמת
אודות מספר היהודים במאינץ ובווורמס בזמן קרוב לזה. אנ
ימי־הבינים לא הבינו את ערך הסטאטיסטיקה, כמו שמראים לה
המספרים המגוזמים אודות נופלי־הצלב. ואם ר׳ בנימין, כנראה הה
באופן בולט, איננו מגזם, כי־אם מקטן את המספרים, זה מוכ
כי הוא שאב את ידיעותיו ממקורות נאמנים, וכאלה היו רשימ

ולמי מס־העדה, שבהן היו נרשמים אך בתי־אבות, ולא כל בני
שפחה; בכל אופן היה מספר הנפשות העבריות הרבה יותר
ל מהמספר שמודיע ר׳ בנימין. הידיעות נכונות בדבר המספר
מתי של נפשות היהודים אז, אי־אפשר לשער, אך למען דעת
יחס מספר היהודים להכללי, יש לנו אך ידיעה נכונה אחת:
נת 1194 היו בעיר ארל 525 תושבים (נוצרים), ויהודים היו,
ברי ר׳ בנימין, מאתים. אף שלא נחליט אדות ערכם החיובי
מספרי ר׳ בנימין, הנה בערכם היחסי אפשר בלי־ספק להשתמש.
ברי המספרים האלה היתה העדה במארסילה גדולה בישראל;
ואנציה התומות היו שוות אליה אך העדות בנארבונה ובלוניל.

אופי המסחר של מארסילה היה כמו זה שבגינוא ובפיזא,
ל קטן הרבה מאלה האחרונות; לתושבי־העיר היו אניות שלהן
סים בלתי־אמצעיים את השוקים אשר מעבר לים. בהמסחר הזה
חו גם היהודים חבל כמו התושבים הנוצרים. בספר־תעודות אחד
נוטאריון משנת 1248 שהגיע לידינו, נמצאות הרבה תעודות
ית בעלי־דברים בני עמים ודתות שונים. ככה מודיע ארנודוס
סקוס ביום 13 מרץ, שקבל מאת היהודי בונוספילוס בן דניאל,
־פשתן בקומיסיה, שמחירו 120 ליטראות בכסף המדינה. את
חורה יקח אתו בנסיעתו הראשונה על אניותיו בונהובנטורה ויביא
מה לגיוטה ושמה ישתדל למכור אותה באופן היותר טוב
אחריות הנותן. מהריוח הכללי מקבל הקומיסיונר את החלק
ביעי, ואת מחיר הפשתן שיקבל יתן בשעוה, ואת הכל, את
ן ביחד עם הריוח, יחזיר בשובו מנסיעתו. הוא מבטיח לעשות
בון צדק ובתור ערבון שיקיים לנכון את ההתחייבות, הוא נותן
בעבוט את נכסיו. העסק הזה נגמר, כשמודיעה הערה קצרה
פר־התעודות, בכי טוב. ביום 6 אפריל קבל היהודי בינאציאטוס
בונוספיליוס די טוריבוס מאת ווילמוס גרוסוס בקומיסיה 5
ראות ו־4 אונציות כרכום שמחירו 4 ליטראות, 10 סולידי, 8
ר בכסף המדינה, ובנסיעתו הראשונה באניות בירנארדוס די
בונה שבשם „ס. אבוניום" תכונה, יקח אתו את הסחורה וימכרנה
קין. גם העסק הזה נגמר בכי־טוב.

וכך היו גם מקרים של עסקי-קומיסיה בין היהודים עצ
ביום 27 אפריל מודיע היהודי מודופאר, בן המנוח בונסה (בונ
שקבל בקומיסיה מאת היהודי בוניצחק פירידיוס כרכים שמחירו
ליטראות 3 סול. 6 דינר בכסף המדינה, ויקח אתו את הסחו
בנסיעתו הראשונה על אנית בריטראנדוס דאווינוס שבשם „ס.-פרנ
ציסקוס" וימסרנה בבוגיה. כנראה, היו מרבים היהודים לשל
סחורותיהם באניה „ס.-פראנציסקוס"; אבל גם בהאניה „ליאופארדו
שהיתה הולכת לבאנטיה (בספרד), היו מרבים היהודים לשל
סחורותיהם. ביום 8 מאי עשו בוניבפנס, בן המנוח יעקב, בונס
מינוס בן אבטריג ובונפוסוס בן המנוח וויטאלים בינידם ח
ודבר-שותפות, שכל הריוחים מהסחורות שיקבלו ביחד או כל א
בפני עצמו בקומיסיה למען קחת אתם באניות בירטראנדוס בי
פיל שבשם „ליאופארדוס" תכונה ולמכרן בוואלינטיה יחלקו ביני
שוה בשוה, אך בהעסקים שיעשו בכספם הם יחלקו את הרי
לפי סכום הכסף שהניח כל אחד בהעסק; מתחייבים להגיד הא
ולהיות נאמנים איש לאחיהו במשך זמן הנסיעה ונשבעים שבו
על-פי דת משה לשמור ולקיים את כל דברי החוזה. באותו י
עצמו ובהימים שבאו אחריו עשו השותפים האלה הרבה כתבי-חו
אחות סחורה שקבלו בקומיסיה. דולציאנוס די ס. וויקטורה, שול
(נוצרי) והיהודי בונאנאטוס בן בונופיליוס מסרו להשותפים ½
מדות גפרית שמחירן 27 ליטראות 8 סול. 8 דינר, השולחני היל
מנארבונה מסר להם שני-עשר ליטראות קומפור וגם 4½ אונצי
מוסק במחיר 34 ליטראות 5 סול.; היהודי יוסף בן קומפרט, שמ
להם עשר סולידי בסחורות שונות דורש שיקנו לו בעד הכ
הזה שפחה מושלמית.

העובדה היותר ברורה היוצאת מדברי התעודות המארסייל
היא, כי לא היה שום הבדל בין העבודה המסחרית של היהו
והנוצרים; הצורה והתוכן שוים בשניהם בכל התעודות שו
נעשות אצל נוטאריון נוצרי, עד שלרוב לא נאמר גם אם בע
הדברים הנהו יהודי, ואך שמו מעיד עליו שהוא מחזיק בדת ישרא
כי הם היו הולכים ביחוד למקומות כאלו, שיהודים נמצאים ש
כמו ספרד ואפריקה הצפונית, אפשר לשער; אבל להוכיח הד

יוד, אין די הוכחות בהתעודות שהגיעו לידינו, כמו שאי אפשר
להוכיח על־פיהן שאלה נכבדה אחרת. על־פי התעודות האלה היו
עסקי היהודים לרוב קטנים מאלה של הנוצרים. אפשר שאך מקרה
הוא; יוכל היות, כי בהחדשים האחרים של שנת 1248, שמהזמן
הזה ישנן בידינו התעודות שנעשו בלשכת הנוטאריון אמאלריך,
רשמו היהודים העשירים את תעודותיהם אצל נוטאריון אחר; אבל
עוד עובדה אחת מוכחת, כי לא כל יהודי מארסילה עשירים היו.
בתעודה אחת של שנת 1351 נרשמו תשעים שמות של סרסורים,
וסוחרים במכירות פומביות וסבלים, אנשים ונשים, שנשבעו, על־
פי מנהגי המקום, לעשות באמונה את פעולתם והודיעו את שמות
אלה שערבו בעדם. היו ביניהם גם נוצרים, אבל הרוב הגדול
היא בלי־ספק יהודים. בכלל מראה התעודה הזאת מצב של עניות
אמתית, כי האיש ערב בעד אשתו, או שניהם ערבו איש בעד
אחיהו, או כי האם ובנה עסקו בעסק אחד. אמנם התעודה הזאת
היא צעירה כמעט במאתים שנה מדברי הזכרונות של רבי בנימין.
שם־התואר „עשיר“, שבו הוא מכנה את רבי יעקב פרפינן, מוכיח,
שלא כל היהודים במארסילה היו עניים; אבל כי כולם עלו
בעשרם על חבריהם הנוצרים, אפשר להסתפק. העובדות הנאמנות
מוכיחות ההיפך, ובכל אופן היה ערכם במסחר העיר אך קטן
ובלתי־חשוב.

ג.

במארסילה ישבו יהודים עוד מימי ממשלת הרומאים; הם
עסקו שם, כמו בשאר ערי הפרובאנס ופראנציה־הצפונית, במסחר
ובעסקי־כספים, המלאכה לא היתה זרה להם והיו להם אחוזות
אדמה; אם כי התעודות העתיקות המוכיחות את הדברים האלה,
מעטות הן ובנוגע לגינוא ופיזא חסרות כל ידיעות. באחת משתי
הארצות הללו הקרובות זו לזו, היו זה כבר יהודים במספר רב

ובשניה לא היו כלום או מעט מאד; זה הוא הביאור הפשוט להעובדה המוזרה, שבימי המאה השתים־עשרה היו בעיר מסחרית גדולה אחת יהודים במספר רב בערך ובהשתים האחרות מעט מאד. קשורים אמנם אל מקומות מושבותיהם, היו היהודים, כמו כל האנשים עוזבים אותם ונדדו לעיר אחרת מפני לחץ הצוני או איקונומי. אחת משתי הסבות הללו לא היו אז; ולפיכך לא קרה הדבר, כי מספר ידוע של יהודי פראנציה הדרומית יצאו ממקומות מושבותיהם ויתישבו במדינה אחת ששפה זרה מושלת שם ואת מנהגי תושביה לא ידעו. הנקל היה להם כבר לנדוד לסוריה ולהתישב במדינות שיסדו נוסעי־הצלב הפראנציים.

כמו שבחופי מערב איטליה־העליונה כך היה גם בלב הארץ מספר היהודים מצער. אדות טוסקאנה נרשמה אצל ר' בנימין מלבד העדה בפיזא גם עדה עברית בלוקה, שארבעים חברים לה. בפלו־רינץ לא היו עוד, כנראה, יהודים; אבל כי לא נתנו להם להתישב שמה, אין שום הוכחה. בין לוקה ורומי, בדרך של מסע ששה ימים, מצא ר' בנימין עדות קטנות, ואת הדרך אשכנזה חשב ומצא, כמו שאמרנו כבר, מן העיר לוקה, אבל איננו מודיע דבר אם על אם הדרך הזו נמצאות עדות יהודיות. מוזר הדבר בכל אופן, כי היו חסרים יהודים במקומות הללו, שהיו מפותחים יותר בתרבותם ומצבם האיקונומי משאר מקומות המערב. אפשר שלא אמת הדבר. בכל־אופן חסרון הידיעות איננו מוכיח עוד, כי חסרו היהודים לגמרי בהמקומות הללו. הלא גם אדות היהודים בלוקה הגיעה לידינו אך תעודה אחת, זו שכבר הזכרנו אותה, משנת האלף אדות היהודים קלונימוס ושמואל, שחכרו אחוזת הכנסיה מאת הבישוף גירהארד מלוקה. בימי שנת 967 החכיר הארכבישוף פיטר מראבינה לאליהו בן היהודי יוסטוס כברת ארץ אשר באנקונה; בתעודה אחת של הבישוף איננו ממודינה משנת 1025 נאמר גם אדות אחוזה של הכנסיה הנמצאת ברשות ארדינגוס היהודי. יוכל היות, שאפשר למצוא עוד תעודות כאלו, אלמלי היה אפשר לאסוף את כל החמר הנמצא; אבל אלמלי היה להיהודים איזה ערך נכבד בהחיים האיקונומיים של איטליה־העליונה בימי מסעי־הצלב, לא היה קשה כל־כך למצוא תעודות מוכיחות. לא בתור סוחרים ולא בתור מלוי

נסף הצטיינו. כפורו של היסטוריון אחד מזמן מאוחר, כי בעד
ביתֿקצוצה. גורשו היהודים בשנת 1171 מבולוגנה, איננו ראוי
לתת אֵמון בו.

בהשבועה שנשבע פודיסטה ממילאן בשנת 1225, התחייב,
שבמשך שני חדשים מיום שיבוא על משמרתו יוציא פקודה לגרש
ן העיר וסביבותיה את כל היהודים והכופרים, ואלה שלא ישמעו
לקול הפקודה – יענשו בעונשים חמורים; לפטור מן העונש אין
ל רשות בלי רשיון מיוחד מאת הארצבישוף, אלה שיעזרו להכופרים
ענשו בעונשים מיוחדים. שאלה היא, אם דברי השבועה הזאת של
ודיסטה מוכיחים, כי עד העת ההיא גרו יהודים בעיר מילאן
מן רב, כמו שמשערים אחרי המאה העשירית, יען כי בתעודה
חת משנת 923 נרשם שם הצורף=מטבעות גדעון וגם בשם עזה
מינד. בכל אופן עובדה זו, כי בהשבועה נזכרו יהודים וכופרים
בת אחת מוכיחה, שלא סבות איקונומיות הביאו להגירוש, הנעשה
תנאי; אם הארצבישוף ירשה, הרשות ליהודים להשאר על
קומותיהם, ודאורחים לא היו מתנגדים לכך.

ברומי מצא ר' בנימין עדה בעלת מאתים חברים, שנמצאו
מצב טוב; נכבדים הם ואינם משלמים מס לשום אדם בעולם;
חדים מהם נושאים משרות אצל דאפיפיור אלכסנדר (השלישי),
ביהוד ר' יחיאל, איש יפה, נכבד ומופלג בתורה, והוא יוצא
בא בבית הפאפה והוא פקיד ביתו ועל כל אשר לו". איזו
שרה היתה לר' יחיאל בחצר האפיפיור, אי=אפשר לדעת בבירור,
מקורים הלאטיניים אינם מכנים אותה; אבל אמת הדבר, כי מצבם
ל יהודי רומי היה טוב. „השולה היהודית" Schola בית=ספר,
תה), היתה נחשבת בין החברות, שבעד פעולותיהן לטובת הכנסיה
רומאית מקבלות מאוצר האפיפיור מתנות ביום חג=הלידה וחג=
פסחא. היא היתה מחויבת ביום חג=הכתר של דאפיפיור להגיש
ו ספר=תורה, לשיר שירי תהלה ולתת לאוצר האפיפיור שתי ליטראות
לפלפל ושתי ליטראות קנמון; ובעד אלה קבלו שתי פעמים בשנה
שרים סולידי בכל פעם. ה„שולה של היהודים" עמדה, לפי זה,
מדרגה אחת עם חברת עומדי=בשער והמסתתים מס.=פיטר; בהרשימה
רשמו באחרונה, אבל מתנתם היתה המרובה מכולן. מנהג כזה

רוה גם כאשר בא הקיסר להמי בשביל להמשח שם למלך. וכן
כאשר בא היינריך החמישי ביום 12 פיברואר בשנת 1111 לרומ
פגשו אותו היהודים לפני שער=העיר בשירים. נראה הדבר, כי ז
מנהג מקובל משנים רבות. ואז היה מאשר הקיסר או האפיפיו
את זכויותיהם מימי הקארולינגים לחיות בתורתם והתם; ראש
הנוצרים נתנו הסכמתם להעדה העברית ואת זכות=קומה.

ד.

נלכה נא בעקבות ר׳ בנימין הלאה על דרך נסיעתו. מרו
בא לקאפוא, עיר גדולה ויפה, אבל מימיה רעים, והיא נמצא
במקום בלתי=מבריא; יושבים שם שלש מאות יהודים. עוד יות
כחמש מאות בערך, גרים בניאפול, ובסלרנו, מקום בית=הספ
הגבוה לחכמת=הרפואה, ישנם יהודים בערך שש מאות, ובאמאלפי ו
עשרים. בבינווינט ישנה עדה יהודית בת מאתים חברים, ובמס
כוה דמה נמצאים במלפי אשר בארץ אפוליין, באסקולי היו ארבע
יהודים, ובטראני אשר על חוף ים=אדריה — מאתים. טראני היא ע
גדולה ויפה עם חוף מצוין, והיא היתה התחנה שמשם עלו עול
הרגל אל האניה ללכת ירושלימה. אבל ר׳ בנימין הלך בדר
אחרת; הוא נסע הלאה ומשם הלך לטארינט בקאלאבריה, שש
נמצאה בין התושבים המדברים יונית עדה עברית בעלת שלש מא
חברים. ובשובו לים=אדריה, מצא בברינדיזי עשרה יהודים, כול
עוסקים במלאכת הצבעים, ובאטרנה מספרם לא פחות מחמש מאו
משם נסע ר׳ בנימין דרך הים ובא עד אי=קורפו השייך לממלכ
סיציליה ושם מצא אז אך יהודי אחד. על האי סיציליה שבקר
בנימין בחזרתו הביתה, בקר, כנראה, אך את שתי הערים מיסינ
עם מאתים איש ופאלירמה עם אלף וחמש מאות יהודים

הדבר שהוא מציין ביחוד את יהודי ברינדיזי, שהיו עוסק
במלאכה, לא נעשה מפני שראה הנוסע בזה דבר היוצא מן הכל

היה נהוג גם בארץ-מושבו ספרד, וגם בפראנציה-הדרומית,
שאלמלי היו בעלי-מלאכה יהודים באיזו עיר, היה הדבר לפלא בעיני
סע. אבל למלאכת-הצביעה נמצאה, כפי הנראה, גם ממקורות
רים, במצב מיוחד; היא נמצא כולה אך בידי היהודים. ההכנסות
ת היהודים ומאת מיסדות הממשלה לצביעה נרשמו תמיד ביחד,
משים שנה בערך אחרי נסיעת רבי בנימין, כאשר לקחה הממשלה
מלאכת הצביעה לה במונופוליון, השתמשה בבעלי-המלאכה
ודים.

הקיסר פרידריך השני לקח בשנת 1231 את כל המיסדות
ביעה אשר בממלכתו ברשות הממשלה. העתקה אחת מפקודת
לך הביאו שני יהודים לס.-גרמנו למען קחת מאת התושבים
ודים אשר שם את בתי-מלאכתם לצביעה; הארצבישוף מרגיה
גד לזה וחפץ שבתי-המלאכה יעברו לרשות בית-המסגד מונטה-
נה. ככה מספר כרוניקאי אחד מהעת ההיא, שכנראה היה עד
ה לכל המעשה הזה. לאותו המלך שייך גם מכתב-החוזר ששלח
שופט ביטרה די לוורה (בקאמפאניה), המודיע: המלך החליט,
ת את כל בתי-המלאכה לצביעה תחת ידו; כל בתי-המלאכה
לה הנמצאים עתה ברשות הגראפים, הבארונים ועוד, יפסקו לעשות
מלאכתם. כל החפץ למסור דבר לצביעה ישלחהו לעת-עתה
אפוא ולניאפול, עד אשר יתפשרו הצובעים עם האומנים. בקאפוא
ם כבר שני עברים, המנהלים את בתי-המלאכה לצביעה והצריכים
מע מחיר המשי, ארג-פשתן, וכל מיני ארג על-פי דוגמת בית-
ביעה אשר בניאפול. יש להם הרשות לפתוח בתי-צביעה גם
קומות אחרים, שעל-פי חוות דעתם יש שם צורך בהם, ולקבל
מחיר העבודה. נציב המלך באברוצן קבל פקודה לפתוח בהמדינה
עה בתי-צביעה ולשלוח להקאנצלער ארבעה יהודים היותר
ירים ונכבדים, למען קבל את החוקים על-דבר המחיר בעד הצביעה
ריכים הם לקבל לטובת הממלכה; על-פי החוקים האלה יסדרו
את שאר בתי-הצביעה שיפתחו.

באמת לא הנהיג פרידריך השני את המונופוליון לטובת
לכה על מלאכת הצביעה; על האומנים-הצובעים היהודים פקד
לאסוף את המכס בעד הצביעה. כי האומנים האלה עשו בעצמם

במלאכה, קשה להאמין; אבל לפקח על העבודה הזה, בלי-ס
תפקידם, כי באופן אחר אי-אפשר היה להם להשתדל שיגיע ה
הנכון לאוצר הממלכה; והמלך היה עובר באופן היותר ברור,
חוק הכנסיה, האומרים שהנוצרים יהיו צריכים לשמוע את פק
היהודים, אלמלי היו כל הפועלים בבתי-הצביעה הללו יהודים. ב
בתי-הצביעה והגבלתם אך במקומות אחדים היתה אך גזרת הצ
לשעתה. בממלכת סיציליה, כמו בארצות המערב בכלל, היה המ
כי ראשי הערים לקחו להם הזכות לתת את הרשיון לעסוק במל
והיו מקבלים בעד זה מסים ידועים. וככה מובן הדבר, כי הבאר
וראשי-הערים והאצילים היו מקבלים הכנסות מבתי-הצביעה. פק
פרידריך השני, כי הרשות והזכות לקבל הכנסות בתי-הצביעה שיי
אך לאוצר הממלכה, היתה תוצאה נאמנה משאיפתו הכללית לה
לאוצר-הממלכה את ההכנסות השייכות לו ושנלקחו בלי ר
המלך על-ידי האצילים. ואחרי אשר נעשו הסדרים הנכונים, ה
היה לאינטיריסי הממלכה, כי מספר בתי-הצביעה יתרבה, בכל מ
שהאורגים המקומיים נתנו די חמר להעבודה בבתי-הצביעה. מ
אינטיריסי אוצר-הממלכה חפץ המלך בפקודתו זו להרים את המלא
ביחד עם הסדרים בהתעשיה היו קשורות גם הקלות בנוגע להמכ
למיצער, נזכר בתעודה אחת משנת 1211 בית-מסחר אחד ב
חלק מבית-הצביעה אשר בפאלירמה. אבל אחרי-כן נמסר עוד ה
הזכות של הממשלה לאחרים, למשל, בשנת 1254, נמסרו להבי
בגירגנטי (בסיציליה) ההכנסות מאת היהודים ובית-הצביעה שב

אי-אפשר עתה לדעת, אם היהודים באיטליה-התחתונה ע
בצביעה עוד מימי הרומאים, או כי אך אחרי-כן הביאו את המל
הזאת מארצות המזרח; בכל אופן עסקו במדה מרובה בענף המל
הזה כבר בשנות המאה השתים-עשרה, וכדאי לשים לב אל היח
הקרובים בין המסחר והמלאכה, כי לצורך המלאכה נחוץ
להיות בטוח בהשגת החמר לעבודה ולצביעה. התולעים, ש
השתמשו להצבע האדום היו נמצאים במספר רב בפראנציה-הדרו
על-פי תעודה אחת מיום 1 נובימבר שנת 1138 השיגו ש
יהודים מארל מאת האב פונטיוס ממונטומאיור את הרשיון המ

מף את התולעים הללו במיראמאר והכביבה ושלמו בעד זה
-חכירה. באופן כזה מסר גם הארצבישוף מארל' להיהודים את
ולעים באחוזותיו. וכך נמצא מין-הסחורה הנכבד הזה במונופולין
בידי אנשים יחידים. וככה היו מחויבים בעלי-הסחורה למכור
תה אך לאלה היהודים שקנו אותה, ואלה היחידים מכרו אותה
וח יהיע להצובעים. יש לשער, כי יהודי פראנציה-הדרומית
תו את סחורתם ליהודי איטליה; אבל באיטליה התחתונה היו,
יאה, עוד יחוסים אחרים בין עבודת דתעשיה והמסחר.

פרידריך השני הנהיג מונופולין לטובת אוצר-הממלכה גם
מינים אחרים, כמו על מלח, נחשת ומשי בלתי מעובד. ההשגחה
מסחר המשי מסר הקיסר להיהודים. בפקודה אחת מיום 10
שנת 1231 הוא מצוה להכריז ולהודיע באפוליין ובקאלאבריה,
משי בלתי-מעובד (הנעשה באותם המקומות וכן המובא מארצות
תות) צריכים למכור אך ורק לכוריליה וחבריו, אנשים עבריים
ר טראני או לבאי-כחם, והם ישלמו בעד הסחורה מקחים קבועים;
כירת הסחורה צריכים היהודים הנזכרים להוסיף על המקח את
לק השלישי מאשר שלמו הם בעד הסחורה. בשאר מדינות
לך נתנה הזכות הזאת לקנות את המשי ליהודים אחרים מתושבי
אני. כנראה, לא נתן פרידריך את זכות המסחר במשי בחכירה,
אם אך מסר להיהודים את ההשגחה על המסחר הזה שהנהיג
ובת הממלכה. היהודים קבלו בעד עבודתם זו או שכר קבוע
חלק בהריוח. וצריך אפוא להחליט, כי סבה מוחדה היתה
, שקבלו אותם למשרות הממלכה.

קוני המשי הבלתי-מעובד יכלו להיות אך בעלי-המלאכה,
ה שהיו מעבדים את החמר, כלומר אורגי-המשי, ודוקא אלה
יו בתוך גבולות הממלכה, כי תעשית המשי במזרח ובספרד
היתה צריכה לחמר שבא מן החוץ, ובצפון לא ידעו אז את
לאכה הזאת. והנה בשנת 1147 הביאו אורגי-משי מארץ יון
אלירמו. המלך רוגר לכד אז את ערי קורינט וטהובין ולקח
ביה בעלי-מלאכה שעסקו באריגת משי. המלך רוגר הושיב אותם
אלירמו וצוה עליהם ללמד לעבדיו את מלאכתם שעד הימים

האלה לא היתה ידועה בארצות המערב הנוצריות. אין כל ספק, שבין בעלי־המלאכה השבויים האלה היו יהודים; צאצאיהם ותלמידיהם לא עזבו את המלאכה הזאת. בכל אופן אפשר לשער, כי בימי הקיסר פרידריך השני היה בין אורגי־המשי אשר באיטליה־הדרומית מספר רב של יהודים; וגם בימים אחרי־כן היה, כנראה, כדבר הזה; בקנית החמר התעניינו אפוא היהודים ביחוד. וככה אפשר להבין שהמלך מסר להם, כמו במלאכת הצביעה, את המונופוליון על קנית המשי ומכירתה.

בשוק הכספים האיטלקי לא היה להיהודים שום ערך; אין ימוה להחליט, כי פרידריך השני לוה אצלם כסף או כי בכלל השתמש בהם למטרות פינאנסיות. בכדרי ממלכתו השתמש בהם לצרכים כאלה, שהיו מסוגלים להם, כלומר בהמלאכה ובעבודת האדמה. בין תושבי האי דשירבה אשר על חוף אפריקה הצפונית, שצוה המלך לקחת אותם בשנת 1223 בשביה והושיב אותם בסיציליה, היו, כנראה, גם יהודים; אחרים נדדו, כמובן, ברצונם הטוב. הקיסר שבע רצון מזה, כי הם הרבו הכנסותיו. להיהודים מדשירבה שהתישבו בפאלירמה צוה לתת, על־פי בקשתם, אחוזת־אדמה שיבנו להם בתים, ולחכור להם גן־תמרים בסביבות העיר שישמרו ויעבדו אותו כאשר הונהג הדבר בארץ־מושבם הקודם; וגם הסכים בכל לבו, שהסיקריט (פקיד הממשלה) יתן להם שדה מיוחד שיזרעו ויטעו מיני זרעים ונטעים שונים, הגדלים בדשירבה, אבל לא היו ידועים בסיציליה. העסק בעבודת־האדמה לא היה זר גם ליהודי סיציליה. גם בימים רבים אחרי־כן מסופר אודות הבתים, הכרמים ושאר נכסי דלא נאידי השייכים להיהודים. מזמן קדום הרבה לזה ישנן שתי תעודות יווניות (משנת 1033 ושנת 1039) מטארינט, שעל־פיהן קנה היהודי תיאופילאקטוס, שבשם שמריה יכונה, אדמת כרם. אין ספק בדבר, שיהודי איטליה־התחתונה עסקו לפעמים, כמו בכל מקום, גם בעניני כספים. עוד משנת 1022 מסופר שהאב אטיינולף ממונטה קאסינה פדה מאת היהודים פרכת אחת, שהיתה שייכת לקארל הגדול ונמסרה להיהודים בעבוט בעד ההלואה של חמש מאות מטבעות זהב, וגם כלי של כסף, עבודה זאקבית, וכוס אחת שהמלך תיאודוריך נתנה במתנה לבינידיקט הקדוש.

ידריך השני הרשה בפירוש להיהודים לקחת רבית, אבל מצערה
עה בזמנו, עשרה אחוזים למאה בשנה.

עובדה נכבדה אחת יוצאת לנו על־פי הדברים שהבאנו עד
. השויון הגמור בעסקי היהודים שהיה בתחלה בין כל היהודים
ארצות שונות נדחה בשביל ההבדלים שהחלו להתהוות בהמאה
שתים־עשרה. באנגליה, בפראנציה־הצפונית ובאשכנז לא היתה
ה הלואת־כספים בעבוט או שטרי־חוב ענף פרנסתם המיוחד, אבל
ר נתפשט ביניהם למדי, עד שאחרים יכלו להגיד כבר, כי
ודים ונושכי־נשך שמות נרדפים הם. במקומות אחרים עסקו
הודים בענפי עבודה שונים. אם כי כמעט בכל הארצות והמדינות
ישבו בערים, בכל־זאת היתה להם תמיד אחוזת־אדמה מחוץ
עיר; בערי־החוף עסקו אמנם רבים מהם בעבודות שונות של
סחר, היו סרסורים, סוחרים בחפצים ישנים וסבלים, ואחרים היו
חרים נוסעים לארצות רחוקות והיו לוקחים או נותנים סחורה
ומיסיה. בעלי־מלאכה יהודים בפראנציה־הדרומית אפשר שלא
הרבה; אבל באיטליה־התחתונה היה ענף מלאכה אחד, מלאכת
ביעה, כולו בידם ובענף שני, אריגת משי, השתתפו, כנראה,
דה מרובה.

אבל אין לשער, כי כל אחד עסק בעסק מיוחד לו. מי
היה לו כסף נתן אותו בנשך או בסחורה שהיה נותן למכרה
ומיסיה; ועד אשר היה מקבל פירות מכספו עסק בעבודת כרמו
עבודה אחרת ויש שגם לא עשה מאומה. אופני המסחר אשר
רי החוף לא הרשו מהעוסקים בו אבוד זמן רב, ואף העניים
מורים לא יכלו לעסוק בו; גם את הסכומים היותר קלים אפשר
לתת במסחר. לא כל אחד שנתן את סחורתו בקומיסיה או
ת כספו בתור שותף בהמסחר, היה צריך בעצמו להיות סוחר,
ם זה שנסע לפעמים נסיעה מסחרית, היה יכול להיות בכלל
סק בעבודה אחרת או שמצא לו פרנסתו מפרי הונו. אמנם נכבד
גלות החיים האיקונומיים של היהודים הוא המצב, שבשנת המאה
שתים־עשרה החלו היהודים בצפון ובפנים הארץ, מקום שהמסחר
ה מוגבל מאד, לעסוק בעסקי כספים, אבל בדרום, מקום אשר

ענפי הפרנסה היו רבים ושונים, היה להמלאכה אצל היהודים ערך חשוב מאד. הדברים האחרונים נכונים הם בנוגע לאיטליה־התחתונה ועוד יותר בנוגע לממלכת ביצאנץ והמזרח.

ה.

היונים המתאוים להידור, ומתגאים בבגדי המשי היפים שלהם, לא חפצו, כי יתחרו הבארבארים אתם בזה מפני שצרה עינם בהם, ולפיכך אסרו להוציא את המשי מגבולות ארצם. המשי הזה היה ברובו מעשה ידי היהודים. ההיסטוריונים הביצאנציים, בלי יוצא מן הכלל, אינם מזכירים את הדבר הזה אף במלה אחת; הם מתעניינים בהפוליטיקה הגבוהה ובהריבות הדתיים, אבל אדות היהודים הם מספרים אך מעט, ועל אדות חיידם האיקונומיים — לא כלום; אבל המסופר אצל ר' בנימין מטולידה מתאשר גם על־ידי מקורים אחרים. הנוסע שלנו מצא בהעיר הגדולה תיבן לא פחות מאלפים יהודים, והוא מספר אדותם, כי הם היו „האומנים היותר טובים במעשה בגדי משי וארגמן בכל ארץ יון"; וככה גם בקונסטאנ־טינופול ובסאלוניקי היו רבים מיהודי הערים האלו עסוקים באריג ועבוד המשי. התעשיה הזאת עברה בשנת 1147 לאיטליה. בנוגע להשבויים שהביא אתו הצי הסיצילי מבדילים כל כותבי־זכרונות הימים ההם בין האנשים נשואי־הפנים, שהוחזרו לביתם אחרי כריתת ברית־השלום, ובין אנשי המפלגות הנמוכות. אלה האורגים במשי, אנשים ונשים; במקור אחד מכונים השבויים האחרונים פשוט בשם יהודים.

אלמלי חפצנו לתרגם הדברים כפשוטם, היינו צריכים להחליט, כי היו אך אורגים יהודים וכי היונים לא ידעו כלל את המלאכה הזאת. דבר כזה קשה לשער; יותר נכונה תהיה החלטה אחרת. רבי בנימין אומר על היהודים האורגים בתיבן שהם הטובים מכולם; כנראה, עסקו גם בערים אחרות באריגת המשי במדה מרובה. להשערה

את מסכימים גם דבריו. המספרים כי המסים מכל המדינות שהיו
שלמים לקונסטאנטינופול היו מלבד בזהב, גם במשי ובארגמן.
ך קובה ההשערה לודאי, שלא אך במקומות הרשומים בספרו,
אם גם במקומות אחרים אשר במדינת ביצאנץ התפרנסו היהודים
עשית המשי, וכך אפשר להבין את העובדה המוזרה על־פי ההשקפה
ראשונה, כי בממלכת ביצאנץ הרשעה, בין היונים השונאים שנאה
ה את היהודים, היו כל־כך הרבה קהלות ישראליות גדולות
כבדות.

כי אומנות היהודים היתה צריכה והכרחית ליונים, את הדבר
זה אפשר להכיר על־פי ספור אחד אודות חיי קדוש ביצאנץ
חד: הנזיר ניקון חפץ להציל את שפארטה מן המגפה אך בתנאי
י גרשו את היהודים מן העיר, בשביל שלא יחללו את העיר
מנהגיהם הנבזים. האזרחים הסכימו לכך, הנזיר בא לשפארטה,
מחלה פסקה, והיהודים הוכרחו לצאת מן העיר. דבר הגירוש לא
צא חן בעיני תושב אחד ושמו ארתוס, שמעשי הנזיר בכלל
א מצאו חן בעיניו; ובאחד הימים הביא העירה יהודי אחד, בנתנו
עם למעשהו, „כי הוא נזקק לו, שיעשה אצלו איזו מלאכה,
לומר ליפות ולהדר את הארג. הנזיר בא למקום היהודי, ובכעס
דול התנפל עליו במקלו; ארתוס הגין על היהודי והכה את הנזיר
כות נמרצות. ניקון לא יכול לסבול את היהודים, אף את שמותיהם
א חפץ להוציא מפיו או לשמוע באזניו; אבל מי ייפה מבלעדם
ראה הדבר, כי ארתוס הגין על אינטירסי התעשיה של ארג המשי.

את שפארטה לא בקר ר׳ בנימין. בדרכו הלך הוא הים
קורפו עד ארטא, ששם היו כמאה יהודים; אחד מראשיהם נקרא
שם ר׳ הרקליוס. אחרי־כן בקר, כנראה, את הערים אשילוס
שלשים יהודים בה ואנטוליקון, פאטראס עם חמשים יהודים בה.
לפאנטו גרים מאה יהודים ובקריסה יושבים מאתים יהודים ועוסקים
אחוזותיהם בעבודת־האדמה. מהעיר קורינט, עיר ששליש מאות
הודים גרים בה, נסע מהלך שלשה ימים לתיבן ומהלך רב כזה
לך עד הגיעו לניגריפונטו אשר על האי איווביה, עיר גדולה ו„באים
ליה תגרים מכל הארצות“; מספר יהודיה הוא מאתים. ואחרי־

כן בא ל„יאבושטריסה", ידודים – מאה, רובינקה גם־כן כמספר הזה, ובציטון פוטמה, חמשים ידודים. על ההרים הקרובים יושבים הוואלאחים, עם פרא, שאין לו שום מלך ושר, ויורד לפעמים בשפלה לשלול שלל. באמונת הנוצרים אינם מאמינים, הם אוהבים יותר את היהודים; אם ישיגו את אחד מהם, שוללים אך את רכושו, אבל את היוני הם גם ממיתים. גרדיקי על לשון־הים חרבה אולי על־ידם; ר׳ בנימין ראה את העיר בהתרבנה, אך יונים אחדים ויהודים אחדים גרים בה. אבל בארמילה היו ארבע מאות יהודים, העיר היא בעלת מסחר גדולה, באים אליה סוחרים מווניציה, גינוא ופיזא ומערים אחרות לערוב את מערבם. אחרי מהלך יום מן העיר הזאת בא לוויבינה שמאה יהודים בה ואחרי־כן נסע שני ימים באניה ובא עד סאלוניקי, עיר גדולה מאד שחמש מאות יהודים בה, החיים מיגיע כפיהם, כמו שהוא אומר בפירוש, ונמצאים במצב רע. כדברים האלה הוא מספר אחות קונסטאנטינופול, העיר הבירה, שאחרי מהלך שלשה־עשר יום הגיע אליה; בדרך עוד מצא קהלות עבריות בדימיטריצי, דראמה וכריסטופולי עם חמשים, מאה וארבעים ועשרים יהודים.

בקונסטאנטינופול עצמה, בתוך העיר, לא היתה הזכות להיהודים לגור בה. שמונה מיוחדת הקצו לשבתם – הפרבר פירא. שמה גרו אלפים יהודים ומאתים קראים; „בגלות כבד(ה) הם יושבים"; המה מגבלים הרבה מהבורסקים „עובדי־העורות ששופכים את המים המטונפים שלהם בחוצות לפני ביתם" (של היהודים); ו„שונאים היונים את כל היהודים בין טוב ובין רע, כי מכבידים עליהם עולם ומכים אותם בחוצות"; משתדל להקל את עולם „שלמה המצרי שהוא רופא־המלך", שאף לו יש הרשות לרכוב על סוס, מה שאסור לשאר היהודים. ארות היונים, האצילים, הפקידים הגבוהים ובעלי־האחוזות הגדולים, מספר רבי בנימין כהדברים המסופרים אצל שאר הנוסעים המערביים שבקרו את קונסטאנטינופול. אוצרות רבים בזהב ובאבנים יקרות אספו אליהם, במלבושי משי יקרים ובתכשיטי זהב רוכבים היונים על סוסיהם ונראים כולם כבני מלכים. אוצרות ביצאנץ ואי־כשרון תושביה להגן עליהם גרמו הרבה לדאבון שבא על קונ־סטאנטינופול בימי מסע־הצלב הרביעי אחרי עשרות שנים אחדות

ומן בקרוֹ של ר׳ בנימין, ושאו סבלו הרבה בלי־ספק גם יהודי
ירא, שבניהם הצטיינו ביפים ובעשרם.

דברי העם על־דבר עשרו של הקיסר, שהנוסע שלנו רשם
ותם בספרו, מוגזמים הם בלי־ספק. קשה להאמין, שהכנסת הקיסר
קונסטאנטינופול עצמה עלה לעשרים אלף זהב (ביצאנציות, בערך
אתים אלף מארק). נכון הדבר, כי הרבה מההכנסות הללו הוו
בתי־המסחר וממכס הסחורות שהובאו בים וביבשה. קונסטאנטי־
פול היתה עוד מרכז מסחר־התבל; בתור עיר־הבינים היה ערכה
זה של בגדה, מקום מושב הכליפים. מכל הארצות והמדינות היו
אים הלום סוחרים מבבל, מאַרם־נהרים, ממדין, מפרס, ממצרים
מארץ־ישראל, וגם הרך הים־השחור מאונגאריה, מרוסיה, מאיטליה
מספרד. היונים בעצמם עסקו במסחר אך מעט. הממלכה היתה
ריוה מרמסחר הגדול, שהיה נעשה בבירתה; אבל האימפורט
יאיקספורט לא היו בידי אזרחיה. בהארץ השמנה הזאת חיו היונים
יים מלאים תענוגים ואכלו פרי עבודת הזרים, שלחמו בעדם את
לחמותיהם והביאו הלום מכל קצות התבל את עושר הארץ. אבל,
וראה, הרגישו כבר את קץ החיים הנעימים האלה הקרוב לבוא.
נאתם בהלאטינים נתגדלה, כאשר משך הקיסר מאנואל חבר את
וחרי ואצילי המערב והיתה לשנאה נוראה, שימים מעטים אחרי
ות הקיסר מצאה לה מוצא במעשי אלמות. מימן להתסיסה הכמוסה
פשר גם לראות בהדתנפליות התמידיות על היהודים; כי אותה
סבה האיקונומית שהיתה עם זה גם הסבה הדתית למקור השנאה
היהודים בארצות המערב, היתה חסרה בממלכת ביצאנץ לגמרי.
בים מיהודי קונסטאנטינופול היו סוחרים ועשירים, ככה מספר ר׳
נימין, ואחרים עסקו במלאכת אריגת המשי. חוקים אדות נושבי־
שך היהודים אינם ידועים בממלכת ביצאנץ.

חוקי היונים אדות היהודים נעתקו בכלל מהחוקים הרומאים;
שואי־תערובות נאסרו, אסור היה למול את בשר הנוצרי והעובר
ל האיסור הזה חייב מיתה ונכסיו מוחרמים לאוצר הממלכה, העונש
זה היה חל על המסית את הנוצרי לקבל עליו את דת ישראל;
בלתי־נוצרי אין רשות להחזיק עבד־נוצרי בתוך ביתו. במשפטי־
נשואין של היהודים היו נשפטים על־פי החוקים הכלליים; בכלל

עליהם להתנהג על־פי החוקים הכלליים ולהרוש את משפטם אצל השופט הנוצרי; בעניני ממונות הרשות גם ליהודי לשפוט, ולפסק־דינו יש כחא דמלכותא, אם שני בעלי־הדינים הם יהודים ואם ברצונם הטוב הלכו אל השופט היהודי. גם החוקים לטובתם נשארו בתקפם; אסור לעשות בהם מעשי אלמות, לשרוף את בתיהם ובתי־תפלתם, הגוזל אותם מחויב לשלם עונש כפלים. מחירים קבועים על הפצים העומדים לדמכר יכולים לקבוע אף ראשי העדה.

מימי תיאודוסיוס ויוסטיניאן נשארו כל החוקים המגבילים אחת היהודים ונשמרו בלי הפסק בממלכת רומי המזרחית. רדיפות באו עליהם, הרבה יותר קשות מאלו שעל־ידי כהניס יחידים או של המונים, בזמנים של אי־מנוחה, בארצות־המערב, כי פה יצאה השנאה מהממשלה התקיפה, שידעה לשמור על החוקים המגבילים ולגזור גזרות. פעמים חפצו לאכוף את כל התושבים שיקבלו עליהם את הדת השלטת. ליאו האיזורי (בשנת 723) הפץ לאנוס את כל היהודים שיקבלו את הדת הנוצרית. חפצו לא עלה אמנם בידו. אחרי־כן חפץ הקיסר באזיליוס הראשון, המוקדוני (בשנות 867—886) להביא את היהודים בברית הנוצרית על־ידי הפתה ועל־ידי הבטחות שונות למומרים, ובנו ליאו הששי חשב שיגמור את מעשה אביו בזה, שבטל את כל החוקים מימי קדם, המבטיחים ליהודים חופש האמונה, וצוה, שהיהודים יחיו על־פי חוקי הנוצרים ואלה שישמרו גם להבא את חוקי היהדות דינם כדין נוצרי שבגד בדתו. מעשי באזיליוס נשארו בתקפם גם בערי איטליה התחתונה שהיו שייכות אז לממלכת ביצאנץ, ואפשר שנכונים הדברים, כי קרא אליו את רבי שפטיה מאוריה, לחציו להתוכח אתו בשאלות הדתיות. גזרת ליאו הששי נתבטלה, כנראה; אבל מתי נתבטלה לא הוברר עד עתה. בכל אופן נשאר מספר היהודים בכל הזמנים רב בערך; יש לשער, כי באזיה הקטנה היו אז עוד יהודים במספר רב מאה, שהשפיעו הרבה על אחיהם בארץ־יון. ובעת הריב אדות הקדושה של התמונות, שמאה שנים נסתבכו בו הממלכה והכנסיה בביצאנץ, פעלו הרבה, גם השפעת היהודים. הלא הקיסר מיכאל השני (בשנות 820 — 829) שהיה מתנגד לתמונות, היה בעצמו בימי בחרותו חסיד כתה אחת שהיתה קרובה מאד להיהדות. כאשר עלה

על כסא ממלכתו שחרר את היהודים, שאהב אותם וכבדם יותר מכל אנשים אחרים, מכל המסים.

מקונסטאנטינופול נסע ר׳ בנימין הלאה את דרכו דרך הים. את הדרך שעבר אפשר לדעת מרשימות הערים שהוא מביא במחברתו. ברודוסטו מצא כארבע מאות יהודים, בגאליפולי — מאתים ובקליב — חמשים. על האי מיטילין נמצאים יהודים בעשרה מקומות שונים, בריאס — כארבע מאות יהודים בכאמוס — שלש מאות, ברודוס — ארבע מאות יהודים, וכן מצא יהודים על כל האיים שם. על האי קפריסין נמצאו יהודים וקראים רבים וגם כתה יהודית אחת „שמחללת את ליל שבת ושומרת ליל ראשון" (מוצאי־שבת).

ו.

אחרי נסיעה של שני ימים (או ארבעה ימים) באניה מקפריסין בא לקוריקוס, שהיתה נשמעת למלך ביצאנץ ואחרי־כן נעשתה על־ידי הקיסר היינריך הששי לממלכה בפני עצמה, כהוגמת הממלכות המערביות. אם היו בה יהודים אי־אפשר לדעת. בכל אופן מוזר הדבר, כי בלאיאצו, שבימי המאה השלש־עשרה נפתחה לעיר־מסחרית נכבדה, לא היו כלל יהודים. בממלכות נוסעי־הצלב, הנסיכות אנטיוכיה, הגראפות טריפולים וממלכה ירושלים שנוספו מאז בימי מסעי־הצלב הראשון, היו יהודים במספר לא־רב בערך ולא במספר שוה בכל המקומות. כאשר נכבשה הארץ היה גורל תושביה שונה במקומות שונים. בהערים שנלקחו אחרי מלחמה חזקה, נפלו כל הבלתי־מאמינים בחרב הכובשים; במקומות אחרים נשארו בחיים והיו לאזרחי הממלכה החדשה. היהודים הצטיינו ביחוד בהגינם על העיר חיפה; וכאשר לכד האויב את העיר, נפלו, כנראה, כולם כמו המחמדים. מלבד הידיעה הזאת אין לנו מקורים נאמנים, שיוכיחו כי רצחו את נפשות היהודים; להידיעה הבאה במקור ערבי אחד, כי יהודי ירושלים שהיו נאספים בבתי־תפלותיהם נשרפו,

מתנגדת ידיעה אחרת במקור מערבי, כי נתפשו חיים ואלצו אותם לקבור את המתים שהיו רבים בעיר הנלכדה. טאנקריד, שהנהיג את הנורמאנים מאיטליה התחתונה, התעלל בהם ומכרם שלשים, שלשים יהודים בעד מטבעת זהב אחת; העבירו אותם הדרך הים והביאו אותם לאפוליה; רבים מהם מתו, כמובן, בדרך.

על-ידי הבדלי ההנהגה ביחס להיהודים בעת כבוש הערים על-ידי נוסעי-הצלב, אפשר לבאר את המצב, כי רבי בנימין מצא בהעיר אנטיוכיה המפוארה משנים קדמוניות, אך עשרה יהודים, ובלאודיציה — מאתים. טריפולים בלבד זה לא כבר מרעידת האדמה ובתים רבים נהרסו ויהודים ונוצרים במספר רב נהרגו. בדשובאיל, שהיתה תחת ממשלת גינוא היו יהודים במספר מאה וחמשים או מאתים, בביירוט — חמשים ובצידון אך עשרים; בצור, היה מספרם גדול, חמש מאות יהודים גרו שם, בעכו — מאתים; אצל חיפה ראה הנוסע שלנו במערות ההר כרמל הרבה קברים של יהודים, אבל, כנראה, לא ראה שם אפילו יהודי חי אחד, בקיסריה, עיר יפה העומדת על החוף, היו מאתים יהודים וכמספר הזה גם שמרונים. משם הלך רבי בנימין לירושלים, וראויה לתשומת לב העובדה, כי בכל הדרך לא מצא שום יהודים, מלבד בס.-גיאורג, ששם גר יהודי העוסק במלאכת הצביעה. בשמרון ראה את חורבות ארמון המלך, אבל יהודים אין בה; בשכם מצא אלף שמרונים וכהן-גדול להם מבני אהרן הכהן שבחג הפסח ושאר החגים הם מקריבים קרבנות על מזבח אשר על הר גריזים; בירושלים עצמה מצא ר' בנימין מאתים יהודים הגרים כולם במצודת דוד; את בית-הצביעה אשר בעיר לקחו בחכירה מאת המלך ואין לשום איש אחר רשות לעסוק שם במלאכת הצביעה. היהודים היו אפוא נחוצים שם בשביל מלאכה אחת, ממש כמו שהיה במיציליה, וכנראה נמשך הצורך הזה זמן רב מאד; הלא רבי פתחיה מודיע, כי בירושלים לא מצא עדה עברית, כי-אם יהודי אחד, רבי אברהם, צובע, הגר שם כמעט יחידי ומשלם להמלך מס גדול מאד. צריך לשער, כי בינתים גורשו היהודים מן העיר, או שיצאו בעצמם מפני הסכנה שרחפה תמיד על ראשם על-ידי הנוצרים הקנאים שהיו באים לשם מן המערב; אבל בית-הצביעה נשאר בידם. וככה מצא ר' בנימין

נסיעתו בארץ-ישראל עוד במקומות אחרים צובעים יהודים יחידים.
בית-לחם היו שני צובעים יהודים ובבית-נבו גם-כן שנים, ביפו-
חו ובזרעאל — גם-כן אחד. עדות יותר גדולות נמצאו ברמה —
לש מאות יהודים, בטורון — שלש מאות ובאשקלון החדשה —
אתים יהודים, ארבעים קראים ושלש מאות שמרונים; בטבריה היה
מספר היהודים אך חמשים, וכך גם בגולמה. המספרים האלה עושים
רשם, ובפרט כשקוראים את ספורי הנוסע אדות בתי-הקברות הרבים
בקה, כי אלה הם אך שירי עדות גדולות שנשמדו בימי מסעי-
צלב; והנה בהעיר דמשק עצמה היו יהודים יותר מאשר בכל
גליל הנוצרית. כי בימי המאה השתים-עשרה נהרו לשם יהודים
ארצות המערב, קשה לשער; העדה העתיקה הזאת התפרנסה מכל
לי העבודות שעסקה בהן מישנים קדמוניות. באנטיוכיה ובצור
יו היהודים אומני-זכוכית, והתעשיה שלהם היתה נודעת לשבח;
אחדים היו גם אניות. תעשית הסחורה ומכירתה היו אז קשורות
ודי בארץ ההרוזים אשר על הר לבנון, שלא היתה תלויה בשום
לך; שם לא גרו שום יהודים, אבל הם היו באים הלום למכור
ת סחורתם וגם צובעים היו באים לשם, שהיו, כנראה, עושים
ת מלאכתם בדרך נסיעתם. אדות עסקים בכסף כדוגמת יהודי
מערב לא נודע מאומה על-דבר יהודי המזרח, אך אדות יהודי
כנ יודעים לנו דברים כאלה מזמן מאוחר.

באופן משפטי לא היה מצב היהודים רע בממלכות נוסעי-
צלב; מצבם לא היה רע מזה של התושבים העקריים, הנוצרים
מחמדים. וכך אפשר לבאר, כי הנסיך בוהימונד השלישי מאנטיוכיה
תן בשנת 1183 את זכות הממשלה להאדרין היודאני על יונים
רמינים, לאטינים ויהודים אחדים הנקראים בשמותם אשר בלאודיציה
בשנת 1175 אשר להם מתנת אהוד אחת וזכות הממשלה על
הודי אחד ועוד על יהודי אחד שגר גם-כן בלאודיציה. אדות
הודי צור יודע, כי אלה שגרו בהחלק שהיה שייך לממלכת וויניציה
יו מחויבים להביא את משפטיהם לפני נציב ממשלת וויניציה וכל
הודי מבן ט"ו שנה ומעלה היה מחויב לשלם מטבע ביצאנציה
אחת לשנה. המס הזה נשאר בלי-ספק עוד מימי המחמדים שאצלם
יה נהוג מס-לגלגלת. בכלל היו היהודים נשפטים על-ידי בתי-

המשפט הכלליים; בדיני-נפשות היו באים לפני בית-המשפט העירוני
משפטים בדיני ממונות דן בית-המשפט המיוחד שהבאיולוס (פקי
גביר) ישב בו בראש וששה שופטים מושבעים (שני פראנציי
וארבעה סורים) לקחו בו חלק. בהסכם למנהגי המערב הנהיגו ג
שם, שבעלי דת אחת אינם יכולים להעיד אודות בעלי דת שניה
להעיד ביהודי יכול אך עד יהודי ואם התובע והנתבע היו בעל
דת אחת יפה היה אז כח עדים בעלי דת אחרת. כמשפט הז
נהגו גם בנוגע לבעלי דתות אחרות, ליונים,, לסורים, לשמרוני
ולמחמדים.

חוק מוגבל אחד, שלא היה עוד ידוע בארצות המערב, בנוגע
ליהודים הונהג בממלכות נוסעי-הצלב; אסרו עליהם לקנות אחוזו
אדמה, וכך אי-אפשר היה ליהודי לרכוש לו נחלאות וגם להשאי
בידיהם אלו שכבר היו להם וכן גם בארץ-ישראל — יען כי היו
היו שם. כאשר נלכדה סוריה נשלו את בעלי-הקרקע מאחוזותיה
ושדותיהם; נוסעי-הצלב חלקו את האדמה להאבירים, ואת הבתי
בהערים מסרו לבני דלת העם מנוסעי-הצלב. הפראנקים, כמו שהי
מכנים במזרח את המערבים, האבירים והעירונים, היו המפלגה השלטת
סבלו את בעלי-דתות אחרות, כופרים ובלתי-מאמינים; כי לולא
זאת היו חסרים פועלים בשדה והערים היו מתרוקנות מתושביהן
אבל שווי-זכויות לא חפצו לתת להאחרים. לקנות אדמה היתה הרשו
אך לבני האמונה הרומית-הקאתולית, אבל לאחרים, לעובדי-אלילים
יהודים ומחמדים אסור היה הדבר. האיסור הזה היה חל, כנראה
גם על הסורים ונוצרים אחרים מהתושבים העיקריים; דוקא או
אלה יראו הפראנקים ביותר, ויסוד האיסור הזה הוא בטעמים מדיניים
חשבו, כי אך הפראנקים הם מסוגלים היטב להגן על הממלכה

למדינות נוסעי-הצלב היה בכל זמן קיומן אופי של קולוניו
צבאיות, חופי סוריה לא קבלו את הערך המסחרי שלהם על-יד
האבירים והתושבים הפראנציים שהתישבו שם, כי-אם על-ידי סוחר
איטליה, שהיו באים באניותיהם דרך הים והיו יושבים בחלק
עריהם עד אשר גמרו את עסקיהם. ההתפתחות של התנועה-בינ
הביאה בימי המאה השתים-עשרה טובה לא רק להחופים שנמצא

בידי הנוצרים. לאלכסנדריה של מצרים היו מרבים לבוא יותר מאשר לעכו וצור, כי סחורות הודו הגקל היה להביא הלום דרך הים, המדבר והנילוס. ורבי בנימין מתאר את אלכסנדריה, שבקר אותה בשנתו הביתה, בתור מרכז מסחרי ממדרגה ראשונה. סוחרים מכל מדינות התבל באים הנה. הוא מונה לא פחות מארבעים אומות בשמותן, שסוחריהן באים הנה לעשות מסחריהם. לכל אומה ואומה יש בית-סחורות מיוחד, שהסוחרים הזרים מביאים לשם את סחורתם והפקידים לוקחים בזה את מכסי הממשלה.

באלכסנדריה גרים כשלשת אלפים יהודים, גדול מזה מספרם בקאירה, הבירה של מצרים, ועולה למספר שבעת אלפים. עדות יותר קטנות נמצאות בכל הארץ, בהמיתה — מאתים יהודים, בסימסים — מאה, על דאי טניס — ארבעים, באל-בוביציג — מאתים, בבנהא — ששים, במינה סיפטה — חמש מאות, בסמנו — מאתים, בדאמירה — שבע מאות, במחלט — חמש מאות; בארץ גשן ישנם בעיר בלבים בערך שלש מאות יהודים. בהרומה של קאירה נמצאת העיר פאיום, שרבי בנימין מכנה אותה בשם הביבלאי פתום; שמה היו אז מאתים יהודים. בקוס, הקרובה לתיבן, היו שלש מאות יהודים, וכמספר הזה גם בהאלוואן.

מספר יהודי מצרים לא היה בימי המאה השתים-עשרה גדול כל-כך כמו בימי מלכות בית פטימה; אבל ערך ידוע היה להם גם עתה. אפשר לשער, כי גם עכשיו עסקו הרבה במסחר. רבי בנימין מעיד, כי יהודי קאירה עשירים מאד. ידיעות מיוחדות יש מזמן קדום לזה בהמקורים הערביים המספרים אודות שני אחים, אבו סיאד איבראהים ואבו נזר הארון, בני שאול מטוסטאר. „הראשון היה נוסע למדינות רחוקות בעניני מסחר, וביחוד לקנות דברי חפץ יקרים ובלתי-שכיחים, השני היה שולחני, אצלו השלישו התושבים את חפציהם היקרים, ובתור סוחר מתווך היה לוקח את הסחורות מסוחרי חוץ ומכרם; שניהם היו מפורסמים ואהובים ועשו עושר רב". על-ידי אבו-סאד השיג הכליף אל דהאהיר „הרבה מחפצי היקרים ומאתו קנה גם שפחה שחורה, שהיתה אם לאבו תמים מ'אדד, וכאשר זה, בהיותו בן שבע שנים ושני חדשים נקרא אל-מוסטנסיר ועלה בעזרת אללאה על כסא הממלכה, היתה לאמו השפעה גדולה בחצר,

וקרבה את אחיהו מלפנים אבו ס׳אד, אבל זה נשאר עומד מרחוק, כל העת שאל־גארגראי היה וויזיר״. ובשמת זה האחרון היה „על־פי הצעת אם הכליף״ איבן אל־אנבארי לוויזיר ו„אז החלה השפעת אבו ס׳אד״. על־פי השתדלותו הוסר הוויזיר ממשמרתו, כי בזה את כבוד אביו, והכליף עשה, על־פי הצעת ס׳אד את אבו מנסור סדקה בן יוסף אל׳ פלאהי לוויזיר, יהודי שקבל עליו את דת האיסלאם. הוויזיר שהוסר ממשמרתו נשפט, את נכסיו החרימו ואותו הרגו. הוויזיר החדש היה בתחלה תלוי כולו בדעת אבו ס׳אד, אבל אחרי־כן, כאשר היה כבר בטוח במצבו, חבל תחבולות להתפטר מאבו ס׳אד. „לפיכך העלה את שכר אנשי־החיל אשר בחצר המלך למען שישמרו את פקודותיו, וכאשר ראה שהם נשמעים לו אמנם, צוה להם, כי ימיתו את אבו ס׳אד. בגלל מעשהו זה נטרה לו אם הכליף איבה, ואחרי תשעה חדשים שלמה לו מדה כנגד מדה״. המקרה הזה קרה בשנת 1048 בערך. לפני זה ואחרי זה היו להיהודים ערך גדול בחצר הכליפים מבית פטימה.

אחד מהכליפים אחרי ימי אל־מוסטנסיר, אל־אפידה שמו, מוכרח היה על־פי דרישת האמירים להמית את בנו ו„לא היתה לו ברירה אחרת, כי־אם לקרוא אליו את שני רופאיו, את היהודי אבו מנסור ואת הנוצרי אבו קירפא. בתחלה בא היהודי, והכליף דרש ממנו שיכין סם־מות; ולא חפץ הרופא למלאות פקודת הכליף, באמרו, כי לא ידע לעשותו ונשבע בתורתו כי לא ידע״. הנוצרי לא פחד, אבל משכורתו בעד פעולתו זו היתה איומה. עוד באותה השנה צוה הכליף להמית אותו „ואת כל רכושו נתן במתנה להיהודי אבו מנסור ועשה אותו לרופא־הראשי״. ככה מספרים כותבי־זכרונות ערביים.

דבר כבוש מצרים בשנת 969 נעשה בעזרת אנשים מזרע היהודים; כי המסופר בהכרוניקה של אבימעץ אודות פלטיאל, מצאצאי שפטיה מאוריה אשר באיטליה התחתונה, האסטרולוג והוויזיר הגדול של הכליף אל־מויז, מתאים לדברי המקורים הערביים אך אם נאמר, כי פלטיאל וג׳אוהר אחד הוא, או הוא שהיה אותו הגבור והאיש המדיני הגדול, שלכד את מצרים במלחמה, ויסד את קאירה החדשה אצל העתיקה, פוסטאט, ועד יום מותו בשנות התשעים לחייו

היה יועצו הנאמן של הכליף. פלטיאל רישאודאר, שבימי נעוריו נלקח בשביה על־ידי המאראצינים כאשר לכדו את העיר אוריה (ביום 1 יולי שנת 925) בא אמנם, כנראה, בדת האיסלאם. בפירוש מסופר אודות יהודי אחר, שהיה לו ערך גדול במצרים, כי קבל עליו את דת האיסלאם. יעקב אבן קליס, שיצא מבגדד, הצטיין בעשרו וצדקתו. קאפור, הויזיר (מת בשנת 968) של הכליף איקשידן נטה אליו חסד. אבל אחרי־כן, כאשר עלה אבן אל־פוראט לגדולה, הצר לידידי קאפור, ועל־כן ברח אבן קליס לחצר הכליף אל־מויין והסית את זה, שיצא למלחמה על מצרים, שרישאודאר נהג אותה והצליח בה. בתור ויזיר של הכליף מת אבן קליס זמן קצר לפני רישאודאר; „השאיר אחריו בתים, בתי־מסחר, נחלות־שדה, צנורות מים, כסף מזומנים, כלי כסף וזהב, אבנים יקרות" ועוד דברים שונים שמחירם היה סכום של ארבעה מיליונים דינארים (מטבעות זהב). מלבד כסף הנדוניה שהניח לבתו בסכום של 200,000 דינארים. גם השאיר „שמונה מאות פלגשים מלבד שפחות".

לדברי הכרוניקה של אבימעץ היה בא פלטיאל־רישאודאר ביחוסי דברים עם קרוביו באיטליה והיה נותן סכומים עצומים לטובת הישיבות ושאר מוסדי צדקה, וכך התנהג גם בנו שמואל־הוזאין, שמלא את מקום ומשמרת אביו. שר האוצרות היה זמן־רב אצל יורשי כסא אל־מויין נוצרי אחד, ישוע בן נסטוריוס שמו, ובא־כחו בסוריה, שהיתה גם־כן תחת ממשלת הכליפים לבית־פטימה, היה יהודי אחד, מנשה בן איבראהים. ישוע, ש„היה בעל־לב קשה ונושך־נשך, שכל העסקים לקח לו לעצמו ודרש מסים גבוהים; הוא נטה חסד להנוצרים ומסר להם את כל המשרות והפקידות והסיר את המזכירים והגזברים המושלמיים". ככה התנהג גם מנשה בסוריה, כי „בזה משך חסד להיהודים כמו ישוע להנוצרים, הקל עליהם את המסים ומתוכם בחר לו פקידים". המנהגים האלה העלו את חמת המושלמים. להקטין את השפעת הבלתי־מאמינים, זאת היתה מטרת הרדיפות על היהודים והנוצרים שיצאו מהכליף אל־האקים בתחלת המאה העשתי־עשרה. ביחוד סבלו אז הנוצרים, ואת בתי־תפלותיהם צוה הכליף להרוס, וגם בית־התפלה אשר על הקבר הקדוש בירושלים נהרס ביום 27 סיפטימבר, שנת 1010; גם היהודים סבלו הרבה. וכך צוה

עליהם שישאו פעמונים על צואריהם בשעה שהם נמצאים בבתי־מרחצאות, בכדי שיבדלו מן המושלמים; בחוץ נבדלים היו במלבושיהם. את פקודתו שכל היהודים והנוצרים בממלכתו יבאו בברית האיסלאם בטל עוד טרם שנהרג (בשנת 1020).

יהודים נשאו משרות גבוהות בממשלת מצרים היו גם אחרי־כן, אבל אז קרו כבר מקרים כבארצות המערב, שאחרי העליה למשרות נכבדות באה גם הירידה האיומה. כמקרה הזה קרה בימי מסעי־הצלב הראשון בערך את אל־מוסטלי, היועץ הפינאנסי של הוויזיר אל־אפדהל, כמו שאפשר להוכח ממכתבו לעדת קונסטינטאנופול. בכלל היה מצב היהודים בימי מלוך כליפי בית־פטימה לא רע. כליפי מצרים השפיעו, כנראה, גם על עניני ישראל במזרח הפנימיים. הכליפים מבית־פטימה לא הכירו בכליפי בגדד את ראשי־המושלמים ובעצמם מלאו את התעודה הרוחנית הזאת. אפשר לשער, כי השתדלו אפוא שתושבי ממלכתם לא יבואו במגע־ומשא עם ארץ כליפי בגדד. הריש־גלותא בבבל, בא־כח היהודים בחצר הכליף בבגדד לא יכול להשפיע הרבה על אחיו בני־אמונתו אשר בארץ הפטימיים, ולפיכך בחרו להם היהודים בארץ הזאת ראש מיוחד, את הנגיד, שהיה השופט־הראשי של היהודים וקבל את משכורתו מקופת העדה.

בבבל, אחרי פטירת הגאון האחרון בפומבדיתא, רבי האי (בשנת 1038), נתאחדה המשרה הזאת עם משרת הריש־גלותא, כי נבחר הריש־גלותא חזקיה גם לגאון. את בעל שתי המשרות הכבודות הללו קרה אסון נורא, כי השולטן ג׳ילאל עבדואלה, שהיה מנהל את עסקי המלוכה במקום הכליף רפה־הידים, צוה לאסור אותו ולהחרים את כל רכושו. נראה הדבר, כי משרת הגאונות בבבל עברה לארץ־ישראל; בשנת 1046 נקרא ראש ישיבת ירושלים, רבי שלמה בן יהודה, בשם גאון. אבל בעשרות שנה אחרי־כן רואים אנו, כי גם במצרים נתמנה, על־פי תעמולות הנגיד רבי מבורך וראש־ישיבת פוסטט רבי יהושע, ריש־גלותא, רבי דוד בן דניאל, בית הריש־גלותא הבבלי. אבל זמן רב לא נשארה המשרה הזאת במצרים בתקפה. רבי דוד בא תכף בריב עם הגאון הארצי־ישראלי רבי אביתר ועם הנגיד רבי מבורך. אמרו עליו, כי הוא קשה־

לב ואודב בצע, עול מסים כבדים שם על העדות ואכף אותם על־ידי אמצעים קשים.

רבי בנימין מטולידה קורא לראש כל העדות במצרים את רבי נתנאל, שר השרים, ראש ישיבת קאירה, שברשותו היה להקים רבנים וחזנים; ממקום אחר ידוע, כי בשנת 1169 מת הנגיד רבי שמואל. והנה בהעת ההיא בא שנוי גדול בגורל הארץ. בית־פטימה ירד מגדולתו והממשלה עברה לידי סאלאדין. אמנם בימי המלחמות, שבאו בעקבות המהפכה, מסר סאלאדין את משרת הנגיד בעד מחיר רב לשר־שלום או זוטא, שהשתמש בזכותו באופן נורא, הרש מסים כבדים והלשין על חשובי העדה והומתו על־ידי זה. אבל השולטן סאלאדין, הגבור של האיסלאם והכובש את ירושלים, לא היה שונא היהודים. להתלונות אדות זוטא שם אזן קשבת, ואחרי־כן בחר לנגיד את רבנו משה בן מימון, המלומד והפילוסוף הגדול, שנולד בקורדובה אשר בספרד, ומשנת 1165 גר בקאירה.

ספרי המימוני וכן הידיעות אדות פעולותיו מבארים גם פרטים אחדים אדות מצב היהודים במזרח באותו הזמן. הוא בעצמו השתתף תחלה בכספו בעניני מסחר באופן, שאחיו הצעיר דוד נסע לארצות רחוקות וגם עד הודו הגיע וקנה שם אבנים טובות וחפצים יקרים למכרם, ורבנו משה נשאר בביתו ועסק בתורה. ואסון נורא קרה עם המלומד הגדול, כי אחיו טבע בים בדרך נסיעתו וגם כל הונו והון זרים שלוה לצרכי המסחר אבדו. הודות לחסדי הוויזיר אלפדהל נתאשר במשרת רופא והיה מקבל, כנראה, משכורת שנתית. בתור רופא היה יודע אמנם יותר את התורה העיונית מאשר המעשית, אבל בזמן מצער יצא שמו לתהלה, ועשירי ואצילי הארץ היו באים אליו להתרפא; לסוף הזמין אותו יורש הכסא, בן סאלאדין, אלפדהל (בשנות 1198—1200) להרופאו הפרטי. רבנו מימון מתאר במכתבו לאבן תיבון מלוניל את כל הטרדות שיש לו לרגלי עבודתו בתור רופא. בכל בקר ובקר עליו לבוא לחצר השולטן הרחוק מביתו, ואם גם לא קרה שם דבר, הנהו שב הביתה עיף ויגע אחר הצהרים. בחצר ביתו הוא מוצא אנשים רבים, יהודים ומושלמים, נכבדים ופשוטים, הבאים לשאול בעצתו; בדי עמל עולה בידו לרדת מעל

מימו, לרחוץ ולטעום מה. אך ביום השבת יש לו עת להתענין בעניני העדה ולעסוק בתורה. תלמיד הרמב"ם, רבי אקנין, עסק במלאכת הרפואה בארם צובא, כי היה חתן לוקח בתו של אבול-אלה, סופר איש-סודו של השולטן עמאד עדין. רבנו מימון בעצמו לקח לו לאשה את בת אמול-מאאלי, סופר איש-סודה של אחת מנשי השולטן סאלאדין, אם השולטן אלפדהל. משרות ויחוסים כאלו הביאו גם השפעה ידועה, שאפשר היה להשתמש בה לטובת היהודים; רבנו משה השתדל להקל את השפעת הקראים בחצר המושל, כי אף שרבי בנימין איננו מודיע אודותם דבר, אבל על-פי ידיעות אחרות היה מספרם במצרים רב מאד.

ז.

מהשכלת יהודי המזרח והשפעתם בהתנועות הרוחניות אין רבנו משה בן מימון שבע רצון, בכל ארץ סוריה ישנם אך בארם-צובא אנשים אחדים העוסקים בתורה, באיראק אך שנים או שלשה. „בתימן ובשאר ארץ ערב כולם עוסקים אך מעט בתלמוד". עוד רע מזה המצב בהודו (אביסיניה), מקום שהיהודים יודעים אך מעט מדברי התורה. אלה היושבים בארצות התוגרים והטאטארים יודעים אך את התורה וחיים על-פיה. היהדות החיה עברה לידי יהודי המערב. בפראנציה-הדרומית ובספרד מצא רבנו מימון הרבה יותר מבינים את דעותיו מאשר בהארצות ששם עבד עבודה קבועה; אבל במספרם רבו יהודי המזרח מהמערב. המספרים של היהודים במזרח הידועים לנו על-ידי רבי בנימין הנם נכונים ואמתיים. בדמשק, העיר הראשונה אשר בסוריה המושלמית שבקר, מצא שלשת אלפים יהודים — רבי פתחיה מגזם מעט בדברו, כי נמצאו שם יהודים במספר עשרת אלפים. בינידם עשירים גדולים ומופלגי תורה; ראש-הישיבה של ארץ-ישראל, המכובד בכבוד הריש-גלותא הבבלי, יושב בדמשק. מלבד היהודים הרבניים נמצאים שם עוד מאה קראים וארבע מאות שמרונים.

הנסיעה מבגדד הביאה את רבי בנימין ל„גלעד" ששישים
דים בה. ולעמסה שבה מצא עשרים יהודים. בחמת היתה זה
כבר רעידת-האדמה ועשרים וחמשה אלף איש אבדו; ממאתים
הודים שגרו שם נצלו אך שבעים. בארם-צובא היו חמשת אלפים
דים. אפשר לפקפק אם נסע רבי בנימין בעצמו דרך מדבר תדמור
יא פלמירה). ומה שהוא מספר אודות אלפים היהודים הגרים שם,
ם גבורי מלחמה ועושים קרבות פעם עם הנוצרים (בני אדום)
עם עם בני-ישמעאל (הערבים), אפשר שיסוד כל הדברים האלה
גדות ששמע בדרכו. אבל העיר כרתים היתה על הדרך נסיעתו
ה מצא אך יהודי אחד, העוסק במלאכת הצביעה. לנהר-פרת בא
גיע תחלה להעיר המצערה בלית (עם עשרה יהודים) ובקר גם
העיר כלת-יאבאר (אלפים יהודים) ועבר את הנהר אצל רוקה (שבע
ות יהודים) והלך חרונה (עשרים יהודים), לראס-אל-עין אשר
נהר חבור (מאתים יהודים), ניסיבום (אלף יהודים, ולדברי רבי
חיה, אלפים ושמונה מאות) והגיע ליצירה (ארבעת אלפים יהודים),
נהר סובב אותה. והיא יושבת אצל הרי אררט, במרחק ארבעה
לים מהמקום שירדה שמה תבת נח על היבשה. שני ימים נסע משם עד
הגיע לעיר מוסול על נהר חדקל אצל חורבות העיר נינוה. בה
א שבעת אלפים יהודים, ביניהם ישב הנשיא רבי זכאי מבית
ר ורבי יוסף, „חכם מעמיק בדעת חוג השמים", והיתה לו משרה
ודה אצל המושל. רבי פתחיה שבקר את העיר אחרי רבי בנימין
א בה ששת אלפים יהודים, בתוך ראשי-העדה הוא מכנה את
חים-הקרובים רבי דוד ורבי שמואל, המאספים את מס-הגלגלת
היהודים, מכל יהודי ויהודי מטבעת זהב אחת; את החצי הם
תנים להשולטן והחצי השני הם שמים בצלחתם. הזכות היתה
ם לשפוט גם בדינים שבין יהודים ובלתי-יהודים; למען שים
אסר את הנאשמים היה להם בית-אסורים מיוחד.

ר' פתחיה אומר בפירוש, שליהודי מוסול יש שדות וכרמים;
א מטעם זה יש להחליט, כי הידיעה שבאה מזמן מאוחר של
ה שנה אחרי שהמצב בארץ זו נשתנה אמנם לגמרי, אודות יהודי
וצל, שהנם כולם צובעים או רצענים ואך הנכבדים והעשירים
הם עסוקים במלאכת הרפואה ובכתיבה במקומות-משרה כאלו

שאחרים אמנם חפצים לקבלן, היא מוגזמת ומקורה בשנאה להיהודים. הרמב"ם הודיע עד כמה רע הדבר בעיניו שמשימים את למוד-התורה למקור פרנסה, במכתבו לתלמידו אבן-איקנין, שחפץ לפתוח בבגדד ישיבה, בדברים כאלה: „טוב בעיני דרהם אחד שתרויח מאריגה או מחייטות או נגרות משתרויח מרשות ראש הגולה". אפשר להחליט שבמקום אשר גרו בו במספר רב כזה, כמו בארץ אשר בין נהר חדקל ופרת, מצאו להם את פרנסתם בכל מיני מלאכה, ולא רק דוקא בשני ענפי המלאכה הנזכרים, ממש כמו שהיה גם בימי הרומאים. האורג הכין את התעשיה למחצה, הצובע גמר אותה, והחייט עשה ממנה מלבושים; הנגרים היו אמנם נחוצים במספר רב בארץ בבל, כי עצים היו בהארץ, אבל אבנים — מעט מאד. גם מעבודת-האדמה לא מנעו את ידם. פתחיה נסע מעיר מוסול בגדרה בדרך הנהר חמשה-עשר יום והגיע עד לשדהו של הריש-גלותא, ביבשה נמשכת הנסיעה הזאת חודש ימים. באחד הגנים בא בעצמו „והיו בו כל מיני פירות, והוא משתרע למרחקים". מפה עד בגדד היה עליו לנסוע מהלך יום אחד. גם רבי בנימין מודיע, כי להריש-גלותא היו גנים וכרמים בבבל ושדות רחבי ידים שקבל בירושה מהוריו; — את העבודה בשדה עשו רק בלתי-יהודים.

בין מוסול ובגדד היו, לדברי רבי פתחיה, בכל מקום ומקום עדות עבריות. רבי בנימין שב ממוסול לנהר פרת; בדרך אצל הנהר בא לרחבה שמצא בה אלפים יהודים, לקרקסיה-קרשמש (חמש מאות יהודים), לאבא-פומבדיתא בנהרדעא (שלשת אלפים יהודים), לחחרה (חמשה-עשר אלף) ולאוקברה (עשרת אלפים יהודים). מספרים גדולים כאלה מביא רבי בנימין אודות הערים שבקר אחרי העיר בגדד: גזיגן-רזן (חמשת אלפים), הילה (עשרת אלפים), קפרי (מאתים), קוטסונת (שלש מאות) וקופה (שבעת אלפים). כן ישבו שלשת אלפים יהודים במקום רחוק פרסה אחת מהורבות בבל. אפשר הדבר, כי בזה פקדו את מספר בני ישראל באופן אחר מאשר בארצות המערב ולפיכך גדולים הם המספרים. יש לשער, כי המספרים האלה נעשו על-פי רשימות משלמי מס-העדה, ולא אבות המשפחות, ונחוץ אך להוסיף על המספרים הללו את מספר הנשים והילדים; רק באופן כזה אפשר לתת אמון להמספרים

דאל'ד. הריש-גלותא בבגדד היה מאסף את המסים, מכל איש ואיש מטבעת זהב אחת; אחות הכנסותיו היו לו בלי-ספק רשימות מדויקות. אפשר שהנוסע שלנו השתמש אמנם בהרשימות הללו. אבל רבי בנימין איננו קורא בשמות כל הערים שהיהודים גרו אז בהן. ואם גם מספריו אינם מדויקים כל צרכם, הלא צריך עוד להוסיף עליהם את אלה שאינם נמצאים בספרו. רבי פתחיה אומר, שמספר היהודים אשר בין נהר פרת וחדקל הוא ששים אלף איש וכמספר הזה נמצאים יהודים גם בארץ פרס.

מספר רב של יהודים היה במאה השתים-עשרה בין תושבי הכפרים, כי זה אלפים בשנה היו שמה. אך אחרי-כן, כאשר החלה השדה העתיק להחרב, התמעט מספר היהודים בכפר. בבגדד גרו אז יהודים, לדברי רבי בנימין, לא פחות מארבעים אלף, שהיו להם עשרים ושמונה בתי-כנסיות וישיבות. העיר הבירה של הכליף היתה גם מרכז היהדות שבאויה הקרובה. אלפים תלמידים שמעו לקח, לדברי רבי פתחיה, מפי הראש-ישיבה רבי שמואל בן עלי, שהיה אחרי-כן מתנגדו של הרמב"ם, וגם חמש מאות לומדים ישבו בזה ועסקו בתורה. לדברי רבי בנימין היו שם עשר ישיבות שבהם היו גם דנים את העם. בכל ימי השבוע היו באים בני העם אל הישיבות והיו נשפטים בהדו"ד שהיו להם, אבל ביום השני התאספו כל ראשי הישיבות תחת נשיאות רבי שמואל בן עלי ואת כל הדבר הקשה היו מביאים לפני בית-המשפט העליון הזה.

ראש יהודי בגדד וכל ארצות הכליף היה הריש-גלותא, דניאל בן חסדאי, שאת מצבו מתאר רבי בנימין בכל פרטיו, ורואים אנו כי הוא לא השתנה כמעט מימות עומר. כחו היה יפה בארם-נהרים, בפרס, בקהוראסן, בתימן, בדארבקר, בארם (ארמיניה), בארץ קוטה אשר על הרי אררט, בארץ דאלנים וארצות הטורקמנים והגיאורגיים עד אוקסוס ועד טיביט והודו, כלומר, בכל הארצות שהכירו את הכליף לראש דאיסלאם. לכל המקומות הללו שלח ראש-הגולה רבנים וחזנים באופן כזה, כי אלה שחפצו לשרת במשרות הללו היו באים לפניו והיו מקבלים ממנו „סמיכות“ והוא היה מקבל מהם „תרומות ומתנות“. על כתב-הסמיכות היה חותם ראש-הגולה. בחותם הזה השתמשו, לדברי רבי בנימין, גם למכתבים מעידים על היהודים

הנוסעים. הכנסות ראש־הגולה היו ממתנות ודורונות, מאחוזות שדותיו, מסים משווקים ומחרי הארץ. את המס־לגלגולת שהיה מאסף היה צריך למסור לאוצר הממלכה. אודות רוב עשרו של הריש־גלותא מספר רבי בנימין הרבה; יותר נכבדות הנה הזכויות שהיה מקבל מאת הכליף. „וכך צוה (הכליף) לכל בר אינש ישמעלים ויהודים או מכל אומה שבכל מלכותו שיקום לפניו (לפני ראש הגולה) ויתן לו שלום. וכל מי שלא יקום לפניו מלקים אותו מאה מכות". ובכל־יום, כאשר הוא הולך לראות את פני הכליף, „הולכים עמו פרשים מן הגוים (המושלמים) ומן היהודים"; הוא בעצמו „רכב על סוס, מלובש בגדי משי ורקמה ומצנפת גדולה על ראשו עם סודר לבן ורביד"; לפניו הולך כרוז ומכריז: עשו דרך לאדוננו בן דוד.

מנוי ראש־הגולה נעשה על־ידי הכליף ועל־פי המנהג הסימבולי שסמך את ידיו עליו; אבל משרת הריש־גלותא היתה עוברת בירושה, והכליף היה צריך לתת אף את הסכמת הממלכה והזכויות המיוחדות וכן הרשות לאסוף את המסים מאת היהודים, ואפשר שלא תמיד היו הזכויות שוות. גם במצבו של הכליף עצמו בא זמן לא־רב לפני נסיעת רבי בנימין שנוי גמור. הכליף אלמוקטפי (בשנות 1136—1160) הסיר מעליו את ההשגחה העליונה של השולטן ולקח בעצמו את רסן הממשלה בידו; הוא, כנראה, הרים עוד הפעם את משרת ראש־הגולה. אפשר לשער, כי סבת מעשהו זה לא היתה אהבתו להיהדות, כי־אם מטרות פוליטיות. אפשר שגם סבות פינאנסיות גרמו בדבר. אבל לא תמיד עברה משרת ראש־הגולה בירושה. ראש־הגולה היה נבחר בין כל המעולים והחשובים מבית־דוד. שנה אחת לפני בוא ר' פתחיה לבגדד נפטר ראש־הגולה דניאל, שלא הניח אחריו בן יורש את מקומו ונבחר לראש־הגולה זה ששמש במשרת גאון. בעוד ששמואל ודוד רבו בינידם על־דבר הנשיאות, לקח בידו רבי שמואל בן עלי, ראש־הישיבה, את רסן הנשיאות. הוא היה מצאצאי שמואל הנביא, כאשר אמר על עצמו, וחי גם הוא חיי כבוד ועושר; לבוש בגדי זהב ישב על כסאו והיה מדבר לתלמידיו על־ידי מתורגמן, שישבו לפניו על הארץ. הכל יראו מפניו, „כי ששים עבדים ומשרתים היו לו,

הודים את העם במקלות". גם בתו של רבי שמואל היתה
ה בידיעתיה והיתה מלמדת תורה לתלמידים, אך באופן
למידים לא ראו את פניה, כי בכלל התנהגו נשי בגדד
י המנהגים המזרחיים וצעיף היה תמיד מכסה את פניה.

אין נסע רבי בנימין בדרכו הלאה מבגדד אי-אפשר לדעת
ר. בכל אופן יכול היה פה, בעיר מסחר-התבל, שיהודי כל
ות היו באים אליה, לאסוף ידיעות אדות חיי היהודים בכל
נות ודארצות, שאמנם לא תמיד מדויקות הן, אבל גם לא
ת. מוזר מאד ספורו אדות יהודי תימא, אלה היהודים העומדים
ת עצמם ויושבים במדבר אשר בדרומה של בבל, מהלך ששה-
יום, וארצם היא גדולה, מהלך עשרים ואחד יום. „יש להם
ודים האלה) ערים גדולות ובצורות, ואין להם עול גוים",
ש להם „ראש-הממשלה שלהם", רבי חנן, היושב בתימא, עיר
. ביחד את הבידואינים הערביים הם „הולכים לשלול שלל
בו לארץ מרחק". אבל הם „עובדי-אדמה ובעלי מקנה", אשר
אתיהם הם נותנים להלומדים היושבים בבתי-הישיבות, להעניים
לי ציון. אלה האחרונים היו נזירים, מתנהגים בפרישות, בשר
כלו, יין לא שתו, לבשו שחורים ומתעטפים שחורים, יישבו
ות או בבתים רעועים, מתענים כל ימיהם חוץ מן השבתות
-טובים; הם מבקשים תמיד רחמים על גלות ישראל. והיו
לים ובקשו רחמים גם על יהודי תילמאס. העיר תילמאס
עיר גדולה ובצורה שיושבת בין שני הרים גבוהים, ומאת
יהודים גרים בה ושייכת היא, כנראה, להנסיך-המושל רבי
ולאחיו רבי שלמון. האחרון משל בארץ שארבעים ערים
ת לה ומאתים ישובים מצערים, ששלש מאות אלף יהודים
בה והבירה היא צנעא (אצל רבי בנימין „תנאי"). העיר הזאת
חמשה-עשר פרסאות, ובה גנות ופרדסים ושדות; גם ארמון
שלמון בה. שני האחים האלה, שהיו מזרע בית-דוד, היו
בחליפות-דברים את שארם הריש-גלותא בבגדד והיו מרצים
את שאלותיהם. „ארבעים יום בשנה הם מתענים על כל
ים היושבים בגלות". מהלך שלשה ימים מתילמאס נמצאה

הארץ חבור (כאיבאר) וחמשים אלף יהודים בה, מלומדי מלחמ
ועורכים מלחמה עם שכנידם הערבים היושבים בארץ תימן.
מחבור גורשו אמנם היהודים על־ידי הכליף עמור. אבל במש
מאות בשנה, יכול היה הרבה להשתנות. תאור העיר צנעא נו
לנו תמונה נאמנה מבנין ערי ערב, שרחבה וגדולה היתה, ובתו
גנים, פרדסים ושדות, ואבלי־ציון וירושלים מזכירים לנו את נו
אביסיניה. ידיעות נאמנות אסף רבי בנימין, והוא יודע להבד
בין אלה היהודים החפשיים מיהודי ערב הדרומית, שאדותם יד
כנראה מעט; אך את עדן הוא מזכיר כלאחר־יד. מחבור הוא עו
להנהר „וויראי" הנמצא במרחק מהלך עשרים וחמשה יום, ששלש
אלפים יהודים שם, ולבצרה שישבה אז על נהר חדקל ועשו
אלפים יהודים בה. מהלך שני ימים מזה על נהר „סירה" א
על גבול פרס, גרים אלף וחמש מאות יהודים אצל קבר עזר
מקום המכובד להמושלמים ולהיהודים.

ואחרי שמתאר רבי בנימין את ארץ פרס, הוא מדבר ע
אתות האי כיש הנמצא בלשון־הים הפרסי, מקום תחנה להמס
של הודו המערבית. סוחרים מארם־נהרים, תימן ופרס מביאים ה
מיני משי וארגמן, וכל מיני ארג מפשתן, צמר ועוד, תבואה ו
מיני בושם ומקבלים בעד זה סחורות הודו. כתור סוחרי הבינ
מוצאים להם יושבי האי השמם ושמים אין לו, את פרנסתם. אפש
לשער, כי חמש מאות היהודים שגרו שם עסקו גם הם במסח
וגם בקטיפה מקום מציאות מרגליות יקרות ישבו כחמשת אלפ
יהודים ועסקו במסחר, ועבודת חפוש המרגליות היתה תחת השגח
פקיד יהודי.

בהודו היו גם־כן יהודים. אדות קולאם, חוף מסחרי גד
מספר הנוסע הוויניצאי מרקו פולו, שבסוף המאה השלש־עשרה מצ
שם בין התושבים העיקריים, עובדי־אלילים, גם נוצרים ויהוד
אחדים. לדברי רבי בנימין מספרם עולה בזה לאלפים אחדים וה
שחורים כמו כל תושבי הארץ. אצל קולאם זורעים את הפלפ
ורבי בנימין יודע לתאר את אופן הזריעה בידיעה נכונה, את הענ
וגם בשמים אחרים זורעים ונוטעים שם. בימי הקיץ חם מא
והעסקים נעשים בלילה. ואם כי הידיעות האלו אמתיות, ה

בין הדבר, כי הדרך בין קטיפה וקולאם הוא מהלך שבעה
אבל להעיר „איבריג“, אם ישבה על האי ציילון, אפשר היה
כדבריו, במשך עשרים ושלשה יום בדרך הים. אדות
ת היהודים בציילון מסופר גם במקום אחר. הגיאוגראף הערבי
מספר, כי למלך האי ישנם ששה־עשר ווזירים, ארבעה
לכל אומה, באופן כזה, ארבעה מבני אומתו, וארבעה
ים, המושלמים והיהודים.
ארבעים יום נסע רבי בנימין מאיבריג עד שהגיע לחינה.
שם נמצאו יהודים — לא ידע, כנראה, רבי בנימין; מוכח
הוה מדברי מרקו פולו, וקשה להחליט, כי הם באו להארץ
ימי הכהן־הגדול של המונגולים, שבחצרו היו יהודים. על־
ובת אבן אחת משנת 1489 אשר על בית־הכנסת בקאי־פונג־
באו בזמנם הנה מהמערב ששים משפחות יהודים, שהביאו
מלבושי פשתן בתור מס וקבלו ממנו הרשיון להתישב
ולשמור את חוקי תורתם. בית־הכנסת בעצמו, שנבנה בשנת
בעת שלי־הוי (לוי) היה רב־העדה, נתקן אחרי־כן פעמים
ולדברי הכתבת משנת 1653 נתקנה פעם על־ידי טשה יונג־
מאנדארין יהודי בהפלך שין־סי; עוד בשנת 1421 קבל
יין־טשינג מאת המלך לבנון בתור מתנה ורשיון לתקן
ין הבית. אדות רדיפות על היהודים בכוונה אין שום ידיעה;
הפכות פנימיות ואסונות שונים כעין התפרצות הנחל הצהוב
הרבה לרע על מצב היהודים בחינה. משערים, כי הם
נה מפרס בדרך היבשה, בכל אופן היו עסוקים בקאי־פונג־
כמו אלה, שנשארו עד היום שמה, בעבודת־האדמה ומלאכה
דמשי).
בדמאה הארבע־עשרה היו, על־פי המסורה, יהודים, ובינידם
שרים, בהעיר המסחרית קינסאי (הנגשוי) והיה להם רובע
ביחד את הפרסים והנוצרים. אפשר שאלה היו סוחרים שבאו
דך הים, למרות הסכנה הרבה שהיתה מונחת על הדרך נסיעה
ואדותה, מספר לנו רבי בנימין דברים מענינים. הוא בעצמו
גה לא את הודו ולא את חינה, ידיעותיו על־דבר הגיאוגראפיה
ארצות האלו אינן ברורות. מחינה הנהו עובר בספורו בקפיצה

אחת „לאל גינגליה", שאלף יהודים בה, ל„בביד" שמספרם בה
זלערן.

ידיעות יותר ברורות היו לרבי בנימין אודות ארץ
הוא ידע את כל עריה הנכבדות ומספר היהודים בהן; בהאמ
מקום קברות מרדכי ואסתר, היו שלשים אלף יהודים, בדב
על־נהר גוזן היו ארבעת אלפים יהודים, באיספאהאן, העיר־ה
היו חמשה־עשר אלף יהודים, פה גר גם הראש שלהם, הרב
שלום, „שהוא ממונה מטעם ראש־הגולה על כל הכרכים אשר
מלכות פרס", בשיראז היו עשרת אלפים יהודים, בגהונה, עיר מ
נכבדה, היו שמונים אלף יהודים, בסמרקנד, „העיר הגדולה
המלכות", שחמשים אלף יהודים בה, וביניהם לומדים ועש

בשושן הבירה, הנמצאת בהפלך שנחרב מקצתו חוסיסטן
היו שבעת אלפים יהודים וארבעה־עשר בתי־כנסיות; שם
קברו של דניאל, שאודותו יודע רבי בנימין לספר דברים נפ
בתוך העיר נמצא הנהר חדקל המחלק אותה לשנים וגשר ב
והנה בהחלק שבו ישבו היהודים נמצאו השווקים וכל המסח
שם היהודים נתעשרו, ובחלק השני לא היו שווקים והת
עסקו אך בעבודת גנים ופרדסים והיו עניים. וקנאו העניים
גדולה בהעשירים, ויען כי האמינו, כי כל העושר שלהם הוא
קברו של דניאל הנמצא בתוכם, הרשו כי יעבירו את הקבר א
אחרי ריבות הברים רבים באו לידי פשרה באופן שיהיה
דניאל שנה אחת בחלק זה ושנה אחת בחלק שני. „כן
הדבר שנים רבות עד שנזדמן שבא לשם פעם אחת סינג'ר
ושאר) שאה שלטון כל מלכות פרס אל שושן העתיקה,
שמטלטלים את ארונו של דניאל מצד אל צד, ואחריו עוברים
הרבה אלפים מלוים יהודים ומושלמים, וישאל על מה זה
מה זה, ויגידו לו כל אלה הדברים, ויאמר, אין נכון הדבר ל
עצמות הנביא הקדוש, אלא למדוד במרחק שוה ולשים ל
מקום קבורה, ובאשר כי הנהר עובר בתוך, במרחק שוה
חלקי העיר, צוה לשים את ארונו של הנביא דניאל בארו
זכוכית, ולתלותו על הגשר בשלשלאות של ברזל בתוך, ו

מקום יבנו בית־הכנסת לכל באי־עולם, מי שירצה יבא בו ויתפלל
בין יהודי ובין ארמאי (מושלמי), וצוה המלך, שלא יצודו דגים
בכל הנהר שעור מיל למעלה ושעור מיל למטה בשביל כבודו
של דניאל". רבי פתחיה, שבעצמו בקר את העיר ומספר גם־כן
אודות הריב בדבר ארונו של דניאל, מצא שם אך שני יהודים,
שהראו לו את הארון; את הארון התלוי ראה אך מרחוק, ואל החוף,
כנראה, לא קרב, כמו שבכלל לא נסע הלאה בארץ פרס, כי
מצב היהודים היה שם רע מאד. רבי בנימין מספר עוד, כי ברודבאר,
מהלך שלשה ימים משושן, הרים עשרים אלף יהודים ומצבם רע
מאד. מה הסב בדיפות היהודים שם, איננו מבאר; אפשר הדבר,
כי המהומות שבין היהודים שגרו בין הרי אדרבידג'ן גרמו לרדיפות.

רבי בנימין עובר בספריו משושן צפונה לנהר „ואנט
(הולבן) שבערך ארבעת אלפים יהודים דרו שם ומהלך חמשה ימים
הלאה לארץ מולהט, שהושביה המה בני שבט האסיסינים הגרים
בהרים הפשים מעול מלכות פרס; הם ירדו לפעמים אל הבקעה
לשלול שלל ולבוז בז. במלחמות הללו לקחו חלק גם העדות
היהודיות שהיו ביניהם, אבל הם נכנעו ושמעו לקול ראש־הגולה
אשר בבגדד. מהלך חמשה ימים מזה היתה אמאדיה, שעשרים וחמשה
אלף יהודים בה; על־פי ידיעות אחרות היו שם אך אלף משפחות
עבריות, אבל מספר גדול של יהודים גר עוד בהרים הקרובים
אשר ב„חפטון"; במהלך חמשה ועשרים יום עד הפלך „גילאן
היו יותר ממאות עדות עבריות. היהודים הללו היו אומרים, כי הם
מצאצאי הגולים שגלה שלמנאסר, ודברו אשורית. למלכי פרס שלמו
המס, שהיה נהוג בכל ארצות המושלמים, לגלגולת, מטבעת זהב
שמחיר $1^1/_3$ מרבדי זהב ספרדים (בערך שלשה־עשר מארק) בעד
כל איש מבן חמשה־עשר שנה ומעלה, ופקידי הממשלה בעצמם
היו מאספים שם את המס. עשר שנים טרם שבקר רבי בנימין את
בגדד, קם שם דוד אלראי, שנולד באמאדיה והודיע, כי הוא ציר
שלוח מאת אלהים לכבוש את ירושלים ולשחרר את עם ישראל.
מחזיקיו ראו בו את משיח־אלהים. גם מופתים ונפלאות היה מראה;
בבגדד, מקום שלמד לפני ראש־הגולה רבי חסדאי ולפני ראש־

הישיבה ר׳ יעקב, למד גם את המדעים הערביים ובספרי „החרטומים והמכשפים“. מעשהו לא הצליח בידו, כי ראש־הגולה השתמש בזכותו והחרים אותו; כי מלך פרס הודיע, כי אם לא ימנעו את דוד אלראי ממעשיו, יצוה להשמיד את כל היהודים אשר בארץ ממלכתו. דוד אלראי נהרג בהיותו ישן על מטתו; באופן אחר אי־אפשר היה, כנראה, לנצח אותו. המת המלך שכבה על־ידי מתנת השוחד שקבל, וגם בזה התערב ראש־הגולה והוא היה המפשר בין המלך והיהודים; בכל אופן עלולה היתה המרידה דאי־צולחת הזו להועיל להות היהודים.

בתוך התערובות של העמים והדתים השונים באזיה הקרובה, יכלו אמנם היהודים להגיע לידי מצב יותר טוב, ממצבם אז. אבל הפריעה אותם בזה לא רק מספרם הקטן או אי־ידיעתם לצאת במלחמה, כי־אם היותם מפוזרים והצורך להתחשב עם יהודי ארצות אחרות. המצב הזה הוא היסוד בספור אחד המסופר לפי רבי בנימין. על גבול פרס, בנישבור, על ההרים, גרו יהודים, שגם הם מוצאי הלצי הגולים של המלך שלמנאסר. מהלך עשרים יום רחוקה הארץ וגבולה השני הוא אצל נהר גוזן. הם חיו בלתי־תלוים בדעת מלך זר והיו נשמעים למלכם, רבי יוסף אמרכלא הלוי, עסקו בעבודת האדמה והיו יוצאים למלחמות דרך המדבר עד ארץ „כוש“; גם לומדי תורה היו ביניהם. אלה היהודים שהתאזרחו בין ההרים, היו בברית־שלום את הטורקים עובדי־אלילים משבט הכופרים, יושבי הבקעה שאודותם נותן לנו רבי בנימין תאור מענין מאד: אינם אוכלים לחם ואינם שותים יין, את הבשר הם אוכלים בלתי־מבושל, במקום החוטם יש להם שני חורים לשאוף אויר. עם היהודים חיו אפוא בשלום. והנה הלכו הטורקים האלה פעם והתנפלו על עיר פרסית ובזזו אותה, ויצא עליהם מלך פרס למלחמה ויתע הוא וחילותיו במדברות, והצדה שלקחו אתם החילות נתמעט. לסוף, אחרי שתעו במדבר כשמונה ועשרים יום הגיעו לארץ שמנה אשר על נהר גוזן, שדותיה מלאה עצי פרי ושדה, כי הימים ימי הקציר; אבל לא מצאו שום איש, אך מרחוק, על ההרים, ראו הרבה מקומות מושב ומגדלים. המלך שלח את ציריו וימצאו גשר על הנהר וחומה בצורה אצלו ושעריה סגורים; מעבר הנהר היתה עיר גדולה

עם היהודים שגרו שם באו בחלופי דברים בעזרת מתורגמן. היהודים, מתור בני-ברית של הטורקים קראו את המלך ללחום אתם; אבל ה ענה, כי לא בא להלחם אתם, כי-אם את הטורקים, ואם תאמרו להלחם בי, אז אנקום באחיכם אשר בארצות ממשלתי. ההתראה זאת עשתה רושם, והיהודים מלאו את משאלות לבבו, נתנו לו לחילו צדה להלך והניחו להם לעבור דרך ארצם. אך גם הודיעו מסתר לבעלי-בריתם הטורקים, כי איבם הולך להלחם עליהם. שמוע הטורקים את הדבר אספו את חילותיהם, ויעמדו על מעברות הרים, וכאשר קרב אליהם המלך הכו אותו ואת חילו מכה רבה, אך בעמל רב נציל הוא ואחדים מאנשי-חילו.

אחד משרי המלך הסית יהודי אחד, ושמו משה, שיסע אתו; כאשר בא לפרס, התעמר ביהודי הזה כבעבדו. ויהי היום ויתאספו ל הורכי קשת להראות את ידיעתם ביריה, והצטיין משה מכולם, י ידע היטב לקלוע אל המטרה. המלך שהיה באותו מעמד, שאל ותו על-ידי מתורגמן מי הוא ומאין בא. ויספר לו משה את כל גיצאות אותו, וישחרר אותו המלך תכף וגם מתנות נתן לו. א חפץ להעלות אותו גם למשרה גבוהה במשרות המדינה, אם את לקבל עליו את דת האיסלאם. אבל לזה לא הסכים משה; הלך לבית הרב שר-שלום, ראש-היהודים בפרס שגר באיספאהאן, אחרי-כן לקח לו לאשה את בת הרב. מפי משה בעצמו שמע נוסע שלנו את כל הספור הזה; אבל גם מלבד זה ידעו היהודים שר בהרים צפונה את יהודי פרס. אמנם נראה הספור הזה אדות לחמת מלך הפרסי כדבר אגדה; אבל ימיהו לא בעולם החזיונות לא כחומים העתיקים, והנהו מתאים גם להמקרים האחרים הידועים לנו.

מה שדברו היהודים בהרים בשפה בלתי-מובנת למלך פרס, תן מקום להשערה, כי הם היו גרים שבאו בברית היהדות. רבי תחיה מספר, כי לשבעת מלכי ארץ „משך" בא מלאך מן השמים אמר להם, כי יקבלו עליהם את תורת משה, ואם לא ישמעו דבריו — תחרב ארצם, וכאשר ראו, כי דברי המלאך החלו מתקיימים, לחו שליחים מיוחדים לראש-הגולה בבגדד בבקשה, שישלח אליהם למידי-חכמים ללמדם את תורת-משה. ואמנם הלכו שמה תלמידי-

חכמים עניים, ולמדו את הגדולים ואת הקטנים תורת־משה והתלמוד. את שליחי מלכי משך ראה רבי פתחיה בעיניו בבגדד; על קבר של הנביא יחזקאל נוכחו באמתות המופתים. כמובן, אין הספור הזה אלא אגדה. כמו הכוזרים בזמנם, יכלו גם שבטים ועמים אחרים לחפוץ להתקרב אל היהדות או לדעת אותה למצער. הישיבה בבגדד, מרכז היהדות באזיה הקרובה, היתה מסוגלה להיות גם מרכז התעמולה.

בזמן קדום מאד התבצרה היהדות באביסיניה; אודות היהודים שם ידע רבי בנימין איזו ידיעות, שקבלן, כנראה, מפיהם עצמם, כי היהודים הללו היו מבקרים לעתים תכופות את מצרים ופרס. ה„פאלאשים", כמו שנקראים הם, היו אז בלתי־תלויים בדעת אחרים בהריהם ומצודותיהם והיו יורדים הבקעה אך למען לשלול שלל; אבל הם עסקו, כמו עד עתה, בעבודת האדמה והמלאכה וגם מהמסחר לא הניחו את ידם. אודות פזור היהודים באפריקה התיכונה יש עוד מקורים אחרים. הפאלאשים המה בעלי צבע שחור ושער שחור תלתלים, כמו כל האביסינים. כיהודי הודו הנם עדים חיים נגד התורה של הגזע. כי אף למותר הדבר וגם אי־אפשר להוכיח, כי העבודה האיקונומית של היהודים תלויה בטבע גזעם, מוכיח גם מצב היהודים לפני שבע מאות שנה באזיה הקרובה ובאירופה הדרומית, שעסקנו בו זה עתה. אמנם היו בכל מקום יהודים סוחרים; ואלה לא השיבו את פני הנוסע שלנו לתת לו את הידיעות שהתענין בהן. וככה יכול רבי בנימין לדעת את מנהגי כילון בהודו בנוגע לסוחרים זרים; פתחיה מציין את ישרת הסוחרים המושלמים בבגדד, כי מוכרים להם סחורות בקומיסיה, בעוד שבכלל לא נהגו אז כך. כי היהודים לקחו חבל גדול במסחר המזרח — דבר זה אי־אפשר להוכיח. בכל שנה ושנה, בימי ראש־השנה ויום־הכפורים התאספו הרבה יהודים, עד שמונים אלף במספר, על קברו של יחזקאל הנביא, ואז היו באים גם סוחרים ערביים להתפלל על קבר זה; והסוחרים היהודים השתמשו גם הם באותו מקרה, למכור את סחורתם.

עוד בימי המאה השתים־עשרה נבדלו העדות העבריות הקטנות אשר בפראנציה, אשכנז ואנגליה במצבם החברתי והאיקונומי מרוב

היהודים אשר בארצות המזרח; ובמשך הזמנים נתפתח עוד ההבדל הזה ביותר, כי מומנט מיוחד הועיל להתפתחות הזאת. בעוד אשר בדמזרח נשארה להדת ההשפעה הכי גדולה על היחס בין בני העמים השונים, החלו הלאומים השונים שבמערב להתפתח, ויסודות ההתפתחות היו השפה, המנהגים וההשקפות, שנתהוו בין תושבי ארץ אחת במשך מאות בשנים. להלאומים נשארה הדת, בתור ירושת אבות מזמנים קדמונים, בתור יסוד נכון, ולהנוצריות, למצער עד ימי הפירוד הדתי בהמאה השש-עשרה, היה בכל ארצות המערב אופי אחד, ובתורתה ושטתה השפיעה הרבה על הלאומים השונים. ובין הלאומים שנתקיימו זה מחדש לא התבוללו היהודים. הם היו עתה נבדלים לעצמם יותר מאשר בזמנים קדמונים ולא יכלו לדיות לאשכנזים או פראנצויים כל אותו הזמן שהשייכות אל הלאום היתה תלויה בהדת. ועד כמה שנתפתח האופי הלאומי, נתפתח גם מצבם המיוחד והמובדל. וכאשר החלו חוקי הנוצריות להשפיע גם על החיים האי-קונומיים, ראו היהודים את עצמם מוכרחים לעסוק אך בענפי פרנסה מיוחדים. מסקנות ההתפתחות הזאת מוכרחות היו להביא לידי גירוש היהודים, כמו שקרה אמנם במקומות שונים. ואם התוצאה ההגיונית האחרונה הזאת לא נתקיימה בכל מקום, סבת הדבר היא מלבד טעמים מיוחדים אחרים גם זה, שהדת בדרישתה למשול על כל מעשיו ומחשבותיו של היחיד, לא היתה דבר הכרחי להתפתחותם של הלאומים. הלא יכלו העמים להתפתח רק אז, כשהשליכו מעליהם את העול ששמה הדת עליהם. ואז היה גם מקום בשביל היהודים, אם כי במשך הזמן ירשו איזו סימנים גופניים מיוחדים. הדרכים העקלקלות שבהן עברו תולדות ישראל מימי המאה השתים-עשרה עד השלש-עשרה היו למצב היהודים נסיגה לאחור, כי הכנסיה שנתרופפו עמודיה השתדלה אז בכל האמצעים, הרוחניים והגשמיים, לחזק ולאמץ את מצבה.

פרק שני.

האפיפיור אינוקנטי השלישי והשנויים במצב יהודי אנגליה, צרפת ואשכנז.

חלק ראשון.

יחס האפיפיורים אל היהודים.

א.

במשך המאה השתים־עשרה לא בא שנוי יסודי ביחס אל היהודים. אף שהתיחסו כהנים יחידים אל היהודים, אבל חצר האפיפיור נשארה בדרכה שהתוה לפניה גריגור הראשון. ברוח זה, ובסבלנות עוד יותר רבה, נתן האפיפיור קליקסט השני להיהודים פריבילגיות והזהיר את כל הכהנים העוברים עליהן, כי יהדף אותם ממשרותיהם ואת האנשים הפשוטים יענש בחרם גמור. הפרי־בילגיות של קליקסט השני נתאשרו אחרי־כן על־ידי האפיפיורים איגן השלישי ואלכסנדר השלישי; בהעתקתו של זה האחרון הגיעה התעודה לידינו.

לא רבים הוו הדברים אשר הרשה להם האפיפיור: כמו שאין להיהודים רשות לעשות דבר שלא הורשה להם על־ידי החוקים (הקאנונים), כך נשארות בתקפן הזכויות הנתונות להם. ולפיכך הוא אוסר להמיר את דתם באונס ובלי־הסכמתם: שום נוצרי, לא

יכה אותם, לא ימית אותם ולא יגזול מהם את רכושם ולא ישנה מהזכיות שיש להם במקומות מושבותם בלי רשות בית-המשפט והגנבד. וביחוד, בל יפריעו בעדם „במקלות ובאבנים" לחוג את חגיהם, ולבלי לחדש מהם מסים חדשים מלבד אלה שהם משלמים עד עתה. לבסוף מצוה האפיפיור, „להפריע בעד מחשבת אנשי בליעל" שאיש בל ישחית את בתי-קברותיהם ולא יוציא את מתיהם מקברם, למען נגוש את היהודים שיתנו לו כסף.

בהסכם להפריביליגיה הזאת נשארו החקים הקדומים אודות היהודים בתקפם; להכביד את עולם לא הרשה האפיפיור בשים לב אל המקרים בימי מסע-הצלב הראשון ואולי עוד למקרים מיוחדים שאינם ידועים לנו. יש לשער, כי העדות העבריות בפראנציה הדרומית ובבורגונד השתדלו אצל האפיפיור קליקסט השני וקבלו את הפריביליגיה הזאת. שם הונהגו עוד מנהגים שונים, כגון השלכת אבנים בשבוע הפסחא בביצירס, או לתת מכת-לחי לאחד מראשי העדה בטולוס, מנהגים שמלבד אשר השפילו את כבוד היהודים, הביאו לפעמים גם לתוצאות מעציבות, בעוד אשר בכדי להפטר מהמנהגים היו היהודים מחויבים לתת מסים כבדים חדשים. נגד המנהגים הללו כוונו דברי האפיפיור, כאשר אמר את „המקלות והאבנים" לדכות בהם את היהודים; בכלי זיין לא היו משתמשים במקרים כאלה בעיר ביצירס.

על האספה הכללית של הכנסיה, שנאספה בשנת 1179 על-ידי האפיפיור אלכסנדר השלישי בלטרן לחוג את חג נצחון האפיפיור על הקיסר פרידריך הראשון, עלתה גם שאלת היהודים על הפרק. ההחלטה, שהיהודים חכו לה בפחד ומורא, לא היתה נוראה. נתחדשה הגזרה הישנה, שאין ליהודים ולהסאראצינים רשות להחזיק עבדים נוצרים; על זה הוסיפו, אמנם, כי האיסור הזה חל גם בנוגע למשרתים ומשרתות נוצרים; וגם כי בדינים ומשפטים אין כח העד היהודי יפה כמו זה של הנוצרי, יען כי היהודים נכנעים אל הנוצרים ורק נסבלים המה, כי מרחמים עליהם. מהאפיפיורים שבאו אחרי אלכסנדר השלישי, אשר קלימנס השלישי וקוליסטין השלישי את הפריביליגיות של קליקסט, וגם אינוקונטו השלישי בהימים הראשונים לעלותו על כסא „האב הקדוש" אשר אותה,

בנתנו טעם לדבריו, המסמן את מהלך מחשבותיו, כי אמנם אי־אמונת היהודים ראויה לשמצה, אבל אין להמאמינים לרדוף את היהודים ולשים עליהם חוקים כבדים, כי על־ידיהם אפשר להוכיח את אמתיות הדת הנוצרית. בהסכימו אל אותו הפרינציפ, כי היהודים הם אך נסבלים, הסב אינוקינטו השלישי גם להשנוי ביחס הכנסיה להיהודים, שהתבלט בהחלטת אספת הכנסיה בלטרן הרביעית שישב בראשה, ושבתחלתו לא היה גדול ערכו אמנם, אבל ערך רב היה לו בשנות המאות שבאו אחרי־כן.

בין ההחלטות שנתקבלו על האספה הכללית של הכנסיה בשנת 1215 ישנה אך אחת שהיא חדשה לגמרי: למען שהמאמינים ידעו להכיר מהר את הבלתי־מאמינים, מחייבים האחרונים לשאת מלבושים מיוחדים. בארצות נוצריות אחדות, ככה נאמר בההחלטה החמש והששים של האספה, אפשר להבדיל בין נוצרים ובין יהודים וסא־ראצינים בהבדל מלבושיהם; אבל בשאר הארצות אין סימנים כאלה ולכן קשה להבדיל בין מאמין ובלתי־מאמין; ולפיכך יקרה לפעמים, כי נוצרים באים בשגגה ביחוסי־משגל את נשי היהודים והסא־ראצינים ולהפך. ומפני שהאשמה של תערובות ראויה לגנאי, לא תתכסה בצעיף של שגגה, ולא תמצא לה צד זכות, ועל־כן הוחלט, כי היהודים והסאראצינים, אנשים ונשים, בכל ארצות הנוצריים ובכל הזמנים ילבשו מלבושים מיוחדים למען שידעו להכירם, כי גם בחוקי תורת־משה יש חוק כזה. הביאור המוזר שניתן להחוק הזה איננו יכול לכסות על הטעם הנכון והאמתי, כי בחפץ הכנסיה היה להבדיל את היהודים הבדל גמור וקיצוני משאר תושבי הארץ. במזרח היו אז, כנראה, הבדלים בהכובעים של בני האמונות השונות והרבות שם; מעין מנהג כזה, אם אמת בפי דברי ההחלטה, היה גם בארצות אחרות, אבל היהודים בארצות שונות לא היו צריכים לקיים את המנהג הזה. והוקא נגד החפץ הזה להשתוות לתושבי הארץ, והשאיפה הזאת להתבולל בכל הדברים שאינם נוגעים אל הדת הוחלטה ההחלטה הנזכרת. ההחלטה הזאת הוצאה לפועל אך באופן כזה, שהיהודים היו מחויבים לשאת אות מיוחד על בגדיהם, אבל בכלל היו מלבושיהם דומים למלבושי התושבים הנוצריים.

בארצות רבות, וביחוד בארץ אשכנז, הונהג האות הזה אך אחרי זמן רב. נראה הדבר, כי הכהנים, השומרים הנאמנים של החלטות הכנסיה, לא ראו שום צורך בההחלטה הזאת. המשורר היהודי זיסקינד מטרימברג מצייר את היהודי בתור בעל זקן ארוך, מלובשים ארוכים וכובע ארוך, הוא בעצמו היה אמנם לבוש באופן אחר, אבל המלבושים הללו הבדילו את היהודים, וביחוד את הזקנים. הצעירים היו מתלבשים, אולי, על־פי המודה. העובדה עצמה, שהחלטת הכנסיה מדברת אודות היהודים והסאראצינים יחד, מוכיחה, כי האספה התחשבה ביחוד עם המצב באירופה הדרומית, כלומר ארצות הים־התיכון, ספרד, איטליה ופראנציה. לדברי מקור עברי נאמן מאד נאספו, על־פי הצעת רבי יצחק בנבנישתי, צירי העדות העבריות אשר מן נארבונה עד מארסיליה, בבוזיש כפ. ג'ילס תחת נשיאות רבי לוי ובחרו בשליחים מיוחדים שישתדלו אצל האפיפיור והבישופים להעביר את רוע הגזרה. באותו המקור נאמר גם־כן, כי באספת הכנסיה החליטו גם את זאת, כי כל ראש בית־אב יהודי מחויב לשלם להכהונה אשר בעירו ששה דינר בכל שנה ושנה. אמנם בפירוש לא הודגש כדבר הזה, אבל רוח ההחלטות היה כך.

ההחלטה הס״ז אומרת, כי בתי־התפלה (למוצרים) יקבלו מאת היהודים מס מיוחד בכדי למלא את חסרון המעשר. אם קנה יהודי אחוזת־אדמה, עליו לשלם להכהונה (הנוצרית) גם להבא מעשר מהכנסותיה, כמו שעשה עד כה בעליה הקודם, הנוצרי — אבל האדמה הנמצאת עד עתה בידי היהודים פטורה היא גם להבא מהמס הזה. יותר לא נאמר בדברי ההחלטה, ובמדה ידועה צדקה הכנסיה בהחלטתה זו, כי המס הזה היה כבר מקובל וקיים, היו נותנים אותו גם בחכירה, והיה לו כבר אופי של חוב מוחשי, המוטל על הקרקע. אבל מלבד זה היה על היהודים לשלם מס מיוחד לטובת הכנסיה. אם יהודי התישב בבית שגר בו נוצרי, אבדה הכהונה המקומית את ההכנסות שהיתה מקבלת בזמנים ידועים מהבית הזה. באופן כזה התמעטו הכנסות הכהן או בית־התפלה, ואספת הכנסיה התליטה אפוא שעל היהודי למלאות את החסרון הזה. הכנסות הכהונה אינן צריכות בשום אופן לסבול באשמת היהודים.

להוציא ההחלטות הללו אל הפועל היה קשה במדה ידועה כי היהודים לא היו נכנעים למשפטי הכהונה ואי־אפשר היה ליסר אותם בחרמות ולאנוס אותם שיקימו את ההחלטות הללו. האמצעים היכולים לאלץ את היהודים למלאות את ההחלטות הם אלה שאחוז בהם הכנסיה נגד נושכי־הנשך היהודים, לאסור על הנוצרים לבוא במגע־ומשא עם היהודים, ולדרוש מהמושלים שיפקדו פקודות ויוציאו חוקים בנידון זה. אבל גם קשה היה הדבר להבדיל בין הבתים שהיהודים באו זה עכשיו לגור בהם או שגרים בהם זה כבר. ולכן החליטה אספת הכהנים המקומיים בנארבונה (בשנת 1227) לבלי עשות בכלל כל הבדל ולדרוש מכל בית יהודי לשלם בחגא דפסחא ששה דינר לטובת הכהונה המקומית. אופן כזה בהוצאות ההחלטה אינני מסכים כלל להפריביליגיה של האפיפיור, האוסרת להטיל על היהודים עול מסים חדשים. אבל ביחוד חשוב בההחלטה הזאת הרעיון היסודי, שכמו אות המיוחד במלבושי היהודים, הנהו חדש לגמרי.

יתר ההחלטות של אספת הכנסיה בלטרן, היו ברובן אך אישור ההגבלות והחוקים הישנים, שלמרות מציאתם לא נתקימו בכל מקום. האיסור שאסרו על היהודים להתראות בחוץ בימי החגאות (הנוצריים) מקורו בההחלטות הישנות של הכנסיה הגאלית ובמנהג מקובל בפראנציה מכבר. את האיסור על היהודים לשאת משרות בממשלה, מבארת אספת הכנסיה באופן מוזר ביסוד החלטת הכנסיה הטולידית, והאפיפיורים הלא היו צריכים לדעת, כי מקורו בהחוקים הרומאים. לקחת נשך ותרבית לא יכלה האספה לאסור על היהודים; אבל — יען כי הדבר הזה אסור להנוצרים, כמו שנאמר בההחלטה — עמהו וחקקו חוקים מגבילים שונים. למען הגן על הנוצרים מלחץ הנשך המרובה שהיהודים שמים עליהם, אומרת ההחלטה, נחקקו החוקים האלה; וביחד עם זה, מחליטה האספה, כי אלה שיקחו הבל במסע־הצלב החוש פטורים מכל נשך ותרבית, וגם את הקרן הם מחויבים לשלם אך כשישובו הביתה.

לסוף, עסקה האספה גם בדבר היהודים המומרים המוסיפים לשמור תורת היהדות, והחליטה, כי אך אלו שהמירו את דתם ברצונם הטוב, מחויבים להתנהג על־פי דיני דתם החדשה, אבל

לה, שנאנסו להמיר את דתם, הרשות להם לשוב אל היהדות. פקודת
לה, שנאנסו להמיר את דתם, הרשות להם לשוב אל היהדות. פקודת
יינריך הרביעי, שנתנה הרשות לכל המומרים באונס ובכפיה לשוב
ל דת הורידם, נתאשרה אפוא אחרי־כן. בכל אופן נשאר האיסור
והיה, גם בימי מס־הצלב הראשון לאנוס יהודים שימירו את דתם
תקפו, אבל ביחד עם זה החליטה אספת הכנסיה, שהכהונה צריכה
השגיח .על אלה שבאו ברצונם הטוב בברית הנוצריות ולמנוע
ותם שיקימו את דיני וחוקי היהדות. ההחלטה הזאת היתה היסוד
האינקביזיציה שנוסדה זה ולא כבר להשגיח על הכופרים, כי תרחיב
ת גבולות פעולתה גם על היהודים המומרים, ואף על אלה שלא
מירו עוד את דתם, אם נאשמים הם כי פתו או אנסו את המומר
שוב אל היהדות. את אשר קרה אחרי־כן עם יהודי ספרד היתה
מסקנה ההגיונית של אספת הכנסיה הלטרנית; אבל אין להחליט,
י מקור ההחלטה הזאת הוא בהקנאה הדתית העורת, כמו שהיתה
ימי הכנסיה הטולידית.

ב.

האפיפיור אינוקינטו השלישי, הגדול והנכבד בין חבריו שישבו
על כסא פיטרוס, לא היה קנאי עור. הוא ידע למשוך גם חסד
יהודים במקרים שלא התנגדו לאינטירסי הכנסיה; אבל כאשר
חפה סכנה על הדת, לא ידע רחם. על־ידו נערכה המלחמה להשמיד
להרוג את כל הכופרים בפרובנציה־הדרומית; הוא היה החייב בהמעשים
אכזריים של נוסעי־הצלב נגד האלביגינזים, כי דבר קיום הדת
אורתודוקסית היה אצלו יותר חשוב ונכבד מחוקי האנושיות. השקפת
ינוקינטי השלישי על היהדות היתה, כי היא איננה הדת האמתית
הנכונה, וכי היא מקנאת בגדולת הכנסיה; את היהודים כשהם לעצמם
א שנא, אבל חשב לו לחוב קדוש לדאוג לנשמותיהם החוטאות,
זה, שדמיתם כי ימירו את דתם, כי זאת הלא היתה גם שאיפתו של

גריגור הראשון, אבל בשנוי המצבים, נשתנו גם האמצעים העלולים להביא לידי המטרה המבוקשה.

על הדרך הזמרה היה מעציר ומפריע איקונומי, שהיה תוצאת חוק אחד, אשר נגהו כבר לתמה אספת הכנסיה בלטרן תחת נשיאות אלכסנדר השלישי. היהודים המומרים אבדו את זכות הירושה; כי על־ידי ההמרה הלא הפרו את ברית משפחתם, ולפיכך צריכים היו גם להעזב מנכסי אבותיהם. החוק הזה נתאשר במדה יתרה במכתב־ההסות של הקיסר היינריך הרביעי. אחרי־כן הונהג, כנראה, שנכסי אבות המומרים הוחרמו לאוצר הממשלה, והבנים המומרים נשארו בעירום וחוסר כל. אינוקנטו השלישי מצא אפוא לצורך, כי תדאוג הכנסיה גם במובן החמרי לטובת המומרים, והוא בעצמו, כמו האפיפיורים שבאו אחריו, פקדו על הבישופים ועל מוסדות הכהונה, כי יפרנסו את המומרים. ובאופן כזה שם בעצמו מכשול על הדרך המטרה ששאף אליה, כי רבים מהכהנים היו דואגים יותר לכיסם וכספם מאשר לנשמות היהודים. בהרבה עמל היה עולה הדבר להטריח את הכהנים שישמעו לפקודת האפיפיורים הזאת. אלכסנדר הרביעי, מוכרח היה פעם (בשנת 1255) להוציא את המומרים מרשות בתי־הדינים של הכהונה בפאריז ובסביבותיה, כי אלה הכהנים מפני מאונם לתת להמומרים את פרנסותיהם צוו את בתי־המשפט, כי ינדו אותם אם נאמנים הם להתם החדשה, ובאופן כזה סבלו המומרים יסורים רבים, שעלו הרבה על התועלת שקוו לקבל.

עד כמה התנגדו הכהנים לפרנס את המומר על חשבון הכנסיה, מוכיח לנו מכתב אחד מאת אינוקינטו הרביעי (משנת 1250) לטובת יהודי מומר אחד שבא במפלגת הכהנים. האפיפיור פקד על הארצ־בישוף מבורגו לתת להמומר הזה משרת כהונה; הארצבישוף מסר את הפקודה הזאת לאחד מסגניו שיוציאה לפעולה. זה חפץ לתת לו משרה אחת, אבל הבישוף לא הסכים לזה, מפני שהיא נכבדה יותר מדאי בשביל יהודי־מומר, וצריך היה האפיפיור לכתוב עוד הפעם, וכאשר נתנה על שכמו משרת־כהונה בבית־תפלה אחד מחו נגד זה חברי בית־התפלה, כי לא חפצו במומר לכהן להם, ואמנם בית־המשפט של הכהונה מוכרח היה להכיר בזכות המוחים. אחרי־כן השתדל האפיפיור עוד הפעם בדבר המומר הזה, אבל אין אנו יודעים

סוף הענין. עוד אינוקינטו השלישי מוכרח היה לעמול הרבה
ו כפקודתו. הוא דרש פעם מאת הבישוף מאויטון, כי ידאג
ו של יהודי מומר אחד, אבל את פקודתו לא שמר, אם כי
ר הזה בא בפעם הראשונה לפני כסא האפיפיור על־פי מכתב
תדרגתו של אותו הבישוף עצמו.

כנראה, ראתה הכהונה גם בהפקודה הזאת המצוה עליה לפרנס
מומרים, דבר המזיק לעניני החמריים של כל בית־תפלה מיוחד.
מספר המומרים בזמן ההוא לא יכול היה להיות רב מאד. אבל
רים יחודים לא התפקה הכהונה; ולפיכך הציע אינוקינטו
ישי בימי האספה בלטרן שיתנהגו עם היהודים על־פי החוקים
ים שהוצאו כנגדם זה שנים קדמוניות על־ידי הכהונה, ובעצמו
גם מכתב־חוזר בנידן זה. האפיפיורים נהיו אפוא לראשי
י ישראל ורודפיהם, דבר שלא קרה עד כה. אמנם עוד אלכסנדר
ישי, שבכלל לא שנא את היהודים, כבר שלח פקודה כזאת של
א־מקומו; צוה לאסור על היהודים לפתוח בימי חגא הפסחא
ילונות והחלונות בתיהם, להחזיק עבדים ומשרתים נוצרים, לבנות
כנסיות חדשים ואף את הישנים הצריכים תיקון הרשות להם
. כנראה, באה הפקודה הזאת בתור תשובה על השאלות שפנו
אלי.

אינוקינטו השלישי כתב בחפץ עצמו (בשנת 1205) את מכתבו
לך פיליפ השני מפראנציה ומכתבו זה היתה ההתחלה לקיים את
שות האספה הלטרנית. במכתבו הוא מתאונן על חוצפת היהודים,
הם הרשים רבית ורבית הרבית מאת הנוצרים ובתי־התפלה
גד ומנצלים אותם מנכסיהם; בסין בנו להם היהודים בית־
, העולה הרבה ביפיו על בית־התפלה לנוצרים הישן שם;
מחרפים את הדת הנוצרית ועוד אשמות מעין אלו. ביחד עם זה
מכתב להארצבישוף מסיין ומצוה עליו, כי גם הוא ידרוש
המלך ושרי המדינה, שבל ירשו להיהודים להיות עזי־פנים, כי
ירגישו את עצמם כעבדים נכנעים, ואם היהודים לא ישחררו
משרתיהם הנוצריים, יאסור נא הבישוף לכל הנוצרים שיבואו
משא ומתן עם היהודים, ויזהיר את הנוצרים, כי אלה אשר לא
ו לקולו ויעברו על פקודתו זו — יחרמו מהכנסיה. אחרי־כן שלח

דאפיפיור לדגראף מניוויר, שהיה ידוע לאוהב־היהודים, רשימ
ארוכה המתארת את עוונות וחטאי היהודים בפרוטרוט. את המל
מקאסטיליה הוכיח על־דבר שפחה מהמדינה אחת, שהיתה ברשו
בעלים יהודים, וחפצה להמיר את דתה בדת הנוצרית, אבל אדונ
היהודי דרש מחיר גבוה בעדה והמלך לא מחה בידו, וכי הוא, המל
מרשה ליהודים להרבות בנכסים דלא ניידי ואיננו מצוה עליה
כי ישלמו את מס־המעשר לטובת הכנסיה, באופן כי בית־הכנס
ליהודים מרויח ומתגדל על־ידי זה ובית־התפלה לנוצרים מפס
ומתקטן. הבישוף מאויקסיר שאל שאלה אצל האפיפיור, מה לעשו
את היהודים הקונים להם אחוזות וכרמים ואינם חפצים לשלם א
מס־המעשר. דאפיפיור יעץ אותו, כי בראשונה עליו לדרוש עזו
מאת פקידי הממשלה, ויציע לפניו לדרוש מאת נסיך־המדינה,
הוא יצוה בחוקה על היהודים שישלמו את המס; ואם דרישתו ל
תעשה, עליו להזהיר את הנוצרים בני־עדתו, כי בל יבואו בש
מגע־ומשא עם היהודים, עד אשר ימלאו האחרונים את פקודת הכנס
וישלמו את המס.

נראה הדבר, כי אינוקינטו השלישי התנהג בחמה יותר ע
עם המופרים מאשר עם היהודים. את האחרונים הגביל אך בזכויותיה
ואת הראשונים הפיץ להשמיד מעל פני הארץ. עם הבלתי־מאמ
יכול עוד להתנהג ברחמים, אם כי במדה מצערה מאד; אבל בי
בגידה, בדת לא ידע רחם. בכל־אופן מוכיחה העובדה שעם היהוד
והמופרים לא התנהגו במדה אחת, כי באמת לא היתה כמעט ש
שייכות בינידם. אמנם בין אלה שיצאו מהדת הנוצרית היו
מתיהדים, שחשבו ומצאו, כי על דיני תורת ישראל מצווים ועומד
גם הנוצרים, ולפיכך היו שומרים את השבת, מקיימים מצות מי
ועוד מנהגים ומצוות אחרות. אולם כתת ה„נמולים" rcumcisi
היתה ידועה ביותר באיטליה ולא בפראנציה־הדרומית, מק
המולדת של המופרים, אלה הקאתארים שלא חפצו להכיר בקדו
התורה העתיקה, והוואלדיינזים, שלחמו נגד מנהגים ידועים בהכנ
הנוצרית. אלו הכתות ודעותיהן נתפשטו בין ההמון השפל, ו
בין המפלגות הגבוהות מצאו להן תומכים אך במדה קטנה מ
ואף כי חבריהן וחסידיהן רבים היו בסוף המאה השתים־עש

תחלת המאה השלש-עשרה והזיקו אמנם להשפעת הכנסיה על
מין, אבל לא יכלו להרוס את בנין התורה התיאולוגית שבה
תה מוסדה שטתם הדתית.

ויכוחים בין יהודים ונוצרים היו שכיחים וגם חביבים בימי
אה השתים-עשרה, כי הם נתנו מקום להראות חריפות בפלפולים,
הוכחות שהיו היהודים מביאים למען הוכיח את צדקתם לא נשארו
י רושם על מתנגדיהם; אולם מובן הדבר, כי לעולם לא הסכים
ד משני הצדדים כי הצדק את מתנגדו, וכל אחד היה משתדל
גן על נקודת-השקפתו. אך ההשכלה הפילוסופית, הראציונאליזם
רבי, שלא בלי עזרת היהודים נודע להמערביים, יכול היה להרוס
אישיות הכנסיה, אלמלי היה בזה הפין הראציונאליסטים; אבל
ילוסופים היו אז בעצמם כהנים ומשרתי הכנסיה, והשתדלו אז
וכיח את אמתת השטה הדתית על-ידי ההשכלה או, למצער, לאחד
הדת וההשכלה. בכל-אופן השבו, כי המחשבה המדעית וההגיונית
נה מוכשרה וראויה להיות קנין העם.

אם כי הקיסר פרידריך השני התיחס באינדיפירינטיות גמורה
ל הדתות והאמונות, בכל-זאת שמר ואשר את חוקי הכנסיה
גע להכופרים והוציא לפעולה את דבר שרפת הכופרים. כמעט
ן זה היו גם מחשבות האפיפיור בוניפציה השמיני, ומי יודע
ה חברים לדעה היו לו בין ראשי הכנסיה. ועד כמה שיסוד אמונת
נשים האלה לא בא מרגש פנימי ואמונה שבלב, באותה מדה
תדלו לחזק את ממשלתם באש ובחרב, ויכלו להראות על
מת אינוקינטו השלישי, כי מעשיו היו לקו להם. תנועה יותר
וקה מאשר אצל הנוצרים הביאה הפילוסופיה בכנסית אצל היהודים.
ב בין חסידי ומתנגדי הרמב"ם ... הרמב"ם

ג.

לפי מצב הדברים באותו הזמן, לא נשקפה להכנסיה שו
סכנה מצד היהודים. ולפיכך כאשר החל אינוקינטו השלישי ללחו
מלחמתו עם הכופרים בפראנציה הדרומית, לא הטיף למסע-צל
נגד היהודים שם. כי בכל-זאת סבלו היהודים הרבה בשנת המלחמ
הזאת, הוא מובן. „שנת-יגון" קראו לאותה השנה (דתתקס"ט=1209)
כאשר לכדו נוסעי-הצלב הקנאים את העיר בדרש, לא רחמו על זקן ונער
מאמינים ובלתי-מאמינים אשר בין תושבי העיר נהרגו; ובין עשרי
אלף נהרגים באותה העיר היו גם מאתים יהודים. ובאספת הכנסי
שהיתה בזאת השנה באביניון צריכים היו כל הבישופים להתחיי
להשביע את הנוצרים היושבים בחוג גבולות „ממשלתם", כי ישמיד
את כל הכופרים, יענשו את המודרמים ולא יתנו להיהודים להיו
נושאי-משרות בממשלה ואצל אנשים פרטיים, וכי היהודים ל
יחזיקו משרתים נוצרים בתוך בתיהם, את הרבית שלקחו היהודי
מחוייבים הם להחזיר, בימי-הראשון ובימי-החג (לנוצרים) אין הרשו
להיהודים לעשות במלאכה; וגם אסרו אז על היהודים שבל יאכל
בשר בימי-התענית של הנוצרים. נקודת-הכובד בין ההחלטות הלל
היא ההחלטה להדיח את היהודים ממשרותיהם. את הגראף ראימונ
הששי, שנטה חסד להכופרים, הוכיח האפיפיור זה כבר על תת
משרות להיהודים, כי בזה הוא מגדף את הדת הנוצרית; ובכל-
זאת צריכה היתה הפקודה הזאת וכן הדרישה למלאותה להשנו
בהתעודות מימי המלחמה בהאלביגיינזים.

המנהג למסור משרות בממשלה ואצל האצילים הגבוהי
להיהודים, שהיה נוהג גם בארצות אחרות, הנהו מסמן את מצ
הדברים בדרום-פראנציה. נגד המנהג הזה לחמו עוד הכנסיות בימ
המרובינגים ואגובארד מליאון, ובכל-זאת נשאר בתקפו כל הזמן
כמו שאפשר להכיר מהמלחמה הקשה נגדו בימי המאה השתים-
עשרה. יהודי חכם אחד מצא בין כתבי תעודה עברית אחת, שבה
היו רשומים הרבה דברים השייכים להכהונה בארל; הוא מסר א
התעודה להארכיבישוף וזה מסרה ליהודים ולנוצרים שיתרגמו אות
לרומית; ככה מסופר ברשימת זכויות והכנסות הארכיבישוף שנתחבר

בשנות 1142—57 בערך על יסוד התעודה העברית. אך מפני היותו
עסק באיזו משרה באחוזות הכהונה יכול היה מחבר התעודה העברית
יוצאת לרשום את ההכנסות ונכסי הכהונה. בתעודה אחרת של הארצ-
בישוף מארל, שאיננה צעירה מהראשונה, נרשמים הכנסותיו במסים
ובמכסים, ואצל כל רשימה ורשימה נאמר גם הסכום השייך להארצ-
בישוף והסכום אשר על היהודי לקבל. לדברי כגנאון התעודה, יהודי
ומקבל־המכסים שמות נרדפים הם. מכל אניה לומבארדית שבאה
אל החוף קבל הארצבישוף עשרים סולידי, ליטרה אחת פלפלין
ומדה אחת אגוזים, והיהודי שלו קבל ארבעה סולידי, ליטרה אחת
פלפלין ומדה אחת אגוזים או שני דינרים; ביציאת אניה מן החוף
קבל הארצבישוף את החלק השלשה־עשר ממחיר הסחורה (5,42%),
והיהודי שלו את החלק התשיעי מן המכס. כל סנדלר היה מחויב
לתת להארצבישוף שני זוגות נעלים בכל שנה, ומחיר כל זוג
משלשה עד ארבעה דינרים; ואת החלק השלשה־עשר מזה קבל היהודי,
וכן הלאה. כנראה מזה, חשבו אז בארל, כי היהודים המקבלים
את המכס נושאים משרה על־פי משפט־גלוי. ביחוד אדות מכ-
הסנדלרים נאמר בפירוש, כי הוא שייך להארצבישוף ברשות
הממלכה ובהזכות שניתנה לו מאת הקיסר.

כדאי לשים לב לדבר הזה, כי מקבל המכס, זה היהודי של
הארצבישוף, היה כעין פקיד; במקום משכורת קבועה ובעד ההוצאות
שהיו לו במלאותו את חובות־משמרתו קבל חלק ידוע של ההכנסות;
באיטליה הנהג כבר, כי את המסים והמכסים היו נותנים בחכירה;
את הכנסות המס או המכס, וכן הזכות לאספם ולקבלם נמסרו לזמן
שנה אחת או יותר לחוכר אחד שעליו היה לשלם סכום ידוע
בזמנים קבועים מראש. החוכר היה מרויח את יתר ההכנסה על
סכום כסף החכירה, שהיה משלם. אפשר הדבר, שגם בדרום־פראנציה
עשו לפעמים היהודים עסקים כאלה; אבל בארל היו פקידי הארצ-
בישוף, ומעין מצב כזה היה גם ל„הבאיולים" היהודים אצל שאר
האצילים. הם היו ממלאים במקום אדונם תעודה של פקיד הממשלה;
ולפיכך יכול היה האדון ווילהלם (החמשי) ממונפיליה לכתוב בצואתו
(משנת 1121), כי יורשיו לא ימסרו „באיוליה" או אדנות בעיר
ליהודי או לסאראצינו. אדון אחר במונפיליה מודיע את חפצו האחרון

לפני מותו (משנת 1172): „אני דורש ומצוה, כי לעולם לא יהיה יהודי ל„באיולוס" במונפילייה או בקאסטיל די פלוד או במקום אחר הנמצא תחת רשותי". במקומות אחרים קרה לעתים תכופות את אשר נאסר בזה. ככה יהיע לנו על יסוד תעודות נאמנות, כי בשנת 1175 היה יהודי אחד, ושמו נתן, ה„באיולוס" של הגראף רוגר מבדרש; בשנת 1203 הניח יורשו של הגראף הזה בית אחד לשיבת בית-תפלה ומצוה לה„באיולוס" של העיר, כי בל יעשה רעה להנוצרים והיהודים ובל ידחה אותם מנכסיהם וחזקתם. היהודי שמואל ה„באיולוס והמזכיר" חתם את שמו אחרי שנה אחת על תעודה אחת של הגראף ראימונד רוג'י מבדרש ומתחייב לקיים את החלטת הבארונים והתושבים בעיר, שהחליטו באספתם הכללית אדות ענין-הכנסה של בישוף העיר.

חובות הבאיולים בדרום פראנציה אינם ידועים לנו היטב. חוכרי-מסים פשוטים לא היו, כמו שכבר בארנו, כי-אם היו מנהלי אחוזות אדוניהם והשתמשו בזכויות האחרונים לאסוף את ההכנסות ולמסרן לבעליהן או להוציאן על-פי פקודות הבעלים. אפשר לשער, כי לפעמים היו נותנים לאדוניהם סכומים ידועים מראש וקבלו אותם בחזרה מההכנסות. על-ידי מעשיהם אלו נעשו לצורך הכרחי לאדוניהם; כי אצילי דרום-פראנציה היו חיים חיי תענוגים, עושר ושובע, ולפיכך נזקקים היו לכסף רב, דבר שבעצמם לא יכלו השיגו. בדוארמנות, ששם שרו הטרובאדורים את שיריהם היו באים היהודים בעזרתו בעניני כספים.

המלחמה נגד הכופרים בדרום-פראנציה הביאה שנוי נמרץ במצב הארץ הזאת; היא נהיתה מעתה תלויה יותר בדעת המלך הפראנצי. הרבה שרים ובעלי-אחוזות נהרגו או גורשו ממקומות מושבותיהם ואדמתם עברה לידי המלך.

התאחדות ארץ פראנציה תחת ממשלה מרכזית הביאה אמנם טובה להתפתחות המדינה, אבל המחיר, שעל-ידו השיגו את ההתאחדות היה גבוה יותר מדאי. תחת עול ממשלת הזרים אבדה המדינה— דרום-פראנציה,— את תרבותה המקורית, שפקידי הממשלה והאינק-ביזיציה הקדושה הרסו אותה על-ידי מלחמתם הקשה והקנאית נגד הכופרים והמורדים. להתושבים היהודים בדרום-פראנציה היתה מלחמת

לבינגים הרבה יותר קשה מכל הרדיפות אחרות. אם בשנת 1217
דה אשת הגראף סימון ממונטפור על העדה העברית בטולוז,
בחר באחת משני אלה, את המות או את ההמרה, הלא בטלה
ר הגזרה על־פי פקודת הגראף עצמו. מקרים כאלו עברו; אבל
לם אבדו אז היהודים את החופש שהיה להם בארץ הזאת וביחס
חודים בצפון־פראנציה. טוב בערך היה המצב בפרובינציה, שמושלה—
ל מן אנזשו—לא התנהג אתם באופן יותר קשה מאשר את כל
שבי ממלכתו. אבל אלה שבאו תחת ממשלת המלך לודביג הקדוש
תו אלפונזה, החלו גם להרגיש את כל תוקף הגזרות שנגזרו
ידי האפיפיור אינוקנטו השלישי ואספת הכנסיה בלטרן.

ד.

האפיפיורים לא התענינו הרבה בימי המאה השלש־עשרה
צב היהודים. הונוריוס השלישי, יורש מקומו של אינוקנטו השלישי,
ב להובה לעצמו, להשגיח היטב על קיום גזרות אספת הכנסיה,
ל גם הרשה לפעמים דברים יוצאים מן הכלל. כי היה אפוא
ה־חסד אי־אפשר להגיד, כי הלא גם גריגור התשיעי, זה הקנאי
ול לממשלת הכהונה, עשה גם־כן לפעמים מעשים יוצאים מן
ל כאלה. למלכי פורטוגאל ואונגארן הרשה בפירוש, להשתמש
הודים במשרות פינאנסיות, בתור חוכרי־המכים, אבל לא בתור
דים. אופית היא למהלך־מחשבותיו של גריגור התשיעי תשובתו
השאלה, אם צריך למסור ילד בן ארבע שנים של יהודי מומר
בי או לאמו, שנשארה ביהדותה והיא מתחננת, כי ישאירו אצלה
ילדה עד שיגדל וידע בעצמו לבחור באיזה הדרך עליו ללכת.
עמים הומאניים לא שם האפיפיור לב, ויען כי באופן משפטי
אפשר היה להחליט דבר בשאלה זו, לפיכך חשב ומצא, כי
ם תוכל לחנך את ילדה ללא־דת אמתית והחליט „ביחוד בשביל
טירסי הדת הנוצרית“ למסור את הילד לאביו; ובכל־זאת חדש

ואשר גריגור התשיעי, כמו הונוריוס השלישי, את מכתב־החסו
העתיק, שניתן ליהודים והיה למגן להם מפני רדיפות שונות.

הנהגת האפיפיורים עם היהודים היתה על־פי־הרוב ההליכ
בשביל־הממוצע, שממנו לא סרו כל האפיפיורים, למרות ההבד
בהשקפותיהם הפרטיות. גריגורי התשיעי נטה יותר למדת־הדין,
ואינוקינטיוס הרביעי התנהג יותר במדת־הרחמים. אמנם תכף אחרי
שעלה על כסא ממשלתו הרשה מאת מלך פראנציה לקיים את
הרגשתו מכבר ולשרוף את ספרי התלמוד; אבל אחרי־כן הסכים,
שיבקרו את גזר־הדין על ספרי היהודים, ולא הוא האשם בזה, אם
גם הוציא בית־המשפט החדש את דינם לשרפה. נגד רדיפות ועלילות
שונות הגין על היהודים בכל תוקף גדולתו; ובכל־זאת הרשה
לדארכיבישוף מווין, לגרש את היהודים מעירו. אפשר לשער, כי
האפיפיור הזה בהיותו נזקק מאד לכסף במלחמתו הכבדה עם המלך
פרידריך השני, היה מוכרח להשתמש בעזרת היהודים, אפשר שזה
גרם לפקודתו (משנת 1247) אל הגראף משאמפאניה, כי יצוה
להנוצרים אשר בגבולות ממשלתו, כי ישלמו את חובותיהם להיהודים.
כי אם לא יקבלו אלה את כספם, מאין יקחו לתת הלואות חדשות.
אינוקינטיוס הרביעי מת בניאפול אחרי שנצח את המלך; לא עבר
עוד שני חדשים ויורש־כסאו, אלכסנדר הרביעי, נתן לשתי חברות
מסחריות יהודיות, שחבריהן מביאים לדבריו בסחורותיהם תועלת
בשביל אוצר חצר־האפיפיור, מכתבי־חסות, שעל־פיהם הפשים הם
בממלכת האפיפיור ובסיציליה מכל מיני מכסים ומסים. בכל אופן
אין להחליט דבר על־פי הודיעות המעטות, כי לעשירי היהודים היתה
השפעה בחצר־האפיפיור.

מעשי אלמות נגד היהודים היו למרות הפריבילגיות הישנות
שגם אינוקינטי הרביעי אשר אותן. ולפיכך היה היתה בקשת יהודי
אשכנז, כי יצוה להבישופים, שבל יתנו לרדוף את היהודים ולהכותם
באשר הישרים ומאשימים אותם בעלילת־דם הבזויה. המכתב הזה
ששלח ארצה אשכנז מבאר לנו את השקפותיו. בתור איטלקי מלידה
לא האמין באמונת שוא ותפל; הוא הבין היטב, כי יסוד כל
אשמות כאלה הנהו רמאות פשוטה, וסגנון מכתבו הנכתב מוכיח
בעצם על מדת ישרו. אולם עוד לפני עשר שנה ויותר מזה, אשר

כבר המלך פרידריך השני את עלילת־הדם, אחרי שבמקרה אחד הוכיח בית־המשפט של הנסיכים שלהעלילה הזאת אין כל יסוד. שום אפיפיור לפניו לא התענין עוד בהעלילה הזאת ואינוקינטיו הרביעי לא מצא לאפשר לחזק את רגשי הדת בעזרת עלילות נמבזות כאלו.

במחצה השניה של המאה השלש־עשרה ישבו אנשים רבים על כסא „האב הקדוש", האחד אחר השני, ולכלם לא נזדמן המקרה להתענין בשאלת היהודים, ומהנהגותיהם הכלליות אי־אפשר להחליט דבר ברור אדות יחוסם לשאלה הזאת. אפשר לשער, כי ביחוד היו האפיפיורים הקנאים שמוצאם מפראנציה מלאים שנאה ליהודים; אבל אך מקלימנס הרביעי (בשנות 1265—68) ישנם מכתבים הכתובים בנגון קשה; האפיפיור האיטלקי גריגור העשירי (בשנות 1272—76) פקד בפירוש להאינקביזיציה לענוש את המומרים, המקיימים את מצות היהדות, כמו את הכופרים. ניקולאוס השלישי (בשנות 80—1277) חפץ להביא סדרים בעניני המיסיון בין היהודים. ו„האחים" הדומיניקאנים והפראנציסקאנים ידרשו דרשות ברבים והיהודים יהיו מחויבים לבוא לשמוע את דרשותיהם. ולבלי להפסיק את התעמולה, עד אשר ישכילו להבין את היהודים ויביאום בברית הדת הנוצרית. וכאשר צריך היה ראש הנזירים הדומיניקאנים להתפשר עם היהודים בדבר החובות שהיתה האחוה חייבת להם, אמר להם בתוך יתר דבריו, כי להאבון לבו לא מלא עד עתה כיאות את פקודת האפיפיור בדבר הדרשות להסית את היהודים להמרה; אבל אם לא יתפשרו אתו היהודים בדבר החובות, יהיה מוכרח למלאות את צו האפיפיור בקנאה יתרה.

הונוריוס הרביעי (בשנות 1285—87), שבכלל לא היה קנאי, כתב מכתב מלא תמרורים להבישופים באנגליה, כי הם מזיקים להדת, יען כי הם רואים און, שהיהודים והנוצרים באים במגע־ומשא תמידי ואינם מוחים ומורישים מהם, כי מעתה ישימו לב יותר לחובותיהם בתור רועי הדת. ניקולאוס הרביעי (בשנות 92—1288) צוה גם הוא להאינקביזיציה, שתרדוף באף את המומרים השבים אל היהדות, ובכל־זאת הגין על היהודים נגד רדיפות בלתי־צודקות ברומי. אדות יחס האפיפיור בוניפאציו השמיני אל היהודים

אי־אפשר לדעת דבר בתור; כי גזר־דינו אדות בנין בית־כנסת אחד בוויטצלאר המזיק לבית־המסגד שם, איננו מוכיח כלום, כי בתור שומר החוקים הקאנוניים עליו היה לשפוט ככה ולדגן על אינטריסי בית־המסגד הנוצרי. בכלל היו נעשים דברים כאלה על־ידי הכהונה המקומית, ואך במקרים מיוחדים הביאו אותם לפני כסא משפט האפיפיור. האפיפיורים, ביחוד בהמחצה השניה של המאה השליש־עשרה, היו עסוקים וטרודים בעניני הממלכה, וקשה היה להם להתענין גם בשאלת היהודים. ולא כל מכתב שנשלח מטעם האפיפיור מוכיח את השקפתו הפרטית של ראש הדת הנוצרית באותו זמן; כי בכלל היו כבר מנהגים קבועים אצל הכהונה־הראשית ברומי בנוגע להיהודים ולפי צורך הזמן התנהגו במדה של חסד או של דין. יותר נכבדים הם דיני המשפטים שיסודם ברעיונות אינוקינטו השלישי, שעל־פי ההשקפה הראשונה המה תוצאות החוקים העתיקים, אבל באמת הביאו שנוי גמור ביחס הממלכה והחברה אל היהודים.

ח.

אינוקינטו השלישי במכתבו להארצבישוף מסין והבישוף מפאריז, שנתקבל בתור הלכה למעשה בהחוקים הקאנוניים, הורה: היהודים חטאו ונענשו בעבדות עולמית, כי הם צלבו את המשיח, שעוד הנביאים הודיעו את ביאתו לשחרר את עם ישראל. אמנם הנוצרים מקבלים אותם באהבה וסובלים את אלה, שגם הסאראצינים, שבעצמם הם בלתי־מאמינים, גרשו אתם בעד אי־אמונתם; אבל בעד זה אין להיהודים להיות כפויי טובה להנוצרים, שקבלו אותם ברחמים ולשלם להנוצרים בחרפות תחת חסד, בבוז תחת החבה שהראו להם, כמו שעושה העכבר לבעליו המקבלו באמתחתו, והנחש — בחיק אדונו. אחרי־כן מדגיש האפיפיור, שהיהודים נתקבלו על־ידי הנסיכים בארצותיהם אך יען כי רחמו עליהם, ולמוף המה עוברים על פקודות שונות. עתה באה רשימת העוונות והפשעים.

המלה „עבדות" שאינוקנטו השלישי השתמש בה לעתים
תכופות במכתביו היתה אולי אך מובנה בתוך מושל, בשים לב
אל עבדות החוק, שהנוצרים נשתחררו ממנה ואל הסרון עמידה
נפשית פוליטית לעם ישראל בגלות. אבל בדמלה הזאת היה גם
ערך מהובה למצב המשפטי של המדינה והמפלגות באותו הזמן.
היהודים היו עבדי הנסיכים, שבארצותיהם הם גרים. אבל מזה אננו
משמע, כי היהודים הנם נכנעים ומצווים לשמוע לפקודות הנסיכים,
כמו כל התושבים. אפשר גם לבאר, כי הם עבדים ממש, שהם
עצמם ונכסיהם שייכים להנסיכים. יש לשער, כי בכונה מיוחדה,
כמו שהונהג אצל הכהונה הרומאית, השתמש במלה כזאת שאפשר
לתת לה ביאורים שונים. ולהמלה הזאת היה אחרי־כן ערך נכבד
מאד: הנסיכים השתמשו בה לתועלת פינאנסית, ודרשני חוקי הכנסיה
הוכיחו בה את שטותיהם.

המסקנות של הפרינציפ הזה, שאינוקנטי השלישי אך העיר
עליו, הוציא כבר התיאולוג הגדול של המאה השליש־עשרה, טומאש
די אקווינה, שבגדולתו הכירו כל ארצות המערב. איטלקי מלידה,
חבר להאחוה של הדומיניקאנים לא היה טומאש שונא קנאי להיהודים,
כמו ילידי ארץ צפון־פראנציה. מבטאים שיוכיחו את שנאתו להבלתי־
מאמינים אינם נמסרים אחרינו; אמנם כותב־תולדותיו יודע לספר,
איך עלה בידו להביא בדת הנוצרית שני יהודים למדנים ועשירים,
שלא באונס, כי־אם בכח הוכחותיו ובכח תפלתו הרבה. מענין גם
המצב החיצוני שהביא לידי טומאש את „המצוה" הזאת, המראה לנו
לדעת את תנאי חיי היהודים באיטליה אז: טומאש בקר אז את
הקארדינאל ריכארד, ושני היהודים האלה באו הנה, כמו בכל
שנה, בחג־הלידה, לשמש את הקארדינאל, וזה השתמש עתה בהמקרה
הזה בכדי לראות בחזון של ויכוח דתי בין האמונה ואי־האמונה.

בספרו הראשי Summa theologie השתדל טומאש לסדר
להוכיח באופן הגיוני את כל תורת הכנסיה. ובאופן כזה עליו
לדבר גם אודות יחס הכנסיה להיהודים. נקודת השקפתו איננה קצונית.
מתנגד הוא לדמרה באונס ומציע אך את ההסתה. היהודים צריכים
לחיות במנהגיהם, שמהם יצאה בזמנה האמת של הדת הנוצרית.

יען כי ערך מיוחד יש לזה, כי אפשר להוכיח להשונאים את האמונה הלהראיתה בתמונות חיות. טומאש חושב אפוא למועיל, להבנה ספורי כתבי־הקדש, אם הנוצרים רואים תמיד בעיניהם את בני עם ישראל. בלתי־מאמינים אחרים, שמנהגיהם הדתיים אינם מביאים אותה התועלת, צריך אך לסבול, כי באופן אחר אפשר לבוא לידי ריבות ומלחמות העלולות לגרור צרות אחרידן. האינטירים הזה של הכנסיה היה תמיד לעיניה ביחוד אל בעלי הדתות האחרות. אי־הסבלנות היתה הפרינציפ היותר נכבד, אבל יש גם פרטים יוצאים מן הכלל. אין לתת הרשות לבלתי־מאמינים שימשלו בהמאמינים; אבל אם יש כבר הממשלה בידיהם אין לקחתה מהם, לבלי להביא לידי ריבות ומלחמות. למען המאמינים הנמצאים בהממשלה המדינית של הכנסיה, חקקה הכנסיה, כי העבדים שהיו לנוצרים והנמצאים ברשות היהודים, יוצאים לחפשי. את הדבר הזה יכלה הכנסיה לצוות גם להבלתי־מאמינים, שאינם נמצאים ברשותה המדינית; היא לא עשתה את הדבר הזה, כי לא חפצה בריב וביסורים הכרוכים בו.

נושך־הנשך, הלואת כסף בנשך, היה איסור חמור; אבל על השאלה, אם אפשר ללוות כסף בנשך השיב טומאש בחיוב. אין להסית איש, כי יתן את כספו בנשך; אבל מזה העושה כבר מעשים כאלה, ונותן את כספו בנשך, אפשר לקבלו, אם יש צורך בזה. איסור הנשך התנגד לצרכי החיים האיקונומיים; ולפיכך מוכרח היה ההגיון הישר להכנע, והרשה דבר כזה, העלול באמת להפריע הרבה לעסקי הנשך. בכלל לא פחד טומאש מפני ההפכים המרובים בתורת הכנסיה. החוק הקאנוני אדות עבדי היהודים שבאו בברית הנוצריות הלא יש בו בלי ספק מעין גזל קנין אחר; אבל הכנסיה איננה עושה און בזה, יען כי היהודים עצמם הם עבדי הכנסיה, ולכן הרשות להאחרונה לעשות בנכסיהם כטוב בעיניה, כמו שהזכות לנסיכי המדינה לצוות על תושבי ארצותיהם ולהטיל עליהם חובות שונות. ובכל־זאת מחליט טומאש, שהיהודים הם גם עבדי הנסיכים והמלכים. כיצד הוא היחס שבין הכנסיה והנסיכים בנוגע לאדנותם על היהודים, — דבר זה אין טומאש מבאר; אבל את שטתו בדבר עבדות היהודים הוא מבאר בכל מסקנותיה הקיצוניות במכתב אחד להדוכסית מברבן, שיש לו ערך חשוב מאד, לא מפני שהיתה

מטרה יתועד בזה — בברבן היה מעט מאד מספר היהודים—אלא
יא מבאר לנו את היחס המשפטי להיהודים בארצות המערב בכלל.
מתחלת המאה השלש-עשרה נהיתה השטה הזאת לכללית ועל-
ה גזלו וחמסו את היהודים בלי הפסק. אותו החזיון המוזר, כי
סיכים הרשו להיהודים לקחת נשך ותרבית ולהתעשר מהר, ואחרי-
מצצו אותם, יסודו בתורת הכנסיה, שלא טומאש היה מחברה,
לא הוא השתדל לבססה באופן מוסרי ומשפטי.

הדוכסית מברבן הציעה לפני התיאולוג הגדול שאלות אחדות,
וא השיב עליהן במכתב מיוחד. כנראה, הציק לה מוסר-כליות
-דבר הכנסות שונות, שהכניסה לעצמה שלא-כדין, וחפצה לדעת
ם באמת אשמה וחטאה. היא מבקשת לבאר לה, אם יש לה
ישות להעמיס על תושבי-ממלכתה עול מסים; אם רשאית היא
מכור את משרות הפקידים או כי צריכה היא למסרן לאחד הנותן
מים ככף למפריע על חשבון ההכנסות שהמשרות מביאות לארץ;
ך צריך להתנהג בדבר הכספים שלקחו הפקידים מהתושבים שלא-
ין. רוב השאלות הן אודות היהודים. השאלה האחרונה היתה, אם
ו להכריח את היהודים, כי ישימו אות-הקלון על בגדיהם, והתשובה
השאלה הזאת הלא היא ברורה על-פי דברי החלטת הכנסיה בלטרן.
תר נכבדה היא השאלה שלפניה, אם יש להדוכסית רשות לדרוש
את היהודים מס מיוחד.

תשובת השאלה הזאת צריכה היתה לביאור רחב. היהודים הם,
אמור בחוק, כך מבאר טומאש די אקוינה, בשביל עונותיהם
בדי עולם להנסיכים המושלים; לפיכך יש הרשות למושל הארץ
קחת מהם את קניניהם ונכסיהם, אך בתנאי, שבל יקח מהם את
אמצעים הנחוצים להם לפרנסתם. מהלך מחשבותיו מובן מאליו.
ומאש חשב את היהודים לעבדים במלוא מובן המלה ומחליט
ונגע להם את החוק הידוע, כי מה שקנה עבד קנה רבו. אבל
החוק הזה מתנגדת הפריביליגיות שנתן להם האפיפיור; ולכן הוא
וסיף ואומר: יען כי חברי הכנסיה מחויבים להתנהג במדת הרחמים
ם נגד בעלי דתות אחרות, וגם השליח אמר, שבל ירדפו את היהודים,
כן אין להחיש מהם מסים חדשים, שעוד לא שלמו אותם עד
ה; כי דבר בלתי-רגיל עלול להעלות את חמת האנשים. הסופא

הפסקא מבטל אפוא את הדברים שנאמרו ברישא. באמת יש הרש
להנסיכים לקחת מאת היהודים את כל נכסיהם, אבל צריכים ז
להסתפק בהמסים שהונהגו מכבר. ההירצוגית יכולה, ככה פו
טומאש, לחדש מאת היהודים מסים, אבל אך באותה מדה, כו
שעשו הנסיכים לפניה. אבל דברי אלה לא אמר עוד את המל
האחרונה בשאלה זו.

כי השאלה הזאת היתה מסובכה בשאלה אחרת, שבדבר
אלה לא שם עוד אליה לב. כל הכסף והנכסים הנמצאים ברשו
היהודים, הנם לדעת ההירצוגית פרי הנשך, ואם היא משימה עליה
מסים, אז הלא גם המסים האלה הנם פרי הנשך, כלומר, כסן
הבא באיסור ושצריך להחזירו לבעליו הראשון; הלא זאת אומרת
כי אין רשות להשתמש בכספים כאלו. את הרעיון הזה, שעל-פ
חוקי הכנסיה הנהו אמת ונכון מאד, משתדל טומאש לבטל ולהחליש
אם היהודים קבלו נשך מאתה או מאחד מהנסיכים שהיו לפניה
עליה להחזיר מהם בחזרה; את הכסף הבא מהנשך שלקחו היהודי
מאחרים, צריך להחזיר לבעליו, אבל אך בתנאי, אם אפשר לדע
בבירור את אלה האנשים, שמהם לקחו היהודים את הנשך, ואם אי
אפשר לדעת מי ומי המה האנשים האלה, נחוץ להשתמש בהכס
הזה לצרכי קדושה על-פי חוות דעת הכהונה המקומית, או בשבי
צרכים כלליים של המדינה. סוף כל הדברים האלו הוא, כי אפש
להטיל על היהודים עול של מסים. ואם כי נכסיהם הם באמת לא
שלהם, כי-אם שייכים הם להלוים ששלמו רבית, בכל-זאת יש הרשו
להנסיכים והמושלים לשים עליהם עונש כסף בעד חטאותיהם ודוק
עונש יותר גדול מהנהוג; יש להמושלים הרשות לקבל מהם מתנו
וגם מסים רבים, אם אך ישתמשו בהכסף הזה לצרכי הכנסיה וכדומה

על יתר השאלות של ההירצוגית משיב טומאש על-פי אלה
היסודות המבוארים בזה. כי אפשר הדבר, שיהיו להיהודים נכסי
שלא מהנשך, — לכך לא הושם לב. באופן כזה יכולה ההירצוגי
לקבל לעצמה מה שתקבל מאת היהודים. אבל, הושב טומאש, כ
יותר טוב היה, לוא השתדלו המושלים, כי היהודים יחיו מיגיע
כפיהם, כמו שעושים באיטליה, ושלא יתעשרו מעסקי נשך ותרבית

את המסקנה ההגיונית, כי באופן כזה יש הרשות להרויח מהם אך את המסים שהונהגו זה כבר, איננו מביא טומאש בזה; אבל הוא מביע את הרעיון, כי דבר עסק היהודים בנשך, ממעט את הכנסות המושלים, כי עלידם להוציאן אך על דברים מיוחדים. אם איזה מושל מרשה לכל תושבי ממשלתו לעסוק אך בגזל וחמס, אז מחויב הוא להחזיר את כל אשר הוא מקבל מתושבי-ממלכתו להגזולים והשדודים, ובאופן כזה הנהו בעצמו החייב, אם לא תהיינה לו שום הכנסות.

אמנם דברי טומאש די אקווינה ששלח להדוכסית מברבן היו אך רעיונות עיוניים; אבל חוקי הכנסיה, המבוארים על-ידי ביאורי התיאולוג הגוזר השפיעו הרבה לא רק על מחשבות בני-הדור, כי-אם גם על מעשיהם. היהודים דמה עבדי הנסיכים, וקניניהם באו להם בנשך ותרבית; ויש אפוא הרשות להנסיכים לעשות בהם כטוב בעיניהם. יסודות כאלו היו צריכים להשפיע הרבה על מצב היהודים בפראנציה, אנגליה ואשכנז במשך המאה השלש-עשרה ואחריה.

היהודים באנגליה.

א.

בבריתות יתרה ובזמן יותר קדום נראו באנגליה התוצאות המעציבות, להיהודים בפרט ולכל התושבים בכלל, של האישור שניתן להכנסיה לגזול את רכוש היהודים על-פי חפץ הפרטי של הנסיכים; כי העיקר לא היה בזה, שעסקי הכספים של היהודים כשהם לעצמם רעים וחטאים הם. בההכרה האיקונומי, שיש בהלואות-כספים ברבית, שבהן עסקו היהודים, אין מכחיש גם טומאש די אקווימה, אף כי הוא חושב את העסק הזה לאי-מוסרי. להביא סדרים נכונים ונחוצים בעסקי הקרידיט, — בעד זה הפריעה התיאוריה המוסרית הקצונית, שאסרה לקחת רבית, אבל היא התירה לתת אותה במקרים הכרחיים. במקומות של המסחר-הגדול, נמצאו תמיד סכומי כסף גדולים שאפשר היה לתתם במסחרים כאלה, שאיננו חל עליהם האיסור של רבית קצוצה; אבל באותם המקומות שתושביהם עסקו ביחוד בעבודה קרקעית, היה קשה לנהל את המשק בסדרים נכונים מפני חסרון כסף מהזמן והתפתחות החיים, שלא נתנו עוד להסתפק אך בגידולי ופרי הקרקע והעבודה העצמית. וכאשר לא היה הכסף הנחוץ למשק הקרקע, מוכרחים היו לפנות אל המלוה ברבית, והוא, בהיות לו היכולת לתת רק כספו שלו בנשך, כי לקבל כסף זרים בהעסק קשה היה להשיג מטעם האיסור הנזכר, וגם מפני שרחפה תמיד סכנת חרם-רכושו על ראשו, מוכרח היה לדרוש רבית גדולה.

האנגלים של ימי-הבינים לא היו עם-המסחר. הכשרון למסחר של האנגלו-זאקסים, שכל-כך מרבים לדבר אודותיו, לא היה בכלל בטבע גזעם, אך במשך הזמן וההתפתחות, אחרי שהשליכו מעליהם את האידיאליזם המדומה של החוקים הקאנוניים, שקרוביהם האשכנזים

חזו בהם בכל תוקף, אם כי לחמו נגד האפיפיוריות, נתפתח צלם גם המסחר. לפני התחלת העת החדשה, היה ערכה האיקונומי ל אנגליה אך בהמשק הקרקעי שלה, וחלוף הפירות היה נעשה לרוב ל-ידי זרים. אמנם עם האנגלי בהיותו יושב על חוף הים עסק ם בעניני מסחר ונסיעות בים; תושבי החוף יסדו חברות מסחריות; נדון היתה עיר מסחרית גדולה עוד טרם באו הנורמאנים (בשנת 10) וכבשוה; אבל המקרה הגדול שבו החלה תקופה חדשה התולדה' של אנגליה מובן אך על-ידי היותה ארץ שרוב תושביה מיקים בעבודה הקרקעית. ווילהלם הראשון, הלוכד, לקח ביחד ם כתר מלכותו גם את כל אדמת האי ברשותו. את האחוזות ותר טובות בהארץ חלק בין האבירים הנאמנים אתו ושבעזרתם בד את הארץ, ואלה נשבעו לו, כי יהיו נאמנים לו וישמרו ת מצוותיו. והאנגלו-זאקסים, התושבים העיקריים, הרגישו היטב ת עול הזרים; שפת הפראנצים ומנהגיהם החלו למשול בארץ ותר ממאה שנה עברו עד אשר נתבטל ההבדל בין הלוכדים נלכדים.

ביחד עם הנורמאנים באו גם יהודים לאנגליה. אמנם לא ת היתה הפעם הראשונה, שדרכו רגלי היהודים על אדמת האי; בל אין הוכחות נאמנות, שגם קודם לזה התישבו ישיבת קבע בארץ. טי התנאים של התישבותם בארץ אינם ידועים לנו. בכל-אופן ה, רובם מפראנציה; אבל גם יהודי אשכנז, מארץ הריין, באו רי-כן ביחוסים קרובים עם אחיהם באנגליה. אפשר שהיחס המסחרי ם העיר קילן גרם לנדידת יהודים מאשכנז לאנגליה; אבל להוכיח ת הדבר הזה אי-אפשר. בכלל מחליטים, כי יהודי אנגליה לא סקו במסחר; אמנם אין גם הוכחות ברורות, שעסקו בעבודת קרקע, אבל באופן קשה היה להם למצוא את פרנסתם. רבי בנימין קינטריבורי אסר לקנות חלב נכרי, אם לא עמד יהודי בעת שהחליבו ת הפרה, גם אם לא נמצאו בהמות טמאות בהעדר. החוק הזה עיד אפוא, כי היו ליהודים בהמות ועם זה גם מקומות למקנה. בל הם השתדלו להיות בלי קרקע במובן יותר רחב, ודוקא כף אחרי שהתישבו בארץ.

בהספר הקרקעי של אנגליה, שנתחבר על-פי פקודת ווילהלם
הלוכד, נרשם איש אחד, ומנשה שמו, שהיתה לו אחוזת אדמה
בבליציסטונה (שתים וחצי הופות אנגליות) שקנה אותה בלי רשות
של המלך. וכנראה, מנשה זה עצמו היה גם בעל-הקרקע בשטיפיל-
ברידוש, שנמסרה להבישוף מהרוזט בפקודת ווילהלם, בן המלך.
לבנו של מנשה היתה אחוזת קרקע בעיר אוקספורד. אם מנשה
זה היה יהודי, לא נאמר בפירוש; אבל מלבד שמו, מעידות על
יהדותו גם הוכחות אחרות. לא כי אסור היה להיהודים לקנות
אדמה באנגליה. המלך ריכארד הראשון, אשר בשנת 1190 מסר לרבי
יצחק בן רבי יוסי ולבניו את האחוזות וזכויותיהן, שהיו להם
עוד בימי אביו היינריך השני, ואלו הן: האם, שניתנה להם במתנה
בעד פעולותיהם הטובות להממלכה ותורוק, שקנה אותה רבי יצחק
מאת הגראף מפירס. אהרן החזיק בשנת 1166 חצי אחוזת-מס השייכה
לאיארל סימון מדורטפורד, יהודי שני החזיק שלשת רבעי אחוזת-
מס בפיטלקיים. אפשר, שרק לעתים רחוקות החזיקו היהודים אחוזת-
מס, כי הכנסיה אסרה זה בפירוש; אבל שום חוק לא הפריע בעדם
לקנות להם בתים ואדמה בתוך העיר. לפני שנת 1152 החכירו
הנזירים של בית-המסגד ס.-פאול בלונדון את כל האדמה שהיתה
עד עתה בידי אלריקוס פרולה להיהודי אברהם בן שמעון לצמיתות.
ליודאן מאיפלאי ולאשתו היתה (לפני שנת 1200) אדמה ברובע היהודים
אשר באוקספורד, שהיהודים משה מבריסטול ודיאודטוס חכרו אותה
במחיר ארבעים דינר. אחרי-כן אמנם הונהג, כי כאשר נתנו לאיש
אדמה במתנה התנה אתו בפירוש, כי אין רשות למקבלה למסרה
ליהודים או להכהונה, כי באופן כזה אבד המקבל את זכותו עליה.

היהודים וכל נכסיהם היו שייכים להמלך. כי החוק המשפטי
הזה היה בתקפו עוד בימי האנגלו-זאקסים, קשה לשער. אלה החוקים
המיוחסים לאיהוארד המתודה, שבהם נמצא בפעם הראשונה גם
החוק הזה, נתחברו ברבע השני של המאה השתים-עשרה בערך,
ואינם מוכיחים אפוא, כי חסות המלך שנעשתה כדוגמת ארצות
אירופה, ושכחה היה יפה לכל יהודי אנגליה, נתחברו לפני ממלכת
הנורמאנים בארץ, שאז החלו היהודים להתישב ולהתאזרח בארץ.

יינריך הראשון (בשנות 1110—35) מיחסים את הפריבילגיה, שריכארד
אשון אשר אותה בשנת 1190 בשביל יצחק ובניו ובני משפחתו,
ואן קים אותה בשנת 1201 בשביל כל יהודי נורמאנדיה, והיא
זה בהרבה פרטים למכתבי-החסות בפראנציה ובאשכנז. המלך
שה להם להתישב בארץ, מקים את קניני אחוזותיהם ומחוקק
קים מיוחדים בדבר דינים ומשפטים בין יהודים ונוצרים. כי
ודים שבאו להתישב הנה, זרים היו — בנורמאנדיה התישבו, כנראה,
כבר — לא נאמר ולא היה לזה שום ערך. יסוד זכויות המיוחדות
יהודים הנהו בחסות-המלך. נכסי היהודים אינם עוברים, כמו
ל זרים, בירושה אל המלך, כי-אם ליורשיהם הטבעיים. המנהג
ע, לבלי קבור את המת עד אשר הביאו פדיים בעקבו נתבטל
ודי פריבילגיה של המלך. בתור שייכים להמלך, ולא בתור
דים זרים שקבלו זכויות מיוחדות, היתה להיהודים הרשות לא
לעבור בכל ארץ אנגליה ונורמאנדיה, כי-אם גם חפשים היו
ל מיני מס ומכס בעדם ובעד סחורתם.

כמו כל הזרים, שבאו עם הלוכד לאנגליה, היו גם היהודים
ורחי הארץ, אם כי בשם-משפטי מיוחד. בארץ כזו שאף עריצות
משלה לא נתנה להנלכדים להתקומם, היה מכתב-חסות של המלך
ותי בשביל המותרים הנוסעים, ובכל-אופן הסכים ווילהלם הראשון,
ד יותר בנו שירש את כסאו, ברצון לקחת את המותרים היהודים
ת חסותו. נפלא הדבר, כי עוד טרם עלה על כסא מלכותו, נתן
להלם השני למנשה אחוזת-אדמה שנלקחה מאת הכהונה. אדות
כפירה" של המלך, מספרים הכרוניקאים-הכהנים של אותו הזמן
רים נוראים. יהודי צעיר, ככה מסופר, הכיר על-פי נס מן השמים
ת הדת הנוצרית והיה לנוצרי; הדבר האדיב את לב אביו,
ך זה אל המלך והבטיח לתת לו ששים מארק כסף אם ישיב
את בנו. המלך קרא אליו את המומר וצוה עליו, כי אם היה
צרי בלי רשות הוריו, עליו לשוב ליהדותו. והנה מהלל ומשבח
וניקאי את קשה-ערפו של הנער, כי העיז בפני המלך ולא
ע למצותו, ואביו היה בכל-זאת מחויב לשלם להמלך, למצער,
דצי הסכום שהבטיח; אבל הכרוניקאי איננו מספר, כי המרת
ים שלא הגיעו עוד לבגרות אסורה היתה. הרון אפס של הכהנים

עלה מאד, כאשר הזמין ווילהלם השני את היהודים לונדונה להתוכ
עם הבישופים ואמר, אם היהודים יוכיחו בהוכחות ברורות את אמת
דתם, אז יבוא גם הוא בברית אמונת היהדות. איך נגמר הויכו
הדתי הזה, אין לדעת בבירור; בכל אופן לא ראו היהודים א
עצמם כמנוצחים.

אדות היינריך הראשון, יורש העצר של ווילהלם השני, א
מספרים דברים כאלה; אבל באופן ברור ביותר ידועות לנו הסבו
שהביאו לכך, כי יקח את היהודים תחת חסותו, מדברי התעודו
העתיקות של אוצר הממלכה שבזמננו. רובי גוטסצי ויהודים אחרי
ברשימת הדכנסות, צריכים לשלם עשרה מארק כסף בעד עזר
של המלך לקבלת החוב מהגראף רנולף. אברהם והוזליולט של
מארק זהב בשביל שאוסבירט מלאיצסטר ישלם את חובותיו. ר
כארה, בנו של גילברט, חייב מאתים מארק כסף בעד העזר שעז
לו המלך נגד היהודים בדבר חובותיו. הכנסות כאלו מרובות בספ
התעודות. היהודים עסקו בהלואות כסף מתחלת ביאתם לאנגליה; ה
נתנו הלוואות לדאצילים והכהנים לא בעבוט, כי-אם אך בשט
חתום בידי הלוה, ואם זה האחרון לא חפץ לשלם, נתנו חלק הסכו
להמלך למען שיעזור להם לקבל את יתר החוב. ומאידך גיס
השתמשו בהעזור הזה גם הלוים, כי נתנו סכום ידוע לאוצר הממלכ
והמלך פטר אותם משלם את חובותיהם. היהודים וכל נכסיהם שייכי
להמלך, ובחפצו תלוי הדבר, אם יקבלו היהודים שלו את כספ
כספו או לא; ככה נאמר בחוקים המיוחסים לאידוארד. בכל מק
ומקרה צריך היה לקנות עזרת המלך, ומזה הרויח הרבה או
הממלכה. עסקי הכספים של היהודים נעשו מתחלתם למקור הכנ
של הממלכה.

הדבר, כי על-פי זכות הפריבילגיה היו היהודים חפשים ב
ארץ אנגליה מכל מיני מסים ומכסים, לא נעשה בשביל לעז
להתפתחות המסחר. אמנם בשום מקום לא נאמר, כי אסור להיהוד
לעסוק במסחר; אבל הפרטים המיוחדים, הנמצאים במכתבי-החס
האשכנזים, חסרים בהפריבילגיה האנגלית; אך לקנות מה שמציע
לפניהם יש להם רשות, מלבד תפצי בית-התפלה הנוצרים ומלבוש
מלוכלכים בדם. עסק המכירה היה נעשה, כנראה, על-פי החו

הכללים של סחר-השוק והגילדיה. קשה לשער, כי עסקו אז היהודים הרבה במסחר, כי באופן אחר קשה להבין מדוע לא נתן להם את אותו הרשיון שבחפץ-לב היה המלך נותן אותו להסוחרים הנכרים. אמנם לא כל היהודים עסקו בהלואת כסף. המלך יוהאן לקח (בשנת 1199) את צורף היהודי ליאו, שעבד בשבילו, תחת הגנתו המיוחדה. אודות מסחר היהודים בתבואה ידוע לנו מקרה אחד. אבל מובן הדבר, כי אין לדעת בבירור אם אותו המקל בעל עשרים ושנים הספירים, שנמצא באוצר המלך ושהיה שייך להיהודי שמעון, נקנה או התגלגל הלום באופן אחר. מכירת המשכנות שלא נפדו היתה כעין מסחר. בשנת 1181 הוצאה פקודה, כי אין להיהודים להחזיק אצלם כלי-זין ושריונות, וצריכים הם למכרם. בכל-אופן למען דעת את ערך ומחיר כל חפץ וחפץ שהובא כתור ערבון על ההלואה, נחוצה היתה גם ידיעה במסחר ובהנהגות השונות, ולפיכך אי-אפשר הדבר, שאף העסק בהכסף המזומן היה הנכבד שבעסקיהם; אבל בענפי המסחר היותר נכבדים באנגליה, בהאיקס-פורט של צמר ובהאימפורט של יין פראנצי לא היה להיהודים שום חלק. החוקים והפריבילגיות מדברים אך על-אודות עסקי ההלואות; התעודות והרשימות שהגיעו לידינו במספר רב עוד מימי המאה השתים-עשרה, מדברות אך אודות מלוים ולוים.

והיקא אותו החסרון של כל מיני עסקים אחרים, מעורר את השאלה, אם אפשר להאמין ולהחליט, כי אמנם לא עסקו אז היהודים בעסקים אחרים. אם התעודות אינן מודיעות דבר בזה,— יוכל היות, כי לא היתה שום סבה להודיע. בסגנון מוזר נכתבו החוקים אודות מכרות הבדיל מקורניבאל משנת 1198. אין רשות לאיש ולאשה, לנוצרי וליהודי, בערים ובכפרים, בים וביבשה, להחזיק אצלם בדיל מהוציקה הראשונה יותר משלשה-עשר שבועות ומחויב הוא להתיך אותו שנית. אין רשות לאיש ואשה, נוצרי ויהודי להוציא בדיל מדיואן וקורניבאל, ומחויב הוא לקחת רשיון מיוחד מאת משגיח המכרות. סגנון כזה אי-אפשר לבאר באופן אחר בלתי אם כי באמת עסקו היהודים במכרות הבדיל ובמכירתו; אבל איך שהיה המצב במסחר הזה, ראו בני הדור ההוא בהיהודי אך מלוה ברבית. אחרי שעלה המלך הייגריך השני על כסא מלכותו (בשנת 1155

נפסקה מלחמת האחים בארץ יצאו הסוחרים מהערים והמצודות ובאו אל השוקים לעסוק במסחר, והיהודים — לחפש אחרי בעלי־החובות. עסקי־הכספים היו בזה, כנראה, צורך איקונומי הכרחי; כי באופן אחר קשה לברר איך נדיה כדבר הזה, כי היהודים שבארצות אחרות לא עזבו בשום מקום את המסחר מידם ופה, באנגליה, לא עסקו בו כמעט לגמרי. יש לשער, כי עסקי ההלוואה היו כל־כך רבים, עד כי צריכים היו לתת כל כספם בהם והכניסו רווחים כל־כך גדולים, עד שמצאו יותר חפץ בהעסק הזה, שבארצות אחרות עסקו בו אך לפרקים.

ב.

לונדון היתה בכל־אופן העיר שהתישבו בה היהודים ראשונה; מפה נתפשטו בכל ערי המדינה. מקום לשבת בשביל המתישבים החדשים היה אז די בהערים הנחרבות, והתפשטות היהודים עזרה לעסקידם. הצורך במלוים היה בכל מקום; כי בכדי ללוות סכומי כסף קטנים לזמן מצער אי־אפשר היה לנסוע לערים רחוקות ולבקש אחרי מלוה. וביחד עם זה פסקה הסכנה, כי התרכזות היהודים במקום אחד תביא לידי התחרות בהעסק. מלוים אחדים יכלו אמנם לשבת במקום אחד; והיה, כי יקרה שפסק הכסף אצל אחד פנה הלוה אל מלוה אחר; אבל למלוים במספר גדול לא היה מקום. וככה אפשר להבין את סבת הדבר, כי בארץ אנגליה נמצא אז מספר גדול של עדות קטנות ומצערות; סבות איקונומיות מיוחדות הועילו אפוא להתפשטות היהודים בהארץ.

עד כמה השתמשו בימי המלך הינריך השני (בשנות 1154—89) אלה שהיו צריכים לכסף במציאות המלוים, מוכיחות לנו רשימות אחדות, הנותנות לנו במדה ידועה תמונה נאמנה מאופני ותנאי העסק הזה אז. לריכארד מאנסטו היו דין־ודברים את דודו וויליאם אתות חלקת־אדמה, דבר שעלה לו בהוצאות רבות. בשנה הראשונה

משפט (שנת 1159) שלח את אחי הדך התעלה, וקבל מכתב
ת המלך, והוציא על זה ארבעים סולידי, שלוה אותם מאת
ודי ההוי מקימברידוש, ושלם לו רבית ארבעה דינרים לשבוע
ל ליטרה (86$^{2}/_{3}$ אחוזים לשנה); ארבעה־עשר חדשים עברו עד
ר סלק את החוב ושלם רבית שלשים ושבעה סולידי וארבעה
רים. בחגא־דפסחא הקרוב לזה עוד הפעם מווזי ששים סולידי
יתה רבית ואחרי ששה חדשים סלק לו את החוב ביחד עם
בית, עשרים וארבעה סולידי. וכאשר הלך בעצמו דרך התעלה
ין איזה מכתב מאת המלך, לוה מאת קמוטיסה מקימברידוש
בע ליטרות ועשרה סולידי שהוציא בדרך נסיעתו; הרבית בעד
עה חדשים שלם חמשים וארבעה סולידי. וכאשר הלך מטפורדה
אהת דאומן פיטר, לוה מאת היהודי בוניפונט חמשים סולידי,
חרי חמשה חדשים שלם אותם עם הרבית ששה־עשר סולידי
מונה דינרים. אם במקרים הללו ואחרים היתה הרבית ארבעה
רים לשבוע בעד כל ליטרה, הנה הסתפק האקילוט גם בשלשה
רים (65 אחוזים לשנה). בינידיקט מלונדון דרש פעם בעד עשרה
ידי אך שני דינרים רבית (43$^{1}/_{3}$ אחוזים לשנה), אבל החוב נשאר
י הלוה במשך שלש שנים ולבסוף קבל עשרים וששה סולידי.
שר נסע ריכארד לבית־המשפט ווינכזור לוה מאת היהודי די־
קרם ארבעים סולידי, וחצי מארק מאת ברון, כי נזקק הוד
ק, וגם מאת האקילוט שפגש בדרך, בריאדינג, לוה שלשים
ידי. ולמען מלאות את הבטחתו שנתן לראדולף, רופא המלך,
עוד הפעם אצל האקילוט שבעה ליטראות בעד שלשה דינרים
בוע, ואחרי שנה ומחצה שלם את החוב הזה ביחד עם הרבית
לתה לסכום שש ליטראות, שלשה־עשר סולידי וששה דינרים.
י־כן לוה עוד מקומיטיסה מקימברידוש מאה סולידי ברבית של
שה דינרים לשבוע, ואחרי שני חדשים שלם את החוב הזה
ד עם הרבית שעלתה לסכום של שלשה סולידי.
סכומים גדולים צריך היה ריכארד ללוות, כאשר היה עליו
לם סכומים גדולים לאוצר הממלכה. להתשלום הראשון של
שים מארק כסף הלוה לו האקילוט עשרים ליטרה בעד שני
רים לשבוע; אחרי־כן עשה אתו חשבון ואז עלתה הרבית לסכום

של עשרים וששה מארק כסף, אבל לא שלם לו. להתשלום הש
של עשרים וחמשה מארק כסף, שהיה אחרי שנה, לוה מאת דאקילו
שבע ליטראות בעד שני דינרים לשבוע; גם את החוב הזה ל
שלם והרבית עלתה לסכום של ששים סולידי ושני דינרים. להתשלו
השלישי של עשרה מארק כסף צריך היה ריכארד אך ללוות ארבע
סולידי, שאחרי שלשה חדשים שלם אותם. מלבד אלה היהו
המפורטים בזה, נרשמים בין מלויו גם היהודים יעקב ומירב
מנויפורט, וריכארד היה צריך אפוא להשתמש במספר גדול ש
מלוים. כנראה, נגמרו כל העסקים בכי טוב; האציל הזה ל
שלם אמנם בהזמן הקבוע, אבל כי עשיר הנהו ויש לו הח
לשלם חובותיו, בזה לא פקפק איש; אחרי=כן היה לוקח כ
בתנאים הרבה יותר נוחים ורצויים. כנראה, הועילה לו ההתח
בין המלוים. האקילוט הסתפק אחרי=כן בחצי הרבית שהיתה ד
בתחלה. אך להשיג את הסכומים הגדולים, שצריך היה ריכארד לה
להמלך, קשה היה לו, מפני שתשלום החובות הללו חל לא בהזמ
שנקבעו. באיזה אופן השיג את יתר הסכומים, — דבר זה לא הוב
כמובן. סכומי=כסף במזומנים לא היו לו מכבר, כי גם סכומ
מצערים בערך, לצרכי נסיעות ושליחות מוכרח היה ללוות; ובכ
זאת אי=אפשר להחליט, כי ריכארד נהג את עסקיו בקלות=רא
במצב כזה נמצא כל בני=מפלגתו כשהיו צריכים לאיזו הוצא
בלתי=נראות מראש. ההכנסות, שרובן היו בתבואות הספיקו לצר
הפרנסה כראוי וכיאות לאציל של אותו הזמן; אבל כסף מזו
לא חשכו להם, כי גם אי=אפשר היה להשתמש בו בעסק מביא פר
ובשעת הדחק היו צריכים לפנות אל המלוים היהודים, שנתנו ל
אמנם את הכסף בחפץ=לב, אבל הרשו בעדו מחיר רב.

תמונה אחרת מאופני העסק מצייר לנו ספורו של יוצ
מן בארקילונדה אדות בית=הכהונה ס.=אידמונד ופרטי הסתבכו
בעול של חובות (בשנות 1173—1180). במקרה זה היה המשק ה
הגורם להמצב. האב (אבט), שבכלל היה איש ישר, לא ידע א
לנהל באופן הראוי את אחוזת בית=הכהונה; ומוכרח היה לל
כסף, למען הצל את כבוד הבית; ולא עבר זמן=תשלומין א
(שהיו חלים בחג הפסחא ובחג של מיכאיל), שלא עלו ההוב

למאה או מאתים ליטרה, כי בלקחו הלוואות חדשות נחשבו לו בסכום ההלואה גם הרבית שהיה חיב. מלבד זה היה לכל מנהל בית־מסגד החותם שלו, שעל־פיו לוה כסף מאת יהודים ונוצרים; לפעמים תכופות קרה הדבר, כי נתנו חפצי בתי־המסגד והתפלה בעבוט בלי רשות הכהונה הראשית. באיזו מדה נתרבו החובות— אפשר לראות ממקרה מיוחד אחד. אולם בית־המסגד נתקלקל וצריך היה תקון, וסאקריסטאן ויליאם מחויב היה לתקנו; זה לוה בסוד מאת היהודי בינדיקט מנורביש ארבעים מארק ונתן לו שטר־חוב כתוב וחתום שנמצא תחת ידו לצורך אחר. כאשר עלה החוב למאה ליטרה בא היהודי והביא מכתב מאת המלך ודרש שישלמו לו את החוב. חמת פקידי בית־המסגד גדלה למאד. האב הפין להסיר את סאקריסטאן ממשמרתו, אבל לסוף דבר בצדקת החוב ונתן ליהודי שטר־חוב חדש על סכום יותר מארבע מאות ליטרה, שזמן התשלומין שלו יהיה אחרי ארבע שנים, כי על המאה הליטרה הנזכרים מכסו עוד הרבית ועוד מאה ליטרה שסאקריסטאן לוה מאת היהודי בזמנים יתעים לצרכי הכהונה השונים. כאשר הגיע זמן התשלומין, לא היה כסף לשלם בעד החוב. לפיכך נתנו עתה שטר־חוב חדש על סכום של שמונה מאות ושמונים ליטרה, בתשלומין לשעורים, שמונים, שמונים ליטרה, בכל שנה. מלבד זה הביא היהודי עוד שטרי־חובות שונים על סכומים קטנים, שאחד מהם ניתן לו לפני ארבע־עשרה שנה וככה עלה הסכום הכללי של הרישותיו לאלף ומאתים ליטרה, מלבד הרבית.

אי־אפשר להאשים במקרה הזה את היהודי שעסק לא־כשורה, כמו שאי־אפשר לעשות זאת בנוגע ליהודי אחר, יורניט שמו, שהלוה כסף למנהל־המרתף של בית־המסגד על שטר־חוב חתום באותו החותם שגם סאקריסטאן השתמש בו. בעניני ההנהגה של בתי־המסגד והכהונה לא יכלו היהודים לדעת הכל היטב לפרטיו; אם הכח המשפטי של שטרי־החוב הללו מוטל בספק, אז חייבים בזה הגזרים שהשתמשו בהחותם שלא כדין. מנהל־המרתף הוסר אמנם ממשמרתו, וזה שבא אחריו הצליח „בחכמתו ובחריצותו" להמעיט את החוב להיהודי יורניט בסכום של ששים ליטרה עד החצי. היהודי לא אמר אף פעם, כי יקוב הדין את ההר. בכל פעם

מרוצים היו להתפשר ביניהם למען הקל על הלוה את תשלום החובות ולא תדרשו הרישות שקשה היה לקיימן. מקרה נורא לא היה בזה הכדוגנה העשירה ס.-אתואַרד לא באה בעול חובות כזה, שיעלה על ערך קניניה והונה; ככה הודיעו בפירוש הגזירים לציר המלך שבא לבקר את עסקי הכדוגנה והוצאותיה המרובות. סכנה יתרה היתה ליהודים ללוות כסף לאלה שלא היו עשירים גדולים. את הרבית הגדולה אפשר היה לשלם אף אם ההלוואה נעשתה לזמן קצר; כי באופן אחר עלה החוב פעמים הרבה על הסכום היסודי שלו ותוצאות הדבר היו רעות לא רק להמקבל, כי-אם גם להנותן, המלוה; היו גם תנאים כאלה שאינם שייכים כלל לעניני העסק. על הדבר הזה מראה לנו הספור אודות מצב הרע שהגיע אליו בית-המסגד מילוה.

וויליאם פיסארד דוה חייב להיהודים יותר מאלף ושמונה מאות מארק ונתן להם בעבוט אחדות מאחוזותיו, ודוה נמצא בסכנה, כי יפסיד את כל עשרו, מפני שחובותיו הלכו הלך ורב מיום יום. ולפיכך פנה בבקשה להאב ממילוה, כי הוא יקח עליו את תשלום החובות הללו; בעד זה הבטיח לתת לבית-המסגד אחדות מאחוזותיו. האב הסכים לזה לא בחפץ-לב, מפני שבית-המסגד היה עני והחוב גדול ומפני שידע היטב, כי לא טוב הדבר לבוא בעסקים את היהודים; אבל אהרן מלינקולן, שהיה הראש והראשון בין היהודים, וכל שטרי-החובות של וויליאם באו לרשותו, הבטיח, כי ימחול יותר מחמש מאות מארק אם יקבל האב עליו את יתר החוב. וככה התפשרו ביניהם, כי בית-המסגד מחויב לשלם לאהרן בכל שנה ושנה ששים מארק עד אשר יסולק סכום החוב הנשאר של אלף ומאתים וששים מארק. והנה מת אהרן; המלך אסף את כל הנכסים אשר השאיר אחריו ודרש, כי במשך זמן קצר יסולק כל החוב. וכאשר נתמלאה הדרישה הזאת, מצאו בארונו של אהרן תעודה אחת, שעל-פיה דרש המלך מאת וויליאם פיסארד עוד חמש מאות מארק ויותר; האחרון ענה, כי החייב הוא בית-המסגד שקבל עליו לשלם את כל חובותיו לאהרן. ובאופן כזה לא היתה מועילה הרבה התשובה, כי בית-המסגד כבר קיים את הבטחתו, אלמלא מצאו אחרי חפושים רבים תעודה חתומה בידי אהרן, המאשר את דבר הפשרה הנזכרת.

אהרן מן לינקולן הנהו היהודי העסקן הפיננסי הראשון של דבינים, שצורתו אפשר להכיר בבהירות ידועה על־פי התעודות גיעו לידינו. אודות זמן של יותר מעשרים שנה (בשנות 1166—86) לנו תעודות על־דבר פעולותיו ועסקיו. עוד בימינו אלה נמצא ת בעיר לינקולן שגר בו; בין בעלי־החובות של אהרן ישנם רל מן לייצסטר, הארכיבישוף מקנטירבירו, הערים ווינטשיט־ וסוסמפטון, השופט מנורפולק, רופא אחד וצורף־מטבעות אחד; לרוב היו בעלי־חובותיו האצילים הקטנים שלוו ממנו כסף וט או בשטר־חוב, וגם בתי־המסגד. כאשר מת האב סימון ם.־אלבאן, היתה הכהונה חייבת להיהודים יותר משש מאות יק, מלבד עוד מאתים מארק במקומות אחרים. והנה בא אהרן, לה הראשי, לס.־אלבאנה ובדברי גאוה יתרה, דרש את כספו, פאר, כי הוא הוא שעשה את החלונות בבית־המסגד ובנה ם־מנוחה שאין דוגמתו בשביל האב הקדוש. הצורך־בכסף לבניני ־המסגד נמלא על־ידי הלוואות. אפשר להבין את אפיו של המלוה, הרגיש, כי הוא עשה את מעשיו הטובים בשביל קיום בית־ סגד, והיה חפץ גם בדבריו אלה לסתום את פיות ראשי בית־ סגד שבל יבואו בדרישות אודות הנחות ופשרות על סכום החוב.

חשבו ומצאו, כי בערך עשרים אלף ליטרה היו חייבים לו ם שונים בעת פטירתו; מלבד הכסף המזומן, או „האוצר“, כאשר ו באותו הזמן, שהשאיר אחריו ושסכומו הנכון אינו ידוע, ורנו, אל נכון, אבל כנראה גדול היה. אוצרו של אהרן, שירש ו המלך, נטבע בתעלה, כאשר הביאו אותו אל אוצר־המלך, היה מלבד הכסף המזומן עוד כלי־חפץ יקרי־ערך; החלק השלישי נו נמצא בבתים ובאחוזות קרקע.

אהרן היה מנהל את עסקיו בזהירות יתרה. בכדי שתהיה האפשרות למלאות תמיד את חפץ דורשי הכסף, היה צריך תמיד זיק בתוך ביתו כסף מזומן; הוא היה מפסיד על־ידי זה את ית, ובכל־זאת היה ממלא את ההפסד אף בהלוואות לזמן קצר, לו שתשלומן נארך זמן־רב, מוכרח היה לרוב לעשות הנחות שרות ולקבל את היותר בתשלומין לשעורים, באופן שאך בקושי

קבל את הקרן ולפעמים גם רבית מצערה. ומקרים כאלו הפריע
גם בעד התפתחות העסק. כי למרות כל זהירותו קרה לפעמים
כי גם המלוה נשאר בלי כסף ומוכרח היה לחכות אל ההכנסו
וקבלת החובות במדה זעומה. תועלת רבה להנהגת עסקיו הביא ל
יהוסו לאוצר הממלכה.

פקידים יהודים לא היו באוצר-הממלכה האנגלי, לא בראוצ
המרכזי ולא במקומות אחרים במדינה. פקידי המלך, השיריפים
היו חוקרים את המסים והמכסים והיו מוסרים את כסף-החכיר
לאוצר-הממלכה אחרי נכיון ההוצאות שהיו חלות על הממלכה. והנו
בהחשבונות של השיריפים מן לינקולנשיר, נורפולק ויורקשיר ועו
משנת 1166 ישנו גם סכום של 616 ליטרה 12 סולידי 8 דינרי
שנתנו על-פי פקודת המלך לאהרן; תשלומים כאלה נעשו אחרי
כן לאהרן ושותפו יצחק ועוד יהודים אחרים. אין כל ספק, כ
הסכומים הללו הם תשלומין של חובות שהיה אוצר-הממלכה חייב
להיהודים. אולם המלך לא לוה בשום אופן כסף מאת היהודים
הלא היו לו אמצעים אחרים למלאות על-ידם את צרכו בכסף, כ
על-פי החוק הלא היו היהודים וכל נכסיהם שייכים לו. ובמקרה
זה היה נכבד דבר מסירת הכסף. היהודים נתנו סכומים ידועים לאוצר
הממלכה והיו מקבלים אותו בחזרה על-ידי השיריפים במקומו
מושבותיהם.

לאהרן היו עוזרים ובאי-כח, שהיו הולכים ועושים את עסקי
בעת שהוא בעצמו לא יכול לעשותם. בשנת 1183 חתמו פיטיבי
וליאו מווארוויק שטר-קבלה בעברית על סכום 109 ליטרה 5 סול
וארבעה דינרים שקבלו מהשיריף מלייצ'סטיר על חשבון אהרן בתו
באי-כחו. בזמן לא הרבה קודם לכך נתן שלמה מפאריז שטר-קבלה
לריכארד די מלבים על סכום של ארבע ליטרה, שקבל על חשבו
החוב הגדול שהאחרון חייב לאהרן. גם ליצחק היו באי-כחו שהיו
מנהלים את עסקיו. על הצד השני של תעודה אחת על סכום של
עשרה ליטרה ועשרה סולידי, שבשנת 1182 נתנו אותו אהר
ובינידיקט בריסוס להאנשים מן בארטון (בלינקולנשייר) מעיד ברכיה
בן רבי אליהו, שאת חצי הסכום הזה קבל על חשבונו של יצחק
אולם ספק גדול בדבר, כי היו לאנשי הכסף הללו מחלקות בערי

רינה; אופן עסקיהם היה אך פרטי. ברשימת הלוים של אהרן
ני גם מספר גדול של יהודים, שהיו חייבים לו סכומים קטנים
תלים; נראה הדבר, שהיו כולם מלוים ונמצאו ביחוסי עסק
ודים או אך לפרקים עם אהרן. עוזריו היו כעין סוכנים־נוסעים
שות את עסקיו במקומות שונים. וכך אפשר להבין באיזה אופן
ו לידי אהרן כל שטרי־החוב של ויליאם פוטאיד. הוא קנה את
שטרי־החוב, בלי־ספק בהנחה ידועה, ואת ההנחה הגדולה שנתן
ית־המכנך לא הפסיד אפוא. גם קבלת כספי אוצר הממלכה הביאה
יזה אופן שיהיה ריוח ידוע.

כלי התפתחות חוקר, היתה היהדות באנגליה מפני צרכי העסק,
ו חברה מיוחדה של באנקירים, קשורים ומאוחדים בינם ובין
מם ובעזרת המשק הפינאנסי של הממלכה הביאה סדרים נכונים
יני הכספים של המדינה, שבראשה עמד מלבד יצחק מלונדון
אהרן מלינקולן, שהבין היטב להוציא תועלת מכל מצב ומצב;
עיקר הריוח לא היה בהרבית. כי במהות העסק היה העיקר
ביא את ההון שהיה מסור כבר לידי אחר עוד הפעם לידי תנועה
קית, כלומר, להביא לידי גבינא את הרבית שכבר נרשמה בספר־
שבון בתור ריוח ולהשקיעה בהעסק, וזה יכול להוציא לפעולות
איש בעל־כשרונות בלתי־מצוינים. כאשר אסף המלך פעם בבית־
פלה ס.־פאול אשר בלונדון מספר ידוע של בישופים, אבות,
שאר כהנים, תושבים ושרי־הצבא, נמצאו ביניהם גם יהודים
ם שבאו לשם לחפש אחרי בעלי־החובות שלהם. דבר גבית
ב היה המעשה היותר נכבד וגם היותר קשה של העסק; כי
האמצעים לגבית־הכסף, אם אי־אפשר היה לעשות זאת בשלום,
שו עבודה רבה והוצאות יתרות. רשימות המסים הלונדוניות
ון מאוחר מוכיחות את ההבדלים הגדולים במצבם החמרי של
דים שונים בהעיר הזאת. באותו מקום שהאחד הצליח בעסקו,
סיד השני; ההצלחה היתה תלויה בכשרונות המלוה.

מסופק הדבר, אם היה אהרן בן להורים עשירים; אביו לא
ר בשום מקום, בה בעת שאחות יוסף, שלפעמים התחרה בו
עמים עשה אתו עסקים בשותפות, ידוע לנו, כי ירש הון רב
בי ר' יוסי. אך השערות ולא ידיעות ברורות יש לנו על־

דבר ההרך שעבר בו הגאון הפינאנסי הזה. דבר המחאת-כספי נתחדש, כנראה, אז. אם היה אהרן המעורר בדבר, או כי השתמש בו רק להוציא את הרעיון לפעולות, בכל-אופן ראוי זה האחר לשבח, כי על-ידו נתגדל סחר-הכסף בארץ. כספי אוצר-הממלכ שנשארו במדינה הביאו פרי-רב להארץ העניה בקאפיטאלים. ל בלי צדק יכול היה אהרן להתפאר, כי בכספו נבנה בית-המס שנזירי ס.-אלבאן מתגאים בו. לבתים שונים המתנוססים ביפים מי הנורמאנים באנגליה, נתן הוא את הוצאות הבנין; מובן-הדבר, ש התענין אך בהצד המסחרי של הבנין. בתור בעל-כשרון לדבר אחד לא התענין בהתנועות הרוחניות של זמנו. בהספרות העברית ל נזכר שמו בשום מקום, וזכרו היה נשכח, אלמלי הכרוניקאים הנוצרים שעשרו הגדול היה כקוץ בעיניהם, המזכירים אותו, ובדבר הזה עוזר לחקור אחרי מעשיו על-פי התעודות העתיקות.

בנים, שימשיכו את פעולתו, לא השאיר, כנראה, אהרן אחריו כאשר מת, ירש המלך את כל הונו. אבל כדבר הזה קרה א כל יהודי אנגליה. את אשר הניחו וקבצו, לקח מהם המלך. אמנ בהחוק נאמר, כי כל נכסיהם שייכים להמלך, אבל זה היה א בעיון. באמת נתפתחו הענינים באופן כזה, שנתיני המלך היו כע עבדים אצל בעלים. היהודים היו צריכים לשלם מס מיוחד בכדי שיוכל לרשת את הוריהם, וביחוד את חלק הירושה היותר נכבד, אל שטרי-החובות; וכן היו צריכים לשלם מס בעד הרשות לבוא בברי הנשואין וגם להפך, כלומר, בעד הרשות להיות בלי אשה. היהוד שמואל מנורטמפטון ששלם לאוצר-הממלכה מארק אחד בעד האיש מארגארית, היהודית מלונדון, תמורת הרשיון שנתן לבתה להנש לבנו. היהודית גינטיל משלמת חמשה-עשר ליטרה, יען כי איננ הפצה להנשא לאיש. כנראה, היתה הרשות להמלך לפקוח על נשי עבריות שינשאו לאנשים על-פי חפץ-לבו, וכן היתה לו הרשו לקבל עליו את הנהגת עסקי היורשים. והרשיון, שהיורשים יעש בעצמם את עסקיהם, היה ניתן להם לא בחנם.

כי המלך השתמש בזכיותיו אלו בכל מקרה ומקרה, מובן הדבר. הפריבילגיות נותנות להיהודים זכות הירושה בנכסי דנייד ואחות ירושת אחוזות קרקע היו בכלל חוקים מיוחדים. אלמלא ה

תנאים קבועים, כי אז יכול היה המלך לקבל לעצמו את החלק היותר גדול של הירושה בנכסי הנידוי או כולה. אבל בכלל לא טוב היה לפני המלך לקחת מאת היהודים כסף יתר על המדה, כי אפשר היה להם עוד להביא תועלת יותר רבה בכסף הנמצא תחת רשותם. בתחלה היתה מקבלת הממשלה מס יהוע בעד עזרת המלך להביא את החובות לידי גוביינא או ; גם בעד רשיונו לקחת ברשותם את האחוזות שנתמשכנו בידי המלוים היהודים. אחרי-כן היה למקור הכנסה רבה כסף-הענשים שהמלך היה מטיל על היהודים בעד כל חטא ועונש, ומובן, כי התחשבו יותר במדת האפשרות של תשלומין מאשר בערך החטא. וכן קרה כבר בימי היינריך הראשון, שעל היהודים בלונדון היה לשלם אלפים ליטרה כסף ענשים בעד הריגת איש חולה אחד שהשדו אותם בדבר. בימי היינריך השני שלם היהודי בינידיקט מנורביש קנס של עשרים ליטרה בעד שלקח בעבוט חפצי בית-תפלה. יוסי מגלוציסטר משלם קנס חמשה ליטרה לאוצר-הממלכה, כי למרות פקודת המלך (משנת 1170) הלוה כסף לאלה, שהלכו לכבוש את אירלאנד. ששת אלפים מארק צריך היה לשלם יורניט מנורביש, יען כי ארס לו אשה נוצרית, מתולד בת הומפריי די הבילה; ויען כי עליו היה גם לעזוב את הארץ, לפיכך שלם את הקנס הזה בשטרי-חובות; אחרי-כן שלם אלף ושמונה מאות מארק והשיג את הרשיון לשוב אל הארץ.

מס שנתי קבוע לא שלמו יהודי אנגליה בימי היינריך השני; אבל לעומת זה רבים היו המסים הבלתי-קבועים שהושמו עליהם. וכך צוה המלך, בהימים הראשונים לעלותו על כסא מלכותו, להשי-ריפים שיקבלו „מתנות“ בשבילו מאת העדות היהודיות: יהודי לונדון נתנו מאתים מארק, אלה מקימברידוש חמשים מארק. בשנת 1168 דרש המלך מאת כל יהודי אנגליה חמשת אלפים מארק; אבל את העשירים, שצוה להביאם לנורמאנדיה, העריך, כנראה, ביחוד. עשר שנה עברו, והמלך דרש מאת יהודים-יחידים סכומים גדולים מאד; יורניט מוכרח היה אז לשלם אלפים מארק, בינידיקט — מאות ליטרה, יוסי קוטרבושים — מאתים ליטרה וברון — שלשת אלפים מארק. אבל צריך להודות, כי דרישות היינריך השני לא עברו את

גבול האפשרות. מהעשירים לקח אמנם כפעם בפעם סכומים עצומים מאד, אבל אחרי-כן הניח להם זמן-רב; ההחלטה, כי המלך מושך הסה עם היהודים, צודקת במדה ידועה. במצבם המיוחד הפשים היו מעול הובות שונים שסבלו על-ידם התושבים הנוצרים. לא היו צריכים להאוג ולפרנס את אנשי-הצבא, כמו האצילים, ולא היו מקושרים אל מקומות מושבותידם, כמו האכרים. עסק הרבית הביא יתר פרי מושאר העסקים, שעסקו בהם תושבי הערים, ולא היו צריכים לשאת בעול שאי-אפשר לשאתו. וכך מובן הדבר, כי מספר היהודים באנגליה, בימי המלך היינריך השני, שבתחלה היה מעט, נתרבה אחרי-כן, וגם מצבם החמרי הוטב הרבה. בתחלת שנת 1186, כאשר החליט המלך לקחת הכל במסע-הצלב, כי חפצו אז להוציא עוד הפעם את ירושלים מידי סאלאדין והבלתי-מאמינים, דרש עזר באנגליה מאת הנוצרים את החלק העשירי מהכנסותיהם ונכסיהם הלא ניידי ומאת היהודים החלק הרביעי מהונם ורכושם. משערים, כי אסף המלך אז ממס-המעשר שבעים אלף ליטרה ומהמס של היהודים ששים אלף ליטרה. הון היהודים שעלה אפוא לסך מאתים אלף וארבעים אלף ליטרה היה אך בידי מעט-יותר מחמש מאות איש ששלמו את המס הזה. בין העשירים הגדולים האחדים היו הנשארים אמידים, עניים לא היו בלי-ספק בינידם; העניים מצאו פרנסתם בבתי העשירים.

ג.

היינריך השני מת טרם הלך במסע-הצלב. בנו ויורש מלכותו, ריכארד לב הארידה, ידע לצאת בקרב ותכסיסי מלחמה, אבל חסרה לו הדבנה המדינית של זה שהיה לפניו. יהודי אנגליה החלו מיד להרגיש את תוצאות השנוי בחצר המלך. לא שהוא חפץ להתנהג אתם באופן אחר מאביו. הוא לא היה איש רע מטבעו, אבל לא הבין להאוג ולקדם את פני הרעה, ועל-כן גם הוא חייב בשפיכת

חם היהודים בזמנו. רוח מסע־הצלב רחפה אז בארץ; בכל מקום הכינו עצמם לנסוע מזרחה. ואז צריך היה להשתמש באמצעים בכדי למנוע שבל תתפרץ החוצה הקנאה והשאיפה להון זרים העלולים תמיד, בזמנים נרגשים כאלה, לעשות מעשים נוראים. המלך התיחס לזה בקלות ראש. אם באמת אסר על היהודים להשתתף בחג שימת כתר־המלכות על ראשו (ביום 3 סיפטימבר שנת 1189), ברור הדבר, כי לא היה בחפצו להוכיח במעשהו זה את מחשבתו, להוציא את היהודים מתחת חסותו. אמנם, קרה הדבר, כי בחג הנתן כתר־המלכות על ראש המלך, התערבו גם יהודים אחרים בתוך ההמון, וחפצו גם לבוא לחצר־המלך, אך גורשו משם ודוכו מכות רבות. את אחד מהם, בינידיקט מיורק, סחבו הרודפים עד לבית־תפלה נוצרי, וכל עוד רוחו בו, טבלו אותו והמירו את דתו. הפרעות התפשטו בכל העיר, כי הוציאו קול שהמלך פקד להשמיד את כל היהודים; אבל רכושם היה שמור בחומות בתיהם החזקות, שהפורעים לא יכלו לכבשן. וכאשר עיפו הפורעים לצור על הבתים, הציתו אותם אחרי שקיעת־החמה באש.

הספור העברי אחות המקרים בלונדון, מכיל פרטים שונים, שהותם אגדה עממית טבוע עלידם. כאשר הגיע שאון העיר לאזני המלך, שאל לסבת הדבר, וענה לו שומר־השער: „אין דבר, רק הילדים מצחקים". אחרי־כן נודע לו המצב האמתי וצוה לענוש קשה את השומר ולהמיתו. ובאמת נודע הדבר תכף להמלך, כאשר היה מסב אל שלחן סעודתו; אבל ראנולף מגלנבילה, השופט הראשי, שאותו שלח המלך להרגיע את העם, לא הצליח במעשהו והעם עשה מעשי גזל וחמס עד יום השני למחרתו, עד אשר היו הפורעים כבר עיפים והלכו לנוח. בערך שלשים יהודים נרצחו אז וביניהם הרב רבי יעקב מאורליינש; אחרים שמו בעצמם קץ לחיידם. נראה הדבר, כי במקרה זה היתה תאותם לשלול שלל גדולה מקנאתם לדת או משאיפתם לדם. פרעות כאלו היו באותו הזמן כמעט תמיד כאשר הוחג חג הנתן כתר על ראש מלך חדש; משיחת־הקיסר בתימי לא עברה, כמעט אף פעם אחת מבלי התפרצות מעשי פרעות ברחובותיה, אבל היהודים ידעו להזהר ולא התערבו בדבר. נחוץ להעיר, כי בהפרעות הללו בלונדון השתתפו ביחוד אנשי־הצבא

הורים שהביא ריכארד מפראנציה ומהתושבים המקומיים אך בני המון הגס והשפל. העונש שהושם על הנאשמים היה קל מאד, אך שלשה מהם הומתו בתליה מפני שהתנזקו נוצרים על־ידם.

והנה הוציא המלך פקודה להגן על היהודים, ובכלל לא התיחס אליהם בשנאה. לבינדיקט הרשה, למרות הטבילה, לשוב אל היהדות. ליצחק בן רבי יוסי אשר את הפריבילגיה שקבל מהיינריך השני; אבל להאב ממ.־אידמונד דרשה ריכארד לגרש את כל היהודים מאידמונדסביתו, לבתי־המסגד הציסטירצינזיים פקד, בעד האלף מארק שקבל, שישלמו מיד לאהרן את חובותיהם שהם חייבים לו בסכום של ששת אלפים וארבע מאות מארק; האנשים הפשוטים ערבים בעד חובותיהם וצריכים הם לשלם אותם לאוצר־הממלכה. מעשים מכוונים למטרה ידועה וקבועה לא עשה ריכארד. והנה אך עזב בסוף שנת 1189 את ארץ אנגליה, פרצו עוד הפעם פרעות במקומות שונים. בלין, שטמפורד, לינקולן ובמקומות אחרים נהרגו יהודים ואת בתיהם ורכושם חמסו ושללו. סבות הפרעות לא היו שוות בכל מקום. חובלי־אניה זרים היו ראשי הפורעים בלין, ובשטמפורד נעשו הפרעות על־ידי נוסעי־הצלב בימי־השוק בכדי לגזול כסף לצרכי הנסיעה. תושבי הערים המקומיים לא היו בין ראשי הפורעים; אך בלינקולן היו דמה כהמתחילים בדבר. מלבד השאיפה להון זרים היתה גם להקנאה הדתית ערך נכבד וניכר בכל הפרעות הללו.

למען הבין ודעת את הערבוביה הנוראה, שבאה במושגי המוסר לרגלי מסעי־הצלב, כדאי לשים לב אל הספור של בן הדור ההוא על־אדות הקדוש מנורתמפטון. שם נהרג אחד מנוסעי־הצלב, שהיה מסוכל ברכוש יהודי שטמפורד הנגזלים, בידי איש אחר, שתחת ידו הצפין הנוסע חלק מהרכוש. הרוצח ברח, כאשר נודע דבר אשמתו. והנה נראו נפלאות על קבר הנרצח, והעם בא לראות במחזה והביא מתנות לכבוד נשמת הקדוש. אנשים נבונים צחקו על זה, אבל הכהנים היו מרוצים מאד ממקרה זה, מפני שעל־ידו נתרבו ההכנסות. לסוף התערב הבישוף בדבר ואסר את הדבר והחרים את אלה, שיקחו גם להבא חלק במחזה הזה. אבל „הקדוש" הזה נפל קרבן על מזבח תאותו להון זרים, והיהודים – על מזבח

לילות שוא ותפל. באשמת עלילת־הדם נאשמו היהודים באנגליה
וד במשך המאה השתים־עשרה; ודוקא הקדושה זו שבה העריצו
את הילדים שנהרגו, כביכול, בידי היהודים, הועילה הרבה להתפשטות
עלילה הזאת. המוסר של הכהונה לא היה מוכשר להפריע בעד
נשי האון ומרמה הלבושים בבגדי כהן, שישתמשו לטובתם ולהנאתם
קללת־הראש של ההמון, ועוד פחות מזה יכלה לעצור בעד פריצת
תנשות הפראים.

הטבח בעיר יורק לא נעשה אמנם מחמת הקנאה הדתית,
גם לא ההמון הפרוע השתתף בו, כי־אם בעלי־האחוזות והאצילים,
וכל האמצעים היו כשרים בעיניהם ובלבד להפטר מנושיהם ומלויהם.
ת היהודים לא ענינה כלל את הפורעים. הם הרגו בלי חמלה גם
ת אלה שחפצו להמיר את דתם ובלבד שישארו בחיים. גם
רכוש היהודים לא מצאו חפץ מיוחד; אבל את שטרי־החובות
שהיו שמורים בבית־הכנסיה הגדול שביורק לקחו הפורעים; הם
כריחו את השומרים למסור להם את השטרות, אף כי אז לא
שאר אף יהודי אחד בחיים, ולא נמצא כבר מי שיהיה נושה את
חובות על־פי השטרות הללו, כי על מדורות האש שנערכת בחצר
ית־התפלה שרפו אותם „לתועלת עצמם ושאר הנוצרים". דרישות
חובות החוקות שעוררו בימים האלה את חמת בני־הדור יסודן
מצב מקרה מיוחד.

ההתנפלות הראשונה עשו הפורעים על בית בינדיקט, ששבו
מצאו אלמנתו וילדיה ושאר בני המשפחה; הוא בעצמו מת מן
מכות שהכו אותו בלונדון. בלילה שברו את הבית, הרגו את
ל בני הבית, הציתו את הבית באש וחמסו את כל אשר מצאו.
עדה אחרת שהיתה בעיר, ושכנראה לא היתה במקרה, עצרה בעד
היושבים לבוא לעזר; שאר היהודים ברחו עם רכושם למצודת
מלך, ששומרה ומשגיחה היה מחויב להגן עליהם. וכאשר עברו
מים אחדים והפורעים התנפלו בנשף אחד עוד הפעם, לא מצאו
ת יוסי בביתו, שביחוד חפצו להנקם בו. והנה בהמצודה יכלו
יהודים להסתר מחמת האויב; היהודים בלינקולן שגם הם ברחו
המצודה נצלו ולא קרה להם דבר. אבל מסבה בלתי־ידועה לנו,
א נתנו היהודים אמון בהמשגיח וכאשר שב פעם אחת מן העיר,

לא נתנו אותו לבוא בשערי המצודה והלך זה וספר הדבר לשירין
שבמקרה היתה אז אצלו אספת האצילים. הפורעים שהיו בין הנאספי
השתדלו, שהאספה תחליט, לכבוש את המצודה ולקחתה מידי אל
הגרים בה שלא־כדין. למטרה זו אסף השיריף את כל נושאי קש
וחרב. זה היה צעד מסוכן, כעין שמן למדורה; מה שקרה אחרי־כ
חפץ השיריף לתקן, אבל כבר אחר את המועד.

נשיאי העיר ונכבדיה מיראתם את חמת המלך לא לקחו חל
בדבר; אבל המון האכרים, בעלי־המלאכה וכל צעירי העירי ביחד ע
אבירים רבים החלו לצור על המצודה. כהן אחד אמץ את ידי הע
לה„מלחמה הקדושה". המצודה לא היתה מוכנה ומוכשרה להגנ
וגם חסרים היו להנוצרים צרכי אוכל; באבנים שהשליכו הנצורי
הרחיקו את הצרים במשך ימים אחדים מחומת המצודה; אבל כאש
הביאו הצרים כלי־תותח, חדלו היהודים לקוות להצלתם, והנה על
פי הצעת הרב רבי יום־טוב בחרו היהודים למות בידי עצמם מאש
לנפול בידי השונאים או להמיר את דתם. בליל שבת 16־17 מיר
שנת 1190) קרה המקרה הנורא הזה. את אלה, שנשארו בחיים הבטי
ביום המחרת ריכארד מליביסי, ראש־הפורעים, כי לא יגע בה
לרעה, אם אך ימירו את דתם, אבל כאשר יצאו מהמצודה הלל א
דבריו וצוה להרגם.

ריכארד, ה„חיה רעה", שעמד בראש הפורעים, היה עמ
בעול חובות. „חובו הגדול" לאהרן, ששלם על חשבונו בשנת 182
סכום קטן, הגיע לידי המלך, והיה מוכרח לסלק אותו. אבירים אחרי
שעזרו על־ידו, נתנו את אחוזותיהם בעבוט, ויען כי הכנסותיה
היו קלות, סבלו דוחק בכסף, ואחרים שהיו ערבים בדבר, מצא
את עצמם במצב בלתי־נעים. בכל־אופן מוכיחה ההריגה ביורק, כ
היא באה בעקב המצב האיקונומי הרע. הדלים ראו את מקור הרע
בהמלוים, וביחוד באשר הם יהודים, אלה „שונאי הנוצרי" בשה
מכונים בפי הכהנים, ולפיכך לא חשבו הרבה בדבר ובאופן פרא
הוכיחו, כי „כל האלים גבר". רק הכח החוק של הממשלה יכו
להחזיק את הסדר בהמדינה. המלך ריכארד קצף מאד כאשר נוד
לו דבר הפרעת־השלום בממלכתו; כי עברו הפורעים על פקודתו
וכל גזל של יהודים הביא גם נזק לאוצר־הממלכה. בקצפו צו

לראש הממשלה, הבישוף מילי הקאנצליר מאנגליה, כי יענוש את הנאשמים. ביחד עם אנשי-צבא בא הקאנצליר ליורק; את התושבים העשירים ענש בענשי-כסף, אם כי דם הוכיחו, כי לא השתתפו בהפרעות וכי גם קצרה ידם מלעצור בעד הפורעים. ראשי הפורעים היו כבר על הרכם לארץ-הקדושה או ברחו לשוטלאנד; נכסיהם הוחרמו לאוצר-הממלכה, השיריף הוסר ממשמרתו. לשפוט את בני-ההמון, שלקחו חלק בהפרעות קשה היה מפני מספרם הרב. וככה נשאר האון בלי גמול; אף אחד מהנאשמים לא הומת. ריכארד מילביסי קבל בעד תשלום עשרים מארק אחרי זמן קצר בחזרה את נכסיו עד אשר יוציא המלך את משפטו.

החקירה בדבר הפרעות שנעשו ביהודים החלה עוד הפעם בשנת 1194 כאשר שב המלך ריכארד ממסע-הצלב. נשלחו שופטים ומזהרים לעבור בארץ, לחפש אחרי כל הנאשמים שלא התפשרו עוד עם המלך או באי-כחו אדות הקנס אשר עליהם לשלם, ולאסרם. בדבר הזה היו בזרים, כנראה, בעיקר אינטירסי אוצר-הממלכה. על השופטים לחקור גם אחרי הנכסים שהשאירו היהודים אחריהם; אחוזות קרקע, חפצים, שטרי-חוב, משכנות, דכל שייך להמלך — לריכארד לב-הארי'ה היה נחוץ הפעם כסף במדה מרובה ויתרה מאשר בזמן אחר. על-ידי פוליטיקה בלתי-נכונה רכש לו את הקיסר היינריך הששי לאויבו והיה לשבוי-המלך, אשר בשובו מארץ-ישראל התחפש במלבושים אחרים בשביל לעבור דרך ארץ אשכנז. אך בעזרת פדיון רב מאד, מאת אלף מארק במזומנים והתחייבות לשלם אחרי-כן עוד חמשים אלף מארק, קבל את החופש; מלבד זה מוכרח היה להכיר את הקיסר כתור מלכו ומושל ארץ אנגליה, והוא, ריכארד, מחויב לשלם מס-שנתי בסכום חמשת אלפים ליטרה להקיסר. מלבד כל אלה עוד לא נפטר משנאת מלך פראנציה וצריך היה להכין את עצמו למלחמה אתו ולהוציא הוצאות כסף עצומות.

אם היהודים השתתפו בכסף פדיון המלך משביתו, אי-אפשר לדעת בבירור; אבל כאשר אך שב לארצו, מוכרחים היו היהודים לתת לו חמשת אלפים מארק. במצבו המיוחד של ריכארד, מוכרח היה להדיש סכומים עצומים מכל תושבי ממלכתו, הנוצרים והיהודים;

כי יקמץ בצרכיו – אי־אפשר היה גם לחשוב. השטה הפינאנסית של המדינה, לקחת מסים ומכסים במדה מרובה מאד, הכריחה את הנוצרים ללוות כסף אצל היהודים בכדי למלא את דרישות הממשלה, ומאת היהודים מצץ את הרבית שהרויחו; החוקים החדשים בדבר הלואות־כספים שהוציא בשנת 1194 ושצוה להשופטים הנוסעים להוציאם אל הפועל, הכבידו יותר את העול מאשר הקלו. ההסתדרות הזאת, מבלי שים לב אל השפעתה האיקונומית, היא מצוינה מאד, מוכשרה למלאות את המטרות הקבועות וכדאי הדבר לשים אליה לב.

המטרה העיקרית והראשית של החוקים האלה, היתה לתת יפוי־כח משפטי שאין להרהר אחריו, לכל שטרי־החוב וקבלה. ולפיכך יכולים היהודים להלוות כסף לנוצרים אך בששה או שבעה מקומות במעמד פקידים מיוחדים, שבינידם היו שני נוצרים נשואי־פנים ושני יהודים, שני סופרים וציר מיוחד מאת בית־הפקידות של אוצר־היהודים, שעוד נדבר עליו. שטר־החוב צריך להכתב בכתב־יד פעמים, חלק אחד חתום בידי הלוה בא לידי המלוה היהודי, והחלק השני הונח בארון מיוחד, שאפשר היה לפתחו אך בשלשה מפתחות; מפתח אחד היה שמור בידי הנוצרים, השני בידי היהודים והשלישי נמסר לציר בית־הפקידות של אוצר־היהודים; וככה נחלקו גם שלשת החותמות שבהם היו מסמנים את הארון. כתיבת השטרות נעשתה בידי שני הסופרים; מלבד זה מחויב היה ציר בית־הפקידות של אוצר־היהודים לרשום בספר מיוחד את השטרות וכן כל שנוי ושנוי שנעשה בהם. לכלכלת הלשכה הזאת היו צריכים לשלם מכל תעודה ותעודה שלשה דינרים, שני דינרים קבלו הסופרים ודינר אחד שומר ספר השטרות. בדבר אופן כתיבת שטרי־הקבלה אין חקים מיוחדים; אבל את כל חוב וחוב שסלק הלוה צריך לרשום בשלשה ספרים, ספר אחד נמצא בידי הנוצרים, השני בידי היהודים, השלישי בידי שומר הספרים.

החוקים הללו בדבר הנהגת סדרים בעניני כתיבת התעודות של הלואות לא היו חדשים לגמרי. מעין אלה שהיו זה כבר באנגליה בנוגע לכל מיני תעודות. היו נוהגים לכתוב תמיד שני איקזמפלארים על חתיכת־גויל אחת של כל תעודה, ובתוך רשמו באותיות

גחולות איזו מלה או את שם החותם. אחרי־כן התמו את התעודה לשתים במקום המלה. החתוך היה או ישר או באלכסון. מטרת המנהג הזה היתה, שיהיה אות נאמן, כי התעודה הנה אמתית ונכונה. שני החקים היו צריכים להיות מקבילים איש אל אחיו; אם הכחישו את האחת, די היה להוכיח ע"י השניה, כי אמנם התעודה נכונה ואמתית היא. אם אבד חלק אחד, או שהצד השני לא הפיק להראות את החלק הנמצא תחת־ידו, אז לא היה כבר כמובן להאות הזה שום ערך. ולכן הונהג באנגליה לשמור את התעודות הללו במקום בטוח, ביחוד בבתי־התפלה והמסגד, והכהונה לא שנאה את היהודים, כ"כ, שלא הרשה להם להסתיר שם את שטרותיהם. ולפיכך צריכים היו הבורעים מיהרק, אחרי ששרפו ביחד עם המלוים חלק מן התעודות, לחפש אחרי החלק השני בבית־התפלה; ואם לא היה עוד חלק שלישי (החתום) מאותן התעודות, או השמידו כל דבר המעיד על תמותיהם. נראה הדבר, כי בכדי שלא יקרו בעתיד מקרים כאלה, נעשו הסדרים האמורים, שהיו דומים לאלה הסדרים ששררו באוצר־הממלכה, כי גם שם לא היו מעתיקים את התעודות בספר, כי היו כתובות על גויל ומונחים זה על גבי זה. המצב החיצוני הזה בלבד כבר מעיד על היחס שבין הלשכות החדשות הללו שהונהגו ובין פקידות אוצר־הממלכה.

החוקים האלה כשהם לעצמם הביאו במדה ידועה טובה להמלוים היהודים וכן להלוים הנוצרים; כי הם היו ערובה נאמנה על יפוי־כחם של השטרות והקילו אפוא על עסקי הקרידיט. נתבטלו כל אלה המשפטים שעלו ביגיעה יתרה ובכסף רב למען הוכיח את אמתת השטרות. הלוה לא יכול כבר להכחיש את חובותיו והמלוה— את הסכומים שכבר קבל על חשבון החוב. בתנאי ההלואה לא התערבו הפקידים הללו בשום אופן. לדברי החוקים, שההלואה צריכה להעשות במעמד הפקידים, חפצו אמנם, כי יהיה העסק נעשה כשורה; היהודי נותן את הכסף והנוצרי את שטר־החוב. אבל אי־אפשר היה הדבר לדרוש מאנשים ידועים, שבאו והודיעו, כי הם קבלו סכום ידוע, שיוכיחו את הדבר בעדים. והדרישות כאלו נחוצות היו אך בנוגע להלואות בלי רבית, שהכנסיה הרשתה להנוצרים

להלוות. אבל בנוגע ליהודים לא היו נחוצות הרישות כאלו, כי להם היתה הרשות לקבל רבית וכפי חפץ לבם.

ההוצאות שעלו באופן כזה על כל עסק ועסק, לא היו נכבדות בשים לב אל התועלת שהביאו החוקים האלה. הלואות קטנות נתנו אך במשכנות ולא היה צורך כלל בכל הפורמאליות הללו. וכך יכלו החוקים הללו אך להועיל לעסק הכספים של היהודים, אלמלא נעשו בעיקרם לטובת אינטריסי הממלכה; כי אמנם כך היה הדבר, מוכיחה פקודה אחת, שהוצאה ביחד עם החוקים הללו. על הבישופים הנוסעים, שהיו צריכים לסדר את הלשכות הללו, צוה, כי יעשו רשימה מנכסי היהודים ורכושם. אדות כל נכסיהם, שטרי-חובות ומשכנות, אחוזות קרקע, בתים וכלי-חפץ הם מחויבים להודיע בשבועה לשופטים; המכחיש איזה חוב אבד את זכותו עליו. המלך חפץ אפוא לדעת את ערכו האמתי של רכוש היהודים, שהיה בעיניו כרכוש עצמו, למען דעת עד כמה אפשר לו לדרוש מהם כאשר יהיה צורך בדבר, ויוכל מעתה לדעת גם את כל השנוים שיבואו במצב רכושם; כל עסקי היהודים יהיו נרשמים בהתעודות ועל פיהן אפשר יהיה להודע הכל. ונחוצה היתה פקידות מיוחדה שתשגיח על זה ושתסדר את החמר הסטאטיסטי. בפקידות אוצר-הממלכה היתה, כנראה, לשכה מיוחדה שהביאה בסדר את עסקי אהרן שנפלו לו בירושה וכאשר נגמרו העסקים הללו ונתקבלו כל החובות, מסרו להלשכה הזאת את ההשגחה על עסקי היהודים. הפקידים הראשונים בבית-אוצר היהודים (ככה נקראה מעתה הלשכה הנזכרת), היו ווילהלם מבית-התפלה של מאריה-הקדושה ווילהלם די שימולי, שמספרם היה שומר התעודות.

החוקים הללו שנחקקו ברוח היינריך השני, שהשתדל תמיד להביא בקשר תמידי את הפקידים בערי המדינה עם הפקידות המרכזית, נתחברו בלי-ספק על-ידי אחד הפקידים, שעבדו עוד בימי המלך היינריך; כי לריכארד, זה האריה ברעש המלחמה, לא היו כשרונות אביו בעניני הסתדרות ופרטיהן. ותעודת החוקים הללו היה, כאמור, למען דעת תמיד היטב את מצב רכושם של היהודים ושבמקרי מות יהודי, בכח המלך לקבל את חלק הירושה, שימצא לטוב

ני ולפעמים יכול להשתמש בידיעותיו אלו נגד האצילים שלא
ע מרב רצון, כי אפשר היה לצוות להיהודים, כי ידרשו בחוזקה
כספם מאתו האציל, ואם לא ישלם, באו אחוזותיו תחת
גחתם והנהגתם של פקידי המלך.

יד.

התועלת היותר גדולה של החוקים התקיפים שהביאו את
רכוש היהודים ברשות המלך, הפיק לעצמו זה שירש את כתר
ארד, אחיו יוהאן שעלה על כסא ממלכת אנגליה בשנת 1199.
לשפוט על יחס יוהאן להיהודים על־פי האגדה, שאמנם רוח
מת מבצבצת מתוכה. האגדה מספרת אודות יהודי אחד מבריסטול,
א חפץ לשלם את המס עשרת אלפים מארק שהושם עליו, והמלך
לעקור בכל יום שן אחת מפיו. שבעה ימים סבל האומלל
יסוריו, אך ביום השמיני, כאשר בא המחבל ליפי אותו כמנהגו
יום ביום, נכנע היהודי ושלם את המס. באמת התנהג יוהאן
לכים שהיו לפניו. קנאה חזית היתה רחוקה ממנו; ואחרי שבא
ב עם האפיפיור לקח מבית־התפלה והמסגד סכומים יותר גדולים
שר אצל היהודים. אבל בעד כסף הנקל היה לו לעשות הכל.
חיר ארבעת אלפים מארק נתן מכתב־חסות לכל היהודים אשר
נגליה ונורמאנדיה. יהודים אחדים לקח לעתים תכופות תחת
ת מיוחדה, ובינידם לקח, תכף אחרי שעלה על כסא מלכותו,
רבי יעקב מלונדון שמנה אותו לרב־כולל על כל יהודי אנגליה
ל ימי חייו. ביחד עם זה, אשר זקיים את הזכות המיוחדה,
בגלל עוונות ופשעים נגד היהודים צריכים להשפט רק לפני
־הדין בלבד, ורק באשמות המורות שופט המלך בעצמו את
אשמים, כגון רצח, גזל, מצית אש בזדון וכדומה. רב־הכולל,
ליו לשמוע אך לפקודות המלך, שמש בתור שופט־ראשי, שהיה
נה את הרבנים בערי־המדינה או שאלה האחרונים היו תלויים

בדעתו. משפטים בין יהודים ונוצרים באים לפני המלך. וכך ל
היה להיהודים שום דין-ודברים עם בתי-המשפט הכלליים והסתדרות
היתה במדה ידועה כעין מדינה בתוך מדינה, שהתנהגה על-פ
חוקיה המיוחדים לה.

ודוקא הזכויות הללו שנקנו בכסף, הוכיחו באופן היות
ברור את מצבם המיוחד של היהודים, שאמנם רצו בו בעצמ
אבל אחר-כך נהפך לרעתם, כי היו עתה הפקר לכל חפצי המל
ומאוייו. יוהאן דרשה לעצמו לפטור אצילים אחדים מלשלם א
הרבית להיהודים בעד הכסף שלוו, ולפעמים גם לבלי לשלם א
הקרן עצמה. להוציא פקודותיו אלו אל הפועל לא קשה היה; ה
היה להודיע את חפץ המלך לבית-הפקידות של אוצר היהודים והיהו
יצא נקי מנכסיו. כי עשה יוהאן את המעשים הללו למען הרגי
את ההמון ולבלי תת לו לעשות כמעשה יורק, אי-אפשר להחליט
הוא עשה, זאת על-פי חפצו הפרטי לטובת אלה האצילים שעבדו בצב
מעבר השני של התעלה, או גם בלי סבה נכונה. במקרים אחדי
אמנם פקד, כי את הקרן ישלמו להמלוה מאוצר-הממלכה, אב
אם עשה, כזאת לעתים תכופות מסופק הדבר, ובכל-אופן נהרס
על-ידי מעשיו אלו עסקי היהודים. ותוצאות הדבר היו, כי מלב
שחרבו עסקי הקרדיט, לא התמעטה מדת הרבית והכנסות הממלכ
מאת היהודים באו לידי מדרגה נמוכה מאד.

הפוליטיקה הכוזבה של המלך יוהאן „בלי ארץ", הסבה לכן
שאנגליה אבדה את מדינותיה בפראנציה. בשנת 1205 נעקרה נו
מאנדיה מאנגליה ובאה ברשות ממלכת פראנציה, דבר שהשפי
הרבה על מהלך ההיסטוריה של עמי מערב-אירופה; המקרה הז
השפיע הרבה גם על מצב היהודים, באנגליה, כמו בפראנציה

על יהודי אנגליה הביאה הצרה שבאה על ראש המלך יוהא
אסון נורא. אחרי עבור עשר שנים שישבו היהודים בכאן כמע
בשלוה, עשה להם מעשה אלמות, שכמוהו לא עשה אחד המלכי
שהיו לפניו. בשנת 1210 הוציא פקודה בבריסטול, שהיהודים ית
לו סכום של ששים וששת אלף מארק, אמנם היה זה סכום קט
מאותו שדרש היינריך השני בזמנו, אבל בינתים הורע כל-כך מצב

חמרי של היהודים, וקשה היה להם לאסוף את הכסף הדרוש.
מלך ידע, כנראה, מראש, כי קשה יהיה הדבר, ועל־כן צוה לאסור
ת כל אלה שיחפצו לברוח, ולענות את נפש אלה שלא יחפצו
שלם את הסכום שהוטל עליהם, עד שיתנו את הכסף. תוצאות
דבר היו, כי חרבו כל העדות העבריות. מי שהיתה היתה בידו
רח חוצה לארץ; הבתים הריקים הוחרמו לאוצר הממלכה.

גזל היהודים היה האמצעי האחרון שהשתמש בו יוהאן למען
צר את רסן ממלכתו הרפה בידו. וכאשר לא הועיל גם האמצעי
זה, מוכרח היה להכנע ולתת מגלת־חרות — Magna charta
מטרתה הראשית היתה, להנהיג משפט־החוק בממלכתו. אין בהמגלה
זאת דברי איבה ושנאה להיהודים; היא איננה מחליטה, כי אין
שות להיהודים לעסוק במסחר וקנין או כי אין הרשות להמלך
קחת אותם תחת חסותו. שני הסעיפים אודות היהודים נתקבלו בהמגלה
א על־פי השפעת הכהנים, כי־אם פשוט מפני שהיה הדבר הדוש
מפלגת בעלי־האחוזות, שהיה נחוץ להם מאד ללוות לפעמים כסף,
בל יראו עם זה כי על־ידי הרבית הקצוצה יאבדו את אחוזותיהם.
פיכך הוה לחוק, כי כאשר ימות הלוה וישאיר אחריו יורשים
טנים, אז אין היהודים מקבלים שום רבית בעד החוב עד אשר
גדלו היורשים. ואם בינתים בא החוב לרשות המלך, אז לא
דרש זה, כמו שהבטיח יוהאן, שום רבית, כי־אם את הקרן
פי שנרשמה בשטר־החוב. כנראה, חשבו שהמלך ידרוש, כי ישלמו
מיד את החוב, ולכן לא תהיה לו הרשות לדרוש גם את הרבית.

המלך יוהאן לא שמר את הבטחתו וחלל את מגלת־החרות.
פרצה מלחמת־אחים בהארץ, שהיתה עלולה להביא אסון נורא על
מלך יוהאן ובני־משפחתו, אבל בינתים מת המלך וכתר־המלכות
בר לידי בנו הקטן הינריך השלישי, ומגלת־החרות נתאשרה עוד
פעם, אמנם בשנוים אחדים. גם הסעיפים אודות היהודים נמחקו,
נראה, יען כי מגבילים הם את זכיות המלך על החוסים ברשותו;
בל במקרים שבאו אחרי־כן התנהגו אמנם על־פי הסעיפים הללו.

בשם המלך הקטן לחם ווילהלם מפיםברוקי עם הפראנצים
הצלחה רבה עד שגם הבאתינים המורדים נכנעו. השלום הפנימי

במֶמלכה הביא טובה להיהודים. את זכויות היהודים לא אִשר אמנ
היינריך השלישי; אבל כהמלכים שהיו לפניו, חפץ גם הוא כי יה
תחת חסותו. הוא נתן להם את הזכות לגור בכל אלה המקומות שגר
בהם עד כה ועל־פי התנאים מכבר, אבל בדיני משפטים לא ישפט
ביניהם השופטים המקומיים, כי־אם בית־הפקידות של אוצר־היהודינ
שמעתה עליו לעסוק לא רק בעניני הפינאנסים של היהודים, כי
אם גם בעניני משפטיהם; לבתי־המשפט של הכהנים נאסר להתער
בעניני היהודים. פקודה־חוזרת הודיעה (בשנת 1218) את הדבר הז
לכל הפקידים. וכך הוטב בזמן מצער מצבם של היהודים; משעריב
כי לא רק אלה, שברחו מן הארץ שבו אליה, כי־אם גם אחרי
התחילו באים לכאן ולבקש אשרם בזה. צו המלך מיום השלשה־עש
להודש נובימבר שנת 1219 נשלח לשומרי הגבול, שבו נאמ
כי בל יפריעו בידי היהודים הבאים ורכושם בידם להתישב באנגליד
אבל עליהם להבטיח, כי ילכו ללונדונה ויודיעו מיד לבית־הפקידו
של אוצר־היהודים, בכדי שירשמו את שמותיהם בפנקס. יהודי
הדשים היו נחוצים למושל הממלכה; היציאה מן הארץ היתה כמונ
אסורה על היהודים. וכך אפשר היה עוד הפעם לעשות כשנעש
מכבר. אחרי שנים אחדות שלא הונחו ברן מכשולים על הי
עסקיהם, התרבה רכוש היהודים, ואפשר היה עוד הפעם למצו
את רכושם לטובת אוצר־הממלכה.

על מצב היהודים באנגליה השפיעה עד עתה הכהונה א
במדה מועטת מאד. אבל כמעט אחרי נורמאנדיה, מצאה אספת
הכהנים בריאן (בשנת 1074) לנחוץ, להזכיר אודות מציאת החוקי
הקאנוניים שעל־פיהם אין הרשות להיהודים להחזיק עבדים נוצרי
או מיניקות נוצריות. האפיפיור אלכסנדר השלישי פקד על הבישופי
כי ישתדלו שבל יבואו ברשות היהודים על־ידי קניה, חכירה וכדומה
אחוזות־אדמה, שבתי־התפלה מקבלים מהן מס ידוע, וביחוד יענש
בהרם אלה, שיעבדו אצל היהודים. עוד קודם לזה החליטה אספ
הכנסיה בוויסטמינסטר: שהיהודים אינם צריכים להשבע שבועת
אמונים (לעבוד בשדה הנוצרים) לנוצרים וכן הנוצרים — להיהודים
כי אין להיהודים להגדיל את נכסיהם דלא ניידי ולהמעיט על־יד
זה הכנסות בתי־התפלות. היינריך השני שבא בריב את הכהונ

לא הקפיד הרבה בדבר לקיים את החוקים הקאנוניים. ואפשר כי הבטחתו, שהיהודים לא יהיו נשפטים על־פי בתי־המשפט הכלליים, שמוכרח היה להבטיח באלה ובשבועה, בשעה שנצרך להצדיק את נפשו נגד החשד שחשדו אותו כי ידו היתה ברצח נפש הארכי־בישוף תומס ביקט, לא היתה מיותרת לגמרי.

המלך יוהאן מוכרח היה בעת־צרה להכיר את עצמו בתור מושל נמנה מטעם האפיפיור אינוקינטו השלישי; החרם שהושם על היהודים והשתדלות הציר המיוחד של האפיפיור הביאו לידי כך, כי כתר־המלכות עבר בירושה לבנו. ומובן הדבר, כי בהיות יד הכהנים תקיפה השתדלו להוציא אל הפועל את ההחלטות שנתקבלו בלטרן, כמו שעשו אמנם באספתם אשר באוקספורד (בשנת 1222). להמצב המיוחד אשר באנגליה שמו באספה זו לב, כגון שאסרו לבנות בתי־כנסיות חדשים, שבהאספה הקודמת לא שמו לב לכך. אודות האות המיוחד על מלבושי היהודים נאמר, כי בהארץ הזאת מעורבים כל־כך היהודים בין הנוצרים, עד שאי־אפשר להבדיל ביניהם. „התבוללות" היהודים הצליחה אפוא בזה למרות המצב המיוחד שהועמדו בו היהודים מראשית ביאתם הלום. במקור עברי נאמר, כי מנהג המקום הוא, שהיהודים יושבים עם נוצרים יחדיו ושותים משקים חריפים ביחד.

הכרוניקאים האנגליים של אותו הזמן מכנים, כמובן, את היהודים בשם „שונאי הנוצרי" ולפעמים גם נושכי־נשך; אבל אחד מהם היה כל־כך ישר ביחוסו ליהודים, עד שספר לנו הלצה יפה על־דבר יהודי אחד, שנסע פעם משיכביהו ביחד עם הארכי־דיאקון מהמקום Peche ועם הדיאקון ששמו Dauville וכאשר אמר הראשון שמחוזו (מחוז־כהונתו) הנהו מן המקום Bad-Place עד המקום Bad pass אמר היהודי: נפלא הדבר, כי המקרה הביא אותי בשלום ממקום שהארכי־דיאקון הנהו „פשע" והדיאקון שלו — „שטן" ובאים שמה הדרך „מקום רע" ויוצאים משם על־ידי „הדרך רע" (כך פירוש המלותי הללו באנגלית). בין התושבים פרצה שנאה להיהודים בשעה שיצא קול־קריאה למסע־הצלב. איזו כבות גרמו להפרעות בלונדון שהכריחו את המלך יוהאן (בשנת 1204) להוציא פקודה, נמרצה לתושבי־העיר, דבר זה איננו ידוע

בביותר. בימי אי־הסדרים הפנימיים התאוה, כמובן, ההמון תאוה לאוצרות היהודים; וקרה לפעמים, כי היהודים נמלטו עם רכושם ומצאו להם מחסה בבתי־התפלה והמסגד לנוצרים. הכנסיה באוקס־פורד לא הסכימה למעשים כאלה.

באנגליה, אחרי שאבדה לה ארץ־נורמאנדיה, התפתח עתה הלאום החדש תושב הארץ הזאת. כי מטעם זה לא היה מקום להיהודים הזרים על האי הזה, אי־אפשר להחליט. יודע רק, כי מלכי הארץ הארץ הזאת נמצאו אז תחת השפעת הכהנים הקנאים, והשקפת אלה האחרונים היתה מעתה להם לקו בהנהגתם עם היהודים, שהיתה דומה לזו של מלכי פראנציה.

היהודים בצרפת.

א.

חפץ המקרה היה, כי אדות היהודים בנורמאנדיה, שישבו בה זמן יותר רב מאשר באנגליה—הלא היהודים הראשונים בלונדון באו מרואן — יש לנו ידיעות מעטות מאד. בכל אופן אפשר לשער בביותר, כי בהיותם תחת מושלי אנגליה היה מצבם דומה לזה של יהודי אנגליה; להפריביליגיה של המלך יוהאן משנת 1201 היה יפוי־כח בנורמאנדיה כמו באנגליה. כנראה, נתנו היהודים באנגליה בשביל כסף הפדיון של ריכארד „מס" של אלף מארק, ובאותו זמן עצמו מוכרחים היו לשלם כסף־עונשים בסכום של אלפים ליטראות. על־פי הסכומים הקטנים בערך האלה יש להחליט, כי נפלו הרבה בעשרם מן אחיהם באנגליה, בכל אופן אפשר גם זה, כי את „המס'האמור היו היהודים בנורמאנדיה משלמים מדי שנה בשנה; אבל אין ספק בדבר, כי מספרם של יהודי נורמאנדיה היה רב והיו מפוזרים על פני כל הארץ. הם עסקו בהלואות כספים, והיו נודגים, כמו באנגליה, כי כאשר קרה המקרה ואחד מבעלי־

חובות לא חפץ לשלם, שלמו סכום ידוע לאוצר הממלכה ובעזרת
ה האחרון קבלו את כספם; וגם חלק הירושה היו נותנים לאוצר־
ממלכה. לסדר בזה בית־פקידות מיוחד של אוצר היהודים כמו
אנגליה, בזה היה אולי איזה מפריע, אבל המלך יוהאן, ודוקא
עת שממלכתו התמוטטה, פטר את רבים מאציליו לשלם את החובות
קרבית ליהודים.

הבדל גדול היה אמנם במצבם של יהודי נורמאנדיה לזה
ל אחיהם באנגליה, שאינו נראה לעין, ולפיכך ראוי הוא לתשומת־
ב מיוחדת. האחרונים נמצאו תחת ממשלה בלתי־אמצעית של המלך
צמו והראשונים היו כבר נכנעים תחת ממשלת הירצוג, שכחו בא
מאת ממשלת המלך. ובזה שמלך אנגליה משל בנורמאנדיה
הירצוג, יכול היה להתנהג אתם בשתי הארצות הללו במדה אחת;
בל אין לשכוח, כי יסודות שונים היו לזכויותיו אלו. באנגליה
י היהודים שייכים להמלך עצמו ובלי רשותו, שנתנה אך לעתים
חוקות, לא היתה להם הזכות לבוא ברשות אדון אחר. חוק־
ללי כזה לא שלט בפראנציה; למלך פראנציה לא היתה זכות
מיוחדת על היהודים ונכסיהם, כמו שאפשר כבר להוכח מזה,
ובנורמאנדיה היו שייכים להחירצוג. לא הוברר עוד הדבר, כי
הודי נורמאנדיה היו תלויים באופן בלתי אמצעי ברשות ההירצוג
מו יהודי אנגליה — ברשות המלך. יוהאן הרשה (ביום 8 לחודש
ספטמבר שנת 1200) לאיארל מפיכבהק, יהודי שנולד בשמביי,
ומטיפאן די פוטריקה הביא אותו דרך הים, לחיות בחופש ובמנוחה,
מו שתי בשמביי בשעה שנמצאה העיר הזאת בידי סטיפאן. יהודי
אנגליה נמצאו ברשות המיוחדת של המלך, אבל יהודי פראנציה
יו ברשות אדונים רבים, גדולים וקטנים, כהנים ואזרחיים. מבואר
מצב הזה על־ידי התפתחות החוקים בפראנציה ועל־ידי יחס המלכים
היהודים.

במערבה של פראנציה משלו האצילים ממשלה בלתי־מוגבלת,
ל הזכיות היו בידיהם. להמלך נשארו שם אך האחוזות המעטות
הזכות הגבוהה על האצילים. וגם לנציבי המלך לא היה שום כח
ממשלה, הפיאודאלים ישבו במצודותיהם החזקות ומשם שפטו את
יושבי אחוזותיהם, לקחו מהם את המסים והמכסים וענשו את כל

אלה שראויים היו לפי דעתם לעונש. אבל אחרי ימי מסעי-הצל
הראשון בא גם שנוי בהמצב הזה. המושלים התקיפים הכניעו תח
ידם את האצילים ועל-ידי זה נתרבו הכנסותיהם. וכמו שהתנה
הדורצוג מנורמאנדיה והגראף מאנזשוי בארצותיהם, כך התנהג ג
המלך בהארץ שבתוכה ישב, זאת ההרצוגיות פראנסיאן, שמרכז
היה פאריז. לודביג הששי הכניע את הבארונים הגאותנים, דבר שהבי
אחרי-כן להתאחדות ארץ פראנציה תחת ממשלת המלכים. הרחי
והגדילו אז את אחוזות הממלכה, והממשלה הבלתי-אמצעית ש
המלך נתרבה אפוא וכבוד המלך גדל על-ידי זה.

מובן הדבר, כי לפי מצב הדברים בפראנציה בימי המא
העשירית והעשתי-עשרה, אי-אפשר היה שהיהודים יהיו תחת חס
המלך. הזכיות שהיו להם על-פי מכתבי החסות של הקארולינג
נשתכחו ולא נתחדשו; אך בנארבונה נשארו המכתבים האלה ויה
הקארולינגים נשאר בתקפו. המלכים מבית קפיט לא נתנו להיהודי
שום פריביליגיות מיוחדות, לא ליהודי הממלכה בכלל ולא לאל
שישבו באחוזות הממלכה. ומובן הדבר, כי הפקידים והאצילי
המקומיים, שבידם היה הכח והממשלה בפועל, משלו גם בהיהודי
אשר במקומות מושבותיהם. היהודים היו אפוא תחת ממשלת הדו
צוגים, הגראפים וסגני הגראפים, הבישופים והכהנים, הכל לפי מצ
המקום שבו ישבו. הם היו אמנם ממפלגת האנשים החפשים, ובכל-זא
צריכים היו, כמו שאר התושבים באלה המקומות, לשלם מס
להארונים והאצילים, כאשר דרשו אלה מידם. אפשר שהיו אי
הבדלים בין יחס האצילים להנוצרים והיהודים, אבל הם התפתח
אך במשך הזמן.

הגראף רוג'אי מבדרש דרשה בשנת 1193 קאראקאסון שישל
את המסים אך ביחד עם אחיהם מלימו, אליי וריאי; כך נהגו ג
אבותיו. על-ידי אשור המנהג הקדום הזה הוגבלו זכויות האדו
הגראף איננו חפץ לדרוש את המסים מכל עדה ועדה עברי
ביחוד, כי-אם מכל היהודים תושבי אחוזותיו ביחד, כנראה, בכד
שישאו כל היהודים בעול שוה חלק כחלק. בתחלה נחשב, כנרא
היהודי התלוי בדעת האדון כעין דבר-חפץ, שהרשות להאדון לעשו
בו כחפצו. בשנת 1095 כאשר נתן הגראף רוג'אי מפוא להגרא

פית אירמינגיר ובנה בירנארד את העיר והכפרים וכל תושביהם
אשר בהגראפיות קאראקאסון, דבדיל מזה את הערבון שהיה תחת
ידם עד־עתה, והם ארבעה כפרים, את ווילהלם סטיפאן והיהודי
שינתן עם נשיהם וילדיהם, שגם להבא ישארו ברשותם אך בתור
ערבון. הגראף בירנאר מבדרש נתן בשנת 1121 לבתו נדוניה גם
יהודי אחד התושב אחד מעיר בדריש, שם האחרון היה רימונד
הרנטי,, ושם היהודי היה בנימין ושניהם היו מעתה ביחד את
נכסידם שייכים לחתנו לוקח בתו. על־פי בקירה ראשונה אפשר
לחשוב, כי התנהגו עם היהודים כמו עם עבדים פשוטים, אבל
האופי המשפטי הנהו בזה אחר לגמרי. בימי הירידה של ממלכת
פראנציה חשבו, כי הרשות נתונה למסור לאחר את הזכויות שיש
לאדון, להשפט או להאציל בגבולי אחוזות ידועים וגם על אנשים
פרטיים כולן או מקצתן. ולא היה במובן זה הבדל בין יהודים
נוצרים; בשני המקרים הנזכרים התנהג כך האדון עם „משועבדיו"
היהודים והנוצרים.

המצב המשפטי של היהודים בצפון־פראנציה היה על־פי אותם
יסודות ששררו בנוגע להיהודים בדרום־פראנציה, ולא היה גם
שונה מן המצב אשר בבורגונד השפלה שהיתה שייכת לממשלת
אשכנז. וכך היו יהודי עיר מארסיילה נכנעים לשני אדונים, אלה
שישבו בחלק העיר העליון היו נכנעים אל פקודת הבישוף, ואלה
של החלק התחתון — להגראף. במשך המאה השתים־עשרה היה יחס
האחוזים המקומיים אשר בהדרום לא רע; אבל, כנראה, קרו במקרים
האלה גם בצפון. בתחלת המאה העשתי־עשרה היה הגראף מסין,
רינהארד בן פרוטמונד מלא אהבה להיהודים ומנהגיהם. בכל־אופן
יש לשער, כי ההשפעה שהיתה להיהודים על התושבים גרמה לזה,
שהכהנים יאחזו באמצעים נגדה, והיא שהביאה אולי לידי הדיקות
על היהודים; אבל בבירור אין אנו יודעים אודות זה כלום. בכלל
מעטים הנה מאד הידיעות אודות מצב היהודים בפראנציה הצפונית
עד חצי המאה השתים־עשרה. בהתנאים הפרועים ששררו אז שם,
אם אחד האצילים התנהג עם היהודים במדה יותר רעה מאשר את
שאר התושבים, והמלכים לא הגינו עליהם, לא ראה כל איש

בזה כעין דבר היוצא מגדר הרגיל. פריבילגיות מיוחדות הלא לא היו להם.

לודביג הששי (בשנות 1108—1137) הוציא במקרים מיוחדים פקודות על יהודים, אבל לא לטובתם. בנו שירש את כסא ממלכתו, לודביג השביעי (בשנות 1137—1180) שבימי ההכנות למסע־הצלב השני לא שמע אל העצה הרעה של האב מקליני, הרים אחרי־כן את קרן היהודים ונתן להם, לדברי המסורה, פריבילגיות רבות. אבל להידיעה הזאת לא נשאר שום זכר בהתעודות שהגיעו לידנו ומסופק הדבר, אם אפשר לתת אמון בה. בכל אופן יש לחשוב, כי בידה עם חזוק כח המלך התפתחו גם הסדרים בממלכה, שהביאו טובה ליהודים ולמסחרם בכסף. אפשר שאחז המלך באיזו אמצעים למען הכריח את בעלי־החובות שישלמו את חובותיהם להיהודים ולפיכך קראו לו בשם אוהב היהודים; כי למרות הנזקים שסבלו היהודים בימי מסעי־הצלב השני לא הסירו היהודים את ידם מעסק־ההלואות. אמנם בצפון־פראנציה לא עסקו היהודים בהלואות כמו באנגליה, כי־אם רק בהמסחר הזה. אחוזת־קרקע, שבאנגליה אך החלו להשתדל להשיגן, היו פה שייכות להם זה כבר, וגם אי־אפשר להחליט, כי במסחר ומלאכה לא הפצו לעסוק. אם על־פי דברי הכרוניקאים והתעודות שהגיעו לידינו אפשר להחליט, כי ליהודי צפון־פראנציה לא היה שום עסק אחר, כי אם לשבת בבתיהם עד אשר יביא איזה אציל, תושב או אכר וילוה כסף, אין בכל־זאת לשים לב לכך, כי כל הידיעות הללו מועטות הן מאד. קשה גם לשער, שהם בקרו אז את השוקים אך בכדי למכור את הערבונות שנשארו בידיהם. ביחוד היה רב מספר היהודים בשאמפאניה, בהערים טרויי, פרובאנס, לאני ובאר־סור־אוב, ששם נערכו השוקים, שבסוף המאה השתים־עשרה התפתחו והיו למרכזי המסחר של אירופה המערבית. לשם היו באים סוחרי הצפון והדרום והביאו אתם את הארג הפלאנדרי ומכרו אותו בעד דברי החפץ המזרחיים. אי־אפשר אפוא הדבר שבמקום כזה, שהמסחר המביא פרי רב היה מפותח מאד, הסתפקו היהודים רק בזה, שנתנו את כספם בנשך. אחרי שגרש המלך את היהודים מפאריז (בשנת 1183) נתן את בתיהם למפלגת סוחרי הארג בעד מס־שנתי של מאה ליטראות; הסוחרים

דגוצרים — כך הוא הביאור הפשוט להמעשה הזה — קבלו אפוא את
הדמיות, שהיו שייכות להיהודים.

ב.

לגירוש היהודים מפאריז ושאר הערים שהיו שייכות להממלכה,
שהוצא אל הפועל על־ידי פיליפ השני אוגוסט תכף אחרי שעלה
על כסא ממלכתו, גרמה האשמה שהוטלה על היהודים, כי הם
עוסקים בעסקי נשך ורבית. דברים נוראים מסופר אודות זה: מחצית
העיר פאריז היתה בידיהם, והם נגשו כל־כך את בעלי־החובות,
עד שרבים מהם מוכרחים היו למכור את אחוזותיהם, ואחרים שהתחיבו
בגופם בעד החוב, אסורים היו בבתי היהודים בפאריז, והדבר היותר
נורא היה, כי כלי הקודש, שהכהנים נתנו אותם בעבוט להיהודים,
מחוללים ומבוזים על־ידי היהודים, וילדיהם שותים ואוכלים מהם.
נקל הדבר לשער את הרושם שעשו האשמות הללו על המלך, שעוד
בימי ילדותו שמע ספורים נוראים אודות היהודים. בכל שנה ושנה,
היו מספרים, מהזיקים היהודים בפאריז באחד המרתפים נוצרי אחד
ושוחטים אותו בשבוע שלפני חג הפסח; לרוב נתפשו היהודים
בעשותם המעשה הזה ונדונו לשרפה. וכך נהרג על־ידם גם הקדוש
ריכארד, שגופו נקבר בשאמפה ונשמתו עלתה למרום והיה לקדוש
וכשבאים להתפלל על קברו הוא מראה אותות ומופתים.

פיליפ השני לא הגיע עוד לשנת החמש־עשרה כאשר מסר
לו אביו הזקן־הדלש את רסן הממשלה. על שאלותיו, אשרו וקיימו
מקורביו את כל הדברים הרעים, ששמע על־אודות היהודים, ולפיכך
דרשה לעשות בשמו מעשים נוראים בהיהודים. ביום אחד, יום
16 פיברואר שנת 1180, נאספו כל יהודי פראנציה, כאשר נתאספו
בבתי־הכנסיות לזמן התפלה בשבת ושללו מהם את כספם, והכבם
ומלבושיהם „כמו שנצלו היהודים בצאתם ממצרים את המצרים".
כך מספר בן־הזוג של פיליפ וכותב־תולדותיו. לדברי מקור אחר,

שלמו היהודים לאוצר־הממלכה חמשה־עשר אלף מאריק בכדי לצאת ממאסרם. נראה הדבר, כי כמו שקרה אחרי־כן במקרים כאלה, הוחרם רכושם והם נתנו ברצונם הטוב חלק ממנו בכדי להציל את השאר. משורר אחד, המהלל לשבח בשיריו הלאטיניים את מעשי המלך פיליפ, אומר, כי המלך יכול היה לקחת מהם את כל רכושם בתור רכוש עבדיו. נקודת־ההשקפה הזאת על המצב המשפטי של היהודים נהיתה אמנם להשקפה המושלת בפראנציה; אבל המעשה, שנעשה על־פיה היה עוד חדש לגמרי וגם מלכי אנגליה לא עשו עוד כמעשה הזה. דברים כאלו נעשו אחרי־כן גם למפלגות אזרחיות אחרות כל ימי מלוך המלכים בפראנציה עד ימי המהפכה הגדולה.

אחרי שנגזל ונחמס רכוש היהודים באופן זה, באה תכף אחריה גזרה אחרת. בשנה הבאה, שבינתים מת המלך לודביג השביעי, יצאה פקודה מאת המלך, כי כל התובות שחייבים הנוצרים ליהודים אובדים ואינם שוים כלום, בתנאי שהלוים מחויבים לתת את החמישית מחובותיהם לאוצר הממלכה. המלוים הפסידו אפוא את כל רכושם והלוים הרויחו את החלק היותר גדול מחובותיהם. גם להפקודה הזאת לא היה שום יסוד משפטי; ההנחה שעשה האפיפיור לנוסעי־הצלב היה כחה יפה אך בנוגע להרבית ולא להקרן. את אינטריסי אוצר־הממלכה לא שכח אמנם המלך, אבל הם לא היו העיקר בפקודתו זאת, והאות על זה הוא החלק המצער שדרש לטובת אוצר־הממלכה מאת הלוים. ולפיכך אפשר להאמין להמספר, כי נזיר חסיד אחד, ושמו ביינאר, הסית את המלך לעשות את המעשה הזה. אמנם צריך היה להזיק הרבה להחיים האיקונומיים של הממלכה, אבל הוא הביא תועלת מרובה להכהנים והאצילים. ועל־ידי זה שאבדו גם ההלואות בעבוט, קבלו הכהנים בחזרה את חפצי בתי־התפלה, וכאשר לא הפצו היהודים להחזיר אותם, באו בעזרת פקידי המלך ועשו חפוש בבתי המלוים. אצל יהודי אחד בפאריז מצאו את החפצים היקרים שמורים בבית־המחראות.

אם כל פרטי המעשה הזה אינם ידועים לנו בבירור, הנה עוד פחות מזה הננו יודעים את הנעשה אז בחצר המלך ומה

ע עליו להוציא פקודות כאלו. לודביג השביעי למרות היותו
להכהונה, בא בסוף ימי ממשלתו בריב אתה, יען כי לא
ם לדחלטת הכנסיה בלטרן של שנת 1179, אחות המישרתים
ים של היהודים. בתחלה הסכים פיליפ לדעת אביו. כאשר
בשנת 1180 את חג־הלידה בסין, פרץ שם ריב בינו ובין
צבישוף המקומי, יען כי לא הפץ להסכים להחלטות הכנסיה,
לא הרשה, שהכהנים יתערבו בעניני הממלכה האזרחיים. שאלה
ה יסודית אודות היחס בין הכהונה והממלכה, היתה אפוא
הריב, ודברי הארצבישוף להמלך, כי הוא מצוה עליו או
ים לדבר או להסיר את כתר־המלכות מעל ראשו, העלו מאד
חמת המלך — אבל עברו אך ימים מעטים והמלך משך לו
הפעם חסד. אפשר הדבר, כי השקפות שונות שהיו בין שרי
ומפלגות שונות התחרו בינידם להביא את המלך תחת השפעתן.
יסודות נאמנים להשערה הזאת — אין. במדה ידועה מקוימה
ערה הזאת על־ידי העובדה, כי הצעד האחרון של פיליפ —
ש היהודים ממלכתו — מצא לו התנגדות גמורה בין שריו
רביו.

בחודש אפריל שנת 1182 פקד המלך, כי כל יהודי ממלכתו
את עצמם לצאת מן הארץ עד יום העשרים וארבעה לחודש
את נכסיהם הניידי הם יכולים למכור, אבל נכסי הלא ניידי
ים, השדות, הכרמים והמגרשים מוחרמים לאוצר־הממלכה. למען
את הגזרה הזאת נתנו היהודים מתנות שונות לשרי ואצילי
ן, הגראפים והבארונים, הארצבישופים והבישופים, ואלה השתדלו
המלך לטובתם; אבל כל אלה לא הועילו להרך את לב
. ככה מספר הכרוניקאי היחידי, המביא את דבר בקשת השרים
ת היהודים לפני המלך, והכרוניקאי הזה, המהלל מאד את
שכבש את יצרו ולא שם לב לבקשות שריו ואציליו מוסיף
ר, כי גם היהודים שהיו רגילים תמיד להשפיע על המלכים
ת שריו, התפלאו עתה על „גבורתו". של פיליפ. הדברים האחרונים
ה אינם נכונים כלל; מקור עברי אחד קורא לפיליפ, כמו
ראי כל שונאי ורודפי היהודים, — „הרשע", אבל גם ביתר דברי
ניקאי יש מקום לפקפק באמתתם. אם באמת היה בחפץ המלך

לשחרר את ארצו מהבלתי־מאמינים, היה עליו לעשות את מעשהו בשלמות; הן לא היה הדבר שגירש את היהודים מפאריז, ארליינש איטמפ, בורג׳ ומעוד ערים אחרות, אם המגורשים יכלו להתיש במקומות הקרובים, ששם לא משלה יד פקידי המלך. המטרה הקדושה לא הושגה, מנושכי־הנשך לא נפדתה הארץ, אבל מה היהודים לא באו עתה לאוצר־הממלכה, כי־אם לאלה השרים והאצילים שקבלו את היהודים באחוזותיהם.

בכדי לגרש את כל היהודים מכל ארץ פראנציה נחוצה היתה הסכמת כל השרים והאצילים, שתחת רשותם ישבו היהודים, כלומ הסכמת כל אחד ואחד ביחיד, כי מבלעדי זאת לא היתה תקוה להמלך שישמעו האצילים לפקודתו. כי אמנם כך היה הדבר, מעידה פקודה אחרת מאוחרת, שהוציאו אותה השרים יחד עם המלך; אבל הפעם לא הסכימו האצילים לכך. והפקודה שיצאה מאת המלך בעצמו היה כחה יפה רק בנוגע לחלק אחד של הארץ; לא הובהר הדבר, אם מראש היה החפץ לגרש את היהודים מכל ארצות הממלכה, ועל־ידי התנגדות האצילים לא יצא החפץ הזה לפעולה, או כי בחפץ המלך היה לגרש אך את היהודים תושבי הארץ, שמשל שם ממשלה בלתי־אמצעית. כי קרה הדבר על־פי האופן השני אין להוכיח מדברי הכרוניקאי; באופן כזה נפלא היה הדבר, שהאצילים התערבו בדברי ארץ המלך, ומלבד זה הלא בבקשתם מאת המלך להשאיר את היהודים בממלכתו היו עושים מעשה כנגד אינטריסיהם עצמם; כי הלא לרשותם באו המגורשים ולאוצרם שלמו מעתה את המסים. ואפשר אפוא הדבר, כי הכרוניקאי לא כפר את הדברים כהויתם. יוכל היות, כי בתחלה חשבו לגרש את כל היהודים מכל ארצות הממלכה, ולא כי לא שם המלך לב לבקשת שרי ואציליו, כי־אם אלה האחרונים לא הסכימו להצעת המלך לעשות את המעשה הזה.

כאשר גורשו היהודים בחודש יולי שנת 1182 מארץ פראנציה הלכו רובם והתישבו, כנראה, בשאמפאניה; כי משם החזיר אותם פיליפ אחרי שש־עשרה שנה לארצו. בינתים חשב המלך ומצא כי לא טוב עשה, וחפץ לתקן את הדבר. אבל השנאה להיהודים שהכתה שורש בלבו עוד בימי ילדותו לא הוסרה ממנו. מעי

על זה המעשה האכזרי שעשה בשנת 1192 בברי־סיר־סינה, שהעלה שם יותר משמונים יהודים על המוקד; אמנם גם רצונו להוכיח, שהרשות להמלך לשפוט אף מחוץ לגבולות המדינה, שנמצאה תחת רשותו הבלתי־אמצעית, הסב להמעשה הזה; כי פיליפ כבר לא עשה עתה מעשים שיסודם אך ברגש בלתי־בהיר. על־פי החשבון הקר החליט, כי טוב לפניו הפעם וגם לטובת אינטריסי ממשלתו בשאר מדינותיו, כי ישרוף חיים מספר גדול של יהודים. כי בעת הזאת נפל ריב בינו ובין האפיפיור לרגלי ענין של נשואין וגם אחז באמצעים לתקן את מעשה גירוש היהודים, שגרם חסרון־כיס לאוצר־ממלכתו. ובחדש סיפטימבר שנת 1198 עשה לתכלית זו חוזה עם הגראף טיאובלד משאמפאניה. את היהודים המגורשים חפץ המלך לקבל כולם בחזרה, ולפיכך הנהו משתמש בהחוק, שעל־פי היהודים שייכים להמלך, ויש אפוא הרשות לאדונם לדרוש אותם בחזרה — כמו עבדים — אם נמצאים הם בארץ השייכת לאדון אחר.

החוזה נעשה לטובת שני הצדדים: הגראף הבטיח את המלך, כי לא ישאיר בארצו אף יהודי אחד מיהודי המלך, וליהודיו שלו לא ירשה להלוות כסף למי שיהיה בארצו של המלך, מלבד אם זה האחרון ירשה את הדבר. וכדברים האלה ממש הבטיח גם המלך את הגראף. ושני חדשים לפני שנחתם כתב־החוזה השיב כבר פיליפ את היהודים לפאריז. והנה באותו הזמן הרש פולקה מנויי את הרשותיו כנגד עוונות הדור בכלל ונגד נושכי־הנשך היהודים, שעוררו את רוח ההמון. ועל־ידי תעמולתו נפטרו הלוים מחלק חובותיהם, אך באחוזות הבארונים קרה הדבר הזה ואחדים מהם גם גרשו את היהודים מאחוזותיהם. המגורשים היו הראשונים שבאו עוד הפעם לארץ המלך, ואפשר שגם אחרים באו לשם. אולם אלה שחפצו להשאר בשאמפאניה, גורשו משם בחוק־יד; הגראף מוכרח היה לקיים את דברי החוזה, והמלך, כנראה, לא חפץ למחול אף על אחד מאלה, שגרש לפנים. ובעד זה לא הרשה המלך להיהודים שגולתו בשאמפאניה, כי יבואו ויתישבו בארצו. אם הגראף מחל על יהודיו החדשים, הלא נכון וכשר הדבר, כי ישארו למצער אצלו אלה השייכים לו מכבר. אבל בכל אופן עשה הגראף עסק

רע, כי מספר יהודי שאמפאניה שהלכו והתישבו בארץ המלך מעט היה ממספר יהודי המלך שנמצאו עוד בשאמפאניה; ולפיכך כפר המלך את פניו באופן אחר. המלך צוה לפקידיו שישגיחו בדבר, כי כל ההלואות שלקחו תושבי ממלכתו מאת יהודי שאמפאניה לפני יום השמיני לחודש סיפטימבר, ישולמו במשך שתי שנים להגראף. אם השיב הגראף את הכספים שקבל להמלוים, זה היה, כמובן תלוי ברצונו הטוב.

הדין=ודברים אודות היהודים משאמפאניה ושל המלך נתחדש אחרי=כן פעמים רבות; פיליפ עשה דברי=חוזה כאלה גם עם אחרים, עם הגראפים מס.=פאול וניביר. בכלל השתדל מעתה לקשר את היהודים אל ארצו; מוכרחים היו להשבע, כי לא יעזבו את הארץ, ובתור ערבון שיקיימו את שבועתם נתנו שטרי=חובות וכן ערבו זה בעד זה. כך היה הדבר למשל במינטיה, שסכום הערבון שנתנו היהודים עלה בכלל לחמש מאות ועשרים ליטראות, שנתנו ארבעה=עשר יהודים, כל אחד מעשרה עד מאה וששים ליטרה. בלי ההכרח החיצוני לא היו היהודים מוותרים על זכות חופש היציאה שלהם. משערים, כי אלה, שהתקוממו נגד הדרישות הללו הושמו במאסר. זאת היתה, כנראה הסבה למאסר מספר יותר של יהודים, שנרשמו ברשימת האסורים.

ג.

שיבת היהודים, שבאה באונס — בתוקף דברי החוזה, התפתחה מהר ועסקי הכספים שלהם נתרבו, כנראה, במדה כזאת עד שנחוץ היה לאחוז באמצעים נגדם. בסיפטימבר שנת 1206 חקק המלך בהסכמת הגראפית בלנקה משאמפאניה וגוידה מדמפיר חוקים שונים בנוגע לעסק=ההלוואה של היהודים, שאמנם לא היו מתאימים אל המטרה כמו חוקי מלך אנגליה, אבל ביחד עם זה מחוסרים הם אופי של אינטירסי אוצר=הממלכה, כמו של החוקים האנגליים משנת

1194. כנראה, נתקנו יותר לטובת הלוים מאשר לטובת אינטרסי המלך. וזאת היתה הסבה, כנראה, להחוק המגביל את מדת הרבית שיש הרשות להיהודים לקבל. מיום הראשון לחודש סיפטימבר, נאמר בהחק, אין רשות להיהודים לדרוש רבית יותר משני דינרים לשבוע בעד כל ליטרה ואין הזכות להמלוה לדרוש את כספו בחזרה לפני מלאות שנה מיום שנתן את הכסף, אבל להלוה יש הרשות להשיב את ההלואה ביחד עם הרבית בכל עת וזמן שימצא את הדבר לנכון לפניו. על־פי זה, יכלו היהודים לקבל רבית לא יותר מן $43^1/_3$ אחוזים לשנה; רבית הרבית קבלו בתחלת השנה השניה כאשר הושב להם כספם ביחד עם הרבית. לחדש את החוב ולזקוף בחשבון הכסף גם הרבית מכבר אי־אפשר היה; כי על־פי חוק אחר צריך היה להרשם בפירוש בשטר־החוב סכום הכסף במזומנים ממש שקבל הלוה. שניהם היו מחויבים להשבע שבועת־אמונים, כי אינם מסתירים דבר וזאת אשר הם כותבים בהשטר אמנם אמת ונכון הוא; ואם ישבעו לשוא, אז אובד המלוה את כספו והלוה נענש בעונש של כסף. האיסור להלוות כסף בעבוט חפצי בית־התפלה או על חפצים שסימני דם עליהם, איננו חדש; אבל האיסור לקחת בעבוט אחוזות קרקע הנמצאות בדרשות העליונה של הכהונה, הניח מכשול גדול על דרך עסק ההלואה, כי רבות היו אז האחוזות שהרשות העליונה שלהן היתה לבתי־המסגד והתפלה, ובכדי שיוכלו בעליהן האמתיים לתת אותן בעבוט, מוכרחים היו לבקש בכל פעם ופעם רשיון מיוחד מאת נשיאי ובארוני הארץ, דבר שעלה בהוצאות יתרות, או שלוו כסף אצל הכהונה עצמה.

כהחוקים האנגליים משנת 1194 כך מכילים גם החוקים הפראנ־ציים סעיפים שונים אודות אופן כתיבת שטרי־החוב; אבל אלה האחרונים מסתפקים באופן יותר פשוט: לאישור שטר־החוב מוכרח לחתום עליו בחותם מיוחד, שהוגדו שמור תחת ידי שנים מנכבדי העיר: ומלבד זה צריכים השטרות להיות כתובים בידי סופר מיוחד, הנמנה בכל עיר מטעם הפקידות. הלואות בעבוט של חפצי זהב וכסף, מלבושים או בהמות אינן צריכות לשום אישור. בתור חוק זמני הוחלט, כי כל שטרי־החוב הנמצאים מכבר בידי המלוים מחויבים לקבל עד זמן ידוע אישור מיוחד.

לטובת אינטריסי אוצר־המִמלכה, בכדי לדעת תמיד את שיעור הונם של היהודים, לא יכלו החוקים הפראנציים להועיל הרבה כמו האנגליים. כי בזה לא היה בית־פקידות רשמי, שיהיה מנהל את חשבונות כל עסקי היהודים. אבל גם נגד זיוף שטרות לא התכוונו החוקים. ולפיכך הוסיף המלך על החוקים האלה עוד סעיפים אחדים בשביל מדינות פראנציה ונורמאנדיה. לשומרי־החותם פקד המלך לשמור תחת ידם גם העתקות מהתעודות שנתאשרו על־ידי החותם; אבל אף שטרי־החוב על יותר מסכום של ששים סולידי נצרכים להיות מאושרים. פקודה אחת מגבילה עוד יותר את דבר הרבית; על־פיה אפשר לדרוש את הרבית אך מזמן־הפרעון שנרשם בהשטר, ואם הלוה לא פרע את חובו, אז, כעבור הזמן ההוא יש להיהודי הרשות לדרוש את כספו בדרך המשפט, או כי נשאר המשכן ברשותו ויכול הוא למכרו.

הצד הטוב של החוקים המגבילים הללו היה, מה שעזרה הממשלה מעתה לגבית החובות. על־ידי הבטחון היותר של החובות ועל־ידי כבוש נורמאנדיה, שעל־ידו נתרבה מאד מספר היהודים השייכים להמלך, נתרבו גם הכנסותיו. בשנת 1202 שלמו היהודים מס לאוצר־המלך אך 1200 ליטרה, ובשנת 1217 כבר עלה סכום המס ל־7550 ליטרה. המס העיקרי היה המס הבלתי־אמצעי, וכשהוטבו עסקי היהודים נתרבה גם סכום המס שעליהם היה לשלם. על־פי רשימה רשמית אחת, שעל־פי ההשערה נתחברה תכף אחרי שנת 1206, עלה אז סכום החובות השייכים להיהודים במדינת המלך ל־252,800 ליטרה.

לטובת אינטריסיו הפינאנסיים לא חפץ המלך להוציא את היהודים מתחת רשותו; וכך הוציא את היהודים מן הכלל כאשר נתן את הזכות להכהונה בפיקאם לדון במחוזה דיני־נפשות, וכן כשהשיב להגראפית אאילידים את אחוזתיה. לא פחות מזה ידעו גם שאר האצילים את ערך היהודים. הדוכס אודו השלישי מבור־גון כתב בשנת 1205 מכתב להמלך, שבו הוא מוחה בכל עוז נגד פקודת האפיפיור אינוקינטו השלישי לפטור את נוסעי־הצלב מלשלם את הרבית בעד חובותיהם להיהודים, ומדגיש, כי אין רשות להאפיפיור להתערב בענינים האזרחיים. עוד לפני זה הוציא

המלך בהסכמת הבארונים פקודה שהיתה צריכה לבטל לגמרי את החלטותיו של אינוקינטו השלישי. הוא אסר על הכהנים להחרים את כל איש המוכר ליהודים או הקונה מאתם או שבכלל הוא עושה עבודה בשביל יהודים, מלבד המיניקות. וכך מובן הדבר, כי היקא באותו הזמן שלח אינוקינטו השלישי מכתבים מלאים שנאה נגד היהודים בפראנציה.

כהמלכים, כך לא חפץ גם פיליפ להקריב את זכויות הממלכה לטובת הכהונה; אבל החוקים שחקק הוא בעצמו היו מושפעים מרוח השקפות האפיפיורים. אמנם יסוד החוקים של שנת 1206 היו מדיני־כללי; לעומת זה ניכר הדבר, שהחוקים משנת 1219 שהוציאו בשביל ארץ המלך קרובים מאד להיות חוקי הכנסיה. מטרתם הגלויה היא להגביל את עסק־ההלואה של היהודים, אם כי אחדים מהחוקים האלה הנם אמנם ישרים ונכונים, כגון האיסור לנזירים ללוות כסף בלי רשות בית־פקודת הכהונה, לקחת בעבוט חפצי בית־התפלה, חפצים שיש עליהם סימני דם וכן מחרשות וכדומה. יסודות של השפעת הכהונה אפשר כבר להכיר בהאיסור לקחת בעבוט תבואות טרם שדשו אותן. הנסיון לפשר בין האינטריסים האיקונומיים ובין התיאוריה העיונית המתנגדת לעסק הרבית, הביא לידי חוקים מוזרים כמעט, שהתכוונו לאסור הלוואות ברבית לצרכים בלתי־אמצעיים. המלך הוציא איסור להלוות כסף ברבית לנוצרים אכרים, רצענים ולכל אלה החיים אך מיגיע כפיהם, ואין להם מקור הכנסה אחר, כגון אחוזת־קרקע שבאה להם בירושה או נכסי דלא ניידי; לוים כאלה מחויבים לשלם את חובותיהם במשך שלש שנים קמעא, קמעא. הזכות ללוות כסף יש רק להאצילים, העירונים והסוחרים היכולים לתת בעבוט את אחוזותיהם או שאר נכסים. אפשר לשער, כי בעת הזאת החלו גם בני המפלגות הנמוכות להשתמש בהלוואות־כסף. בכסף שלוו יכול היה האכר להשביח את שדהו ובעל־המלאכה לקנות חומר ולמכור בעצמו את פרי־עבודתו בשוק. הרבית הקצוצה יכלה להזיק לפעמים בעסקים קטנים כאלה, ואפשר שהחלו אז להתאונן נגד המלוים היהודים. אבל כאשר אסרו להלוות לבני המפלגה הזאת כסף, מוכרחים היו להשאר בתור פועלים שכירי־יום, ובמצבם האיקונומי להיות תמיד תלויים ברשות האצילים ובמקרה אסון—לפנות אל

הכהונה ולבקש נדבות; דוקא החוקים הללו שהוציא לטובתם נהפכו להועיל להם.

כדאי לשים לב אל הדבר, כי פיליפ השני „הקמצן" לא התחשב עם שאלות איקונומיות-מדיניות, כי-אם עם אינטירסי אוצר-הממלכה, כמו מתנגדו האציל-הפורן ריכארד לב-הארי. החוקים משנת 1219 לא הביאו שום תועלת לאוצר-הממלכה, כי אך למטרות חברתיות הוצאו; אבל את טובת האזרחים צריך לחפש בתורת הכנסיה, ובתיחה נחקקו החוקים הללו. רק אם לא שלם הלוה את החוב בזמנו ואם הוא מפריע בחזקה בעד המלוה להשתמש בהעבוט, אז הרשות להיהודי לדרוש רבית שני דינרים לשבוע בעד כל ליטרה. בשביל נורמאנדיה בפרט פקד המלך, כי אין לאסוף את הלוים החיבים כסף להיהודים עוד טרם שהוצאו החוקים הנזכרים למכור את אחוזותיהם למטרת פרעון החובות, כי-אם המלוה מקבל רק שני חלקים מהאחוזה, שנתנו לו בעבוט וחלק אחד הוא מוכרח להשאיר בזכות הלוה. אבל כל האמצעים הללו לא יכלו להועיל הרבה. ובכלל בכל פעם שהשלטון המדיני החל להתערב בעניני עסקי-ההלואה ויחקק חוקים ברוח הכנסיה, אז היה יותר טוב מזה גם להיהודים עצמם לאסור את עסק-הרבית בכלל. בדרך זו הלכו מלכי פראנציה, שבאו אחרי פיליפ השני.

בנו, יורש העצר של פיליפ השני, לודביג השמיני, החל את ימי ממשלתו מזה, שחפץ לשים קץ לכל עסק ההלואה של היהודים. חוק מדיני כללי הוציא ביחוד למטרה הזאת, שעליו הסכימו הארכי-בישופים, הבישופים, הגראפים, הבארונים והאצילים. „להיהודים—יש, להיהודים—אין". בהתעודה של החוק הזה נמצאה רשימה ארוכה של גראפים ואצילים שנשבעו שבועת-אמונים לקיים את דברי החוק ואשרו את הדברים בחתימתם. מיום הרביעי לשבוע, השמיני לחודש נובימבר בשנת 1223 אין להלוים לשלם רבית בעד חובותיהם להיהודים, בדברים האלה מתחילים דברי החוק, שהוצא באותו יום עצמו. גם להמלך גם להאצילים אין לעזור להיהודים לגבות את הרבית. בתי-הפקידות לאישור החובות שיסד פיליפ השני היו, כמובן, מעתה מיותרים לגמרי. עד יום השני לחודש פיברואר על היהודים להביא את שטרותיהם לאדוניהם ולרשום אותם בפנקסיהם. כל

השטרות שלא יהיו נרשמים אצל האדון נפקע זכותם ודינם כדין השטרות שנתמו זה יותר מחמש שנים. הלוים ישלמו את הובותיהם בתשעה חלקים במשך שליש שנים לאדוני היהודים. לסוף, הוחלט בשבועת-אמונים, כי שום אציל לא יקח לעצמו כספו של יהודי, השייך לאדון אחר.

גם אינטירסים פרטיים גרמו לדחוק דוה. לא המלך וגם לא שאר האצילים מצאו לנחוץ להחזיר להיהודים את ההובות שקבלו בשבילם; אבל גם היהודים לא הפסידו את כל כספם. כי יכלו היהודים להתפשר עם הלוים טרם הגיע הזמן לרשום את השטרות אצל האדונים; באופן כזה קבל המלוה למצער חלק מכספו, והלוה קבל הנחה ידועה ונפטר מחלק החוב, שהאדון לא היה פוטר אותו הימנו. או כי מטרת החוק הזה היתה בכלל לאכוף את היהודים שימחלו על חלק מההובות או כי נעשה החוק הזה באופן בלתי מתאים למטרתו האמתית. משערים, כי הריוח שנפל בגורל האדונים לא היה רב. השלטון המדיני הסכים מעתה לתורת הכנסיה ועסק בעסק הרבית. אמנם לא אסרו בפירוש על היהודים לקחת רבית; אבל להדרישה הזאת לא היתה מעתה כח-משפטי ובתי-המשפט והפקידים לא באו מעתה לעזרת היהודים לאכוף את הלוים כי ימלאו את הדרישות המלוים.

כרוח כזה הוצא החוק משנת 1223 וגם אחרי-כן בשנת 1227 על-ידי אלמנת המלך לודביג השמיני שמשלה בשם בנה הקטן לודביג התשיעי. כל ההלוואות שלקחו הנוצרים מן היהודים מיום 8 נובמבר שנת 1223 עד יום 24 יולי שנת 1227 נפרעים בתשעה חלקים במשך שלש שנים; אבל הלוים מחויבים לשלם רק את הקרן ולא את הרבית. כנראה, קשה היה להוציא את החוק הזה לפעולות. עוד בחודש מאי שנת 1228 הוציאה המלכה פקודות שונות בנוגע לאלה החובות שאי-אפשר לדעת בבירור כמה מהם חלק הקרן וכמה חלק הרבית, ויען כי למרות כל אלה לא פסק עסק ההלואה, האריכה המלכה את כח החוק הראשון עד יום 1 יולי שנת 1228 וצותה שיעשו עוד הפעם סדרים בכתיבת השטרות. שטרי-החוב יהיו נכתבים בשלשה איקזמפלארים וסימן מיוחד ניתן

בינידם. איקזימפלאר אחד מקבל דמלוה, את השני – הלוה, והשלישי יהיה נשמר בידי פקידי הממשלה.

החוקים האלה שהוצאו אך בשביל מדינת המלך, גרמו אי־סדרים בעסק ההלואות. כי הלא במקרים רבים אי־אפשר היה בכלל לדעת את סכום הקרן ואת סכום הרבית. ולפיכך הורשה להלוים, כי יוכיחו על־ידי עדים את הסכום האמתי שלקחו במזומנים, אבל אז עליהם לשלם את חובותיהם לא יאוחר מיום 9 אוקטובר, ואם יאחרו את זמן הפרעון מחויבים הם לשלם את כל סכום החוב הנרשם בהשטר, ופקידי הממלכה עוזרים אפוא להיהודים לגבות גם את הרבית. החוק משנת 1223 לא הגיע אפוא למטרתו; הוא לא בטל את עסק הרבית.

הגיון העובדות הכריח ללכת הלאה בדרך זו. חוק כללי לכל מדינות המלך הוצא בחודש דיצימבר שנת 1230 במילאן, בשם המלך והאצילים, שמטרתו היתה לבטל לגמרי את עסק הרבית של היהודים. בין אלה שנשבעו שבועת־אמונים לקיים את דבר החוק הזה ולענוש את כל אלה שיעברו עליו, היו גם הגראף תיאובאלד משאמפאניה והדהירצוג הוגו מבורגוניה, כלומר, מושלי פראנציה הצפונית, שמלבד המלך היה להם האינטירים היותר נכבד בעסק היהודים. בתוך ביאור להחוק נאמר, כי דואגים הם לרפואת נפשם וקיום מצוות הכנסיה. השקפת הכנסיה נצחה והשפיעה על החוקים האיקונומיים והחברתיים. בשם רבית אנו מבינים את כל הפרי הבא מהחוב", נאמר בהתקנות של מילאן בהסכם להשקפת הכנסיה. פקידי הממשלה אינם באים לעזרת היהודים בגבית חובות של רבית. להיהודים לא היתה אפוא מעתה לדרוש את כספם בדרך המשפט; הכירו אך בכח אותם שטרי־החובות שיראו אותם היהודים להאדונים לפני היום הראשון להודש נובימבר. תשלום החובות הללו נקבע לזמן שלש שנים ובשלשה חלקים.

תוצאות הדבר היה, כי היהודים אבדו את ענף פרנסתם זה שהתרגלו בו; ההלואות בשטרי־החוב נתבטלו לגמרי, ודוקא בכל ארץ פראנציה. אלמלי הוציא המלך או מושל אחר את הפקודה הזאת אך ליהודי מדינתו, אז יכלו הלוים ללוות כסף אצל יהודי אציל אחר, ואלה האצילים והמושלים שלא היו מסכימים להחוק הזה,

ל לקוחת שיתרבו היהודים באחוזותיהם וביחד עם זה גם הכנסותיהם.
פיכך נתקנו התקנות במילאן לכל ארץ פראנציה. מי מהאצילים שלא
מע ולא יקים את התקנות הללו יוכיח בחוקה לקימן, ומלבד
הלא שהדר החוק שאין רשות לאדון אחר להחזיק בתוך אחוזותיו
די אציל אחר. אם מצא האציל את אחד מיהודיו אצל אציל אחר,
שות לו לקחתו בחוקה, כמו את העבד שברח. וכך אי־אפשר
ה להאצילים להרבות מספר יהודיהם על־ידי לקיחתם אותם מאחוזות
כנים, והיהודים בהיותם אפוא קשורים אל מקומות מושבותיהם
רתים היו בכל עסקיהם החמריים להתחשב עם רצון האצילים
קחותיהם.

כי היהודים עבדים הם, דבר שעד כה לא הכירו בהם, לא
מר גם עתה בפירוש בהתקנות; אבל לענין רשות האצילים
שיב אותם בחוקת היד ממקומות זרים, נחשבו כעין עבדים, ואין
ק, כי מקור ההשקפה הזאת בא מידי דברי האפיפיור אינוקינטו
לישי אודות העבדות של היהודים Servitus ועשו אפוא אותם
בדים servus על־ידי הוספת המלה „פרטי" proprius
למלא חשבו את היהודים לעבדים, אי־אפשר היה להחליט, כי
סידם הפרטיים שייכים לאדוניהם. ובאמת, לפי דברי כפרי המשפטים
ל אותו הזמן, שייכים נכסי יהודי־המלך להמלך, ונכסי יהודי
צילים — להאצילים. בכל אופן גם בזה לא נאמר בפירוש שהם
דים; באנגליה, מקום שהמלכים לקחו לעצמם את נכסיהם הפרטיים
ל היהודים, היו „חוסים בצל המלך". כנראה, עקמו בפראנציה
ו החוקים־המשפטיים לטובת האדונים, כנהוג. המלך והאצילים
ראנציה, חפצו למשול בעצמם ביהודיהם כמו מלך אנגליה —
הודיו; ולא התחשבו אפוא בהחוקים הכתובים והמסורים. בכל־
ן לא היה אמצעי יותר טוב להשפיל את כבוד היהודים ומצבם
שר על־ידי חלוף המושגים שנתבטאו על־ידי ראש הכנסיה, שעל־
עשו אותם לקנינו הפרטי של האדון. חפץ האפיפיור אינוקינטו
לישי נתמלא אפוא במלואו.

ואם כי תקנות מילאן היו קשות מאד למצבם האיקונומי
חברתי של היהודים, אבל הן לא יכלו לבטל לגמרי את „עסק
בית" של היהודים; הלא מובן מעצמו, כי הן השפיעו אך על

עסק ההלוואות נגד שטרי-חוב. הלוואות-בעבוט יכלו היהודים ל
ולהרויח רבית כחפצם מבלי הצטרך כלל לעזרת הפקידים והממש
אם הלוה לא שלם, לא השיב המלוה את המשכון. בכדי להו
אל הפועל את פקודת בטול החובות, שיצאה בשנת 1230 נל
כנראה, בחזקה מאת היהודים המשכנות שנמצאו תחת ידם; ב
אופן קשה היה להוציא את דבר הפקודה הזאת אל הפועל ונ
היה לאחוז גם באמצעים אחרים. על-ידי פקודה משנת 1234 מ
להנוצרים החלק השלישי מחובותיהם שהם חייבים להיהודים;
הנשאר עליהם לשלם בשני זמנים (ביום 1 נובימבר ויום 2 פ
רואר), אבל איש לא יאולץ למכור בשביל זה את אחוזתו בק
ולא יושם במאסר. אבל מה שנכבד בחוק הזה, כי לעתיד
אסרו על היהודים להלוות כסף בעבוט וגם לקחת רבית. בהפק
הזאת נאמר, כי כאשר יקח מלוה יהודי איזה חפץ בעבוט צ
הדבר להיות במעמד שני עדים נאמנים. אך אם נמצא בר
היהודים ערבונות שקבלו אותם בלי עדים, אז אבדה להם זכ
לתבוע את כספם בחזרה; ואם יש להם עדים, אז יפה ז
ההלוואה וגם תנאי הרבית.

ההתאמצות הנמרצה כנגד נושכי-הנשך לא הביאה את ה
שקוו לה. בדברי הפקודה של שנת 1234, שאינם בהירים, רו
אנו נסיגה לאחור והודיה על אי-הצלחת מתנגדי העסק הזה. הממ
לא יכלה הכנסיה להוציא למעשה הלכה כזאת, המתנגדת לצ
החיים האיקונומיים. אמנם כל ההתאמצות הזאת כנגד לקיחת הנ
לא עברה בלי תוצאות; אבל התוצאות הללו לא היו כאלו שאל
שאפו המחוקקים וגם לא הביאו את התועלת הדרושה לארץ פראנצ
ליהודי תושבי הארץ אסרו את עסק ההלוואה במדה מרובה,
לשטרי-חוב לא היה מעתה שום ערך משפטי. ומוכרחים היו א
להלוות את כספם אך בעבוט. כנראה, היו מעתה הלוים
המפלגות הנמוכות, בעלי-המלאכה והאכרים, שדוקא אליהם הת
החוק הראשון אודות הרבית משנת 1219, בכדי שלא יבואו ב
של רבית ונשך. ולמלאות את הדרישות האצילים לכסף, שלא פנ
על-ידי הפקידות והחוקים הללו, באו לעזרה אחרים, כלומר נוצ
שלא יראו את חמת אלהים בגלל העון הזה. ידוע הדבר,

ים ברבית הנוצרים נקראו בשם גאהורזיני, כלומר, שמוצאם
תור, והיא עיר בפראנציה. אבל ערך יותר חשוב היה להאיטלקים
הלומבארדים, שהיו באים להארץ בתור מאספי המסים לטובת
פיורים ועסקו גם במסחר של סחורות ובעסק ההלואה ברבית.
הדיחו זרים מה שהפסידו היהודים. לטובת המשק המדיני
הועילו אפוא, כמובן, החוקים הנזכרים; אבל את טובת המדינה
דרשו מעולם אלה, שהוציאו חוקים בשביל לרפאות את הנפשות
טאות.

ד.

את המלך לודביג התשיעי מפראנציה, שבשנת 1234 לקח,
ער באופן רשמי, את רסן הממשלה בידו, רשמה הכנסיה
תולית ברשימת קדושיה, ושם-תואר ניתן לו המתאים אל אופן
טיו ומחשבותיו. לא כי המלך ירא-השמים לא התענין כלל
יני התבל ומסר את הנהגת עסקי המדינה להכהנים וראשי הכנסיה.
חלש וחרד לא היה לודביג בכל אופן. בהיותו מקפיד מאד
זכותו למשול, הגין עליה גם נגד הכנסיה; אבל הוא נהג
ממשלתו כרוח התורה של הכנסיה. חפץ היה להיות מלך-נוצרי
פת, והוא אמנם השיג את מטרתו יותר מכל המלכים שהיו
יו ולאחריו. השלום והצדק היו קו לכל מעשיו, אבל, כמובן,
בנוגע להנוצרים. בזה, שחשב לו לחוב קדוש לקיים את תורת
סיה וללחום בהבלתי-מאמינים, הקריב את דם והון עמו במדה
בה. בשני מסעי-הצלב וגם במלחמה נגד הכופרים ראה מעשה
צא חן בעיני אלקים; בימיו נשרפו על מדורות האינקביזיציה
ה כופרים בצפון ודרום הארץ.

המחשבות שחשב לודביג התשיעי על היהודים הודיע לנו
על-ידי הספור שסופר להאדון מיואנוויה, שרשם אותו בספר-
ונתיו. פעם אחת קרה, כך מספר המלך, שבבית-המסגד גאלינו

היה ויכוח גדול בין הכהנים והיהודים. והיה באותו מעמד א
זקן; ובקש זה מאת האב, כי ירשה לו לדבר דברים אחדים.
חפץ הסכים האב לחפצו. והנה בקש האציל הטוב, שיקראו להתו
אתו את המלומד היותר גדול בין היהודים. בקשתו נעשתה. הא
שאל תכף את היהודי, אם הוא מאמין במספר על־אדות תול
הנוצרי. היהודי השיב, כי איננו מאמין בכל הדברים האלה.
השיב לו האציל: אולת דברת, וטפשות היתה מצדך לבלי להא
בבן־אלהים ולבוא בכל־זאת בבית־תפלתו, ועוד מעט תוכח באו
דברי. בגמרו את דבריו אלה הניף את מקלו והכה בחזקה
היהודי על מצחו. היהודי נפל על הארץ בלי כח. יתר היהודים הר
את הנופל מעל הארץ ונסו אתו יחדיו; הויכוח נגמר. כא
הוכיח האב את האציל על מעשהו זה, ענה לו האחרון: מעט
אתם הנם יותר בלתי־נכונים, כי אתם סובלים ונותנים מקום לש
דברי תפלות וכפירה כאלה; כי נוצרים רבים אובדים את אמו
על־ידי חריפות־שכלם של היהודים. המלך לודביג, וזהו הנ
בהספור הזה, הסכים למעשה האציל. על־פי חקי הכנסיה אז, יכ
„אך כהנים מלומדים ותיאולוגים גמורים" להתוכח עם היהוד
אבל האנשים הפשוטים, היתה דעת המלך, אם הם שומעים, כי
מדבר נגד הדת הנוצרית, לא יגינו עליה במלים, כי־אם
חרבם שיתחבו אותה בבשר אלה המדברים סרה בהדת או כוו
בה, עד כמה שידם מגעת. ההוכחות של היהודים מזיקות להאמ
התמימה, ומביאות אפוא לידי מחשבות זרות; ולפיכך טוב
לבלי תת להם לדבר את דבריהם.

השקפותיו הדתיות של לודביג הקדוש עוררו בו משט
כל־כך גדולה, אל היהודים, עד שלא חפץ גם לראות את פנ
מספר הכהן כותב־תולדותיו. במדה שקשה היה לו להפטר מהמחשב
הזרות והספקות־בדת, באותה מדה לא יכול לכבול אף שמץ
המתנגד לדתו. בשנים הראשונות לימי ממשלת לודביג התח
החלו הרדיפות על התלמוד שיצאו מטעם האפיפיור גריגור התש
בעת הויכוח, שהיהודים השתדלו בו אז להגן על ספריהם. לא
כנראה, המלך בעצמו, והיה במעמד אמו בלאנקה המלכה, ו
לא התנהגה ברוח בנה ועל־פי חפצו. לרבי יחיאל נתנה הר

ת על הכל כחפצו, אבל כמובן לא הועילו כל הוכחותיו ומספר
ורב של ספרי התלמוד העלו על המוקד.
וכמו על הספרים באו גם רדיפות על בעליהם. בפיאטון
סקונה התנהגו בשנת 1236 נוסעי־הצלב על־פי המנהג המקובל
את מלחמתם הקדושה נגד הבלתי־מאמינים בטבח והרג של
ם, עד שהטה האפיפיור גריגור התשיעי אזן קשבת לבקשות
פים וכתב להבישופים כי יבואו לעזרת היהודים; גם להמלך
ג כתב מכתב ברוח כזה. כאשר זה בעצמו החל להכין את
למסעי־הצלב הראשון, לא נגע, כנראה, ההמון לרע ביהודים;
הרבה סבלו אז היהודים מידי המלך עצמו. הזמנים ותאר המוקדם
יותר של הגזרות הללו אינם ברורים כל צרכם; אבל תוצאותיה
ת ונוראות למדי. לודביג שנא כל־כך את היהודים, שגם
חפץ להתעשר מכספם. ובכל־זאת פקד לאסור אותם בבתי־
ים ולהחרים את כל רכושם, טרם עוד הלך למסע־הצלב;
את מעשהו זה לא עשה, כמו שהיה נהוג במקרים כאלה,
השג כסף להוצאות המלחמה הרבות; כי־אם להשיב לאלה
מו רבית, את „כספם". למצער, ככה נאמר אחרי־כן, כאשר
הצליח במלחמה והמלך הרגיש יסורי־כליות, שזה כבר לא
מנות לרוחו. לודביג מבטיח במכתב אחד, שלא היה
ו להתעשר בכסף היהודים, ומסר לידי קומיסיה של כהנים כי
א אל הפועל דבר השבת הכסף לידי „בעליהם".
לגרש את כל היהודים מכל ארץ פראנציה, זאת לא חשב
ג מעולם. הוא פקד אמנם פעם לגרש את היהודים ממדינת
; אבל, כנראה, עשה זאת בכדי להכריח את היהודים לקיים
מהרישותיו; להשמיד את היהודים לא צותה הכנסיה. המלך
עוד לפני שובו מהמזרח (בשנת 1254), כי היהודים לא יעסקו
י כספים ורבית; אם יתפרנסו על־ידי עבודת־מלאכה או על־
סק במסחר כשר, אז הוא נכון להגן עליהם. אפשר להאמין,
דבר חפצו זה של המלך התיעצו או הרבה בחצר המלכות.
ם מנוסים בארו להמלך את הצורך האיקונומי בעסק הקרדיט.
לקחת הלוואות אי־אפשר להעם לחיות ולהתפרנס, לא המלאכה
המסחר או האכרות יכולים לנהג את עסקיהם בלי הלוואות

כסף זרים. ולפיכך טוב הדבר, היו בוודאי אומרים להמלך,
היהודים, שבין כך ובין כך ארורים המה, יעסקו בהמסחר האר
הזה, מאשר יעסקו בו הנוצרים הדורשים רבית יותר קצוצה. ב
שים לב להוכחות הנאמנות הללו השיב המלך הקדוש, כי אד
הרבית אשר הנוצרים לוקחים, ידאגו הכהנים; הם מוכרחים לאד
באמצעים נגד נוצרים כאלה, כי חובתם הוא. „אבל עלי להתע
במעשי היהודים, הנמצאים בעבדות תחת עולי; הם אינם צריכ
לנגוש את הנוצרים על־ידי נשיכת נשך". דברים כאלה אי־אפשר
לדרשות להם בהיותם תחת חסותי, בכדי שלא ירעילו את אר
„או כי יפסקו מלעסוק בעסקי נשך, או כי יצאו מארצי בכלל

כי יקרה, כדבריו האחרונים, לא ראה, כנראה, לודביג מראי
הקומיסיה, שעליה פקד לודביג, כי תעסוק בענין שיבת הרב
להנוצרים ששלמו אותה, צוה, כי לתכלית זו תקח את כל כס
היהודים ותמכור את כל נכסיהם הניידי, מלבד בתי־הכנסיות העתיק
והחפצים הנצרכים לעבודת־אלהים, וכן אין לקחת מהעדות היהודי
את בתי־הקברות. כי פקודתו יצאה לפעולות בזה, אי־אפשר להט
ספק. ואם באמת מוכרחים היו היהודים לפסוק את עסק ההלוו
ולעסוק מעתה באיזו עסקים אחרים, אז היתה העניות גורלם ו
היתה להם תקוה להתעשר. בכל־זאת השתדלו לקים את פקו
המלך. מעידה על הדבר הזה תעודה נאמנה אחת. בתעודה או
משנת 1258, שהוא כתב־חוזה בין כהני בית־המסגד נוטר־הו
וראשי העדה העברית בפאריז אודות קנית קרקע לבית־העלמין ש
העדה, נאמר על שנים משלשה ראשי העדה החתומים על הכו
על־דבר עסקם, האחד מה , קריפצינדוס היה רצען או סרגן corri-
giarius והשני, האנינוס, עודה ימי־עוד שונים odinarius
ובכן לא היה הדבר אי־אפשר לגמרי כי יעזבו היהודים את עס
ההלוואה. ואם כי את ההרגל הישן אי־אפשר לבטל בפעם אחת, או
על־ידי חוקים נכונים ואמצעים ישרים אפשר היה לבטל את המצ
כי הוקא היהודים יעסקו בעסק כזה, שעל־פי השקפת הדור, בצו
או שלא בצדק, הוא נחשב לאי־מוסרי. סבה אחת לשנאת התושב
הנוצרים להיהודים נתבטלה בזה. אבל בחפץ לודביג הקדוש ל

כלל להיטב את מצב היהודים. שקוע יותר מדאי בהשקפות
יה היה המלך הזה, ומחשבה כזאת לא יכלה לעלות על
מטעמים דתיים היה מלא שנאה להיהודים ולנושכי הנשך.
אלמלא עסקו היהודים מעולם בעסק הרבית, לא היה מתיחס
ם באופן יותר טוב; אך ההשקפה הזאת היתה ליסוד מעשהו, כי
ל עסק הרבית הוא מפריע בעד היהודים להתעשר. באופן כזה
, כדברי האפיפיור אינוקנטי השלישי והכביד את עול העבודות
היהודים «.
אחרי שנגמר מסע־הצלב, בחודש דיצימבר שנת 1251, הוציא
יג התשיעי פקודות שונות ובינידן חדש את התקנות ממילאן.
לפקידי הממלכה לעזור להיהודים בגבית חובות אצל הנוצרים,
למלוים נוצרים לא יעזרו אף בגבית רבית. על־פי פקידה
ונה מוזרים דברי הפקודה, שעל־פיהם אפשר להוציא משפט,
ופטו את עסק הרבית אך על היהודים, אבל לא על הנוצרים.
באמת היתה רודפת הכהונה הנוצרית גם את הנוצרים שלקחו
, אבל על היהודים לא היתה שום זכות לכהונה ולא יכלה
ש אותם, ובכן נמסרה ההשגחה עליהם להפקידות המדינית.
לא יקיימו את החוק בדבר הרבית יגורשו מן הארץ. הם מוכרחים
ת מפרי עמל כפיהם או מן המסחר, ואסור להם למכור סחורות
לומן לשעורין, כי גם בהעסק הזה יש אבק של רבית. מסמן
ר את מהלך מחשבותיו של לודביג התשיעי, כי הוא אומר
עסק הרבית, שהוא מבזה את קדושת הדת הנוצרית וביחד עם
רוא מצוה: „לשרוף את התלמוד ושאר הספרים המבזים את
ו קדושת הדת“.
בחפץ לודביג לא היה אפוא לחזק את המצב האיקונומי
אומי“ על־ידי דחיפת רגלי היהודים ה„זרים“. לודביג הקדוש לא
ל בין יהודים ופראנצים, כי־אם בין יהודים ונוצרים. והנה
י־כן ענש את המלוים הנוצרים באותו העונש שהזהיר את
דים ממנו. כאשר הכין את עצמו למסע־הצלב השני, צוה לגרש
ארץ את הלומבארדים, קבירטשים ושאר „נושכי הנשך“ מבלי
לב לאיזה לאום הם שייכים; כי לא את הזרים חפץ לגרש,
ם את אלה, המחללים את ארצו במעשיהם החטאים. ולפיכך

השתדל, כי הפקודה הזאת תצא לפעולות לא רק במדינת המל
כי־אם בכל ארץ פראנציה. גורל היהודים היה אז במדה ידוע
יותר טוב. אמנם נאסרה עליהם הישיבה במדינת המלך, אבל אחר
כן הותרה להם הישיבה בהארץ, אך בשנת 1269 הוצא פקוד
כי עליהם לשאת אות־קלון על בגדיהם. ביחד עם הפקודה הזא
נתאשרו גם שאר הגזרות שנגזרו עליהם מכבר ויורש־העצר ש
לודביג, פוליפ השלישי, חדש אותן.

דבר מאסר היהודים בתור הכנה למסע־הצלב שעשה או
המלך במדינתו, ואחיו הגראף אלפונס — באחוזותיו, ידוע לנו בכ
פרטיו, וכדאי הדבר לשים אליו לב ביחוד. אלפונס צוה לאס
את כל היהודים תושבי אחוזותיו ביחד עם כל נכסיהם הניידי. הפקוד
בעצמה לא הגיעה אלינו במקורה, אבל ידועה לנו פקודתו השני
מיום השמיני לחודש סיפטימבר שנת 1268, המצוה לפקידיו, כי א
הערבונות שהחרימו, יחזירו לבעליהם הנוצריים בתנאי, כי ישל
את כסף ההלואה בלי רבית. יהודים עניים ובעלי־מומים, נשי
וילדים פחות מבני ארבע־עשרה שנה יוציאו לחפשי; אבל העשירי
שאפשר לחשוד בהם, כי הסתירו חלק מחפציהם, נשארים במאס
הם ונשיהם עד אשר ימסרו את כל חפציהם. מלבד זה יכריחו בשוט
ויודיעו גם על־ידי אופנים אחרים, כי כל אלה היודעים את
מקום חפצי היהודים מוכרחים להודיע זאת להפקידים, ואם לא יעש
זאת — יענשו בענשים המורים. אדות מחירו וערכו של הון היהודי
שהוחרם צריכים הפקידים להודיע להגראף ביום 15 נובימבר, כשה
באים לפניו לתת דין־וחשבון על מעשיהם.

הפקודה הזאת נתקימה, וביחוד השתדל למלאותה השופ
מפראטו, שלו גלה יהודי אחד בשנאתו לאחיו או בתקותו לשכ
מיוחד, את המקום שנמצא בו „אוצר היהודים". כאשר חפרו בש
בתים, נמצאו שם באמת חפצים שונים וכסף מזומן בסכום ש
ארבע מאות ליטרה. הגראף הלל את השופט, ויבקש ממנו להמשי
את חקירתו, ויצו לשאר הפקידים שיעשו כמעשהו. ביחד עם ז
פקד, כי כאשר יבואו אליו לתת לו דין־וחשבון על מעשיה
יביא כל אחד פאריזה שני יהודים מן היותר עשירים וגם את כ
ספרי החשבונות של היהודים מקושרים וחתומים בגושפנקא. במ

הפקודה הזאת יודעה לנו מתעודה אחרת, שנחתמה בחודש דיצימבר על-ידי הגראף ובאי-כח היהודים שהובאו אליו בחוקה. שמונת אלפים טורניים (בערך 180,000 מארק) מוכרחים לשלם יהודי פואטו, ששת אלפים – יהודי סינטון, אלפים ליטרה – יהודי אוברן, ושלשת אלפים וחמש מאות מארק – יהודי עיר טולוז; על חשבון הסכומים הללו ליקח לו לעת-עתה הגראף את כל החפצים והסכומים שהחרים ובנוגע להשאר, מוכרחים נוצרים עשירים לערוב בעד היהודים ואז יוציאו אותם לחפשי וישיבו להם את ספרי החשבונות. התשלומין יהיו בשני זמנים, הראשון ביום השני לחודש פיברואר שנת 1269 והשני אחרי שנה שלמה אחת; גם את כל ההוצאות הקשורות בדבר הזה מחויבים גם-כן היהודים לשלם.

ספרי החשבונות של היהודים היו אפוא בעיני הגראף לערבון נכבד, כי היהודים יקימו את אשר קבלו עליהם. שבועות אחדים ארכו טרם באו ראשי-היהודים עם הגראף לידי הסכם. אלפונס דרש, כנראה, סכום ידוע על יסוד חשבון הסכומים שהחרימו פקידיו, והיהודים השתדלו להמעיט את הסכום שדרש. והנה לכל הענין הזה ישנו אופי של מס שהושם על היהודים, ואחזו אף באמצעים קשים בכדי שישאו היהודים את העול שהוטל עליהם ושלסוף מוכרחים היו להסכים לו. כל המעשה הזה יבורר באופן יותר ברור על-ידי מקרה אחד. השופט מטולוז מת ולפיכך נתאחר החשבון של ההון המוחרם אצל יהודי העיר הזאת. וכאשר נעשה החשבון נודע הדבר, כי ההון המוחרם עולה לסכום של 2335 ליטראות טורניים. אבל חסרו עוד החשבונות משני רבעים. ולפיכך צוה הגראף אל-פונס ביום השמיני לחודש יאנואר שנת 1269, כי יהודי טולוז מחויבים לשלם למצער אלפים ליטרה, כי בתחלה העריכו את ערך הנכסים הניידי של יהודי העיר הזאת בסכום של אלף ושלש מאות ליטרה, ואם עולה ערך נכסיהם על הסכום הזה, עליהם גם לשלם יותר. אם היהודים קבלו אפוא עליהם לשלם הרבה יותר מערך נכסיהם הניידי, נראה הדבר, כי היו להם עוד סכומים עצומים אצל אחרים. בכל אופן עשה הגראף עסק טוב, כי קבל הרבה יותר מאשר אפשר היה לקבל על-ידי החרמת נכסיהם גופא.

מעשה האלמנות של הגראף הביא גם לידי משפטים שונים. כאשר הוציאו פקידיו את פקודתו לפעולות לא שמו לב כלל, כי נכסי הנידי על היהודים שייכים להבארון ושיש לו הזכות לדרוש בחזרה את ידודיו מכל מקום. ולפיכך התאוננו גראפים ובארונים אחדים, כי נגעו בזכויותיהם ואסרו את ידודיהם, ואלפונס מוכרח היה להסכים לדרישותיהם הצודקות. הוא צוה להשופטים למסור להתובעים את חפצי יהודיהם בזמן של שלשה שבועות, אחרי יום השני בחודש פיברואר שנת 1269. אחרי־כן התאוננה גם האשה מבורבון, ולתלונתה וגם לכל הדרישות שעלול המלך לדרוש, הושם לב כאשר התפשרו בחודש דיצימבר שנת 1268. גם התשלומין לא עברו בלי תלונות ומשפטים. הלוים צריכים היו לקבל בחזרה את משכנותיהם נגד תשלום קרן ההלוואה בלי הרבית. והנה באו תלונות לפני הגראף, כי היהודים אינם חפצים להחזיר את המשכנות; ולפיכך צוה הגראף ביום התשיעי לחודש אוקטובר שנת 1269 להשופטים בפאוטו וסינטון, כי ידיו לעזר להלוים להוציא את משכנותיהם מידי היהודים. גם אחרי־כן מוכרח היה הגראף להתערב במקרה אחד בנוגע לסכום קטן של ארבעים סולידי. מובן, כי לא תמיד אפשר היה לברר אל נכון את מצב הדברים כמו שהוא; אפשר שלוים אחדים כחשו את הסכום האמתי שקבלו בהלוואה או שדרשו חפצים שלא היו שייכים להם כלל. על־ידי תשלום המס הפסידו לא רק היהודים, כי־אם גם אזרחים נוצריים מטולוז שהלוו להיהודים כסף; לדרישותיהם שם הגראף לב אך במדה ידועה. הם קבלו את כספם בחזרה אחרי ששלמו את המס.

אחרי־כן הוברר הדבר, כי כאשר הוחרם הון היהודים נעשו מעשי עול הרבה. בתחלה התאונן אותו המלשין מפאוטו, שהראה על מקום אוצר היהודים, כי השופט הבטיח לו בעד הדבר הזה חמשים ליטרה, ולא שלם לו, ומלבד זה סבל נזק גדול, כי ארגז־חפציו שמסר לשמירה בבית־המשפט ושהמפתח היה אצלו, מצא פתוח וריק כאשר שב מ„עבודתו לטובת הגראף". ומלבד כל אלה ההיזקות שנוא הוא עתה בעד מעשהו שעשה לכל הנוצרים והיהודים ואי־אפשר לו להשאר בעיר פאוטו. הגראף אלפונס האמין,

כנראה, לדברי האחרונים ואדות שתי התלונות הראשונות צוה לעשות חקירה מיוחדת, שתוצאותיה בלתי ידועות לנו. אבל יותר נכבדות הן התלונות של יהודי פאטו וסינטון על הפקידים הנמוכים השונים שלקחו לעצמם חפצים שונים מרכוש היהודים כאשר באו לאסור אותם. ביום השלישי לחודש מרץ שנת 1269 מלא הגראף שני צירים מיוחדים שאחד מהם היה כהן, לחקור היטב בדבר התלונות הללו. עליהם היה לרשום בדיוק את ערך החפצים שנגנבו, וגם לשאול אצל שכני היהודים את דעתם אדות „הון" היהודים לפני מאסרם.

היחס של אי־האמון הזה אל הבל היה טבעי. בהיותם, הם ונכסיהם, הפקר לכל פקיד גבוה או נמוך, השתדלו להציל כל מה שאפשר היה, ולפיכך, לא רק שקברו את חפציהם, כי־אם גם השתמשו באמצעים אחרים ואפשר שלא תמיד באמצעים כשרים. מי יודע, אפשר שלפעמים הרשו יותר מסכום החוב האמתי, והפקידים ידעו למלאות פקודת אדונם, באופן שגם הם יפיקו הימנה תועלת. בדרישת פרעון החובות עסק השופט מפאוטו בהתלהבות יתרה המעוררת חשד. ביום התשיעי לחודש אוקטובר שנת 1269 פקד עליו הגראף אלפונס, שבל יאנוף את הנוצרים, כי ישלמו לו את חובותיהם וכי לא יצור להם בשביל תלונות היהודים; ובאותו הזמן עצמו התאונן הגראף די לא מאריש, כי אותו השופט מציק לתושביו בשביל הדרישות היהודים. התעודות אדות המשפטים האלה מספרות אך את המקרים החצוניים, את אשר דרש הגראף ואת אשר עשו הפקידים המקומיים. את אשר לא נאמר בהתעודות נסתר מאתנו. אבל אפשר להיות בטוח, כי צירי הגראף לא גלו את כל הגנבות והגזלות שנעשו בנכסי היהודים. מעשה האלמות שנעשה מטעם ראש־המדינה פעל לרעה על כל פקידיו עושי־רצונו והביא אותם לידי מעשי בליעל. ולפיכך נכבד מאד להדגיש, כי הגראף אלפונס היה תלמיד מקשיב לתורת טומאש די אקוינה.

אלפונס הלך בעקבות אחיו, לודביג הקדוש. אחרי שנגמר העסק הפינאנסי הזה פקד כאחיו המלך שהיהודים ישאו אות־הקלון על בגדיהם; גם צוה, כי המלוים היהודים ישיבו את הרבית שלקחו מהלוים הנוצרים. לבטל את עסק הרבית של היהודים אי־אפשר היה

אמנא. אין כל ספק, כי גזרותיו הקשות של לודביג התשיעי לא הביאו לדמטרה הרצויה. הדבר מובן לבדי, אם היהודים פסקו לעסוק בעסק הרבית אם לא — הדרך אליהם לא נשתנה בכל־זאת. אלה שפסקו מלעסוק בעסק ההלואה סבלו עוד יותר במאסרם מהמלוים, שהיה להם די כסף, ולמרות כל מעשי האלמות של הממלכה ידעו עוד לחשוך מעט מכספם. — בכדי למלאות את הנזקים שסבלו היהודים מוכרחים היו להרבות בדרישות רבית קצוצה.

ט

ה.

אם הפוליטיקה של מלכי אנגליה בנוגע להיהודים התחשבה אך עם אינטירסי אוצר־הממלכה, הנה מעשי מלכי פראנציה שנעשו על־פי תורת הכנסיה, הביאו גם־כן לאותה המטרה. הדרישה, כי היהודים יתנהגו לפנים משורת הדין וילוו את כספם בלי רבית, הביאה אמנם לידי מעשי אלמות נוראים, אבל את מטרתה לא השיגה. בכלל הרשה הכנסיה הרבה יותר מאשר יכלה הממלכה למלאות. הלא הדבר הקל ביותר היה להוציא אל הפועל את האיסור הישן של הכנסיה, כי אין רשות להיהודים להיות פקידי הממלכה, ובכל אופן אפשר היה לקוות כי האיסור הזה יקוים בפראנציה, מקום שעוד בשנת 1229 התנה המלך עם הגראף ראימונד מטולוז, כי לא יפקיד באחוזותיו יהודים ל„באולים“, כי־אם ימסור את המשרות הללו לנוצרים אמתיים ולאלה האחרונים יתן בחכירה את הכנסות המכס בעריו, כפריו ואחוזותיו. ובכל־זאת היו פקידים יהודים גם אצל לודביג הקדוש. יהודי אחד ומשה שמו היה פקיד בשטרול אשר בפואטו כאשר נמצאה המדינה הזאת ברשות המלך, ובלנגידוק היו היהודים נושאי משרות שונות בהפקידות הפינאנסית; בתור פקיד אצל השופט מקרסקון ובדרש היה שנים רבות היהודי אסטרו־גיטוס. בדמותו של השופט מן בוקיר ונימה היה היהודי אברהם שליח בית־המשפט והיהודי אברהמטום השותף לה„באולית“ מפורני.

היהודי נתן מבוקיר שבמשך שנתים אסף את המסים „לטובת המלך" היה, כנראה, חוכר־המסים.

שמות הפקידים היהודים נרשמים במקור אחד, שנמצא זה לא־כבר ושהגדו נכון ונאמן מאד, והוא דברי החקירה אודות מעשי הפקידים שנעשתה על־פי פקודת לודביג התשיעי בשנות 1247 ו־1248. היהודים לא נתנו מקום לתלונות רבות. על הפקיד משטאלהיל התאוננו אמנם, כי החרים שלא בצדק רכוש לזה אחד. אברהם ואברדמטוס נזכרים אך דרך־אגב, כי מלאו את משרתם. אבטרוגוטוס נזכר פעמים רבות. יען כי כל התשלומין לטובת אוצר הממלכה במחוזו נתנו, כנראה, רק לו ובכן קוראים לו כל המתאוננים נגד גבית הפקידים הבלתי־צודקות לדעתם שיעיד על אמתת דבריהם. כי הוא היה לוקח מלבד את הכספים שדרשו הפקידים עוד סכומים קטנים, וזה לא נחשב לו אז לחטאה, כי השוחד היה מותר. במקרה אחד אפשר לחשוד, כי השתתף בעושק אחד שעשו פקידים אחרים באותו המחוז; אבל לנו ידועים אך דברי המתאוננים. ואם במקרה אחר לקח על־פי פסק־דין של השופט כסף הענושים ולא נתנו להתובע כי־אם להקונסול מבהרש, היה לו בלי־ספק טעם מספיק למעשהו זה.

תוכן רוב תעודות־החקירה הללו הוא תלונות שונות מצד התושבים על מעשי הפקידים, ובין המתאוננים היו גם יהודים. המספר היחוסי של האחרונים הוא מצער מאד; אפשר שהם לא נתנו אמון במשפט של כהנים, כי חברי הקומיסיה היו כולם כהנים. בפרובינציה הצפונית לא היה אף יהודי אחד בין המתאוננים; אבל דברי התלונות של יהודי דרום־פרובינציה מפיצים מעט אור על המצב ששרר אז. היהודי דירנטוס מארל נסע לאבינון דרך בוקיר, בזאת האחרונה קנה לו ככר לחם ושלם דינר אחד ראימונדי. והנה צוה ראש־הכהנים לאסור אותו, יען כי עבר על מצות המלך האוסר להשתמש בכאן במטבעות אחרות מלבד הנימיות. דורנטוס לא ידע מאומה מדברי הפקודה הזאת; בכל־זאת נשאר במאסרו עד אשר שלם לראש־הכהנים 36 סולידי. במקום כסף נתן את אדרתו שמחירה היה עשרים סולידי ונמכר אך בעד חמשה־עשר סולידי; מלבד זה קבל גם הסוכר עשרים דינרים. אותו הכהן

מבוקיר, ראימונדוס די פונט שמו, עשה מעשה אלמות למלומד עני אחד, שמעון שמו. בערב אחד יצא המלמד הזה יחד עם שני תלמידיו מבית משה, מקום שהיה מלמד את תלמידיו, ואם כי נשא נר בידיו הלך השוטר ולקח מאתו את אדרתו בעלת־הצבעים שלוה מאת משה באמת, כי לבוש הוא אדרת בעלת־צבעים כהפצו לבקש אחרי מקום של זונות. ביום השני צוה ראש־הכהנים לאסור אותו ודרש ממנו בלי משפט המשה־עשר סולידי; במקום ככף נלקחה מבית שמעון אדרת טובה בעלת ארג מצבע אדום ששוליה עשויים מעור, שמחירה עשרים סולידי יותר. במדה מעשה אלמות כזה עשה גם הכהן מוואלבריג לנער אחד שלא הגיע עוד לשנת הארבע־עשרה ולעוד שני יהודים, שבדרך נסיעתם לא רחוק מן העיר צדו נשר. הוא האשים אותם, כי חפצו לגנוב את הנשר ושם אותם במאסר עד אשר שלמו לו שש ליטראות ועוד המשה־עשר סולידי להשומר. עושק פשוט עשה מנהל המצודה בפורקה ביהודי אחד ששמו מאצימים מפט־ג׳ולי, שנסע באניה לארל למכור שם את דגנו. המנהל לקח ממנו את הדגן בלי משפט והחזירו אך כאשר נתן לו היהודי עשרים וחמש ליטראות. בצדק התאונן גם הרופא היהודי, המלומד שלמה, שמנהל המצודה במינורב נשאר חייב לו עשר ליטראות.

עול נורא עשה רודולף מס־קוינטין בתור הכהן מבוקיר ליהודי בוניצחק־נשיא, שהכריח אותו למכור את נכסיו דלא ניידי. הוא צוה לאסור את בוניצחק, שהיה גם חוכר־המכס בבוקיר יען כי לא שלם את דמי־החקירה במועדו והכריח אותו למכור את נכסיו במחיר נמוך מאד. ארבעה מפסלים על שוק הבשר, שהיה מקבל בעדם מדי שנה בשנה שתי־עשרה ליטראות דמי־חכירה, בית־מלאכה לא רחוק משם שהיה מכניס לו בכל שנתים ארבעה ליטרה, וארבעים ושבעה סולידי וששה דינרים דמי חכירת קרקע לבתים בעיר החדשה, מכר בעד שלשת אלפים סולידי, שמחירם היה שבעת אלפים, ועתה, בעת שאלמנת בוניצחק, בונוסה שמה, הגישה את התלונה הזאת עלה כבר מחירם לשמונת אלפים סולידי. אדות אחוזת קרקע אחרת שהיתה שייכת לבוניצחק נאמר בתלונה אחת של בונוסה. בית אחד שהיה שייך לו החריב השופט ויטול לו במחירו

אך ארבע ליטראות, בה בעת שמחירו עולה למאה ליטרה; ביחד עם זה התאוננו גם אסטרוקוס ובונסינור, בני ויורשי הנפטר שלמה בקרילוס, שגם במחיר ביתם שהחריב השופט שלם אך ארבעים סולידי ומחירו עלה עד שלשים ליטרה ויותר. אחרת שני המקרים הללו מבארת תלונה אחת באותו ענין של בית-המסגד דמיתא. מדברי התלונה הזאת ניכר, כי החריבו את הבתים, יען כי היה בחפץ השופט לבנות בזה חומה להעיר; כמקרים הללו קרו גם לבתים אחרים של אצילים ויהודים, וגם לבית הכנסת היהודי ולבית-המסגד. האדמה היתה שייכת לבית-המסגד ובעד הבתים שנבנו עליה היה מקבל דמי-חכירה קבועים.

כדאי לשים לב, כי היהודים היו משלמים דמי-חכירה בעד האדמה באותה מדה כמו האצילים. בעד בית-הכנסת ביחד את בית-העלמין שלמו ששה-עשר דינרים, בונינקריסקאב שלם ליטרה אחת שעוה, אסטרוך ובוניצחק — שני תרנגולים ושלמה בקורילוס — מדה אחת שעורים; גם הנוצרים היו נותנים דמי-חכירה שעוה, תרנגולים או זהב, אך בית אחד היה חפשי ממס. מלבד זה מוכיחות לנו העדות הללו, כי בתי ומושבי היהודים לא היו ברחוב מיוחד להם; בהמשבות הקטנות אי-אפשר היה בכלל להחזיק מיוחדים בשביל יהודים. בחצר אחת אשר במיזי-די-אלא, שהשופט לקח אותה בלי צדק מאת ראימונדוס די-רוקה מאורה, היו שלשה בתים שגרו בהם נוצרים ובית אחד שגר בו יהודי. ויען כי היהודים לא היו נבדלים מהנוצרים במקומות מושבותיהם, היו להם יחוסים שונים עם האחרונים גם מלבד היחוסים האיקונומיים, שלפעמים הביאו, כמובן, לידי ריבות ומשפטים. נוצרי אחד ששמו וילהלם די-מורי שחק עם יהודי אחד בשחוק האישקי ולא די שלא חפץ לשלם את שני הדינרים שאבד בהשחוק, כי-אם גם חטף מידי היהודי שמונה או תשעה דינרים וברח. בכל-זאת מתאונן האדון הזה על הכהן, על אשר שם עליו כסף-ענשים בעד מעשהו זה. בענין של שחוק אחר צריך היה יהודי אחד לשלם כסף-ענשים, כי ערב לנוצרי בעד יהודי.

הפקידים, שבעצמם עשו מעשי אלמות, היו עונשים בכל-זאת את אלה שנגשו את היהודים והציקו להם. שני נוצרים, אשר

ראש הכהנים מבוקיר ענש אותם לשלם ששים וששה סולידי ושמונה דינרים מפני שגזלו מאת יהודי אחד את סחורתו, מתאוננים על המעשה הזה, באמרם כי ידיהם לא נגעו בהגזל הזה. תושב העיר אוצי מוכרח היה לשלם עשרים ליטרה כסף־ענושים על אשר הכה יהודי אחד בגלל שהכה נער קטן. פעמים רבות מתאוננים על הפקידים, כי נגשו את התושבים, שישלמו את החובות להיהודים למרות פקודת המלך. ובכל־זאת מספר התלונות הללו איננו רב בחבל־פרובאנציה ודוקא זה הכהן ראימונדס די פונטו, שבכל־כך רבות הן התלונות נגדו, הוכיח במקרה אחד, כי החוב להיהודי היה בעד סחורה ולא הלואה ברבית. יותר רב הוא מספר התלונות אודות עסקי ההלואה בתעודות־החקירה מפראנציה הצפונית. כאמור, לא היו היהודים בזה בכלל המתאוננים. דברי התלונות נגדם מוכיחים עד כמה לא הועילו כל אלה החוקים נגד עסק הרבית ושהמלוים הנוצרים דרשו רבית קצוצה יותר מן היהודים, כנראה, ברור מדברי התעודות. נראה הדבר, שבני השדרות הנמוכות, בעלי־המלאכה והאכרים סבלו הרבה מהרבית הקצוצה, ופקודות המלך לודביג התשיעי למחול לדלים האלה חלק מחובותיהם לא הועילו הרבה.

ו.

עוד יותר מהחוקים נגד הרבית היה יכול להשפיע על המצב האיקונומי של היהודים האיסור לצאת ממקומות מושבותיהם, שהוא תוצאת הזכות של האצילים לדרוש בחזרה את היהודים שלהם; אבל גם הוא לא הגיע להמטרה הרצויה בעיני מחוקקיו. תחת להיות קשורים אל מקומות מושבותיהם רואים אנו את יהודי פראנציה במשך המאה השלש־עשרה כנודדים תמידיים. הגירוש של היהודים כשהוא לעצמו התנגד כבר להפרינציפ של חבור היהודים למקומות מושבותיהם, ואם המלך יסר בארצו קשה את העוסקים בעסק הרבית, מצאו להם היהודים מקומות בטוחים באחוזות הבארונים. ככה לקח

שנת 1232 הגראף הנזי תחת חסותו את בונינוס, חתן יצחק
אריז ואת אחיו משה, עם כל בני־ביתם באופן כזה, שהרשות
יהודים האלה לגור באחוזות מושבותיו, בכל מקום וזמן שיחפצו.
עד זה עליהם לשלם מדי שנה בשנה „דמי־חכירה" עשר ליטראות
תנים; יותר מזה אין הרשות להגראף לדרוש מהם, והוא
חייב לעזור להם בגבית חובותיהם, כאשר יוכיחו את צדקת
ישותיהם; אם יחפצו לעזוב את אחוזותיו, הוא מחויב לתת להם
שים נאמנים, שילוו אותם בדרך אם שלמו באותה שנה את דמי־
כירה. אחרי שתים־עשרה שנה אשר בן הגראף את כתב־התוה
שנת 1218 מזל לדוהדים, כנראה, בעד איזו טובת־הנאה אחרת
דמי־החכירה לשלש שנים.

כתב־התוה הזה מתנגד לדברי התקנות מבילאן שעל־פיהם
לאצילים הרשות לעזור להיהודים בגבית החובות שלהם. ואותו
אף עשה את הדבר הזה בשביל טובת־ההנאה שהיתה לו מאת
הודים. מובן, כי לא כל האצילים עשו כך. ארשמבודוס, הארון
רבון, נדר בשנת 1234 לתקון נשמתו ונשמת הוריו, כי מעתה
תחל שכל היהודים גרי אחוזותיו לא יתעסקו בעסק הרבית, כי־
יתפרנסו מעמל כפיהם ומסחר. בלנגידוק היה נהוג עוד,
העסקים הפינאנסים של האצילים נעשו בידי היהודים. וכך
ע לנו יהודי אחד, ודוד שמו, בתור הבאיולוס של הארון
רהים אלאמאני ממונטסיי אצל טולוז. הארון ראנדון משאטוניאף
אונן על השופט מבוקיר, כי לקח בלי־צדק מאת אנשיו חמשת
פים סולידי ומאת היהודי שלו, שלמה, ששים ליטרה. כי היה
ציל לפעמים הורש משפט בעד היהודים שלו, זה לא היה חזיון
תי־שכיח; ביחוד בעת המאסר הכללי של היהודים על־ידי המלך
לי או יהודים רבים באופן כזה; אבל גם האצילים הקטנים
י כמעשה הגדולים. וכך התאונן פיליפ משובירי לפני הפאר־
מינט בפאריז, כי המלך שם במאסר את היהודי ביבאן, שומן
גר בבית פיליפ בשובירי ובבית אביו. הפארלאמינט החליט
שיבו לפיליפ את היהודי, אבל בתנאי, כי הוא צריך ־יתחיב
לא יתנהג עם היהודי באופן רע.

אלמלי היו מקיימים את החק המחליט. כי נכסי ה
שייכים לאדוניו כהלכתו, יכול היה האציל לקחת לו את כל יר
היהודי. אבל עד כמה השתמשו היהודים בהחוק הזה, אי־א
לדעת בבירור. על־פי תעודה אחת משנת 1240 הוציא השופט
ריז משפט בין האציל גיבוהיס מצד אחד ווינדוס, קריסינדוס
סינתיס, יהודי המלך, בני הנפטר שמעון מס.־ווירנה מצד שני
זכות הירושה שדרשו אלה האחרונים. השופט הוציא פסק־דין
פיו אבדו היורשים את הזכות על נכסי דניידי והלא נייד, ד
וזכיות וכדומה, שהניחו אחריהם הורי היהודים האלה. וכנג
אבד גם האדון את כל הזכיות שיש לו על שלשת היהודים
ועל נשיהם וילדיהם; ובכל־זאת נשאר ברשותו האת ה
גיטוס שבעצמו הסכים לזה. על־פי זה אבדו שלשה יורשי
כל זכות הירושה, יען כי באו ברשות אדון אחר — והפעם ב
המלך — ועוד ספק גדול יש בדבר, אם היורש הרביעי ש
ברשות האדון קבל את כל הירושה שהשאירו לו הוריו.

יציאת היהודים מרשות האדון איננה דומה לשחרור ע
כי היהודים האלה עשו תחלה גם כתבי־חוזה עם אדוניהם
עסקי־כסף שונים, דבר שהעבד לא יכול לעשותו עם אדוניו. כ
החוזה הללו נזכרים בפסק־הדין של שנת 1240; מבואר עוד
המצב הזה על־פי תעודה אחרת. ביום 31 לחודש ספטמבר
1257 מודיע הפקיד של הבישוף ממו, כי באו לפניו היהודי א
ואשתו יויה, והודיעו ברצונם הטוב, כי הם מוחלים להאציל ג
משטילון, האדון מקרסי, את תביעותיהם, חובותיהם וכל מה ש
ממנו. הם מבטיחים להשאר באחוזות קרסי במשך חמש
אם ימצאו לנכון לפניהם ולשלם להאדון בכל שנה ושנה ע
ליטרה טורניים. על־פי כתב־החוזה הזה נתנה כבר הרשות להי
לצאת ממקומות מושבותיהם בכל זמן שיחפצו וגם הוגבלה
תשלומי־המס שהרשות להאדון לדרוש. השאלה עוד במקומה ע
למי שייכים אפוא היהודים האלה אם יתישבו במקום אחר;
משפט כאלו דן פעמים רבות הפארלאמינט בפאריז בסוף
ממשלת לודביג התשיעי. והנה התאונן האדון סטיפאן די־פא
ציוארו על הבאילי מווירני שלקח ממנו אחד מיהודיו, כי

בשם המלך במרשמוילה, אם כי עד עתה השתמש סטיפאן
ברזונות לקחת יהודים תחת רשותם. ויען כי תלונתו היתה
, לפיכך החליט הפרלמנט, כי ישיבו את היהודי הזה
. לא שמו לב לתלונתו של הבארון מיכרו שדיש, כי ישיבו
היהודים שגרו באחוזותיו מזמן שהמלך „שחרר" אותם ממדינתו.
מוכיח, כי לו ולהוריו היתה תמיד הזכות לקחת יהודים
תם; אבל היהודים לא היו שייכים להבארון, כי־אם היו גרים
ותיו ושלמו מס־שנתי ידוע. ולפיכך החליט הפרלמנט,
הודים האלה שייכים להמלך. לפי זה היתה דעת הפרלמנט,
ארון לא אבד את זכותו על יהודיו גם אחרי שגרש אותם
.

מסובך ביחוד היה משפט אחד שנגמר בשנת 1270. אברהם,
רין, מודיע בעצמו, כי דנהו יהודי ששייך להמלך, אבל
וג מבורגון דורש את זכותו עליו, כי זה שמונה־עשרה שנה
שנתן המלך לדביג התשיעי „שחרור יסדות ליהודיו", בא
הזה לגור בשאטילון ובזה לקח לו לאשה את בילה, בת
יהודית השייכת להרצוג ונשפט תמיד על־ידי משפט ההר־
וכחה אחרת המוכיחה את זכותו על היהודי הזה הביא ההרצוג
שלפני ארבע־עשרה שנה צוה לאסור את כל היהודים וביניהם
ת אברהם וגם הוא שלם פדיון נפשו. אחרי־כן גר היהודי
בערי המלך, ולפיכך הוחלט, כי הוא שייך להמלך.
מדברי המשפט הזה, שלא היה יחידי, הראים אנו כי רבוי
שים של היהודים גרם לכך, שהחליפו לעתים תכופות את
ת מושבותיהם, הכל לפי מצב הדברים. יש שראו לטוב לפניהם
לאחוזות הבארונים ואחרי־כן מצאו לנכון לשוב אל ארץ־
בזמן המאה השלש־עשרה היו מפוזרים בכל ארץ פראנציה.
אולי על גבול הצפוני־מערבי נמצאו היהודים בכל הערים,
המון רב, כי־אם עדות־עדות קטנות ואפילו בדכפרים הקטנים
תמיד יהודי אחד או אחדים שמצאו שם מקור לפרנסתם
עושים חוזה עם הארון אדות זכויותיהם ותשלומי המסים.
באחוזות הכנסיה הנוצרית השתדלו לפעמים להפטר מן היהודים.
מן סינט מבקשת בשנת 1272 את המלך, כי יצוה לשתי

המשפחות היהודיו הגרות בהאחוזה פון־אבאטים הנמצאת
רשות בית־המסגד, כי יצאו משם או כי ימירו את דתם. אב
גם מקרים כאלה, כי הכהנים דרשו משפט בעד היהודים „ש
האירצבישוף מראים התאונן בשנת 1269 על הבאיולי מור
כי לקח אחדים מיהודי ראים ושם אותם במאסר באמרו, כי ה
האלה שייכים להמלך וכי בתחלה לא גרו בזה יהודים
האירצבישוף טוען, כי זה כבר שיושבות בעירו שתי מ
יהודיות ודן שייכות לו ולא היתה אפוא הרשות (הבאיולי ל
הפרלמנט הכיר בצדקת טענותיו של האירצבישוף.
ביחוד היה, כנראה, רב מספר היהודים בשאמפאניה וה
הכירו בתועלת שהיהודים האלה מביאים להם והיו רבים
בינידם ולפעמים גם עם המלך אחזת הזכות על יהודי זה או
מעטות מאד הן הידיעות אדות יהודי ההירצוגיות ב
אפשר ששם התישבו אך בזמן מאוחר. בשנת 1231 קנתה
העברית בנאנטי אחוזת־קרקע לבית־עלמין, שבתחלה לא היה
כנראה; אבל נראה הדבר, כי אחרי־כן גורשו היהודים מזה
צוג מבורגון ויתר עוד בשנת 1196 על זכויותיו על היהודים
בעיר דיזשון ומסרן לבית־מועצות העיר וגם דרשה להרבות
תושבי היהודים בהעיר. בבורגון התאזרחו היהודים בלי־ספ
כבר. ההוכחות היותר עתיקות מעידות על אחוזות־קרקע שהיו
בזה; ידוע גם כפר אחד שנקרא בשם Curtis Iudea דה
לא הפריעו בעד היהודים לעסוק בעסק ההלוואה כמו המלך
מצער היו הכנסותיהם שקבלו מידי היהודים. בשנת 1275
היהודים בזה מס 515 ליטרה ובהשנה הבאה — 555 ליטרה. מ
ההירצוג עברו אולי יהודים אחדים להגראפיות בורגונד ה
כי הוא לא היתה שייכת לפראנציה ולא שרתו אפוא בה ה
המגבילים בדבר עסק הרבית; ואפשר הדבר שבימי המאה ה
עשרה, אם לא קודם לכך, התישבו היהודים גם בסאוין, שא
היה מספרם רב בזה. להארץ שבין הרורה והאלפים, ארץ
באו, כנראה, גם יהודים מארץ אשכנז שהתפזרו בזה לעדות
אפשר שסבות חצוניות הכריחו אותם להתפזר.

היהודים באשכנז.

א.

ביום הרביעי לחודש מרץ שנת 1152 נבחר בפראנקפורט
י הראשון לקיסר אשכנז. הבחירה הזאת הביאה תקופה חדשה
ת אשכנז. נתבצר מצבה ביחוסה לממשלות שכנותיה ונתפתחה
בעניניה הפנימיים.
מכשולים גדולים ורבים היו מונחים על הדרך המלך הזה
מיד הצליח בידו לנצחם. ברית-השלום שכרת עם הווילפים
חרי עלותו על כסא-ממלכתו הופר. למרות חורבן העיר
נשארו ערי הלומבארדיה ברשות עצמן והקיסר מוכרח היה
בזכות של האפיפיור ששנים רבות לחם נגדו. בריבו האחרון
פיפיור נצח הקיסר ומסע-הצלב שהתחייב לעשות לא היה
קודת האפיפיור כמו מלפנים, כי-אם היה מסע של צבא-
ה תחת פקודת משלה הגבוה. את השלטון סאלאדין שלא
להחזיר את העיר ירושלים, הזהיר באופן רשמי, כי יצא
מלחמה.
בפוליטיקה כללית עסק פרידריך הראשון כל ימי חייו.
לא היתה ליסד ממלכה לאומית אשכנזית עם ממשלה מרכזית.
צב הדברים לא היה דבר כזה אפשרי, כי תחת ממשלת
היו ארצות רבות ועמים שונים. אבל הוא השתדל להרבות
ת אוצר-הממלכה עד כמה שהיתה ידו מגעת.
החוק-המשפטי, כי היהודים שייכים לחצר-המלך, אפשר שכחו
פה באיטליה העליונה, מקום שבכלל היה מצער שם מאד
היהודים; אבל בארץ אשכנז לא השתמשו בהחוק הזה.
היה אמנם להחליט, כי עומדים היהודים ביחוסים מיוחדים
לך. מכתבי-החסות של היינריך הרביעי נכתבו בשפה בלתי-
למדי וקשה היה לדעת מי ומי המה בעלי החסות; אפשר
בארם, כי הם מיוחסים לכל בני העדות העבריות אשר
, מאינץ ושפייאר וגם על אלה שיצאו מפה והתישבו
אחרות. המלכים שמלכו אחרי היינריך הרביעי לא אשרו

אמנם את מכתבי־החסות, אבל קשה לשער, כי דברי המכתבים
נשכחו מלב. חלק בלתי־מוגבל בבירור של היהודים היה
חסות מיוחדה של המלך והיו לו אפוא זכויות ידועות ומיוחד

פרידריך הראשון אשר את הפריבילגיה של ראש־היה
ר׳ זלמן באופן כזה, שהיתה מעתה חק עולם לדורותיו. מ
הפריבילגיה המה יהודי וורמס, כל העדה העברית, זה הוא הד
והחשיבות שבהאישור הזה; העדה העברית בוורמס היתה
משפטי העומד ביחס בלתי־אמצעי תחת חסות המלך; כח המ
עליהם ישנו אך ורק להמלך עצמו. אין להבישוף ולפקידיו,
לזקן־העיר ולאחרים רשות לדרוש או לבקש איזה דבר
היהודים, כי־אם עליהם לבוא לפני פרנס העדה העברית ש
מאת היהודים עצמם ונתאשר על־ידי המלך. בהבדל מאת ה
באנגליה ובפראנציה־הצפונית לא דרשו בזה מסים מאת כל
ויהודי בפני עצמו, כי־אם מכל העדה בכלל; הזכות נתנה לה
לאסוף את המס בין כל חבריה. מסופק הדבר, אם עוד ב
1157 שלמה העדה בוורמס מס־שנתי; מסים ומניים, מקריים
היהודים בלי־ספק גם לפני־זה; אם כי אין לכך הוכחות בר
ובאופן כזה אפשר להבין, כי הפריבילגיה הזאת הביאה את היה
ביחס תמידי אל חצר המלך, ששייכים לה, כמו איזה מקור ה
אחר; ויפה היה כחה של הפריבילגיה לא רק ליהודי וו
כי־אם גם לחבריהם. כי בתור חברי יהודי וורמס אפשר לה
כמעט את כל יהודי אשכנז, בזה הכיר אמנם באופן רשמי
המלך פרידריך, כאשר אשר בשנת 1236 את דברי הפריבי
של אבי־הזקן הגדול, אבל גם פרידריך הראשון חשב בלי־
כזה. גם את שתי קבוצות אחרות של יהודים הוכיח הכ
שהם שייכים לחצרו.

ליהודי ריגינסבורג נתן פרידריך הראשון פריבילגיה מיו
זמן כתיבת הפריבילגיה הזאת איננו ידוע לנו בבירור, כי
הגיעה לידינו אך בהעתקה, כאשר נתאשרה בשנת 1216 ע
פרידריך השני, אבל, כנראה, נכתבה בשנת 1182 או 1183
שהוסר היינריך האריה ממשלתו, ואפשר היה להקיסר ל
ולצוות גם בבייארן. כי היהודים, ודוקא כל היהודים היו

לכה, שייכים לחצר־המלך, נאמר במפורש בהתעודה בתור זכות
ה של המלך. אין הדבר ברור, אם בכל הזמן טרם שקבלו
ים בריגנםבורג את הפריביליגיה שלמו מס ידוע לאוצר המלך
אחר. יהודי קילן שלמו אמנם מס למושל מקומי ופרידריך
עונש על המושל הזה מפני שחפץ להשתמש במקרה הזה
דרים את כבוד זכיותיו.

שתי תעודות המלאות זו את זו מספרות לנו אודות המקרה
לדברי רשימה אחת מוכרח היה הארצבישוף מקילן כאשר
שר עם המלך בימי הרייכסטאג במאינץ בסוף חודש מירץ
1188 להשבע שלש שבועות למען הצדק את נפשו על
ות שנחשד בהם. שתי שבועות הן אודות החטאים, כי נקרא
־המלך ולא בא, והשלישית היא אודות כסף־ענושים ששם
יהודים, כי בזה חלל את כבוד הקיסר. כי הארצבישוף לקח
כסף מהיהודים, לא היתה עלילת־שוא. הוא נשבע שבועת־
ים והודיע, כי בדרשו כסף מאת היהודים לא חפץ לחלל
זכיות הקיסר. על־פי הספור העברי של רבי אפרים בר יעקב,
ל (בחודש פֶבְּרוּאַר שנת 1187 בערך) יהודי „משוגע" אחד
על נערה נוצרית ו„לפני כל הרואים" שחט אותה. העונש
החטא הזה היה נורא מאד. הרוצח ועוד ששה יהודים שלא
תפו כלל במעשה הרצח נהרגו באותו מקום בידי ההמון,
היהודים פרעו פרעות, את אמו ואחיו של הרוצח המיתו
רים נוראים ואת אשה עבריה אחת ושלש בנותיה הכריחו
את דתן. כן שם הארצבישוף כסף־ענשים על יהודי נויס
וחמשים מארק וגם בשאר הערים והעדות באותן המקומות
הארצבישוף והגמוכים מן היהודים כסף בתור עונש לרוב.

על־פי הפריביליגיה הוורמסית היתה הזכות לקרובי הרוצח
פני אותם בגזרת מות להגיש את משפטם לפני הקיסר. אבל
בזה ראה פרידריך הראשון את חלול זכיותיו, כי־אם דוקא
שדרשו מאת היהודים כסף־ענושים, דבר השייך לו בעצמו.
ה צריכים היהודים לפנות בבקשת חסד אליו; אך אחרי־כן
גם הארצבישוף לבוא בדרישותיו. וככה ענש הקיסר את

יהודי קילן שנסעו לבופרד, והעליל עליהם עלילת־שוא, כי הרו
נפש אשה נוצרית, והכריחו אותם לשלם לו חמש מאות מאר
כסף; הארצבישוף לקח מהם, כמובן, הרבה יותר, ארבעת אלפי
ומאתים מארק כסף; בכל־אופן נשמרו בזה הזכויות הגבוהות ש
הקיסר. השבועה שנשבע הארצבישוף פיליפ בשנת 1188 אשר
אפוא, כי היהודים באשכנז אינם שייכים כמו בפראנציה להמוש
או להנסיך המקומי, כי־אם אך ורק לחצר־המלך. למצער, בארי
הרדוין התחתון התאשרה הזכות הזאת.

הקבוצה הרביעית של יהודים, שמקום מושבה היה בזאקס
המזרחית לא באה אולי תחת השפעת הרישות הקיסר. עד כמ
שידוע לנו לא קבלו היהודים האלה שום פריביליגיות מיוחדו
והקיסר לא חדש את זכיותיו עליהם. ספר־החוקים הזאקסי שנתחב
בעשרות שנים אחדות אחרי־כן איננו מודיע דבר אדות זכויות המל
על היהודים, שבוודאי היה מודיע אותן אלמלי היו ידועות שם
איקי מן ריפגאו (שם מחבר הספר) ידע אך את החוק העתי
שכנראה עוד לא נתבטל ולא עזב עוד את מקומו להחוקים החדשי
יען כי לא הגיעו עוד הלום. על־פי החוק הזה נמצאים היהודים תח
חסות המלך. אם נוצרי הרג איש יהודי, או כי עשה לו רע
הפיר במעשהו את ברית־השלום של המלך ועליו להשפט ע
ידי המלך. את הפריביליגיות המיוחדות שהן היו היסוד לחסו
המלך על היהודים, לא ידע מחבר ספר־החוקים. יסוד היחס ה
הוא לדברי המחבר עוד מזמן הימים העתיקים: יוסיפוס קבל בשב
היהודים את ברית־השלום כאשר רפא את בן המלך אספסיונ
ממחלתו המסוכנה. הביאור האגדתי הזה מוכיח, כי היחס הזה הו
באמת עתיק מאד עד שגם לא ידעו כבר את מקורו הנכון. או
מלבד זה, ידוע איקי עוד חוק־משפטי אחד אדות היהודים. ע
פי השלום־המדיני „העתיק" שכרת הקיסר עם התושבים בשב
ארין זאקסין, שייכים היהודים, כמו הכהנים, למפלגות העם וא
הזכות למי שיהיה לנגוע „ברכושם ובנפשם". השלום־המדיני, שהיי
ריך הרביעי הרחיב אותו בשנת 1103 גם על היהודים יפה הי
כחו אפוא גם בזאקסין; ואמנם נאמר זה בפירוש, כאשר חדש
את השלום „העתיק" בחודש מאי שנת 1223. כי שרר זה ה

רב, מוכיח לנו פרט אחד, שמחבר הספר מוציא אותו מן הכלל. החסות הזאת מתפשטת אך על אלה שאינם יוצאים למלחמה. כהנים ויהודים הנושאים כלי-זין אבדו את החסות, „כי זה החפץ להיות תמיד בשלום איננו צריך לכלי-זין". אין בהדברים האלה איסור על היהודים, כי בל ישאו כלי-זין; כי לא נענשו על זה — מובן מאליו. גם הכהנים אובדים את החסות של השלום-המדיני אם אינם נושאים את מלבושיהם המיוחדים; על מעשי אלמות נגדם נענשים אך כמו בגלל מעשים כאלה, נגד אנשים פשוטים. היהודים נמצאים תמיד תחת חסות המלך, ובאופן כזה היו להם באמת זכויות יותר טובות מאשר להכהנים.

פרידריך הראשון הכריז בשנת 1179 בווירצבורג שלום-מדיני בשביל ארץ פראנקיה וכלל גם את היהודים „השייכים לאוצר-הממלכה". והשתדל, כשהיה צורך בזה, כי חסות הקיסר תשאר בתקפה. לפני מסע-הצלב השלישי החלה, כנהוג, תנועה נגד היהודים; אמרו, כי ישמידו את כל היהודים. היהודים עוד זכרו את המעשים מכבר וברחו מכל הערים, שפייאר, שטראסבורג, וורמס, ווירצבורג להמצודות הבטוחות. ביחוד היה מסוכן המצב בקילן; כי שם צריך היה להתאסף הרייכסטאג, שיחליט דבר מסע-הצלב. טרם שנאסף הרייכסטאג יצאו כל היהודים למינצבורג ואת ספרי-התורה, ספריהם ונכסיהם השאירו בידי העירונים הנוצרים לשמרם. אך אחדים מהם נשארו בהעיר, וכמעט שהתחולל עליהם אסון גדול. אבל הקיסר לא סבל אי-סדרים ופרעות; שר-החצר ביחד עם אנשי-צבאו פזר את הפורעים. בהיום הראשון (ביום 27 מרץ) כאשר שם פרידריך הראשון את השתי-וערב על חזהו נאמר להיהודים, כי טוב הדבר, שיהיו נזהרים לנפשם וישבו ביום הזה סגורים בבתיהם.

בישיבות הרייכסטאג עצמו, במועצה זו של הנסיכים, מוכרחים היו בשביל המעשה הקילני לעסוק בשאלות היהודים. אמנם זה החזן רבי משה, ששלח לגיסו רבי אליעזר למינצבורג דין-וחשבון מפורט אדות המעשים במאינץ, לא היה באותו מעמד. אבל את אשר שמע אדות המשא-ומתן ברייכסטאג הזה הביא אותו לידי החלטה, כי אך הקיסר הזקן ובנו היינריך הששי לבם טוב על היהודים; הם המליצו בכל פעם על היהודים. ממעשה שר-החצר

„הכירו גם הנסיכים, עד כמה חביבים הם היהודים על הקיסר". התעודה שנתן להם פרידריך הראשון ביום 29 מירץ שנת 1188 לא הגיעה לידינו, ובלתי־ברורים הם הדברים שרבי משה מספר אודותה. „כתבו וחתמו והודיעו בעל־פה לשמור את היהודים כאישון עינם, יותר מאשר עשו עד עתה". חבות מיוחדה היתה נחוצה בעת כזאת. בעונשים קשים יענשו את כל אלה שיעשו רע להיהודים. „הנוגע ביהודי ועושה לו פצע, יחתכו את ידו, והקהרג את היהודי יהרג". ביחד עם זה החרימו הבישופים את אלה שיפריעו את השלום והמנוחה. לדברי מקור עברי אחר צוה הקיסר על הנזירים והכהנים לבל יהרשו הרשות של דופי נגד היהודים.

כי את החסד הזה לא קבלו היהודים בחנם, הוא דבר המובן מאליו; בתחלה צריכים היו יהודי מאינץ לשלם סכום ידוע לאוצר הממלכה; אבל גם יהודי ערים אחרות מוכרחים היו לשלם סכומים ידועים. אולם רבי אפרים בר יעקב מדגיש ביחוד, כי הקיסר „דרש אך מעט מרכושם", הוא הסתפק אפוא בסכום מצער בערך. הוא לא הלך בדרכי מלכי אנגליה וצרפת. צריך להאמין להמסופר אודות חבתו של הקיסר להיהודים, כי אמר: „מחוב כבוד הקיסר, ומדרישת היושר והשכל הוא, כי ניתן לכל הנאמנים בבריתנו, לא רק לבעלי הדת הנוצרית, כי־אם גם לאלה האינם מאמינים בדתנו אבל מחזיקים בדת אבותיהם, את הזכות לחיות על־פי דרכם ומנהגיהם, כי שלום יהיה להם ולרכושם". למנהג הקיסריות היה לחסות על היהודים, ופרידריך הראשון לא רק שהחזיק במנהג הקיסרים שהיו לפניו, כי־אם למרות רוחו היה עליו לדרוש בעד הדבר הזה מחיר רב. אינטריסיהם הפינאנסיים היו במקרה הזה אך דבר צדדי והוא ראה לו לחובתו ולתעודת משמרתו הגבוהה לשים מעצור לקנאות הכהנים.

ב.

היינריך הששי שקבל את רסן הממשלה באשכנז אחרי שאביו יצא למסע־הצלב לא השתדל, כנראה, להתפתחות החוקים בדבר

היהודים. כיבוש הארץ באיטליה התחתונה, שזכה בה בתור יורש אשתו, היה בעיניו הדבר החשוב ביותר. כאשר נכנס לשערי פאלירמה בתור מנצח (בחודש נובימבר שנת 1194) קבלו הפאראצינים והיהודים ומתנות בידם, והוא הואיל לקבל אותם ואשר את זכיותיהם מכבר. באשכנז שמר בכל תקפו על זכויות־החסות של היהודים. את פורעי הפרעות בשפייאיר ששרפו את רובע היהודים ענש בעונש חמור, הם היו מוכרחים לא רק לשלם כסף־עונשים לאוצר־הממלכה, כי־אם צוה שישלמו גם ליהודים דמי־נזק חמש מאות מארק ושיבנו מחדש את כל בתי היהודים וגם את בית־הכנסת. את עירוני בופרד ענש היינריך הששי לשלם לרבי חזקיהו דמי־נזק שלש מאות מארק, ואחי הקיסר אוטו מבורגונד שעמד על צד היהודים בהענין השפייארי, צוה לעור את עיני שני רוצחים. הרדיפות הללו יצאו בלי־ספק מנוסעי־הצלב.

הבן כמו האב לא הצליח לכבוש את ירושלים. מיתתו לפני זמנו שמה קץ למלחמה הזאת, והחלה המלחמה הפנימית בדבר כתר המלכות. שנים רבות ארכה המלחמה הזאת עד שסוף־כל־סוף נצחה משפחת הוילפים על השטויפים ועל כסא־המלכות עלה אוטו הרביעי, בן המשפחה המנצחת. בין האמצעים שבהם השתמש המלך החדש הזה להטות את מתנגדיו על צדו, היתה גם הגבלת זכויות היהודים במחוז מאינץ לטובת הארכיבישוף דמתא, כי מהיהודים האלה לא תדרוש הממשלה שום מסים ומכסים וכל ההכנסה מהם שייכת להבישוף. את ההבטחה הזאת אשר וקיים ביום העשרים לחודש נובימבר שנת 1209, כאשר נמשח לקיסר על־ידי האפיפיור אינוקינטי השלישי ברומי. במקומות האחרים, באיטליה ובאשכנז, השתדל, כי יכירו בזכיות הממשלה על היהודים. נפלא הדבר, כי הבישוף מגיגולד מפאסוי ראה חובה לעצמו לכפר את פני היהודים בעירו בעד הפרעות שנעשו בהם ונתן להם ארבע מאות מארק. התעודה מיום השלשים לחודש נובימבר שנת 1210 המעידה על העובדה הזאת, מוכיחה, שאמנם כנים הדברים המסופרים בהמקור העברי אודות כסף־העונשים ששלמו להיהודים בשפייאיר ובופרד בימי היינריך הששי. כנראה, הבין הבישוף הזה, כי אוטו הרביעי כמו המלכים שהיו לפניו לא ימחול על הנזק שאוצר־הממשלה מוכרח

לסמל על־ידי גזל רכוש היהודים, ולפיכך השתדל הבישוף לכפר את פני היהודים לבלי העלות את חמת הקיסר עליו.

המסורות של הפוליטיקה הקיסרית הביאו גם את המלך הזה לידי ריב עם הכנסיה הרומאית. על הקיסר הוכרז מטעם האפיפיור חרם, והשתדל כי יבחרו למלך את פרידריך מבית השטויפים. ובאותה העת (ביום העשירי לחודש יוני שנת 1212) הודיע הקיסר אותו בחזר מיוחד לפקידיו, כי רוצה הוא לשמור את הבטחתו שנתן ביום המשחו לקיסר לדאירצבישוף ממאינץ, הזכות אפוא להאחרון לקבל את כל המסים והמכסים מהיהודים אשר במאינץ, אירפורט ועוד.

ביום החמישי לחודש דיצימבר שנת 1212 היתה בפראנקפורט בחירת פרידריך השני למלך אשכנז. בהבטחות וזכויות לאלה שעמדו על צדו ועזרו לו לעלות לגדולה לא קמץ, כמובן, גם פרידריך. וככה הבטיח עוד ביום החמישי לחודש אוקטובר שנת 1212 להבישוף מוורמס כין יתר ההבטחות, כי שום איש אחר מבלעדי הבישוף לא יקבל מסים מאזרחי ויהודי העיר וורמס. ההבטחה הזאת התנגדה לדברי הפריביליגיה העתיקה של יהודי העיר הזאת; אבל כי גם היא לא הרשתה להבישוף לשים עול מסים על היהודים מבואר לנו על־ידי מקרה שקרה אחרי־כן. האפיפיור הונוריוס השלישי כתב ביום השמיני לחודש יולי שנת 1225 מכתב לדאירצבישוף ממאינץ ובו העיר אותו על עול החובות הרובץ על הכהונה בוורמס ודרש ממנו כי יאחוז באמצעים לשחרר את הכהונה הזאת מעולה, כי יאסוף לתכלית זו כסף בין התושבים והאצילים וגם את היהודים יאלץ שישתתפו בכספם בהדבר הזה, ואם אלה האחרונים לא יסכימו ולא יעשו רצונו, יזהיר בהם, כי יצוה להנוצרים שבל יבואו בשום מגע־ומשא אתם. אבל כל אלה לא הפצו לתת את הכסף שדרשו מהם וגם היהודים לא נתנו מאומה. עד היום המוגבל (ביום התשעה־עשר לחודש אפריל שנת 1226) לא נתקבלה אף פרוטה אחת לתכלית זו. ולכן כתב הונוריוס השלישי ביום הרביעי לחודש יוני שנת 1226 עוד הפעם מכתב ודרש מהאירצבישוף, כי יאחוז באמצעים קשים נגד הממאנים לשלם; אודות היהודים לא נאמר בהמכתב השני דבר. אפשר שבינתים הכיר האפיפיור, כי אין אף להכהונה בוורמס רשות לשים על היהודים עול מסים.

במלחמתו עם אוטו הרביעי נצח פרידריך השני; אבל אך אחרי מות מתנגדו יכול היה לצאת מחוץ לגבולי אשכנז. ביום 22 נובימבר שנת 1220 נמשח בידי האפיפיור לקיסר. הענינים באיטליה והדכנות למסע־הצלב וכן הריב שפרץ בינו ובין האפיפיור בגללן עכבו אותו באיטליה יותר מעשר שנים עד אשר שב אשכנזה. עוד בהיותו מלך אשר פרידריך השני ליהודי רגנסבורג ביום השלישי לחודש יאנואר שנת 1216 את הפריבילגיה שלהם שקבלו מפרידריך הראשון. „הנאמנים אתנו“ מכנה אותם המלך בתעודת האישור, וגם עד אמצע שנות השלשים לא נקראו בשם־התואר „עבדי החצר“. ולפיכך אפשר להחליט, כי שם־התואר הזה, המדגיש ביותר את שייכות היהודים לחצר־המלך נתחבר אך כאשר נתנה ליהודי אשכנז הפריבילגיה הגדולה בשנת 1236.

ביום הרביעי לחודש מרץ שנת 1233 שלח האפיפיור גריגור התשיעי חוזר לכל הארצבישופים, הבישופים והכהנים באשכנז שבו הוא מעיר אותם על ה„עבירות“ של היהודים, כלומר, שהם ב„חוצפתם“ אינם יראים לעבור על תקנות הכנסיה הנוצרית. היהודים, שמע האפיפיור, מחזיקים עבדים נוצרים ומלים את בשרם; בבתיהם נמצאים משרתים ומיניקות נוצריים; החוק אדות המלבושים המיוחדים של היהודים איננו נשמר באשכנז עד שבמקומות אחרים קשה להבדיל בינהם ובין הנוצרים. לסוף מצוה האפיפיור לבלי תת להיהודים להתוכח עם הנוצרים בענינים הדתיים ואם יהיה צורך בדבר יקראו גם לעזרת הממשלה בענין זה. מהלך הרעיונות בהחוזר הזה הוא זה הידוע והמקובל מזמן אינוקינטו השלישי; היהודים נסבלים בשביל הארבה שעליה נצטוו הנוצרים; אבל אין להיהודים לגמול רעה בעד הטובה הזאת, ויען כי אך חסד יעשה אתם, אם מרשים להם לבוא במגע־ומשא עם הנוצרים, הנה מחויבים המה להכיר ולהרגיש תמיד, כי אך בעוונותיהם הם מוכרחים לשאת בעול העבדות. „העול של העבדות העולמית“ נזכר שוב בסוף המכתב. שכם היהודי כפוף תחת העול הזה ולמען שלא יישירו את גבם, „לחראון המשיח“, נחוץ לבלי תת להם לעבור על העבירות האמורות.

אי־אפשר לדעת בבירור, מה הסב לדברי החוזר הזה שבאמת איננו מקביל למצב הענינים באשכנז. עבדים אפשר שהיו להיהודים

אך בקצה הגבול המזרחי, פקידות בהממשלה לא היו להם, מלבד בההירצוגיות אוסטריה, בשום מקום, ובאות־מיוחד על מלבושי היהודים לא היה צורך כלל, כי גם בלאו הכי נבדלו בזה היהודים במלבושיהם מן הנוצרים. בשים לב אל מצב הדברים האלה אפשר לברר את מגנוני הגמריץ של החוזר אך באיזו סבות צדדיות. והנה באותו הזמן החלה האינקביזיציה לעשות את מעשיה גם באשכנז. הנזיר קונראד ממארבורג העלה על מדורת האש הרבה כופרים אמתיים ומדומים, רדיפת הכופרים והיהודים מחזקת את הדת, דבר שהאפיפיור מצא בו חפץ וביחוד בגלל יחוסו החשוד אל הקיסר. עקבות הריב הראשון בין האפיפיור ופרידריך השני עוד נשארו. הוא היה משגיח על כל מעשי הקיסר, ואפשר שלמען מצוא סבות לתלונות לא מנע את עצמו מלעשות מעשים המעוררים התנגדות. כי החסות על היהודים שהותה נהוגה באשכנז לא מצאה חן בעיניו, לא קשה לשער. במכתבו של האפיפיור מזמן מאוחר כתב פרידריך השני כי הזכויות על היהודים נתונות להקיסר משנים קדמוניות ולא נשללו משום כנסיה. נראה אפוא הדבר, כי בשאלת המשא־ומתן בין הקיסר והאפיפיור דברו גם על־דבר שאלת היהודים. החוקים על־אדות היהודים מגבילים את זכויות הכנסיה; הנקל היה אפוא להוכיח, כי הקיסר מושך חסד יותר מדאי להיהודים, ובפרט לאחר שהתנגד הקיסר להוציא לפעולות את גזרותיו של האפיפיור. ובכל־זאת קשה להחליט דבר, כי כך היו מחשבותיו של האפיפיור. יחוסו של זה האחרון להקיסר באמצע שנות השלשים היה בידידות; ולפיכך גם לא נתקיימו, כנראה, גזרותיו בחוזרו משנת 1233, אבל לא עברו גם מבלי להשאיר אחריהם רושם.

חוק מיוחד אסר את שרפת הכופרים; המלך היינריך השביעי, זה שמלא מקום אביו כאשר יצא הקיסר למסע־הצלב, שצוה לשרוף את הכופרים בא תכף בריב את אביו בעד מעשהו זה ואבד את משמרתו הגבוהה כאשר שב אביו־הקיסר (בשנת 1235) לארץ אשכנז. המקרים הללו שנשתנו חליפות זה אחר זה דים היו לעורר את רוח העם. להשמיד את הכופרים לקחו את נוסעי־הצלב; לא קשה לשער, כי בכל התעמולה הזאת נדרשו גם דרשות נגד היהודים. בשנת 1235 נתעוררה במקומות שונים עלילת־הדם הידועה; **רציחות**

נפש היהודים, שנחשדו במעשה זה ופרעות בבתי היהודים בכלל
היו תוצאות העלילה הזאת. אדות המעשים האלה בפולדה למצער
ידוע, כי את החלק היותר גדול בהפרעות לקחו נוסעי-הצלב;
אם נשפטו אחרי-כן המורעים האלה, בנידון זה אין לנו שום
ידיעות. אך אחרי שנרצחו נפשות היהודים הובאו גופי הילדים
שברציחתם נחשדו היהודים להאגינוי, שהקיסר נמצא אז שם. פריד-
ריך השני צוה לעשות חקירה כללית לא רק במקרים הפרטיים
הללו, כי-אם בשאלה בכלל, אם צריכים הם היהודים על-פי מנהגי
דתם לדם של ילדים נוצריים. הנאשמים האמתיים ברציחת נפש
הילדים בפולדה לא הוברר. השופטים נבדלו בדעותיהם; החליטו,
לשאול את פי יהודים מומרים, כי קוו, כי אלה יגידו את האמת.
הקיסר בעצמו בא על-ידי קריאה בספרים לידי החלטה, כי אין
לכל האשמה הזאת אדות הדם שהיהודים צריכים לו, כל יסוד;
אבל למען הרגיע את רוח העם, הפרוע, צוה שיעשו כחפץ השופטים.
לתכלית זו בקש על-ידי שליחים מיוחדים את מלכי אירופה המערבית,
כי ישלחו אליו יהודים מומרים היודעים היטב את תורת ישראל,
ספרותו ומנהגיו. כאשר נתאספו אלה במספר רב, הציע לפניהם
הקיסר את השאלה, אם יודעים הם, כי היהודים נצרכים לדם-אדם
בשביל לקיים את מנהגי הדת. התשובה הוכיחה, כי אין כל יסוד
להאשמה; להיהודים נאסר על-פי התורה והתלמוד אף דם בהמה.
ולפיכך אי-אפשר הדבר, כי ישתמשו בדם-אדם ושבשביל הדם
הזה יהרגו נפשות אדם ויסכנו את נפשותם ורכושם וכל אשר להם.
לפיכך החליטו השופטים-הנסיכים להוציא את גזר-דינם של היהודים
בפולדה לזכות ולנקות את היהודים בכלל מהאשמה הכבדה הזו.
ביחד עם זה אסר המלך על הכהנים והאנשים הפשוטים, הגבוהים
והנמוכים, בדרשות או בשיחה פרטית, להאשים את היהודים באשמה
בזו ואלה שימרו את פיו, יענשו בעונש חמור.

החקירה ארכה זמן רב. בכל אופן אך בחודש יולי שנת 1236
הוציא בית-המשפט את החלטתו באוגסבורג. היו באותו מעמד
שלשה ארצבישופים (ממאינץ, ואלצבורג וטרייר), שני בישופים
(מבאמבורג ושפייאר), המלך מבידם, ההירצוגים מבייארן וזאקסן
ועוד גראפים ונסיכים, כהנים ושרים שונים. כל אלה מפורשים

כולם בתעודה אודות פסק־הדין, שנחתם בחודש יולי שנת 1236 ושהקיסר בעצמו חתם עליה וביחד עם זה אשר זה להיהודים את הפריבילגיה שנתן פרידריך הראשון ליהודי וורמס וחבריהם והרחיב אותה. התעודה הנכבדה הזאת משמשת בפעם הראשונה, כנראה, בנוגע להיהודים במבטא „עבדי החצר“.

כיצד בא המלך לידי אותו המבטא אפשר לבאר באופן כזה. על־פי חוקי הממלכה היו היהודים שייכים לחצר המלך ועל־פי משפט הכנסיה היו היהודים לעבדי הנסיכים. ואם פרידריך השני כנה אותם בשם „עבדי החצר“ לא יכול גריגור התשיעי להתנגד לזה. אחרי אשר נתן אינוקינטי השלישי מתנה הגונה כזו, היה הדבר בהכרח, שתהיינה לה גם תוצאות. את המצאת המבטא הזה איננו מיחס גם פרידריך לעצמו וגם האפיפיור לעצמו; הוא נמצא בההקדמה להתעודה המבארת את הדין־ודברים לקומה. „כל עבדי חצרנו באשכנז, נאמר שם, בקשו את כבוד גדולתנו, כי נואיל לאשר בשביל כל יהודי אשכנז את הפריבילגיה של אבינו־זקננו פרידריך זכרונו לברכה למען יהודי וורמס וחבריהם“. בגוף התעודה משתמש הקיסר בהמבטאים הנהוגים מכבר. הקיסר אומר: „יען כי בחפצנו לדאוג בעד השלום והמנוחה של יהודי אשכנז, הואלנו להראות את חסדנו המיוחד לכל היהודים, השייכים באופן בלתי־אמצעי לחצרנו, ונלך בעקבות אבינו־הזקן ונאשר להם את דברי הפריבילגיה שנתן בחסדו ובטוב לבו ליהודי וורמס וחבריהם“. ההבדל בין המבטאים אשר בההקדמה ובגוף התעודה מוכיח, כי לפני עיני הכותב היו שני מקורים שונים. בגוף התעודה השתמש בהמבטאים שנמצאו בהפריבילגיה שנתאשרה; אבל בההקדמה, המספרת את בקשת היהודים השתמש אולי במבטא זה, שהיה נמצא בהבקשה הכתובה שלהם, או כי השתמש באלו המלות, שהיהודים אמרו אותן בעל־פה להקיסר. יוכל אפוא היות, כי הכנוי „עבדי החצר“ הוא של היהודים עצמם — אפשר שבהכנעתם והגפרזה קראו לעצמם „עבדים“ בלבד, והכותב למען באר את המבטא הוסיף מדיליה את המלה „החצר“. בכל אופן נשאר הכנוי הזה, שנתחבר בלשכתו של פרידריך השני לעולם, ולא הבדילו גם בין יהודי אשכנז ויהודי סיציליה. בנובימבר שנת 1237 נתן פרידריך השני לעבד־החצר היהודי, הרופא המלומד בוזאך מפאלירמה וליורשיו

תופש מסים; את הזכות הזאת אישר מונפרד, תכף אחרי שנעשה למלך (באוגוסט שנת 1258) לאותו עבד־החצר עצמו, ואחרי אשר פטר מאראגון היה למלך האי סיציליה, הוא מודיע (ביום 21 יאנואר שנת 1283) בתעודה מיוחדת, כי הוא מאשר את הזכות המיוחדת של „עבד־חצרנו" המלומד בוזאך, לו, לאחיו ולכל יורשיהם. הכנוי הזה עבר בירושה מהקיסרים השטויפיים למלכי האי סיציליה ובִיְחוּד להמלכים מבית אראגון, כי אחרי אשר המלוכה עברה לקארל מאנזשוי לא השתמשו עוד, כנראה, בהכנוי הזה.

על־ידי המבטא החדש הזה אהות השעבוד להחצר לא הפצו לברוא באשכנז איזה חוק־מושפטי חדש, כי־אם הוא היה כנוי חדש להמצב (שהיהודים שייכים לחצר הקיסר) שׁשרר זה כבר. ונכבד מאד לשים לב, כי על־פי דברי התעודה נראה, כי לא נמלאה בקשת היהודים בשלמותה. עבדי־החצר בקשו כי ירחיב הקיסר את הפרי־ביליגיה על כל יהודי אשכנז, אבל בקשתם נעשתה אך בנוגע לאלה היהודים השייכים באופן בלתי־אמצעי להחצר. בהסתירה הברורה הזאת איננו אשם סופר הלשכה של הקיסר. במכתב אחד, שכבר הזכרנו אותו למעלה, שכתב הקיסר פרידריך השני להאפי־סקור מבליט הקיסר, כי לא לקח את היהודים משום כנסיה, שיש לו איזו זכויות עליה. החוקים אדות היהודים לא נתפשטו אפוא על כל היהודים. הועילו לזה גם מעשי המלך היינריך (השביעי). וככה נתן המלך בשנת 1227 להגראף ווילהלם מיוליך הרשות על כל היהודים הגרים באחוזתו לעשות בהם כטוב בעיניו. להגראף איגינה מפרייבורג אשר בבייארן מחל (בשנת 1230) את דבר שימו במאסר את היהודים „שלו", וצוה כי שום איש לא יענש את הגראף או את עושי־רצונו בעד תלונות היהודים. להבישוף זיגפריד מריגינס־בורג נתן היינריך (השביעי) במתנה את כל ההכנסות מהיהודים אשר בריגינסבורג והזכות לשפוט אותם „כמו שהם שייכים לחצרנו ולחצר הממלכה"; אמנם המתנה הזאת נתנה אך להבישוף לכל ימי חייו ולא להכנסיה. יותר נכבד למצב היהודים באשכנז היה הנסיון של פרידריך השני להרחיב את החוקים אדות היהודים גם באוסטריה, להרבות אפוא את מספר היהודים השייכים באופן בלתי־אמצעי להצר־הקיסר.

הפריביליגיה האוסטרית „הגדולה“, שבין יתר דבריה נאמר, כי הקיסר פרידריך הראשון נתן בשנת 1156 את ההירצוגיות אוסטריה להיינריך עם הזכות להחזיק גם יהודים ונושכי הנשך המכונים בשם קבירטשים, היא מזויפת. ובכל־זאת יש להחליט, כי ליהודי אוסטריה לא היה לפני זה ולאחר זה שום יחס עם הצר הקיסר. ההירצוגים מבית באבינבירג נטו להם חסד, כמו שאפשר כבר לראות מהמצב כי אחדים מהיהודים נשאו משרות בהממשלה, ולפיכך לא מצאו היהודים צורך לבקש להם חסות בצל הקיסר נגד אדון המדינה, וזה האחרון לא היה חפץ לוותר על הכנסותיו מן היהודים. בתור השופט הראשי על כל תושבי מדינתו היה ההירצוג גם האדון על היהודים. והנה בא ההירצוג פרידריך הקפדן מאוסטריה בריב עם הקיסר; באוגסבורג, בחודש יוני שנת 1236 הכריזו עליו חרם וצבא הממלכה לקח מאתו את החלק היותר גדול של מדינתו. פרידריך השני שבחדשים הראשונים של שנת 1237 היה בווינה, הרים את העיר הזאת למעלת עיר־הבירה. בהפריביליגיה, שנתן אז לתושבי ואזרחי העיר, הוא מוציא „כיאות לנסיך קאתולי“ את היהודים מהכלל לשאת משרות בהממשלה, למען שלא תהיה להם היכולת בתור פקידים להצר להנוצרים, כי הלא המה מחויבים להיות עבדי־עולם בעד עוונותיהם וחטאותיהם. באוגוסט שנת 1238 לקח פרידריך השני את יהודי ווינה, עבדי־חצרו, תחת חסותו ונתן להם את הפריביליגיה, שהיא העתקה מקוצרה מהפריביליגיה הווֹרמסית שנתנה זה לא כבר לכל יהודי אשכנז. וכמו התעודה של שנת 1236 נעשתה גם זאת באופן בלתי־רגיל, במעמד נסיכים רבים והתוכה, בחותם של זהב, וכנראה, שלמו היהודים בעד החסד הזה מחיר רב; אבל לא זה העיקר, כי־אם הערך המשפטי של התעודה הזאת; היהודים בווינה, כמו בשאר ערי הממלכה, שייכים מעתה באופן בלתי־אמצעי לחצר הקיסר, ותוצאות הדבר, כי עליהם לשלם לאוצר־הממלכה מס מיוחד בפני עצמם.

רשימת המסים של הערים והיהודים משנת 1241 נותן לנו תמונה נאמנה על התרחבות החוק הזה וערכם הפינאנסי בזמן פריד־ריך השני. העדות היהודיות שנרשמו ברשימת המסים הגן לרוב מארץ הרהיין; ובכל־זאת קטנים המה הסכומים מהעדות אשר בארץ הרהיין־

‏חתין. היסבורג שלמה מס חמשה-עשר מארק, קיסרסויט – עשרים
‏רק, דירין – עשרה מארק ואאכין – חמשה-עשר מארק. בארץ הרהיין
‏יכון שלמו את המסים היותר גבוהים העדות העתיקות ווֹרמס
‏פיאיר, הראשונה – מאה ושלשים מארק, והשניה – שמונים מארק.
‏ יותר מהן (מאה וחמשים מארק) שלמו היהודים בוויטירוי, שבהם
‏ נכללים גם היהודים בארבעת ערי הממלכה פראנקפורט, גילנהויזן,
‏טצלאר ופרידבירג; ואחרי-כן נרשמות העדות אופינהיים בסכום של
‏שה-עשר מארק, אוברויסיל – עשרים מארק, בופרד ובינציג –
‏רים והמשה מארק כל אחת. מארץ אילזאס נרשמות אך שתי
‏ות, העדה בשטראסבורג ששלמה מאתים מארק והעדה בהאגינוי
‏שלמה חמשה-עשר מארק. מהעדות היהודיות אשר בארץ הרהיין
‏שמות עוד העדה בבאזיל ששלמה מס ארבעים מארק וקונסטאנץ
‏שלמה עשרים מארק. מן הערים אשר על יאור בודין נרשמות
‏ות באיברלינגן ובלינדוי שכל אחת שלמה שני מארקים. שאר
‏ות העבריות היו בשוואביה ובפראנקיה, ואלו הן: האל-דשוואַ-
‏ת שלמה מס שמונה מארק, רוטינבורג על-נהר טיבר שלמה עשרה
‏רק, גמינד-דשוואבית – שנים-עשר מארק, איסלינגן – שלשים מארק,
‏לם – ששה מארק, הנויווירט ובופינגן – שני מארק. העדה באוגס-
‏רג לא שלמה באותה שנה שום מס, כי בערה היתה שם שהחריבה
‏ת כל העיר. מלבד כל אלה נרשמה גם עיר זאקסית, הורטמונד
‏יסטפאלין, שהעדה היהודית שם שלמה מס חמשה-עשר מארק.

‏כדאי לשים לב, כי המסים מן הערים ומן היהודים נרשמים כל
‏ד בפני עצמו. היחס בין שני אלה שונה הוא, כי, כנראה,
‏בילו את מדת המס על-פי מספר חברי-העדה ומצבם החמרי;
‏ערים החפשות וורמס, שפייאיר ושטראסבורג שלמו מסים אך
‏הודים. והיתה אפוא העדה היהודית התהדרות מיוחדה שבעניני
‏סים לא היה לה שום יחס עם משלמי המסים הנוצרים. והסכומים
‏שרים של המסים מוכיחים, כי שלמה את המס העדה בכלל,
‏היא היתה מאספת את הסכומים בין חבריה. אך ראש-העדה היה
‏ בחשבון עם אוצר-המלך, בהסכם לדברי הפריבילגיה, וזה היה
‏ אמתי שעל היהודים היה לשלם, ולא איזו דמי-תשלומין בעד

החסות שקבלו היהודים, כמו שאפשר כבר להוכח על־פי הישׁ
שניתן לאותו המס precaria כמו המס של התושבים הנוצריים

בכלל עלה סכום המס מן היהודים הנרשם בהרשימה ל־57
מארק נגד 4290 מארק ששלמו הערים ו־7127½ מארק של כ
הכנסות הממלכה בכסף מזומן. אבל הרשימה הזאת איננה שלמה
כך חסרות בהרשימה העדות העבריות בנירנבורג ובווירצבורג. עדו
אחדות ידועות לנו חסרות בהרשימה הזאת, יען כי לא כל היהודי
היו שייכים לחצר־הקיסר. אדות העדות במאינץ ובאירפורט ידו
לנו, כי אוטו הרביעי נתן אותן במתנה להארצבישוף ממאינץ
אבל אפשר הדבר, שגם יהודי קלן וטריר היו חפשים ממס. וינ
לא נשארה בתוך ערי־הממלכה. אחרי שההירצוג פרידריך הקפר
קבל עוד הפעם את ארצו נתן (בשנת 1244) לכל יהודי אוסטרי
פריביליגיה רחבה. קשה לשער, כי היה נותן להם את הפריביליג
אלמלא נשארה לו הזכות לקבל את ההכנסה מהם.

בזאקסין המזרחית נתחייבו, על־פי מקורים מאוחרים, יהוד
העיר גוסלאר לשלם מס לאוצר־הממלכה. וכנגד זה ידוע ממקו
נאמן, כי עוד שנים רבות לפני זה שלמו יהודי העיר האלי על
נדר מאלה להארצבישוף ממאגדיבורג שני מארק כסף לשנה. אמנ
אי־אפשר לדעת בבירור, כי התשלום הזה, שבשנת 1184 נמסר לבית
המסגד זיבורג, היה תשלום של מס או דמי־חכירה של קרקע
בכל־אופן יש להחליט בבירור, כי יהודי מאגדיבורג והמדינה ל
היו שייכים באופן בלתי־אמצעי לחצר־הקיסר. הזכרונות הרינ
הארדסברינים מספרים, כי הארצבישוף אלבריכט קבל פעם, כנראה
כאשר שב מנסיעתו מרומי, את יהודי מאגדיבורג שיצאו לקראו
עם ספר־תורה בידיהם ונשק את התורה. אפשר הדבר, שאמנ
היה בחפץ הארצבישוף לתת אישור לכתתם, כמו שראו „רבינ
במעשהו זה, אבל לא במובן דתי, כי־אם במובן אזרחי. אות
המקור מספר גם, כי בימים מעטים אחרי־כן הבעירו הנוצרים א
בתי היהודים בהאלי ואת היהודים גרשו כליל מן העיר; בגל
המעשה הזה חרה מאד אף הארצבישוף בהנוצרים, ואך אחרי דיונ
ודברים שונים ואחרי אשר שלמו לו אלף מארק כסף, עשה שלו

ם. מדברי מקור אחר ידוע הדבר, כי בעת הבערה הזאת גם
ל ורצחו את היהודים. כלי-זהב של בית-התפלה שהגראף אולריך
יטין נתן אותם בעבוט ל„היהודים בהאלי“ נאבדו אז, והמלוה
ת. ליסר את פורעי הפרעות ביהודים ולקבל את כסף-הענשים
ה ברשות המלך. ואם במקרה הזה היה הארצבישוף המקבל
כסף-הענשים, מוכח מזה, כי החוקים הכלליים אדות היהודים
שהיו בזה. גם אוטו הרביעי לא חשב את יהודי מאגדיבורג
הר שייכים לאוצר-הממלכה. בשנת 1213 כאשר לחם עם הארצ-
שוף אלבריכט בגלל היותו נוטה לצד השטיופים השמיד והחריב
כל אשר נמצא מחוץ לחומות העיר, הטחנות של הארצבישוף,
„כפר היהודים“ ועוד. ממקור אחר ידוע גם-כן, כי כל
בנסות מן היהודים במאגדיבורג, האלי ועוד היו שייכות לאוצר
ירצבישוף. ולפיכך אין כל ספק, שפקודת אוטו הראשון בדבר
די מאגדיבורג נשארה בתקפה. את הזכיות ששררו לפני חוקי
ודים לא בטל פרידריך השני; גם בהאלבירשטאדט היה הבישוף
פט את היהודים וקבל מהם מסים ומכסים.

גם יהודי הארצות אשר מעבר האילבה מזרחה לא היו שייכים
צר-המלך, כי שמה משלו לרוב נסיכים מלאכיים שיחוסם אל
משלה המרכזית היה רפה מאד. ההירצוג בארנים הראשון
מירן צוה בשנת 1261, כי היהודי בעיר שטיטין ובשאר ערי
ינה יחיו על-פי הזכיות שיש להיהודים במאגדיבורג. הנסיך
ריך ממיקלינבורג צוה בשנת 1266 בהפריביליגיה של שנת 1266,
כל פקידי המדינה הגבוהים והיהודים נשפטים אך על-פיו ולא
ידי בית-המשפט העירוני. אם המארקגראף מבראנדבורג קרא אחרי-
את יהודי בראנדבורג בשם „עבדי-הצרר“, אז היה בחפצו לבטא
את זכיותיו על היהודים, אבל, כנראה, זכויותיו אלה לא
פשטו על כל יהודי המדינה. בפריביליגיה אחת בשביל העיר
ופין משנת 1315 אומרים הגראפים מן לינדוי בפירוש, כי היהודים
נשפטים אך על-פידם. ההירצוגים משליזיה, לא כמו המלכים
דם, פולין ואונגאריה, נתנו להיהודים פריביליגיות, כמו הפרי-
יגיה של פרידריך הקפדן מאוסטריה. בימי פרידריך השני התפשטו
א החוקים אדות היהודים על כל יהודי הממלכה בהמדינות

השונות. כי אלמלי כן היו צריכים לא רק היהודים אשר בעו
החפשיות ודממלכה לשלם מס לאוצר הקיסר, כי־אם כל היהודי
שישבו במדינות אשכנז. באמת היה מצב הדברים בזה למרו
החוקים הכלליים אדות היהודים, דומה להמצב בפראנציה. היהודי
היו נשמעים למושל המדינה או השופט הראשי והיו מוכרחי
לשלם לאלה מסים שונים.

בתנאים כמו אלה, נכבד מאד הדבר, כי במקום שייכות
אל חצר הקיסר, שבמקומות שונים לא היתה השייכות הזאת במציאו
כלל, נקראו מעתה בשם „עבדי החצר", כנוי המראה על יפוי־כח
הכללי. הכנוי הזה הבליט באופן היותר ברור את היחס העתיק ש
כל יהודי אשכנז לחצר הקיסר, השפיע גם הרבה על ההתפתחות ש
החוקים אדות היהודים. מבאר את הכנוי הזה, בדומה לספר־החוקי
בזאקסין, גם ספר־המשפטים מדרום־אשכנז, אבל בפרטים אחרי
שונה הימנו. גם בזה אינם חסרים טיטוס ויוסיפוס. מאתים וארבעי
אלף יהודים, מספר המחבר, היו אז בירושלים, כאשר היתה נתונ
במצור; חלק אחד מהם מת ברעב, החלק השני נהרג ואת החל
השלישי היה יוסיפוס מפרנס. אחרי אשר נכבשה ירושלים נמכו
היהודים האלה בזול מאד, שלשים יהודים בעד פרוט
נחשת אחת; את הנותרים נתן המלך טיטוס במתנה לחצר המל
הרומאי והיו אפוא לעבדי הממלכה, והמלך הרומאי יחסה עליה
אם היהודים המה עבדי הממלכה עוד מימי טיטוס, אז אין כב
שום חוק־משפטי שיוכל לקחת את היהודים מתחת חסות הקיס
ככה היתה גם השקפת פרידריך השני שהביעה אותה במכתב
לדאפיפיור. ועד כמה היה בחפץ הקיסר להשתמש בזכותו
אי־אפשר לדעת בבירור. באוסטריה השתדל להנהיג את החוקי
אדות היהודים, אבל חפצו לא הצליח בידו. ונדחה אפוא דב
הנהגת החוקים האלה לזמן יותר מוכשר, ונכבד הדבר לדעת, שג
בימי המלחמה מבפנים, כאשר רבו על־דבר כתר־המלכות וקיס
לא היה אז באשכנז, בכל־זאת נשארה ההשקפה הזאת אדות יח
הממלכה אל היהודים בתקפה. הלא הובעה אחרי־כן הדעה, כי
היהודים הנמצאים בתבל, שייכים להממלכה וכל נסיך, שבארצ
נמצאים יהודים, מחויב להחזירם אם יורש זאת קיסר אשכ

...ית. הדרישה, כזאת הציע ההאבסבורגי, המלך אלבריכט הראשון
...פני פיליפ הרביעי מפראנציה. בכל-אופן שנו אחרי-כן את החוקים
...שביל להרבות הכנסות אוצר הממלכה מן היהודים. אבל בימי
...רידריך השני היו הכנסות הללו מעטות מאד. לאוצר הממלכה שלמו
...א כל יהודי אשכנז, כי-אם אלה, שישבו בהערים של הממלכה
...חפשיות ובערים כווירצבורג, שיחוסה אל נסיך המדינה לא הוכרר
...מדי.

ג.

כשנת 1241, בהשנה שבה נערכה רשימת המסים של היהודים,
...פרץ כבר הריב בין פרידריך השני והאפיפיור, שהביא לידי ירידת
...ית השטיפים מגדולתו. אמנם בתחלה לא השפיע הריב הזה על
...צב הקיסר באשכנז, וקונראד הרביעי שמשל במקום פרידריך אביו
...חז את רסן הממשלה כמעט בלי התנגדות; אבל אחרי אשר
...אפיפיור, שבא אחרי גריגור התשיעי, אינוקינטו הרביעי חדש בהכנסיה
...ליאון (בשנת 1245) את החרם על מתנגדו, פנו רבים ממנו ובחרו
...מלך חדש. המלחמה הזאת השפיעה לרעה על מצב היהודים.
...ונראד הרביעי הצר להם ודרש מהם בלי שום חוק ומשפט
...כומי כסף, וככה צוה ביום התשיעי לחודש יוני שנת 1246
...הבורגגראף גירהארד מסינציג, כי יקח בלי איחור מאת היהודים
...סינציג הנמצאים במאסר מאה מארק כסף ויתן את הסכום הזה
...קונראד מבוהיניך. ועוד שנים אחדות לפני זה צוה להבורגגראף,
...י ישתדל להוציא מאת היהודים בסינציג חמש מאות מארק לטובת
...צר המלך, ואם לא יחפצו היהודים למלאות את הדרישה הזאת—
...שים אותם במאסר. את המס השנתי מוכרחים היו בכל-זאת לשלם.
...יתר הדבר, כי התיחסו אז אל „עבדי החצר" כמו אל חפצי ערך.
...יום הראשון לחודש מרץ שנת 1242 מסר קונראד הרביעי להיינריך
...פאלצל, תחת לשלם את החוב של שלש מאות ליטרה עם הרבית,

את היהודי הילמאן, את התנו היקלין מקוויחים ואת אהרן מקריב עם הזכות למכור את בתי ונכסי היהודים האלה כפי חפץ לבו; ואם לא יעלה הסכום שיקבל בעד נכסי היהודים האלה לסכום החוב אשר על המלך לשלם, התחייב האחרון למלא את החסרון.

החמות שנתנה להיהודים היתה אך בנוגע לאחרים, אבל להמלך בעצמו היתה הרשות לעשות ביהודים כטוב בעיניו. מובן, כי קונראד הרביעי לא יסר את הזכות היהודים בפראנקפורט בשנת 1241; אהרבה, הוא עוד השתדל בעצמו לפני אביו, כי ימקול להושבי העיר על מעשיהם אלו. התעודה של קונראד הרביעי אודות מעשה פראנקפורט נכתבה בחודש מאי שנת 1246; אחרי ירחים אחדים בא קונראד הלום לא רחוק מהעיר ביחד את חיל צבאו ללחום את צבא המלך־מתנגדו ונחל מפלה גדולה. אך פקודה אחת אודות היהודים ידועה לנו מהמלך־המתנגד. ביום החמשי לחודש פיברואר שנת 1247, זמן קצר לפני מותו, נתן בעבוט להבישוף הורמאן מווירצבורג את יהודי ווירצבורג בעד הסכום של 2300 מארק, שלוה ממנו, באופן שישיבת היהודים לאדונים הראשון תוכל להיות אך אחרי מות הבישוף; ביחד עם זה הותנה, כי הכנסות הבישוף מאת היהודים לא יבואו בחשבון החוב, כי־אם מתנה היא הנתונה לו מאת המלך, בכדי שלא ימצא לו המלך פתח־חרטה נגד העסק הזה ויוכיח, כי הנהו עסק של רבית. גם קונראד הרביעי נתן אחרי־כן (באוגוסט שנת 1251) לגוטפריד מהוהינלוהי את העיר רוטינבורג ביחד עם יהודיה בעבוט עד אשר ישולם לו שלשת אלפים מארק, דמי ההוצאות שהיו לגוטפריד לרגלי המלחמה אצל פראנקפורט.

בימי המהומות של מלחמת־אחים באשכנז בא האפיפיור לעזרת היהודים. במכתב מיוחד מיום החמשי לחודש יולי שנת 1247 מצוה האפיפיור אינוקינטו הרביעי לכל הבישופים האשכנזיים, כי לא יתנו לשום איש לשים על היהודים עלילות דברים. שמים על היהודים עלילת־שוא, כי הם נצרכים לדם־אדם, בשביל לגזול מהם את כספם, עושקים את נכסיהם, מענים אותם במאסר וברעב ורוצחים את נפשותיהם בלי שום יסוד וחטא; ממקומות, שבהם ישבו משנים קדמוניות מוכרחים היו לברוח. אודות המקרים הללו

מספרים במכתבו של האפיפיור ידוע לנו אך מעט. בכל אופן
א הסתה או רציחות וגזלות ביהודים; וביחוד השתדלו ה„מושלים"
מקומיים בימי המהומות הפנימיות הללו להפיק מן היהודים תועלת
מו מן שאר החפצים שהיו שייכים להממשלה המרכזית ובאין קיסר
אשכנז לא היה מי שיחדש את ההכנסות מהם. ובזה שהאפיפיור
גין במקום הקיסר על היהודים, אפשר לשער, כי מלבד הסבה
של אהבת=האדם גרמה לכך גם ההשקפה העתיקה של הכנסיה, כי
יהודים הם עבדי=הכנסיה. אחרי=כן, במקרה מיוחד אחד, כאשר
מפצו לבאר את החוקים אודות היהודים באופן בלתי=נכון, בא
אפיפיור אינוקינטי הרביעי ובכח משמרתו הגבוהה נתן הסכמתו
לזה. הבישוף מווירצבורג נתן, בהסכם להפריבילגיה של האפיפיור
היהודים בכלל, ליהודי ווירצבורג והמחוז פריבילגיה שאין זכות
שום איש לשפוט ולענוש אותם בגופם או בממונם. להפריבילגיה
זאת גרמו הרדיפות על היהודים האלה מצד הנוצרים. הפריבילגיה
זאת, שעל=ידה לקח לו הבישוף את הרשות להגן על כל היהודים
אשר במחוז ווירצבורג, גם באלה המקומות שבהם לא היה לו
כח=מדיני, נתקיימה ביום 25 לחודש סיפטימבר שנת 1253 על=ידי
האפיפיור בכל תקפה, אם כי היא מתנגדת להחוקים הכלליים ששררו
בממלכה. אבל האפיפיור עשה את מעשהו, כמו במכתבו משנת
124, על=פי בקשת היהודים עצמם. ההשערה, כי היה בחפץ
האפיפיור להשיג בשביל הכנסיה את עבדי=החצר, היא מוגזמת;
אדרבה, היהודים עצמם בקשו את החסות הזאת אצל האפיפיור,
אדוני הארץ והערים ואצל כל מי שיכלו למצוא.
על=פי בקשת ועצת התושבים בעיר=הממלכה דורטמונד לקח
הארצבישוף הקלני קונראד ביום 27 לחודש מירץ שנת 1250 את
היהודים שם תחת חסותו, בתנאי, כי יתנו לו בכל שנה ושנה
עשרים וחמשה מארק בכסף קלני (מס להממלכה שלמו בשנת
124 אך חמשה=עשר מארק); מתישבים חדשים מקבלים הרשיון
להשאר בעיר אם יתרצו לשלם מס נמוך. את היהודים בהעיר
ההפשית קלן לקח הארצבישוף בשנתים ימים אחרי=כן גם=כן תחת
חסותו, המתישבים החדשים וכן היושבים מכבר מחויבים להתפשר
עם באי=כחו אודות המס שעליהם לשלם בעד שנתים; מובן, כי

התושבים הנוצרים בקולן הרשו חלקם בהמס הזה. בווירמס שלמו היהודים בחפצם הטוב מס מיוחד להתושבים הנוצרים בשביל החזקת הצבא שיגין על השלום שהסריזה אגודת הערים אשר על נהר הריין בשנת 1254. אפשר לשער, כי כזאת עשו היהודים גם בערים אחרות שהשתתפו בההסתדרות הראשונה של התושבים האשכנזיים. כי במקרה הזה היו אינטריסיהם מתאימים לאלה של הנוצרים; בחסות שלום־המדינה נתקבלו גם היהודים.

בימי האספות הכלליות של ההתאחדות דברו גם לפעמים תכיפות אודות היהודים. על־פי ההחלטות שנתקבלו ביום הששי לחודש אוקטובר שנת 1254 אסרו לעזור בכסף או בכלי־זיין ועוד לאלה שיפירו את ברית־השלום, אחת היא אם נוצרים הם או יהודים, וכן לא ישיגו מתנגדי השלום כסף בהלוואה בהערים. בינתים מת קונראד הרביעי והאגודה הכירה בזכות של המלך שהציעה מפלגת האפיפיור, ווילהלם מהולאנד; השופט־הראשי שפקד המלך הזה, הגראף אדולף מוואלדייך, היה על האספה הכללית במאינץ ביום 29 יוני שנת 1255, שאז החליטו החלטות בדבר היהודים, שכמותן עוד לא היו, למצער, במערבה של אשכנז. אין רשות לשום יהודי, נאמר בההחלטה, לקחת רבית יותר משני דינרים לשבוע בעד כל ליטרה ($43^1/_3$%) ואין כל הבדל אם ההלוואה נתנה במטבעות קילניות, האליות או שטראסבורגיות; ואם ההלוואה נעשתה על שנה שלמה, על היהודי לקבל רבית ארבעה אונצים בעד כל ליטרה ($33^1/_3$%). הגבלת מדת הרבית היתה בזה דבר חדש לגמרי. הפרוטוקול של האספה מוסיף ומתנצל: ההגבלה היתה נחוצה, כי נושכי־נשך הנוצריים מוחרמים וכופים אותם כי יחזירו את הרבית שלקחו. יראו אפוא, כנראה, התושבים הנוצריים, כי כאשר לא יהיו נושכי־נשך־מתחרים עם היהודים אז יוסיפו אלה האחרונים על שיעור הרבית.

להחלטת האספה גרם הצורך האיקונומי, שנתבלט אך אחרי שהחלה הכנסיה לרדוף את הנוצרים העוסקים ברבית והחרימה אותם עד אשר החזירו את הרבית שקבלו. והחרם הזה נתקיים גם על־ידי הממשלה האזרחית, שאשרה תמיד את החלטות בתי־המשפט של הכהנים. וכך אי־אפשר היה להנוצרים לעסוק בעסק־הרבית, דבר

שעד עתה עסקו בו לא רק הזרים, האיטלקים או קבירטשים שנמצאו זה כבר בארץ הרהיין, כי־אם גם האזרחים המקומיים, והכהנים היו מסתפקים בזה, שהרשו הדרשות חריפות נגד לוקחי־רבית, אבל לא השתמשו בכחם לעשות קץ להעסק הזה. אמנם לא במקרה בא הדבר, כי ההחלטה הזאת נתקבלה היקא באותו הזמן שמפלגת האפיפיור נצחה.

במזרחה של אשכנז היו הגבלות בדבר שיעור הרבית מזמן מוקדם מעט. אמנם שיעור הרבית שהוגבל בפירוש בהפריבילגיה של פרידריך הקפדן ליהודי אוסטריה משנת 1244 היא ארבע פעמים גבוהה מהרהיינית; שמונה דינרים לשבוע בעד כל ליטרה, או 173½ אחוזים לשנה. ביחוד אפשר להכיר את השפעת החוקים הקאנוניים בתנאי שלום־המדינה שהוכרז באותה שנה בבייארן: „שום איש לא יתן את כספו בנשך ולא יקנה צרכי־אוכל בכדי למכרם אחרי־כן במחיר יותר גבוה; העובר על זה מפיר את ברית השלום, והמסתיר אנשים כאלה — יוחרם“. הוכפות מיוחדות מגבילות, כמובן, את האיסור הכללי הזה: נוצרים לא יתנו את כספם בנשך מלבד להיהודים, ואלה האחרונים לא יקחו יותר משני דינרים בעד כל ליטרה, ואם לא יקימו את הדברים האלה יושם עליהם כסף־ענשים של ליטרה אחת. ההחלטות הללו נתקימו אחרי־כן בשלום־המדינה הבייארי אחרי שתים־עשרה שנה בשטרויבינג.

שנוי גמור בעסק הרבית היה צריך לבוא, אחרי אשר נעשה העסק הזה למונופוליון של היהודים. השפעת הכנסיה גרמה באופן בלתי־אמצעי להמצב הזה. על היהודים אי־אפשר להכריז חרם, בית־משפט האזרחים לא היה מחויב להצר צעדיהם בהעסק הזה; לפיכך נשאר בידם העסק הזה, שהביא פרי רב באשכנז לא פחות מאשר בפראנציה ובאנגליה. לידי דעות דתיות רמות כאלו של לודוויג הקדוש לא הגיעו בני־זמנו באשכנז. התושבים הנוצרים פסקו למרות רצונם מלעסוק בהעסק הזה; אבל מוכרחים היו להכנע מפני דרישות הכנסיה, אם כי הסרתם המשפטית התנגד להאיסור הזה.

ד.

בזה שהוציאו את היהודים מן האיסור הכללי של הרבית, קבלו רחופה עצומה ללכת הלאה בדרך זו שהלכו בה זה כבר. זה משנים קדמוניות עסקו בעסק ההלואה ברבית, אבל לא רק בהעסק המיוחד הזה, כי־אם בחבור עם המסחר; עוד בימי השטופים לא יכול המצב הזה להשתנות הרבה. בשביל חסרון חומר היסטורי מאותו הזמן בכלל, אין לנו תעודות נאמנות המוכיחות על מסחר היהודים באשכנז אז, כמו שידוע לנו, למשל, אדות יהודי מאר־סייליה. בארץ אשכנז לא היה נוהג לרשום בספר מאושר ומקוים את עסקי המסחר שנעשו. מימות הקארולינגים עד ימי המאה השלש־עשרה נכתבו באשכנז בכלל תעודות (־פרטיות) אך מעט מאד; גם בשעת מכירות וקניות של אחוזות־קרקע הסתפקו בעשית חוזה בעל־פה במעמד עדים. דבר חסרון תעודות היסטוריות איננו מוכיח אפוא, כי היהודים לא עסקו אז במסחר, וביחוד כשישנן די הוכחות הנותנות מקום לשער, כי אמנם עסקו אז היהודים באשכנז בעסק המסחר.

ביחוד צריך לשים לב לכך, כי שום חוק לא אסר עליהם ולא הפריע בעדם לעסוק במסחר, והפריביליגיות העתיקות התירו להם בפירוש את העסק הזה. גם הפריביליגיה של פרידריך הראשון התירה בפירוש להיהודים מריגינסבורג למכור זהב וכסף וכל מיני מתכיות וסחורות אחרות ולקנותם על־פי המנהגים הקבועים, וכן להחליף סחורות ואחוזות־קרקע הכל כמו שנהגו זה כבר. חופש מסחרי במדה יותר מרובה אי־אפשר לתת; בהדברים האלה כבר נכללה הזכות להלוות כסף ברבית ולמכור סחורות שנעשו בידיהם עצמם, ובאופן כזה נתנה להם גם הזכות לעסוק במלאכת־עבודה. ההגבלה הבלתי־ברורה של קנית הסחורות נאמרה בלי־ספק על כלי בתי־התפלה והארג שסימני דם עליו. אמנם מאשרת הפריביליגיה את המנהגים הקבועים, אבל אפשר שהיא מאשרת תעודה קדומה; אולם אלמלי גם נעתקו הדברים האלה אדות חופש המסחר מתעודה קדומה, נראה הדבר, שהיו צריכים לשעתם וגם בימי פרידריך השני שאשר את הפריביליגיה הזאת וחדש אותה.

המלך פיליפ מצוה. בהפריביליגיה שנתן בשנת 1207 לתושבי ריגינסבורג בין יתר דבריו, כי כל כהן, תושב וידודי העוסק במסחר של כסף או סחורה, מחויב לשלם את המסים ביחד עם שאר התושבים. כי נוסף בזה כהנים ויהודים כבת אחת יש מקום להשערה, כי אפשר היה לעסוק במסחר באופן אמצעי על־ידי נתינת כסף להסוחר בתנאי לקחת חלק בריוח או על־ידי מסירת סחורה למכירה. אבל, אם לא הכהנים, כי אז היו היהודים עושים בלי־ספק בעצמם נסיעות מסחריות ודוקא מריגינסבורג. מוכיחה על הדבר הזה תקנה אחת בהפריביליגיה של פרידריך הקפדן, שנתקנה לא רק לטובת יהודי אוסטריה, כי־אם גם בשביל יהודי ארצות אחרות. כל יהודי וידודי, תקן ההירצוג, העובר דרך מדינתו, לא ימצא מכשולים על דרכו ושום איש לא ישים עליו עלילות דברים. ואם נמצאו תחת ידו סחורות או חפצים אחרים שתשלום מכס חל עליהם, עליו לשלם מכס במדה כזו, כמו שמשלמים שאר התושבים הגרים באותה העיר, שהיהודי גר בה עתה. פריביליגיה שאיננה העתקה מאיזו תעודה קדומה לא היתה שמה לב לאינטריסי הסוחרים היהודים אלמלא היה צורך בזה. כמו בשנים קדמוניות היו היהודים באים לרגלי מסחריהם לארצות הדונאי ולהמזרח בכלל. בבתי־המכס אשר ברוזנברג (שליזיה העליונה) ובכיבירץ (פולין הרפית) צריכים היו היהודים והנוצרים הרוכבים על סוסים או ההולכים ברגל וסחורות בידיהם, לשלם, על־פי פקודת הבישוף לורינץ מבריסלוי משנת 1226, שני דינרים כסף. גם המסחר בעבדים לא נתבטל בזה לגמרי.

בנוגע לארצות הריין ישנה הוכחה אחת על עסק היהודים במסחר בשאלות־ותשובות שבין רבנים יהודים. מדובר בדן אדות אלכסנדר מאנדירנאך ותתנו אשר הבדן שגרו במצודת פיין תחת ממשלת הגראף פיין. האיש הצעיר היה, כנראה, סוחר חרוץ. בחורף שנת 1199 היה לו יין חדש למכירה, ששתה הימנו לעתים תכופות עבד־הצבא של הגראף. אחרי־כן חפץ אלכסנדר ללכת לקובלינץ, מקום שהמלך פיליפ היה שם אז ולקח אתו כסף בתקותו אולי יצלח בידו לקנות מה ולהרויח. בדרך קרהו מקרה רע; כנראה, נהרג בידי גולן. על־פי העובדה היהודית הזאת שאף במקרה נודעה

לנו אפשר להוכח, כי היהודים שגרו בהעיירות הקטנות ובכפרים לא עסקו אך בעסק הרבית, כי־אם גם קנו ומכרו חפצים שונים, חדשים וישנים, ובכלל חפשו אחרי עסקים מביאים ריוח; אבל גם בהערים הגדולות השתמשו היהודים בזכותם לעסוק במסחר. מקרה אחד יודע לנו המעיד, כי התחשבו עם הזכות הזאת של היהודים. פרידריך הראשון פקד בשנת 1165 לטובת צורפי־המטבעות בוורמס, כי שום איש מבלעדם לא יחליף מטבעות כסף, אבל היהודים הוצאו בפירוש מכלל האיסור, כי פריבילגיות מיוחדות להם. וגם היינריך (השביעי) אשר בשנת 1230 ליהודי ריגינסבורג את זכותם ימכבר לקנות ולמכור זהב וכסף.

ראיה אחרת, המוכיחה, כי עסקו היהודים גם בעסקים אחרים מלבד עסק הרבית הוא גודל הקהלות. מספרים מדויקים מזמן השטופים אפשר אמנם לדעת אך אודות עדה אחת. בימי הפרעות שהיו בפראנק־פורט ע"נ מאין בשנת 1241 נהרגו, לדברי המקור הנוצרי מאה ושמונים יהודים, ולדברי המקור העברי — מאה וששים. ויען כי עשרים וארבעה האנשים שנשארו בחיים התנצרו, צריך אפוא להחליט, כי מספר בני העדה לפני הפרעות היה בערך מאתים. ועד כמה שהגיעו לידינו מספרים מדויקים אדות חברי העדות העבריות באשכנז, יודע לנו, כי עד סוף ימי־הבינים היה מספרם פחות מזה. ביחוד, בימי המאה החמש־עשרה, כאשר עסקו היהודים באמת אך בעסק הרבית, לא יכלו כבר לשבת במספר רב כזה במקום אחד.

כי פסקו היהודים מלעסוק במסחר לרגלי ההתחרות של הסוחרים הנוצרים היא השערה שנשנתה זה פעמים רבות ושאין לה כל יסוד. המקרה האחד שאפשר להביאו בתור הוכחה להשערה הזאת, מוכיח עד כמה השתמשו היהודים בזכותם של חופש המסחר. לדברי מקור עברי אחד באו בשנת 1171 רבי בנימין מוולאדימיר אשר ברוסיה ורבי אברהם מקרנטן אשר בפראנציה קילנה. פה יצאו השוקה ל„עסוק בעסקים". בחלוף־מטבעות לא עסקו; אין כל יסוד להחליט, כי החלפנים הנוצרים בשנאתם להמתחרים האלה המיתו את האשה, כי תעליל על היהודים האלה עלילת־שוא, כי הם נתנו לה מטבעות מזויפות, כאשר קנו מאתה מלבושים. ואם נאמר, כי קנאו בהם המתחרים הנוצרים, אין גם להבין, מדוע שמה

בל-כך כל ההמון הקילני כאשר נתנו את הזרים האלה, שקנו
מתחותידם, במאסר. יש לשער, כי ההמון היה שמח אלמלי שמו במאסר
מזייפי-מטבעות גם בלתי-יהודים. המקרה הזה מוכיח אמנם שהיהודים
באו לקילן לעסוק במסחר, אבל לא שהתושבים ראו בהם מתחרים.
בכל-אופן היו טעמים אחרים להרדיפות על היהודים מאשר קנאת
המתחרים. לא הסוחרים המקומיים, כמו שאפשר היה לשער, כי-אם,
כנאמר בפירוש בהמקור, „עולי-הרגלים" או נושאי-הצלב התנפלו
בשנת 1221 על היהודים בארפורט. נראה הדבר, כי עם התושבים
המקומיים חיו היהודים בשלום.

לא כי „המסחר הזר" של היהודים מוכרח היה לעזוב את
מקומו מפני המסחר „הלאומי" של התושבים הנוצריים בימי השטוי-
פים, כי-אם המהפכה העמוקה שבאה בהחיים האיקונומיים של אותו
הזמן השפיעה לרעה על כל עסקי המסחר. תולדות המסחר האשכנזי
עוד לא נחקרו כדבעי; אבל בכל-אופן ידוע הדבר, כי בימי
המאות הי"ב והי"ג לא נתפתח המסחר באשכנז. בהערים העתיקות
אשר באשכנז העליונה ובארץ הריין היו בעלי-האחוזות היסוד
העיקרי של התושבים, הם עסקו בעבודת האדמה והתפרנסו מפרי
אדמתם; מהם יצאה מפלגת הסוחרים, שעסקים גדולים לא יכלו
למצוא אז, כי הצורך בסחורות-חוץ כמעט שלא היה, ועוד מצער
מזה היה האיקספורט של תבואות הארץ. בימי השטויפים נתרבה
אמנם המסחר. להוכיח הדבר הזה במספרים מדויקים אי-אפשר; אבל
נכון לשער, כי בהתרבות מספר תושבי הערים נתרבה גם הצורך
בסחורות. אבל להספיק את הצורך הזה לא יכלו לעשות אופני
המסחר מכבר על-ידי נסיעות של סוחרים, והתפתחו אפוא אופני
מסחר חדשים שהיו תוצאות התפתחות המלאכה בערים.

הערים נתרבו ונתגדלו ביחוד בימי המאה השלש-עשרה
במהירות גדולה מאד; עשרים אלף ויותר תושבים היו רק להערים
היותר גדולות (נירבירג, ליביק), המספר של עשרת אלפים תושבים
היה כבר הגון לעיר בינונית, אבל ברוב הערים היה מספר תושביהן
נרבה פחות מזה. אולם באופן יחוסי נתרבו התושבים בהערים במספר
גדול מאד. בזמן קצר עלה מספר ערים אחדות פי חמש ועשר.
הסבה להמצב הזה היא התפתחות המלאכה והעבודה בהערים שנתנה

מקום לפרנס משפחות רבות. כמו שבזמננו מתרבים תושבי הערים על־ידי התפתחות התעשיה הגדולה, ככה הועילה אז לכך ההתפתחות של המלאכה. אבל המסחר העסיק גם אז רק מספר קטן של משפחות. מפני התפתחות המלאכה בהערים נתרבה גם מכירת הסחורות, אבל להמסחר לא הועילה הרבה; כי על השוקים קנו את הסחורות באופן בלתי־אמצעי מידי עושיהן. שמה קנה בעל־המלאכה את החומר לעבודה ומכר את פרי עבודתו, אך המכירה למקומות רחוקים היתה נצרכת למסחר־הבינים, אבל בעלי־המלאכה לא עבדו עוד בשביל האיקספורט. מארצות־חוץ לא היה צורך רב להביא סחורות בשביל להספיק את הצורך בסחורות וחפצי המזרח, די היה אם סוחרים אחדים הלכו והביאו אותם מאיטליה; אך מאוגסבורג ונירנבורג היו הולכים, כנראה, הסוחרים לעתים תכופות דרך האלפים בשביל עניני המסחר.

נדגו, כי על השוקים עמדו כל הסוחרים במין סחורה אחד, ולבעלי־המלאכה היו רחובות מיוחדים שבהם עשו את מלאכתם. הדבר הזה הקל את הקניה והועיל גם באופן מצוין להמבקרים הממונים לבקר את הסחורות. אחרי־כן הכתדרו בעלי־המלאכה להסתדריות עם פקידות מוחדה, שמהן התפתחו הציתים אחרי־כן להפקידות הזאת שנערכה על־ידי אדון־השוק במטרה מיוחדת להשגיח על בעלי־המלאכה והסוחרים היו תקנות מיוחדות וכל בעלי־המלאכה או הסוחרים שמרו עליהן וקיימו אותן. היו ביניהן גם כאלו שהרשו אך למספר ידוע וקבוע לעסוק במלאכה ידועה או במסחר ידוע ולא קבלה בעלי־מלאכה או סוחרים חדשים בין חבריה; אבל אלו היו יוצאות מן הכלל.

אל ההסתדריות ובתי־הפקידות הללו לא נתקבלו יהודים; כי לאלה היתה במדה ידועה הסתדרותם המיוחדה, אשר כמו האחרות שלמה גם היא לאדון־השוק ולפקידיו את המסים הנהוגים. אודות טריר למצער יש לנו תעודה מסוף המאה הי"ב המעידה על זה. נרשמו בה חובות ממסים של היהודים לאדון־השוק, שאי־אפשר לבארם באופן אחר, בלתי אם היו המסים הללו בעד זכותם לסחור ולמכור על השוק. על היהודים בטריר היה לתת בכל שנה מאה וחמשים מארק כסף לבית־יציקת המטבעות, אבל לא בתור מס, כי־אם לעשות

מהכסף מטבעות; מכל אונציה אחת נעשית מארק. להארצבישוף היה עליהם לתת בכל שנה שש ליטראות פלפל, ולדגזבר שתי ליטראות. ראש־העדה העברית מלה בכל שנה להארצבישוף עשרה מארק בלי רבית; ובעד זה הוא מקבל פרה אחת, מדה יין אחת, שתי מדות חטים ואדרת ישנה, שהארצבישוף איננו חפץ ללבוש אותה יותר. מלבד כל אלה על היהודים לתת להארצבישוף, לסגנו ולהגזבר חגורות וארג־משי בשביל תשעה מלבושים. הגזבר נקרא בפירוש בשם „האומן של היהודים". הזכויות שהיו לו עליהם היו כאלו אשר על החלפנים, הסנדלרים, חרשי־הברזל והקצבים; הוא נקרא גם בשם האומן של בעלי־העגלה, הזגגים ועושי־הגויל.

הציחים היו בניגוד לבתי־הפקידות, הסתדרויות של כל מיני בעלי־המלאכה בפני עצמם. והנה בימים ההם לא היה עוד חופש להתאחדות ולהסתדרות. בעלי־המלאכה היו צריכים בכל פעם שחפצו להסתדר, לבקש רשיון מיוחד מאת אדון העיר, או אחרי־כן מבית־מועצת העיר, והם עשו זאת בחפץ־לב, כי ביחד עם הרשיון קבלו גם את הזכיות המיוחדות של הציחים. בית־מועצת העיר פקדה, כי כל איש ואיש שרוצה לעסוק במלאכה בהעיר, עליו לקיים את התקנות של הציח ובכלל אין לו רשות לעסוק במלאכתו עד אשר יבוא במספר חברי ההסתדרות. אם נתקבלו יהודים להציחים אי־אפשר לדעת; אבל הם בעצמם לא השתדלו, כנראה, בדבר. כי עסקו ככל התושבים העירוניים בעסקיהם; בהתפתחות המלאכה באשכנז לא לקחו חבל. אמנם אפשר הדבר, שהיו מקרים יוצאים מן הכלל ואחד היהודים עסק באיזו מלאכה, אבל אלה אינם באים בחשבון. בתחלת המאה השתים־עשרה עסקו היהודים במסחר. בענף פרנסתם זה בא שנוי גמור על־ידי התחרות התושבים הנוצרים, שהיתה תמיד, ועל־ידי השנויים שבאו בהמסחר בכלל.

החנונים, ביחוד אלה שמכרו לאחרים כל מיני ארג, הסתדרו גם הם אז להסתדרויות מיוחדות. ל„חנוני־הארג" במאגדיבורג, נתנה כבר בשנת 1183 הזכיות על־ידי הארצבישוף דמתא, שאין רשות לשום איש לעסוק במסחר הזה אם לא נתקבל להסתדריותם. במאינץ קבעו מספר ידוע (48) שהזכות להם למכור ארג לאחרים. על־ידי התקנות הללו של ההסתדריות התאוחד המוחר במקום אחד. הוא

היה יוצא לשוקים וירידים אחרים אך למען קנות סחורות שמכרן בעיר מושבו. אבל מלבד הַגבלות של המסחר־לאחדים הללו נשאר עוד המסחר של מכירת סחורות לאלה ההנונים, שאותו לא מנעו מאת היהודים. וכך קרה אולי הדבר, כי אופי מיוחד היה מעתה למסחר של היהודים, שנבדל מזה של שכניהם הנוצריים. היהודים השתמשו בלי־ספק בהאפשרות לעסוק במסחר עד כמה שידם הגיעה; הוכחות על זה אין חסרות בשום אופן, ויהודים עוברי־אורח עם עגלות של סחורות לא היה חזיון היוצא מגדר הרגיל, זה מוכיח לנו הספור־הבדוי הידוע אודות היין וכלי־הזיין שחפצו היהודים להביא להטמפלארים.

סוחרים גדולים שעסקו בהמסחר האינטירנאציונאלי היו אך על חופי הים הצפוני והמזרחי, וגם הם הסתדרו לאגודות מיוחדות שמטרתן היתה לשמור על עניניהם בחוץ־לארץ; אבל לא של הגבלות כעין הפקידות והציחות.

כחוגי המסחר הצפוני היו יהודים אך מעט מאד. כי לא נתנו להם לבוא לערי־החוף האשכנזיים — אי־אפשר להוכיח. ידוע לנו אמנם, כי ההורצוג בארנים הראשון גזר בהפריביליגיה שנתן בשנת 1264 לעיר גריפסוואלד, כי יגרשו מן העיר את כל היהודים, אלה הכופרים, ושלא תהיה להם לעולם רשות לשוב הלום; אבל הגזרה הזאת היא יחידה במינה. בשטיטין ובערים אחרות אשר במדינת פומירן גרו אז יהודים; גם מערי החוף המיקלינבורגיות, וויסמר ורוסשטוק, לא גורשו. אבל אודות ליביק, עיר־החוף היותר נכבדה לדמסחר הצפוני, אי־אפשר לדעת בביתור אם גרו בהם יהודים או לא. אפשר שהם פחדו לגור שם, כי העיר ליביק היתה אז, בימי המאה השלש־עשרה מקום־המקלט של נוסעי־הצלב ומפה יצאו ללחום את מלחמותיהם עם עובדי־האלילים; אבל גם מהאמבורג אין שום זכר ליהודים, ובבריםן התישבו אך בזמן מאוחר. ראויה בלי־ספק לתשומת־לב הפריביליגיה, שנתן הגראף בשנת 1245 להעיר אולדינבורג, שנאמר בה, כי אין היהודים הגרים בזה תחת חסותו לעסוק במסחר, כי־אם אך בעסק הרבית, אבל עליהם לקבל רבית באותה מדה כמו בבריםן ולא יותר; ההגבלה הזאת שהתנגדה

להחוקים ששרדו מכבר ושהיתה או יחידה במינה, היא אמנם מובן
מאוחר בערך.

באותו הזמן, כשהחלה האגודה הכלכלית (האנזה-בונד) של
ערי-החוף המאוחדות, לפרוח ולהתפתח, לא היו שם יהודים, כמו
שלא היו בגינוא ופיזה, כמו שבכלל חומה היה המסחר של הצפון
זה של הים-התיכון. גם ה„האנזה“ כמו ערי איטליה, שמרה על
מונופוליה המסחריים בעזרת הכח הפוליטי. ופה כמו שם לא
היה המצב מוכשר לביאת היהודים. בהערים שישבו בהן זה, כבר,
כמו בקולן; נשאו ביחוסים טובים להתושבים המותרים-הנוצרים.
בית-מועצת העיר קולן, שבראשו עמדו ראשי ונכבדי העירונים
הנוצריים, הגינו על היהודים נגד הארצבישוף. אחת התלונות של
היהודים, שעל-אמתיתה צריכים היו 1258 שופטים להוות את דעתם,
היתה, כי הארצבישוף הוציא בחוקה את היהודים מבתיהם ושם
אותם במאסר. בשנת 1252, כאשר דכיתו תושבי-העיר גומלאר
את ווילהלם מהולאנד למלך, התנו אתו תנאי, כי בל יצר את
צעדי היהודים אשר בעיר, ולא ישים אותם במאסר, כי-אם יתנהג
אתם בשלום, אם בתור עבדי-חצרו ימלאו את חובותיהם, כלומר
שישלמו את המס השנתי של ששה מארק בזמנו.

ה.

אודות עסקי הרבית של היהודים בימי השטויפים אין לנו
עדיות רבות. אמנם ישנן ידיעות רבות אדות איזו יהודים במקומות
שונים שעסקו בהעסק הזה; אבל לא הגיעו שם במקצוע זה לאותה
המדרגה הגבוהה של היהודים באנגליה ובפראנציה. לרוב הלוו
היהודים באשכנז את כספם בעבוט; ההלוואות בשטרי-חוב היו
מעטות פה. אי-אפשר גם לדעת אם הלוו פה, כמו בפרנציה, כסף
לבעלי-המלאכה והאכרים. בכל אופן ידוע לנו אך אדות ההלוואות

שנתנו לבעלי המפלגות הגבוהות, האצילים והכהנים, ולעתים תכופות לקחו בערבון חפצי בית־התפלה.

הגראף אולריך מוויטין השאיר אצל היהודים כהאלי בתור ערבון כלי־זהב מבית־המסגד לויטרברג. דיטריך, זקן־הכהנים של בית־המסגד לויטרברג מכר עשרים וארבע הופות בעד מאתים מארק, בשביל להשיב להיהודים את אשר לוה מהם בלי ידיעת בית־מועצת בית־המסגד. גיטרוד מקווילינבורג, מנהלת בית־נזירות, כאשר הגיעה למשרתה זו, מצאה את בית־הנזירות (בשנת 1241 בערך) עמוס בעול של חובות; בין שאר החובות היה גם חוב אחד ליעקב, היהודי מבלאנקינבורג, בסכום של 213 מארק כסף. ראש בית־הנזירים פוילינצילה מכר שמונה הופות בעד ששים מארק, בשביל לפדות את כלי־הקודש שנתמשכנו אצל היהודים ברבית גדולה. אלו הן תעודות אודות עסקי היהודים בזאקסון המזרחית ובטיורינגין. דוקי זאקסון דרשו להיהודים לקחת בעבוט או לקנות חפצי או ספרי בתי התפלה והמסגד, אבל צריכים היו להוכיח על־ידי עדים, כי החפצים האלו באו לידם בצדק; ואם אין להם עדים נאמנים המעידים על זה, הם נחשדים לגנבים. בכלל כל מה שקנו היהודים במעמד של שני עדים כשרים יש להם הזכות לדרוש בחזרה את כסף המחיר ששלמו בעדו אם יודע אחרי־כן, כי החפצים האלה גנובים הם; ואם אין להם עדים, הם מפסידים את כספם. מלבד ההלוואות בעבוט היה, כנראה, גם ערך גדול לקנית חפצים על־ידי יהודים.

בארץ הרהיין החליטה אספת הכנסיה המקומית, שהיתה בשנת 1227 בטרייר, כי אין רשות להכהנים לתת להיהודים בעבוט את חפצי בתי־התפלה בלי רשיון מיוחד מאת הארצבישוף. ביחד עם זה שמו לב לשאר תקנות בנוגע להם. ביחוד דנו באיסור־הרבית ותקנו, כי אין להנוצרים רשות לתת את כספם להיהודים או הקבירטשים ברבית. אין אנו יודעים מאומה אודות עסקי הרבית של היהודים בטרייר באותו הזמן, גם אודות היהודים בקילן חסרות ידיעות מיוחדות על עסקי־הרבית שלהם.

במאינץ, בשנת 1160, אחרי שנהרג הארצבישוף ארנולד, מן החומר המעט שהגיע לידינו אודות היהודים בארץ הרהיין העליונה

ביחוד באשכנז הדרומית-המערבית אפשר להוציא משפט, כי שם
עסקו היהודים יותר בעסק ההלוואה מאשר בערי מושבותיהם הקדומות.
בישוף ליטולד מבאזיל שלח (בשנת 1213) ששה מארק לפדות מידי
הודי מאיר את טבעת-הבישוף וארג של משי; עשר שנים אחרי-
כן הוו, כנראה, כל חפצי בית-התפלה מבאזיל בתור משכון אצל
היהודים. בית-המסגד ס.-ליאונראד בשטראסבורג מסר בשנת 1215
את חפצי, וספרי בית-המסגד בתור משכון ליהודים באוביר-
אידנהיים והיסהיים. אמנם הסכומים שלוה קטנים הם, חמשה מארק
וגם תשע ליטראות ועשרים דינרים. אב (כהן) אחד מאיברסהיים,
שמוכרח היה לברוח מבית-הנזירים, בא לשטראסבורג והי בזה חיים
עליזים, ואחרי שהוציא את כל הכסף שהיה תחת ידו, לוה כסף
אצל היהודים ואחרים, ובתור משכון נתן להם את חפצי בית-
הנזירים ואחוזותיו. אחדים ממנהלי בתי המסגד והתפלה הבינו, כי
לא נכון הדבר לפנידם לשלם תמיד רבית. זקן-הכהנים דיטריך
ממארכטאל מכר בשנת 1250 אחוזת בית-המסגד בכדי לפרוע את
כל חובות בית-המסגד: „כי אובדים הרבה, אם נמצאים בתהום
הרבית של היהודים", אומר כותב הזכרונות של בית-המסגד. מובן,
כי בית-המסגד בא לידי מצבו הקשה לא רק על-ידי ההלוואות שלקח
מאת היהודים, כי-אם גם על-ידי התחיבותו לשלם רבית מאחוזותיו.
בית-המסגד מוילברון לוה בשנת 1257 כסף בתנאי לשלם רבית
הועה ובכסף ההלואה חפץ לשלם את חובותיו להיהודים ואחרים.
בעד תשעים ליטראות שלקח בית-המסגד מאת אלמנת תושב אחד
משפייאר התחיב לשלם לה פעמים בכל שנה ושנה שתי ליטראות
וחצי בכל פעם, ואם לא ישלם פעם את הסכום האמור ביום
הקבוע, אז עליו לשלם אחרי-כן כפלים, ואם במשך שנה לא
נפרעה הרבית הכפולה הזאת, אז באה חצר בית-המסגד אשר בשוויט-
צינגין ברשות האלמנה. אם הרבית בתור רינטה היא במקרה הזה
נמוכה אמנם מאד (אך בערך 5½%) צריך לשים לב לשאר התנאים
הקשים של ההלוואה.

נפלא מאד הדבר, איך ידעו כהנים אחדים להשתמש לטובתם
הם בדבר הרבית הגדולה שלקחו היהודים. זקן-הכהנים של בית-
המסגד הורנאלב נתן ליהודי אחד את חפצי בית-התפלה בתור

ערבון על הכסף שלקח הגראף גוטפריד מויהינגין, בתנאי כי עד אשר לא יפדה הגראף את החפצים, לא יקבל את המס שעל בית-המסגד לשלם מן האחוזות אשר בכפר אילמנידיגן. ויען כי הגראף לא יכול אולי לשלם את החוב, שביחד עם הרבית עלה לסכום גבוה, אבד את זכותו על המס האמור ובית-המסגד התפשר בלי-כפק בעצמו עם המלוה וקבל בחזרה את חפציו. ביהוד הבינו היטב הבישוף וראשי בית-המסגד במירזיבורג להשתמש באמצעות היהודים למען השב לבית-המסגד את אחוזותיו. על-פי תעודה אחת מיום 15 לחודש נובימבר שנת 1234 ערבו הבישוף ובית-המסגד להיהודים הוד, יוסף ופיציך בעד הגראף זיגפריד מליזינג על הסכום שמונים מארק כסף שלוה ביחד עם הרבית עד יום השני לחודש אפריל שנת 1235 באופן כזה, כי הגראף אובד את זכותו של חכירה עולמית על אחוזות בית-המסגד והוא מקבל את זכותו שוב אם יפרע להיהודים בהזמן הקבוע במעמד ראשי בית-המסגד מאה מארק כסף. אם זמן הפרעון יהיה ביום חג של היהודים באופן שאלה לא יחפצו לקבל בו כסף, אז על הגראף לתת באותו יום את הכסף לגזבר בית-המסגד; אם ישלם לפני הזמן הקבוע – ינכו לו את הרבית על-פי החשבון. אבל אם לא יפרע את חובו להזמן הקבוע נשארות האחוזות בידי בית-המסגד לעולם, וזה משלם את החוב להמלוים. נראה הדבר, כי כל העסק הזה נעשה אך בשביל לקנות מאת הגראף את זכותו במחיר נמוך מאד, ואפשר שבכלל לא הלוו היהודים את הכסף הזה והוא בא לידי הגראף מאוצר בית-המסגד על-ידי היהודים.

בהחומר-מזרחית של אשכנז היה המצב כמו במקומות אחרים. ראשי בית-המסגד מיכלשבירג אצל באמבורג מכרו בשנת 1253 שתי הופות בעד עשרים מארק בכדי לפדות את החפצים שנמצאו בתור משכון אצל היהודים על ההלוואה שהיתה צריכה להם לקנית תבואות. ארבע שנים אחרי-כן בא בית-המסגד במצב קשה על-ידי מקרה של גולה שקרה בו, ולוה עוד הפעם כסף אצל היהודים בערבון החפצים, אבל עבר זמן-רב ובית-המסגד לא פדה את חפציו והיהודים הוכרחו לפנות לבית-המשפט ולבקש את הרשיון למכור את החפצים הללו. גם הנזירים משיפטלרן בבייאירן מכרו בשנת

1250 אחוזת-קרקע בעד שתים-עשרה ליטראות בשביל לפדות חלק החפצים שנתנו להיהודים בתור ערבון על הכסף שלוו כאשר צריך היה לשלם מס לההירצוג.

כי יהודי אוסטריה היו מלוים כסף בעבוט, על זה מוכיחים דברי הפריביליגיה משנת 1244 העוסקת הרבה בפרטי תקנות שונות אודות ההלואות הללו. בתור מלוים בעבוט מתוארים היהודים כבר על-ידי המשורר אולריך מליכטינשטיין, שבשירו „עבודת-הנשים" הוא מתאר איך האבירים „השבויים" שישבו מהרכב הרדוקה מוכרחים היו לנסוע אל היהודים ולתת להם את חפציהם היקרים בעבוט בכדי להשיג את הכסף הנחוץ לפדיונם. אבל בהפריביליגיה של שנת 1244 ישנה תקנה אחת על-דבר אופן אחד של ההלואה: אם היהודי הלוה בערבון אחוזות או על שטר-חוב ויש לו תעודה על זה, אז ירשה לו ההירצוג לאחוז בהאחוזות ויגן עליו נגד כל מעשה אלמות. על-ידי התקנה הזאת אפשר היה להרחיב את עסק ההלואה כפי שהיה נהוג באנגליה, ושבפראנציה נתבטל על-ידי התקנות ממילאן, ושבאשכנז לא היה נוהג מעולם. המלוה היהודי יכול היה להלוות כסף מבלי להתיש עבוט של חפצים דניידי ומבלי שיהיה לו צורך בדבר לאחוז תכף בהנכסים דלא ניידי; כי אם לא פרע הלוה את החוב במועדו הקבוע או כי לא קיים איזה תנאי אחר, אז התערב ההירצוג בדבר והכריח אותו למלאות את אשר קבל עליו. ההירצוג ערב אפוא להיהודים בעד פרעון החובות בשטרות, שעד-עתה יכלו המלוים היהודים לדרוש את זכותם ומשפטם רק אם נמצא תחת ידם ממש ערבון נאמן. מובן הדבר, כי אף האצילים, האבירים נשתחררו על-ידי התקנה הזאת מאופן הבלתי-נעים של הלואה בעבוט; בשביל העירונים נשאר באוסטריה האופן המקובל של הלואה בעבוט.

אחוזות שנתנו בערבון להיהודים ביחד עם הזכות להשתמש בהן — מקרים כאלה ידועים לנו. כך קנה בית-המסגד יוהאניסבורג ברדיינגוי עוד לפני שנת 1200 אחוזה בווינקלן עם בתים, שדות ומגרשים לה, מאת היהודי אליהו שזכה בה בעד הרבית בסכום של שמונה מארק שלא פרע בעל-האחוזה. סגן ראש-ההגמונים בלויס מכר בשנת 1239 לבית-התפלה ס.-ניקוליוס בפאסוי בין

שאר הדברים גם שני כרמים, שנמצאו בתור ערבון בעד עשר ליטראות בידי היהודי ביבאר. באוסטריה עצמה מסר בשנת 1235 פיפו מפיקאו לבית־המסגד ריכסבירג את ,אחוזתו הגדולה, שנמצאה בתור ערבון בעד מאה ועשרים ליטראות בידי היהודי טייכאנוס ותושבי וינה אחרים. זקן בית־המסגד פדה את האחוזה ונתן עוד בחפצו הטוב לפופו עשר ליטראות. התעודה על העסק הזה נערכה בבית היהודי טייכאנוס אשר בווינה; בפירוש נאמר בה, שאך על־ידי השתדלותו נעשה העסק. כנראה, חפץ היה לקבל ע"ז את כספו, כי הלוה בעצמו לא יכול לשלם.

היהודי טייכאנוס היה אז, כנראה, איש ידוע ונכבד באוסטריה. בשנת 1225 כאשר כרתו הדוכס ליאופולד הרביעי והמלך אנדריאס מאונגאריה שלום בינידם, ערב היהודי טייכאנוס בעד תשלום דמי־הנזק של אלפים מארק לדבישוף מניטרה, ואת הסכום הזה קבל עליו לשלם בשני זמנים; ואם לא ימלאו תנאי הברית הזה, אז פטור המלך מהחוב שקבל עליו לשלם להדוכס אלף מארק בכל שנה. כל הענין הזה מובן רק באופן אם היה לטייכאנוס איזה יחס לבית־הפקידות של אוצר הדוכס. משערים, כי היתה לו משרה חמה לזו של היהודי רבי שלום, שנהרג בשנת 1196 על־ידי נוסעי־הצלב, שעל־פי דברי התעודות שם אותו ליאופולד החמישי למשגיח על יוצקי המטבעות ולדברי המקור העברי שם אותו הדוכס למנהל את כל אוצרותיו ואחוזותיו. אחרי־כן כאשר מושל המלך אוטוקאר מבידם גם באוסטריה, ידועים לנו שני יהודים, לובלין וניקלו, בתור „קאמערגראפים של הדוכס". בתעודה אחת מיום 18 לחודש פיברואר שנת 1257 שנחתמה על־ידם מדובר בדם אודות סכסוך שהיה להם עם הבישוף מן פריזינג. הבישוף התחייב לתת להם שש־עשרה אחוזות־אכר בהכפר אודליגסטורף אם יתנו לו לפני יום העשרים וחמשה לחודש יולי מאתים מארק כסף; אם לא יתנו את הכסף במועדו, אז אבדו את זכותם. כנראה, נתנו היהודים את כספם במועדו וכשבאו לקבל את אדמתם, נודע להם, כי על האדמה הזאת רובץ עוד עול חובות אחרים, אבל הבישוף לא חפץ לקחת את החובות הללו על עצמו. כנראה, היה זה עסק של הלוואה בערבון האדמה הנזכרת. גם לרבי שלום היה משפט

בדבר אחוזת אדמה. כאשר עלה (אולי בשנת 1187) העירוני מוינה וירגונד לירושלים קבל מבית־המסגד פורמבאך עשר ליטראות ובעד זה מסר לבית־המסגד את אחוזתו ריבלאנד על־פי תנאים מיוחדים לטובת פלגשו גיפה. אחרי־כן הגיש רבי שלום תלונה לפני משפט הדוכס ליאופולד החמישי, שבה הוא אומר, כי ריבלאנד שייכת אליו וזה האיש וירגונד היה אך פקידו שעבד את האדמה. בימי המשפט השתדלו שני הצדדים להשפיע על תוצאות המשפט על־ידי מתנות; אבל בידי התובע לא עלה להוכיח את צדקת דרישתו ולסוף מחל בעצמו על זכותו לטובת בית־מסגד, בתנאי, כי הכנסת הכרם תהיה שייכת אליו ועוד קבל במזומנים עשרים ליטרה.

במקומות אחרים, מלבד אוסטריה, אינם ידועים יהודים בתור נושאים משרות בבית־הפקידות של אוצר־הממלכה. אם באמת היה היהודי יתיאל האומן־של־מטבעות אצל הבישוף מווירצבורג (בשנות 1207—1232), כמו שמוכיחה הכתובת על מטבע אחת, הלא צריך לשים לב גם לכך, כי רוב יוצקי־המטבעות היו אי־יהודים. מובן הדבר, כי בין הפקידים היהודים אשר בפראנציה הדרומית ובאוסטריה לא היה שום יחס. אבל שם־התואר „קאמירגראפים" של היהודים לובלין וניקולו מוכיח כבר על היחס לדארץ השכנה של אוסטריה, ממלכת אונגאריה, ששם היו היהודים בין נושאי־המשרות הרמות בבית אוצר־הממלכה. אם ההירצוג עשה בנוגע להיהודים כמעשה המלך, או כי היה הדבר להפך, קשה, כמובן, להחליט בבירור; בכל־אופן, שמות־תואר כזה של „קאמירגראפים" לא היו ידועים אצל יהודי אשכנז אחרים. על־אודות טייכאנוס, כנראה, מסופר, שבשנת־האבל 1235 שמע ההירצוג פרידריך מאוסטריה ל„עצת יהודי אחד" ואסר להוציא תבואות לה„ארצות העליונות".

ו.

כי אסור היה ליהודי אוסטריה להיות בעלי־אחוזות, אין בשום אופן להחליט מדברי המשפט של רבי שלום. ישנן די תעודות

המוכיחות, כי היהודים באוסטריה היו בעלי־קרקע בהערים ובכפרים עם כל אלה הזכיות כמו שהיו להנוצרים. אדות חוקים מגבילים לא חשבו אז עוד; אבל בכלל היו אז החוקים אדות קנין אדמה קשים ומסובכים עד מאד. ביחוד ניכר הדבר מתעודות רבות מווירצ־בורג. על־פי דברי התעודות הללו אפשר להתפלא על יחס היהודים לבתי התפלה והמסגד הנוצריים ועל המתנות הרבות שנתנו לאלה העירונים, אלמלא ידענו כי נחוץ היה הדבר על־פי מצב החוקים בימים ההם בשביל לזכות בהאדמה שקנו, ולהענינים הדתיים לא היו בכל המעשים הללו שום ערך. להוכיח את הזכות על אחוזת אדמה אפשר היה אך על־ידי עדים בשבועה, שהיה קשה ביחוד להיהודים להשיגם. ולפיכך כאשר קנה (בשנת 1189 בערך) היהודי שמואל מאת פרידריך קיפיזה ואשתו אחוזת־קרקע בווירצבורג למען בנות לו בית, רשם את המכירה על שם הסוחרים־המושבעים (זאל־מאנים) הנוצריים, בתנאי כי אך לו הזכות לעשות בהקניה הזאת כחפץ לבו. אבל בכדי להיות בטוח בטחון גמור בקרקעותיו, עשה כעצת אחרים מידידיו וצוה להזאלמאנים כי ירשמו את הקרקע על שם קיליאן הקדוש, שלכבודו נבנה בית־המסגד בווירצבורג, בתנאי כי הוא ויורשיו מקבלים את הקרקע לחכירה עולמית, ובתור „דמי־חכירה" עליו לתת לבית־המסגד מדי שנה בשנה שני נרות שעוה שמשקל כל אחד ליטרה אחת. הנרות צריכים לדלוק במרתף בית־המסגד. על שם אותו בית־המסגד מסר גם בשנת 1180 היהודי שמואל מרוטינבורג, פרנס־העדה, את אחוזת־אדמתו עם הבנינים שעליה. בשכנות החצר של ראש־העיר בילינג, ושקנה אותה מאת בנו של זה האחרון, הגראף איקארד במחיר מאה מארק. גם בהעסק הזה היו המתוכים הזאלמאנים הנוצריים. את „דמי־חכירה" התחייב רבי שמואל לשלם בכל שנה ביום החג של הקדוש קיליאן (השמיני לחודש יולי) שמונה ליטראות שעוה; כל זמן שה„חוכר" משלם את „דמי־החכירה" הרשות לו וליורשיו להשתמש בהקרקע ובהבנינים הכל כפי ראות עיניו וחפץ לבו, ויש לו הרשות גם למכור אותה לכל מי שיחפוץ.

איזה ערך היה לבעל־הקרקע האמתי הבר רשימת נחלתו על שם בית־המסגד, את זה מוכיח לנו המקרה הבא. על־פי תעודה

מיום 27 לחודש מאי שנת 1188 חפץ הבישוף מווירצבורג להשתמש לאיזה צורך במגרש שנמצא על־יד מגרשו של הבישוף; היהודי מאיר מחה נגד זה, והראה תעודה שעל־פיה מסר הבישוף הקודם את המגרש הזה לבית־המסגד בתנאי כי מאיר ויורשיו עד עולם ישתמשו בו כחפצו וישלם לבית־המסגד אך ליטרה אחת שעוה לטובת בית־המסגד. ויען כי גם אנשי בית־המסגד קימו את דברי התעודה, מוכרח היה הבישוף לכבוש את תאותו להמגרש.

היהודים היו קונים קרקעות גם אצל בתי־המסגד. יהודי אחד ושמו שמואל (כנראה, איננו זה שהזכרנו אותו) קנה בשנת 1182 מגרש לבנין על מגרש היהודים מאת בית־המסגד, בתנאי שעליו לשלם מדי שנה בשנה ביום החג של הקדוש קוליאן שתי ליטראות שעוה; המגרש עובר גם בירושה ליורשיו ויש לו גם הרשות למכרו. ובשנת 1197 מכרה ביליכינדה, בת שמואל אלבום את המגרש הזה להיהודי אברהם, שהתחייב גם הוא לתת לבית־המסגד את דמי־החכירה הנזכר. גם היהודי יעקב ואשתו קבלו מבית־מסגד אחר אשר בווירצבורג אחוזת־קרקע בתנאי שעליהם לתת בכל שנה חצי מדה של יין. הקרקע הזאת היתה תחלה ברשות אלמנת וייכמאן גם־כן בתור אדמת־חכירה ושלמה גם היא דמי־חכירה ועתה, יצאה האדמה ברשיון בית־המסגד לחכירה עולמית לידי היהודים. במקרה אחר, כאשר מסר בית־המסגד להיהודי שמואל ואשתו גוטה אחוזת־קרקע לחכירה עולמית התנה בית־המסגד, כי אין להיהודי רשות למכרה בלי רשיונו. דמי־החכירה היה במקרה הזה — מדת חטים בכל שנה.

כאשר מכר בשנת 1181 וואלטיר פרימו להיהודי שמשון את ביתו, שחוב של דמי־חכירה לטובת בית־המסגד היה עליו, השתמש הקונה גם בהסוחרים־המושבעים. נראה הדבר, כי איזו סבות משפטיות היו בזה; אבל כנגד זה יודעים אנו, כי כאשר מכר בשנת 1184 היהודי וייווים ואשתו שרה לבית־המסגד את כרמיו, השתמש גם הוא בסוחר־מושבע, כי לא חפץ למלא בעצמו את המנהגים הדתיים לפני ארון־הקדש קוליאן. בשנת 1206 מסרה שרה את יתר אחוזותיה לבית־המסגד, אבל לא על־ידי עזרת הזאלמאן. אבל במעשיה זה היה לשרה חפץ מיוחד. בהפצה היה שיורשיה יקבלו כל אחד

את חלקו לא על-פי החוקים הקבועים והרגילים, כי-אם על-פי מצותה היא, ובכדי שתקוים צוואתה, מסרה את נכסיה לבית-המסגד בתנאי שאחרי מותה יקבלו בניה, נתן וויוויס ביחד, את הבית שהיא גרה בו, את הכרמים יקבל נתן בעצמו, ואת הבית השני תקבלנה בנותיה, רחל, אדילידה, צימויה ומינה.

רוב התעודות הווירצבורגיות הנן אדות קניות אמתיות של קרקעות ובנינים על-ידי יהודים. קניה אחת נעשית בתור הלוואה שלקח גירונג העשיר מאת היהודי יעקב ואשתו גודה ובתור ערבון מסר לו את ביתו שרשם אותו על שם בית-המסגד (בשנת 1199). הערבון בא תכף לרשות המלוה על סכום ההלוואה של עשרים ושבעה מארק, ונשאר בידי האחרון. אם אחרי שנתים לא ישלם הלוה את החוב ביחד עם הרבית, המשים אחוזים למאה בשנה, ובשנה השניה תחשב גם רבית הרבית, עוד טרם הגיע זמן התשלומין מכר יעקב את הבית לבנו יעקב ושארו וויווס בעד שלשים וחמשה מארק.

רשימה יותר ארוכה אדות בעלי-אחוזות קרקע יהודים מונחת לפנינו מקילן שנרשמה בהספרים הרשמיים. בזה קנו כבר היהודים אדמה ובתים גם על שמם עצמם קנין-עולמים. ככה קנה (בשנות 1170—90 בערך) היהודי יעקב בן יצחק בית בסוף מגרש-היהודים אצל רחוב הבורסקים לקנין-עולמים. עוד לפני זה קנה היהודי משה בית אצל שער-השוק מאת בית הנזירים ס.-אנדריאס לקנין-עולמית מבלי שיצטרך לשלם מס-שנתי. מקרים כאלה קרו גם אחרי-כן. באוקטובר שנת 1238 מסרו אנזילם לוי ואשתו ריכראיט את הצי ביתם בעבוט לגוטשאלק בן שמואל מזינציג על ההלוואה של עשרים ושנים מארק, בתנאי אם לא יפדו את ביתם עד יום 25 לחודש דיצימבר שנת 1239 עובר חצי הבית לגוטשאלק קנין-עולמית. כי להעדה העברית בקילן היה „בית-משחק" שנבנה על אדמתה— ידוע לנו מדברי מקור עברי.

גם העדה העברית בקילן זכתה בחלקת אדמה באופן כמעט דומה לקנין-עולמים. האדמה הזאת היתה שייכת לבית-הנזירים ונמצאת בהכירה-עולמית אצל האביר ארטליב, ועתה השיב אותה לבית-הנזירים וזה נתן לו חלקת אדמה אחרת ובית-הנזירים נתן בשנת

1174 להעדה העברית בתור מתנה-עולמית בשביל בית-עלמין, ועליה לשלם בעדה אך ארבעים דינרים לשנה לטובת בית-הנזירים. אחרי שלשים ושמונה שנים חפץ האביר לקחת בחזרה את האדמה, אבל בית-המשפט הכיר בזכות היהודים על האדמה הזאת. לפעמים היו היהודים צריכים לשלם דמי-חכירה בעד בתיהם לבעל הקרקע הראשי. לבית-הנזירים בקילן היה בית ריק ושמם ברחוב היהודים, ומסרו אותו (בשנות 1139—1152 בערך) להיהודי אליקים או גוט-שאלק ולאשתו בילה לחכירה-עולמית בתנאי כי הם יבנו את הבית מחדש וישלמו לבית-הנזירים שמונה סולידי לשנה. נראה הדבר, כי בכלל לא שררו שם חקים מגבילים בנוגע לאופן קנין אדמה של היהודים ושוים היו בזכויותיהם בנידן זה אל התושבים הנוצריים, וביחוד כאשר היה הדבר נוגע לאדמה כזו, שהיתה זה כבר ברשות היהודים.

חקים מגבילים בנוגע לקנית אדמת העיר על-ידי יהודים שררו בקילן, כנראה, מזמן מוקדם. כאשר (בשנות 1135—1165 בערך) קנו היהודים מינימאן וליבירמאן ונשיהם יוהאנה וצורי מאת גוט-שאלק ואשתו ווילבורגיס בית ואדמה אצל המקום „שטיסה“, נרשמה בתחלה הקניה, כי הרשות להמוכרים לגור בהבית הזה, כי הם התחיבו לשלם את המסים כמו יתר תושבי העיר. אבל אחרי-כן שנו את תנאי הקניה באופן, כי אין רשות לשום יהודי לגור בהבית הזה וגם מסים לא ישלם, מלבד מס-האדמה. העדה העברית היתה הסתדרות משפטית מיוחדת ומובדלת מהמתדרות התושבים; הבריה לא השתתפו בהוצאות העיר הכלליות, ויען כי בכלל גרו היהודים תמיד כולם ביחד, איש אצל אחיו, מוכרחת היתה הסתדרות התושבים להכיר בזכות היהודים, שאין להם לשלם מסים בשביל ההוצאות הכלליות. אבל אם ירשו להיהודים לגור ברחובות הנוצרים אז תמעטנה הכנסות העיר מבתיה, ולפיכך לא נתנו להם רשות לגור בזה, וגם קשה היה הדבר להבדיל בין יהודים ויהודים, בין אלה המחויבים לשלם מסי-העיר ובין אלה הפטורים מהמסים. ההבדל המשפטי הביא גם להבדל מקומי; הגיטו, שנולד על-ידי המנהגים הישנים, נוסד בהערים שהיהודים גרו בהם מכבר לא באופן מלאכותי.

בריגינסבורג ידוע לנו רחוב-היהודים עוד מהמאה העשתי-עשרה. „קרוב מאד למקום מושב היהודים“ מסר אז תושב נוצרי את אדמתו לבית-המסגד ס.-אימירם. נראה הדבר, כי בזה היו החוקים אחות זכות קנין אדמה של היהודים מיוחדים במינם ולא לטובת היהודים. „זכות היהודים“ שלדברי תעודה אחת משנת 1242 היתה להיסיאופ ולאשתו גירצואצל על אחוזת אדמה ברחוב היהודים, ניתנה או נמכרה אך להיהודים האלה ורק לכל ימי חייהם הם, אבל בלי הזכות למסור את ביתם ואדמתם בירושה לבניהם; האדמה הזאת עברה אחרי-כן על-ידי בעליה-הראשי, בית-המסגד, ליחיאל ואשתו הונריצל גם-כן רק לימי חייהם, בלי הרשות להנחיל אותה ליורשיהם אחריהם. על-פי „זכות-היהודים“ מסר אחרי-כן (בשנת 1229) בית-הנזירים בית ואדמה להיהודי אברהם, בתנאי שעליו לשלם מס גבוה מאד בערך, ששים דינר לשנה, ועל-פי תנאים קשים מאד עלתה לה להעדה העברית לקנות בשנת 1210 מאת בית-המסגד הנזכר קרקע לבית-עלמין. בכלל היו זכיות היהודים בנוגע לקנית וקנין אדמה בלתי שוים בכל מקום.

בכל אופן לא היו כל החוקים המגבילים מבוארים וברורים כל-צרכם, ותמיד אפשר היה למצוא אופן מתאים לעבור עליהם. בטריר קנה בשנת 1230 היהודי ראובן בית בעד ששים ליטרה מאת התושב דניאל, שהיה תחת-ידו לחכירה-עולמית מאת בית-המסגד, והיה צריך לשלם חמשים סולידי לשנה. הקניה נעשתה בתנאי כזה, שהקונה יהיה מחויב לשלם דמי-חכירה אך סולידי אחד, ואת שאר ארבעים ותשע סולידי קבל המוכר על עצמו לשלם משאר בתיו שהיו לו בעיר. על-פי תעודה משנת 1235 מכרו היינריך בן זיפטאפ ואשתו אופימיה לארבעה יהודים מגרש אדמה אשר בגנם אצל ביתם לקנין-עולמים. על המגרש הזה יבנו היהודים ארבעה בתים, מחיר כל בית לא פחות מעשרים ליטרה. המס אשר עליהם לשלם עלה לשבעה וחצי סולידי כל-אחד ומחויבים הם לשלמו ביום 8 ספטימבר; ואם לא ישלמו את המס בזמנו הקבוע, אז יכריזו המוכרים את הדבר הזה בשלש שבתות בבית-הכנסת אשר להיהודים, ואם גם אז לא ישלמו, יבואו הבתים ביום הראשון אחרי השבת האחרונה לרשות המוכרים. להמוכ־

ה היתה שייכת גם האדמה שעליה נבנה בית העדה העברית;
ם שהעדה שלמה בעד האדמה הזאת היה שתי ליטראות פלפלין
שנה.

בתור קנין-עולמים מלא ושלם קנה (בשנת 1216) היהודי
חק בפורד אחוזת-אדמה עם בית האבנים שעליו. באירפורט גרו,
ראה, יהודים אחדים בתור שכנים בבתי-נוצרים. על-פי תעודה
ום העשרים לחודש יולי שנת 1240 פקד הארצבישוף ממאינץ,
בעלי-הבתים הנוצרים ישלמו להכהן המקומי את המס מהבתים
אלה לטובת הכהן או כי היהודים בעצמם ישלמו את המס הזה.
נין זה החליט שלשים וארבעה שנה אחרי-כן בית-מועצת העיר
לטה גמורה. הכהן יקבל בעד כל היהודים הגרים בבתי הנוצריים
ש ליטראות לשנה; אלה היהודים שיקנו או ישכרו מחדש בתים
ל הנוצרים, יתפשרו כל אחד אדות המס עם הכהן. אפשר
שער, כי הכהנים באשכנז השתדלו לשמור על החלטות הכנסיה
טרן; ובכל-זאת לא יכלו למנוע בעד היהודים, כי כל יקנו
ם אדמה ובתים. באירפורט דאגו גם אם יקרה, כי היהודים
תישבים החדשים לא יבואו לידי פשרה עם הכהן, אז יבחור
הן בשני חבריו ויחד את שני ראשי העיר יפשרו בינידם.

אם חסרו מפריעים חצוניים, אז התפשטו היהודים בימי השטוי-
ם במלוא ארצות אשכנז, ולהדתפשטות הזאת היה אופי אי-
ומי. אם עזבו את מקום-מולדתם והלכו לגור בעיר אחרת, עשו
ת, וכן גם הנוצרים, בכדי למצוא מקום להשתכר. בקולן נקרא
ספר רב של יהודים בשמות עירים האשכנזיים שעזבו. רק בן
יץ-אחרת אחד היה בינידם, וויבים מאנגליה; מטירינגין באו הלום
קב מגוטה, ומוניש מפראנקדויזן, וכך באו כמעט כולם הלום
ארצות הרהיין האמצעי והתחתון והארצות השכנות, אף אחד מהם
בא מהרים-אשכנז או מהמזרח. כדאי לשים לב גם לכך, כי
ודים אחדים באו הלום מערים ועדות יותר נכבדות ועשירות.
נועדן להערים הגתילות לא מצאה אפוא מקום אצל היהודים.
נדידה הפנימית" של היהודים שבה גם למקומות-מושבותיהם מכבר;
אך מהערים הגתילות שגרו שמה זה כבר יכלו לצאת להערים
טנות, ומאלו יצאו אחרים להערים הגדולות.

יחוסים משפחתיים הביאו את היהודים במקומות שונים בקשר תמידי. יואל ממאינץ ואשתו חוה מחלו על זכותם בירושת שני הבתים שעזב זיסקינד לטובת אלמנתו אלאידיס. כאשר מתה אלאידיס עבר חצי בית אחד לבן אחותה, בת שמואל מזינציג. בוורמס מכר סיקלין בן לאצאן מצילפיך את ביתו אשר בקילן לאשתו יוטה בוורמס. בווירצבורג ידועים שמואל הפרנס מרוטינבורג ושמואל מנירנבורג; בריגינסבורג היה אחד שנקרא אברהם ממינכן. נדידות למקומות רחוקים לא קרו, כנראה. גם הרדיפות הנוראות בפראנציה לא הביאו יהודים רבים לאשכנז. ברשימת הקדושים שנהרגו בשנת 1241 בפראנקפורט נרשמו שלשה בשם־התואר „הפראנצי“, וככה גם שנים מהקדושים בפולדה משנת 1235, וגם אחרי־כן נמצאו פה ושם יהודים אחדים שנקראו בשם „הצרפתי“. יציאה בהמון לא היתה, כנראה, ודוקא שם־התואר הזה מוכיח כי היו אלה יחידים וידעו להבדיל בינידם ובין היהודים המקומיים.

היהודים היו יסוד ישובי. קשורים היו אל האדמה שגרו עליה, למצער, מאות בשנים, לא יכלו כמובן להתערב עם שאר התושבים. ההבדל הדתי לא נתן מקום לאחדות פנימית, ובתקופה של מסעי־הצלב, כאשר לדת היה ערך כל־כך חשוב והכהנים השפיעו במדה מרובה כל־כך על היה העם האשכנזי, נעשתה החומה המבדלת בין יהודים ונוצרים עוד יותר גבוהה. אם הכהנים התנהגו בסבלנות פחות או יותר. בכל־זאת לא השפיע הדבר הזה הרבה. הכהנים האשכנזיים היו, כנראה, עוד בימי השטופים רחוקים מהשנאה העזה של חבריהם בצפון פראנציה. ראשי הכנסיה בזה, הבישופים המגדלי בתי־המסגד, התיחסו כתור פקידים מדיניים גם לשאלת היהודים מנקודת ההשקפה המדינית וגם המטיף ההמוני, הנזיר בירטולד מרי־גינסבורג, לא הרש אלא רק, כי יתנהגו עם היהודים על־פי חוקי האפיפיור והכנסיות. מובן הדבר, כי בזאת נשקפה סכנה להעתיד. מה יכלו דבריו להועיל כנגד מעשי־הפרעות בהיהודים, אם בכל דרשותיו תאר את „היהודי“ סתם ובכלל בתור מפלצת מין האנושי. מי ששמע דברים כאלה, בא כבר בעצמו לידי ההגיון הקיצוני שבהם.

אך במשך ימי תקופת השטופים החלה פעולת הנזירים באשכנז, שבין יתר מטרותיהם היתה גם המלחמה כנגד היהודים, והמלחמה הזאת היתה נוראה ביותר עתה, כי היא התאימה למהלך מחשבותיו של ההמון אז. את השקפותיו של פרידריך הראשון ושמצאו להן הד בשירי משוררי העם, השתדלו הנזירים להשמיד. דבריהם הפשוטים וההמונים השפיעו על רוח ההמון והידיעות התיאולוגיות הנחוצות לכך הלא היו להם. השקפות הכנסיה ביחד עם כשרונם להסתדרות ובעזרת חריפות הפראנציסקים היו לנחלת הנזירים, ובאלה ידעו להשתמש לטובתם ולהשפיע השפעה מרובה על כל חלקי העם. להעם האשכנזי לא היה עוד משלו מאומה כדי יכולת להתגבר על ההשפעה הזאת. תחת עול השטה הזרה הוכאה התסיסה הדפשית, הלאומית. קול המשורר־ההמוני העליז, שחוטא קראו לו, נשתתק, כל פקפוק באמתת המסורה הנוצרית, נחשב לחטאה נוראה. אבל התקופה השניה של החזון והמחשבה האשכנזית החלה עוד הפעם בדבר שגמר בו התקופה הראשונה; אחרי ימות האור של השטופים באו תחלה ימי־החושך של סוף ימי־הבינים.

214